

गुजरातविद्यापीठान्तरिमन्त्रालय

अध्यापकश्रीमि.ए.सेनद्वारायत्नशील

सन्मतितर्क-प्रकरणम् ।

संस्कृतभाषा-शास्त्रशास्त्रीय-प्रश्नोत्तरविधि-तर्क-प्रधान-
धीमत्-अभयदेवस्यनिर्मितया तत्त्वबोधविधायिन्या

व्याख्याया विष्णुशिरम् ।

पंचमो विभागः ।

[समाप्तधायं अन्तः]

गुजरात विद्यापीठ

अमदावाद

गुजरात
पुणतत्त्वमन्दिर
प्रन्धावली

प्रकरणम् ।

समभेताम्बर-राजगन्दीय-प्रद्युम्नपुरिशिष्य-गर्वपमानन-
धीमद्-अमरदेशहरिनिर्मितायाः शरसोपविधापिन्या
प्याग्न्याया विभूतिम् ।

पञ्चमो विभागः ।

(तृतीयं पाण्डम्)

गूजरातविद्यापीठप्रतिष्ठितपुरातत्त्वमन्दिरस्थानेन
संस्कृतनादित्य-दर्शनशास्त्राध्यापकेन
पं० सुखलालसंप्रदायिना
प्राकृतवाङ्मयाध्यापकेन जैनन्याय-व्याकरणतीर्थ-
पं० धेचरदासदोशिना च
पाठान्तर-टिप्पण्यादिभिः परिष्कृत्य संशोधितम् ।

गूजरात विद्यापीठ

अमदावाद्

प्रकाशकः—नरहरि द्वारकादास परीख महामान, गूजरात विद्यापीठ,
अमदावाद्

—१०२५७—

मुद्रकः—रामचंद्र चैम् सेहगे, निर्गमसागर प्रेस, नं. २६-२८, कोलमाट छैन, मुंबई.

टीका-टिप्पण्युपयुक्तग्रन्थसंकेतस्पष्टीकरणम् ।

अनुयोगद्वारवृत्तिः

भाचार्यसूत्रम्

भाष्यद्वयकनि० उषग्भाष्यनि० }
 " पदभाष्य० }
 " सामायिकनि० }

उत्तरा०

भोषनि०

का०

गु० भू०

जीवविचा०

जीवाजीवाभि० प्रतिप०

जम्बूद्वीपप्र० वक्ष०

तत्त्वार्थ० }
 तत्त्वार्थसू० }

तत्त्वार्थ० भा०

तत्त्वार्थराजवा०

द्रव्यगुणपर्यायसः

धर्मसं०

भवत०

नैपद्य०

न्यायकुमुद० लि०

परशरमाधयः

पातञ्जलद०

पञ्चाध्या०

पञ्चाश०

पञ्चाशकटी०

पञ्चासि०

प्रयचन० }
 प्रयचनसा० }

प्रयचनसारो० द्वा०

वृत्तसं० वृक्ष०

ग्रहसू० शां०

भगव० }
 भगवतीसू० }

मनु० }
 मनुस्मृ० }

महाभा० शान्ति० मी० प० अ०

महाभ्युत्पत्तिः

यास्कनि०

भाचार्यसूत्रम्

भाष्यद्वयकनियुक्तिः

उपोद्घातनियुक्तिः, प्रथमावद्य-
 कनियुक्तिः, सामायिकनियुक्तिः

उत्तराध्ययनसूत्रम् ।

भोषनियुक्तिः ।

कारिका ।

शुद्धावविजयसत्का सन्मतिस्त्रयमूलप्रतिः ।

जीवविचारप्रकरणम् ।

जीवाजीवाभिगमसूत्रे प्रतिपत्तिः ।

जम्बूद्वीपग्रहती वक्षस्कारः ।

तत्त्वार्थसूत्रम् ।

तत्त्वार्थभाष्यम् ।

तत्त्वार्थराजवार्तिकम् ।

धर्मसङ्ग्रहणीसूत्रम् ।

नपतत्प्रकरणम् ।

नैपद्यकाव्यम् ।

न्यायकुमुदचन्द्रोदयः लिखितः ।

पातञ्जलदर्शनम् ।

पञ्चाध्यायी अमृतचन्द्रीया

पञ्चाशकम् ।

पञ्चाशकटीका ।

पञ्चासिकापः ।

प्रयचनसारः ।

प्रयचनसारोच्चारो द्वारम् ।

वृत्तसंहिता (याताही संहिता) पृष्ठाद्युपेद-
 प्रकरणम्

ग्रहसूत्रशास्त्रभाष्यम् ।

भगवतीसूत्रम् ।

मनुस्मृतिः ।

महाभाष्यम् शान्तिपर्यन्ति मोक्षपर्यं अस्यापः ।

शौचग्रन्थः ।

यास्कनिटकाः ।

घाच०
 वायुपुराणम्
 विशेषाच०
 वैद्यक० सि०
 वैशेषिकद्वारिंशिका
 श० }
 शत० }
 शास्त्रदी०
 शास्त्रया० समु० स्तय०
 श्लो० घा० वाक्याधि०
 ॥ औत्पत्तिकसू०
 पद्द० स०
 पद्द० घृ०
 सनातन प्र० शु०
 सनातन प्र० शु० स्वयंभूतो० धर०
 धर्मसिद्धान्तः
 स्वयंभू० }
 स्वयंभूतो० }

घाचस्पत्य ।
 विशेषाचदयकभाष्यम् ।
 वैद्यकशास्त्रसिन्धुः ।
 शतकम् ।
 शास्त्रदीपिका ।
 शास्त्रयार्तासमुच्चये स्तयकः ।
 श्लोकयार्तिके वाक्याधिकारः ।
 ॥ औत्पत्तिकसूत्रम् ।
 पद्दर्शनसमुच्चयः ।
 पद्दर्शनसमुच्चयस्य घृदहृत्तिः ।
 सनातनजैनग्रन्थमाला प्रथमो गुच्छकः ।
 ॥ अरनाथस्तोत्रम् ।
 स्वयंभूतोत्रम् ।

विषयानुक्रमः ।

विषयः

पृष्ठम्

प्रथमगाथाव्याख्या ।

६२७

सामान्यविशेषयोरेकान्तानुविद्धस्वरूपत्वकथनम् ।

"

२ गाथाव्याख्या ।

"

सामान्यविशेषयोरेकान्तभेदं धत्तो दोषापत्तिप्रकटनम् ।

३ गाथाव्याख्या ।

६२८

आप्तयत्नस्थानेकान्तात्मकत्वस्तुपोधकत्वेन स्वरूपकथनम् ।

४ गाथाव्याख्या ।

६२९

आप्तयत्ने समुपतिष्ठमानाया एकान्तपक्षाभिताया आदाह्याया अनेकान्तपक्षाभयनेन निराकरणम् ।

५ गाथाव्याख्या ।

६३०

संभवद्विः पर्यायघटादेर्यस्तुनः अस्तित्व-नास्तित्वप्रकरणम् ।

६ गाथाव्याख्या ।

"

वर्तमानपर्यायेऽपि द्रव्यस्थानेकान्तात्मकत्वसमर्धनम् ।

७ गाथाव्याख्या ।

६३१-६३३

आत्मनोऽनेकान्तात्मकत्वस्य बुद्धिगम्यतया प्रदर्शनम् ।

८ गाथाव्याख्या ।

६३१

द्रव्य-गुणयोः कथञ्चिद्भेदमनिच्छतां केषाञ्चित् तपोर्भेदविषयाऽऽशङ्का ।

९ गाथाव्याख्या ।

"

द्रव्यगुणयोरेकान्तभेदानाहं निराकर्तुं गुणशब्दस्यार्थपरीक्षा ।

१० गाथाव्याख्या ।

६३४

गुणस्य पर्यायाद् भेदे तृतीयस्य गुणार्थिकनयस्यापि पक्षनीयत्वप्रसङ्गनम् ।

११ गाथाव्याख्या ।

"

तृतीयस्य गुणार्थिकनयस्य भगवदनुक्ततपोपपादनम् ।

१२ गाथाव्याख्या ।

६३५

तुल्यापत्त्याद् आगमाद्य पर्यायशब्देन गुणस्यैवाभिधानमिति कथनम् ।

१३ गाथाव्याख्या ।

"

भगवतो गुणद्वारेणापि देशनादर्शनाद्य गुणाभाय इति पूर्वपक्षः ।

१४ गाथाव्याख्या ।

"

उक्तस्य पूर्वपक्षस्य सिद्धान्तपादिना निराकरणम् ।

१५ गाथाव्याख्या ।

"

सिद्धान्तिना श्लोक्तस्यार्थस्य हटीकरणम् ।

१६-१७-१८ गाथाव्याख्या ।

६३६

भेदस्य निरासेनाभेदस्य फलित्तत्वेऽप्येकान्तिना तस्य दाह्याय शोपनयमुदाहरणम् ।

१९ गाथाव्याख्या ।

"

कथञ्चिद् भेदाभेदं सिध्यति धत्तोऽभेदेकान्तपक्षस्य निराकरणम् ।

"

विषयः

२० गाथाव्याख्या ।

अभेदैकान्तवादिन आशङ्का ।

२१ गाथाव्याख्या ।

सिद्धान्तवादिनाऽऽशङ्कानिरसनम् ।

२२ गाथाव्याख्या ।

अनेकान्तवादे अनन्तद्विगुणाद्विषयपरिणतिः कथं घटते ? इत्याशङ्का तन्निरासद्य ।

२३-२४ गाथाव्याख्या ।

प्रागुक्तस्य लक्षणस्य याथाद् भेदैकान्तवादिना द्रव्य-गुणयोर्लक्षणान्तराभिधानम्
अभेदैकान्तवादिना च विकल्प्य तद्रूपणम् ।

२५ गाथाव्याख्या ।

प्रस्तुतप्रपञ्चस्य सिध्यनुसृष्टिषाद्यमाप्रप्रयोजनकत्वकथनम् ।

२६ गाथाव्याख्या ।

पदव्युत्पत्तेरुपेक्ष्य भेदाभेदात्मके व्यवस्थितेऽपि तदन्यथावादिनां मिथ्यादृष्टित्वकथनम् ।

२७ गाथाव्याख्या ।

अनेकान्तस्य व्यापकतां प्रदर्शयितुमनेकान्तेऽप्यनेकान्ताभ्युपगमनम् ।

२८ गाथाव्याख्या ।

पदार्थविनिश्चायान्दधाने य धर्म इत्यत्रान्यनेकान्तव्यपस्यापनम् ।

२९ गाथाव्याख्या ।

गतिमत्त्वपि द्रष्टे अत्रैवगतिरित्येव गत्यगती प्रदर्शयानेकान्तस्य व्यापकत्वोपपादनम् ।

३० गाथाव्याख्या ।

दृशनादापरेपराविशेषेनादृशनव्यादिकं निरूपयानेकान्तस्य व्यापकत्वसामर्थनम् ।

३१ गाथाव्याख्या ।

वस्तुपि वस्तुतः प्रतिनिधनस्यरूपान्यथानुगतस्य स्वरूपानित्य-पररूपनासित्वान्मुप-
पन्नानेकान्तस्य व्यापकत्वप्रदर्शनम् ।

३२ गाथाव्याख्या ।

उत्पादकत्वस्य प्रयोग-विधमाश्रित्यनेन द्वैविध्यकथनम् ।

३३ गाथाव्याख्या ।

विद्यमानस्यस्यानुगतस्य द्वैविध्यवर्जनम् ।

अत्रैवगतिरित्येव गत्यगती प्रदर्शयानेकान्तस्य व्यापकत्वोपपादनम् ।

३४ गाथाव्याख्या ।

दृशनादापरेपराविशेषेनादृशनव्यादिकं निरूपयानेकान्तस्य व्यापकत्वसामर्थनम् ।

३५ गाथाव्याख्या ।

उत्पादकत्वस्य प्रयोग-विधमाश्रित्यनेन द्वैविध्यकथनम् ।

३६ गाथाव्याख्या ।

विद्यमानस्यस्यानुगतस्य द्वैविध्यवर्जनम् ।

३७ गाथाव्याख्या ।

अत्रैवगतिरित्येव गत्यगती प्रदर्शयानेकान्तस्य व्यापकत्वोपपादनम् ।

दृशनादापरेपराविशेषेनादृशनव्यादिकं निरूपयानेकान्तस्य व्यापकत्वसामर्थनम् ।

३८ शाधान्याख्या ।

६४६

विभागजन्यमुत्पादमनिष्पत्तां केशादिद् उत्पादाधोऽभिमतव्यवधानम् ।

३९ शाधान्याख्या ।

६४७-६४९

प्रतिपादितमनोत्पादप्रक्रियाकथनपूर्वकं तित्दान्तसम्मतस्य विभागजन्योत्पादस्य समर्थनम् ।

४० शाधान्याख्या ।

६४६

प्रतिपादितमनाशिन्य प्रतिपन्दीनया श्रेष्ठस्य विभागजन्योत्पादस्य समर्थनम् ।

४१ शाधान्याख्या ।

६४९

एकस्त्रिपि समये प्रत्येकं द्रव्यमनन्तपर्यायात्मकं प्रायुक्तत्वात् तिष्ठति इत्यभिधानम् ।

४२ शाधान्याख्या ।

”

एकस्त्रिपि द्रव्ये एवसमयेऽनन्तधर्मात्मकत्वस्य दृष्टान्तेन साधनम् ।

४३ शाधान्याख्या ।

”

सागमस्य हेतुयादाहेतुयादाभ्यां द्विविधेन विभजनम् ।

४४ शाधान्याख्या ।

”

आगमोक्तस्य पञ्चुनो हेतुद्वारा पान्तविकृतवसाधनमेव हेतुयादस्य लक्षणमिति सूचनम् ।

४५ शाधान्याख्या ।

”

जीवादिनश्यं कथं प्रतिपादयन् तित्दान्तस्य आराधकः कथं वा प्रतिपादयन् तस्य विता-
धकः इत्यभिधानम् ।

४६ शाधान्याख्या ।

”

हेतुनाप्यमर्थे हेनोरेव इतरं सागमत एव साधयतो नययादः शुद्धो मान्यस्य इति
कथनम् ।

४७ शाधान्याख्या ।

६५०

वापरिदुन्दनपयादरूपपरम्परायानां संख्यायाम् ।

४८ शाधान्याख्या ।

”

कं कं नयमाधित्य कान्तः समयः प्रस्थित इति प्रश्नस्य व्याकरणम् ।

४९ शाधान्याख्या ।

६५१

द्रव्यालिक-पर्यायान्निहोमयाधितस्यापि धैरोपिकसमयस्य कथं सिध्यात्वमिति प्रश्नस्य
प्रतियचनम् ।

कणादोक्तपदपर्यायव्यवस्थाया उपन्यायः कणादोक्तानां तत्त्वव्यपस्थां निरसितुं पूर्वं द्रव्य-
पदार्थस्य खण्डनम् ।

प्रमदो रूपादिगुणानां प्रक्रियामुपन्यस्य तेषां खण्डनम् ।

निरूपणपुरस्सरं कर्मपदार्थस्य खण्डनम् ।

” सामान्यपदार्थस्य ” ।

” विशेषपदार्थस्य ” ।

” समयापपदार्थस्य ” ।

५० शाधान्याख्या ।

”

६५१-६५५

”

६५५

६५५

”

६५६

”

६५६-७०४

६५६

६५७

६७२

६८५

६८७

६९८

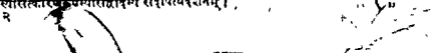
७००

७०४-७०९

अन्योन्यनिरपेक्षतयाधितानां वादानां सिध्यात्वसादिग्याभासप्रतिपादनम् ।

न्याय-धैरोपिकसम्मतस्यासत्कार्यरूपस्यासद्वाद्स्य सद्योपत्यप्रदर्शनम् ।

योद्धसम्मतस्यासत्कार्यरूपस्यासद्वाद्स्य सद्योपत्यप्रदर्शनम् ।

विषयः	पृष्ठम्
साहस्रसंमतस्य सत्कार्यरूपस्य सद्वादस्य सदोपत्यव्यापनम्	७०६
सत्कारणकार्यरूपस्य सद्वादस्य सदोपत्यप्रकटनम् ।	७०७
कथञ्चित् सदसद्वादस्य निर्दोषत्वसमर्थनम् ।	"
प्रसङ्गात् चित्ररूपचर्चा ।	७०८
५१ गाथाव्याख्या ।	७०९
अन्वय-व्यतिरेकाभ्यां निरपेक्षनयद्वये मिथ्याज्ञानरूपत्वस्य दृढीकरणम् ।	"
५२ गाथाव्याख्या ।	७१०
कार्य-कारणयोर्मैत्रामेद्वरूपत्वदर्शनेनानेकान्तरूपत्वोपपादनम् ।	"
५३ गाथाव्याख्या ।	७१०-७१७
सदाद्येकान्तवत् कालाद्येकान्तेऽपि मिथ्यात्वव्यापनम् ।	"
कालिककारणवादमुपन्यस्य तस्यैकान्तिकत्वनिरासः ।	७११
स्वाभाविककारणवादमुपन्यस्य तस्यैकान्तिकत्वनिरासः ।	"
नियत्येककारणवादमुपन्यस्य	" ।
कर्मिककारणवादमुपन्यस्य	" ।
पुरुषैककारणवादमुपन्यस्य	" ।
५४ गाथाव्याख्या ।	७१७-७१८
आत्मन्येकान्तरूपस्य नास्तित्वादिवादपट्टस्य मिथ्यारूपत्वकथनम् ।	"
५५ गाथाव्याख्या ।	७१८
आत्मन्येकान्तरूपस्यास्तित्वादिवादपट्टस्य मिथ्यारूपत्वकथनम् ।	"
५६ गाथाव्याख्या ।	७१९-७२५
एकान्तवादिनः साधर्म्येण वा वैधर्म्येण वैकान्तधर्मयुक्तधर्मिसाधनाशक्त्याभिधानम् ।	"
प्रसङ्गाद् हेत्वाभाससङ्घाविषया चर्चा ।	"
५७ गाथाव्याख्या ।	७२५
परस्परभिन्नं सामान्य-विशेषयोः स्वरूपमनूय तस्य निराकरणम् ।	"
५८ गाथाव्याख्या ।	"
अनेकान्तरूपतया यस्तु साधयतो यादिनोऽजेयत्वाभिधानम् ।	"
५९ गाथाव्याख्या ।	७२६
एकान्तानिश्चितरूपाभ्यां यस्तु यदतो लौकिकपरीक्षकाप्राप्तवचनत्वकथनम् ।	७२७
६० गाथाव्याख्या ।	७२७-७३१
निर्दोषभावप्ररूपणाया मागेप्रकाशनम् ।	७२७
एकान्तशक्तिकाशक्तये निरस्य तदुभयात्मकत्वसाधनम् ।	७२८
६१ गाथाव्याख्या ।	७३१
विवेचनत्रिकलाभागस्य प्रतिपत्तिमाधयतां तस्यानभिज्ञत्वव्यापनम् ।	"
६२ गाथाव्याख्या ।	७३२
निरपेक्षनयप्रवृत्तानां दोषोद्गायनम् ।	"
६३ गाथाव्याख्या ।	७३२-७४५
अ शासनभक्तिमात्रेण भाष्यात्मिकज्ञानमात्रेणानेकान्तरूपणानुष्ठल इति कथनम् ।	७३२
तदशासने निरूप्ये पूर्ण जीयाजीयो निरूप्य तत्र कणादादिसंमततत्त्वानामन्तर्भावप्रदर्शनम् ।	"
प्यातयनुपपत्त्य सामेद्वरमेदं व्याख्यानम् ।	७३४
देवान्द्रिकं वाप्यस्वरूपं निरपत्तितुं तद्विद्वत्परिधारणताः ।	७३७

६४ गाथाव्याख्या ।

७४२

अर्धवशात् सूत्रस्य निष्पत्तिर्न तु निरपेक्षसूत्रमात्रेणार्थस्येति कथनम् ।

”

६५ गाथाव्याख्या ।

७४३-७५

अधीतसूत्रस्यार्थसंपादने प्रयत्नाभावे शासनविह्वल्यकत्वकथनम् ।

७४६

निर्मन्थानां पल्लपात्रादिनिषेधकस्य दिग्मयीयमतस्य पूर्वपक्षतयोपन्यासः ।

”

सिद्धान्तिना पूर्वपक्षं प्रतिविधाय निर्मन्थानां धर्मोपकरणतया पल्लपात्रादिधारणस्य समर्थनम् ।

७४७

प्रतिमाभूषाया भागमपिद्वितयसमर्थनम्

७५४

६६ गाथाव्याख्या ।

७५५

बहुभुतत्वादिदोषं तात्पर्यापरिज्ञानाद्यानिश्चितशास्त्रार्थस्य सिद्धान्तप्रत्यनीकत्वकथनम् ।

”

६७ गाथाव्याख्या ।

”

क्रियाप्रधानानां ज्ञानयोगमसाध्यतां क्रियाफलानुभवाभावकथनम् ।

”

६८ गाथाव्याख्या ।

७५६

ज्ञानक्रिययोरन्यतरस्यैकस्यै मोक्षफलजन्यत्वकथनम् ।

”

६९ गाथाव्याख्या ।

७५७

अनेकान्तमयत्वेन जिनपञ्चनस्य स्तयनं पार्यन्तिकमङ्गलविधानं च ।

”

सप्तमङ्गलादिप्रदर्शनेनानेकान्तसमर्थनम् ।

”

प्रासङ्गिकी निप्रदृश्यानस्यरूपपर्यालोचना ।

७५९

આગ્રહના ભાગો-કાંઠો-ની જેમ આ ભાગમાં પણ ટીકાકારે પોતાની ટીકાને ફેટલેક સહ્યે વિસ્તારેલી છે અને ફેટલેક સહ્યે ટૂંકાવી છે. એકંદર જોતાં કોઈ પણ ભાગ કરતાં આ ભાગમાં ટીકાનું પરિમાણ સ્વાસ્થ્ય ઓછું જણાવે નહિ. આ ભાગમાં દ્વિતીય ભાગની અપોહચર્ચાની જેમ કળાદમતની પરીજ્ઞાના પ્રકરણમાં ધીરશાંતરક્ષિતના તત્ત્વસમૂહનું પૂરેપૂરું પ્રતિચિત્ર છે, જે અમે ટિપ્પણમાં પછી કારિકાઓ ઘરેરે મૂકીને જણાવ્યું છે.

(૨) ન્યાયના કોઈ પણ મંથમાં પ્રમાણ અને પ્રમેય એ બે તત્ત્વની ચર્ચા પ્રસ્તુત હોય છે જ્યારે જૈનન્યાયના મંથમાં એ બે અપરાંત શ્રીજી નયની ચર્ચા પણ હોય છે. પ્રસ્તુત પ્રકરણમાં પદ્દેહમાં નયની, યાંજામાં જ્ઞાન વા પ્રમાણની અને શ્રીજી કાંઠામાં જ્ઞેય કે પ્રમેયની ચર્ચા કરેલી છે.

ગૌતમ કે દિમાગની પ્રમેયની ચર્ચાઓની જેમ આ પ્રકરણની પ્રમેયની ચર્ચામાં પદાર્થના સ્વરૂપ વિષે ઇટલે કે સંસારમાં મુલ્ય તત્ત્વો અમુક અમુક છે, તેના મેદો પ્રમેદો અમુક છે અને તે પ્રત્યેકનું સ્વરૂપ અમુક જાતનું છે, એવી સ્વાસ્થ્ય કંઈ ચર્ચા કરવામાં નથી આવી. પરંતુ પદાર્થના સ્વરૂપને કંઈ રીતે સમજવું જોઈએ અને પદાર્થને કંઈ રીતે જોઈએ તો ધરાવે સમજાય પછી સમજણ વધુ ધીગતથી આપવામાં આવી છે, અને વિચારના અગતમાં જીવ અને જગત વિષે જે જે વિરોધી માન્યતાઓ પાલી જાય છે તેનો સમન્વય કરવાની દૃષ્ટિ પણ આ પ્રકરણમાં સ્વાસ્થ્ય મૂકવામાં આવી છે.

એક અનુભવી કહે છે કે દ્વય અને અદ્વય ઘણું નિત્ય છે, અને ધીજો અનુભવી કહે છે કે એ વસ્તુ અનિત્ય છે. આ માન્યતાઓ જે જે દૃષ્ટિકોણ ઉપર રહીને સિદ્ધ કરવામાં આવી છે તે દૃષ્ટિકોણ નિજાનુઓના સ્થાલમાં આવે જાય તો એ બંનેનો વિરોધ તુરત ટટ્ટી જાય. એ વિરોધ ટાટનારી સરહ અને સમાધાયક પદ્ધતિ આ મંથમાં સામ સ્પષ્ટ કરવામાં આવી છે.

એક દ્રશ્ય એમ કહે છે કે અમુક પદાર્થ મને તો લાગે દેસાય છે, ધીજો કોઈ એમ કહે છે કે મને તો એ જ પદાર્થ ટૂંકો દેસાય છે અને શ્રીજી એમ કહે છે કે એ ત્રિકોણ દેસાય છે; સ્વાસ્થ્ય આ વક્ષાના દૃષ્ટિકોણને સમજનારો બૈજ્ઞાનિક એમ કહે છે કે એ પદાર્થ લાગે, ટૂંકો અને ત્રિકોણ દેસાય છે એ વસ્તુ સાપેક્ષ માટે ધરાવે છે. કારણ કે જોનાસાઓની નિર્દોષ દૃષ્ટિઓ અને પદાર્થ બંનેનો સંબંધ જુદી જુદી જાતના છે. આ સમાધાનકારી દૃષ્ટિનું નામ અનેકાંતવાદ વિષયપ્રવાદ છે; સ્વાસ્થ્ય છે.

જૈન આગમોમાં આ દૃષ્ટિનું દિગ્દર્શન તો છે જ પણ આ મંથકારે આ પ્રકરણમાં એ દૃષ્ટિને એક બૈજ્ઞાનિકની રીતે સમજાવેલી છે. ઇટલે કે એમ કોઈ બૈજ્ઞાનિક કોઈ તત્ત્વનું ઇષ્ટકરણ કરીને તેનાના પ્રત્યેક અંગને સ્પષ્ટ કરી વક્ષે છે તેમ આચાર્ય મિદ્ધમેન પ્રવાકરે આ કાંઠામાં અનેકાંતવાદની વધી પાજુઓને સુધી રીતે સમજાવેલી છે એમ અનેકાંતવાદનું સાચીય ઇષ્ટકરણ તો પુસ્તકમાં જ પદેલું ધ્યું છે.

આ પ્રકરણના માત્ર ભાગમાં ફેટલેક સહ્યે પોતાની ટીકાને વિસ્તારેલી છે અને ફેટલેક સહ્યે ટૂંકાવી છે. એકંદર જોતાં કોઈ પણ ભાગ કરતાં આ ભાગમાં ટીકાનું પરિમાણ સ્વાસ્થ્ય ઓછું જણાવે નહિ. આ ભાગમાં દ્વિતીય ભાગની અપોહચર્ચાની જેમ કળાદમતની પરીજ્ઞાના પ્રકરણમાં ધીરશાંતરક્ષિતના તત્ત્વસમૂહનું પૂરેપૂરું પ્રતિચિત્ર છે, જે અમે ટિપ્પણમાં પછી કારિકાઓ ઘરેરે મૂકીને જણાવ્યું છે.

ફેટલીક વાર એમ કહે છે કે એમ કોઈ બૈજ્ઞાનિક કોઈ તત્ત્વનું ઇષ્ટકરણ કરીને તેનાના પ્રત્યેક અંગને સ્પષ્ટ કરી વક્ષે છે તેમ આચાર્ય મિદ્ધમેન પ્રવાકરે આ કાંઠામાં અનેકાંતવાદની વધી પાજુઓને સુધી રીતે સમજાવેલી છે એમ અનેકાંતવાદનું સાચીય ઇષ્ટકરણ તો પુસ્તકમાં જ પદેલું ધ્યું છે.

આચાર્ય મિદ્ધમેનના અમાનામાં આ કાંઠામાં એમ કહે છે કે એમ કોઈ બૈજ્ઞાનિક કોઈ તત્ત્વનું ઇષ્ટકરણ કરીને તેનાના પ્રત્યેક અંગને સ્પષ્ટ કરી વક્ષે છે તેમ આચાર્ય મિદ્ધમેન પ્રવાકરે આ કાંઠામાં અનેકાંતવાદની વધી પાજુઓને સુધી રીતે સમજાવેલી છે એમ અનેકાંતવાદનું સાચીય ઇષ્ટકરણ તો પુસ્તકમાં જ પદેલું ધ્યું છે.

(४) टीकावाची कोई प्रतिमा कांडना खास नामो लखवामां आख्यां नथी. मात्र मूळनी प्रतिमां पहेला कांडनुं नाम 'नयकांड' छे, अने बीजाजुं नाम 'जीवकांड' छे. बीजाजुं कजुं नाम नथी आप्युं.

अमे अही कांडोनां जे नामो राखेलां छे ते मूळना विषयने अनुसरीने राखेलां छे. मूळनी प्रतिमां जे बीजा कांडनुं नाम 'जीवकांड' लखेलां छे तेना करतां मूळनो विषय जोतां तेजुं 'ज्ञानकांड' नाम बधारे बंधबेसतुं लागे छे. तेथी ज अने ए प्रतिमांनुं पहेलां नाम कायम राख्युं छे. बीजा कांडनुं नाम बदल्युं छे अने बीजा कांडनुं नाम तो अमारे विषय प्रमाणे नवुं कल्प्युं पव्युं छे.

जागरुना चारे भागोमां परंपराप्रसिद्ध एवुं 'सम्मति' नाम कायम राखेलां पण ए विषे विशेष उदापोट करीने अमे आ भागमां 'सम्मति' एवुं नाम राखेलां छे. ए विषे अमे तेम करवाना कारणनी सममाण चर्चा छद्दा भागमां प्रस्तावनामां करेली छे.

(५) पाठांतरांनी पद्धति आ भागमां बीजा भागोना जेथी ज राखी छे अने बीजा भागोमां बपरयेली प्रतिओनो उपयोग पण तेठलो ज थयो छे. कोई खास नवी प्रति उमेरणी नथी पण ठाडप-प्रती मे प्रतिमांनी ल० संज्ञावाची प्रतिनो अंतनो घणो माग अपुरो होवापी तेनो उपयोग अमे आनां करी शक्या नथी.

परिशिष्टो नो परिचय.

ग्रंथनुं रहस्य, संशोधकोने उपयोगी एवी ऐतिहासिक वस्तु अने संपादनशैली बगैरेने समग्रथ माटे ग्रंथने अति नीचे जणावेला स्वरूपवाळां १३ परिशिष्टो अकारादि क्रमां आपवामां आख्यां छे.

१. पहेला परिशिष्टमां सम्मतिनी मूळ गाथाओ तेना कांडना अने गाथाना अंक साधे गूढवादां आवी छे.

२. जे जे श्वेताम्बरीय के दिगम्बरीय न्यायग्रंथो प्रस्तुत संपादनने अंगे अमाद्य जोशानां आवेला, तेमां ज्यां ज्यां सम्मतिगृहनी मूळ गाथाओ उद्धृत करायेली छे, तेने लगतुं बीजुं परिशिष्ट छे. एमां नयचक्र अने सिद्धिविनिश्चय जेवा फेटलाक हस्तलिखित दुर्लभ ग्रंथोनी पण नोप छे.

३. श्रीजुं परिशिष्ट पण बीजाना जेजुं ज छे, मात्र तेमां सम्मतिना रहस्यने पूरेपूरुं पानी बोझनी ह्मतिमां परिणामावनाराओमां विरल एवा भीमान् यशोविजय उपाध्यायजीना स्तानम बधा मुद्रित ग्रंथोनी उपयोग करेलां छे.

भीमान् यशोविजयजीए पोताना ग्रंथमां ज्यां ज्यां सम्मतिगृहनी गाथाओ उद्धरेली छे त्यां त्यां बधे तेमणे विवरण पण करेलां छे. एमांनुं फेटतुंक विवरण तो स्वतंत्र छे, जे प्रस्तुत टीकाने अनुसरुं पण नथी. अमे एम घारेला के भीमान् यशोविजयजीना विवरणवाची बधी गाथाओनो एक संघट करबो, जे सम्मतिनी ह्यु टीका जेवो बनी जाय, पण ए माटे एक खास जुनी बीशी भाग ज देवर करबो पदत जेथी ग्रंथ प्रकाशनमां घणो बधारे बिलब थाय. तेथी ए संघट न करना आ'ए आ परिशिष्ट ज एवुं आपेलां छे के तेने बाचनागे कोई 'व्युत्पन्न विवरण' पण ए संघटने सुचयेला बगैरे एव.

४. परिशिष्ट बोधामां कांडना अने गाथाना अंक साधे तथा गाथाना व्याख्यानां ह्मत्क एवुं गूळगाथागत धाम्बरीनो बीज आवेलां छे ज एव ज ह्मत्क ज्यां ज्यां १३३३ कर बरगयां छे. तेठ पण उपर ह्मत्का प्रमाणेना बधा अंको आनी टीका छे.

५. पांचवा परिशिष्टमां पूर्वपत्र ह्मत्कवा के संघट माटे टीकाबधे उद्धरेला अन्वयवदत संघटनी गप के एच अन्वयवदतनी प्रकना ह्मत्क साधे उद्धरेला छे जे अन्वयवदतनी उपर विशेष विवरण

सम्पादकीयं निवेदनम् ।

सन्मतेरस्मिन् पद्यमे भागे तृतीयं काण्डं समाप्तम् । एवं च काण्डत्रयमितः सटीकोऽयं समग्रः सम्मूलो ग्रन्थः पद्यसु भागेषु पूर्णो जातः ।

गतवर्षारम्भ एव तृतीयं काण्डं मुद्रितमासीत् । ततश्च अन्यभागवदयमपि मूलटीकादिष्वणिपुक्तः पद्यमो भागः प्राकारयं नेतुं योग्योऽभवत् परन्तु अनेन भागेन सदृ मुद्रणीयानि उपयोगीनि आवश्यकानि च परिशिष्टानि क्रियमाणानि आसन्, अत एवायं भागो विलम्बेन विदुषां करतलमागतः । अस्य भागस्य संबन्धे निवेदनीयानि मुख्यानि वस्तूनि इमानि ।

- (१) तृतीयस्य काण्डस्य मूलटीकायोः परिमाणम् ।
- (२) मूलस्य विषयो मूलकारस्य च तेजस्विता ।
- (३) टीकास्वरूपचर्चा टीकाकारसमयस्य च परिस्थितिः ।
- (४) काण्डानां नामानि पूर्वमुद्रितस्य च ग्रन्थनामः परिवर्तनम् ।
- (५) प्रतीनामुपयोगः परिशिष्टानां च परिचयः ।

(१) मूलभाषे लिखितपुस्तकेऽस्य भागस्य सप्ततिर्गोथाः प्राप्यन्ते । मूलग्रहिते च सप्तदशे टीकापुस्तके गाथानामेकोनसप्ततिर्लभ्यते । मूलमात्रपुस्तके या सप्ततिर्गोथा गाथा सैव सटीकेषु पुनरेषु अन्तिमा अर्थादेकोनसप्ततिर्गोथा गणिता । या गाथा मूलपुस्तके एकोनसप्ततिर्गोथा सा टीकापुस्तकेषु बाहि न दृश्यते । अतश्च सा मूलपुस्तकगता गाथा ७५७ पृष्ठे पाठान्तररूपेनास्माभिर्मिदिष्टा ।

सन्मतिप्रकरणस्यान्तिमा गाथा आशीर्वादरूपं महलं सूचयति । इयं च मूलपुस्तकगता अन्तिमा विवादप्रश्ना गाथा नमस्कारात्मकमहलरूपा । शासत्वादी मध्येऽन्ते च महलमावरणमिति प्रकीर्तः प्रवादः । प्रवादानुसारेण चास्मिन् प्रकरणे आदावन्ते च महलालम्बिता व्यक्ता । यदि मूलपुस्तकगता अन्तिमा गाथा प्रशिक्षा नावधार्येत तदा प्रकरणस्यान्ते महलद्रव्यापविर्जायेत । न चान्ये महलद्रव्यस्य कश्चिदुपयोगः । अतो मूलपुस्तकगता अन्तिमा नमस्कारात्मकमहलमुचिता गाथा अपिदेव भवेत् न मूलकारकृतिरिति ।

अन्यथास्य प्रकरणस्य सर्वा अपि गाथा, टीकाकारेण व्याख्याताः । या गाथा अद्यपर्यन्तैव मूलग्रंथे साऽपि टीकाहृता स्वन्यायस्यैव नास्पृष्टा रक्षिता । इयं च गाथा यदि मूलकारकृतिरेव भविष्यत् तदा टीकाकार-
 धामवदस्यं व्याख्यास्यदेव । अन्ततो नान्यत्किमपि विन्दु इमां गाथां निगूढं 'हृदय' 'सुख' 'सु-
 खेयुने' तु सोऽकारिष्यदेव । परन्तु टीकाया कस्मिंश्चित् प्राचीनतमे एक 'साल' पुनः 'सा
 उद्विग्नता इत्यते । अतो विवादाभ्यामिना सा गाथा अनन्तर-
 अस्मिन् प्रतिष्ठिते अनेकान्तवादप्रकरणे प्रसिद्धा भवातीति अस्माभ्यः ।

वृद्धिष्पिहित्वा आद्य प्रकरणस्य 'साल' नामकस्य उक्तानि ईदम् 'साल' 'सुख' 'सु-
 शतं प्राप्यते । उपपुत्रयमानस्य 'साल'स्य सटीकसिद्धिषु बाहि वदन्तः 'साल' 'सुख' 'सु-
 न लभ्यते । अतस्तथा अपिगाथा गाथायां पूर्वोक्तस्य 'साल' 'सुख' 'सु-
 काण्डस्य एकोनसप्ततिर्गोथाः प्राप्यन्ते ।

अस्मिन्नपि काण्डे टीका क्रियत्सु खलेषु विस्तारिता क्रियत्सु च संश्लेषिता । प्रमाणतोऽस्य काण्ड-
स्यापि व्याख्यामानं न न्यूनं प्रतिमाति । अस्मिन्मागेऽपि कणादमतपरीक्षाप्रकरणं सर्वथा शान्तरक्षितकृत-
तत्त्वसङ्ग्रहप्रतिच्छायैव । तच्चास्माभिस्तत्त्वसङ्ग्रहकारिकाः पञ्जिकां च टिप्पणे उपन्यस्य सुस्पष्टितम् ।

(२) न्यायविषयके ग्रन्थे सर्वत्रापि प्रमाणं च प्रमेयं चेति तत्त्वद्वयी एवं प्रस्तुता । जैनन्यायग्रन्थे
तु सैव नयतत्त्वाधिका तत्त्वत्रयी चर्च्यते । प्रस्तुते प्रकरणे प्रथमे नयो द्वितीये प्रमाणम् तृतीये च काण्डे
प्रमेयमिति तत्त्वत्रयी चर्चिताऽस्ति ।

गौतमो दिग्मागो वा स्त्रीये स्त्रीये प्रकरणे 'जगति प्रधानानि तत्त्वानि इमानि, तेषां भेदाः प्रमेदा
एते, तेषु एकैकस्य स्वरूपमेतत्' इत्यादिपद्धत्या यथा प्रमेयं चर्चयाच्चकार तथा नायमाचार्योऽस्मिन् प्रकरणे
किमपि तादृशं चर्चयामास । किन्तु पदार्थस्वरूपं कया रीत्या बोद्धव्यं कया रीत्या च पदार्थो दर्शनीयो
येन मुज्ञानः स्यादित्येतादृशी बोधसरणी सविस्तरमत्र प्रकरणे ग्रन्थकृता निरूपिता । यद्य संसारे जीव-
जडविषया या या विरोधिन्यः परम्पराः परम्परातः प्रचलिताः कर्णोपकर्णमायाताश्च सन्ति तासां सर्वासां
समन्वयबीजमपि अत्र प्रकरणे प्रतिष्ठापितमाचार्येण ।

एकः कथिदनुमवी कथयति 'यदिदं हृदयमहृदयं वा तत्सर्वं नित्यम्' । द्वितीयश्च महानुभावः
कथयति 'यदिदं सत् तत्सर्वमनित्यम्' इति । यां मूलदृष्टिमालम्ब्य एते विरुद्धे मते तैस्त्रैरनुमधिभिः सिरी-
कृते सा दृष्टिर्दिदं तत्त्वजिज्ञासुभिर्भाष्येत-विचारगोचरं प्राप्येत तदा तयोर्विहृदयोर्मतयोर्विरोधस्तुणुग-
शान्तः स्यात् । या च तद्विरोधशमनी सरला समाधायिका पद्धतिः सैवास्मिन्ग्रन्थे सुस्पष्टिता । सा दृष्टि-
भेदान्तवादो दिग्मगवादः स्याद्वादो वा इति नाम्ना जैनशास्त्रे विद्युता ।

जैनागमेषु तस्या दृष्टेर्बीजं प्रियत एव परन्तु वैज्ञानिकेन इव मूलकृता सिद्धसेनाचार्येण प्रस्तुते
प्रकरणे सा दृष्टिश्चर्चायां शून्यं शून्यं कृत्वा निरादीकृत्य च दर्शिता । अनेकान्तवाददृष्टेरेतादृशं
तास्मीदं शून्यकरणमस्मिन् पुनश्च एव मथनं प्राप्यते ।

अपे महाकाशी सिद्धसेनाचार्यो रुद्रमार्गानुगामी नागीत् किन्तु सानुगम्यायं सामाजिकाशान्दान्यनमर्ग
द्वीर्कुरुं स दिक्करो दिक्कर एव जातः । एतच्चास्य प्रकरणस्य मान्दशित्वाभिर्ग्याभिः स्पष्टमवगम्यते ।
इतरेषां स्पष्टमि निरस्तुन्निः स्वप्रविमेव सत्यसोपिहां च मन्यमानाः सूरयो न सायाधाराराः
किन्तु वेदके शब्दप्रतिष्ठा वाक्यतव एव इत्यपि जगती हृदये । तत्रथ निमित्तः गमाजोऽपि उदाभानुगो
भवेत् । तादृशं सत्यं परमन्तोऽपि ते शब्दप्रयोगे सुखः कृत्वा इव स्वयमाभाषक तुमापरे न साजति ।
एतदस्य सिद्धमन्त्रिर्नन्वमन्त्रं सूरिन् सिद्धसेनाचार्यो एवं विधायति-

"निरहन्मन्त्रोऽपि कथिन् सिद्धमन्त्रो न दि मरिमुमर्दी । साधजोऽपि कथिदेकान्तमरेण
हरहन्मन्त्रोऽपि निरहो न भवेत् ।" (भाषा ९३)

"सूर्योऽपि न सूर्यः अहोऽपि न अहो इति मन्यमानाः सूर्याः अहोऽपि न अहो-
ः सूर्योऽपि न सूर्यः अहोऽपि न अहो इति । सूर्योऽपि न सूर्यः अहोऽपि न अहो इति ।" (भाषा ९४)

"सूर्योऽपि न सूर्यः अहोऽपि न अहो इति । सूर्योऽपि न सूर्यः अहोऽपि न अहो इति ।" (भाषा ९५)

"सूर्योऽपि न सूर्यः अहोऽपि न अहो इति । सूर्योऽपि न सूर्यः अहोऽपि न अहो इति ।" (भाषा ९६)

अद्यतनः अन्तर्दशीव सिद्धरोनाचार्यो न ह्यतैव कथनेन विरमति किन्तु किञ्चिदधिकमपि उद्घोषयति ।

"स्तसिद्धान्तं परसमयं च गर्भारतया अजानन्तः क्रियाकाण्डमेव च प्रधानया अवलगन्तस्ये कमपि तिन्याकाण्डभारोद्देशमेव मायनुष्यन्ते ।" (गा० ६७)

उपसुप्तगाथागतैराचार्यवचनैस्तममयतमोनयरिस्वितिभेदकमाचार्येतेषः सुस्पष्टतया प्रकटीभवति ।

(१) टीकाकृता काण्डद्वये या टीकाशैली योजिता शैवास्त्रिकाण्डेऽपि दृश्यते । मूलग्रन्थमाश्रित्य स्वसमयं यावत् स्तिरीगूतानि सर्वाणि तत्त्वचिन्तनानि अस्मां टीकायां योजनीयानीत्युद्देशेनेयं टीका कृता इत्यवभाति । स चोद्देशस्तिन्वपि काण्डेषु समान एव व्यवहितो दृश्यते ।

ब्राह्मणत्वं नित्यमनित्यं वेति जिनमूर्तिरागूपणैराभूषणीया न वेति च चर्चाद्वयं टीकाकृता अस्य काण्डस्य टीकायां प्रयतन्तम् । तदेतत् टीकाकृतसमयम्बिति संगृह्यितुमलम् ।

"कम्पुणा बन्धनो होइ कम्पुणा होइ सचिओ" (उचराध्ययन अध्यायन २५ गाथा ३२)

इत्यागमयचनाद् जिनशासनप्रवराः क्वमपि जातिं जातित्वेनैव न उत्कर्षयन्ति किन्तु गुणैः प्रधाना-
मेव प्रधानां मन्यन्ते । बौद्धानामपि जातिवादमिषमे ईदृशमेव मतम् । तत्र आचार्यशान्तरक्षितेन तत्त्वमद्भदे सुममथितम् । गुणमपानामेव जातिं मुजार्ति मन्यानः श्रीज्ञातपुत्रीयः सिद्धान्तो ज्ञातपुत्रजिन-
निर्वाणानन्तरमपि सदनुयायिभिधिरमाचरितः, परन्तु अपुनातनजैनेषु तद्वानरणा न दृश्यते । ते तु केवलं जातिमेव प्रधानां मन्याना अपुनातनब्राह्मणा इव दृश्यन्ते । एतादृशविपरीताचारप्रसरणे जातिप्रधानब्राह्मण-
समाजमवलसंसर्गमन्तरा नान्यत्किमपि प्रबलं कारणमवभाति । यत्र मूर्तिभूषणविषयो विवादोऽत्र टीकाकृता उदलेसि स तु साम्प्रदायिक एव । वस्तुतस्तु एतादृशेषु तत्त्वविचारग्रन्थेषु एते साम्प्रदायिका विवादा न स्थान-
मर्हन्ति । किन्तु "तत्त्वान्दर्शिलीयसी" इति न्यायेन तत्त्वविचारेष्वपि अहो ! रूढिसाम्राज्यं सुदुर्निवारम् ।

(२) टीकामतिषु षापि काण्डनाम्नामुल्लेखो न विद्यते । केवलं मूलप्रतौ नयकाण्डेति नाम्ना प्रथमं काण्डं जीवकाण्ड इति नाम्ना च द्वितीयं काण्डमभिहितं तृतीयस्य तु किमपि नाम न निर्दिष्टम् । अत्र तु मूलग्रन्थविषयमनुगृह्यत्वा काण्डनामानि अस्माभिः परिवर्तितानि प्रकलितानि च ।

पूर्वमुद्रितेषु चतुर्षु अपि भागेषु मुखश्लेषे परम्पराप्रसिद्धं 'सम्मति' इति नाम मुद्रितम् । अस्मिन् भागे तु तत्स्थाने 'सम्मति' इति नाम सविशेषं विचार्य योजितम् । एतद्विषया सममाणा चर्चा षष्ठे भागे प्रस्तावनायामस्माभिः कृता ।

(५) पाठान्तरयोजनपद्धतिः प्रतीनामुपयोगश्च पूर्वमुद्रितभागवदत्रापि अवगन्तव्यः । केवलं 'ल' संज्ञिका तादृशप्रमतिः मान्ते शुद्धिताऽऽसीत् ।

परिशिष्टानां परिचयः ।

ग्रन्थरहस्यं संशोधकोपयोगि ऐतिहासिकं वस्तु सम्पादनशैली चावान्तुं ग्रन्थान्ते त्रयोदश परिशि-
ष्टानि अकारादिक्रमेण योजितानि । तत्स्वरूपं यथा—

(१) सन्मतेः सर्वा मूलगाथाः काण्डाद्भेन गाथाद्भेन च सह प्रथमपरिशिष्टे दर्शिताः ।

(२) शैवाम्बरीया दिगम्बरीयाश्च ये ये न्यायग्रन्थाः प्रस्तुतसम्पादनाय अस्माभिरवलोकितवाद्येषु यत्र यत्र सन्मतिपूर्वमूलगाथा उद्धृतास्तत्राथास्तददर्शकं द्वितीयं परिशिष्टम् । नयचक्र-सिद्धिविनि-
श्चयप्रमुखा हस्तलिखिता दुर्लभा ग्रन्था अपि अत्र परिशिष्टे उपमुक्ताः ।

(३) तृतीयमपि परिशिष्टं द्वितीयपरिशिष्टमिव ज्ञेयम्, नवरम् सन्मत्तिसूत्रहस्यं यथार्थं प्राप्य सङ्गतौ तदवतारयत्यु प्रधानानां श्रीमतां यशोविजयोपाध्यायानां प्रायस्सर्वे मुद्रिता ग्रन्था अत्र परिशिष्टे उपयुक्ताः ।

श्रीमता उपाध्यायेन सङ्गतौ यत्र या गांथा उद्धृता तत्र तस्या विवरणमपि कृतम् । तच्च विवरणं क्वचित् क्वचित् स्वतन्त्रम्—अस्तुतां टीकां नानुसरति । एकस्मिन् परिशिष्टे ताः सर्वाः सविवरणा गाथाः संयोज्य मुद्रणीया येन तत्संग्रहः सन्मतिलघुटीकेव स्यादित्यासीदस्माकं भावना । परन्तु तदर्थं पृथगेवैको भागो मुद्रणीयो भवेत् तत्र च स्यादसङ्गः कालविलम्बः इति न तत्करणे प्रयत्नं कृतवन्तः, किन्तु इदं परिशिष्टमेवैतादृशं व्यधायि यत् केनचित् व्युत्पन्नेन च्छात्रेणापि तद्दर्शनमात्रेणैव स संग्रहः सुकरः ।

(४) काण्डस्य गाययाश्चोद्देशेन तद्याख्यायाश्च पृष्ठाङ्गेन सह मूलागागितशब्दानां कोशो दर्शितश्चतुर्थे परिशिष्टे । यः शब्दो यत्र यत्र यतिकृत्वः समागतस्तस्य तानि सर्वाणि स्वानि दर्शितानि ।

(५) पूर्वपक्षं दर्शयितुं स्वमतं संबदितुं च टीकाकृता यानि अन्यग्रन्थगतानि गद्यपद्यानि अवतरणानि उद्धृतानि तानि सपृष्ठाङ्गं दर्शितानि पद्यमे परिशिष्टे । तथा यानि अवतरणानि सटिप्पणानि तेषां पार्श्वे कोष्ठके टिप्पणाङ्कोऽपि निहितः । (तेषां च टीकाकारादर्शितानि मूलस्वल्गान्यपि संशोध्य संशोध्य दर्शितानि यथासम्भवम्, येषाञ्च मूलस्थानानि न प्राप्तानि तेषां पार्श्वे ग्रन्थे [] एतादृशं रिक्तं चिह्नं निहितम्)

(६) टीकाकारेण दर्शितानां ग्रन्थकाराणां ग्रन्थानां च नामानि स्थापितानि पृष्ठे परिशिष्टे ।

(७) टीकाकृता चर्चितानां वादानां वादिनां च नामानि निर्दिष्टानि सद्यमे परिशिष्टे ।

(८) दर्शनशास्त्रगोचरा मुद्र्यतया तु जैनपरिभाषाविषयाः टीकाकारनिर्दिष्टा निशिष्टाः शब्दाः सपृष्ठाङ्गं दर्शिता अद्यमे परिशिष्टे । तथा ये शब्दाः सविवेचनाक्षेपां पार्श्वे कोष्ठके सटिप्पणाङ्कोऽपि दर्शितः ।

(९) सद्यमे ग्रन्थे टीकोपरयुक्ता देश-सङ्ग-रूढाचार-पदार्थसंज्ञासूचका ग्रन्थान्तरनिषयपरोपहास्य ऐतिह्यव्याख्याः शब्दाः सूचिता नवमे परिशिष्टे । तथा तेषु ये शब्दा विवेचिताक्षेपां पार्श्वे कोष्ठके टिप्पणा-ङ्कोऽपि निशिष्टः ।

(१०) टीकाकारानिर्दिष्टस्वलेखनरूपेषु येषां स्वानि अस्माभिरुपलब्धानि तानि नाममादं निर्दिष्टानि दशमे परिशिष्टे ।

(११) अतिग्रन्थानि टिप्पणानि तन्मन्त्रनिताममार्ममार्गविवेचितानि टिप्पणानि च सपृष्ठाङ्गं निशिष्टानि एकादशे परिशिष्टे ।

(१२) अन्वयदर्शनस्य उपयुक्तानां ग्रन्थानां ग्रन्थकाराणां च नामानि सपृष्ठाङ्गं सटिप्पणाङ्गं च निर्दिष्टानि द्वादशे परिशिष्टे ।

(१३) अन्वयदर्शनस्य उपयुक्तानां ग्रन्थानां मुद्रणग्रन्थानि सभासदपरिदेशो मुद्रणमसयादिकं च निर्दिष्टं त्रयोदशे परिशिष्टे ।

अन्वयदर्शनस्य उपयुक्तानां ग्रन्थानां मुद्रणग्रन्थानां सभासदपरिदेशो मुद्रणमसयादिकं च निर्दिष्टं त्रयोदशे परिशिष्टे । अन्वयदर्शनस्य उपयुक्तानां ग्रन्थानां मुद्रणग्रन्थानां सभासदपरिदेशो मुद्रणमसयादिकं च निर्दिष्टं त्रयोदशे परिशिष्टे । अन्वयदर्शनस्य उपयुक्तानां ग्रन्थानां मुद्रणग्रन्थानां सभासदपरिदेशो मुद्रणमसयादिकं च निर्दिष्टं त्रयोदशे परिशिष्टे ।

मुद्रणग्रन्थः
अन्वयदर्शनस्य ।

सन्मति-प्रकरणम् ।

पञ्चमो विभागः ।

तृतीयः काण्डः ।

[सामान्यविशेषयोरन्योन्यानुविद्धस्वरूपत्वप्रदर्शनम्]

एवं दर्शन-ज्ञानात्मनोः परस्परविनिर्भागरूपतां प्रतिपाद्य इदानीं सामान्य-विशेषयोरन्यो-
न्यानुविद्धं स्वरूपमुपदर्शयामाह—

सामण्यमिह विसेसो विसेसपक्षे च वयणविणिवेसो ।

दृष्टवपरिणाममणं द्वापद् तयं च णियमेइ ॥ १ ॥

सामान्ये 'अस्ति' इत्येवमस्ति, विशेषो द्रव्यमित्ययम्; तथा विशेषपक्षे च घटादीं,
'अस्ति' इत्येतस्य वचनस्य—नाम-नामपतोत्पेदात्—सत्तासामान्यस्य, विनिवेशः प्रदर्शनम्,
द्रव्यपरिणतिमन्यां सत्ताष्यस्य द्रव्यस्य पृथिव्याख्यां परिणतिमन्यां सत्तारूपापरित्यागेनैव कृत्वां
कृत्वायनि विशेषभावे सामान्यस्याप्यन्यथाभाषप्रसक्तोः—यद् यदात्मकं तत् तद्भावे न भवति,
घटाद्यन्यतमविशेषभावे शृद्धत् विशेषात्मकं च सामान्यमिति तद्भावे तस्याप्यभावः । तथा, १०
तकं च विशेषम्, द्वितीयपक्षे सामान्यात्मनि नियमयति विशेषः सामान्यात्मक एव तद्भावे
तस्याप्यभाषप्रसक्तात् यतः सामान्यात्मकस्य विशेषस्य सामान्याभावे घटादेरिव शृद्धभावे न
भाषो युक्तः ॥ १ ॥

[सामान्यविशेषयोरैकान्तमेदं घटतो दोषात्प्रकटनम्]

न च विशेषाद् व्यतिरिक्तं सामान्यमेकान्ततः, तस्माद् या विशेषा नियमतो भिन्ना इत्यशु-१५
पगन्तव्यम् अप्यक्षादिप्रमाणविशेषात् इत्याह—

एवंतपिच्यसेसं एयंतविसेसियं च वयमाणो ।

दृष्टवस्त पञ्चये, पञ्चवाहि द्रवियं णियत्तेइ ॥ २ ॥

एकान्तेन निर्गता विशेषा यस्मात् सामान्यात् तद् विशेषविकलं सामान्यं घटन्
द्रव्यस्य पर्यायान् ऋजुत्वादीन् नियतयति ऋजु-धकृतापर्यायात्मि(त्त)काहुन्योदिद्रव्यस्य २०

१ धीदरिभदेण इत्यमशुसुसाहरणमित्यं शशितं धर्मसंग्रह्याम्—

“सोसद् एवकखं विष एमं वदन्मि उज्जए होंवे । अंगुडिदन्मि परं भावेतथं इदेकेण ॥

वदत्तमंगुवीओ वदन्मि अभिधं ति सीए जोगाओ । भिमं पि अवत्थतरभावे ततो नियतीओ ॥

तं विष वद् वडवत्थंतरे सि तं शुद्धुदिओ हंमि । एयंतणउक्ते भिजेज इमी पि तद् वेइ” ॥

—मा० ३४८-३५० पृ० १५१-१५३ ।

१ “वे गृणं भंते । अतिथं अतिथे परिणमइ अतिथं मतिथे परिणमइ ।— प्रपवतीए- ए० ३ उ० ३ सू० ३९]
इत्यादि एते विज्ञान-धीअभनदेवसुरीत्यामहुडिरिचान्तं दधितवान् ।

अप्यक्षादिप्रमाणप्रतीयमानस्य विनिवृत्तिप्रसक्तेरप्यक्षादिप्रमाणवाधापत्तिः । तथा, एकसामान्यरहितं वदन् पर्यायेभ्यो विशेषेभ्यो द्रव्यं निवर्तयति, एवं बाह्यव्यादिरिक्रज्जु-वक्रतादिविशेषस्य प्रत्यक्षाद्यवगतस्य निवृत्तिप्रसक्तिः । न चाऽयाचितप्रमाणा तथाभूतस्य तस्य निवृत्तिर्युक्ता, सर्वभावनिवृत्तिप्रसक्तेः अन्यभावाभ्युपगमस्यापि तदिदं तत्प्रतीतस्याप्यभावे संप्रव्यवहारमाय इति प्रतिपादितम् ।

अथाह—‘सामण्यमि’ इत्यादिकाण्डं, नाऽऽरब्धव्यम् उकार्थत्वात् यतो वस्तु अनेकान्तात्मकं प्रतिपाद्यते ‘एगद्वियमि’ [प्र० का० गा० ३१] इत्यादि-समूहसिद्धं—[प्र० का० गा० २७] इत्यादिना च तस्य प्रतिपादितत्वात् । तथा, द्विह-भंगा हंदि द्वियिलकखणं एयं [प्र० का० गा० १२] इत्यनेन लक्षणद्वारेण १० अनेकान्तात्मकत्वं प्रदर्शितमेव । अथ प्रमाणविषयवाक्यनिरूपणार्थमिदं प्रस्तूयते, तदपि ‘सद्वियप्प-णिच्चियेप्पं’ [प्र० का० गा० ३५] इत्यादिना तस्यापि निरूपितत्वात् वस्तुत्वात् तन्निरूपणे तस्यापि निरूपितत्वात् तन्निरूपणार्थमप्येतद्व्युत्पन्नम्, एवमेतत् प्रमेयप्राधान्येन तद्गाहकस्य प्रमाणस्यापि निरूपणमित्येतद्व्यदर्शनद्वारेण तत्प्रतिपादकया प्राय विहितः, इह त्वविद्यमानप्रमेयस्य प्रमाणस्य प्रमाणत्वार्संभवान् प्रमाणनिरूपणद्वारा १५ निरूपणमिति प्रदर्शनद्वारेणैतद्वाक्यावतार इत्यदोषः । यद्वा अनेकान्तपक्षोक्तदोषपरिहाराय व्यवस्थाप्यत इति न कश्चिद् दोषः ‘सामण्यमि’ इत्यादि सूत्रसंदर्भविरचने ॥ ३ ॥

[आप्तवचनस्यानेकान्तात्मकवस्तुबोधकत्वेन स्वरूपकथनम्]

सामान्य-विशेषानेकान्तात्मकवस्तुप्रतिपादकं घचनमातस्य, इतरदितरस्येत्येतदेव द-

पशुप्पन्नं भावं विगय-भविस्सेहिं जं समण्णेइ ।

२० एयं पशुच्चयणं द्रव्यंतरणिस्सियं जं च ॥ ३ ॥

प्रत्युत्पन्नं भावं-वस्तुनो वर्तमानपरिणामम् विगत-भविष्यद्द्रव्यां पर्यायात् समानरूपतया नयति प्रतिपादयति यथः तत् प्रतीत्यवचनं समीक्षितार्थवचनं स मित्यर्थः, अन्यघानातघचनम् ।

अनु वर्तमानपर्यायस्य प्रागपि सद्भावे कारकव्यापारवैकल्यम् क्रिया-गुण-ध्वपदे २५ प्रागभ्युपलम्भप्रसङ्गश्च । उत्तरकालं च सद्भावे विनाशहेतुव्यापारनैर्त्थक्यम् उपलभ्यादिततो यद् यद्व्योपलम्भादिकार्यं कृतं तत् तदैव न प्राक् न पश्चात् भयं क्रियालक्षणसत्त्वपि नोऽप्राप्यात्, अस्तदेतत् । तस्य प्रागवस्थेऽद्वैतगोप्ययोग्यात् । न चाग्नादिद्रव्ये विज्ञानात् त्वत्तो दत्तम् तस्य निष्पन्नत्वात् । न च निष्पन्नस्य पुनर्निष्पत्तिः अनप्यप्रागप्राग्यात् । विद्यमान एव ज्ञानादिकार्योत्पत्तिः ‘तत्र’ इति संबन्धाभावात् नो व्यपदेशाभावात्प्रसङ्गात्, ३० संबन्धप्रचयनायां तस्य सर्वत्रादिशेषान् गच्छद् धावासादायपि तत् स्यात् । अथाग्नादिनेनाऽऽचारेणोत्पन्न इति नाऽद्वैतोत्पत्तिः कार्यस्य भयं व्यमुत्पत्तिः किमप्यग्नादय पूर्वमप्यथा इति ध्वप्यति तस्यार्थावस्थासु तादात्म्यप्रतीतेः, अन्यथा पूर्वोक्तव्योपलम्भप्रसङ्गः । न च कार्यव्यतिरागो ध्वपत्तिः, बाधकभावे ध्वप्यतिरागः । न चार्थक्रियाविराधां

बाधकः, अनित्यत्वे यद्य तस्य बाधकत्वेन प्रतिपादनात् । न चोन्पाद-विनाशयोरपि तत्र प्रतिपत्तावे-
 कान्ततो नित्यत्वमेव, परिणामनित्यतया तस्य नित्यत्वात् । अन्यथा परविशेषणत् तस्याऽभाय-
 प्रसङ्गात् । न चैवं तस्य विकारित्यप्रसङ्गो दोषाय, अभीष्टत्वात् । न च नित्यत्वविरोधस्यैव तत्पर-
 प्रतीतिः । न च तस्य तथात्वप्रतिपत्तिर्धोनिः, बाधकाभावादित्युक्तत्वात् । अथ ज्ञानपर्यायादान्तो
 व्यतिरेकेः भेदेनोपलम्भः स्यात् अव्यतिरेकेः पर्यायमात्रम् द्रव्यमात्रं वा भवेत् व्यतिरेकाव्यतिरेक-
 पक्षस्तु विरोधाप्राप्तः अनुभवपक्षस्यन्योऽन्यव्ययच्छेदरूपाणामेकनिपेयेनाऽपरविधानादसंगतः,
 असदेतत् । व्यतिरेकाऽव्यतिरेकपक्षस्याऽभ्युपगमात् । न च व्यतिरेकपक्षमायी तद्व्यतिरेकेणो-
 पलम्भिप्रसङ्गो दोषः, एकज्ञानव्यतिरेकेण ज्ञानान्तरेऽपि तस्य प्रतीत्यव्यतिरेकोपलम्भस्य तद्भावात्
 अव्यतिरेकोऽपि, ज्ञानात्मकत्वेन तस्य प्रतीतिः । न च व्यतिरेकाऽव्यतिरेकयोरन्योऽन्यपरिहारेणान-
 स्थानाद् विरोधः अबाधितप्रमाणविपरीकृते यस्तुतस्य विरोधाऽसंभवात् । अन्यथा संतापमानन्त्रे-
 कानेकरूपस्य धैरोरिकेण, प्राहा-प्राहकसंविचित्ररूपस्य बुद्ध्यात्मनश्चैकानेकत्वभावस्य स्तंगनेन कथं
 प्रतिपादनमुपपत्तिमद् भवेत् यदि प्रमाणप्रतिपन्नं यस्तुतस्य विरोधः संगच्छेत्त्यादि पूर्वमेव प्रति-
 पादितम् । यतमानपर्यायस्यान्यविद्रव्यद्वारेण त्रिकालास्तित्यप्रतिपादकः प्रतीत्यप्यनमिति निष्कम् ।

परमाण्वारम्भकद्रव्यात् कार्यद्रव्यं इणुकादि द्रव्यान्तरं धैरोपिकाभिप्रायतः तेन निःशून्यं
 संबद्धं कारणं परमाण्वादि यत् प्रतिपादयति तदपि प्रतीत्यवचनम् । तथादि—इणुकारूपतया
 परमाण्वः प्रादुर्भूताः इणुकतया प्रच्युताः परमाणुरूपतया भविष्यदित्यस्वरूपा अभ्युपगन्तव्याः
 अन्यथा तद्रूपतयाऽनुत्पाये प्राक्तनरूपतयाऽपगमो न स्यात् परमाण्ववस्थापत् प्राक्तनरूपानवगमे वा
 मोक्षरूपतयोत्पत्तिलक्ष्यस्यापत् । परमाणुरूपतयाऽपि विनाशोपरयभ्युपगमे पूर्वोक्तप्राग्भूतयोर्नि-
 धारविगम-प्रादुर्भावाप्रवृत्तिः । न च तदवस्थयोरेपाऽऽधारणम्, तयोस्तदानीमवस्थान् । न च
 पूर्वोक्तकार्यद्रव्यविनाश-प्रादुर्भायोः कारणव्याधिनाश-प्रादुर्भायो, नततत्संबन्धतो हिमयद्-
 विन्ययोरपि भेदप्रसङ्गः । न च कारणाधितस्य कार्यद्रव्यस्योत्पत्तेर्नायं दोषः, तयोर्पुनरितिः
 कुण्ड-यद्वयत् पृथगुपलम्भिप्रसङ्गः । अयुतसिद्धापि कार्यात्पत्तौ कारणस्याऽन्युत्पत्तिप्रसङ्गः ।
 इति च कार्योत्पत्तौ कारण-
 इति च कार्योत्पत्तौ कारण-
 इति च कार्योत्पत्तौ कारण-

अथ प्रतिपत्तापरतमयायाप्रतीतिः—'इदं तन्नुप पटा' इत्यत्रापि प्रत्यये 'इदं तन्नुप' इति प्रति-
 पत्तिलन्यालम्बना, 'पटा' इति प्रतिपत्तिः पटालम्बना संबधेद्यत इति कारणः समवायप्रतिभासः ।
 न च 'इदं तन्नुप पटा' इति लौकिकी प्रतिपत्तिः, किन्तु 'पटे तन्नुप' इति । न चान्यथाभूतनि-
 पत्त्याऽन्यथाभूतार्थव्यवस्था । न धानुमानादपि समवायप्रतिदिः, प्रायसाभावे तत्पूर्वकस्य तस्य
 तत्राऽप्रवृत्तेः । अनुमानपूर्वकस्य तु तस्यानवस्थादिदोषाप्राप्तत्वात् तत्राभूतनिर्दिष्टेऽस्यः इति
 पादितं न पुनरुच्यत इति व्यथितमेतत् तथाभूतपरतुप्रतिपादकमेवाऽऽवयवकम् एवमन्वयनि-
 पादकः तु भावयचनम् ।

अथवा एकद्रव्यान्तरं द्रव्यं द्रव्यान्तरं तस्मिन् निःशून्यं संबद्धं यत् तदपि प्रतीत्यवच-
 नम् । यथा—दीपैतदं मध्यमिकाहृदिद्रव्यमपश्य इत्यतस्मद्गृहकद्रव्यमिति वचः । इत्य-दीपैरि-
 कस्तु स्वधर्मं एव द्रव्यान्तरविरोधाभिव्यहना विनेयं पुत्रादिना ।

यद्वा गोप्यतद्वापरिपत्तियुक्तपृथक्श्लेषद्रव्यात् तत्परतत्परिपत्तियुक्तैः कारुदेयादि द्रव्यान्तरं
 तस्मिन् निःशून्यं संबद्धं वाच्यवचनं 'गोः' इति यद् यच्चनं तदपि प्रतीत्यवचनम् । न इत्तं इदं
 तिर्यक्सामान्य-विरोध-तद्बहुभयादिप्रतिपादकम् अतदुत्पत्तिप्रतिपादकत्वात् उक्तस्यैवकारणम् ॥ ३ ॥

[आसवचने समुपतिष्ठमानाया एकान्वयस्यभिवादा आसहादा
 अनेकान्वयस्यभिपद्येन निराकरणम्]

अनु प्रादुर्भावपर्यायपर स्वकारुदेयप्रतीतिः प्राक्तनवशातोः सत्त्वे प्रतीतिः प्राक्तनवशातोः संज्ञक-
 वारतापरयोः—अन्यथा तद्रूपतया तयोस्तत्परतत्प्रादुर्भावात्—इदंकारुदेयादोषान् तस्य तद्विदित्यतत्पत्त-
 र्थाभावात्प्रतिपादकः स्वधर्ममानीत्यवचनमेवेत्याहृताऽऽह—

म्यादेतत् पुद्गलद्रव्यस्य तादृग्भूतापरपुद्गलद्रव्यापेक्षया अनेकान्तरूपता युक्ता, प्रत्युत्पन्ने
त्यान्मद्रव्यपर्याये कथमनेकान्तरूपता ? न, आत्मपर्यायस्यापि ज्ञानादेस्तत्तद्वाद्याधीपेक्षयाऽनेकान्त-
रूपता पुद्गलद्रव्यस्य विद्युत्पन्ने । तथा द्रव्य-कारण-योगोपयोग-ज्ञान-दर्शन-धारित्र-वीर्यप्रभेदात्मकारण-
ज्ञानमनः पुद्गलद्रव्यनेकान्तरूपता भार्ये प्रतिपादिनैव—

“ब्रह्मिहो जं भंते ! भाया पण्णसे !

गोयमा ! भट्टविहो । तं जहा-इविप भार्ये” [भगवतीसू० शत० १२, उ० १०] इत्यादी ॥ ६ ॥

[आत्मनोऽनेकान्तात्मरूत्वस्य पुद्गिगम्यतया प्रदर्शनम्]

इतद्धानेकान्तात्मकता आत्मनः प्रतिपत्तव्येत्याह—

कोयं उप्पायंतो पुरिसो जीयस्स कारओ होइ ।

तसो विभण्यच्चो परम्मि सयमेव भइयच्चो ॥ ७ ॥

कोपपरिणतिमुपनयन् पुरुषो जीवस्य परम्यप्रादुर्भावे निर्वर्तको भवति, तन्निमि-
त्तस्य कर्मण उपादानात् । कोपपरिणाममापद्यमानस्य पुरयस्तनुः परम्यजीवाद् विभजनीयो
मिक्षो व्ययस्यापनीयः, कार्य-कारणयोर्मृत्पिण्ड-घटयत् कथंचिद् मेदात् । अन्यथा कार्य-कारण-
मायामापप्रसङ्गात् । न चासौ ततो भिन्न एव परस्मिन् भवे स्वयमेव पुरयो भजनीयः आत्म-
रूपतया अनेकेन व्ययस्याप्यत इति भावः घटाघाकारपरिणतमुद्भव्ययत् कथंचिदभिन्न इत्यनेकान्तः । १५

यदा कोपपरिणतिमन्यसिन्व जीये उत्पाद्यन् पुरुषः कारको भवति । ततोऽसौ कोप-
कारकत्वेन विभजनीयः—कोपपरिणतियोग्ये जीवे कारकः, अन्यत्राकारक इति ॥ ७ ॥

[द्रव्य-गुणयोः कथंचिदभेदमनिच्छतां केषांचिद् तयोर्भेदविषयाऽऽशङ्का]

द्रव्यं गुणादिभ्योऽनन्यत् तेऽपि द्रव्यादनन्य षष्ठेत्येतदनेकान्तममुष्यमाणा भाहुः—

रूय-रस-गंध-फासा असमाणाग्गहण-ल्लेकम्बणा जम्हा ।

तम्हा द्रव्याणुगया गुणं त्ति ते केइ इच्छंति ॥ ८ ॥

१ “ब्रह्मिहा जं भंते ! भाया पण्णसा ! गोयमा ! भट्टविहा आया पण्णसा । तं जहा-इमियाया कथायाया जोयाया
उवओयाया कणाया संशयाया चरिताया वीरियाया” इत्यादि संपूर्ण सूत्रम्-भगवतीसू० पू० ५८८ सू० ५६७ ।

२ विषयभइयच्चो गु० सू० विना । ३ रूप-रस-आ० हा० वि० ।

४ ‘गुण’शब्दस्य वैशेषिकादिदर्शनेषु प्रतिनियतार्थेन अतिप्रसिद्धताद् केषुचिद् उत्तराध्ययन-तरवारारिपन्थेषु च तस्य
विशिष्टार्थेन निर्देशाद् भगवत्कामेषु भागेषु गुण-पर्यायशब्दयोर्द्वोरपि प्रयोगदर्शनाद् जैनमते उपतिष्ठमानाम् ‘किं गुण-
शब्दः पर्यायशब्दसमानार्थक एव उत भिन्नार्थक’ इति विप्रतिपत्ति निराकर्तव्येन श्रीशिद्धसेनशिवाकरेण गुणशब्दस्य पर्याय-
शब्दसमानार्थकत्वरं स्वकीयं मतमाभिप्रेतं मूलगाथायाम् ।

परन्तु तयोर्द्वोरपि शब्दयोरर्थसम्यग्ज्ञानमप्यनुसन्धयन्परिणामपि अनेकेषामाचार्याणां तद्विषयानि विविधानि मतानि परिहात-
व्यानि सन्ति । तानि वेद्यम्—

उत्तराध्ययनस्यै गुण-पर्यायशब्दयोः पृथक् पृथक् निर्देशः ननुगुण चेत्थं निरूपितमस्ति । तथाहि—

“गुणात्तमात्रो दन्व एतद्वन्निमम” गुण । तत्रखण पञ्चवान नु उभभोअस्मिआ भवे ॥

एया च पुद्गत्त च सत्ता संज्ञाणमेव य । यजोगा य विभागा य पञ्चवान नु तत्रया ॥

गुणानो नु क्पाएनामस्तिप्रतीतनाउत्तम नावमस्ति” —अ० ३८ गा० ६ तथा १२ ।

धोमदुमास्वादिना त्वे भाये च पृथक् पृथक् प्रयुक्तं लक्षितं च गुण-पर्यायशब्दो तयोर्द्विविशेष्यत्वं तदीयं तत्पर्यं
सूचयत । तथाहि—

“गुण-पर्यायवद् इत्यम्” —तत्पार्थ० ५, ३० ।

"सर्वे त्रित्वं द्रव्य-गुण-पर्यायवरोधात्"-१, ३५ तत्त्वार्थे० भा० । "गुणात् लक्षणतो वक्ष्यामः । भवान्तरं वेदन्ती च पर्यायः । तदुभयं यत्र विद्यते तद् द्रव्यम्"-५, ३७ तत्त्वार्थे० भा० ।

श्रीकुन्दकुन्देन पृथक्कया प्रयुक्त-सृष्टितौ अमृतचन्द्रेण च भिन्नार्थतया स्पष्टमेव व्याख्यातौ गुण-पर्यायस्यो भिन्न-सत्त्वपरमेव तृतीयं तात्पर्यं ज्ञापयतः । तथाथा-

"अर्थो खलु द्रव्यमथो द्रव्याणि गुणप्लगाणि भगिदाणि । तेहिं पुणो पञ्जाया पञ्चयमुता हि परतमना" ॥ १ ॥
—प्रवचन० पृ० १११ ।

"स्मिगेहिं जेहिं दम्बं जीवमजीवं च हवदि विष्णादं । ते तन्भावविशिष्टा मुतामुता गुणा नेष्ठा" ॥ ३८ ॥
प्रवचन० पृ० १८१ ।

"दृष्टेण विणा न गुणा गुणेहिं दम्बं विणा न संभवदि । अन्वदिरित्तो भावो दम्भगुणां हवदि तम्हा" ॥ ११ ॥—
पद्यालि० पृ० १११ ।

अस्य माथात्रयस्य अमृतचन्द्रीया व्याख्यापि अत्रानुपेक्षया ।

धीराजमलेन तु अमृतचन्द्रवत्तौ ह्रावपि शब्दी भिन्नार्थतया स्पष्टमेव परिभाषितौ । यथा—

"द्रव्याध्रया गुणाः स्वुर्विशेषमाश्रास्तु निर्विशेषाश्च । करतलगतं यदेतेव्यंकभिरालम्बते वक्षु" ॥ १०४ ॥

"क्रमवर्तिनो ह्यनिसा षय च व्यतिरेकिणश्च पर्यायाः । उरवाद-व्ययरुहा अपि च प्रोच्यारमहाः कथंविच" ॥ १११ ॥
—पद्याणा० पृ० १७, ५१ ।

पूज्यादेन तु अन्वयित-व्यतिरेकितरूपेण गुण-पर्याययोः स्पष्टमेव मेदं प्रतिपाद्य तदाचटयोर्दोः शब्दयोर्विभक्त-
सत्त्वं तत्त्वार्थसूत्रव्याख्यायां प्रदर्शितम् । तथाहि—

"के गुणाः ? के पर्यायाः ? अन्वयिनो गुणाः व्यतिरेकिणः पर्यायाः । उभयैकतेतं द्रव्यमिति । उक्तं च—

गुण इति द्रव्यविहाणं द्रव्यविकारो हि पञ्चो भगिरो । तेहिं अणुं दम्बं अणुरपथिहं हवे शिचं ॥

तत्रः सामान्यतया अन्वयिनो ज्ञानादयो जीवस्य गुणाः, पुद्गलादीनां च ह्यादयः । तेषां विकारा विशेषतमता नियमनाः पर्यायाः । यद्वक्तव्यं पदज्ञानम् शेषोः मानः गन्धः कर्माः तीव्रः मन्द इत्येवमादयः"—५, ३८ तत्त्वार्थमितिः पृ० १०५ ।

धीमदहलदेन गुण-पर्याययोः द्वयोरपि शब्दयोरेकार्थत्वम् भिन्नार्थत्वं च ह्ययमपि तत्त्वार्थसूत्रव्याख्यायां समर्थितम् ।
तथाच—

"गुणा एव पर्याया इति वा निर्दिष्टाः । अथवा उरवाद-व्यय-प्रोच्यारमि न (१) पर्यायाः न तेषोऽप्ये गुणाः सन्ति तसौ
गुणा एव पर्याया इति सति सामानाधिकरन्धे मनो सति गुण-पर्यायपरिधि निर्दिष्टो मुमते"—५, ३७ तत्त्वार्थवचना०
पृ० २ पृ० २४३ ।

"नित्तं द्रव्यमथिय मे वदन्ते ते गुणा इति । पर्यायाः पुनः कार्यापिह इति न तेषां प्रारम्भं तेन अन्वयिनो पर्या
गुणा इत्युक्तं अर्थे तदुपया शीघ्रव्यतिरेकतादयः ज्ञान-वर्धनादयश्च पुद्गलस्य अन्वयनतादयः ह्यादयश्च । पर्याया गुणा
वदन्तवत्त्व कावन्वयिद्वयम्"—५, ४० तत्त्वार्थवचना० भा० च पृ० २४४ ।

इत्युक्तपरिते सिद्धवन्ति सिद्धवन्ति विद्वन्निन्दना पूज्यादमारणितेव अनुमुता । तथाहि—

"गुणा एव पर्यायाः पर्यायाश्च सामान्यान्वयेषु वा x x x विशेषतया पर्यायात् तन्वयिनोऽप्यनु-
वृत्तिः"—५, ३८ तत्त्वार्थे० भा० पृ० ११८ ।

—५, ३८ तत्त्वार्थे० भा० पृ० ११८ ।

तदुक्तं वक्ष्यामि तत्र तत्र प्रतिपादितम् । गुणाश्च अमृतता भिन्न-सत्त्वपरमेव इत्यनुमुता ।—५, ३२ तत्त्वार्थे०
पृ० १०० ।

गुण-वत्त्वपरमेव इत्यनुमुता तत्र तत्र प्रतिपादितम् । गुणाश्च अमृतता भिन्न-सत्त्वपरमेव इत्यनुमुता । तथाहि—

"गुणा इत्युक्तं अर्थे तदुपया शीघ्रव्यतिरेकतादयः ज्ञान-वर्धनादयश्च पुद्गलस्य अन्वयनतादयः ह्यादयश्च । पर्याया गुणा
वदन्तवत्त्व कावन्वयिद्वयम्"—५, ४० तत्त्वार्थवचना० भा० च पृ० २४४ ।

गुणे वदन्तवत्त्व कावन्वयिद्वयम्"—५, ४० तत्त्वार्थवचना० भा० च पृ० २४४ ।

वदन्तवत्त्व कावन्वयिद्वयम्"—५, ४० तत्त्वार्थवचना० भा० च पृ० २४४ ।

रूप-रस-गन्ध-रूपद्वयैः असमानमहण-लक्षणा यस्मात् ततो द्रव्याभिन्ना गुणा इति बोधनं पदोपिकोषात्, स्वयूच्यते वा सिद्धान्तानभिन्ना अभ्युपगच्छन्ति । तथाहि—गुणा द्रव्याद् भिन्नाः, भिन्नप्रमाणमाद्यत्वात् भिन्नलक्षणत्वाच्च, यस्मात् शुभ्रमयत् । न चासिद्धी हेतुः, द्रव्यस्य 'यमदमद्वासां तमेव शृणामि' इत्यनुसंधानाभ्युपगमाद्यत्वात् रूपादीनां च प्रतिनियतेन्द्रिय-प्रमथप्रत्ययायसेयत्वात् 'द्वारानं रूपादीनां च द्रव्यम्' इत्यादिभिधानादसमानमहणता द्रव्य-गुणयोः ५ सिद्धा । तथा, विभिन्नलक्षणत्वमपि—

"त्रिंशत्पद् गुणवत् समवायिकारणं द्रव्यम्" [पदोपिक. ० १-१-१५] "द्रव्याध्वयगुणवान् संयोग-विभागेऽप्यकारणमनपेक्षः" [पदोपिक. ० १-१-१६] इति यचनात् सिद्धम् ॥ ८ ॥

धीसिद्धयेनसुरिणाऽपि एकार्थत्वं विभिन्नार्थत्वं च द्वयमपि मयनेदेन व्यत्यास्य अकृतद्वीय एव पन्थात्कार्थभाष्य-द्वौ सत्त्वगुणः । तद् यथा—

"गुणः सतिविशेषः त एव कमेण सह च भवन्ताः सर्वतोमुच्यताद् मेदाः पर्वोवास्तात् गुणान् पिण्डघटकपालापीन् इत्यादीन् × × × व्यवहारनयधर्माधयणेन तु गुणः पर्वोवा इति वा मेदेन व्यवहारः प्रवचने । गुणपदव्यतिथिर्गुणा रूपादयः, अभ्युपगदव्यतिथिः पर्वोवाः । बहुलः पर्वोवा गुणा इति ऐक्यत्वम्" — ५, १७ तत्त्वार्थ- व्यां ५० ४२८ ।

उक्तयोर्दोशोपि सद्यदोरेकार्थत्वं इति संन्यमानेनापि सदिदेवसुरिणा प्राकननैर्दमन्येयु तयोर्विभिन्नार्थत्वेन प्रयोगपरि-पाटि पर्यता लीये प्रमाणनयधर्माद्यत्वात्कारणमप्ये पर्वोवराभ्यस्य अर्थं संशोच्य विभिन्नार्थत्वं तयोर्द्वौ. सद्यदोर्वावर्णितम् उपपारितं च स्याद्वादस्तादृशे । तथैवम्—

"विशेषोऽपि द्विरुचः—गुणः पर्वोवयेति ॥ ६ ॥

गुणः सहभावी धर्मः यथा आत्मनि विहायव्यक्ति-वाहत्वादिरिति ॥ ७ ॥

पर्वोवस्तु क्रमगावी यथा सत्रेव सुष्ठु-दु-छादिरिति ॥ ८ ॥"—परि- ५ ५० ७३५ ।

धीमता हरियत्रेण तु प्रकृते विषये सिद्धयेनदिसाकरीय एव पन्था अनुयतः प्रतिभाषते, स एव च मर्त्ये उपाध्याय्य-शोषिभ्येन अनुधायितः सतिस्तरमुत्पदितव—

"अन्वयो व्यतिरेकश्च द्वय-पर्वोवसंहितौ । सन्वोव्यव्याप्तितो मेदामेददरत्येव बहु ली" ॥ ११ ॥

—वाल्महा- समु- लख- ७ ५० प्र० १६१ ।

"अन्वयो व्यतिरेकश्चेत्येतावन्तौ द्वय-पर्वोवसंहितौ—द्वयं पर्वोवयेति द्वय-पर्वोवपदवाच्यौ । एतेन 'द्वयं गुणाः पर्वोवाश्च' इति विभागाः वेदादिद् अतमिहस्युच्यन्तानाम् परवृथानां वा निरुक्तः, विभिन्ननयधर्माभ्यां द्वय-पर्वोवत्वाभ्यामेव विभागात् । यदि च गुणोऽप्यतिरिक्तः स्यात् तदा तद्द्वयार्थं द्वयार्थिक-पर्वोवार्थिकत्वरगुणार्थिकनयमपि भगवानुपादेशेऽप्य, न चैवमस्ति; रूप-रस-गन्ध-स्पर्शानावर्तता सेतु सेतु स्येव "बन्धपञ्चवेदि" इत्यादिना पर्वोवसंहितयेव नियमनात् । गुण एव तत्र पर्वोवधन्देन उक्त इति चेत्, सन्वेवं गुण-पर्वोवसद्यदोरेकार्थत्वेऽपि पर्वोवसद्यदनेव भगवतो देवता इति न गुणधन्देन पर्वोवस्य तदतिरिक्तस्य वा गुणस्य विभागोऽविलम्बम् । 'एकगुणकालः' 'द्वयगुणकालः' इत्यादी गुणसद्यदेनापि भगवतो देवता आस्त्येवेति चेत्, आस्त्येव संदधानसाक्षरपदवाचकगुणवाच्येन, न तु गुणाधिकनयप्रतिपादानभिप्रायेण" इत्यादि—वाल्महा- समु- ५० प्र० १६१ ।

१ रूप-रसादीनामसमानमहण-लक्षणा वैशेषिकेतिर्था कर्षिताऽस्ति—“रूपं चसुर्माद्यम्” । × “रसो रसनमद्यः” । “गन्धो प्राणमाद्यः” । × “स्वस्त्वगिन्द्रियमाद्यः” ।—प्रचल- ० ६० १०४-१०५-१०६ ।

२ एतद् वाचयमेव धीयसोऽभिज्ञयोकाभ्यायः लीये वृक्षेऽभाषानिबन्धे सत्त्वके इत्यगुणपर्वोवस्ये इत्यमनुदितवात्—

"सकिरुव गुण कोहृक् भावह ते नदी मारमि निरतर्हं रे. जिनः" । "कोहृक् दिनेरानुवासी सकिरुव गुण भावह एह, जे माटर्हं ते हम कहह एह जे जिन इत्यपर्वोवसुं कारण इत्य तिम गुणपर्वोवसुं कारण गुण" इत्यदि—वा- ३ दो- १० ।

३ मुरिये वैशेषिकदर्शने तु एवं पाठो दृश्यते—

"धियागुणवत् समवायिकारणमिति इत्यलक्षणात्" । "द्रव्याध्वयगुणवान् संयोगविभागेऽप्यकारणमनपेक्ष इति गुणत्व शब्दम्" ।

[द्रव्य-गुणयोरेकान्तभेदाशङ्कां निराकर्तुं गुणशब्दस्यार्थपरीक्षा]

एतत्परिहारायाह—

दूरे ता अणत्तं गुणसद्दे चेव ताव पारिच्छं ।

किं पञ्जवाहिओ होज्ज पञ्जवे चेव गुणसण्णा ॥ ९ ॥

५ दूरे तावद् गुण-गुणिनोरेकान्तेनान्यत्वम्—असंभावनीयमिति यावद्—गुणात्मकद्रव्यप्रत्ययवाधितत्वाद् एकान्तगुणगुणिभेदस्य । न च समवायनिमित्तोऽयमभेदप्रत्ययः, तस्य नियिद्धत्वात् । न चैकत्वप्रत्ययस्य प्रागुपन्यस्तानुमानवाधा, एकत्वप्रत्ययाध्यक्षयाधितकमेनिर्देशानन्तरप्रयुक्तत्वेनैकशास्त्राप्रभवत्वानुमानस्येव तस्य कालात्ययापदिष्टत्वात् । ततो गुण-गुणिनोरेकान्तान्यत्वस्यासंभवाद् गुणशब्दे एव तावत् पारीक्ष्यमस्ति—किं पर्यायादधिके गुणशब्दः ? उत पर्याय एव प्रयुक्त इति ? अभिप्रायश्च न पर्यायादन्यो गुणः, पर्यायश्च कथंचिद्द्रव्यात्मक इति विकल्पः कृतः ॥ ९ ॥

[गुणस्य पर्यायाद् भेदे तृतीयस्य गुणार्थिकनयस्यापि वचनीयत्वप्रसङ्गनम्]

यदि पर्यायादन्यो गुणः स्यात् पर्यायार्थिकवद् गुणार्थिकोऽपि नयो वचनीयः स्यादित्याह—

दो उण णया भगवया द्द्ववट्टिय-पञ्जवट्टिया नियया ।

एत्तो य गुणविसेसे गुणट्टियणओ वि जुज्जंतो ॥ १० ॥

५ द्वावैव मूलनयो भगवता द्रव्यार्थिक-पर्यायार्थिकौ नियमितौ, तथातः पर्यायादधिके गुणविशेषे ग्राह्ये सति तद्ग्राहकगुणास्तिकनयोऽपि नियमितुं युज्यमानकः स्यात् अन्यथा अव्यापकत्वं नयानां भवेत् अर्हंतो वा तदपरिज्ञानं प्रसज्येत ॥ १० ॥

[तृतीयस्य गुणार्थिकनयस्य भगवदनुक्तत्वोपपादनम्]

न च भगवताऽसावुक्त इत्याह—

जं च पुण अरिहया तेसु तेसु सुत्तेसु गोयमाईणं ।

पञ्जवसण्णा णियया वागरिया तेण पञ्जाया ॥ ११ ॥

१ अत्र टीकातुरोपेन 'पञ्जवाहिण' इति पाठः संभाव्यते अथवा सप्तम्यर्थे प्रथमा समर्थनीया । २ पृ० १०९ पं० १०१ ३ पृ० ६१३ पं० ३ ।

४ 'गुण-पर्याययोर्विभक्तये पर्यायप्रतिपादकपर्यायार्थिकवद् गुणप्रतिपादको गुणार्थिकोऽपि स्वतन्त्रो नयः रूपमाग्ने नोक्तः' इत्यादिवा प्रेरितेन विधाकरणे चक्योर्द्वयोः शब्दयोरेकार्थत्वं कर्तितं परंतु तयोर्विभक्त्यापत्वं न्यमानाभ्यामकलङ्क-मिधानन्दिभ्यां वा सद्वा प्रकारान्तरेणैव अवाक्यता, तदपाकरणयुक्तिरपि तयोर्द्वयोर्विभक्तये, अकलङ्क्या युक्तिवैयर्थ्य-स्तिष्ठित्वात्तनी मिधानन्दीया च तत्रांगुणमिनी इति द्वयोर्भेदः प्रतिपाति । तद्यथा—

"द्रव्यार्थिक-पर्यायार्थिक इति द्वावैव मूलनयो । यदि गुणोऽपि कश्चित् स्यात् तद्विषयेण मूलनयेन तृतीयेन भवितव्यम् न चास्ति अथो इत्यतो गुणमावाद् गुण-पर्यायवदिति निर्देशो न युज्यते, तच्च; किं कारणम् ? अर्हत्प्रयत्नइदपादिशु सुचोरेदेणत् । कथं हि अर्हत्प्रयत्ने—'द्रव्याभ्रया निर्गुणा गुणाः' इति । अन्यत्र चोक्तम्—

गुण इति द्रव्यविधायां द्रव्यविधायां य पञ्जतो भवितो । तद्धि अणुं दृवं अनुदरविदं हवदि णिधं ॥
यदि गुणोऽपि भिदने ननु चोक्तं तद्विषयवस्तुतीथो मूलनयः प्रगोति, नैव होन; इत्यस्य द्वावागमाभो सामान्यम् भिदोपवेति । तत्र सामान्यमुपागोऽन्वय गुण इत्यनपन्तरम् । भिदोथो वेदः पर्याय इति पर्यायशब्दः । तत्र सामान्यविषयो नवो द्रव्यविधः, भिदोपवेत्तयः पर्यायविधः । तदुभय समुदितमयुक्तद्वयं इत्यमित्युच्यते न तद्विषयवस्तुतीथो नयो भवितुमर्हति भिदोरेणवत्तनम् तन्मुपागोऽपि प्रमाणोवा सद्वादेयत्वात् प्रमाणस्य" इत्यादि—

५, १० तत्रार्थोत्तरा- वा० १ पृ० १४३ ।

१ "गुणवद् इत्यमित्युक्तं तदनेकान्तभेदे । तथा पर्यायवद् इत्वं कथनेकान्तमित्ये" ॥ १ ॥

—तत्रार्थो- वा० पृ० ४३६ ।

५ इत्यनेन द्रव्यविधेः दोष्यत्वे हेतुं च कृत्वा विदितुं समर्थनीयम् ।

यतः पुनर्भगवता तस्मिंस्तस्मिन् सूत्रे "पण्णपञ्चवेदिं, गंधपञ्चवेदिं" [भगवतीसू०
 शत० १४, उ० ४ सू० ५१३] इत्यादिना पर्यायसंज्ञा नियमिता यणांदिषु गौतमादिभ्यः
 च्याकृतास्तनः पर्याया एव यणांदयो न गुणा इत्यभिप्रायः ॥ ११ ॥

[तुल्यार्थत्वाद् आगमाद्य पर्यायशब्देन गुणसैमाभिधानमिति कथनम्]

अथ तत्र गुण एव पर्यायशब्देनोक्तः तुल्यार्थत्वात् भागमाद्य—

५

"य एव पर्यायः स एव गुणः" [] इत्यादिकात् । एतदेवाह—

परिगमणं पञ्जाओ अणेगकरणं गुणं चि तुल्लत्था ।

तद् वि ण 'गुणं' चि भण्णइ पञ्जवणयदेसणा जम्हा ॥ १२ ॥

परि समन्तात् सदमायिभिः क्रममायिभिश्च मेदैर्यस्तुनः परिणतस्य गमनं परिच्छेदो यः स
 पर्यायः विषय-विषयिणोत्प्रेक्षात् । अनेकरूपतया यस्तुनः करणं—करोतेर्ज्ञानार्थत्वात्—ज्ञानम्—१०
 विषय विषयिणोत्प्रेक्षादेव-गुणः इति तुल्यार्थी गुण-पर्यायशब्दो, तथापि न 'गुणाधिकं'
 इत्यभिहितस्तीर्थकता पर्यायनयद्वारेणैव द्वेषाना यस्मात् कृता भगवतेति ॥ १२ ॥

[भगवतो गुणद्वारेणापि देशनादर्शनाद्य गुणाभाव इति पूर्वपक्षः]

गुणद्वारेणापि देशनायां भगवतः प्रवृत्तिद्वयलभ्यते इति न गुणाभाव इत्याह—

अंपन्नि अत्थि समये एगगुणो दसगुणो अणंतगुणो ।

१५

रूपाई परिणामो भण्णइ तम्हा गुणविसेसो ॥ १३ ॥

अल्पन्ति द्वय-गुणान्यप्यवादिनः-विद्यते एव सिद्धान्ते "एगगुणकालप दुगुणकालप"
 [भगवतीसू० शत० ५, उ० ७ सू० २१७] इत्यादि रूपादी व्यपदेशस्तस्माद् रूपादिर्गुण-
 विशेष एवेत्यस्ति गुणाधिको नयः उपदिष्ट्य भगवतेति ॥ १३ ॥

[उक्तस्य पूर्वपक्षस्य सिद्धान्तवादिना निराकरणम्]

२०

अत्राह सिद्धान्तवादी—

गुणसद्वमंतरेणावि तं तु पञ्जवयिसेससंखाणं ।

सिज्जइ णयरं संखाणसत्थधम्मो 'तद्गुणो' चि ॥ १४ ॥

रूपाद्यभिधायिगुणशब्दद्वयनिराकरणेणापि 'एकगुणकालः' इत्यादिकं पर्यायविशेषसंख्या-
 याचकं धवः सिध्यति न पुनर्गुणास्तिकनयप्रतिपादकत्वेन, यतः संख्यानं गणितशास्त्रधर्मः—२५
 'अयं तावद्गुण इति एतावताऽधिको न्यूनो वा भावः' इति गणितशास्त्रधर्मत्वात्स्येत्यर्थः ॥ १४ ॥

[सिद्धान्तिना सूक्तसार्थस्य दृढीकरणम्]

दृष्टान्तद्वारेणामुमेयार्थं दृढीकर्तुमाह—

अहं दससु दसगुणम्मि य एगम्मि दसत्तणं समं चैव ।

अहियम्मि वि गुणसद्दे तद्देय एयं पि दद्वच्चं ॥ १५ ॥

३०

१ जीवाजीकामि० प्रथि० ३ ए० ५८ ए० ५८ प्र० । अन्वरीयप्र० वृ० २ सू० ३६ ए० १६४ शि० ।

२ भगवतीसू० ए० ६४० प्र० ।

३ मलयगिरीयायां धर्मसंग्रहनिटीकायां शाब्दटायनधम्मन पर्यायलक्षणविषयमुत्पन्नं वर्तते—

"यदाह शाब्दटायनः-क्रमेण पर्यायानां क्रियाभिसंख्यं पर्याय इति"—ए० १४८ प्र० वं० १३ ।

४ भगवतीसू० ए० २३५ प्र० । ५ "संख्ये $\times \times \times$ गुणविनिर्दिष्टे" । "संख्ये ति गणितधर्म्ये गुणविनिर्दिष्टे इति

योगः"—[भगवतीसू० शि० २ उ० १ सू० ९० ए० ११२ शि० तथा ए० ११४ प्र०] इत्येवं गणितार्थशाब्द 'संख्येन-

शब्दः भगवतीसूत्रेणैव विद्यते । १ चाण्डस्य व्य-भा० भा० ।

यथा दशसु द्रव्येषु एकस्मिन् वा द्रव्ये दशगुणिते दशराष्ट्रातिरेकेऽपि दशत्वं
सममेव तथैव एतदपि न भिद्यते-परमाणुरेकगुणकृष्णादिः' इति । एकाद्रिशन्द्राधिक्ये
गुण-पर्यायराश्रयोर्भेदः यस्तु पुनस्तयोस्तुल्यमिति भावः । न च गुणानां पर्यायत्वे वाचकमुल्लेखम्-
"गुण-पर्यायवद् द्रव्यम्" [तत्त्वार्थ० अ० ५, सू० ३७] इति विद्वन्मते, युगपदयुगपत्प्राप्ति-
पर्यायविशेषप्रतिपादनार्थत्वात् तस्य । न चैवमपि मनुष्ययोगाद् द्रव्यविभिन्नपर्यायसिद्धिः, किन्तु-
योगेऽत्र मनुष्यघातानात् द्रव्य-पर्याययोस्तादात्म्यात् सदाऽविनिर्माणवर्तित्वात् अन्यथा प्रमा-
दाधोपपत्तेः । संशो-संख्या-सलक्षणाऽर्थक्रियामेदाद् वा कथंचित् तयोरभेदेऽपि भेदसिद्धेर्न मनु-
ष्यपपत्तिः ॥ १५ ॥

[भेदस्य निरासेनाभेदस्य फलितत्वेऽप्येकान्विना तस्य दाढ्याय सोपनयमुदाहरणम्]

एवं द्रव्य-पर्याययोर्भेदेकान्तमतिषेधे अभेदेकान्तवाचाद्-

एवंतपक्खयाओ जो उण दव्व-गुण-जाइमेयम्मि ।
अहं पुव्वपडिक्खुट्ठो उआहरणमित्तमेयं तु ॥ १६ ॥
पिउ-पुत्त-णत्तु-भंज्वय-भाऊणं एगपुरिससंधंघो ।
ण य सो एगस्स पिप त्ति सेसयाणं पिया होइ ॥ १७ ॥
जहं संपन्नयविसिट्ठो सो पुरिसो पुरिसभावणिरइसओ ।
तहं दव्वमिदिपययं रूचाइविसेसणं लहइ ॥ १८ ॥

एकान्तव्यतिरिक्तगुणगमयादौ यः पुनर्द्रव्य-गुण-क्रियाभेदेऽपि स यदपि पूर्वतरे
प्रतिश्लिष्टः भेदेकान्तप्रादक्प्रमाणामायात् अभेदप्रादक्त्वात् य 'सर्वमेकं राश्रिसोऽसौ विद्वान् वा
दिवान्पुं सुमदतयप्रसङ्गात्' इति प्रसक्तत्वात् ।

तदपि कल्पये दाढ्यांश्चादन्तार्थमुदाहरणमात्रमभिधीयते-

विश्व-गुण-अपु-भोगेय-आनृमिर्णं एकस्य पुरुषस्य संपन्नघलेत्रागादेकस्य विचारिण्या-
देवसादपति । न चासावेकस्य पिना-पुनसंधयन-इति शोषाणामपि पिना भयति ।
यथा इत्येवंसंपन्नयविशिष्टः विचारिण्यादेनामाधिण्यात्तौ पुरुषरूपतया त्रिरविदा-
लौचिरे कर तथा द्रव्यमपि धामा-जगत यानुप्रत्यक्ष-शोकांतव्यधमयाय रूप-रुमात्म्य रतौ-
इत्येवमेतद् इत्येतौ पुरुषस्य द्रव्यादेनेकान्विनतेः कथंचित् भेदाभेदयो द्रव्य-गुण-
योरभेदेऽपि इति ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥

[कथंचित् भेदाभेद-विद्या वदतोः भेदेकान्तव्यम निगच्छन्म्]

अथ विचारिण्यादेः -

विचारिण्ये कुरुगमपुत्रं भ्रगंनगुणकान्तार्थं तु जं द्रव्यं ।

य इ इहवजा मरदो वा होइ संकंपभो पुरिसो ॥ १९ ॥

१. कथंचित् भेदाभेद-विद्या वदतोः भेदेकान्तव्यम निगच्छन्म् ।
२. कथंचित् भेदाभेद-विद्या वदतोः भेदेकान्तव्यम निगच्छन्म् ।
३. कथंचित् भेदाभेद-विद्या वदतोः भेदेकान्तव्यम निगच्छन्म् ।

यदि नाम आत्तादिद्रव्यमेव रसनसंबन्धाद् 'रसः' इति व्यपदेशमात्रमासाद्यमेत् द्विगुणमधुरं रसतः कृतो भवेत् तथा नयनसंबन्धाद् यदि नाम 'कृष्णम्' इति भवेत् अनन्तगुणकूटणं तत् कृतः स्यात् धैर्यमेवज्ञाद्यगतेर्नयनादिसंबन्धमाभादसंभवात् । तथा, पुत्रादिसंबन्धद्वारेण पित्रा- विरेव पुरुषो भवेत् न त्वल्पो महान् वेति युक्तः । विशेषप्रतिपक्षेऽप्यवरितत्वे निष्पत्तौ वा सामान्यप्रतिपक्षापि तथाप्रसक्तैरिति भाषः ॥ १९ ॥

[अमेदैकान्तवादिन आशङ्का]

भ्राह्मणमेदैकान्तवादी—

भण्णइ संबंधवसा जइ संबंधित्तणं अणुमयं ते ।

णणु संबंधविसेसे संबंधिविसेसणं सिद्धं ॥ २० ॥

संबन्धसामान्यवशाद् यदि संबन्धित्वसामान्यम् अनुमतं तव, ननु संबन्ध-१० विशेषद्वारेण तथैव संबन्धिविशेषोऽपि किं नाभ्युपगम्यते ? ॥ २० ॥

[सिद्धान्तवादिनाऽऽशङ्कानिरसनम्]

सिद्धान्तवाद्याह—

जुञ्जइ संबंधवसा संबंधिविसेसणं ण उण एयं ।

णयणाइविसेसगओ रुवाइविसेसपरिणामो ॥ २१ ॥

संबन्धविशेषवशाद् युज्यते संबन्धिविशेषः यथा दण्डादिसंबन्धिविशेषजनितसंबन्ध- विशेषसमासादितसंबन्धिविशेषोऽप्यगतः । द्रव्याद्वैतवादिनस्तु न संबन्धिविशेषः नापि संबन्धिविशेषः संगच्छत इति कृतो रसनाद्विशेषसंबन्धजनितो रसाद्विशेषपरिणामः ? ॥ २१ ॥

[अनेकान्तवादे अनन्त-द्विगुणादिवैपम्यपरिणतिः कथं पटते इत्याशङ्का तन्निरासत्र]

नन्वेकान्तवादिनोऽपि रूप-रसादेरनन्त-द्विगुणादिवैपम्यपरिणतिः कथमुपपत्ता ? इत्याह—२०

भण्णइ विस्मपरिणायं कइ एयं होदिइ त्ति उवणीयं ।

तं होइ परिणमित्तं ण व त्ति एत्थइत्थि एयंतो ॥ २२ ॥

शीतोष्णस्पर्शयदेकत्रैकदा विरोधाद् भण्यते 'एकत्र भात्रफलादौ विषमपरिणतिः कथं भवति' इति परेण प्रेरिते उपनीतं प्रदर्शितमात्रेण-तद् भवति परिनिमित्तम्—द्रव्य-क्षेत्र-काल-भाषानां सद्धारिणां धैरिज्यात् कार्यमपि धैरिज्यात्मासाद्यति—तद् आत्मादि यस्तु २५ विषमरूपतया परिनिमित्तं भवति, न चा 'परिनिमित्तमेव' इत्यत्रान्येकान्तोऽस्ति, सरूपस्यापि कथंचिन्निमित्तत्वात् । तत्र द्रव्याद्वैतैकान्तः संभवी ॥ २२ ॥

[प्रागुक्तस्य लक्षणस्य बाधाद् मेदैकान्तवादिना द्रव्य-गुणयोर्लक्षणांतरामिधानम्

अमेदैकान्तवादिना च विकल्प्य तदुपणम्]

द्रव्य-गुणयोर्मेदैकान्तवादिना प्राक् प्रदर्शिततल्लक्षणस्यैकत्यप्रतिपक्षबाधितत्वाद् लक्ष-३० णांतरं धैक्यम् तदाह—

द्वयस्स टिई जम्म-यिगमा य गुणलक्खणं ति यत्तव्यं ।

एयं रइ केवल्लिणो जुञ्जइ तं णो उ वयियस्स ॥ २३ ॥

द्रव्यस्य कर्मणः स्थितिः जन्म-विगमौ लक्षणं गुणात्तम्, एवं सति केचनिको
 मुख्यत्वं एतत्तन्मन्-तत्र किञ्च केचनान्मना स्थिते एव चेतनावेतररूपा भवेत् अर्थात् केचनिको
 लक्षणे, मन्वेदकतया च मदस्ति । न तु द्रव्यस्याग्वारेणंक्षणमिदं मुख्यत्वे, न हि प्रती कर्तव्यो
 जानते मन्वेदकित्यक्तम् गव्यभ्यादिवद् । मय्या केचनितोऽपि सकलत्रेयप्रद्विगो वैरह्यत्वं
 मुख्यत्वे । न चापि द्रव्यस्य मन्वेतनस्य गुण-गुणिनोरव्यन्तमेवे भवत्यापत्तेः—प्रमत्तोश्च कर्मविधाया
 हेतुव्य तान्मन्वेदकित्ये ॥ २३ ॥

द्रव्यवर्त्येतरभूया मुक्ताऽमुक्ता य ते गुणा होञ्च ।
 नद् मुक्ता परमायु णत्थि अमुक्तेषु अगमहृणं ॥ २४ ॥

द्रव्यवर्त्येतरभूयः कर्मणः स्थितिः द्रव्यादर्थात्तरभूतगुणा भूतीः, अमूर्ता वा भवेयुः ।
 १० मूर्ति भूतीः परमाणवो न तर्हि परमाणवो भवन्ति, मूर्तिमद्रूपायाधारणान् मने कर्मरेणिकक-
 म्परतयात् । अमूर्ताः, अगमहृणं तेगाम् अमूर्ताणाम् भावतायायम् । ततो द्रव्य-गुणयोः कर्मणि
 केचनिकेणान्मन्वेदकित्ये मन्वेदकित्येणाम् । तथाहि—द्रव्य-गुणयोः कर्मणि चेतः यथाकर्म-
 केचनिकेणान्मन्वेदकित्येणाम्, कर्मणिचैतरेऽपि रूप्यायागता द्रव्यगुणरूपण रूप्यादीनां च द्रव्याप्रक-
 रणान् इति चेतनान्मन्वेदकित्ये ॥ २५ ॥

[अमूर्ताणाम् कर्मणः स्थितिः कर्मणः स्थितिः कर्मणः स्थितिः]

अमूर्ताः कर्मणः स्थितिः कर्मणः स्थितिः कर्मणः स्थितिः ।
 इहात् कर्मणः स्थितिः कर्मणः स्थितिः कर्मणः स्थितिः ॥ २६ ॥

अमूर्ताः कर्मणः स्थितिः कर्मणः स्थितिः कर्मणः स्थितिः ।
 ११ अमूर्ताः कर्मणः स्थितिः कर्मणः स्थितिः कर्मणः स्थितिः । अमूर्ताः कर्मणः स्थितिः कर्मणः स्थितिः कर्मणः स्थितिः ।

[अमूर्ताः कर्मणः स्थितिः कर्मणः स्थितिः कर्मणः स्थितिः]

अमूर्ताः कर्मणः स्थितिः कर्मणः स्थितिः कर्मणः स्थितिः ।
 अमूर्ताः कर्मणः स्थितिः कर्मणः स्थितिः कर्मणः स्थितिः ।
 अमूर्ताः कर्मणः स्थितिः कर्मणः स्थितिः कर्मणः स्थितिः ॥ २७ ॥

अमूर्ताः कर्मणः स्थितिः कर्मणः स्थितिः कर्मणः स्थितिः ।
 १२ अमूर्ताः कर्मणः स्थितिः कर्मणः स्थितिः कर्मणः स्थितिः । अमूर्ताः कर्मणः स्थितिः कर्मणः स्थितिः कर्मणः स्थितिः ।

[अमूर्ताः कर्मणः स्थितिः कर्मणः स्थितिः कर्मणः स्थितिः]

अमूर्ताः कर्मणः स्थितिः कर्मणः स्थितिः कर्मणः स्थितिः ।
 अमूर्ताः कर्मणः स्थितिः कर्मणः स्थितिः कर्मणः स्थितिः ।

अमूर्ताः कर्मणः स्थितिः कर्मणः स्थितिः कर्मणः स्थितिः ।
 अमूर्ताः कर्मणः स्थितिः कर्मणः स्थितिः कर्मणः स्थितिः ॥ २८ ॥

अमूर्ताः कर्मणः स्थितिः कर्मणः स्थितिः कर्मणः स्थितिः ।
 १३ अमूर्ताः कर्मणः स्थितिः कर्मणः स्थितिः कर्मणः स्थितिः । अमूर्ताः कर्मणः स्थितिः कर्मणः स्थितिः कर्मणः स्थितिः ।

आऽनेकान्तश्च' इत्येवं प्रापनीयः । एवं च भजनाऽनेकान्तः संभवति, नियमश्च एकान्तश्च सिद्धान्तस्य 'रंयण्यभा सिमा सासया तियाऽसासया' [जीवाजीवाभि० प्रतिप० ३ उ० १ सू० ७८] इत्येवमनेकान्तप्रतिपादकस्य "द्वयद्वयाप सासया, पञ्चद्वयाप भसासया" [] इत्येवं चैकान्ताभिधायकचिरोपेन ।

न चैवमव्यापकोऽनेकान्तवाद्, 'स्यात् पदसंसृष्टितानेकान्तगर्भस्यैकान्तस्य तस्यात् अनेकान्त-५' स्यापि 'स्यात् कारत्वाच्छूनैकान्तगर्भस्य अनेकान्तत्वभाष्यत्वात् । न चान्यस्या, अन्यनिरूप्यत्वस्वरूपत एव तेषात्योपपत्तेः यद्वा स्वरूपत एवानेकान्तस्यैकान्तप्रतिषेधनानेकान्तरूपत्वात् 'स्यादेकान्तः' 'स्यादनेकान्तः' इति कथं नानेकान्तेऽनेकान्तोऽपि । अनेकान्तात्मकयस्तुव्यवस्थापकस्य तत्रैववस्थापकत्वं स्वयमनेकान्तात्मकत्यमन्तरेणाऽनेकान्तस्याऽनुपपत्तमिति न तत्राऽव्यापकत्वादिदोष इत्यस्य-हावेदितमेव ॥ २७ ॥

[पृथ्वीजीविकायास्तदघाते च धर्म इत्यत्राप्यनेकान्तव्यवस्थापनम्]

मन्यनेकान्तस्य व्यापकत्वे 'पृथ्वीजीविकायाः' 'तदघाते वा धर्मः' इत्यत्राप्यनेकान्त एव स्यादित्याहृष्टाऽऽह—

पिण्यमेण सहहंतो छकाण भावओ न सहहइ ।

हंदी अपञ्चवेसु वि सहहणा होइ अविभत्ता ॥ २८ ॥

नियमेनाऽवघात्तेन 'पदेवैते जीवाः कायाश्च' इत्येवं श्रद्धधानः पट्टकायान् भावतः परमार्थतो न श्रद्धते जीवराद्यपेक्षया तेषामेकत्वात् कायानामपि पुत्रलतयैकत्वात् जीव-पुत्रल-प्रदेशानां परस्परानिर्भागवृत्तित्वाच्च जीवप्रदेशानां स्याद् भजीवत्वम् प्रत्येकं प्राधान्यविवक्षया स्याद् अनिकार्यत्वम् सूत्रविहितन्यायेन प्रवृत्तस्याऽप्रमत्तस्य 'हिंसाऽप्यहिंसा' इति 'तद्वदते स्याद्धर्मः' इति । न भावसम्पत्तद्विस्तरी स्यात्, द्रव्यसम्पत्तद्विस्तु स्यात् 'भगवतैवमुक्तम्' इति जिनयचनद्वि-२०

१ "इमा नं भंते ! रयण्यभा पुत्रवी किं सासया ! असासया !

गोयमा ! शिय सासया शिय असासया ।

छे केण्टुणं भंते ! एवं बुधइ-शिय मासवा शिय असासया !

गोयमा ! द्वायद्वयाप सासया, वण्यववेदिं गंधववेदिं रसववेदिं काशववेदिं असासया छे तेनेनं गोयमा !

एवं बुधति-सं चेत् जाव शिय असासया । एवं जाव अपेससया"—जीवाजीविकाभि० पृ० १८ प्र० पं० ११—१४ ।

१ "अनेकान्तोऽप्यनेकान्तः प्रमाण-न्यवस्थापन । अनेकान्तः प्रमाणत्वे तदेकान्तोऽप्येकान्तवात्" ॥—सतजन० प्र० पु० स्वयंभूतो० अर० श्लो० १८ ।

"अनेकान्ते तदभवाद्यन्वयमिति चेत्, न; तत्रापि तदुपपत्तेः । १ । स्यादेतत् अनेकान्ते सा विधि-प्रतिषेधसिद्धान्त-साक्षि । यदि स्याद् यदाऽनेकान्तो न भवति तदेकान्तसोपानुपपत्तो भवेत् अनवस्थापत्रयश्च । ततस्तदनेकान्तत्वमेव इति एव एतन्नो व्यामिश्रितो न भवतीति, तच्च; किं कारणम् ! तत्रापि तदुपपत्तेः 'स्याद् एकान्तः' 'स्याद् अनेकान्तः' 'स्याद् उभयः' 'स्याद् अथकथ्यः' 'स्याद् एकान्तश्च अथकथ्यश्च' 'स्याद् अनेकान्तश्च अथकथ्यश्च' 'स्याद् एकान्तश्च अनेकान्तश्च अथकथ्यश्च' इति । तत् कथमिति चेत् ? उच्यते—प्रमाण-न्यवस्थापनस्यैकान्तो द्विविधः—सम्पन्नेकान्तः सिद्ध्येकान्त इति । अनेकान्तो द्विविधः सम्पन्नेकान्तः सिद्ध्येकान्त इति । तत्र सम्पन्नेकान्तो हेतुविशेषमात्मव्यतिरेकः प्रमाणदक्षिणापैदेशदेश, एक-सावधारणेन अन्य-शेषनिष्कारणप्रवणप्रतिषिद्धिर्भेद्येकान्त । एकत्र समप्रतिशयनेकधर्मत्वस्वरूपनिष्पन्नो बुद्धयगमाभ्यामनिरुद्ध-सम्पन्नेकान्त, तदनुसंधानावस्तुष्यत् परिकल्पितानेकान्तकं चैवं वागिहकानं सिद्ध्येकान्त । तत्र सम्पन्नेकान्तो नव उच्यते, सम्पन्नेकान्तः प्रमाणम् । न्यवस्थापनेकान्तो भवत्येकनिष्पन्नवर्णनत्वं । प्रमाणव्यवस्थापनेकान्तो भवति अनेकनिष्पन्न-विधरणत्वं । यद् यदि अनेकान्तोऽनेकान्त एव स्यात् नैकान्तो भवेत् एकान्ताभ्यासात् तद्यगृह्यात्मकस्य तस्याप्यभवात् स्याद् एतासापभावे वृथापभावात् तदवितानाभिविद्योपनिष्कारणव्यतिरेके सर्वतोऽस्मात् । एतदुपपत्ते च भद्रा दीर्घदिनम्"—

तत्राव्यवस्थापन-१-६-६ पृ० २५-२६ । शास्त्रज्ञ-१-२-२६ पृ० २२१ श्लो० पं० १-१० ।

१ "अनेकान्तो"—२० टि० । ४ "एकान्तोऽपीति"—२० टि० । ५ "बलु"—२० टि० । ६ कायिन्य-२० ।

स्वभावतयात् । ततोऽपर्यायेत्वपि न विद्यन्ते अचि-सुंमुंरादयो विद्यक्षितपर्याया येषु पुत्रलेषु तेष्वपि
 अविभक्तश्रद्धानं यत् तदपि भाषत एव भवेत्—'अचिन्मानयं भावो भूतो भावी वा' इति ।
 तस्माद्व्यापकोऽनेकान्तवादः ॥ २८ ॥

[गतिमत्यपि द्रव्ये अपेक्षाविशेषेण गत्यगती प्रदर्शनेकान्तस्य व्यापकत्वोपपादनम्]

५ नन्यतेकान्तस्य व्यापकत्वे 'गच्छति तिष्ठति' इत्यत्राऽप्यनेकान्तः स्यात्, तथाभ्युपगमे च
 तयोरेवावप्रसक्तिरित्येतदेवाऽऽह—

गहपरिगमं गहं चैव केह णियमेण द्विवियमिच्छंति ।
 तं पि य उड्ढुगहंयं तथा गहं अन्नहा अगहं ॥ २९ ॥

१० 'गतिक्रियापरिणामवद् द्रव्यं गतिमदेव' इति केचिद् मन्यन्ते, तदपि गति-
 क्रियापरिणतं जीवद्रव्यं संपेतो गमनाऽयोगाद् ऊर्ध्वादिप्रतिनियतदिग्गतिकं तैर्वादिमित्युप-
 गन्तव्यम् । एवं च तत् तथा प्रतिनियतदिग्गमनेनैव गतिमत् । अन्यथाऽपि गतिमत् स्यात्
 तदाऽभिप्रेतदेशप्राप्तिवद् अनभिप्रेतदेशप्राप्तिरपि तस्य भवेदित्यनुपलभ्यमानयुगपद्विद्वद्भोग्यदेश-
 प्राप्तिप्रसक्तेरप्याप्यनेकान्तो नाऽव्यापकः । अभिप्रेतगतिरेव तत्राऽनभिप्रेताऽगतिरिति चेत्, न ;
 अनभिप्रेतगत्यमायामपि प्रतिनियतगतिभाय एव न भवेत् तत्सद्भावे वा तदवस्योऽनेकान्तः ॥ २९ ॥

१५ [दहनादावपेक्षाविशेषेणादहनत्वादिकं निरूप्यानेकान्तस्य व्यापकत्वसमर्थनम्]

व्यादेतत् 'ददनाद् दहनः, पयनात् पयनः' इत्यत्राप्यनेकान्ते दहनादावदहनवेर्विद्वद्रूपस्य
 संभवात् स्वरूपामायाः स्वादित्यत्राह—

गुणान्वयव्यतिषसपणा एवं दहणादओ वि दृष्टव्या ।
 जं तु जहा पदिसिद्धं द्रव्यमद्वयं तथा होइ ॥ ३० ॥

२० गुणैर्न दहनादिना निर्यन्तितोत्पादिता संज्ञाऽभिधानं येषां तेऽपि दहन-पयनाद्यस्य
 मेषांऽनेकान्तान्मका द्रष्टव्याः । तथाहि—दाहापरिणामयोग्यं कृणादिकं ददतीति दहनः तदपरि-
 षत्स्वभावं स्वाग्माकाराऽप्रात-यज्ञाऽण्वादिकं न ददतीति । तेन यद् द्रव्यं यथा दहनकारणया
 प्रतिपिद्धं तद् अद्रव्यमदहनादिरूपम् तथा भजनाप्रकारेण स्याद् दहनः स्यानेति भयति ततो
 काऽकार्या भवेकागतः ।

२५ तथा, 'अदहनः' इत्यत्राप्यनेकान्तः । तथाहि—यद् उक्तरव्यं यथा दहनरूपेण प्रतिपिद्धं-दहनो
 न भवतीति 'अदहनः' इति तदपि न तवेषा अदहनद्रव्यं भयति, वृथिव्यादेरदहनरूपाद् व्यावृत्तत्वात्
 अदहना दहनव्यतिरिक्तमूनेकान्तप्रसङ्ग इत्यनेकान्त एव अदहनव्यावृत्तस्य तद्रूपव्यावृत्तः ॥ ३० ॥

[कर्त्तृत्वादि बन्धुनः प्रतिनियतस्वरूपान्यथानुवचन्या स्वरूपान्तर-पररूपानामित्वाभ्युप-
 गमेनानेकान्तान्मकान्प्रदर्शनम्]

३० अन्वेचं अद्रव्यव्यवृत्तं जीवद्रव्यमकीयद्रव्यम् अकीयद्रव्यं च जीवद्रव्यं स्वादिश्यापाराङ्गनाऽऽह—

कुंभो वा जीवद्रव्यं जीवो वि वा होइ कुंभद्रव्यं पि ।
 तन्महा हो वि अद्रव्यं अण्गोण्णविनेगिया होनि ॥ ३१ ॥

कुंभो जीवद्रव्यं न भवतीति जीवोऽपि न भयति यद्रव्यम् । तस्माद्
 कुंभसि अद्रव्यमन्योन्यविनेगिनी परस्परमाकारमयी ।

एतोऽयमभिप्रायः—जीवद्रव्यं कुम्भादेरजीवद्रव्याद् व्यापृतम् भव्यावृत्तं वा । 'प्रथमपक्षे
 लक्षणादेशना जीवो जीवद्रव्यम्, कुम्भाद्यजीवद्रव्यापक्षया तु न जीवद्रव्यमित्युभयरूपत्वाद्नेकान्त
 एव । द्वितीयपक्षिके तु सर्वस्य सत्त्वान्मकनापत्तेः प्रतिनियतरूपाभावात्तत्त्वोरभावः परविधायणत्
 ततः सर्वमनेकान्तात्मकम्-अन्यथा प्रतिनियतरूपताऽनुपपत्तेः—इति व्यपस्थितम् ॥ ३१ ॥

[उत्पादपर्यायस्य प्रयोग-विसृजान्यत्वेन द्वैविध्यकथनम्]

अत्र प्रागुक्तम्—'प्रत्युत्पन्नं पर्यायं विगतमविध्यम्' इति समानव्यति घचनं तत् प्रतीत्यघचनम्
 इति, तत्र घचनादिकोऽपि पर्यायः, स चाऽप्रयत्नानन्तरीयको घचनविशेषलक्षणः घटादिकस्तु
 प्रयत्नानन्तरीयक इति केचित् संप्रतिपन्नास्तपिराकारणाय 'यद् एतोऽन्यथ-व्यतिरेकाभ्यां प्रतीयते
 तत् तत एवाऽभ्युपगन्तव्यम् अन्यथा कार्यकारणभावाभावात्प्रसक्तिः' इत्याह—

उत्पादो ह्युच्यते पञ्चो गजनिओ य धीससा चैव ।

तथ उ पञ्चो गजनिओ समुद्रपमापो अपरिसुद्धो ॥ ३२ ॥

द्विभेद उत्पादः—पुरयेतत्कारकव्यापारजन्यतया भय्यहाऽनुमानाभ्यां तथा तस्य प्रतीतेः ।
 बुद्धव्यापारान्यव्यतिरेकानुविधायित्वेऽपि शास्त्रविशेषस्य तदजन्यत्वे घटादेरपि तदजन्यताप्रसक्ते-
 र्विशेषाभावात् प्रत्यभिज्ञानादेश विशेषस्य प्राप्तेः निरस्तत्वात् तत्र प्रयोगेण यो जनित
 उत्पादः—मूर्तिमद्रव्यात्प्रायवयवहतत्वात्—स समुदायवादः, तथाभूताऽऽरम्भस्य समुदायत्व
 कत्वात् । तत एवाऽसावपरिसुद्धः, सावयवत्वमकस्य तच्छब्दव्यपत्त्वेन अभिप्रेतत्वात् ॥ ३२ ॥

[विसृजान्यत्वात्प्युत्पादस्य द्वैविध्यवर्णनम्]

विस्तरजनितोऽप्युत्पादो द्विविध इत्याह—

साभावितो वि समुद्रपकओ एव एगंतिओ (एगत्तिओ) एव होज्जाहि ।

आगासाईआणं निहणं परपचओऽणियमा ॥ ३३ ॥

साभाविकस्य द्विविध उत्पादः—एकः समुद्रयकृतः प्रोक्तप्रतिपादितापयवारम्भो घटादि-
 एव । अपरपक्षकत्विकोऽनुत्पादिताऽमूर्तिमद्रव्यापयवारम्भ आकाशादिपत् । आकाशादीनां
 च च्रयाणां द्रव्याणामवगाहकादिघटादिपरद्रव्यनिमित्तोऽवगाहनादिक्रियोत्पादोऽनियमाद्
 भवेकान्ताद् भवेत्—अवगाहक-गन्ध-स्वादद्रव्यसन्निधानतोऽभ्यर-धर्मो-ऽधर्मेष्ववगाहन-गति-
 स्थितिक्रियोत्पत्तिनिमित्तमापोत्पत्तिरभिप्रायः ।

[आकाशादिद्रव्यत्रयस्य कथंचित् सावयवत्वसाधनम् सामयिकीनामाकाशादिसंज्ञाना-
 म्युपपादनं च]

न्यनारम्भाऽमूर्तिमद्रव्यापयवत्त्वे गगनादीनां निरवयवत्वप्रसक्तेरनेकान्तात्मकत्वव्याघातः, न।
 मूर्तिमद्रव्याऽनारम्भानामपि तेषां सावयवत्वात् । न च सावयवत्वमसिद्धम् प्रदेशव्यवहारस्याऽऽकारो
 इदानीम् । न च 'आकाशास्य प्रदेशाः' इति व्यवहारो सिध्दा, सिध्दात्वनिमित्ताभावात् । न च
 संयोगस्याऽव्याप्यवृत्तित्वनिमित्तः सावयवत्वाध्यारोपो सिध्दात्वकारणम् निरवयवत्वेऽव्याप्यवृत्ति-
 संयोगाधारत्वस्याऽध्यारोपनिमित्तत्वात्ऽनुपपत्तेः । यदि च सावयव्यं नभो न भवेत् तदा धोत्राकाशा-
 तमवेतस्यैव शास्त्रस्य मह्यभावात्तस्याऽप्युत्पत्तमोऽस्मदादि(दि)भवेत् निरवयवत्वाकाशाधोत्रतमवेत-
 त्वात् । अथ धर्मोऽभिस्तस्यैव तर्कशङ्कान्यवयवत्वाकाशादेश एव धर्मो तत्र च मह्यभावात्तस्याऽसम-
 पायाभावादादिभिः अथयम् । नन्वेवं सैव सावयवत्वप्रसक्तिः धोत्राकाशादेशाद् मह्यशास्त्राघात-
 कारोदेशान्यन्यात् । यदि च सावयवत्वाकाशां न भवेत्, शास्त्रस्य त्रित्वं सर्वगतत्वं च स्यात्
 आकाशोक्तगुणत्वात् तन्मदस्यत्वात् । अथ धर्मिकैकदेशवृत्तिविशेषगुणत्वस्य शास्त्रे प्रमाजनेः प्रतिज्ञेनापे-
 क्षोपः । नन्वेवमेकदेशवृत्तिविशेषगुणत्वाभ्युपगमे कथं न शास्त्राधारस्याऽऽकाशस्य सावयवत्व-

[उत्पादादित्रयं प्रत्येकं द्र्यात्मकत्वं त्रैकालिकमप्यस्ति इति यदत एव यथार्थरक्तत्वाभिधानम्]

यद्योपाद्-उत्प-मितीनां प्रत्येकमेकैकं रूपं द्र्यात्मकं तथा भूत-यत्मान-भयिप्यङ्गिरत्येकैकं रूपं त्रिकालतामासादयतीत्येतदेवाह—

उत्पन्नमानकालं उत्पण्णं ति विगयं विगच्छंतं ।

द्विविधं पण्णवपंतो त्रिकालविसयं विससेइ ॥ ३७ ॥

उत्पद्यमानसमये एव किञ्चित् पटद्रव्यं तापदुत्पत्तम्—यद्येकतन्तुप्रवेशक्रियासमये तद् द्रव्यं तेन रूपेण मोत्परं तर्ह्युत्तरप्रापि तद्योत्पत्तमित्यत्यन्तानुत्पत्तिप्रसक्तिस्तस्य स्यात् । न चोत्पत्तौ न तत्रैव पुनस्तदुत्पद्यते ताद्यन्मात्रपटादिविद्योत्पत्तिप्रसक्तैरुत्तरोत्तरक्रियाक्षणस्य तापन्मात्रफलोत्पादने एव प्रसंयाद् अपरस्य फलान्तरस्याऽनुत्पत्तिप्रसक्तेः । यदि च विद्यमाना एकतन्तुप्रवेशक्रिया न फलोत्पादिका, विनष्टा सुतरां न भवेत् अन्तत्वात् अनुत्पत्त्ययस्यापत् न हानुत्पत्ताप्रतिपत्तोरसंश्लेषे १० कश्चिद् विशेषः । ततः प्रथमक्रियाक्षणः केनचिद् रूपेण द्रव्यमुत्पादयति, द्वितीयस्त्यसौ तदेव अंशान्तरैर्भोत्पादयति अन्यथा त्रियाक्षणान्तरस्य वैफल्यप्रसक्तेः । एकैर्नाशिनोत्पत्तं सद् उत्तरक्रिया-
..... यत् इत्युत्पद्य-
..... तद्योत्पत्त्य- १५
मानसपि उत्पद्यमानमुत्पद्यं चेत्येकैकमुत्पत्तादिकालत्रयेण यथा त्रैकाल्यं प्रतिपद्यते तथा विगच्छ-
दादिकालत्रयेणाप्युत्पादादिरैकैकः त्रैकाल्यं प्रतिपद्यते । तथाहि—यथा यद् यदैयोत्पद्यते तत् तदैयोत्पद्यम् उत्पत्त्यते च । यद् यदैयोत्पत्तं तत् तदैव उत्पद्यते उत्पत्त्यते च । यद् यदैयोत्पत्त्यते तत् तदैयोत्पद्यते उत्पत्तं च । तथा, तदेव तदैव यदुत्पद्यते तत् तदैव विगतं विगच्छद् विगमित्यथ । तथा, यदेव यदैयोत्पत्तं तदेव तदैव विगतं विगच्छद् विगमित्यथ । तथा, यदेव २० यदैयोत्पत्त्यते तदेव तदैव विगतं विगच्छद् विगमित्यथ । एवं विगमोऽपि त्रिकाल उत्पादादिना दर्शनीयः, तथा स्थित्वाऽपि त्रिकाल एव समप्रज्ञः प्रदर्शनीयः । एवं स्थितिरपि उत्पाद्-विनाशाभ्यां समप्रज्ञाभ्यामेकैकाभ्यां त्रिकाला प्रदर्शनीयेति द्रव्यमेन्योत्यात्मकतथाभूतकालत्रयात्मकोत्पाद्-विनाश-स्थित्यात्मकं प्रज्ञापयं त्रिकालविषयमाहुर्भेषजमांभारतया तद् विशिनष्टि । अनेन प्रकारेण त्रिकालविषयं द्रव्यस्वरूपं प्रतिपादितं भवति; अन्यथा द्रव्यस्याभावात् तद्वचनस्य २५ मिथ्यात्वप्रसक्तिरिति भावः ॥ ३७ ॥

- १-प्रसक्तिरुत्तरो-मां विना । २-शान्तरव्ये—३० ।
- ३ “न भवो भंगविहीणो भेद्यो वा कश्चि संभवविहीणो । उत्पादो वि य भंगो ण विना पोऽनेन उतयेण” ॥ ८ ॥
- प्ररचनता० पृ० ११६ ।

“एतेन कालत्रयावेशयाऽपि त्रिकक्षणमुपदर्शितम् तस्य अग्निवतेन रूपेण कालत्रयव्यपित्वाद् अन्यथा बुज्यतेहान्ते सर्वपाडपक्रियाविरोधात् बूटस्यैकान्तवत् । ततो ह्यव्ययमांशान्नकं जीवादि वस्तु कर्मयोग्यताभ्यामर्थक्रियान्यवानुपगतैरिति प्रमाणोपरम् । तथा च स्थितिरैव स्थासति उत्पत्त्यते विनश्यति सामर्थ्यात् स्थिता उतस्ता विनष्टेति गम्यते । विनाश एव स्थासति उत्पत्त्यते विनश्यति स्थित उतसो विनष्ट इति च गम्यते । उत्पत्तिरेव उत्पत्त्यते विनश्यती स्थासतीति न बुनश्चिद् उपरमति सोत्पत्ता विनष्टा स्थितेति गम्यते । स्थित्वाप्राथम्यं वस्तुनो अन्तयनन्तत्वाद् अनुत्पत्त्यतेः स्थित्वादिपदोवाणां कालत्रयापेक्षिणामनुत्पत्त्यतिः अन्यथा तस्यात्क्षणत्वमज्ञात् तद्वचनविरोधात् । एतेन जीवादि वस्तु तिष्ठति स्थितम् स्थासति, विनश्यति विनश्यत् विनश्यति, उत्पद्यते उत्पद्यत् उत्पास्यते चेति प्रदर्शितम् रूपं चिर तरभिन्नस्थित्वादीनामन्यथा स्थासत्यदिव्यवस्तानुत्पत्तेः” —अटस० पृ० १११ पं० २-१० ।

४ अत्र ‘तथा यदैव यदुत्पद्यते तत् तदैव’ इति पाठः सम्भ्यन् भाति । “यदैयोत्पद्यमानं तदैव विगतं विगच्छद् विगमित्यथ” —नयोप० पृ० ४१ इति पं० ८ । ५-प्रन्यान्त्यात्म—३० भा० हा० नि० ।

[विभागजन्यमुत्पादमनिच्छतां केवाचिद् उत्पादार्थानभिज्ञत्वरूपोपनम्]

मन्वर्थान्तरगमनलक्षणस्य विनाशस्यासंभवात् विभागजस्य चोत्पादस्य; तद्द्रव्याभावे स्थितेरप्य-
भावात् तत् वैकाल्यं दूरोत्सारितमेवेति मन्यमानान् वादिनः प्रति तदभ्युपगमप्रदर्शनपूर्वकमाह—

द्वयंतरसंजोगाहि केचि दवियस्स घेति उप्पायं ।

उप्पायत्थाऽकुसला विभागजायं ण इच्छंति ॥ ३८ ॥

समानजातीयद्रव्यान्तरादेव समवायिकारणात् तत्संयोगासमवायिकारण-निमित्तकारणा-
दिसव्यपेक्षाद् अवयवि कार्यद्रव्यं भिन्नं कारणद्रव्येभ्य उत्पद्यत इति द्रव्यस्योत्पादं केचन
घ्रुवते । ते चोत्पादार्थानभिज्ञा विभागजातं नेच्छन्ति ॥ ३८ ॥

[प्रतिवादिसंमतोत्पादप्रक्रियाकथनपूर्वकं सिद्धान्तसंमतस्य विभागजन्योत्पादस्य समर्थनम्]

१० कुतः पुनर्विभागजोत्पादानभ्युपगमवादिन उत्पादार्थानभिज्ञाः ? यतः—

अणु दुअणुणंहे दव्ये आरद्धे 'तिअणुयं' ति वयणसो ।

तत्तो य पुण विभत्तो अणु त्ति जाओ अणू होइ ॥ ३९ ॥

द्वाभ्यां परमाणुभ्यां कार्यद्रव्ये आरद्धे 'अणुः' इति व्यपदेशः परमाणुप्रारब्धस्य
द्रव्यकस्याणुपरिमाणत्वात् । त्रिभिर्द्रव्यैश्चतुर्भिर्वाऽऽरद्धे 'त्र्यणुकम्' इति व्यपदेशः;

१५ अन्यथोत्पत्त्यापत्त्यभिनिमित्तस्य महत्त्वस्याभावाप्रसक्तेः ।

अथ किल त्रिभिश्चतुर्भ्यां प्रत्येकं परमाणुभित्तरब्धमणुपरिमाणमेव कार्यमिति ज्यादिपरमाणु-
नामारम्भकत्वे आरम्भवैयर्थ्यप्रसक्तिरिति द्वाभ्यां परमाणुभ्यां द्व्यणुकमारभ्यते । त्र्यणुकमपि न
द्वाभ्यामणुभ्यामारभ्यते कारणविशेषपरिमाणतोऽणुप्रसंगोपपत्त्यप्रसक्तेः यतो महत्त्वपरिमाणयुक्तं तद्

१ अणुमणपदि आरद्धस्ये तियणुयं ति निहेसो । तत्तो य पुण विभत्ते अणु त्ति जाओ अणू होइ ॥
गु० सु० मू० ।

आरद्ध-आरद्धार्थानुकारेण 'दुअणुणंहे' इति वरं 'दोदि अणुणंहे' 'अणुणंहे दुअणुणंहे' येत्यर्थद्वयभेदं चिह्नं प्रति-
भाति । अतो मूलगणनाया अन्वयद्रव्येण विधानमयम्—दु-अणुणंहे दव्ये आरद्धे अणु त्ति वयणो अर्थात् द्वाभ्यां परमाणुभ्यां
-कारद्धे आरद्धे 'अणुः' इति व्याख्येयः । पुनश्च दुअणुणंहे दव्ये आरद्धे तिअणुयं ति वयणो अर्थात् अणुदेः—त्रिभि-
-द्वन्द्वैः चतुर्भिर्वा कारद्धे आरद्धे 'त्र्यणुकम्' इति व्याख्येयः ।

२-एदि आरद्धस्ये ति- सु० मू० । ३ अणुं होइ व० मां० वां० ।

४ 'वदति हे हे इत्युक्ते अणुमणुप्रारब्धे तदपि समानं अणुप्रारब्धकारितां अणु-पीनाप्रारब्धकारणम् × × × ×
वदति वदर वरव्यपदे वदति वा अणुमणि अणुप्रारब्धेने वा परमाणु कार्यप्रारब्धेने × × ×—२-१-११ मणु-
मां० व० ५-५-५-५ ।

अणुप्रारब्धेन अणुप्रारब्धे इति विषयः न इत्युक्त्वात् तत्कारणपरिमाणोपात्तौ कारणद्रव्येण अणुप्रारब्धकारणपरि-
अणु त्वेवम् । वदति अणुप्रारब्धे इति अणुप्रारब्धेने वदति अणुप्रारब्धेने वा परमाणु कार्यप्रारब्धेने वदति अणुप्रारब्धेने वदति
वदति—अणु-मां० व० ५-५-५-५ ।

अणुप्रारब्धेन अणुप्रारब्धे इति अणुप्रारब्धेने वदति अणुप्रारब्धेने वा परमाणु कार्यप्रारब्धेने वदति अणुप्रारब्धेने वदति
अणुप्रारब्धेने वदति—अणु-मां० व० ५-५-५-५ ।

अणुप्रारब्धेन अणुप्रारब्धे इति अणुप्रारब्धेने वदति अणुप्रारब्धेने वा परमाणु कार्यप्रारब्धेने वदति अणुप्रारब्धेने वदति
अणुप्रारब्धेने वदति—अणु-मां० व० ५-५-५-५ ।

वक्तव्यम् गुणसंबन्धयत् सत्तासंबन्धस्याप्याद्यक्षणे अभावतस्तत्सत्त्वासंभवात् । न चोत्पत्ति-सत्ता-
संबन्धयोरेककालतयाऽऽद्यक्षणे एव सत्त्वम् तदा रूपादिगुणसमयायाभावतोऽनुपलम्भे ततस्तत्सत्ता-
संबन्धव्यवस्थापनाऽसंभवात् । न हि 'सत्' इत्युपलम्भमन्तरेण तदा तस्य सत्तासंबन्धः सत्त्वं वा
व्यवस्थापयितुं शक्यम् । न च महत्त्वादेर्गुणस्य द्रव्येण सहोत्पादे तद्रव्याधेयता तद्रव्यस्य वा तदा-
५ धारता अकारणस्याध्यवस्थायोगात् । न चैककालयोः कार्यकारणभावः सत्येतरगोविपाणयोरेव
भवत्पक्षे युक्तः । तत्र कार्यं तदाध्ययः । अथाऽणवस्तदाध्ययस्तर्हि कार्यद्रव्यस्यापि तं एवाध्ययः इत्येका-
ध्ययी कार्य-गुणौ प्राप्ता । तथाऽभ्युपगमेपि न तावद् युतसिद्धयोस्तयोः कुण्ड-वदरवद् आश्रयाऽऽ-
ध्ययिभावः अकार्यकारणप्रसङ्गात् । नाऽयुतसिद्धयोः, अयुतसिद्ध्याऽऽश्रयाध्ययिभावविरोधात् ।
तथाहि—'अपृथक्सिद्धः' इत्यनेन भेदनिषेधः प्रतिपाद्यते समावायाभावे अन्यस्यार्थस्याप्रासंभवात्,
१० 'आधाराधेयभावः' इत्यनेन चैकत्वनिषेधः क्रियते इति कथमनयोरेकत्र सद्भावः? अथ नाप्राधारा-
धेयभावस्तर्हि तेषां सत्त्वम्, उत असत्त्वमिति वक्तव्यम् । यद्याद्यः पक्षस्तदा 'संयोगादिगुणात्मकाः
परमाणव एव तथाभूतं कार्यम्' इति जैनपक्ष एव समाधितः स्यात् । द्वितीयपक्षे तु सर्वानुप-
लब्धिप्रसक्तिः ।

यदि च परमाणवः स्वरूपापरित्यागतः कार्यद्रव्यमारभन्ते स्वात्मनोऽव्यतिरिक्तं तदा कार्य-
१५ द्रव्यानुत्पत्तिप्रसक्तिः । न हि कार्यद्रव्ये परमाणुस्वरूपापरित्यागे स्थूलत्वस्य सद्भावः तस्य तदभावा-
त्मकत्वात् । तस्मात् परमाणुरूपतापरित्यागेन मृद्द्रव्यं स्थूलकार्यस्वरूपमासाद्यतीति तद्रूपतापरि-
त्यागेन च पुनरपि परमाणुरूपतामनुभवतीति बलवत्तु पुद्गलद्रव्यपरिणतेरतिरिक्तो वा न विद्यते
इति न कार्यद्रव्यं कारणेभ्यो भिन्नम् । न चार्थान्तरभावगमनं विनाशोऽयुक्त इति तद्रूपपरित्यागो-
पादानात्मकस्थितिसंभावस्य द्रव्यस्य त्रैकाल्यं नानुपपन्नम् । यथा च एकसंख्या-संयोग-महत्त्वाऽपर-
२० त्वादिपर्यायैः परमाणूनामुत्पत्तेः कार्यरूपाः परमाणवस्तथा बहुत्वसंख्या-विभागाऽऽप्यपरिमाण-
परत्यात्मकत्वेन प्रादुर्भावात् परमाणवः कार्यद्रव्यवत् तथोत्पत्ताश्चाभ्युपगन्तव्याः, कारणान्वय-
व्यतिरेकानुविधानोपलम्भस्य कार्यताव्यवस्थानिबन्धनस्यापि सद्भावादिति अयमर्थः 'तत्तो य'
इत्यादिना गाथापश्चार्थेन प्रदर्शितः । तस्माद् एकपरिमाणाद् द्रव्याद् विभक्तः विभागात्म-
कत्वेनोत्पन्नः अणुरिति अणुर्जातो भवति पतदवस्थायाः प्राक् तदसत्त्वात्; सत्त्वे वा इदानी-
२५ मिव प्रागपि स्थूलरूपकार्याभावप्रसङ्गात् इदानीं वा तद्रूपता तद्रूपाविशेषात् प्राकनावस्थापामिव
स्यात् । एवं चतुर्विधकार्यद्रव्याभ्युपगमोऽसंगतः । न च य एव कार्यद्रव्यारम्भकाः परमाणवस्त एव
तद्रव्यविनाशोत्तरकाले स्वरूपेण व्यवस्थिताः कार्यद्रव्यप्रागभाव-प्रध्वंसाभावयोरेकत्वविरोधात् घट-
द्रव्यप्रागभाव-प्रध्वंसाभावमृत्पिण्ड-कपालवत् । न च प्रागभाव-प्रध्वंसाभावयोस्तुच्छरूपतया
मृत्पिण्ड-कपालरूपत्वमसिद्धम् तुच्छरूपस्याभावस्य प्रमाणाजनकत्वेन तद्विपर्ययत्वतो व्यवस्थापयितु-
३० मशक्यत्वादिति प्रतिपादनात् । न च कपालसंयोगाद् घटद्रव्यमुपजायते तद्विभागाद्य धिनश्यतीति
मृत्पिण्डस्य घटद्रव्यं प्रति समधायिकारणत्वमयुक्तमिति वक्तव्यम् अथैतत् एव मृत्पिण्डोपादानत्वेन
तस्य प्रतीतेः अत एव घटस्य कपालसमधायिकारणत्यानुमानमध्यक्षवाधितकर्मनिर्देशानन्तरप्रयुक्त-
त्वेन कालात्ययापदिष्टम् । न चाल्परिमाणतन्नुप्रभवं महत्परिमाणं पटकार्यमुपलब्धमिति घटादिक-
मपि तदल्पपरिमाणानेककारणप्रभवं कल्पयितुं युक्तम् विपर्ययेणापि कल्पनायाः प्रवृत्तिप्रसङ्गात्,
३५ अथैतदाद्यस्तु तदितरत्रापि समानः । किञ्च, परमाणूनां सर्वदेकं रूपमभ्युपगच्छन्नाभावेयं तेषाम-
भ्युपगच्छेत् अकारकत्वप्रसङ्गात्-तस्य प्रागभाव-प्रध्वंसाभावाधिकत्वानेनापेयातिशयत्वाद् विपर्यय-
सुमयम् । तदमर्थे च कार्यद्रव्यस्याप्यभावः अहेतोस्तस्यासत्त्वात् । तदमर्थे च परापरत्यादिप्रत्यया-
देरयोगात् कालादेरप्यमूतद्रव्यस्याभाव इति सर्वाभावप्रसक्तिः ।

यदपि 'अर्थान्तरगमनलक्षणो विनाशोऽसंभवी परमाणुपर्यन्त्याम् सपेविनाशानाम्' इत्य-
४० मिधानम्, तदप्यसंगतम् । तथाभूतविनाशो प्रमाणाभावात् । तथाहि-न तावदप्यक्षं तत्रप्रतिपादते

भाष्येण च तत्र
परमाणु-
छिद्रघटे-
मापाकनिक्षिप्तं वा तेनानेकान्त इति चेत्, न। सर्वस्य परीक्षितत्वात् भवयतिनि च छिद्रस्योत्पत्-
त्यात् तस्य च निरपययत्वात्तद्ययवे तदुत्पत्तिः परमाणुषु तदसंभवात् । परिकान्यधानुपपत्त्या परमाणु-
पर्यन्तो विनाशः परिकल्प्यत इति चेत्, न। विशिष्टनामप्रीयसाद् विशिष्टपर्यन्तस्य घटादेर्द्रव्यस्य कथं-
चिद्विनाशोऽप्युत्पत्तिर्न भवात् । परमाणुपर्यन्तविनाशाभ्युपगमे च तद्देशत्व-तत्संख्यात्व-तत्परि-
माणत्वोपपद्यम्यापितकर्परोक्षपातप्रत्यक्षोपलभ्यत्वादीनि पर्यमाने घटे न स्युः । दृश्यप्रविरुद्ध-
मानेकान्तश्च परिहृत एव । न च कपालार्थी घटं भिन्वादापरमाण्वन्ते विनाशे । ततः प्रतीतिविरुद्ध-
त्वात्प्रागापभ्युपगन्तव्य इति ॥ ३९ ॥

[प्रतिवादिमतमाक्षिप्य प्रतिबन्दीतया खेपस्य विभागजन्योत्पादस्य समर्थनम्]

प्रस्तुतमेयाक्षेपद्वारेणोपसंहारत्वाचार्यः—

यद्युपाण एगसद्दे जह संजोगाहि होह उप्पाओ ।

णणु एगविभागम्मि वि जुज्जह बहुयाण उप्पाओ ॥ ४० ॥

द्रव्यकादीनां सति संयोगे घटकेस्य व्यणुकादेः कार्यद्रव्यस्योत्पादो भवति—अन्यथैका-
भिधानप्रत्ययव्यवहारापयोगात् नदि यद्गु 'एको घट उत्पत्तः' इत्यादिव्यवहारो युक्तः—'ननु'
इत्यक्षमाधाम् । एकस्य कार्यद्रव्यस्य विनाशोऽपि युज्यत एव यद्गुनां समानजातीयानां तत्कार्य-
द्रव्यविनाशात्मकानां प्रभूततया विभक्तात्मनामुत्पाद् इति । तथाहि-घटविनाशाद् यद्गुनि कपालानि
उत्पन्नानीत्यनेकभिधानप्रत्ययव्यवहारो युक्तः अन्यथा तदसंभवात् । ततः प्रत्येकं श्यात्मकारि-
कालाद्योत्पादाद्यो ध्ययस्थिता इत्यनन्तपर्यायात्मकमेकं द्रव्यम् ॥ ४० ॥

[एकस्मिन्पि समये प्रत्येकं द्रव्यमनन्तपर्यायात्मकं प्रागुक्तरीत्या सिध्यति इत्यभिधानम्]

अन्यन्ते काले भवत्यनन्तपर्यायात्मकमेकं द्रव्यम्, एकसमये तु कथं तत् तदात्मकमवसीयते ?
प्रदर्शितदिशा तदात्मकं तदवसीयत इत्याह—

एगसमयम्मि एगदवियस्स बहुया वि होंति उप्पाया ।

उप्पायसमा विगमा ठिईउ उस्सग्गओ णियमा ॥ ४१ ॥

एकस्मिन् समये एकद्रव्यस्य बहुव उत्पादा भवन्ति, उत्पादसमानसंख्या विगमा
धिप तस्यैव तद्वैधोत्पद्यन्ते विनाशमन्तरेणोत्पादस्यासंभवात् नदि पूर्वपर्यायाविनाशे उत्तरपर्यायः
प्रादुर्भवितुमर्हति, प्रादुर्भावे वा सर्वस्य सर्वकार्यताप्रसक्तिः, तदकार्यत्वे वा कार्यान्तरेणैव स्यात् ।
स्थितिर्पि सामान्यरूपतया तथैव नियता स्थितिरदितस्योत्पादसामाध्यात् भावे वा शशाह्ना-
देरप्युत्पत्तिप्रसङ्गात् ॥ ४१ ॥

[एकस्मिन् द्रव्ये एकसमयेऽनन्तपर्यायात्मकस्य दृष्टान्तेन साधनम्]

एतदेव दृष्टान्तद्वारेण समर्थयन्नाह—

काय-मण-घयण-किरिया-रूयाह-गईविसेसओ याचि ।

संजोयभेयओ जाणणा य दवियस्स उप्पाओ ॥ ४२ ॥

यद्विधानान्तान्तप्रवेदिकाहारभावपरिणतपुद्गलोपयोगोपजातरस-रुधिरादिपरिणतयथाविभूत- ३५

गनु 'तद्विभागप्रतिपादनं यद्यो यथार्थम् अर्हद्वचनन्यात् अनेकान्तात्मकयस्तुप्रतिपादकत्वचो-
दम्' इत्यनुमानान् तद्विभागप्रतिपत्तौ कथं न तस्यानुमानविषयता ? न। एवमप्यागमादेव तद्विभाग-
प्रतिपत्तौ—तद्व्यतिरेकेण प्रमाणान्तरस्य तत्प्रतिपत्तिनिबन्धनस्याभावात् । अर्हदागमस्य च प्रधानार्थ-
संबादनियन्धनताप्रणीतत्वनिश्चयेऽनुमानतोऽतीन्द्रियार्थविषये प्रामाण्यं निश्चीयत इत्यभ्युपगम्यत
एव । भागमनिरपेक्षस्य तु प्रमाणान्तरस्यासदादेशतः प्रवृत्तिर्न विद्यत इत्येतावताऽहेतुयादत्यमेत-५
द्विप्यागमस्योच्यत इति ॥ ४३ ॥

[आगमोक्तस्य वस्तुनो हेतुद्वारा वास्तविकत्वसाधनमेव हेतुवादस्य लक्षणमिति सूचनम्]

वचनन्यापारं वेदात्मपेक्षयायं क्रमः । यदा तु ज्ञान-दर्शन-चारित्र्यव्रतये यथावदनुष्ठानमवधानः
तद्विकलस्य पुरुषः प्रतीयते तदा अनुमानगम्योऽपि तद्विभागो भवति, यथा-भक्त्यः अभव्यो पाऽयं
पुरुषः, स्वस्यज्ञानादिपरिपूर्णाऽपरिपूर्णत्वाभ्याम्, लोकप्रतिद्वभ्याऽभव्यपुरुषत्वम् । अहेतुयादागमा-१०
वगने या धर्मिणि भक्त्याऽभव्यस्वरूपे तद्वि(तद्वि)परीतनिर्णयकलो हेतुयाद्ः प्रयन्ते । योऽप्यागमे
मन्यादिरभिहितः स तथैव, ययोक्तहेतुसद्भावात् इत्याह—

भविओ सम्महंसण-णाण-परित्तपडियत्तिसंपन्नो ।

णियमा पुक्कवंतकडो त्ति लक्खणं हेउपायस्स ॥ ४४ ॥

अव्योऽयम्, सम्यग्दर्शन-ज्ञान-चारित्र्यप्रतिपत्तिसंपूर्णत्वात् उक्तपुरुषत्वम् । तत्परि-१५
पूर्णत्वादेव नियमात् संसाधुःश्वान्तं करिष्यति कर्मव्याधेरालम्बितं विनाशमनुभविष्यति, तद्वि-
बन्धनमिष्यात्यादिप्रतिपक्षाभ्याससत्तामीभावात्, व्याधिनिदानप्रतिकूलाचरणप्रवृत्ततथाविधातुर-
यत् । यः पुनर्न तत्प्रतिपक्षाभ्याससत्ताम्ययान् नासी दुःशान्तदृष्टु भविष्यति तद्विदानुष्ठानप्रवृत्त-
तथाविधातुरयत् इति हेतुवादस्य लक्षणम् । हेतुवादस्य प्रायो दृष्टिपादः तस्य प्रव्यानुयोगत्वात्,
"सम्यग्दर्शन-ज्ञान-चारित्र्याणि मोक्षमार्गाः" [तत्त्वार्थम्० १-१] इत्यादेरनुमानादिगम्यस्वार्थस्य तत्र २०
प्रतिपादान् । यथा चात्रानुमानादिगम्यता तथा गन्धद्वल्लिप्रभृतिभिविक्रान्तमिति नेद प्रदर्श्यते
प्रव्यावित्तरमयात् ॥ ४४ ॥

[जीवादितत्त्वं कथं प्रतिपादयन् सिद्धान्तस्य आराधकः कथं वा प्रतिपादयन् तस्य विराधक
इत्यभिधानम्]

"जीवाऽजीवाऽऽध्व-बन्ध-संवर-निर्जरा-मोक्षास्तत्त्वम्" [तत्त्वार्थम्० १-५] इत्युभयवादा-२५
गमप्रतिपाद्यान् भावास्तथेयाऽसंकीर्णरूपात् प्रतिपादयन् सिद्धान्तिकः पुरुषः इतरस्तु तद्विरा-
धक इत्याह—

जो हेउवायपक्कवम्मि हेउओ आगमे य आगमिओ ।

सो ससमयपण्णवओ सिद्धंतविराहओ असो ॥ ४५ ॥

यो हेतुवादागमविषयमर्थं हेतुयादागमेन, तद्विपरीतागमविषयं चार्थभागमभावेण प्रदर्श-३०
यति यथा स स्वसिद्धान्तस्य द्वादशाक्षस्य प्रतिपादनकुशलः, अन्यथा प्रतिपादयंश-तदर्थस्य
प्रतिपादयितुमशक्यत्वात् तत्प्रतिपादके यद्यन्यनास्थादिवोगमुत्पादयन्-सिद्धान्तविराधको भवति
सर्वसंप्रणीतागमस्य निरस्तारताप्रदर्शनात् तत्प्रत्यनीको भवतीति वाच्यम् ।

तथाहि-वृषिष्यादेर्मनुष्यपर्यन्तस्य पद्विधजीयनिकायस्य जीवत्यभागमेन अनुमानादिना च प्रमा-
णेन सिद्धं तथैव प्रतिपादयन् स्वसमयप्रमायकः, अन्यथा तद्विराधकः । यत्. प्रत्यक्षचेतने चमत्ति-३५
काये धैतन्यलक्षणं जीवत्यं स्वसंबंधनाध्यक्षतः स्वामिनि प्रतीयते, परत्र त्वपरेजानुमानतः ।

वनस्पतिपर्यन्तेषु पृथिन्यादिषु स्याचरेषु अनुमानंतश्चैतन्यप्रतिपत्तिः । तद्योहि-वनस्पतयश्चै-

१ "साम्प्रतं वनस्पतिबीजाखिले लिङ्गमाह—ये बेमि—इमं पि आरुधम्मयं एवं पि आरुधम्मयं। इमं पि बुद्धिधम्मयं पि बुद्धिधम्मयं; इमं पि चित्तमंतयं एवं पि चित्तमन्तयं; इमं पि डिण्णं मिलाह; एवं पि डिण्णं मिलाह; इमं पि आहारं पि आहारं; इमं पि अमिच्चयं एवं पि अमिच्चयं; इमं पि अयात्तयं एवं पि अयात्तयं; इमं पि चमोवचर्यं एवं पि चर्यं; इमं पि विपरिणामधम्मयं एवं पि विपरिणामधम्मयं"—आचारो० सू० अ० १ उ० ५ सू० ५६ पृ० १५ ।

महाभारत-अनुसूत्योरपि वनस्पत्यादीनां धन्येतेतन्वमित्यं चमर्थितं दृश्यते—

"महाशब्द तयाच—

पयभिर्यदि भूतैस्तु युष्कः स्मरत-जहमाः । स्यावरणां न दृश्यन्ते शरीरे पय धातवः ॥
अनुष्मणामचेदनां धनानां चैव तत्त्वतः । वृक्षाणां शोषणभ्यन्ते शरीरे पय धातवः ॥
न दृश्यन्ति न पर्यन्ति न गन्ध-रसवेदिनः । न च सारं विमानन्ति ते कथं पाचभौतिकाः ॥
अद्रवत्वादनमिलादभूमिल्लादवत्युतः । आकाशसाम्प्रभेयत्वाद् वृक्षाणां नास्ति भौतिकात् ॥
स्युपस्ताच—

धनानामपि वृक्षजातानामोऽस्ति न घोरायः । तेषां युष्क-फलव्यक्तिर्निर्लं समुपरायते ॥
उष्णतो म्मावये वनी सतृ फलं युष्पयेह य । म्मायते श्रीयेते चापि सशरीरोनाय पियते ॥
वान्मन्मन्तिनिधेयोः कत्तं युष्कं विशीर्यते । भोऽय वृक्षते वाच्यत्वात्कारण्युपति पादशा ॥
वनी वैदरये इउं वरंयैव यच्छति । न वाटयेव मागौऽस्ति तस्माद् वदयन्ति पादशा ॥
युष्कयुष्मैराच म्मर्पेऽहोच मिधेरेपि । अरोगाः युष्किताः सपित तस्मात्प्रतिपा पादशा ॥
वनेः वमिन्नात्राच आतीनां चापि वर्त्तनाद् । व्यापिपतीक्रियत्वाच्च पियते रत्तर्न ह्येव ॥
वनेरोनोपनयेन वयोर्न जलमार्देरे । तथा पयतयेयुष्कः पारेः पिबति पादशा ॥
हृव-दु काचैव म्मर्पाद् जिषय च शितोदपाद् । जीर्ं पयामि वृक्षजातानेवम्भं न शियते ॥
हेन तस्मन्मर्पां म्मर्पाप्रमिमावती । आहाररागीनामाच भेदे वृक्षिण जायते" ॥—

मनुभा० शाण्डिल० श्लो० प० अ० १६१ श्लो० १-१६ पृ० १११ ।

"इतिशब्दः स्वरात्" इति वृक्षान्तरादिनाः । शोषणः फलगाहान्ता वदुपुष्पाकलोपनाः ॥
अनुष्णः अन्वयने वे ते अवगमनः इत्याः । युष्किताः कश्चिन्नयै वृक्षाणांप्रपाः इत्याः ॥
युष्कयुष्कं तु शिपिर्न स्तैव नृपकायः । बीजकाण्डवृक्षयोश्च प्रजाता वयप एव च ॥
स्वत्वा वदुष्कयोश्च वैदुः । कर्त्तरेयुवा । अन्व यमा प्रपमयेते युष्क-दु व्ययमिवात्" ॥—
मनु० अ० १ श्लो० १६-१६ पृ० १४-१५ ।

"अथपि अनेर्त्तु वपात्" अथपि अनेर्त्तु वपात् वा इत्यत्र अनेर्त्तुर्वा अन्वयान्ता पयतयि—अथपिभी-
कृत्वि-वैद-हेवकण्ड-एतेव-कनेजवराभागीयुष्कयोश्चत्वा अपि वनयोः धनेतन्वन् प्रशिरथाः । यथाचनं सचपा-
"कनेर्त्तुर्त्तु वपात्" अथपि अनेर्त्तु वपात् अनेर्त्तु वपात्" १-६-५९ इत्यहम सु-
"कनेर्त्तुर्त्तु वपात्" इति वृक्षान्तरादिनाः ॥

"अनेर्त्तुर्त्तु वपात्" इति अथपि अनेर्त्तु वपात्—१-१-१९—आर्त्तु ।

"अनेर्त्तुर्त्तु वपात्" अथपि अनेर्त्तु वपात् अनेर्त्तु वपात्—इति वृक्षान्तरादिनाः ॥
मनु० १-१-१९-१० १-१९ इति वृ ।

"अनेर्त्तुर्त्तु वपात्" अथपि अनेर्त्तु वपात् अनेर्त्तु वपात्—इति वृक्षान्तरादिनाः ॥
अनेर्त्तुर्त्तु वपात् अथपि अनेर्त्तु वपात् अनेर्त्तु वपात्—इति वृक्षान्तरादिनाः ॥
अनेर्त्तुर्त्तु वपात् अथपि अनेर्त्तु वपात् अनेर्त्तु वपात्—इति वृक्षान्तरादिनाः ॥

"अनेर्त्तुर्त्तु वपात्" अथपि अनेर्त्तु वपात् अनेर्त्तु वपात्—इति वृक्षान्तरादिनाः ॥
अनेर्त्तुर्त्तु वपात् अथपि अनेर्त्तु वपात् अनेर्त्तु वपात्—इति वृक्षान्तरादिनाः ॥

"अनेर्त्तुर्त्तु वपात्" अथपि अनेर्त्तु वपात् अनेर्त्तु वपात्—इति वृक्षान्तरादिनाः ॥
अनेर्त्तुर्त्तु वपात् अथपि अनेर्त्तु वपात् अनेर्त्तु वपात्—इति वृक्षान्तरादिनाः ॥

"अनेर्त्तुर्त्तु वपात्" अथपि अनेर्त्तु वपात् अनेर्त्तु वपात्—इति वृक्षान्तरादिनाः ॥
अनेर्त्तुर्त्तु वपात् अथपि अनेर्त्तु वपात् अनेर्त्तु वपात्—इति वृक्षान्तरादिनाः ॥

"अनेर्त्तुर्त्तु वपात्" अथपि अनेर्त्तु वपात् अनेर्त्तु वपात्—इति वृक्षान्तरादिनाः ॥
अनेर्त्तुर्त्तु वपात् अथपि अनेर्त्तु वपात् अनेर्त्तु वपात्—इति वृक्षान्तरादिनाः ॥

शुभिदिभ्रमतिनियतकालानुष्कविशिष्टीयधप्रयोगसंपादितपृष्टि-दानि-शत-भ्रमसंरोहण-प्र-
 चृष्टिप्रभामपिकारोत्पादनाशायस्थानियतयिदिष्टशरीररिक्मिभ्य-रुहाय-यिदिष्टदीहृद-वाल-
 न्नायस्था-प्रतिनियतयिदिष्टरतयीर्यंपिपाक-प्रतिनियतप्रवेदादाप्रहणादिमत्त्वान्ययानुपप-
 तेष्टनीशरीरयत् इत्याद्यनुमानं भाष्यशुभ्रमभृतिभिर्विस्तारतः प्रतिपादितं तथैतन्यप्रसाधक-

वशाभिद्विराचार्यप्रणीतायां वृहत् (वाटही) संहितयां वृहत्सुर्वेदविषय इत्थं वर्णितो वर्तते—

एव तेषां रोगज्ञानमाह—

स्तीतवातात्प्रे रोगो जायते पाण्डुपत्रता । अरुद्धिष प्रवालानां धायाशोषो रसयुतिः ॥ १४ ॥
 विक्रितितमथैतेषां श्लेष्णादी विशोधनम् । विरहप्रतपद्वाज्ज्वरं सेचयेत् क्षीरवारिणा ॥ १५ ॥

१ व काश्यपः—

शाखावित्तपत्रैश्च छायाया विहित्वाथ ये । वेऽपि पत्नै-फलेहीना रुसाः पत्रैश्च पाण्डुरैः ॥
 स्तीतोष्णवर्षवाताद्यैर्मूलैर्म्योमिभितैरपि । शाखिनां तु भवेत् रोगो द्विपानां श्लेष्णेन च ॥
 विक्रि-श्लेष्ठेषु वर्तन्त्या ये च भूयः पुनर्नवाः । शोभयेत् प्रथमं शस्त्रैः प्रलेपं दापयेत् ततः ॥
 कर्मेन विरहैश्च वृत्तमिधैश्च केचयेत् । क्षीरतोयेन शैकः स्यात् रोहणे सर्वशास्त्रिणाम् ॥

५ फलनाशयिद्विराजमाह—

फलनाशो वृत्तथैश्च मापैर्मुद्गैश्चैर्देवैः । दलनीतपय-शैकः फलपुष्पसयुद्धये ॥ १६ ॥

१ इन्द्रयज्ञप्रयोगमाह—

“अधिकाराशु-वृणोस्वाकके द्वे तिलाशुक्लम् । सकुप्रस्यो जत्रोणो गोमार्गपुत्रका सह ॥ १७ ॥
 सप्तशोषितैरैतेः शैकः कार्यो वनस्यतेः । कनीपुष्पलतानां च फलपुष्पाय सर्वदा” ॥ १८ ॥

—वृहत्सं० वृहत्सुर्वेदायाम् १४ वृ० ५४६-५४७ ।

पद्मावधिकारा इत्यमरगन्तव्याः—

पद्मावधिकारा भवन्तीति शार्ङ्गारविः—जायते अलि विपरिमते वर्षेते अशरीयते विन्दयतीति—शास्त्रि०
 वं० १३ । एतदेव विकारपद्परिणयनं मद्रामध्ये “भूतादयो पातवः” १-३-१ इति एते, वाचस्पतीये पृथिव्यकण्डे
 तसुन्दरीयवृष्टिषाञ्चोक्तव्याख्यायाम् (९० वां० पृ० ३१) हेमचन्द्रसम्प्रदायशास्त्रे “किवाशो वायुः” ३-३-३
 च विपते ।

भाष्यज्ञाना धीञ्जिबमद्रामिहमाभनयेन वनराशिपर्वन्तेषु पृथिव्यारिषु स्यादेतु अनुमानतथैतन्मार्थं
 तैते—

अम्म-अरा-जीवण-मरण-रोहणा-ऽऽहार-दोहत्व-ऽऽमयभो । रोग-तिपिष्टाईहि च मारि च सचेदना तस्यो श
 चेतनात्तरवः इति प्रतीक्षा, अन्न-अरा-जीवन-मरण-अतसरोहणा-ऽऽहार-दोहदा-ऽऽमय-तथिक्रितारिषुद्वाकार
 , मारीकृ इति द्यन्ताः । × × × × ×

छिद्रपरोद्या छिद्रमेतत्संशोभो बुलियो च । आगवर्षवाशभो विपत्त । बन्दीयिवाणार्थं ॥
 सम्मादयो य साध-व्यशोह-संशोयणाहभोऽभिमाया । कउलादभो य शास्त्रविषयकालोदलंभाभो ॥

चेतनाः एष्टप्रतीकारदयो वनस्पतयः एष्टयमावर्षकोवात् बुद्धिः-पीडारि-तद्वत् । तथा, सचेतना वज्रादवः
 इति-वृत्-वर्णकदादाभवं प्राति संवरणात् । तथा, सम्मादयचेतनलेन अभिमताः साध-मशोच-संशोकारिमत्तार्
 इ । तथा, सचेतना बहुला-ऽशोक-बुदबक-विरहक-वम्पक-ठिळकादयः सम्प्रारिषयकालोत्तम्माह—सम्प-
 र-र-स-सर्वाविषयानां काले प्रत्यावे उपभोगस्य यथासंख्यमुपलम्भमादित्यैः वज्रदत्तारिडि । एवं पूर्वमपि दौहदारि-
 ष्याणो-जीवणरुकादयो वनराशिरिडोया पत्नीकर्मव्या इति ।

एव सामान्येन तद्वनाम् पृथ्वीविशेषानां च विह्वमारीनां सचेतनसंसाधनामाह—

मंसुष्टुषे च सामान्यः इहवृष्टुवसंभाभो । तरुण-विह्व-लक्ष्णो-कलादभो शास्त्रयव्या ॥

रुणः तथा विह्व-लक्ष्णो-कलादयश्च स्वाभयावस्थाः स्वजन्मास्यावगताः सन्तचेतनाः
 नमादीवाहुरोषानात् अशोभात्तारुवत् । × × ×

तयोदकस्य सचेतनलं साधमिदुमाह—

भूमिहृदयस्य भविष्यसंभवभो हृदुरो च वतमुत् । अदरा वज्रो च

[तत्त्वार्थसू० १-३३] इति श्रूयते ? न; स्थूलतस्तच्छ्रुतेः, अयान्तरमेवेन तु तेषामपरिमितस्य कल्पनाश्लिषधितविकल्पानामनियतत्वात् तदुत्थप्रवादानामपि तत्संख्यापरिमाणत्वात् ॥ ४४

[कं कं नयमाश्रित्य कस्कः समयः प्रस्रित इति प्रशस्य व्याकरणम्]

ननु कं नयमाश्रित्य कः परसमयः प्रवृत्तः ? को वा कस्य विषयः ? इत्याह-

५. जं काविलं दरिसणं एयं द्बवद्वियस्स वत्तव्वं ।

सुद्धोअणतणअस्स उ परिसुद्धो पज्जवविअप्पो ॥ ४८ ॥

यत् कापिलं दर्शनं सांख्यमतम् एतद् द्रव्यास्तिकनयस्य घक्तव्यम्

तदुत्थापितं चेति भावः-शौद्धोदनेस्तु परिशुद्धः पर्यापविशेष एव धक्तव्यः-परिशुद्धप

स्तिकनयविशेषविषयं तदुत्थापितं च सौगतमतमित्यभिप्रायः । मिथ्यास्वरूपनयप्रभवत्वाद्

१० मिथ्यात्वं प्राक् प्रदर्शितमेव ॥ ४८ ॥

[द्रव्यास्तिक-पर्यायास्तिकोभयाश्रितस्यापि वैशेषिकसमयस्य कथं मिथ्यातमिति प्रशस्य प्रतिवचनम्]

ननु मयानु परस्परनिरपेक्षैकैकनयायलभियतोः साहच्य-सौगतमतयोर्मिथ्यात्वम्,

तु द्रव्याधिक-पर्यायाधिकनयन्यायलभियतः कथं मिथ्यात्वम् ? इत्याह-

१५ दौहि यि णएहि णीअं सत्थमुत्तएण सद्द यि मिच्छत्तं ।

जं सयिराअप्पहाणत्तणेण अण्णोण्णनिरचेक्कमा ॥ ४९ ॥

द्रव्यामपि द्रव्याधिक-पर्यायाधिकनयाभ्यां मणीतं शास्त्रम् उक्त्वेन

प्रवेद्या, द्रव्य-गुणारेः परार्थद्रव्यमिष्टानिष्टैकान्तररूपस्य तत्र प्रतिपादनात् ।

[कणादोक्तपर्यदाधीन्यवस्थाया उपन्यासः]

१० तदाह-द्रव्य-गुण-कर्म-सामान्य-विशेष-सामयायाख्याः पदेव परार्थाः, न्यूनाधिकप्रतिप

कल्पनाभावे परस्परविरिक्तमङ्गपर्यदाधीन्यवस्थापकप्रमाणविषयत्वात्, उपन्या

परार्थत्वम् । तत्र नृपियान्-नेत्रो-वाय्वाकाश-बाल-दिशाग्-मन्तति नृपिय द्रव्याणि । 'नृपियी

नेत्रो वायुः' इत्येवम् अनुसन्धे निन्दाऽनियमेदाद् द्विककारं द्रव्यम् । तत्र परमाणुकारं

"अदृश्यात्कर्मिणम्" [वैशेषिकम् ४-१-१] इति वचनात्, तदात्थं तु ऋणुकारि कार्पत्र

१५ इति च । अदृश्यात्कर्मिणं तु नियमेव, अनुसन्धिमत्तयात् । एतां च द्रव्याणामिर्गवस्थाद् द्रव्यकण

द्रव्याणामिर्गवस्थाद् द्रव्यमनानां गच्छिन्नमवसायः, तन्मामयेन वा सामान्यम्,

वचनेन सप्रकम् । तदाह-नृपियानीनि मत्र परेश्चानि इत्येव्यो नियमे 'द्रव्याणि' इति

वचनेन द्रव्यमिर्गवस्थाद्, यानि तु म्रियम् न न यानि द्रव्याणामिर्गवस्थानि,

अदृश्यात्कर्मिणं, इति वचनमनिरपेक्षेयमत्रान् । नृपियानीनि द्रव्याणि गुणारिण्यो

१० इति च । नृपियानीनि म्रियम्, अदृश्यात्कर्मिणं द्रव्याणि म्रियम् । अदृश्यात्कर्मिणं

वचनेन सप्रकम् । तदाह-नृपियानीनि म्रियम्, अदृश्यात्कर्मिणं द्रव्याणि म्रियम् । अदृश्यात्कर्मिणं

वचनेन सप्रकम् । तदाह-नृपियानीनि म्रियम्, अदृश्यात्कर्मिणं द्रव्याणि म्रियम् । अदृश्यात्कर्मिणं

वचनेन सप्रकम् । तदाह-नृपियानीनि म्रियम्, अदृश्यात्कर्मिणं द्रव्याणि म्रियम् । अदृश्यात्कर्मिणं

वचनेन सप्रकम् । तदाह-नृपियानीनि म्रियम्, अदृश्यात्कर्मिणं द्रव्याणि म्रियम् । अदृश्यात्कर्मिणं

वचनेन सप्रकम् । तदाह-नृपियानीनि म्रियम्, अदृश्यात्कर्मिणं द्रव्याणि म्रियम् । अदृश्यात्कर्मिणं

वचनेन सप्रकम् । तदाह-नृपियानीनि म्रियम्, अदृश्यात्कर्मिणं द्रव्याणि म्रियम् । अदृश्यात्कर्मिणं

वचनेन सप्रकम् । तदाह-नृपियानीनि म्रियम्, अदृश्यात्कर्मिणं द्रव्याणि म्रियम् । अदृश्यात्कर्मिणं

परस्परव्यावृत्तागत्यक्षयोमित्यात्, उभयाभिमतनवगटादिपत् । एवं रूपाद्यक्षतुर्विंशतिगुणा ।
 उन्मेषणादीनि पञ्च कर्माणि । पराऽपरभेदभिन्नं द्विविधं सामान्यमनुगतज्ञानकारणम् । नित्यद्र-
 व्यवृत्तयोऽन्वया विशेषा अत्यन्तव्यावृत्तयुद्धितयः । अयुतसिद्धानामाधार्याऽऽधारभूतानाम् 'इह'
 इतिप्रत्ययहेतुर्गणः स्वगन्धः स समयाप एको व्यापकश्च । अत्र च पदार्थपदके द्रव्याणि गुणाश्च
 त्रिविधित्या पय, केचिद् नृत्यनित्या पय । कर्म अनित्यमेव । सामान्य-विशेष-समवायास्तु नित्याऽ
 वेति पदार्थव्यपस्या । ततश्चेतत् शारत्वं तथापि मिध्यात्वम्, तत्पदार्थितपदार्थपदस्य प्रमाण-
 नाधितयात् ।

[कणादोक्तां तत्त्वव्यवस्थां निरसितुं पूर्वं द्रव्यपदार्थस्य स्रष्टवन्]

यतश्चतुःसंख्यं पृथिव्यादिद्रव्यं परमाणुरूपं यथित्यमुपवर्णितम्, तदसंगतम् । पर्यान्ताऽऽक्षणि-
 ल्भे ब्रह्म-धीगपद्याभ्यामर्पयिष्यादितोषात् तद्दृक्षणं सत्यं ततो व्यापयते, ततश्च असत्यमेव तस्य । १०
 दि च स्थूलकार्यद्रव्यकारणभूतानामनूनां तज्जनयैकसमायता तदा तत्कार्योणां स्रष्टव्यं सर्वैरामुत्प-
 लेप्रसक्तिः अधिकलकारणतयात् । तथा च प्रयोगः—यैऽधिकलकारणास्ते स्रष्टव्योत्पद्यन्ते, यथा
 तामानोत्पादा पटयोऽङ्कुराः, अधिकलकारणाश्च परमाणुकार्यत्वेनाऽभिमता भाषा इति स्वभाषहेतुः ।
 विकलकारणस्याप्यनुत्पादे स्वर्षदाऽनुपत्तिप्रसक्तिः विशेषाभावात् इति विपर्यये बाधकं प्रमाणम् ।
 पादेतत्, समवाय्यसमवायि-निमित्तभेदात् त्रिविधं कारणम्, यत्र हि कार्यं समवेति तत् समवा- १५
 येकारणम् यथा-द्रव्यणुकस्य अणुद्रव्यम् । यत्र कार्यकार्यसमवेतम् कार्यकारणैकार्यसमवेतं वा कार्यं
 उत्पादयति तद् असमवायि कारणम् यथा-पटावययिद्ब्रह्मकारणे तन्मुसंयोगः, पटसमवेतरूपाधारण्ये
 ततोत्पादकतन्तुरुपादि च । शेषं तु उत्पादकं निमित्तकारणम् यथा—भट्टाऽऽकाशादि । तत्र संयो-
 गादेरपेक्षणीयस्य असंनिधेरविकलकारणव्यमसिद्धम्, असदेतत्, संयोगादिनाऽनाधेयातिशयत्वात्

१-शक्तिगु-५० विना । २-१५६ पं० १३ ।

३ प्रस्तुतमालेय सूर्यपञ्चा समप्रऽपि वैशेषिकनिमतद्रव्य-गुणारितत्वरतीक्षणवर्कऽविकलतया तत्त्वसंमहप्रक्षिप्यात्
 वस्तु-५० १८५ का० ५४७-५० २०४ का० ८६६ ।

शेष च इतिवद् इतिवद् उन्मेषण्येन इतिवाच्यताऽपि भ्रष्टा अर्थशाम्यमत्रद्वी न्यायउत्पन्नोदये, प्रमेयकमलमा-
 ल्भे स्वादादरादके च विपद्ये-सि० ५० ११६ दि० पं० १-५० १०४ दि० पं० १० । ५० १५६ प्र० पं० ८-५० १८८
 दि० पं० १३ । ५० ८३० पं० २०-५० ९०० पं० १५ ।

४ "तत्र नित्यगुणानामस्रष्टव्यमुपवर्णितम् । नि.शेषवस्तुविषयक्षणमत्रप्रमाणतात्" ॥

—तत्त्वसं- का० ५५१ ५० १८६ ।

५ "निलते स्रष्टवः इच्छा आवेरत् स्रष्टवै न् । संयोगादि न चापेक्षं तेषामरत्त्वविशेषणः" ॥

—तत्त्वसं- का० ५५२ ५० १८६ ।

६ बाधक प्र-५० का० ६० वि० । "समप्रकारणस्याप्यनुत्पादे स्वर्षदेवातुत्यादप्रसक्तो विशेषाभावादिति बाधकं
 प्रमाणम्"—तत्त्वसं- पञ्चि० ५० १८६ पं० ३० ।

७ "ननु समवायि-असमवायि-निमित्तभेदात् त्रिविधं कारणं कार्यत्रयमपि व्यतिरिच्यते । यत्र हि कार्यं समवेति तद्
 समवायि कारणम् यथा-द्रव्यणुकस्य अणुद्रव्यम् । यत्र कार्यकार्यसमवेतं कार्यकारणैकार्यसमवेतं वा कार्यं समुत्पादयति तद्
 असमवायि कारणम् यथा-पटाद्ये तन्मुसंयोगः पटसमवेतरूपाधारण्ये पटोत्पादकतन्तुरुपादि च शेषं तु उत्पादकं
 निमित्तकारणम् यथा-भट्टाकाशादि" इत्यादि—न्यायउत्पन्नोदये-सि० ५० ११८ प्र० पं० १२-दि० पं० १-३ । प्रमेयक-
 ५० १५६ दि० पं० १५-१ ।

८ "असमवेतं तु यद् यस्य कारणभावं प्रतिपद्यते तद् असमवायिकारणम् यथा-अवयविद्ब्रह्मकारणेऽवयवसंयोग" ॥
 —तत्त्वसं- पञ्चि० ५० १८६ पं० २२ ।

९ "परिशेषं तु कारणं निमित्तकारणम् तदथा धर्मादय इत्यप्येषां विभागः"—तत्त्वसं- पञ्चि० ५० १८६ पं० २४ ।

रमयिष्यताप्रवेगः अपिनाशान् । न च अन्याकारस्य अन्याविषयव्यवसायकत्वेऽपि तस्य गगनं प्रसिद्धिः, यतः शुक्रादय एव इयामादिरूपेण प्रतिगामिनि तज्ज्ञानस्य ध्वान्तव्याप्त्यं न पुनस्तद्विनिश्चितस्य सुविन-
 शतः सिद्धिर्भवेत् । यच्च 'कञ्चुकायच्छन्ने पुंनि 'पुमान्' इति ज्ञानमध्यक्षम् अन्याविषयव्याप्तम्
 उक्तम्, तद् अग्रक्षमेव न भवेति; दाहान्तविज्ञान्याम् दाहपदाकारव्याप्त्यं अपि तु रूपारिगं हनिमाप-

अग्रक्षेपेण प्रहणे सति उत्तरकालं तद्वृष्टमायिष्यमययदात् 'वग्मम्' इति समुदायविषयं मांशुनं परमा-
 र्थतो निर्विषयमेव प्रत्यक्षमज्ञानम् इत्यतिरिक्तस्य प्रत्यक्षत्वम् । न चैतद् अनुमानम् पूर्वोप्यक्षगृहीतवि-
 १० पयत्वात् अलि (ते) क्लिप्त्याद्य । तत्रापि अभिभूतं किञ्चिद् रूपं विद्यते । न चाभिभूतवस्वरूपस्य तद-
 स्थायामभावे घेतवस्त्रायस्यायां पुनः शुक्ररूपानुपलब्धिः स्यादिति वक्तव्यम्, यतः अस्यादिनामप्री-
 प्रादुर्भूतभास्वरूपस्य लोहादेः पुनः इयामादिरूपान्तरोग्यत्तियत् तत्रापि सामप्रयन्तरान् शुक्ररूपो-
 त्पत्तेरविरोधात् । न च 'प्राक्तनमेवै रूपमभिभूतत्वात् तदानुगलध्मम् पश्चाद् अभिमयामायाद्
 उपलभ्यते' इत्यस्य प्रतिषेधेन 'रूपान्तरमेव प्राक्तनरूपविनाशेनोपज्ञानमत्रोपलभ्यते' इति भयनोऽपि
 १५ किं प्रमाणमिति वक्तव्यम्, अनुमानस्य सद्भावात् । तथाहि—यद् अपरित्यक्ताऽनभिभूतस्वभावं तस्य न
 १ परेणाऽभिभवः, यथा पूर्वोप्यस्योर्था तस्यैव अपरित्यक्ताऽनभिभूतस्वभावं चाभिभववाचस्यायां रूपमिति
 व्यापकविरुद्धोपलब्धिः । परित्यक्ताऽनभिभूतस्वभावत्वाभ्युपगमेऽपि सिद्धमस्याऽन्यत्वम् स्वभाव-
 मेदस्य भावमेदलक्षणत्वात् अन्यथाऽतिप्रसङ्गात् ।

न च स्वतन्त्रेच्छामाश्रयायिनः पृथग्यंचनमेदादेर्वाद्यवस्तुगतमेदाऽव्यभिचारित्वम् येन ततो
 २० गुण-गुणिनोर्भेदसिद्धिः स्यात् । तेन 'यद् यद्व्यवच्छिन्नम्' इत्यादिप्रयोगानुपपत्तिः । यदि तु यस्तुगत-
 मेदमन्तरेण पृथ्यादिवृत्तिर्न भवेत् 'स्वस्य भावः' 'पण्णां पदार्थानामस्तित्वम्', 'द्वाराः' 'सिक्ताः'
 इत्यादौ पृथ्यादेर्वृत्तिर्न स्यात् भावादेरत्र व्यतिरिक्तस्य तन्नियन्धनस्याभावात् । अर्थे सदुपलम्भकप्रमा-
 णविषयत्वं धर्मान्तरं पण्णामस्तित्वमिष्यत इति न हेतोर्व्यभिचारः, न, सप्तमपदार्थप्रसक्तेः पदपदा-

१ "शुक्रादयस्तथा येथा ह्येवं चापि संभवेत् । तस्माद् भ्रान्तमिदं ज्ञानं कम्बुपीतादिपुद्धित्वम्" ॥

—तत्त्वसं० का० ५६६ पृ० १९० ।

२ पृ० ६५८ पं० २५ ।

३ "कमुकान्तर्गते पुंनि न ज्ञानं लानुमानिकम् । तद्वेनुसन्निवेशस्य कमुकस्योपलम्भनात्" ॥

—तत्त्वसं० का० ५६७ पृ० १९० ।

४ "कथायजुःकुमादिभ्यो वधे ह्यपान्तरोदयः । पूर्वैरूपविनाशे दि वासयः क्षणिकत्वतः" ॥

—तत्त्वसं० का० ५६८ पृ० १९१ ।

५ "नाप्येतदनुमानं पूर्वप्रत्यक्षगृहीतविषयत्वादेर्लौकिकत्वात्" ॥

—तत्त्वसं० का० ५६९ पृ० १९१ ।

६ "पुनर्जलादिषापेक्षात् तस्मादेतेषांभावत्वे । ह्यपद-

प्राप्तत्वात् । किंच, यदि पक्षणां पदार्थानामर्थक्रियासमर्थपदार्थस्वरूपं स्वतत्त्वं न स्यात् तदा शशशङ्करं पता तेषां भवेत् अर्थक्रियाऽसामर्थ्यात्, ततश्च कथं सतुपलम्भकप्रमाणगम्यता तेषाम् । अथ अर्थक्रियासमर्थं रूपं तेषां विद्यते तदा ते तद्रूपा एव, भेदान्तरप्रतिक्षेपमात्रजिज्ञासायां 'तेषामस्तित्वम्' इत्येवं यदि व्यपदेशं व्यतिरेकविभक्त्या समासादयन्ति तदा न कश्चिद् विरोधः । न हि तद्व्यतिरेकमपि स्वरूपं शुद्धत्वाऽप्युच्यते ततो व्यतिरेकमिव अभिधीयमानं विरोधभाय भवति, इच्छामात्रानुविधायित्वाद् वाच उत्पाद्यकथाधयातिसुन्वरपदार्थयचनयत् ।

मिन्नकर्तृकत्वाद्यनुमानमपि असंगतम्, यतो यदि अप्राप्तपदव्यपदेशोभ्यस्तन्तुभ्यः प्राक्तनावस्थेभ्यो भेदः पटस्याप्र सार्थ्यते तदा सिद्धसाध्यताप्रसक्तिः सर्वभावानां क्षणिकत्वेन तद्विलक्षणपटाप्यपदार्थानुत्पादेऽपि प्रतिक्षणं भिन्नत्वात् । अर्थं पटावस्थायां ये तन्तवस्तेभ्यः पटस्य भेदः माप्यस्तादा हेतुनामसिद्धता न हि तद्व्यवस्थाभाषिततन्तुभ्यः पटस्य भेदाप्रसिद्धौ मिन्नकर्तृकत्वादयो धर्माः सिद्धिमाप्तादयन्ति । न च तत्सिद्धिः इदानीमेव तत्सिद्धये साधनस्योपन्यासात् । न च 'तन्तवः' 'पटः' इति च संज्ञामात्रात् पदार्थानां भेदसिद्धिः, संज्ञान्तरस्य प्रयोजनान्तरयशेनापि संकेतनात् । तथाहि-योपिक्त्युक्तान्तवः शीतानुपनोदाद्यर्थोऽसमर्थः तन्तुशब्दसमावेशभाजः, कुन्दिन्दकर्तृका विशिष्टावस्थाप्राप्ताः प्रायस्त्वापार्थक्रियासमर्थाः पटव्यपदेशसप्तविंशतिस्तदर्थक्रियाप्रतिपादनाय व्यवहारि-
 १० मिन्नया मत्र संकेतकरणान् अन्यथा गौरवाऽशक्ति-यैकत्वयोपप्रसाह्यात् । तथाहि-यदि वायव्यो भावा नियमितैककार्यनिर्णयनगम्यार्थान्तेषु तावन्तः शब्दा नियेक्ष्यन्ते तदा गौरवयोः, न घृणाम-
 १५ ग्राधारणं रूपं निर्देष्टुं शक्यमिति अशक्तिदोषः, उपेक्षितसामान्याकारेण निर्देशो वरं 'पटः' इत्येकैव भूत्वा प्रतिपादनं कृतम् न च विशिष्ट फलमस्य प्रत्येकं गृहगभिधानप्रयागस्य पदयाम इति यैकत्व-
 २० संकेत उन्मथः सकलप्रकृत्युक्तिवशायां 'जगत्' 'त्रिभुवन' 'विश्व' आदिशब्दयत् । एवम् एकयवगारिकं संकेतिकं पदवाच्यार्थार्थमुपादीपमानं न यात्येवं तयोर्भेदं प्रगाथयति । विशिष्टावस्थाप्राप्तानां प्राक्तनसिद्धिप्रसाह्यात् क्षणीश्रियप्यमिच्छमिति न भयव्यभागे प्रतिभागविरतिप्रसक्तिरूपयत्
 ३० न हि सर्वदेव इन्द्रियातिक्रान्तस्वरूपाः परमाणवः क्षणिकयादिभिरभ्युपगम्यन्ते तेषां सर्वदेवक-

- १०० = १५१ १० = ७ ।
- १ "अथेवमथ तन्तुभ्यः वरस्य वरि माप्यते । भेदः साधनवैकर्म्यं बुद्धिवाकं तथा भवेत् ॥ इत्यन्वयविरोध इति वेदव्याख्यानोदारे । सिद्धिदर्शिक्यामणः प्रयोज्योऽपिनिशाना ॥" ॥
 —नवमं ० वा० ५१९-५२० पृ० १९६ ।
- १-वपने तन्तु नि-कं वा० । "वरं प्रमथयन्तर्भविष्योऽयमविललासप्रापानेन्यमनुभ्यः वरस्य मेव माप्यते तत् इदं तन्तुं" —नवमं ० पृ० १९६ १० = १० ।
- २ "अथवा तदर्थं तन्तुभ्यः वरस्य वरि माप्यते । तेषां प्रमथयन्तर्भविष्योऽयमविललासप्रापानेन्यमनुभ्यः वरस्य मेव माप्यते तत् इदं तन्तुं" —नवमं ० पृ० १९६ १० = १० ।
- ३ "अथवा तदर्थं तन्तुभ्यः वरस्य वरि माप्यते । तेषां प्रमथयन्तर्भविष्योऽयमविललासप्रापानेन्यमनुभ्यः वरस्य मेव माप्यते तत् इदं तन्तुं" —नवमं ० पृ० १९६ १० = १० ।
- ४ "अथवा तदर्थं तन्तुभ्यः वरस्य वरि माप्यते । तेषां प्रमथयन्तर्भविष्योऽयमविललासप्रापानेन्यमनुभ्यः वरस्य मेव माप्यते तत् इदं तन्तुं" —नवमं ० पृ० १९६ १० = १० ।
- ५ "अथवा तदर्थं तन्तुभ्यः वरस्य वरि माप्यते । तेषां प्रमथयन्तर्भविष्योऽयमविललासप्रापानेन्यमनुभ्यः वरस्य मेव माप्यते तत् इदं तन्तुं" —नवमं ० पृ० १९६ १० = १० ।
- ६ "अथवा तदर्थं तन्तुभ्यः वरस्य वरि माप्यते । तेषां प्रमथयन्तर्भविष्योऽयमविललासप्रापानेन्यमनुभ्यः वरस्य मेव माप्यते तत् इदं तन्तुं" —नवमं ० पृ० १९६ १० = १० ।
- ७ "अथवा तदर्थं तन्तुभ्यः वरस्य वरि माप्यते । तेषां प्रमथयन्तर्भविष्योऽयमविललासप्रापानेन्यमनुभ्यः वरस्य मेव माप्यते तत् इदं तन्तुं" —नवमं ० पृ० १९६ १० = १० ।
- ८ "अथवा तदर्थं तन्तुभ्यः वरस्य वरि माप्यते । तेषां प्रमथयन्तर्भविष्योऽयमविललासप्रापानेन्यमनुभ्यः वरस्य मेव माप्यते तत् इदं तन्तुं" —नवमं ० पृ० १९६ १० = १० ।
- ९ "अथवा तदर्थं तन्तुभ्यः वरस्य वरि माप्यते । तेषां प्रमथयन्तर्भविष्योऽयमविललासप्रापानेन्यमनुभ्यः वरस्य मेव माप्यते तत् इदं तन्तुं" —नवमं ० पृ० १९६ १० = १० ।
- १० "अथवा तदर्थं तन्तुभ्यः वरस्य वरि माप्यते । तेषां प्रमथयन्तर्भविष्योऽयमविललासप्रापानेन्यमनुभ्यः वरस्य मेव माप्यते तत् इदं तन्तुं" —नवमं ० पृ० १९६ १० = १० ।

संयोगोऽव्याप्यवृत्तिर्भवेत् । अथ अव्याप्तमपि किञ्चिद् रूपं तत्रापस्थितं तदा तयोर्भेदः व्याप्ताऽ-
 व्याप्तापोषितरूपमाप्यागतं एकत्वभावात्तयोर्भावात् । न च पृथुतररेशावस्थानमेकस्य युक्तम्
 निरंशत्वात्, अन्यथा सर्वत्र स्थूलसूक्ष्मादिभेदो न स्यात् एकत्वेन भविशेषात् । न चास्त्रयस्ययथा-
 रम्भादिहोऽसौ विद्योपेऽप्यवधानाम् तथाभेदेऽपि भवययिनां निरंशतया परस्परं विशेषाभावात्,
 भवययत्पपहृत्प्रमहणहृते च स्थूलादिव्यघटारे भवययमात्रमेव अभ्युपगतं हेतुत्वेन स्यात् ५
 स्थूलादिव्यतिरेकेण अन्यस्य अदृश्यमानत्वात् । किञ्च, भवययत्पपहृत्प्रमहणहृते तथाभेदे भवयया एव
 तथा तथा उत्पद्यमाना अस्त्रयद्वयताः स्थूलसूक्ष्मादिव्यवस्थानियन्त्रं भविष्यन्ति किं तदारम्भाय-
 यिकल्पनया तस्य कदाचिदपि अदृष्टसामर्थ्यात्वात् । किञ्च, अव्याप्यवृत्तिः संयोग इति यदि 'सर्वं
 द्रव्यं न व्याप्नोति' इत्यममर्थत्वाद् द्रव्यस्य 'सर्वं चाप्रापिपयत्याभ्युपगमाद् अयुक्तः । अथ तत्रैक-
 देशवृत्तिः, तद्संगतम्, तस्य एकदेशसंभवात् । न च 'तदारम्भकं भवयवे पतते' इत्यर्थप्रकल्पना, १०
 भवययानामेव रक्तत्वात् तदवयविरूपस्य अस्त्रयप्रसक्तोऽयुगपद् रक्ताऽस्त्रयरूपद्वयोपलब्धिः प्रसज्येत ।
 किञ्च, तदारम्भकोऽपि भवययो यदि भवयविरूपस्तदा संयोगस्य अव्याप्यवृत्तितया तत्रापि एक-
 देशवृत्तित्वमिति नुन्यः पर्यनुयोगः । अथ अणुरूपस्तदा अणूनामतीन्द्रियत्वात् तदाधितः संयोगोऽ-
 प्यतीन्द्रिय एवेति न रक्तोपलम्भो भवेत् । न च यथा अणुरूपस्य आधयोपलम्भावेयोपलम्भि-
 प्यांस्तिष्ठा संयोगस्य आधयोपलम्भावेयोपलम्भिर्न विद्यते इति अव्याप्यवृत्तिरस्ताप्युच्यते इति १५
 एकत्वम्, संयोगस्यापि आधयानुपलम्भायनुपलम्भेः अन्यथा घट-पिशाचसंयोगस्यापि उपलब्धिः
 स्यात् । एवं च अणुरूपपद् रागस्यापि अदृष्टाधयस्य अनुपलम्भेराधयोपलम्भावेयोपलम्भिरिति
 व्याप्यवृत्तिरस्तापि स्यात् । अथ अस्त्रयस्यैवेषु समयेतस्य द्रव्यस्योपलम्भायपि न रागस्य संयोग-
 स्यप्रापस्योपलम्भिरित्याधयोपलम्भो नास्त्रयोपलम्भिरित्यव्याप्यवृत्तित्वम्, न, रक्तास्त्रयस्यसमयेतस्य
 भवययिन एकत्वात् रक्तोऽप्यवयवे रागस्य तद्द्वारेण अनुपलम्भिप्रसङ्गात् आधयोपलम्भेऽपि तस्या- २०
 अनुपलम्भात् । न चान्यः संयोगप्रदणोपायः आधयोपलम्भात् समस्ति ततो नैकरूपो विषयो युक्तः ।
 अनेकरूपोऽपि अणुसंचयात्मक एव सामर्थ्यात् तिस्रः विद्यमानाययस्य एकत्वायोगात् । ततः
 घटादीनां परमाणुरूपत्वाद् नीलादिः परमाणूनामाकारः तिस्रः स्थूलरूपस्यैकस्य अपरस्य विषयस्या-
 संभवात् । न च 'परमाणुः' इति व्यपदेशः स्थूलस्यैकस्याऽभावे अयुक्तः, कश्चित्स्थूलांपरत्वाऽपि
 तद्भवपदेशस्य संभवात् । ततो न स्थूलमेकं द्रव्यमवयवाऽनारम्भमपि घटते तदारम्भं तु सुतराम- २५
 संभवि । तथा च-यद् अनेकम् न तद् एकद्रव्यानुगतम्, यथा घट-कुट्यादयः, अनेके च तन्त्यादयः
 इति व्यापकविरुद्धोपलम्भिः । यद्वा-यद् एकम् न तद् अनेकद्रव्याधितम्, यथा एकपरमाणुः, परं
 च भवययिसंज्ञितं द्रव्यमिति व्यापकविरुद्धोपलम्भिप्रयोगः प्रसङ्गात्प्रारम्भः । प्रयोगद्वयेऽपि भवय-
 यिनोऽप्यवयवेषु घृत्वनुपपत्तिरिपर्यये षाधकं प्रमाणम् । सौ च एकावयवप्रतीकृततेन वा स्वभावेन

१ "तेषामवयवाहपबहुत्वमहणहृते विशेषेऽवयवमात्रमेवाभ्युपगतं स्यात् तत्रैव स्थूलादिव्यघटारे ततश्चाणुमात्रमेव
 हेतुत्वेनाभ्युपेतं स्यात् । स्थूलसूक्ष्मा(स्य ?)व्यतिरेकेणान्यस्य(स्या ?)हेतुमानत्वात्" —तत्रवर्ष० पत्रि० पृ० २०० पं० ११-१३ ।

२-लम्भिध्या-वा० वा० भा० । "साम्प्रतं यथा व्याप्तिरहृत्तिरुपलम्भाधयोपलम्भावेयोपलम्भिरुच्यते"
 —तत्रवर्ष० पत्रि० पृ० २०० पं० १९-२० ।

३ पृ० ६५९ पं० १२ टि० ७ ।

४ "अभिज्ञातायैतत्सत्त्वु पिण्डमेकं च मन्यते । सीकृत्कल्पितपेशे, परमाणुरिहोच्यते ॥
 निमित्तानिरपेशा वा शैब्यं तारपि स्थितः । सङ्गान्भविनी यद्भिर्विदोऽपीश्वरभुवि " ॥
 —तत्रवर्ष० वा० ६०३-६०४ पृ० २०१ ।

५ "एकत्वमव्यनुगता नैव तन्तु-करादयः । अनेकत्वाद् यथा तिस्रः कट-कुट्य-कुट्यादयः ॥
 यदि वाभिमते द्रव्यं मानेकावयवाधितम् । एकत्वाद्युपपद् हुतेरुपकिर्वापिद्वा प्रमा" ॥
 —तत्रवर्ष० वा० ६०५-६०६ पृ० २०१ ।

६ "तदवयववृत्तिमात्रेव रूपेणावयवान्तरे । ननेन नरि कऽप्येन न प्रचरान्तरे दतः ॥
 तत्र तेनैव नाम्यद् हुतिरस्यावकल्पते । तेन कोऽपीहृत्तेन नाम्यथा तत्र इतिमत्" ॥
 —तत्रवर्ष० वा० ६०७-६०८ पृ० २०१-२०१ ।

अथयथा अथयवान्तरे घर्तते, उत स्वभायान्तरेण प्रकारान्तरासंभवात्? यदि तेनेय इति पक्षः, स न युक्तः; तस्य तेनेय अथयवेन प्रोडीहृतत्वात् अन्यत्र घर्तितुमशक्तेः, शक्ती वा तत्राऽथयवे तस्य मयान्मना घृत्यनुपपत्तिः अपरस्यभाषाभाषायां तस्य अपरायथयपृत्तिसंभवात्, तत्रापि वा एकवचनान्तरात् । तथाहि-यत् एकप्रोडीहृतम् न तत् तदर्थे अन्यत्र प्रघर्तते, यथा एकमात्रतकोडीहृतनामादि न तदर्थे भाषान्तरमध्यमभाषास्ते, एकायथयप्रोडीहृतं न अथयविसंभवात् इति प्यारकरिहृदोत्तराभिः । एकायथयसंयत्संभवापस्य अतदेशायथयान्तरासंभवात्संभवात्संभवात् तद्वयपयानामेकदेशानामप्रसक्तिर्विपर्यये बाधकं प्रमाणम् । एकदेशात्पार्थक्ये प्येकारण्यम् अविभक्तकन्यात्, निभक्तकन्यावस्तिती च एकदेशान्यं न स्यात् । अथ स्वभायान्तरेण अथयवान्तरे घृत्तिलात् एकदेशेकघृत्तितं स्यात् स्वभावभेदात्मकत्वात् घृत्तुमेत्य अन्यथा तदपयोगात् ।

१० "अथयवी अथयवेयु घर्तते" इति सामवायक्या प्राप्तिरुच्यते" [] इति
 यद्दोषोक्तत्वात्संभवात्संभवेऽपि 'किमेकायथयसमभवेतेनेय स्वभावेन अथयवान्तरेयु घर्तते, अथ अन्ये' इति विचारो नान्यत्र घर्तते इति प्रोडीहृतसामानुषारणेऽपि घृत्यनुपपत्तियुक्तः, तनुषारणेऽपि सा युक्तः । अथ-वि-द्वेदि मयान्मना प्रयेकमपयवेयु अथयवी घर्तते तत् प्रायन्तोऽथयवास्तापस्य एव

१ "तेन अथयवेयुघर्तते इति वा पितुः । एकप्रोडीहृतं इयं तापयेन तथाशरत्" ॥
 —तत्पत्रो० वा० १०५ पृ० १०३ ।

२ "अथयवेयुघर्तते इति वा पितुः । प्रायं तदेकदेशायथयसंभवात् प्राप्तिरुच्यते ॥
 अथ-वि-द्वेदि मयान्मना प्रयेकमपयवेयु अथयवी घर्तते तत् प्रायन्तोऽथयवास्तापस्य एव
 —तत्पत्रो० वा० १११-११३ पृ० १०३ ।

३ "तस्य अथयवेयुघर्तते इति वा पितुः । प्रायं तदेकदेशायथयसंभवात् प्राप्तिरुच्यते ॥
 —तत्पत्रो० वा० ११४ पृ० १११-११३ पृ० १०३ ।

४ "अथयवेयुघर्तते इति वा पितुः । प्रायं तदेकदेशायथयसंभवात् प्राप्तिरुच्यते ॥
 —तत्पत्रो० वा० ११५ पृ० १०३ पृ० १११-११३ ।

५ "अथयवेयुघर्तते इति वा पितुः । प्रायं तदेकदेशायथयसंभवात् प्राप्तिरुच्यते ॥
 —तत्पत्रो० वा० ११६ पृ० १०३ ।

६ "अथयवेयुघर्तते इति वा पितुः । प्रायं तदेकदेशायथयसंभवात् प्राप्तिरुच्यते ॥
 —तत्पत्रो० वा० ११७ पृ० १०३ ।

"अथयवेयुघर्तते इति वा पितुः । प्रायं तदेकदेशायथयसंभवात् प्राप्तिरुच्यते ॥
 —तत्पत्रो० वा० ११८ पृ० १०३ ।

"अथयवेयुघर्तते इति वा पितुः । प्रायं तदेकदेशायथयसंभवात् प्राप्तिरुच्यते ॥
 —तत्पत्रो० वा० ११९ पृ० १०३ ।

"अथयवेयुघर्तते इति वा पितुः । प्रायं तदेकदेशायथयसंभवात् प्राप्तिरुच्यते ॥
 —तत्पत्रो० वा० १२० पृ० १०३ ।

त्वयविनः इयुः इत्यापमेदमन्तरेण प्रत्ययययं तस्य सर्वात्मना वृत्त्यनुपपत्तेः । एवं च युगपद्भेदक-
 ण्ण्डादिष्वपरिचयविन्यादिष्व् अनेकापयन्नुपलब्धिप्रसक्तिः । अथ एकदेशेन भसो तेषु वर्तते इति
 इत्याद्या अनवस्थाप्रसक्तिः तेषु अपि अथयवेषु वृत्तौ अपरेकदेशवृत्तिकल्पनया । अथ धरेकदेशी-
 यययी अथयवेषु वर्तते ते तस्य स्वात्मभूता इति ज्ञानवस्था तर्हि तद्वत् पाण्यादयोऽपि अवयथास्तस्य
 गान्मभूताः किं नाऽभ्युपगम्यन्ते ? तथाऽभ्युपगमे घापापापयप्रकल्पना न स्यात् अवयवप्रजया-
 मकान्थात् तस्य ।

अन्विदं प्रमङ्गसाधनम्, स्वतन्त्रसाधनं वा ? स्वतन्त्रसाधने अवयविनोऽप्रतिक्षेपाधयातिरु-
 चादिदोषः । न च वृत्त्या परस्य सत्यं ध्यातम् येन तन्निवृत्तौ तत्सत्यव्यावृत्तिर्भवेत् वृत्त्यभावेऽपि
 रूपान्तेः परेण सत्याभ्युपगमात् । एकदेशेन सर्वात्मना वा अवयविनो वृत्तिप्रतिषेधे विशेषप्रतिषेधस्य
 तेषाम्भ्यनुज्ञानलक्षणात्वात् प्रकाशान्तरेण वृत्तिरभ्युपगता स्यात् । यथा च वृत्तिद्वयमुपलम्भादभ्युप- १०
 गम्यते तथा अवयविनि वृत्तेरुपलम्भात् प्रकाशान्तरेण भसो किं नाभ्युपगम्यते ? वृत्तिश्च समवायः
 तस्य सर्वत्रैकत्वात् निरपयपत्वाच्च हृत्क्षेकदेशान्मायिपयत्वम् । अथ प्रमङ्गसाधनम् तदपि
 अवयविनः वृत्तेश्च अनुपलम्भेऽयुक्तम् । न च परस्य भयतो वा कार्त्तयैकदेशाभ्यामनेकस्मिन् एकस्य
 वृत्तिरुपलब्धिगोचरः यस्या भसंभवाद् अवयविद्वयमसत् स्यात् । अथ एवंभूता वृत्तिः क्वचिद्
 उपलम्भा तदा अवयविन्यपि सा भविष्यतीति न तत्प्रतिषेधो युक्तः, वृत्तिमात्रस्य घानुपलम्भे १५
 'एकदेशेन सर्वात्मना वा' इति विशेषप्रतिषेधोऽनुपपत्तः तिद्वे धर्मिणि तस्योपपत्तेः धर्म्यसिद्धौ च
 तस्यैव प्रतिषेधो विधेयः तेनैतापदेय फलत्वम् 'वृत्तिरेव भास्ति' इति, न चैतदपि युक्तम् । अव्यक्त
 एव अवयवेषु अवयविनो वृत्तिरिद्वेः । तथाहि—इन्द्रियव्यापारे सति 'इह तन्नुपु पटः' इति बुद्धि-
 दाधितरूपोपजायत एव । न च अपाधितरूपाया भस्या अत्रत्यक्षत्वं युक्तम् रूपादिलक्षणमाहिणो-
 ऽप्यप्यहास्य अनव्यहाताप्रसक्तेः—अविशेषात्, भसदेतत्, यतो नैर्दमस्ताभिः स्वतन्त्रसाधनमभिधी- २०
 यते किन्तु प्रमङ्गसाधनम्, तस्य च व्याप्यव्यापकभाषसिद्धौ व्याप्याभ्युपगमो व्यापकाभ्युपगमना-
 न्तरायकः व्यापकनिवृत्तिर्वा व्याप्यनिवृत्त्यवधिनामायिनी' इत्येतत्प्रदर्शनफलस्य प्रवृत्तिर्युक्तैव । व्याप्य-
 व्यापकभाषसिद्धिद्वारा लोकाप्रतिक्षेप भयताऽभ्युपगमनीया । लोकश्च कस्यचित् सर्वात्मना वृत्ति
 कुत्रचिदभ्युपगच्छति, यथा-धीफलस्य कुण्डादौ, क्वचिथ कस्यचिद् एकदेशेन, यथा-अनेकपीठाधि-
 शयितस्य क्षेत्रादेः । यत्र च प्रकाशद्वयं वृत्तेर्व्यावृत्तं तत्र वृत्तेरभाय एव कथं न व्यतिरिद्धिर्येनात्र २५
 प्रमङ्गसाधनस्यावकाशो न स्यात् ? निरस्ता च प्रागेव अनेकस्मिन् एकस्य वृत्तिः न पुनः प्रतिपाद्यते ।
 दैव्य अभ्यक्षत एव वृत्तिः सिद्धा 'इह इदम्' इति अज्ञानुसारिबुद्धपुत्पत्तेः, तदप्यसंगतम् । यतो न
 'इह तन्नुपु पटः' इतिविकल्पिकाऽपि लोके बुद्धिः प्रवर्तते किं तर्हि ? 'पटे तन्तयः' इति । न
 चाऽप्यक्षं तन्नुसमवेतं व्यतिरिक्तं पटादिद्वयमवभासते । न च विधेकेन अप्रतिभासमानस्य 'इह

१-ने वाप-वा० वा० । "एवं हि एति एकोऽनपवी न स्याद् अवयवप्रवयमारुपात्वात् तस्य तथा च एति छत्र-
 ष्यादिसमुदायमात्रात् एकत्वात् वरु किमपरैरस्य सत्यभूतेरवयवैः परिकल्पिते."—तात्पर्य० पत्रि० पृ० १०३ पं० १८-१

२ "स्वातन्त्र्येन" इत्यादिना घट्टरस्मिन्ः परिहारमात्राद्वे—
 स्वातन्त्र्येन प्रसङ्गेन साधनं सत् प्रवर्तते । स्वयं तदुपलब्धौ हि घटां संगच्छते न तु ॥
 न च कार्त्तयैकदेशाभ्यां वृत्तिः क्वचन लक्षिता । यस्या अर्धमकाद् इत्यमसत् स्वादपरोऽपि च ॥
 एतौ वा कश्चिदेतस्या इत्यादायनिवारणम् । अथ तस्मिन्घट्टौ तु भेदे प्रथो न युज्यते ॥
 एतावद् न भवेद् कार्त्त वृत्तिर्नीलोति तत्र न । कुर्त्त प्रत्यक्षतः तिद्वेद्वेदमिति बुद्धिः ॥
 प्रलक्षं न तद्विदं वेद् वाचक किञ्चिदुच्यताम् । इपादिचेतसोऽपि स्मार्त्त प्रत्यक्षताऽभ्याया" ॥
 —तात्पर्य० घा० ६१४-६१८ पृ० १०३-१०४ ।

३-दिदोषः पृ० आ० । "घ टाद्-स्वातन्त्र्येन प्रसङ्गमुत्तेन वा सत् साधनं कियते तद् स्वयमुपलब्धौ घटां संग-
 चते अभ्याया कश्चिदता लोकाः स्यात्"—तात्पर्य० पत्रि० पृ० १०४ पं० ७-८ ।

४ "तदत्र इतिर्नीलोति प्रथमेरेव साधितम् । इहेलक्षि न च ज्ञानं तदुपगमनीमासकात्" ॥
 —तात्पर्य० घा० ६१९ पृ० १०४ ।

इदं घटंते' इति बुद्धियुपयता न हि विवेकेन अप्रतिभासमाने कुण्डादौ घट्टरादिके 'इदं कुण्डे यद्वराणि' इति प्रत्ययः प्रादुर्भवेति । यद्यपि 'काठक्यैकदेशाभ्यां घृत्तिर्न कचिदुपलक्षिता' इति, तस्य संगतम् ; यद्वरादेः कुण्डादौ सर्वात्मना, यंशादेरेकदेशेन स्तम्भादौ घृत्तेरुपलक्षणात् । यद्यपि उक्तमुद्धोतकरेण—“एकस्मिन् अचयविनि हृत्स्रैकदेशाश्चप्रवृत्त्यसंभवात् अयुक्तोऽयं प्रश्नः—किमेकदेशेन घटंते, अथ हृत्स्रो यतंते' इति । 'हृत्स्रम्' इति हि स्वत्येकस्य अंशोभाभिधानम्, 'एकदेशः' इति च अनेकत्ये सति कस्यचिदभिधानम्, ताविमौ हृत्स्रैकदेशाश्चैकस्मिन्नचयविनि अनुपपन्नौ [२-१-३२ न्यायया०] इति, तद्यपि प्रत्युक्तं प्राकनन्यायेनैव । तथा च 'हृत्स्रः पटः कुण्डे यतंते, एकदेशेन वा' इत्येवं पटादिषु हृत्स्रैकदेशाश्चप्रवृत्तिर्दृश्यते एव । न चेयमुपचरिता, अस्तलवृत्तित्वात् । न च 'शब्दप्रवृत्त्यनुपपत्तिमात्रप्रेरणया यस्त्वर्थस्य प्रतिषेधः शाक्यते विधातुम्, तत्र तत्पन्थाः १० प्रवृत्तायपि व्याख्येयान्तिशब्दयोः प्रवृत्त्युपपत्तेः । तथाहि—'अथयथी अथयथेषु घटंतेः प्रत्ययपरं किं व्याख्या यतंते, उत अव्याख्या' इत्येवं विषयशिक्षितार्याभिधाने न कंचिद् दोषमुत्पद्यमानः । तत्र नित्या- नित्यरूपवृषिष्यादिवत्संख्यं द्रव्यमुपपत्तिमत् ।

आकांशात्स्वैकनित्यद्रव्यप्रसिद्धये शब्दं गुणव्याप्तिज्ञत्वेन प्रतिपादयन्ति । तथा च पुर्या प्रयोगः—ये पिनाशित्योत्पत्तिमत्यादिधर्माभ्यासिताः ते कचिद् आभिताः, यथा घटादयः, तथा च १५ शब्दाः, तस्मादेभिराभिनेः कचिद् भवितव्यम्, यथैषामाश्रयः स पारिशेष्याद् आकाराः । तथाहि- नार्यं शब्दः वृषिष्यादीनां वायुपर्येतानां गुणः, अथ्यशमाहास्ये सति अकारणगुणपूर्वकत्वात्, ये तु वृषिष्यादीनां घटुनां गुणानि बाह्येन्द्रियाभ्यशस्ये सति अकारणगुणपूर्वका न भवन्ति, यथा कणादयः, न च तथा शब्दः । एवम् 'अथायद्रव्यमाविव्यात्' 'आश्रयाद् भेषादेरव्यप्रयोगात्पेध' इत्यादयो हेतवो द्रष्टव्याः । एवम् 'अथायद्रव्यमाविव्यात्' 'आश्रयात्प्रसिद्धये सति' इति च २० विशेषणं परमाणुवर्गेः प्राकृतैः अनेकान्तिकत्वं मा भूत् इत्युपासम् । न च आगमगुणः भाईकारेण विमलप्रदत्तान् बाह्येन्द्रियाभ्यशस्यात् आगमगतप्रहासत्याच, बुद्ध्यादीनामगमगुणानां तत्रैवैतान्यो- क्त्याः । न हि ह-काठ-मतस्याम् धोत्रप्राहास्याम् । अतः पारिशेष्याद् गुणा भूत्वा आकाराणां शिष्यम् । आकारो च शब्दविज्ञापितोपात्तौ विशेषविज्ञापनायाच एकम् विभु च सर्वप्रयोगप्रमाणमुत्पत्त्यात् सर्वव्यतिरेके सति अनाश्रितव्याच द्रव्यम्, अहणकत्याश्रितम् ।

२५ एवंऽप्यत्रानिहृत-योग्यस्याऽयोग्यच-चित-श्रिमप्रणयतिष्ठः कालो द्रव्यागतम् । तथाहि—

१. इ. ० ६६० १० ११ तदा १० १ ३ ।
 २. 'यु के एतेषां अन्वयं चान् प्रवृत्तये । नैःशैनास हि मुनिः किं वा तस्यागोप वा ॥
 इति इति इत्येव एतेषां वैकल्पिका । अनेकान्तिकत्वं नैःशैनासिणा' ॥
 —गणार्थं ० १० १२०-१२१-५० २०५ ।
 ३. 'एत-अ इ के एतेषां अन्वयं चान् प्रवृत्तये । नैःशैनास हि मुनिः किं वा तस्यागोप वा ॥
 इति इति इत्येव एतेषां वैकल्पिका । अनेकान्तिकत्वं नैःशैनासिणा' ॥
 —गणार्थं ० १० १२०-१२१-५० २०५ ।
 ४. 'एत-अ इ के एतेषां अन्वयं चान् प्रवृत्तये । नैःशैनास हि मुनिः किं वा तस्यागोप वा ॥
 इति इति इत्येव एतेषां वैकल्पिका । अनेकान्तिकत्वं नैःशैनासिणा' ॥
 —गणार्थं ० १० १२०-१२१-५० २०५ ।
 ५. 'एत-अ इ के एतेषां अन्वयं चान् प्रवृत्तये । नैःशैनास हि मुनिः किं वा तस्यागोप वा ॥
 इति इति इत्येव एतेषां वैकल्पिका । अनेकान्तिकत्वं नैःशैनासिणा' ॥
 —गणार्थं ० १० १२०-१२१-५० २०५ ।
 ६. 'एत-अ इ के एतेषां अन्वयं चान् प्रवृत्तये । नैःशैनास हि मुनिः किं वा तस्यागोप वा ॥
 इति इति इत्येव एतेषां वैकल्पिका । अनेकान्तिकत्वं नैःशैनासिणा' ॥
 —गणार्थं ० १० १२०-१२१-५० २०५ ।
 ७. 'एत-अ इ के एतेषां अन्वयं चान् प्रवृत्तये । नैःशैनास हि मुनिः किं वा तस्यागोप वा ॥
 इति इति इत्येव एतेषां वैकल्पिका । अनेकान्तिकत्वं नैःशैनासिणा' ॥
 —गणार्थं ० १० १२०-१२१-५० २०५ ।

'पतः पिता' 'अपतः पुत्रः' 'युगपत्' 'अयुगपत्' वा तथा, 'चिरम्' 'क्षिप्रम्' वा 'हनम्' 'करिष्यते' वा इति यत् पराऽपरादिज्ञानम् तत् भारित्यादिभिर्या-द्रव्यव्यतिरिक्तपदार्थनियन्धनम्; तत्रप्रत्यय-विशेषणायाम्, घटादिप्रत्यययत् । योऽस्य हेतुः स पारितोष्यात् कालः । यतः न तावत् पराऽपरादि-प्रत्ययः दिग्देशकतोऽयम्, स्वयिरे अपरदिग्भागावस्थितेऽपि 'परोऽयम्' इति प्रत्ययोत्पत्तेः । तथा, पुनि परदिग्भागावस्थितेऽपि 'अपरोऽयम्' इति ज्ञानप्राप्तुर्भावात् । न च घटी-पलितादिहतोऽयं प्रत्ययः, तत्कृतप्रत्ययवैलक्षण्येन उत्पत्तेः । नापि प्रियानिर्णयितः, तत्रप्रतिभावितज्ञानपैलक्षण्येन संबेदनात् । तथा च सूत्रम्—“अपरसिन् परं युगपद् अयुगपत् चिरं क्षिप्रमिति काललिङ्गानि” [वैदोपिकद० २-२-६] इति । आकाशादयेय अस्यापि विभुत्य-नित्यार्थैकत्वाद्यो धर्मा अयगन्तव्याः ।

दिग्गपि घटादिधर्मोपेतं द्रव्यं प्रमाणातः सिद्धम् । तथाहि-मूर्त्तव्येय द्रव्येषु मूर्त्तं द्रव्यमयधि ह्यथा 'इदमस्तात् पूर्वेण दक्षिणेन पश्चिमेन उत्तरेण पूर्वदक्षिणेन दक्षिणापरेण अपरोत्तरेण उत्तरपूर्वेण १० अधस्तात् उपरिष्ठात्' अमी इदा प्रत्यया यतो भवन्ति सा दिग् इति । तथा च सूत्रम्—“अत इदम् इति यत्काल् दिशो लिङ्गम्” [वैदोपिकद० २-२-१०] इति । एते हि विशेषप्रत्यया न आकस्मिकाः संभवन्ति । न च परस्परपक्षमूर्त्तद्रव्यनिमित्ताः, इतरतराभ्यर्थात् उभयप्रत्ययाभावात्प्रसक्तेः । ततोऽ-न्यनिमित्तोत्पापत्वासंभवाद् एते दिशो लिङ्गभूताः । दिशाश्च विभुयैकत्व-नित्यत्वाद्यो धर्माः कालयद् अयगन्तव्याः । एतस्याश्च एकत्वेऽपि भाच्यादिभेदेन नानात्वं कार्यविशेषाद् व्यवस्थितम् । १५ प्रयोगश्चात्र-यदेतत् पूर्वाऽपरादिज्ञानम् तद् मूर्त्तद्रव्यव्यतिरिक्तपदार्थनियन्धनम्, तत्रप्रत्ययविलक्षण-त्वात्, सुखादिज्ञानयत् इति ।

आत्मद्रव्यस्य च विभुत्वादिधर्मोपेतस्य पराऽभ्युपगत्स्य प्रागेव प्रतिषेधः कृतः इति न तत्पूर्व-पक्षः पुनः प्रदृश्यते ।

मनोद्रव्यस्य तु युगपज्ज्ञानानुत्पत्तिर्लिङ्गम् । तथा च सूत्रम्—“युगपज्ज्ञानानुत्पत्तिर्मनसो २० लिङ्गम्” [न्यायद० १-१-१६] इति । अनेकेन्द्रियार्थसंज्ञिधाने सत्यपि एकदा क्रमेण ज्ञानोत्पत्त्युप-

१ अपरं परं आ० हा० वि० । अपरमपरं वा० वा० ।

“तथा च सूत्रम्—अपरं परं युगपदयुगपथिरे क्षिप्रमिति काललिङ्गानि”—तत्त्वत्वं० पश्चि० पृ० २०६ पं० २० ।

“तथा सूत्रम्—अपरसिन् परं युगपथिरे क्षिप्रमिति काललिङ्गानि”—न्यायक० लि० पृ० १३९ लि० पं० १२ ।

“तथा च सूत्रम्—अपरसिन् परं युगपद् अयुगपत् चिरं क्षिप्रमिति काललिङ्गानि”—प्रमेयक० पृ० १६९ प्र० पं० ७ ।

गूरादीशेष-बनारससंस्कृतविरीतावल्लेखे वैदोपिकदशानसंस्करणयोः शोचन्मांसंस्कृतविरीतावले च वैदोपिकसूत्रादे समान एव पाठो मुद्रितो दृश्यते । तथा—“अपरसिन्परं युगपथिरे क्षिप्रमिति काललिङ्गानि”—२-२-६ । गूरादीशेषत्र-काण्डानि प्रपुस्तकार-विहित-भाष्यस्यपि तमेव पाठमुत्तरन्ति । तत्र च पाठान्तरवैचित्र्यं टिप्पणी इत्वं दृश्यते—“शंभोरायलभादिआदिकृतोयादीदीशेषप्रत्ययसंस्कृतप्रत्ययव्यतिरिक्तपदार्थनियन्धनस्य तु 'अपरसिन् परम्' इति पाठः सूत्र उपल-भ्यते । उपस्कारे च 'अपरसिन् परम्' इत्यनेन 'परसिन् परम्' इत्यपि इष्टमिति”—गू० ३०० पृ० १८ ।

२ “पूर्वापरादिभिरन्यो दिग्गमनुमीयते ।”—तत्त्वत्वं० का० ६९५ पृ० २०६ ।

३ “तथा च सूत्रम्—इत इदमिति यत्काल् दिशो लिङ्गम्—इति”—तत्त्वत्वं० पश्चि० पृ० २०७ पं० ३ ।

“तथा च सूत्रम्—अत इदमिति यत्काल् दिशो लिङ्गम्”—न्यायक० लि० पृ० १४३ प्र० पं० १३ । प्रमेयक० पृ० १७० प्र० पं० १३ ।

गूरादीशेष-बनारससंस्कृतविरीता-शोचन्मांसंस्कृतविरीतावलेषु संस्करणेषु तु “इत इदमिति यत्काल् दिशो लिङ्गम्” इति मुद्रितं दृश्यते ।

४ पृ० १३४ पं० ११ ।

५ “क्रमेण ज्ञानब्रह्मा च मनसोऽनुमितिर्वता ॥

अधुनादिभिरिति च कारणं समपेक्षते । क्रमेण ज्ञाना एतद्विप्रवृत्तौ एवादिपदम्” ॥

—तत्त्वत्वं० का० ६२५-६२६ पृ० २०६ ।

६ “तथा च सूत्रम्—युगपज्ज्ञानानुत्पत्तिर्मनसो लिङ्गम्—इति”—तत्त्वत्वं० पश्चि० पृ० २०७ पं० १२ ।

एतस्य न्यायवर्तनीयत्वस्य भाष्यम्, बार्हस्पत्यं न्यायवर्तनीयत्वात्तद्वैदोपिकस्य च प्रपुस्तकवर्तनीय ।

मनोविक्रमपरं प्रसङ्गाद्भाष्यम् तादृक्त्वस्य चान्वयबोधन्या—प्रसङ्ग० क० पृ० ६९-७४ ।

लभ्याद् अनुमीयते इन्द्रियार्थव्यतिरिक्तं हेत्यन्तरमस्ति इति यत्सन्निधानाऽसन्निधानाभ्यां ज्ञानस्य उत्पत्त्यनुत्पत्ती भवतः । तथा च प्रयोगः—रूपायुपलब्धिः आत्मयासोन्द्रियार्थव्यतिरिक्तहेत्यन्तरापेक्षा, क्रमेण उपजायमानत्वात्, रथादिवत् ।

- अत्र प्रतिषिधीयते—यदि सामान्येन आधितत्वमात्रं शब्दानां साध्यते तदा सिद्धसाध्यता तेषां
- ५ भूतकार्यतया तदाधितत्वात् कार्यस्य कारणप्रतिबद्धात्मलाभतया तदाधितत्वान्मुपगमात् । अयं एक-नित्याऽमूर्त-विभुद्रव्यसमवेतत्वेन एषामाश्रितत्वं साध्यते तदा तथाभूतसाध्यान्नित्यस्य दृष्टान्ते हेतोर्भावात् अनैकान्तिकता हेतोः, प्रतिज्ञायाश्च अनुमानविरोधित्वम् । तथाहि—यदि नित्यैकव्यापिनमोद्रव्यसमवेताः शब्दा भवेयुस्तदा एकद्वोत्पन्नानैकशब्दवद् अन्यकाला अपि ते तैव स्युः अविकलकारणत्वात् एकाग्रयत्याश्च । न च सहकार्यपेक्षा नित्यस्य संभवति इति प्रतिपादितम् ।
- १० नापि समवायित्वमनुपकारिणो युक्तम् अतिप्रसङ्गात् । ततोऽक्रमभावविवक्षितो व्यसिक्तः । तत्कारणस्य नित्यत्वे व्यापित्वे च शब्दानां सर्वपुरुषैर्ग्रहणप्रसङ्गः । तथाहि—आकाशात्मकं श्रोत्रम् आकाशं च एकमेव इति तत्प्राप्तानां सर्वेषामपि ध्वयणं स्यात् । न च निरवयवाकारो अयं विभागः—'इदमात्मीयं श्रोत्रम्' 'इदं च परकीयम्' इति । अथ यदीयधर्मोऽधर्मोभिर्संस्कृतकर्णशङ्कुत्ववत्त्वं नभः तत् तस्य श्रोत्रमिति विभागः, अत एव नासिकादिरन्ध्रान्तरेण न शब्दोपलम्भः संज्ञायने, १५ तत्कर्णशङ्कुलीविघाताद् वाधिर्यादिकं च व्यवस्थाप्यते इति, असदेतत्; अनंशस्य नभस एवविध-त्रिभागानुपपत्तेः । न च पारमार्थिकत्रिभागनिष्पाद्यं फलं परिकल्पितावयवविभागो निर्वर्तयितुं क्षमः अतिप्रसङ्गात् अन्यथा मलयजरसादिकमपि पायकप्रकल्पनया प्लोपादिकार्यं विदध्यात् । न च कल्पिततदवयववशादपि प्रतिनियतशब्दोपलम्भदर्शनाभावं दोषः, शब्दोपलम्भकार्यस्य अन्यथा सिद्धत्वात् । न च 'संयोगस्य अव्याप्यवृत्तित्वकृता आकाशस्य देशाः' इति व्यपदेशः, प्रागेव अस्य २० प्रतिषिद्धत्वात् । अपि च, अनल-कर्णशङ्कुल्यादयोऽपि समानदेशाः—स्युः अभिन्नैकनभः—संसारि-त्वात् । तथाहि—येन एको वियत्स्वभावेन संयुक्तस्तेनैव अपरोऽपीति तद्देशभावी सोऽपि स्यात् तत्संयुक्तस्वभावावियत्संसर्गित्वात् तद्देशावस्थिताऽनलवत् । शब्दानामपि अत एव एकदेशत्वात् एकोपलम्भे सर्वोपलब्धिश्च स्यात् । दूरसभाद्यवस्थापिता तु भावानां प्रतीतिगोचरा विरोधिनी च भवेत् ।
- २५ दिक्-कालसाधनप्रयोगेष्वपि यते दोषाः—सामान्येन साधने सिद्धसाध्यता । विशेषसाधने हेतोर्नवयाद्यसिद्धिः अनुमानयाधितत्वं च प्रतिज्ञायाः इति—समानाः । तथाहि—पूर्वापरौत्पन्नप्रदार्थ-विषयपूर्वापरशब्दसंकेतवशोद्भूतसंस्कारनियन्धनत्वात् प्रकृतप्रत्ययस्य कारणमात्रे साधये कार्यं न सिद्धसाध्यता । विशेषे च कार्यं मान्ययासिद्धिः ? अनुमानयाद्या च प्रतिज्ञायाः पूर्वयद् भावनीया । अत एव नेतरेतराध्यदोषोऽपि पूर्वपक्षोदितो विशिष्टप्रदार्थसंकेतप्रभवत्वेऽस्य प्रत्ययस्य । किञ्च, ३० निरंद्रीकदिक्-कालाख्यप्रदार्थनिमित्तत्वं पराऽपरादिप्रत्ययस्य प्रसाधयितुमभ्युपगतम्, तथायुक्तम् ।

१ "उपात्तादिमहाभूतहेतुत्वाद्भूतेष्वनेन । सिद्धा एवाधिताः शब्दास्तेष्विच्छाद्यमसाधनम्" ॥

—तत्त्वसं० का० ६२७ पृ० २०७ ।

२ "एदृश्यानिपुणश्रोममकावस्तु सिष्यति । नैषामन्वयवैकल्यादक्रमासाधितत्वात्" ॥

—तत्त्वसं० का० ६२६ पृ० २०७ ।

३ "काल-दिक्साधनयोऽपि सामान्येन सिद्धसाध्यता विरोधेनान्वयासिद्धिहेतोः प्रतिज्ञायाव अनुमानवापिती" ।

—तत्त्वसं० वसि० पृ० २०६ पं० २१ ।

४ प्र० पृ० १०५-४-१

५ "सिद्धिद्वयमयोद्भूतमनरुदरनिष्पन्नम् । परापरविहितानं न कालञ्च रिषय तत् ॥

निरंद्रीकसमवयवत्वं चैवैवयोऽवयवम् । तयोः संवन्धिमेतद्देशेदेरी ली निष्कली हेतु" ॥

—तत्त्वसं० का० ६२९-६३० पृ० २०६ ।

६ पृ० ६६९ पं० ११ ।

७ परादिप्र-अं० कां० कां० । "परापरविहितानं निरंद्रीककालः स्ववयवनिष्पन्नतं साधयितुमिच्छत्" ।

—तत्त्वसं० वसि० पृ० २०५ पं० ४-५ ।

स्वाकारानुकारिमल्ययजनकस्य तद्विषयत्वात् निर्गम्य च पूर्वापर्यादिप्रमाणमायतनत्वाभूतप्रत्ययो-
 त्पादकत्वात्तन्मयात् । तथाभूतप्रत्ययाद् विपरीतार्थसिद्धेः इष्टविपर्ययमाधनात् विरुद्धस्य हेतुः स्यात् ।
 अथ यादाऽऽप्यात्मिकभावपीयोपर्येतिव्यधनस्य दिक्-कालयोः पर्यायपर्यव्यवदेशस्य भाषात् हेतो-
 र्विरुद्धता । मन्येयं दिक्-कालपरिकल्पना ज्ययो तन्माध्याभिमनस्य कार्यस्य यादाऽऽप्यात्मिकः
 संवन्धिभिरेव निर्वर्तितत्वात् । तथाहि-दिक् पूर्वापरत्वादिब्यवस्थाहेतुरित्यने कालश्च पूर्वापरत्वन-एव-
 निमेये-काल-मुहूर्त-प्रहर-दिवस-अदोरात्र-पक्ष-मान-क्रतु-मयन-संयन्तरादिप्रत्ययप्रमथनिमित्तो-
 ऽभ्युपगमः, अथ च स्वरूपभेदः शास्त्रमि तयोः समानोऽप्यसंभवी तत्संवन्धिषु पुनर्मात्रेषु विघ-
 मानलत्र प्रत्ययहेतुरिति ज्ययो तत्रप्रकरणा । अथ तत्संवन्धिष्वपि अयं भेदः अररत्रियादिभेद-
 निमित्तसाल्हि तत्रापि एवम् इति अनवस्थाप्रसक्तिः । अथ पदार्थेषु पूर्वापरभेदः कालनिमित्तः ननु
 कालोऽप्यसौ न सनः इति अपरकालनिमित्तो यद्यभ्युपगम्यते तदा अनवस्था । अथ पदार्थभेदः ।
 निमित्तसाल्हा इतरेतदाध्यायप्रगङ्गाः । अथ तत्र एत एव अयं भेदः पदार्थेष्वपि सन एव अयं हिं
 नाभ्युपगम्यते । तत्रश्च पुनरपि दिक्-कालप्रकरणां ज्ययम् ।

मनःमांधनेऽपि हेतौ कारणमात्रे ताभ्ये सिद्धताभ्यता मनःकारणद्वैश्यात्तद्विज्यतिविगम्य
 कारणमात्रत्रयेः । विदोषैर्ण तु निर्यकमतःसाधने अनव्ययदोषः प्रतिज्ञापाथ अनुमानवाथा इष्ट-
 विपर्ययमाधनाद् विरुद्धश्च हेतुः इति दोषाः पूर्ववत् पाठ्याः । अथुत्तद्विज्यतिविगम्यविनिर्दिष्टात् १५
 तापेक्ष्यस्य साधनाद् विरुद्धताप्रकटय अनवस्था हि अत्रापि निर्यकारण्ये येनगामदिकप्रकारणात् १५
 प्रलोपसिर्विद्वैय भवेत् । तत्र एविज्यादेर्मनःपर्यन्तस्य द्रव्यनवकस्य प्रमाणत्वं सिद्धिः । अत्रः
 'एविज्यादीनि द्रव्याणि इतरेभ्यो भिद्यन्ते, द्रव्यव्यामिरसंपाधान्' ईदादिहेतुपय्यागोऽनुत्त एव,
 ताम्बरुपासिद्धौ हेतोराध्यायतिशययोऽयान्, मरुपासिद्धश्च अयं हेतुः इत्यव्यामिरसंपाथ्य समव-
 द्दक्षणस्य अतिशेः, विदोषजासिद्धश्च द्रव्यव्यगामास्यस्य निविज्यात् निरेणगामनवाच । न वाच १०
 अन्वयः सिद्धा, साधयदृष्टागतस्य अभावात् । न च वापसामावे क्षयत्वात्तरेषु हेतुर्निर्गम्य, इति
 वन्धप्रमाधकप्रमाणविषयताधर्मादृष्टागताभावे सर्वत्र साध्याभावात् साधनस्य प्यावृत्तसिद्धेः ।
 "साध्यासद्भावे एव सर्वत्र साधनसद्भावाः" इत्येवंभूताभ्ययाऽप्रसिद्धौ "साध्याभावे सर्वत्र साधनस्य
 अभावाः" इति साकालोपेण व्यतिरेकन्यासंभवात्" [] इत्यादिर्व्योपस्य अनवत्त्वं
 प्रतिपादितवान् । येदपि 'मयैव द्रव्याणि' इत्यादिप्रयोगप्रतिपादनम्, ननुपर्यगमनोच, लक्ष्यतया १५
 सिद्धौ तत्संवन्ध्यासिद्धौ साध्यागतत्वात् । न च इक्षणयोविषयमपि तेषाम् अतिदृष्टिर्विचर्य अनवस्था
 वेत्तक्षणस्य अनुपपत्ता । अत एव अन्वोमव्यावृत्तादीर्विषयणानुपपत्ता । विदोषवाच्ये विदोषक
 व्याप्यसंभवात् । 'भ्युत्ताधिकः' इत्यादपि तद्विदोषणसंभवनम्, प्रमाथ-अमेध-वीर्य-इत्येव-
 दृष्टात् सिद्धात्-अन्वयस्य तर्क-निर्णय-वाह-अथ वित्तवा-देव्याभावात् एतत् प्राति निघट्टत्वात् । ईदा
 पिकाभ्युपगतपदार्थात् यदपदार्थाधिकत्वात् तैमरटापारीत्ता च नवद्व्याधिकत्वात् इत्याहम् । न च १०

१ "तत्रदि-काल-पूर्वापरत्वादिब्यवस्थाहेतुर्न हीराद्यव्यवस्थात्तद्वैश्यात्तद्विज्यतिविगम्य-
 हेतुरित्यने" - तत्रार्थ-० द्रि-० १०१ ५० ११ ।

२ "बहुपदसिद्धेर्ण तु मनोऽज्ञाननिरीक्षते । क्वायतत्तोऽनुपपत्तौ के हि लक्ष्ये" इ-
 -तत्रार्थ-० ०-० १११ १५-१-११ ।

३ "मिते तु मन्ति प्रागा प्रहाय कोरतन । सेव हेतुर्हि प्रोक्तो भवतीरियत्तत्र १ ।
 हीनतापरिनिर्दिष्टस्य तद्विदोषसिद्धेः । तन्वयस्य-अप्य-इत्यने एवमिदं १५ ११ ।
 -तत्रार्थ-० ०-० १११ १५-१-११ ।

४ ५० (११ ५०-१०) ५ ५० (११ ५०-११) ६ ५० (११ ५०-१२) ७ ५० (११ ५०-१३)
 ८ ५० (११ ५०-१४) ९ ५० (११ ५०-१५) १० ५० (११ ५०-१६) ११ ५० (११ ५०-१७)
 १२ ५० (११ ५०-१८) १३ ५० (११ ५०-१९) १४ ५० (११ ५०-२०) १५ ५० (११ ५०-२१)
 १६ ५० (११ ५०-२२) १७ ५० (११ ५०-२३) १८ ५० (११ ५०-२४) १९ ५० (११ ५०-२५)

नेव-० दि-० ए-० ०-० १११ १५-१-११ । अथुत्तद्विज्यतिविगम्यविनिर्दिष्टात् १५
 -तत्रार्थ-० ०-० १११ १५-१-११ ।
 "तद्विदोषजासिद्धौ साध्यागतत्वात्" इत्यादिप्रयोगप्रतिपादनम्, ननुपर्यगमनोच, लक्ष्यतया १५
 -तत्रार्थ-० ०-० १११ १५-१-११ ।

पदार्थयोऽदशकस्य पदस्येव अन्तर्भावत् तमद्दद्यादादीनां च तेजोऽभायरूपत्वात् न तदधिक
सद्भाव इति वक्तव्यम्, द्रव्यादीनामपि पण्णां प्रमाणप्रमेयरूपपदार्थद्वयेऽन्तर्भावत् पर
कस्याऽपि अनुपपत्तेः । अथ तदन्तर्भावेऽपि अयान्तरविभिन्नलक्षणवशात् प्रयोजनवशात्
द्रव्यादिपङ्क्तव्यवस्था ताहिं तत्र एव प्रमाणादिपौडशकव्यवस्था तमद्दद्यादादिद्रव्यान्तरव्यवस्थाऽपि
पश्यति इति 'न्यूनाधिक'-इत्यादिविशेषणानुपपत्तिरेव । न च तमद्दद्यादादेर्वहलत्वादितत्तम
योगिनः विशिष्टार्थक्रियानिवर्तनसमर्थस्य च भासामभायरूपतेति वक्तव्यम्, भासामभ्येवं तम
ऽभायरूपताप्रसक्तेः । न च आचारकद्रव्यसन्निधानापेक्षतेजोऽभायरूपता तयोः, सत्ता
विशिष्टपदार्थोत्पत्ती प्रतियोग्यभायरूपत्वे भासामपि तथात्वोपपत्तेः । यद्यपि मधुर-शीत-
योगाद् ये गुणाः समुपजायन्ते छायादिसेवनादपि ते प्रादुर्भवन्तीत्युपचारात् 'छाया मधुर-शी-
१० इत्युच्यते तत् तेजस्यपि समानम् । यथा च छाया-तमसोः पुद्गलद्रव्यात्मकत्वं तथा प्राङ्
पादितमिति न पुनरुच्यते । तदेवं 'पृथिव्यादीनि तत्र द्रव्याणि' इत्यनुपपन्नम् तत्तद्भावप्रति
प्रमाणाभावात् याचकस्य च प्रदर्शितत्वात् ।

द्रव्याभावाच्च गुणादयो विशेषपर्यन्ताः असन्त एव, तेषां तदाश्रितत्वाभ्युपगमान् भास्य
च तदाश्रितानां तत्परतश्चतयाऽवस्थानासंभवात् । गुण-कर्मणां च साक्षाद्द्रव्याश्रितत्वं परे
१५ गतम् । तथा च सूत्रम्—'द्रव्याधीना अगुणवान् संयोग-विभागोप्यकारणम् अनपेक्ष इति
लक्षणम्" । [वैशेषिकद० १-१-१६] "एकद्रव्यम् अगुणम् संयोग-विभागोप्यनपेक्षम् कारणम्
कर्मलक्षणम्" । [वैशेषिकद० १-१-१७] एकमेव एकस्मिन्नेव च द्वये आश्रितमेकद्रव्यं
गुणास्तु केचिद् अनेकस्मिन् परन्तु संख्या-संयोगादयः, अनेके चा एकदा एकत्र धर्तुने
रसादयः । सामान्यविशेषाच्च केचिद् द्रव्यत्व-पृथिवीत्वादयो द्रव्यवृत्तय एव गुणत्व-कर्मण्या
२० द्रव्यसंज्ञा(पञ्च)गुण-कर्माश्रिताः । सत्तासामान्यं तु द्रव्य-गुण-कर्मवृत्ति । विशेषास्तु विशेष
पर्यन्त इति द्रव्यप्रतिषेधे गुणादिप्रतिषेधः प्रसिद्ध एव । समयांस्तु पञ्चपदार्थवृत्तिरूपः पञ्च
निषेधे निषिद्ध एव, तथाग्रयाश्रिताभाये तस्याऽभावात् । ततो द्रव्यनिषेधादेव मशोपगम्यति
गिज्ञापयि विशेषतो गुणादिप्रतिषेधः प्रदर्श्यते परदर्शनस्य सत्यथाऽस्तुक्ततामदर्शनात् ।

[क्रमशो रूपादिगुणानां प्रक्रियाभ्युपनयस्य तेषां सङ्गठनम्]

२५ तत्र "रूप-रस-गन्ध-रसताः संख्याः परिमाणानि पृथक्त्वम् संयोग-विभागो परत्वाऽ
वृत्तयः गुणानुले इत्यादिभ्यो प्रवृत्तयः गुणाः" । [वैशेषिकद० १-१-१६] इति सूत्रांशुतीताः ता
'व' शब्दसमुच्चिनाः—गुणत्व-द्रव्यत्व-वेद-संस्कार-धर्माऽधर्म-शास्त्राद्य तात्पूर्याने इति व्युत्पत्ति
गुणाः । तत्र व्युत्पत्तिं रूपं पृथिव्युत्पत्तयत्तवृत्ति । रसो रसतेन्द्रियमाहाः पृथिव्युत्पत्तयः ।

१ १०-५०१ १०-११-११ ।
२ "इत्यन्तं इतिरेव सर्वं एव तदाश्रितम् । गुण-धर्माद्विद्यमाना भवन्ति च तथा भासः" ॥
३ "गुणत्व-धर्मत्व-रस-गन्ध-रसताः संख्याः परिमाणानि पृथक्त्वम् संयोग-विभागो परत्वाऽवृत्तयः गुणाः" । [वैशेषिकद० १-१-१६] इति सूत्रांशुतीताः ता
'व' शब्दसमुच्चिनाः—गुणत्व-द्रव्यत्व-वेद-संस्कार-धर्माऽधर्म-शास्त्राद्य तात्पूर्याने इति व्युत्पत्ति
गुणाः । तत्र व्युत्पत्तिं रूपं पृथिव्युत्पत्तयत्तवृत्ति । रसो रसतेन्द्रियमाहाः पृथिव्युत्पत्तयः ।
४ "गुणत्व-धर्मत्व-रस-गन्ध-रसताः संख्याः परिमाणानि पृथक्त्वम् संयोग-विभागो परत्वाऽवृत्तयः गुणाः" । [वैशेषिकद० १-१-१६] इति सूत्रांशुतीताः ता
'व' शब्दसमुच्चिनाः—गुणत्व-द्रव्यत्व-वेद-संस्कार-धर्माऽधर्म-शास्त्राद्य तात्पूर्याने इति व्युत्पत्ति
गुणाः । तत्र व्युत्पत्तिं रूपं पृथिव्युत्पत्तयत्तवृत्ति । रसो रसतेन्द्रियमाहाः पृथिव्युत्पत्तयः ।
५ "गुणत्व-धर्मत्व-रस-गन्ध-रसताः संख्याः परिमाणानि पृथक्त्वम् संयोग-विभागो परत्वाऽवृत्तयः गुणाः" । [वैशेषिकद० १-१-१६] इति सूत्रांशुतीताः ता
'व' शब्दसमुच्चिनाः—गुणत्व-द्रव्यत्व-वेद-संस्कार-धर्माऽधर्म-शास्त्राद्य तात्पूर्याने इति व्युत्पत्ति
गुणाः । तत्र व्युत्पत्तिं रूपं पृथिव्युत्पत्तयत्तवृत्ति । रसो रसतेन्द्रियमाहाः पृथिव्युत्पत्तयः ।

प्राणमाहाः पृथिवीपृथ्विः । स्वर्गोऽस्यंगिन्द्रियप्राताः पृथिव्युदकज्यलनपंचनपृथ्विः । रूपादेश्च गुणत्वे सति चक्षुःप्रांशत्यादिकं लक्षणमितरव्यवच्छेदकम् । एवं च मध्ये रूपस्य महत्त्वाद्युपेतद्रव्यसमवेतस्य शुद्धादेर्निरवयवस्य यदि ब्रह्मभिष्यते तदा कुञ्चिकादिवियरयनिर्मुहमप्रदीपापालोकोद्घोषिताऽप-
 चरकादिष्वयस्थितपृथुतरघटादिद्रव्यसमवेतशुद्धादिरूपाभिष्यक्तौ सकलस्यैव यापद्रव्यवर्तन उप-
 लब्धिः स्यात् निरवयवत्वात् न हि एकस्य तस्य अथयथा विघ्नते येन एकदेशाभिन्वयतिर्भवेत् । एवं च
 गन्ध-रस-स्पर्शानामपि तदाधारेकदेशस्थानामभिष्यक्तौ यापद्रव्यमादिनामुपलब्धिप्रसङ्गः । अथ
 भवत्येव सकलस्य नीलादेरुपलब्धिः ननु तेन आलोकादिना नीलादेरुणसो भेदाभ्युपगमे पृथिव्यादि-
 परमाणुद्रव्यपद् अणुपरिमाणयोगित्वेन गुणवत्त्वाद् द्रव्यताप्रसक्तिर्भवेत् । न चैवमपि गुणसंज्ञाकरणे
 कश्चिद् गुणः भविष्यात्प्रसक्तोः । न च अणुत्वेऽपि भाषितत्वाद् गुणत्वमुपपन्नम् सदसतोराधवातु-
 पपत्तेः, भतिप्रसङ्गाच्च-अथयविद्रव्यस्यापि अथयवद्रव्याभिनतत्वाद् गुणत्वापत्तेः । १०

संख्यां तु एकादिष्वयद्वारद्वैतुः एकन्यादिलक्षणा परैरभ्युपगता । सा पुनः एकद्रव्या च अनेका
 द्रव्या च । तत्र एकसंख्या एकद्रव्या, अनेकद्रव्या तु द्वित्रयादिसंख्या । तत्र एकद्रव्यायाः मन्त्रिणादि-
 परमाण्वादिगतरूपादीनामिष नित्यानिव्यत्यनिष्पत्तयः अनेकद्रव्यायास्तु एकत्वेभ्योऽनेकवियरयवुत्ति-
 स्सहितेभ्यो निष्पत्तिः अपेक्षाबुद्धिविनाशाद् विनाशः कश्चिद् आधयविनाशादिति । एवं च द्वित्रिणाऽपि
 संख्या प्रत्यक्षत एव सिद्धा, विशेषयुद्धेभ्य निमित्तान्तरापेक्षत्याद् अनुमानतोऽपि सिद्धिः इति परे १५
 मन्यन्ते । अथ समुदायव्यावृष्टिकन्यादिसंज्ञावियरयवपदार्थव्यतिरेकेण उपलब्धिप्रलक्षणप्राणायाः संख्याय
 अनुपलब्धेरसत्ये दाशयिमाणवत् । न च विशेषणमतिरुम् तस्या दृश्यत्वेन इष्टः । नथा च सूत्रम्-
 "संख्या-परिमाणानि पृथक्तयम् संयोग-विभागी परत्वाऽपरात्वे कर्म च क्विगमप्रवायाच्चाशुचानि"
 [संज्ञाधिक० ४-१-११] न च विशेषयुद्धितोऽनुमानतोऽपि संख्यासिद्धिः यतो यथा 'यको गुणः'
 'यको गुणाः' इत्यादी संख्यामन्तरेणापि एकादियुद्धिसंख्या घटादिरपि अगदायादियु संख्यादिर-
 चिनेकन्यादिसंख्यादितमनहकारप्रभयमेकादिकानं भविष्यतीति किमेकादिसंख्याया । न च गुणेपु

- १ "इथे महति नीलादिक एव यदीप्यते । एतन्नोवेन लक्षणो व्यतिरिक्त मन्त्र इत्यु १" ॥
 —तत्त्वर्ष० व० ११६ पृ० १११ ।
- २ "तत्र च इत्ये भेदभेदावयवर्षं नीलादि चक्षुर्विषयिष्यते तदा शुभेनापि कुञ्चिकादिवियरय-
 तपरकादिष्वयस्थितपृथुतरघटादिद्रव्यसमवेतस्य नीलादिहवस्त्यामिष्ये) एतां सद्यस्यैव सद्यस्यैवो हेतुदेर-
 निष्य मप्रोति निरवयवतात्"—तत्त्वर्ष० पत्रि० पृ० १११ पं० १५-१
- ३ "न च देशभिन्नेन स्थितो नीलादिरिष्यते । अत्र्यते यदा तेन तस्य भेदोऽनुपपन्न " ॥
 —तत्त्वर्ष० व० ११० पृ० १११ ।
- ४ "तत्र एकादिष्वयद्वारद्वैतुः एकन्यादिलक्षणा शुद्धा सा पुनरेकद्रव्या चनेकद्रव्या च" इत्यु-
 प० १११ पं० ४-१
- ५ "एकादिष्वयद्वारद्वैतुः संख्या । सा पुनरेकद्रव्या चनेकद्रव्या च । तत्रैकद्रव्यायाः लक्षण-
 नित्यानिव्यत्यनिष्पत्तयः । अनेकद्रव्या तु द्वित्रिणादि पराणन्ता । तस्याः सतु एकत्वेभ्योऽनेकवियरयवुत्ति-
 स्सहितेभ्यो निष्पत्तिः अपेक्षाबुद्धिविनाशाद् विनाश इति"—प्रसङ्ग० व० पृ० १११ पं० ३-१
- ६ "विशेषयुद्धेभ्य निमित्तान्तरापेक्षत्याद् अनुमानतोऽपि संख्यासिद्धिः यतो यथा 'यको गुणः'
 'यको गुणाः' इत्यादी संख्यामन्तरेणापि एकादियुद्धिसंख्या घटादिरपि अगदायादियु संख्यादिर-
 चिनेकन्यादिसंख्यादितमनहकारप्रभयमेकादिकानं भविष्यतीति किमेकादिसंख्याया । न च गुणेपु
- ७ "अनुपलब्धेरसत्ये दाशयिमाणवत् । न च विशेषणमतिरुम् तस्या दृश्यत्वेन इष्टः । नथा च सूत्रम्-
 "संख्या-परिमाणानि पृथक्तयम् संयोग-विभागी परत्वाऽपरात्वे कर्म च क्विगमप्रवायाच्चाशुचानि"
 [संज्ञाधिक० ४-१-११] न च विशेषयुद्धितोऽनुमानतोऽपि संख्यासिद्धिः यतो यथा 'यको गुणः'
 'यको गुणाः' इत्यादी संख्यामन्तरेणापि एकादियुद्धिसंख्या घटादिरपि अगदायादियु संख्यादिर-
 चिनेकन्यादिसंख्यादितमनहकारप्रभयमेकादिकानं भविष्यतीति किमेकादिसंख्याया । न च गुणेपु

संख्या संभवति अद्रव्यत्वात् तेषाम् संख्यायाश्च गुणत्वेन द्रव्याश्रितत्वात् । न च गुणेषु उपवृत्त-
मेकत्वादि ज्ञानम् अस्वलहृत्तित्वात् । न च गुणेषु संख्यासद्भावे अनवस्थादिवाचकप्रमाणोपपत्ते-
रुपचरितमेकत्वादिज्ञानम् घटादिव्यपि वृत्ति-विकल्पादेर्द्वित्वादिसंख्यायां वाधकस्य सद्भावात् तत्रि-
ज्ञानस्य तथात्वप्रसक्तेः । न च वृत्ति-विकल्पादेर्वाधकस्य अवाधकत्वम् तस्य निरस्तत्वात् । न च
५ कचिद् मुख्यसंख्याभावे गौणप्रत्ययस्य तद्विषयस्याऽभाव इति घटादौ मुख्यसंख्यायोगोऽभ्युपगन्तव्य
इति वाच्यम्, मुख्यपूर्वकत्वेन गौणप्रत्ययस्य पदविधे विषये यौद्धं प्रति कचिदपि असिद्धे न हि
गवादिव्यपि 'गौः' इति ज्ञानं पारमार्थिकगोत्वनिबन्धनतया मुख्यं सिद्धम् नापि वाहीके तद् ज्ञानं
वस्तुभूतगोत्वाध्यायोपाद् उपचरितम् । किञ्च, यथा वाहीके गौरिव अयम् न तु गौरैव साम्नाय-
भावात् स्वलति प्रत्ययः इति गौणः न एवम् एक इय एको गुणः न तु एक एव इति प्रत्ययः किन्तु
१० यादृशी घटादिषु अस्वललिता बुद्धिर्भवति तादृशी गुणादिव्यपि । अथ न सादृश्योपेक्षमेतद् ज्ञानम्
किन्तु यत् तदाश्रयभूतं द्रव्यं तद्रैकत्वादिसंख्यातः गुणादीनां तदेकार्यसमवायात्, नन्वेवम् 'एक-
स्मिन् द्रव्ये रूपादयो वह्यो गुणाः' इति ज्ञानोत्पत्तिर्न स्यात् तदाश्रयद्रव्ये बहुत्वसंख्याया अभावात् ।
'पद् पदार्थाः' 'सुख-दुःखे' 'इच्छा-द्वेषौ' 'पञ्चविधं कर्म' 'परमपरं च द्विविधं सामान्यम्' 'एको
भावः' 'एकः समवायः' इति व्यपदेशेषु च किं निमित्तमिति वक्तव्यम्, न ह्यत्र एकार्यसमवायिनी
१५ संख्या विद्यते इति अव्यापिनी इयमपि कल्पना न युक्तिसंगता । भवतु वा एकार्यसमवायाद् भवती
वा स्वप्रकल्पिताद् हेतोरर्थं प्रत्ययस्तथापि गुणादिगतमुख्यसंख्याऽभावतः स्वलहृत्तिः स्यात् मान्यके
सिंहप्रत्ययवत्, न चैवमुपलभ्यते इति संकेतमात्रनिबन्धन एव सर्वत्र अभ्युपगन्तव्यः । यदपि 'गैत्र-
तुरग-स्यन्नादिव्यतिरिक्तनिमित्तप्रभवः सेनाप्रत्ययः, गजादिप्रत्ययविलक्षणत्वात्, यत्र-चर्म-
कम्वलेषु नीलप्रत्ययवत्' इति संख्यासिद्धये यद् अविद्वक्कोक्तं प्रमाणम्, तदप्ययुक्तम्; यज्जदि-
२० व्यतिरिक्तसंकेतादिप्रभवत्वेन इष्टत्वात् सिद्धसाध्यतादे
प्रमयत्वमस्य साध्यत्वेन अभिप्रेतम् तदा अनेकान्तिको
प्रत्ययस्य संख्यामन्तरेणापि भावात् । 'अनेकद्रव्या च
सहितेभ्य उत्पद्यते' इत्यभ्युपगमश्च अनुपपन्नः, संकेताभोगमात्रेण संख्येयेषु 'द्वे' 'त्रीणि द्रव्यानि'

१-संख्यायाः या-वा० वा० ।

२ मुख्यसंख्याऽभावे गौणप्रत्ययस्य तद्विषयस्य भाव इति-भा० भा० । मुख्यपूर्वकत्वेन संख्याभावे
गौणप्रत्ययस्य तद्विषयस्याभाव इति-भा० हा० वि० ।

३ "न हि यथा वाहीको गौरिति स्वलति प्रत्ययः गौरिव गौरैस्तु गौरैव साम्नायमाकादिति न तथार्थं स्वलति एवमेतद्
ज्ञानदि न त्वेवमेवेति किं तर्हि यादृशी पदादिष्वस्वललिता बुद्धिर्भवति तादृशी ज्ञानादिव्यपि"—तत्त्वसं० पत्रि० पृ० १११
व० १०—

४ मुख्यति-वृ० विना ।

५ "तद्द्रव्यमनेकवैदेषु च परिहृत्यते । गुणादिव्येकविज्ञानमेकार्यसमवायकः" ॥

—तत्त्वसं० हा० (११) पृ० १११ ।

६ "अनु कर्मनेचत्र इने व्याप्ति (ज्ञानि) मतिषु इम् । एतेष्वेतेषु हेतुं पदार्थादिकेषु वा ॥
एतेष्वेतेषु कर्मैर्दोष्यं प्रलयो भवत् । तथा च स्वलितो मयागमजनेऽनुविद्यते" ॥

—तत्त्वसं० हा० (१२)-(१४) पृ० १११ ।

७ "एतद्द्रव्या अविद्वक्कोक्तं संख्यासिद्धये प्रमाणमाद्यते—
यज्जदिप्रभवत्वेन चैवमुपलभ्यते । संख्यासिद्धयेत्यां सातवत्र-दिपुदिप" —

—तत्त्वसं० हा० ११४ पृ० १११ ।

८ "एतद्विद्वक्कोक्तं प्रमाणमाद्यते । तदेवमिति संख्यासिद्धये वा भवेत्" ॥

—तत्त्वसं० हा० ११५ पृ० १११ ।

९ "तद्द्रव्येण च संख्यासिद्धये प्रमाणमाद्यते । संख्यासिद्धयेत्यां सातवत्र-दिपुदिप" ॥

—तत्त्वसं० हा० ११६ पृ० १११ ।

स्येताः । अत्रे तावद् हेतोरसिद्धता, परस्परस्वरूपव्याघृत्तरूपादिव्यतिरेकेण अर्धान्तरभूतस्य त्वगुणस्य अर्थादेशे अप्रतिभासनेन घटादिविलक्षणज्ञानप्रारत्नस्यासिद्धेः । अत एव उपलब्धि-
 गमास्तत्वेन अभ्युपगतस्य तस्य अनुपलम्भाद् असत्त्वम् । न च 'पृथक्' इति विकल्पप्रत्ययाद्यस्य-
 तस्य सत्त्वम् सजातीय-विजातीयव्याघृत्तरूपाद्यनुभयनिबन्धनत्वात् तत्प्रत्ययस्य । व्याघृत्तता च
 तानां स्वस्वभावाव्यवस्थितेः अन्यथा स्वत एव अव्याघृत्तरूपाणां पृथक्त्वादिवशात् तेषां पृथक्पृ-
 थ-सिद्धेः पृथक्त्वादेर्भेदाऽभिप्रेतपृथक्प्रभावकरणे अकिञ्चित्करत्वात्-भेदपक्षे संवन्धासिद्धेः, अभे-
 दं तु पृथक्प्रत्यय भावस्यैव उत्पत्तेरर्धान्तरभूतपृथक्त्वगुणकल्पनावैयर्थ्यात् तत एव 'पृथक्'
 द्वारसिद्धेर्हेतोरनैकान्तिकत्वम् । किञ्च, यथा परस्परव्याघृत्तात्प्रतया सुरा-दुःखादिगुणेषु
 'ह' इति प्रत्ययविषयता पृथक्त्वगुणाभावेऽपि-गुणेषु गुणासंभवात्-तथा घटादिव्यपि
 प्यतीति हेतोरनैकान्तिकता परिस्फुटंय । न च गुणेषु 'पृथक्' इति प्रत्ययो भाक्तः मुह्य-११
 याऽविशिष्टत्वात् । 'पृथक्' इत्यपोद्धारव्यवहारस्य स्वरूपविभिन्नपदार्थनियन्धनत्वात् परोपन्यस्ता-
 ने प्रतिज्ञाया अनुमानाभावात् । तथा च प्रयोगः—ये परस्परव्याघृत्तात्मानः ते स्वव्यतिरेकपृथ-
 कानाधाराः, यथा सुखादयः, परस्परव्याघृत्तात्मानश्च घटादयः इति स्वभावहेतुः । एकस्य अनेक-
 अनुपपत्तिः संवन्धाभावश्च समयायस्य प्रतिषेत्स्यमानत्वात् सुखादिषु तद्व्यवहारभावप्रसक्तिश्च
 पर्यये पाथकं प्रमाणम् । तत्र पृथक्त्वं गुणः तत्साधकप्रमाणाभावाद् पाथकोपपत्तेर्धेतु १५
 यस्थितम् ।

अप्राप्तिपूर्विका प्राप्तिः संयोगः प्राप्तिपूर्विका च अप्राप्तिर्विभागः । एतौ च द्रव्येषु यथाक्रमं
 युक्तः—'विभक्तः'—प्रत्ययहेतू अन्यतरोभयकर्मजौ संयोग-विभागजौ च यथाक्रमम् । न च संयोग-
 भागयोः सत्त्वप्रतिपादकप्रमाणाविषयत्वात् सद्भवद्वाराविषयता शशविषयत्वात् इति घाच्यम्,
 संयोगस्य द्रव्ययोर्विशेषणत्वेन अर्थात्तः प्रतीयमानत्वात् । तथाहि-कथित् केनचित् 'संयुक्ते द्रव्ये २०
 आह' इत्युक्तौ ययोरेव द्रव्ययोः संयोगमुपलभ्य(म)ति ते एव आहरेति न द्रव्यमात्रम् अन्यथा हि यत्

- १ "आपोद्धारव्यवहृतिः पृथक्त्वाद् वा तु कल्प्यते । कारणत्वात् सा विनिष्कालभावनिष्ठा न किंनता" ! ॥
 —तत्त्वसं० का० १५१ पृ० २१७ ।
- २ "परस्परविभिन्ना हि यथा बुद्धि-द्वयादयः । पृथक्त्वाच्चाहारात् च विनाऽन्येन तथाऽहरे" ॥—तत्त्वसं०
 का० १५१ पृ० २१७ ।
- ३ "सौ संयोगविभागौ च द्रव्येषु निवर्तौ परैः । संयुक्तादिधियो हेतू, कतिरतौ तावत्पर्यौ" ॥—तत्त्वसं० का० १५३
 पृ० २१८ ।
- ४ "संयुक्ते आहरेत्युक्ते संयोगं प्रेक्षते ययोः । तदन्वयारिहारेण वे एवाहरेति ह्ययम्" ॥—तत्त्वसं० का० १५७
 पृ० २१८ ।
- ५ "तथाहि—कथित् केनचित् संयुक्ते द्रव्ये आहरेत्युक्ते ययोरेव द्रव्ययोः संयोगमुपलभते ते एव आहरेति न द्रव्य-
 मात्रम्" इत्यादि—तत्त्वसं० पत्रि० पृ० २१८ पं० २१—।

संयोगसमर्थनपरमेतद् उद्घोतकरमत्तं न्यायकारिके इत्यमुपलभ्यते—
 'विशेषणभावाच्चापान्तरं संयोगः—संयुक्ते द्रव्ये आहरेत्युक्ते ययोर्द्रव्ययोः संयोगं पश्यति ते इतरेभ्यो विशिष्य संयुक्ते
 आहरेति । × × × यदि चार्थान्तरं संयोगो न स्यात् श्लोकोदकधीकामोन्धनःसीति सर्वत्रावस्थितानि सर्वत्राहुरपाहा-
 रिकार्यं प्रयुः ताव्येव तानीति । तस्माद् बहोरेवस्यते योऽर्थोऽन्यत्सिद्ध संयोग इति संशेति । श्लोकोदकधीकामोन्धनानि
 अहुरपाकारिकार्यंस्तौ सापेशानि सर्वदा तत्कार्वाणारम्भाद् दृग्भादिवत्-यथा दृग्भाषणेकं कारणं संयोगादिनिमित्तान्तरापेक्षं
 सर्वदा न घट-पटादिकार्यं करोति तथा धीकामपि तस्मात् तदपि सापेशम् । × × × सान्तरनिरन्तरबुद्धयोश्च निमित्तं
 कल्प्यम् । यदि संयोगं विभागं विमित्तान्तरं न प्रतिपद्यते सान्तरमितिबुद्धेरनिरन्तरमिति च बुद्धेर्भेदहेतुव्यक्तम् । न हि
 निमित्तभेदमन्तरेण बुद्धौर्ना भेदो ह्यो ह्यपादिवदिति-या येवमवच्छेदि बलतीति बुद्धिर्वा असंयुक्ते संयुक्तमिति अभिभवे
 विमलमिति च सा च प्रधानमन्तरेण न भवति । सर्वो एता मित्यबुद्धयः प्रथमानुकारेण भवन्तीति प्रथमं कल्प्यम् । न
 हि निष्कथानं भावे ह्यम् स्थाप-पुरवदिति । यथा स्थानी सति पुरपे स्थानुरिति बुद्धिः पुरपे बाऽप्यति स्थानी पुत्रबुद्धि-
 रिति । यदि चार्थान्तरं संयोगो न स्यात् बुद्धौर्बलस्य बुद्धेः विधिकिमित्तमवच्छेदं विधीयमानं प्रतिविष्यमानं वा निमित्तान्तरं

किञ्चिद् आहरेत् । एतद् विभागसाधनेऽपि विपर्ययेण सर्वे समानम् । किञ्च, यदि अथांतरभूतो संयोग-विभागो वस्तुनो न स्याताम् तदा वस्तुमात्रनियन्धनौ 'सान्तरमिदम्' 'निरन्तरम्' इति च प्रत्ययौ नोत्पद्येयाताम् न हि विशेषप्रत्ययौ वस्तुविशेषमन्तरेण संमयिनौ सर्वदा सर्वत्र भावप्रसङ्गात् । अपि च, दूरदेशयतिनः प्रमातुः सान्तरावस्थितेऽपि घव-खदिरादौ निरन्तरावसायिनी बुद्धियौत्पद्यते ५ यो च शास्त्रिशिष्यावसके बलाकादौ सान्तरत्याध्यवसायिनी समुपजायते, द्विविधाऽपि इयम् 'अतस्सिस्तत्' इति प्रवृत्तामिष्याबुद्धिः । न च असौ मुख्यपदार्थानुभवमन्तरेण कश्चिद् उपजायमाना संलक्ष्यते न हि अननुभूतरजतस्य शुक्तिकायाम् 'रजतम्' इति विभ्रमः इति कश्चित् मुख्यो भावो विभ्रममधियो निमित्तमभ्युपगन्तव्यः; तदभ्युपगमे च संयोग-विभागसिद्धिः तद्व्यतिरेकेण अन्यस्य एतद्बुद्धेर्नियन्धनस्य असंभवात् । तथा, 'कुण्डली देवदत्तः' इति मतिः किंनियन्धना उपजायते इति १० यत्कव्यम् । न पुदय-कुण्डलमात्रनियन्धना, सर्वदा तयोस्तस्या उत्पत्तिप्रसङ्गात् । अपि च, यदेव कश्चित् केनचित् उपलब्धं सत्त्वेन; तस्यैव अन्यत्र विधिः प्रतिषेधो वा दृष्टः । यदि च संयोगो न कदाचिद् उपलब्धः कथं विभागेन अस्य 'चेन्नोऽकुण्डलः कुण्डली वा' इत्येवं प्रतिषेधः विधिश्च

मुपादेयम् । न तावत् कुण्डलनिमित्ता नापि देवदत्तनिमित्ता । न च भवता निमित्तान्तरं प्रतिपाद्यते, निमित्तान्तरं सान्तरं यथा कश्चिद् व्यस्यिताभ्यां देवदत्त-कुण्डलाभ्यां कुण्डलीति बुद्ध्या भवितव्यम् । तस्मात्पर्यं विधीयमानं प्रतिषिध्यमानं वा निमित्तान्तरमभ्युपगन्तव्यम् । यदि प्रतिषिध्यमानं यदन्यत्र भवति तदन्यत्र प्रतिषिध्यत इति प्रतिषिध्यमानस्य विरोधो यत्कव्यः । तस्मात् कथमन संयोगः प्रतिषेधो वाक्यते । इह बुद्धिनिमित्तात्वात्-इयमिह बुद्धिः प्रवर्तमाना नते संभवात् प्रवर्तते-यदेव बुद्धे बद्धतापीति-नेयं बद्धताप्रतिमित्ता न कुण्डलाप्रतिमित्तेति । यदस्या निमित्तं च संयोग इति । X X X तस्मात् उपरममन्तरे संयोग इति" -ट्ट. २१९ पं. १-ट्ट. २२५ पं. १ ।

प्रवेशकमन्तरेण तु एत् तन्मनसिष्यं वर्तते-

"ननु संयोगो मन्तरेणान्तरं न स्यात् तदा क्षेत्रे बीजादयो किञ्चिद्विस्तारं सर्वदेवाङ्गादिभ्यो बुभुः न येन तस्मात् एतद्वा कर्त्तव्यमन्तरेण तदुत्पत्तिर्वाप्येति कारणान्तरसापेक्षा यथा मृगिण्डरुद्रादयो वटवृक्षे इवमकारित्वापेक्षाः बोधा-द्वेयः च संयोग इति । किञ्च, इत्येतोर्विरोधमपेक्षाभ्युपगम एवाधी प्रतीयते । तथाहि-कथितं केनचित् संयुक्ते इमे आदौस्तुते बरोरेष इत्यसोः संयोगमुत्पन्नते ते एवदति न इत्यमन्तरे । किञ्च, कुण्डली देवदत्त इत्यादि मतिराजयमाना विरिधयेति अत्रियत्कव्यम् । न तावत् पुदय-कुण्डलमात्रनियन्धना सर्वदा तस्याः दृष्टान्यप्रसङ्गात् । किञ्च, यदेव केनचित् इतिप्रसङ्गवशात् तस्यैव अन्यत्र विधिप्रतिषेधमुपेन सोढे व्यवहारप्रवृत्तिरेव । यदि तु संयोगो न कदाचिदुत्पन्नमन्तरे कदाचन संयोगोऽकुण्डली कुण्डली केलेर्न विद्यतेन व्यवहारो भवेत् । चेन्नोऽकुण्डलीस्य हि न कुण्डलं चेन्नो वा प्रतिषिध्यते देवदत्तमेदेवदत्तोः एतेः प्रतिषेधयोगात् । तस्मात्तस्य कुण्डलसंयोगः प्रतिषिध्यते । तथा चेन्नः कुण्डलीयनेवपि विधिः कवेन चेन्न-कुण्डलोर्नव्यवस विधानं तयोः सिद्धतात् । वारिदेव्यात् संयोगमौह विधिर्वापे इत्यप्युत्पत्तिरप्य बरोरेष-कव्यम्" -ट्ट. १८५ दि. पं. १-ट्ट. १८५ प्र. पं. २ ।

एतदर्थं तु तदुत्पत्तेरकारणं तस्यं वर्तते वर्तु न प्रमुगतीकव्येण अत्र एव क्व यत्र तत्रवैमल्यमुपादेयी टीका दत्तवत् एव एव तस्याः वारिदाः समस्ययोगेति उक्तम् ।

१ निरन्तरमिदं वस्तु सान्तरं वेदमित्यम् । बुद्धिमेव केनेन शिष्ये टी व वेदिदु" ॥-मन्तरेण. वा. ११६ ट्ट. २१६ ।

२ "एतं वेदं सान्तरं बुद्धिमेव वेदमित्यम् । निरन्तरमिदं वा कस्या शिष्यबुद्धिरेव शिष्या ॥ शिष्यबुद्धिश्च हीनं प्रवृत्तं बुद्धिरीति । प्रथमं वेदं कथं तस्यं टी व शिष्यत्" ॥-मन्तरेण. वा. ११६-११७ ट्ट. २१६ ।

३ "एतं वेदं सान्तरमिदं वस्तु सान्तरं बुद्धिमेव वेदमित्यम्" -मन्तरेण. वा. ११६ ट्ट. २१६ पं. १-२ ।

४ "कुण्डलीति इति वेदं शिष्येऽप्युत्पत्तेरकारणं । तदुत्पत्तेरकारणं वर्तु न प्रमुगतीकव्येण अत्र एव क्व यत्र तत्रवैमल्यमुपादेयी टीका दत्तवत् एव एव तस्याः वारिदाः समस्ययोगेति उक्तम् ।

वेदोऽकुण्डली इति वेदं तस्यैव अन्यत्र विधिप्रतिषेधमुपेन सोढे व्यवहारप्रवृत्तिरेव । यदि तु संयोगो न कदाचिदुत्पन्नमन्तरे कदाचन संयोगोऽकुण्डली कुण्डली केलेर्न विद्यतेन व्यवहारो भवेत् । चेन्नोऽकुण्डलीस्य हि न कुण्डलं चेन्नो वा प्रतिषिध्यते देवदत्तमेदेवदत्तोः एतेः प्रतिषेधयोगात् । तस्मात्तस्य कुण्डलसंयोगः प्रतिषिध्यते । तथा चेन्नः कुण्डलीयनेवपि विधिः कवेन चेन्न-कुण्डलोर्नव्यवस विधानं तयोः सिद्धतात् । वारिदेव्यात् संयोगमौह विधिर्वापे इत्यप्युत्पत्तिरप्य बरोरेष-कव्यम्" -ट्ट. १८५ दि. पं. १-ट्ट. १८५ प्र. पं. २ ।

भवेत् । यतः 'सङ्गुह्यन्तीति' इति न सङ्गुह्यन्ते प्रतिविष्यते तस्य अन्यदेशादौ विद्यमानस्य प्रतिषेधस्य-
 शाक्यत्वात्, अत एव न श्रेयः ततश्चैत्रस्य सङ्गुह्यन्तयोगः प्रतिविष्यते । एवं 'कुण्डली श्रेयः'
 एवमपि श्रेयः-सङ्गुह्यन्तीति न्यायस्य विधिः तयोः सिद्धत्वात् । ततः पारितोष्यात् अप्रतीतिस्तत्-
 संयोगस्य विधिरिति संयोगादिप्राधान्यः समस्येव यद्वात्वात् विभक्तविधि-प्रतिषेधप्रवृत्तिः 'श्रेयः
 सङ्गुह्यन्ती' इत्यादिप्रयोगेषु । किञ्च, यदि संयोगः अर्थात्तरं न भवेत् तदा शीजादयः—अपिशिष्टत्वात् ५
 -नयदेव स्वार्थसङ्गुह्यन्तीति विद्वद्भ्यः न श्रेयस्य स्वयंदा तेषां कार्यान्तरभावात् । अतो शीजादयः स्वकार्य-
 निर्वहनेन कार्यान्तरसम्प्लेषाः सृष्टिपण्ड-दण्ड-घण्ट-रुद्रादय इव घटादिकरणे, योऽसौ भवेत्तस्य स
 संयोगः" [] इति उद्घोषितकरः ।

अथ प्रतिविषीयने-यन्त् तापदुक्तम् 'पदार्थविशेषणभावेन संयोगोऽप्यशतः प्रतीयते' इति,
 तदनुगतम् । यतः न संयुक्तपदार्थाणांन्तरभूतः संयोगः कदाचिन् प्रतिपक्षुर्दशनपधमपततति, न १०
 तदनात् दिशिधे द्वेषेऽप्यात्तरति किं तर्हि ? प्राग्भासितान्तपारव्याप्तौ विशिष्टे निरन्तरापस्य ये
 समुत्पद्ये यस्तुनीः से एव 'संयुक्त'प्रत्ययविषये तच्छब्दाप्ये, अथन्याविशेषे संकेतितत्वात् 'संयुक्त'-
 शब्दस्य । ततो अथ तद्यारिषे यस्तुनी 'संयोग'शब्दविषयतामुपगतौ निश्चिनोति तत्र से एव आहरति
 कान्ये न हि प्रेक्षायात् शब्दात् तदपरिते अर्थे प्रवृत्तिमात्तयति । यस्त्यन्तरमेव च तथा तथोत्पद्यमानं
 'निरन्तरमिदं यस्तु' 'यान्तरमिदम्' इति च बुद्धिमेव निबन्धने भविष्यति संयोग-विभागयोर्द्वैतार्थः-१५
 न्तरभूतयोर्भावोऽपि इति अनेकान्तिको 'विशेषप्रत्ययत्वात्' इति हेतुः । तथाहि-विच्छिन्नं यदुत्पन्नं
 यस्तु तत् स्वान्तरस्युद्देशनिमित्तभायमुपपात्येव हिमयन्-विन्ध्य-दिग्घम्, अविच्छिन्नोत्पत्तिर्न च निरन्तर-
 बुद्धिविषयः निरन्तरोपरचितदेवदत्त-यत्तदस्युत्पद्यन् न हि शूद्रयोः परेणापि संयोगगुणाध्रयत्वम-
 भ्युपगम्यते निर्गुणत्वाद् गुणानाम् तयोश्च संयोगात्मकत्वेन गुणत्वात् । नापि हिमयत्-विन्ध्ययो-
 र्द्विभागाध्रयत्वम् मानिपूर्विकाया अप्रातोर्विभागलक्षणायास्तयोर्भावात् । न च सर्वा मिथ्याबुद्धिः २०

- १ "पारितोष्यात् संयोगस्यैवाप्रतीतस्य विशेषेणैव तस्माद्दत्तेश्च संयोगादिर्वास्तवः यद्वाप्यत्रः कुण्डली न भवती-
 स्तानिनिषेधविधानादि प्रविभक्तमेव प्रतीयते । आदिपण्डेन विशेषणतेनोपदानमिच्छादिवृत्तौकारिप्रहः"—तत्त्वसं० पत्रि०
 पृ० २२० पं० ३—।
- २ "श्रीश्रोत्रकेत्यादिना उद्योतकरमतोपदर्शनात् हेतोःसिद्धतामात्रहेतु—
 श्रीश्रोत्रकेत्यादि सर्वदा कार्यकारकम् । प्रथमं निर्विशेषत्वात् संयोगसंभवेन तु ॥
 क्षेत्र-श्रीश-जटादीनि सापेक्षाणीति सम्भवे । स्वकार्यकरणाभिलं दण्डबयोदकारिबन् ॥
 सत्योपेक्षते भावः य संयोगो भविष्यति । अविशेषणभावाच्च निश्च एवेति सम्भवे" ॥—तत्त्वसं० का० १५४-
 १५६ पृ० २१८ ।
- ३ पृ० १७७ पं० १० ।
- ४ "प्राग्भास्यविशेषे हि निरन्तरेण जातितः । ये परन्तद्दत्तेश्च यस्तुनी ते तयाविषे" ॥—तत्त्वसं० का० १११
 पृ० २२१ ।
- ५ अथ द्वितीयादिवचनस्य समुचितत्वेन प्रवृत्तिमात्रस्य संयुक्तत्वं 'इत्ये अर्था'-इत्येव पाठः शुभारः । "नहि
 संयुक्तपदार्थान्तरभूतः संयोगः प्रतिपक्षुर्दशनपधमपततति" येन तदानीं(त)द्विशिष्टे इत्ये आहरति"—तत्त्वसं० पत्रि०
 पृ० २२१ पं० १५ ।
- ६ विच्छिन्नमन्यथा येन आत्मेति निमित्तताम् । यान्तरान्तररहने गेह-विन्ध्य-हिमादिबन् ॥—तत्त्वसं०
 का० ११७ पृ० २२१ ।
- ७ "गेह विन्ध्य-हिमादिबन् इति । अतयोरेव मयायोगमुदाहरणम् । न हि अविच्छेदेनोत्पन्नसो. स्वयं संयोगात्मनोर्न-
 हयोपरतः संयोगो निरन्तरबुद्धेर्निबन्धनमसि परमवेऽपि, नापि विच्छेदेनोत्पन्नसोस्तयोरेव विभागः यान्तरप्रत्ययनिमित्तमसि
 निर्गुणत्वाद् गुणानामित्युक्तमेतत् । न हि हिम-विन्ध्ययोःपि विभागः यान्तरबुद्धेर्दुस्तति प्रातिपूर्विका अस्मत्तिर्निनाम इति
 समवात्"—तत्त्वसं० पत्रि० पृ० २२१ पं० २५—।
- ८ "मिथ्याबुद्धिर्न सर्वत्र प्रधानायांनुकारिणी । साधर्म्यनिरपेक्षापि कापिदन्तकरणत्वात् ॥
 अन्यत्र यत्पित्तस्य द्विचन्द्रमितिर्द्वया । अविच्छिन्नकारिजातं वा प्रधानमिह विद्यते" ॥—तत्त्वसं० का० ११८-११९
 पृ० २२१ ।

तदभावे तस्या अपि अभावात् । तथाहि-ये यदाश्रितास्ते तस्याऽभावे अयस्थितिं न प्रतिष्ठन्ते, यथा कुल्याभावे विनादयः, आश्रिताश्च परेण आत्मनि संस्कारादयोऽभ्युपगम्यन्ते इति व्यापकप्रिक्रमोपलब्धिः । स्थितस्यापकस्तु संस्कारः अत्यन्तमसंगत एव । तथाहि-भगौ किं स्वयमभिरत्यभावं भावं स्थापयति, उत स्थिरत्वात्समिति पक्षद्वयम् । यदि अस्थिरत्वभावं तदा क्षणादूर्ध्वं तस्य स्वयमेव अभावात् कस्य असौ स्थापकः स्यात् ? अथ द्वितीयः पक्षः तदा स्थिरे स्वभावेऽप्यभिनानां भावानां तादृश्यादेव अयस्थानात् किमकिञ्चित्करस्यापकप्रकल्पनया ? न च क्षणिकत्वेऽपि भावानामेकक्षणायस्थितानु(बु)त्तरकालं स्थापकस्य सामर्थ्यमङ्गीक्रियते यतः स्वरूपप्रतिष्ठमूलक्षणैव भावानां स्थितिरुच्यते न पुनर्लघ्वात्मसत्ताकानाम् आत्मरूपसंघारणलक्षणोत्तरकालं स्वयं चलाम्न उन्तरकालमवस्थानासंभवात् संभवे वा न कदाचिदपि निवृत्तिः स्यात् पूर्वेण च पश्चादपि अविशिष्ट्यात् अतस्त्वभावेत्यप्रसङ्गाच्च । न च क्षणस्थितिप्रयत्नेऽपि व्यापकस्य सामर्थ्यतिष्ठिः, पूर्वेपूर्वकात्पण्यसामर्थ्ये-कृतस्य उत्तरोत्तरकार्यप्रसवस्य संस्कारमन्तरेणापि तिष्ठेत्, अक्षणिकस्य तु अन्यथात्वात्संभवात् स्वत एव स्थितिरिति न तत्रापि स्थापकोपयोगः । न च संस्कारस्य क्षणोत्पादनेऽपि सामर्थ्येण प्रान्तन-क्षणमन्तरेण अपरस्य तत्राऽपि सामर्थ्यानवधारणात् । तथाहि-प्रमाणोपीना प्रमेयव्यवस्था । न च प्रसिद्धकात्पण्यतिरेकेण पश्चादियु प्रत्यक्षाऽनुपलम्भाभ्यां चक्षुरादियद् वा कार्यव्यतिरेकतोऽपरस्य सामर्थ्योपधारणम् । न च अट्टसामर्थ्यस्यापि हेतुन्यकल्पना अनिप्रसङ्गात् तदपरपरहेतुप्रकल्पनाया अनियुतेः । न च संस्कार उत्पादकहेतुरिति परेः किन्तु उत्पन्नस्य पश्चादेव उत्तरकालं स्थापको गुणः, तत्र च अस्य अकिञ्चित्करत्वमेवेति प्राग्व्यवस्थापितम् ।

“कर्तृफलदायी आत्मगुण आत्म-मनःसंयोगश्च स्वकार्यविरोपी धर्मोऽधर्मरूपतया मेदवान् अट्टाण्यो गुणः” [] इति यैदोपिकैः परोक्षाऽट्टण्यरूपगुणपरिणतम् । बर्तुः त्रिय-हित-मोसहेतुर्धर्मः अधर्मस्तु अप्रिय-प्रत्ययायहेतुः” [प्रदानपा० भा० पू० २७२ पं० ८ तथा पू० २८० पं० ४] इति, यैतच्च तत्समयाधिकारणस्य आत्मनो मत्ततः आत्म-मनःसंयोगस्य च त्रिभि-स्ताऽसमयाधिकारणत्वेन अभ्युपगतस्य निषेधान् कारणाभावे कार्यस्यापि अभावात् सर्वमनुसरणम् । द्वाष्टस्तु आकाशागुणात्वेन अभिमतः तस्य च आकाशागुणात्वं प्राग्व्यविधिभिनि न बन्तुविधानि-रपि गुणाः प्रमाणोपपत्तिकाः ॥

[निरूपणपुरस्सरं कर्मपदार्थस्य सृष्टनम्]

उत्क्षेपणादीनि पञ्च कार्याणि । तथा च सूत्रम्—“उत्क्षेपणम् अपक्षेपणम् आबुक्षनम् प्रगाण्यम्

१ “स्थितस्यापकपल्लु न बुद्धः क्षणमहतः । स्थितार्थोऽभवत् भावे तादृश्यादेव संस्थितिः” ॥
 —तत्त्वटी० भा० ६८० पू० २१९ ।
 २-तानानुत्तरकाल-आ० हा० वि० । “अथपि स्यात् क्षणिकत्वेऽपि सर्वभावानवेकक्षणवस्थिती प्रकथेयं कश्चि-
 द्वातो तस्य सामर्थ्यमुच्यते इति”—तत्त्वटी० पत्रि० पू० ११० पं० १ ।
 ३ “अथ श्रेयसप्रदानं सहेतोरेव अत्रितः । पूर्वपूर्वमात्राच्च प्रकथेयं ननु सर्वम्” ॥—तत्त्वटी० भा० ६८६ पू० २१० ।
 ४ “आत्मबोधकमेव कस्यासौ स्थापकस्ततः । न चास्य ह्यं हेतुर्न संस्कारोऽप्येऽपि वा भवेत् ॥
 अत्र तस्यैव चैतेऽर्थे ब्रह्मतेः स्थापको गुणः । गुणसंस्कारनमेव सर्वदपि न ईदमी” ॥—तत्त्वटी० भा० ६८९-६९०
 पू० २१० ।
 ५ “अथ आकाशायाऽस्यस्थिति हेतुत्वं कल्पते तदा संस्कारः अण्योऽपि वा दृक्-अदृक्-रूपभेदेऽनुभेदेऽ” इत्ये-
 तत्त्वटी० पत्रि० पू० ११० पं० २० ।
 ६ “बन्तुवत्प्रगाण्यगुण आत्ममन संयोगश्च स्वकार्यविरोधकारम् । एव स्थिते च सर्वोत्पत्तेरित्येत् । एव च ०-
 विरहितमोक्षहेतुः अथर्वस्तथिदिनप्रत्ययवहेतुमिति परोत्तरकालपरम्”—तत्त्वटी० पत्रि० पू० १११ पं० २० ।
 ७ “मनोदोगात्मना पूर्व स्थितेव विवक्षयत् । परोत्तरकालोऽपि अट्टगुणवदते” ॥—तत्त्वटी० भा० ६९०-
 पू० २११ ।
 ८ पू० १११ पं० ११ । ९ “उत्क्षेपणवदोत्पन्नस्य ह्यं प्रगाण्यं तत्त्वटी० पत्रि० पं० १११-
 तत्त्वटी० पत्रि० पू० १११ पं० १४ ।

गमनमिति कर्माणि" [वैशेषिकदृ० १-१-७] इति । तत्र उल्लेखेण यद् ऊर्ध्वाधःप्रदेशाभ्यां संयोग-विभागकारणं कर्म उत्पद्यते । यथा-शरीरावयवेषु तत्संबन्धेषु वा मूर्तिमति मुशालादौ द्रव्ये ऊर्ध्वभागिनः आकाशदेशाद्यैः संयोगकारणम् अघोद्विभागावच्छिन्नैश्च तैर्विभागकारणं प्रयत्नादिवशात् कर्म तद् उल्लेखेणमुच्यते, एतद्विपरीतसंयोग-विभागकारणं च कर्म अपक्षेपणम्, क्रतुद्रव्यस्य कुटिलत्वकारणे च कर्म आकुञ्चनम् यथा-क्रतुनोऽङ्गुल्यादिद्रव्यस्य ये अप्रावयवास्तेषामाकाशादिभिः स्वसंयोगिभिर्विभागो सति मूलप्रदेशैश्च संयोगे सति येन कर्मणा अङ्गुल्यादिरवयवी कुटिलः संपद्यते तद् आकुञ्चनम्, एतद्विपर्ययेण तु संयोग-विभागोत्पत्तौ येन अवयवी क्रतुः संपद्यते तत् कर्म प्रसारणम्, अनियतदिग्देशैर्यत् संयोग-विभागकारणं तद् गमनम् । चतुष्पकारमपि उल्लेखणादिकं कर्म नियत-दिग्देशसंयोग-विभागकारणम् । अनियतदिग्भिस्तु भावैः संयोग-विभागकारणं तु कर्म गमनम् तेन १० भ्रमण-स्पर्न्दन-रेचनादीनामपि गमन एव अन्तर्भावात् पञ्चैव कर्माणि । मूर्तिमद्रव्यसंयोग-विभाग-कार्योपलम्भात् पञ्चविधस्यापि कर्मणोऽनुमानात् प्रसिद्धिः । तथा, अभ्यस्तोऽपि उल्लेखणादेः कर्मणः प्रतिपत्तिः इन्द्रियव्यापारेण 'गच्छति' इत्यादिप्रतिपर्युत्पत्तेः । तथाच—“संख्याः परिमाणानि पृथक्त्वम् संयोग-विभागी परत्याऽपरत्ये कर्म च रूपिसमवायाच्चक्षुषाणि" [वैशेषिकदृ० ४-१-११] इति सूत्रमपि उपपन्नम् ।

१५ अत्र संयोग-विभागलक्षणं तावत् तत्कार्यमसिद्धम् तयोः पूर्वमेव निवेद्यात् । न च नैस्तयो-त्पादादिमाप्रलक्षणी तत्कार्यतया संयोग-विभागी हेतुत्वेन याच्यी, तथाविधेन कर्मणा तयोः क्वचिद् अन्यथासिद्धेः अनेकान्तिकताप्रसक्तः । साध्यविपर्ययेण च हेतोर्व्यतिरिक्तद्वयताऽपि यत्क्या । सिद्ध-साध्यता च कारणमात्राऽस्तित्वे साध्ये तथाविधसंयोग-विभागकारणत्वेन याध्यादेरमीष्टिः । कारण-विशेषास्तित्वे च साध्ये अनुमानयाधः प्रतिष्ठायाः । तथाहि-पदार्थानां क्रिया भवन्ती क्षणिकानां २० भवेत्, अक्षणिकानां या? न तावत् क्षणिकानाम् उत्पत्तिदेशे एव तेषां ध्वंसाद् देशान्तरप्राप्त्य-संभवात् । तथाहि-यो यत्र देशे ध्वंसते स न तदन्यदेशमाक्रामति, यथा प्रदीपादि, जन्मदेशे एव च ध्वंसन्ते सर्पभावा इति व्यापकविरुद्धोपलब्धिः । न च अस्तिद्वयताऽस्य हेतोः अन्यस्य क्षणिकत्वायोगात् । अथ यदि नाम भावानां क्षणिकता इष्यते तथापि उत्पत्तिकाल एव किं नैषां क्रिया भवति? नैतत् । यतः प्राग्यात्यदेशविशेषेण पुरोर्घातिदेशाशेषेण च सति गन्ता भावो भवति नाकाशादिः । न च एका २५ क्षणमात्रमपि नः क्रियाकालविलम्बः संभवति येन प्राक्तनदेशपरिहारेण अपरदेशमाक्रामेत् स्वप्ताकाल एव ध्वंसवर्तीहत्वत्वान् । तत्र जन्मकालमायिनी क्रिया, नाऽपि पूर्वोक्तयोः कोटयोः, तस्यैव तदा-र्धमभावात् । अतः उत्पत्तिज्ञानात् परतः क्षणमपि यो न व्यथतिष्ठेन तस्य कालां विदूरतरदेशाव-ममणसंभवः परमाणुमानप्रदेशसंक्रमणमपि गालीति कुतः क्षणिकस्य क्रिया । नैपि अक्षणिकस्य

१ "तत्रोक्तेनं एतौपनवेणु तर्पवदेणु च वदूर्ध्वभागिनः प्रदेशैः संयोगकारणमधोभागिनश्च प्रदेशैः विभागकारणं कर्म एतवदेणु एतव-उपन-संयोगेभ्यस्तदुक्तेणम्" इत्यादि-उपलस- सं० पू० १११ पं० १०-१०-१११ ।
 २ "एतवदेणु" - उपलस० पृ० १११ पं० १५ ।
 ३ "असिद्धत्वकारणम्" - वैशेषिकदृ० ४-१-११ ।
 ४ पू० १०१ पं० १०-
 ५ "अक्षणिकेषु भवेत् कर्मणोऽप्यस्यैव । अथदेशे व्युत्पत्तेः तदव्यवहारसंभवात् ॥
 कर्मविरिक्तकर्मं हि विवक्ष्यते परे ऋणुः । इत्युत्तरकालेण हीनविषयि ऋणुषु ॥
 एतद्वि कर्मणं चैव समान्यविषयत्वम् । अथर्वो तत्र कर्म विभागमात्रत्वान् ॥
 एतेष्वपि विवक्ष्यते एते इत्यस्य ध्वंसः । अक्षणिकविशेषेण हीनविषयि ऋणुषु ॥
 अक्षणिकविशेषेण विवक्ष्यते एतवदेणु । अथदेशे च कर्मणं संभवः ११११ ॥
 ये चैव इत्यवयवो देवः कर्तुं वदामः । तस्य जन्मकालेऽपि देवस्य कालसंभवात् ॥
 -उपलस० सं० १११ ११० पू० १११-१११ १११ ।
 (एतवदेणु-सं० सं० १० । "अने च एतवपि कर्मणं एतवदेणु विदूरतरदेशावममण(स)-
 इत्य" - उपलस० पृ० १११ पं० ११ ।
 ६ "अने च कर्तुं कर्मणः । एतवदेणु कर्मणु इत्यवयवो देवः" - उपलस० सं० ११६
 पू० १११ ।

असौ युक्ता, यत् संकरूपं हि सर्वदा वस्तु अक्षयिकमुच्यते न च तस्य आकाशवत् सर्वदाऽविशिष्टवत् क्रियामावेदो युक्तः । तथाहि-यत् सर्वदा अविशिष्टं न तस्य क्रियासंभवः, यथा आकाशस्य, अशिष्टं च वस्तु अक्षयिकाभिमतं सर्वदा इति व्यापकविशुद्धोपलब्धिप्रसङ्गः । न च अक्षयिक अविशिष्टत्वेऽपि प्रकृत्यैव गन्तुरूपत्वात् क्रियावत्त्वं भविष्यतीत्यनेकान्तिकता हेतोराशङ्कनीया, यद्यदि प्रकृत्यैव उत्क्षेपणादिक्रियायोगिनो भाषा भवेद्युक्तदा नैषां कदाचिद्विधलता भवेत् सर्वदा परूपत्वात् । अथ अगन्तुरूपताऽप्येवामहीक्रियते तथासति सर्वदा परकरूपत्वाद् आकाशवद् अगन्ता भवेद्युः । एवं च गत्यवस्थायामपि अवलम्ब्यमेपां प्रसक्तम् अपरित्यक्ताऽगतिरूपत्वात् निश्चला स्वायत् । अथ उभयरूपत्वाद् एवामयमदोषः, नैयम् ; गन्तृत्वाऽगन्तृत्वविशुद्धधर्माभ्यासादेकत्वाद्दतिप्रसक्तः क्षणिकतैव आपद्येत मिश्रसंभावयोरुचलाऽनिलयोरिव मलन्तमेदात् । अनुमा विरोधवद् अक्षयविरोधोऽपि प्रतिहायाः । तथाहि-यद् उपलब्धिदक्षप्रसात् सद् नोपलभ्यते न त प्रेक्षापता 'सत्' इति व्यपहत्यम्, यथा क्वचित् प्रदेशविशेषेऽनुपलभ्यमानो घटः, नोपलभ्यते विशिष्टरूपादिव्यतिरेकेण कर्मति स्वभायानुपलब्धिः । तथा, तथादेशान्तराद्यष्टम्भोत्पादिरूपादिव्यतिरेकेण इन्द्रियज्ञाने कर्मणः प्रतिभासानुपलक्षणात् उत्क्षेपणादियुक्तेस्तु साभिभवत्वात् अनध्यस्तव्यं न चेयं कर्मपदाद्योनुप्रसक्तमर्षभाषिनी, यथासंकेतं तद्योत्पद्यमानरूपादियदो न उत्पत्तेः 'निर्त्याऽनित्ययोग्ययोगात्' इति प्रतिपादनात्, गतिव्यवहारस्तु लोके अपरापरनैरन्तरयोत्पत्तिमपदाद्योपलभ्य 'स एवायं गच्छति' इति धान्युत्पत्तेः प्रदीपादी गमनव्यवहारवद् उपपद्यत एव न हि प्रदीपादिः एव देशान्तरमाक्रामति पशुक्षणस्थायिरक्षेत्रेण तस्य परैरन्युपगमात् "स्वकारणसंयन्धकालः प्रथमः तस्य नामान्यामिव्यक्तिकालः ततः अथयवकर्मकालः ततः अथयवविभागकालः ततः स्वारम्भकालः संयोगविनाशकालः ततः द्रव्यविनाशकालः" [] इति प्रक्रियोपपत्तनात् । अथ तथापि 'स एव प्रदीपादिर्गच्छति' इति व्यपहारप्रवृत्तिरिति नान्यथासिद्धाद् व्यपहारत्वात् द्रव्यव्यतिरिक्तकर्मान्युपगमः धेयानिति स्थितम् ॥

[निरूपणपुरस्सरं सामान्यपदार्थस्य खण्डनम्]

परौऽपरमेदमिदं सामान्यमपि द्रव्य-गुण-कर्मांतररूपदार्थं त्रयाधितत्वाभ्युपगमात् तद्विर साप्रिस्तमेय आधयमन्तरेण आधितानां सद्भावेऽनाधितत्वप्रसङ्गात् । तथापि परैषां तत्राभितिवेः

- १ "अदि गच्छतिरुवं तद्वृत्ता गमनादयः । यदा ह्युः क्षणमप्येवं नावतिष्ठेन निश्चलम् ॥ यस्माद् गलापसत्त्वेऽपि प्रभुबन्धस्य ते युक्तम् । अलक्ष्यरूपत्वाद् गलापुत्पन्नकालवत्" ॥
—तत्त्वसं० पा० १११-७०० पृ० २११ ।
- २ "अथागच्छतिरुवं तद्वृत्ताऽगमनादयः । यदा ह्युः क्षणमप्येवं नैव प्रसन्नवद् भवेत् ॥ यस्माद् गलादिभावेऽपि निश्चलत्वात्तत्रैव तत् । अलक्ष्यरूपत्वाद् निश्चलत्वात्कालवत्" ॥
—तत्त्वसं० पा० ७०१-७०२ पृ० २१४ ।
- ३ "अदि तु सादगन्ताऽप्यनेकदा चान्यथा पुनः । परस्परविभिन्नानुगतोर्भेदकता भवेत् ॥ असन्तमिभावात्मानो ताविति व्यपदीयते । विरुद्धपर्यवृत्तित्वात् चतुर्निधनवस्तुवत्" ॥
—तत्त्वसं० पा० ७०३-७०४ पृ० २१४ ।
- ४ "द्वयत्ताभिमतं कर्म न वस्तुव्यतिरेकि च । द्वयत्वे सोऽपि नैवास्व सत्ता युक्तवस्तुप्राप्तिनी ॥ अस्थिरे वा स्थिरे वैवं गलापीनामसंभवः । प्राचनाऽपरदेशाभ्यां विभागप्रदप्रयोगतः" ॥
—तत्त्वसं० पा० ७०५-७०६ पृ० २१४-२१५ ।
- ५ तथा वेदा-भा० भा० । "न हि ह्यदेतत्पारैकान्तराद्यष्टम्भेनोत्पत्तमानस्य व्यतिरेकेण"—तत्त्वसं० पृ० २१५ पं० २ ।
- ६ "दिष्टान्तरोपलम्बेण नैरन्तर्येण जन्मनः । समानापरवस्तुना गतिप्रान्तिः प्रदीपवत्" ॥
—तत्त्वसं० पा० ७०७ पृ० २१५ ।
- ७ "द्रव्यादिषु निषिद्धेषु आतमोऽपि निरावृत्ताः । पदार्थत्रयवृत्ता हि यदासाः परिकल्पिताः" ॥
—तत्त्वसं० पा० ७०८ पृ० २१६ ।

इति पराभ्युपगमप्रदर्शनपूर्वकः तद्विशेषप्रतिषेधप्रदर्शनमार्गः प्रदर्श्यते-तत्र सामान्यं त्रिविधम्-परम् अपरं च । परं सत्ताव्यम् तच्च त्रिषु द्रव्य-गुण-कर्मसु पदार्थेषु अनुवृत्तिप्रत्ययस्यैव कारणत्वात् सामान्यमेव न विशेषः । अपरं तु द्रव्यत्व-गुणत्व-कर्मत्वादिलक्षणम् तच्च स्वाधयेषु द्रव्यादिषु अनुवृत्तिप्रत्ययहेतुत्वात् सामान्यमित्युच्यते, स्वाधयस्य च विजातीयेष्वो व्यावृत्तप्रत्ययहेतुतया विशेषणात् सामान्यमपि सद् विशेषसंज्ञां लभते । तथाहि-द्रव्यादिषु 'अगुणः' इत्यादिका या इयं व्यावृत्तबुद्धिरुपपद्यते तां प्रति एषामेव हेतुत्वं नान्यस्य न हि अगुणत्वादि कर्मपरमस्ति, अपेक्षामेवात्र एकस्य सामान्यविशेषभावो न विद्यते यद्वा सामान्यरूपता मुख्यतः विशेषसंज्ञा तु उपचारतः विशेषाणामिव द्रव्यत्वादीनामपि व्यावृत्तबुद्धिनियन्धनत्वात् । सामान्यस्य चेन्द्रियान्वयव्यतिरेकानु-विधाय्यनुगताकारप्रत्ययप्राप्तत्वाद् अर्थगतः प्रसिद्धिः । तथा, अनुमानोश्च । तथाहि-व्यावृत्तेषु १० गण्ड-मुण्ड-शाबलेयादिषु अनुगताकारः प्रत्ययः तद्व्यतिरिक्तानुगताकारनिमित्तनियन्धनः, व्यावृ-त्तेषु अनुगताकारप्रत्ययत्वात्, यो यो व्यावृत्तेषु अनुगताकारः प्रत्ययः स स तद्व्यतिरिक्तानुगत-निमित्तनियन्धनः यथा चर्म-चीर-कम्बलेषु नीलप्रत्ययः, तथा चायं शाबलेयादिषु 'गौः' 'गौः' इति प्रत्ययः, तस्मात् तद्व्यतिरिक्तानुगतनिमित्तनियन्धन इति । तथाहि-नेर्दमनुस्यूताकारत्वात् पिण्डेषु निर्देतुकम्, कादाचित्कत्वात् । न शाबलेयादिपिण्डनियन्धनम्, तेषां व्यावृत्तरूपत्वात् अथ च अनु- १५ गतरूपत्वात् । यदि चेद् पिण्डमात्रप्रभयं स्यात् तदा शाबलेयादिभ्यश्च कर्कादिभ्यपि 'गौः' 'गौः' इति उद्गारेण उत्पद्येत पिण्डरूपतायास्तैष्यपि अविशेषात् । अथ याद्-दोहाद्यर्थक्रियानियन्धनेष्वेव तेषु 'गौः' 'गौः' इतिप्रत्ययहेतुता, न; तदर्थक्रियाऽभावेऽपि यत्सादी गोबुद्धिमृष्टेः मद्दिप्यादी नाम्नाद्येऽपि च अत्रमृष्टः । किञ्च, अर्थक्रियाया अपि प्रतिष्किमेदे कुतोऽनुगताकारभावहेतुता ! धमेदे निदमनुगतनिमित्तनियन्धनत्वमस्य ज्ञानस्य । न चास्य बाधितत्वम्, सार्थं वा सार्थं सार्थप्रमाणा २० शाबलेयादिषु अनुस्यूतप्रत्ययपोषणेः । न च दुष्टकारणप्रभवत्वम्, विशदनेप्राणाम्-अनुस्यूताकारस्य अत्रप्रत्यये प्रतिमागतात् । न च संशय-विपर्ययाऽनप्यवसायरूपतयाऽन्योत्पत्तिः, तद्विपरीत्येन सप्त प्रतिमागतान् । न धैर्यमूतस्याऽपि प्रत्ययस्य अप्रमाणता स्वलक्षणधिययस्यापि तस्य अप्रमाणता-प्रपण्डेः । न च मर्त्यमानस्यापि अनुगतप्रत्ययस्य अगत्यापः शाक्यते कर्तुम्, सार्थप्रत्ययागलाप्रमण्डेः । तस्माद् अनुगतप्रत्ययनिमित्तत्वात् सामान्यसाम्राज्यः सिद्धः । २५ अत्र प्रतिविधीयते-यत् तावदुक्तम् 'अप्यक्षप्रत्ययादेव सामान्यं प्रगीयते' इति, तदनुकम् । शाबलेयादिष्वतिरेकेण अत्रस्य अनुगताकारस्य अत्रप्रत्यये सामान्यस्य अप्रतिमागतान् । न हि अत्रमागतेषु शाबलेयादिषु व्यवस्थितं 'शुक्लण्डे गुण इव मित्रमनुगताकारे सामान्यं कैमयित्वायने

१ "उभे च द्विविधे कति. पौर्णुगमपदे । सामान्येव सत्ताव्यं समभेजनुवृत्तिः ॥
 २ अत्र तु सामान्यं व्यतिरेकेऽभिधीयते । साधेजनुवृत्तस्य भेदगो हेतुत्वतः ॥
 ३ अत्रान्वय इत्येव साधयस्य विवेकत्वात् । व्यावृत्तिवृत्तेषुर्न वेगमेव ता-पिण्डम् ॥
 —तत्त्वर्ष- वा० ७-१-७११ पृ० ११६ ।
 ४ अत्रान्वय इत्येव साधयस्य विवेकत्वात् । अनुगताकारवद्वादे व्यतिरेकयोर्द्वयम् ॥
 —तत्त्वर्ष- वा० ७-१६ पृ० ११७ ।
 ५ "अनुस्यूतवदेवपि सप्तमस्य प्रतीकत्वे । विवेकप्रपत्तो देव निमित्तप्रत्ययसिद्धिः ॥
 —तत्त्वर्ष- वा० ७-१५ पृ० ११७ ।
 ६ अत्र- इति अत्रियेऽनुस्यूतवदनुस्यूतवत्त्वत्त्वात् तत्त्वर्षवद्विधयः (वा० ७-१६-७११ पृ० ११६-११७)
 सप्तमस्य च विवेकप्रपत्तो कर्मव्यापकत्वात्तद्विषयस्यैव तस्यैव कर्मस्यैव विधीयते । अत्रान्वय इत्येव साधयस्य विवेकत्वात् ।
 ७ अत्रान्वय इत्येव साधयस्य विवेकत्वात् । अत्रान्वय इत्येव साधयस्य विवेकत्वात् ।
 ८ अत्रान्वय इत्येव साधयस्य विवेकत्वात् । अत्रान्वय इत्येव साधयस्य विवेकत्वात् ।
 ९ अत्रान्वय इत्येव साधयस्य विवेकत्वात् । अत्रान्वय इत्येव साधयस्य विवेकत्वात् ।
 १० अत्रान्वय इत्येव साधयस्य विवेकत्वात् । अत्रान्वय इत्येव साधयस्य विवेकत्वात् ।
 ११ अत्रान्वय इत्येव साधयस्य विवेकत्वात् । अत्रान्वय इत्येव साधयस्य विवेकत्वात् ।
 १२ अत्रान्वय इत्येव साधयस्य विवेकत्वात् । अत्रान्वय इत्येव साधयस्य विवेकत्वात् ।
 १३ अत्रान्वय इत्येव साधयस्य विवेकत्वात् । अत्रान्वय इत्येव साधयस्य विवेकत्वात् ।
 १४ अत्रान्वय इत्येव साधयस्य विवेकत्वात् । अत्रान्वय इत्येव साधयस्य विवेकत्वात् ।
 १५ अत्रान्वय इत्येव साधयस्य विवेकत्वात् । अत्रान्वय इत्येव साधयस्य विवेकत्वात् ।

'गौः' 'गौः' इति विकल्पज्ञानेनापि त एव सामानाकाराः शायलेयादयो बहिर्व्यवस्थिता अद्यत्तीयन्ते
 अन्तश्च दास्योत्तेराः न पुनस्तद्भिन्नमपरं गोत्वम् । तत्र निर्विकल्पकेन सविकल्पकेन वाऽप्यक्षेण सामान्यं
 ध्यवस्थापयितुं शक्यम् । यदपि 'कार्यभूतानुगतप्रत्ययेन अनुमानतः सामान्यव्यवस्थापनम्, तदप्य-
 संगतम् । तस्य प्रत्ययेहेतुत्वेन प्रमाणतोऽनिश्चयात्, तथा हि अनुगताकारज्ञानस्य निर्निमित्तस्य
 असंभवात् केनचिन्निमित्तेन भाव्यम् इत्येतायन्मात्रं सिध्यति । तच्च सामान्यम् अन्यद् वेति न निश्चयो
 भयताम् । कार्यान्यय-व्यतिरेकाभ्यां च कारणत्वावधारणम्, पिण्डानां च विज्ञानजन्मनि ततः
 सामर्थ्यं विदोषप्रत्यये सिद्धमिति इहापि तेषामेव सामर्थ्यप्रकल्पनम्, न; सामान्यस्य तस्य क्वचिदपि
 सामर्थ्यानघधारणात् । तथाहि-पिण्डसद्भावे अनुगताकारं ज्ञानमुपलभ्यते तदभावे न इति परम-
 ध्यक्षप्रत्ययावसेयानां तेषामेव तन्निमित्तता कल्पनीया । यदपि
 न स्यात् तज्जन्मनि इत्यभिधानम्, तदपि असंगतम्, यतो यं
 नामेव पटजन्मनि हेतुत्वम् न कपालादीनाम् तथा शायलेयादी
 सामर्थ्यं भविष्यति कयाचिद् युक्त्या न कर्कादीनाम्, यथा यो गुह्यध्यादेरेव ज्वरादिज्ञाने सामर्थ्यं
 प्रतीयते न हृष्यादेरेव स्तुरूपतयाऽपि तेषोऽपि तथा प्रकृतेऽपि भविष्यतीति न परंपुरोगो युक्तः । किञ्च,
 सामान्यं परेण मूर्तेमभ्युपगम्यते, अमूर्ते वा । यदि अमूर्तेम् न सामान्यं स्याद् रूपवत् । अथ मूर्तेम्
 तथा च न सामान्यं घटादियत् । तथा, यदि अनंशं सामान्यमभ्युपगम्यते तर्हि न सामान्यम् अनंश-
 स्वात् परमाणुवत्, सांशत्वेऽपि न सामान्यम् घटयत् । किञ्च, यदि पिण्डेभ्यो भिन्नं सामान्यम्
 भेदेन एव उपलभ्येत घटादिभ्य इव पटः । न च एकान्ततो व्यक्तिस्य सामान्यस्य भेदे 'गोर्गोत्वम्'
 इति व्यपदेशोपपत्तिः संघपाभावात्, समपायस्य तत्संयन्धत्वेन निषेत्स्यमान्त्यात् । व्यक्तिस्यल-
 स्थाऽभेदे अन्यत्राऽननुपायित्याद् न सामान्यरूपता पिण्डस्वरूपवत् । न च भेदेन व्यक्तिस्यलस्थाऽ-
 नुपलक्षणं भिन्नप्रतिभासवियवत्वात् भासिद्धम्, बुद्धिभेदस्य व्यक्तिनिमित्तत्वेन प्रतिपादनात् । किञ्च,
 यदि सामान्यबुद्धिव्यक्तिभिन्नसामान्यनिधन्धना भवेत् तथा व्यक्त्यग्रहणेऽपि भवेत् अथबुद्धिवद्
 गोपिण्डाग्रहणे, न च कदाचित् तथा भवेत् । ततो न व्यक्त्यतिरिक्तसामान्यसद्भावात् । अथ आधार-
 प्रतिपत्तिमन्तरेण आपेयप्रतिपत्तिर्न भवतीति तद्भेदे एव तद्भेदः नाऽभावात् अन्यथा कुण्डाधा-
 धारप्रतिपत्तिमन्तरेण चद्राधेयस्य अप्रतिपत्तेः तस्याप्यभावा एव स्यात्, न; चद्रादेः प्रतिनियता-
 धारमन्तरेणापि स्वरूपेणोपलभ्येनांभावात् गोत्वादेस्तु प्रतिनियतपिण्डोपलभ्यमन्तरेण स्वरूपेण कदा-
 चनाऽपि अनुपलभ्येरेभाव एव, तेन 'तदग्रहे तद्गुणभावात् इत्यत्र सामान्याभिव्यञ्जकपिण्डाग्रहण
 एव तदभिव्यञ्जकसामान्यबुद्धिसद्भावात्-प्रकाशाग्रहण एव शृण्माणपटादिसत्ययत्-सामान्यस्यापि
 सत्यम्' इति यदुक्तम् तन्निरस्तं भवति घटनिमित्तपटबुद्धियत् सामान्यनिधन्धत्वेन तद्गुणरेतिये ।
 किञ्च, सामान्यं निराधारं वा अभ्युपगम्येत, आधारवद् वा । यदि निराधारम् न सामान्यं स्यात्
 अनाधारत्वात् शान्द्राद्यत् । आधारवत्त्वेऽपि तस्य तत्र घृत्यनुपपत्तिः तथाहि-तस्य एकदेदोन वा १०
 तत्र वृत्तिर्भवेत् सर्वात्मना वा । सर्वात्मना वृत्ती एकस्मिन्नेव पिण्डे सर्वात्मना परिगमात्त्वाद्
 पायन्तः पिण्डाः तापन्ति सामान्यानि स्युः, न वा सामान्यम् एकपिण्डवृत्तित्याद् रूपादियत् । एक-
 देदावृत्तापि न सामान्यं स्यात् सामान्यस्य निरंशत्वेन एकदेदासंभवात् संभवेऽपि ते ततो भिन्ना
 वा स्युः, अभिन्ना वा । यदि भिन्नास्तदा तेषु सामान्यं घर्तेत, उत नेति । यदि घर्तेत तदा हिः सर्वा-
 त्मना, उत एकदेदोन । यदि सर्वात्मना तापत्सामान्यप्रसक्तिः प्रत्येकमेकदेदो तस्य परिगमात्त्वात्, १५
 न वा सामान्यम् प्रदेदावृत्तित्याद् घटयत् । अथ एकदेदोन, एकदेदोषु वृत्तिलता तेऽपि एकदेदा
 यदि ततो भिन्नास्तदा तेष्यपि अपरेकदेशयत्त्वाद् वृत्तिरिति अनयस्याप्रसक्तिः । अथ भिन्नास्तदा
 तेषां सामान्यरूपत्वाद् तापन्ति सामान्यानि स्युः । न च सामान्यामकानां तेषां करणरूपता युक्ता
 येन तैः पिण्डेषु सामान्यं घर्तेत नहि घटत्यादिसामान्यं गोत्वस्य पिण्डवृत्ती करणत्वेन उपलभ्यम् ।

१ अतश्च ह० आ० १ टु० १८८ पं० १० । ३ टु० १८८ पं० १५-१६ । ४ यथा घटादि-
 म् । ५ यथा यदि ह०-ह० आ० १० नि० । ५ वा गृह्-क० क० ।

६ 'यद्यनेकवृत्तिरिति गोत्वं तत्र किं प्रतिपिण्डं परिगमात्ता वदेते अथेकदेदेदेति ।' इत्यादि लक्ष्यविरदिती ५८८
 व्याख्यानं १०३०३०३०३-१-१-१५ टु० ३१०-३११ ।

वृत्तिर्देवता । अथ समवायसंज्ञा वृत्तिमात्रं तस्य उच्येत, न, तस्याः स्वरूपातिर्देशात् । अथाध्याऽऽध्यायिभाषायाः स्वरूपम्, न, अस्य पर्यायमात्रत्वात्-वृत्तिमात्रम् समवायः आध्यायिभाषाः इति च पर्यायसाक्षात् । एतेन तु शब्दार्थकक्षेत्रावृत्तिव्यतिरेकेण श्लोकप्रतिज्ञाऽपरवृत्तिप्रदर्शनं कृतम् । वा तु समवायसंज्ञा स्वज्ञानपरिभाषिणा वृत्तिः सा तु तद्वाहकप्रमाणाभावात् सामान्यस्य अविशेषकत्वे च यदि च पिण्डेभ्यो व्यतिरिक्तम्-बुण्डव्यतिरिक्तप्रदर्पणत्-सामान्यं प्रमाणत उपलभ्येत तदा तेषु तस्य वृत्तिप्रकल्पना स्यात् न च तत् तद्योपलभ्यत इत्युक्तं प्राक् । अपि च, उपपत्ते पिण्डे सामान्यं वर्तते, आदोमिद् अनुपपत्ते, उन उपपत्तौ इति विकल्पाः । न तापद् अनुपपत्ते, तद् विपश्चिताऽप्यत्रात् । नापि उपपत्ते, अगोरूपे आध्यपिण्ड इय तत्र तस्य वृत्त्ययोगात् इत्युक्तत्वात् नापि उपपत्तौ, अनिपपत्तस्य आध्याय्यायोगात् विद्यमानस्वरूपाणामेव बुण्डवद्वाराणामाध्यायिभाषाप्रदर्शनात् अतः 'य एव पिण्डोपसिक्तालः स एव तत्सामान्यसंबन्धसमया' इति अयुक्तम् अन्यत्र एवमदर्शनात् ।

किञ्च, उपपत्तौनेन पिण्डेन सह सामान्यं संबन्धमानं किमन्यत आगत्य संबध्यते उत पिण्डे-सह उपपत्तात्, आदोमिद् पिण्डोपपत्तेः प्रागेव तद्देशायप्यतानात् इति विकल्पाः । तत्र न ताप-अन्यत आगत्य संबध्यत इति परत आध्यपितुं युक्तः यतः प्राक्तनपिण्डपरित्यागेन तत् तत्र आगच्छति उन अपरित्यागेन इति चाप्यम् । यदि परित्यागेन इति परतः स न युक्तः प्राक्तनपिण्डस्य गोत्वपरित्यागस्य अगोरूपताप्रसक्तेः । अथ अपरित्यागेन तदा अपरित्यक्तप्राक्तनपिण्डस्य निरस्य रूपादेरित-गमनार्थंभवः न हि अपरित्यक्तप्राक्तनाधाराणां रूपादीनामाधारान्तरसंक्रान्तिः क्वचिदपि उपलब्धा, न च प्राक्तनाधारपरित्यागेऽपि आधारान्तरसंक्रमः सर्पादेरिव सामान्यस्य भविष्यतीति यत्कव्यम् सामान्यस्य अमूर्तत्वाभ्युपगमात् अमूर्तस्य च रूपादिषु गमनार्थंभयात् । न च सर्वेषु पूर्वोचारा-परित्यागेन आधारान्तरकोटीकरणे सामान्यरूपता, तद्देशस्य घटवत् सामान्यरूपताउपपत्तेः । न च पिण्डोपपत्तेः प्राक् तद्देशे तस्य अयम्यानात् उपपत्तौनेन पिण्डे तस्य वृत्तिरित्यभ्युपगमोऽपि युक्त-निराधारस्य सामान्यस्य तत्र अयम्यानासंभवात् अयस्याने या आकाशवत् सामान्यरूपताविरहात् न च पिण्डेनेव सह उपपत्त इति परतप्रकल्पनाऽपि संगता, उपपत्तिमत्वेन तस्य अनित्यताप्रसक्तः अनित्यस्य च ज्वालादिषु सामान्यरूपताऽयोगात् । न च तापलेयादिपिण्डस्य सामान्यसंबन्धविक-लस्यैव परेण अयम्यानिमभ्युपगमनिमित्ति सामान्यप्रकल्पना अनेकदोषदुष्टत्वाद् असंगतैव । तदुक्तम्-

“न याति न च तत्रामीदृशेति पद्यात्र यांऽरायत् ।

उदाति पूर्वं नाध्यायतो । व्यसनसंततिः” ॥ []

तथा—

“यथासौ वर्तते भायस्तेन संबध्यते न च ।

तद्देशिने च व्याप्नोति किमन्येत्तद् महाद्भुतम्” ॥ []

न च गमनादिधर्मविकलस्यापि सामान्यस्य उत्पत्तमानपिण्डसंबन्धो 'गौः' 'गौः' इत्यनुस्यूताकार-प्रत्ययात् प्रतीयत एवेति प्रमाणान्तिपत्रे यस्तुनि विरोधापुद्गावनमसंगतमेवेति याच्यम्, 'गौः' 'गौः' इत्यनुगतकारप्रत्ययस्य प्रागभाषादिषु समासप्रत्ययवत् सामान्यसंबन्धमन्तरेणाऽपि सिद्धत्वात् किञ्च, पिण्डेभ्यो व्यतिरिक्तं यदि अनुस्यूतमेकं सामान्यमभ्युपगम्येत तदा एकपिण्डोपलम्भे तस्य अधिमकन्त्यात् पिण्डान्तरालेऽपि उपलब्धिः स्यात् न हि तस्य एकशामिव्यक्तस्य अन्यत्र अतमिबन्ध-स्वरूपता विपश्चिताभ्यासतो मेदप्रसक्तः तथापि अमेदे न किञ्चिद् मित्र स्याद् इति सर्वत्र मेद-व्यवहारनिवृत्तेः तदपेक्षस्य अमेदव्यवहारस्याऽपि विरहात् सर्वोभावप्रसक्तः । अथ अन्तराले संयुक्त-समवायसंबन्धस्य उपलम्भहेतोर्बहुषुपोऽभावाद् अनुपलम्भः, असेदतत् तत्र तन्मद्भावे प्रमाणा-भावात्-यदि हि पिण्डइत्यान्तराले सामान्यस्य कुतश्चित् प्रमाणात् सद्भावः सिद्ध स्यात् तदा प्रद्वय-

१-अत्र सामान्यनेवत नवोऽनन्तरकः—पृ० २११ प० १-२० २४१ प० १ । हेतुविन्युत्तेऽप्येव उपपत्तौनेन-पृ० २११ प०-१५ अ० ।

२ 'तदुच्यते' इत्युक्तिर्त्वं श्लोकः सद्भावात्तद्देशे तदुक्तो वर्तते—पृ० १५५ प० १० ।

अर्थस्य तत्र प्रतिभासनात् तद्रूपविकलतया सामान्यस्य परेरभ्युपगमात् कथं तत्रप्रतिभासे तस्य प्र-
भासः अन्याकारस्य विज्ञानस्य अन्यालम्बनस्येति प्रतिभासनात् ? तथाहि—यो यद्विलक्षणार्थप्रतिभा-
सप्रत्ययः स तद्भासकत्वे न भवति, यथा रूपप्रत्ययो न रसादिमाहकः, जातिविलक्षणपर्णादिप्रतिभास-
सम्बन्धी प्रत्यय इति व्यापकविरुद्धोपलब्धिः ।

योऽपि संकरस्यामी भ्रमाद्—“सामान्यमपि नीलत्वादि नीलापाकारमेव अन्यथा नील-
‘नीलम्’ इति अनुभूतिप्रत्ययो न स्यात् इति हेतोरतिशयात् नानुमानयाथा” [इति, सोऽपि अयुक्तकारी । नीलादेर्गुणाद् नीलत्वादेः सामान्यस्य एवमभेदप्रसङ्गात् । अथ गुण-
व्यापकत्वात् तत्सामान्यस्य तु अनुगतत्वात् भाकारमेवाद् भेदः, नः व्यापृत्तनीलादिगुणव्यतिरिक्त-
नूनात्नीलत्वादिसामान्यस्य नीलापाकारस्य भ्रमप्रतिभासनात् अभ्येदे असाधारणस्य नीलादेरेकस्य
प्रतिभासनात् विकल्पमानेऽपि यथाहृदस्यैव निर्णयात् द्वितीयस्य सामान्याकारस्य तत्रापि भवि-
ष्यात् । न च क्षणिकत्वपत् प्रतिभासमानमपि सामान्यं व्यक्तिभेदेन नोपलक्ष्यत इति यत्तत्त्वम्
अनुपलक्षितस्य व्यक्तिव्यभिचारी-भ्यनिनिमित्तारथायोगात् न हि विशेषणानुपलक्षणे विशेष्ये यु-
क्तप्रायते दण्डानुपलक्षणे दण्डिद्वयव्यत् तथा च “सोमवापिनः श्वेत्यात् श्वेत्ययुजेः श्वेते सुदि
[वैशेषिकद० ८-१-९] इति एवमेव निरवकाशं भवेत् । किञ्च, अधिकल्पविज्ञानयादिनः प्रतिभाताः
पलक्षणं युज्येतापि भयतस्तु सायिकल्पकाप्यहृदयादिनो गृहीताऽनुपलक्षणमयुक्तम् निश्चयानामु-
लक्षणमन्तरेण अपरप्रदणालंभयात् न हि निश्चयेरनिश्चितं गृहीतं नाम । किञ्च, यदि अत्र अनुग-
तनिमित्तं नित्यं साध्यते तदा तस्य अतिशयः विपर्ययसिद्धेः । तथाहि—अनुगतभिधानप्रत्ययाः क्रम-
स्कारणप्रमथाः, क्रमेण उपजायमानत्वात्, प्रदीपज्यालाप्रभयक्रमभाविप्रत्ययपत् । यदि तु अत्र
सामान्यहेतुका एते अभिविप्लव क्रमेण उपसिमासाद्यविप्लव् अभिकलकारणत्वात् तथापि ते
तद्गुणत्वमेव सर्वं सर्वहेतुकं स्यात् इति प्रतिनियतकार्यकारणभावव्यपस्थापिलोपप्रसक्तिः । अ-
न्वार्त्तिकस्य हेतुः पदसु पदार्थेषु अपरानुगतनिमित्ताभावेऽपि ‘पदार्थाः’ ‘पदार्थाः’ इत्यनुगतप्रत्यय-
पलक्षणे । न च तद्रूपलम्बक-प्रमाणवियपयत्वादिक्रमानुगतं निमित्तमत्रापि अस्ति इत्यव्यभिचार-
मागुक्तोत्तरत्वाद् अस्य । न च विपर्यये वृत्तौ संस्य बाधकं प्रमाणमस्ति इति संदिग्धविपर्ययव्यावृत्ति-
त्वाद् अन्वार्त्तिकस्यः । न च अनुगतनिमित्ताभावेऽपि अस्य भावे प्रत्ययमेववृत्ता विपर्ययेदव्यपस्था-
स्यादिति रूपादिप्रत्ययानामपि न सावियप्यपयत्वापकर्तृत्वं भवेदिति यत्तत्त्वम्, अनुगतप्रत्ययस्यै-
विशिष्टाभिलाषत्वेन स्वलक्षणवियपीकर्तृत्वात् तद्रूपवस्थापकत्वायोगात् यथासंभवेत् तत्तद्वावृत्ति-

१ “तद्भासकमी शाह—सामान्यमपि नीलत्वादि नीलापाकारमेव अन्यथा हि नील इत्येवमनुभूतिप्रत्ययो न स्यात्
इत्यदि—तत्त्वर्थ० पृ० १४१ पं० १० ।

“सामान्यमपि नीलादिहृदये गुणनोऽस्य कः । भेदो नानुगतवैशो नीलादिविकल्पते ॥
भासमानोऽपि वेदेव न विवेकेन लक्ष्यते । तत्त्वर्थं पीबनी व्यक्तौ बर्तेते तद्गुणेन ही ॥
निश्चयानामु एवमेव सामान्यप्रत्ययः परेः । इत्यप्यहृदये प्रति युक्तं नानुगतप्रत्ययम्” ॥

—तत्त्वर्थ० भा० ७४०-७४१ पृ० १४४ ।

१ सुदितेषु वेदे० ६० पुलकेशु “समवायिनः शैलार्णुल्लुब्धेभ्ये हेतु सुदितेषु एते कार्यकारणभूतेः—८-१-९ ।
एवं बर्तेते, वेदसं गू० ६० पुस्तके हर्षं शिष्यानी इत्यते—“त एते” इत्यदि वृत्तं एतं चकारकृतमते—पृ० १०१
१ “निदिऽप्यभ्यनिमित्तते न सामान्यं प्रतिशब्धिः । अनुगाम्येदमाऽप्यपि किं च क्रमोदयात्” ॥

—तत्त्वर्थ० भा० ७४१ पृ० १४४ ।

४ “पदार्थस्य च इदमपरं पदत्वमेवमेव । अस्तीति प्रत्ययो यथा सात्परिवृत्तवृत्ते ॥
अव्ययमीमांसेभ्यः तत्राऽप्यन्वयाऽनामसि । तदव्ययमीहेतुनेऽपि कश्चिदेवमेव ॥
सामान्यवत् ततो हेतुमीमांसेभ्योऽप्यते । न च सर्वोपर्येवत्वात् व्यतिरिक्तं प्रकथिता” ॥

—तत्त्वर्थ० भा० ७४४-७४६ पृ० १४५ ।

मादाय एकत्रापि अनेकविरुद्धधर्माप्यवगायिनिःशङ्कप्रमेरेविगोषान् । यदि च अनुगतनिमित्त-
 मन्तरेण अनुगतप्रत्ययो न भवेत् इच्छाविरचिनरूपेण 'चन्द्रापीडादि'मात्रेण नष्टाऽत्रानेण न
 महासम्मत-शास्त्रकथनिप्रभृतिषु कथं भवेत्? न हि तत्रापि सामान्यमद्रावः तस्य व्यक्त्यात्रि-
 तत्वात् तद्भावे तस्याव्यभावात् न हि साधितानामर्थं धर्मः-यदुत साधयामात्रेऽपि केवलात्मक-
 ५ स्थानम् अनाधितत्वप्रसङ्गान् केवलस्य वा अत्राने प्रहणप्रमक्तिरेव इति न नष्टाऽत्रानेण अनुग-
 ताकारः प्रत्ययः सामान्यनियन्धनः स्यात् इति अनेकान् एव हेतोः । न च परेषापि केवलस्य
 सामान्यस्य प्रहणप्रभ्युपगम्यते । तथा चोक्तम्— "साधयेन्द्रियसन्निकर्षोपेक्षप्रतिपत्तिकं सामान्यम्"
 [] इति । केवलस्यापि च सामान्यस्य प्रहणाभ्युपगमे सामान्यप्रत्ययस्य व्यक्त-
 ध्यवसायो न प्राप्नोति व्यक्तैस्तदानीमभावात् 'व्यक्तानामिदं सामान्यम्' इति संबन्धस्य न
 १० स्यात् निमित्ताभावात् । तथाहि-संबन्धस्य निमित्तं भयम् तद्यद्वाच्यं वा सामान्यस्य भवेत्,
 तज्जन्यता या, तद्गहणापेक्षप्रहणता या? तत्र न तादृशं व्यक्तिसंयुक्तान्यान् सामान्यं तानि
 संबन्धम् परैरनुपकार्यस्य नित्यन्यात् सामान्यस्य अविशेषतो व्यह्वानानुपपत्तेः यो हि यस्य
 अनुपकार्यः स तस्य अभिव्यङ्ग्यो न भवति, यथा हिमवान् विन्यस्य, अनुपकार्यं च सामान्यं
 व्यक्तिभिः इत्यनुपकार्यस्यापि व्यह्वान्ये सयः सयस्य व्यङ्गाः स्यात् इत्यतिप्रसङ्गः । नापि तज्जन्यता
 १५ तत्रियन्धनम् नित्यतया अभ्युपगतस्य तज्जन्यन्त्रायोगात् केवलस्यापि प्रहणाभ्युपगमाच्च । नापि
 तज्ज्ञानपारतन्त्र्यमपि तस्य संबन्धति तेन "साधयेन्द्रियसन्निकर्षोपेक्षप्रतिपत्तिकं सामान्यम्" इति
 अयुक्तमभिधानेन आधयस्यायोगात् तद्गतेन्द्रियसन्निकर्षोपेक्षया दूरेणोत्सारितत्वात् न चास्य
 नित्यतया परैरनाधेयविशेषोपपत्त्यात् क्वचिदपि अपेक्षा अतो यदि तत्सविषयज्ञानोत्पादनसमये तदा
 सर्वदैव तद् जनयेत् अथ असमर्थम् न कदाचिदपि जनयेत् न हि समर्थम् असमर्थं वा तस्य तदुप-
 २० तत् केनचिद् अन्यथा कर्तुं शक्यम् नित्यत्वदानिप्रसङ्गात् । यदुक्तम्—

"तस्य शक्तिरशक्तियां वा स्वभावेन संस्थिता ।
 नित्यत्वाच्चिकित्सस्य कस्तां क्षपयितुं क्षमः?" [] इति ।

अत एव अस्य व्यक्तिषु वृत्तिरपि अनुपपन्ना । तथाहि-वृत्तिरस्य भवन्ती स्थितिलक्षणा वा भवेत्,

१-प्रसृते-वृ० आ० हा० वि० ।

२ "इच्छावितरूपेषु नष्टानातेषु वा ततः । अनेकान्तिकता हेतोः सर्वैरेभिर्मयोदितैः" ॥

—तत्त्वसं० का० ७४९ पृ० २४९ ।

३ महाश्रुत्वतिनामके बौद्धमन्ये चक्रवर्तिनां पट्टिनांमिति परिगणितानि विद्यन्ते, तेषु 'महासंमत' इत्यं नम
 वर्तते—पृ० ५२ अं० १८० ।

४-चक्राम-वृ० आ० हा० वि० । "इच्छावितरूपेषु चन्द्रापीडादिषु नमस्तोषकल्पितष्वल्लह्यादिषु तद्वानेषु च
 महासम्मत-शास्त्रप्रभृतिषु"—तत्त्वसं० पत्रि० पृ० २४६ पं० २१ । ५ प्र० पृ० पं० ७ ।

६ न हि समर्थमसमर्थं वा तस्य तत्सविषयज्ञानोत्पादरूपं तत् केनचिदन्यथा कर्तुं शक्यं
 नित्यत्व—आ० हा० वि० । अस्मिन् पाठान्तरे 'क्षयिषयज्ञानोत्पाद' इत्यंशोऽधिको भाति स च यदि 'तत्' इत्यस्य टिल-
 णामकत्वेन अन्तःप्रविष्टो न स्यात् तर्हि पाठान्तरेण समर्थनीयः । बल्लुः 'तद्व्यम्' इत्यस्य स्थाने 'यद्व्यम्' इति सम्भ-
 भाति परामर्शस्य 'तत्'-पदसाधेयत्वेन तत्संबन्धितया 'यत्' पदसंबोधेऽप्युक्तम् । अत्रायं सवाचो यथा—

"तस्य योग्यमयोग्यं वा रूपं यत् प्रकृतिस्थितम् । तद् भोऽव्यादप्रकल्प्यं हि को नाम बलविषयि" ॥

—तत्त्वसं० का० ७५५ पृ० २५९ ।

अस्माः कारिकायाः पत्रिका तु इत्थं वर्तते—"न हि तस्य तद्व्यं समर्थमसमर्थं वा तत् क्वचिद् अन्यथाऽर्तनीयते
 नित्यत्वदानिप्रसङ्गात्"—तत्त्वसं० पत्रि० पृ० २५७ पं० ४ ।

७ पृ० ४८२ पं० २२ टि० ६ ।

८ "अपि चानेकवृत्तितं सामान्यस्य यदुच्यते । तत्र केयं मता इति स्थितिः किं व्यक्तित्वे वा ॥

सहस्राप्रच्युतिलावत् स्थितिरस्य स्वभावतः । नापारसङ्गतो यत्को येन स्थापकता भवेत् ॥

गमनप्रतिबन्धोऽपि न तस्य बद्धादिवत् । विद्यते निष्कियत्वेन नापारोऽतः प्रकल्प्यते ॥

स्थितिरात्मनस्यैव तथैव विचार्यते । सोऽमीशोऽनुवृत्तित्वानामाश्रयाप्रमितवामकः" ॥

—तत्त्वसं० का० ७६८-८०१ पृ० २५९ ।

अभिप्यक्तित्वात्तया वा ! स्थितिरपि निःस्वभापताप्रच्युतिरभ्युपगम्यते, आहोसिद् भधोगतिप्रति-
 बन्धनरूपा ! तत्र न तापद् भाषाः परतः, सामान्यस्य नित्यतया स्वभायाऽप्रच्युतेः स्वतःसिद्धतयात् ।
 नापि भधोगतिप्रतिबन्धनरूपा स्थितिसत्र संभयिनी, अमूर्त-सर्पगतत्वाभ्यां निष्प्रियतयात् स्वत-
 एव भधोगमनासंभयात् प्रतिबन्धकानां धैयध्यात् । न च सामान्यस्य स्वयच्छित्तु समयायः स्थिति-
 रभ्युपगमनात्, तत्रैव विचार्यमाणतयात् । तथाहि-अयुतसिद्धानामाध्याधयिभाषो यः संयन्धः 'इह'^५
 इति प्रत्ययहेतुः स समयायः परैरभ्युपगतः । 'भाधिततयं च सामान्यस्य व्यक्तिप्रतिपक्षस्थितित्येन
 वा, तद्भिष्यक्तित्वात्तया वा' इत्येतदेव पर्यालोचयितुं प्रक्रान्तम् परस्परसंकीर्णरूपाणां भायानामकिञ्चि-
 त्कार्यान्तरसमयायायोगात् योगे वा सर्वैः सर्वस्य समयायः प्रसज्येत । तथाहि-ध्यायुक्तस्वरूपात्
 भायान् संश्लेषयन् पदार्थैः समयायः प्रकल्पितः । न च अर्थान्तरभाषेऽपि स्वात्मव्यवस्थिता भायाः
 परस्परस्य स्वभायमात्मसात्कुर्वन्ति । न च अर्थान्तरश्लेषकारिणो भायान्तरस्य 'समयायः'^{१०}
 इति नामकारणेऽपि काचित् शक्तिः । न च श्लेषकरणत् समयायरूपतयं संश्लेषस्य, संश्लेष्यमाण-
 पदार्थेभ्यो भिन्नस्य कारणे तैस्तस्य संबन्धासिद्धेः, अभिन्नस्य कारणे सामान्यादेः कार्यत्वेन अनित्यत्व-
 प्रसक्तैः । तत्र सामान्यस्य व्यक्तितु स्थितिर्भूतिः । नापि तद्भिष्यक्तित्वात्तयाऽसौ युक्ता । तथाहि-
 तद्विषयविज्ञानोत्पादनलक्षणा वा तद्भिष्यक्तिः, स्वरूपपरिपोषलक्षणा वा ! न तापत् स्वभायपरि-
 पोषलक्षणा, नित्यस्य स्वभावान्वधाकरणासंभयात् । नापि तद्विषयविज्ञानोत्पादनस्वरूपा असौ युक्ता,^{१५}
 सामान्यस्य स्वत एव विज्ञानोत्पादनसामर्थ्ये अभिष्यक्तिःकारणापेक्षाऽयोगात् असामर्थ्येऽपि परैर-
 नाधेयविशेषतयात् सामान्यस्य तद्विशेषतयानुपपत्तेः परैरनाधेयविशेषतयाभ्युपगमेऽपि अनित्यत्वप्रस-
 क्तिनो व्यक्तियद् असाधारणतयात् सामान्यरूपताऽनुपपत्तेः तेन सामान्यस्य व्यक्तितु कृत्तनिबन्धना-
 भायाद् अश्रुतिः । तथा च प्रयोगः-यस्मिन् यस्य कृत्तनिबन्धनं नास्ति न तत्र तद् घटते, विन्ये इव
 दिग्घटान्, नास्ति च मेदेषु कृत्तनिबन्धनं सामान्यस्य इति व्यापकानुपलब्धिः । सर्वेऽपि च पर-^{२०}
 प्रकल्पिताः सामान्यसाधनाय हेतवः अनया विद्या प्रतिषेद्धव्याः ।

सामान्यसाधनाय हेतवः अनया विद्या प्रतिषेद्धव्याः ।

प्रत्येकव्यक्तिविषयबुद्धियत् । एकत्वमपि सामान्यस्य प्रमाणोपपन्नमेव । तथाहि-यद्यपि सामान्ये
 सर्वात्मना प्रतिष्यक्तिः परिसमाप्तं तथापि एकमेव तत्, एकाकारबुद्धिमारात्तयात्, यथा 'मञ्जु'-युक्तेषु
 यास्येषु ब्राह्मणादिनियतनम् । न धैतत् शक्यं घक्तुम्-'भिषेपु अभिभाकारः प्रत्ययो भ्रान्त इति न
 तद्बलाद् घक्तुत्तत्प्यप्यस्या' इति, यतो नास्य दुष्टकारणप्रभवत्यमस्ति, नापि बाधकप्रत्ययसङ्घातः
 ततो मिथ्यात्वनिबन्धनाभायात् कार्यं भ्रान्तता ! तदुक्तम्—

"विषयमेदेषु गौबुद्धिरेकगत्यनिबन्धना ।
 गंधामासैकरूपाभ्यामेकगोविषयबुद्धियत् ॥
 न शापलेयाद् गौबुद्धिः ततोऽन्यालम्बनाऽपि वा ।
 तद्भावेऽपि सङ्घायाद् घटे पार्थिवबुद्धियत् ॥
 प्रत्येकसमवेतार्थेविषयैवाथ गोमतिः ।
 मत्स्येकं कृत्स्नरूपतयात् प्रत्येकव्यक्तिबुद्धियत् ॥

१ "स्यादाधारे अकारिनां गमनप्रतिबन्धकः । अगदीनां किमाधारेः सामान्यानां प्रकल्पिते ॥
 सज्ञानोत्पत्तिविशेषले किमभिष्यक्तिकारणे । सज्ञानोत्पत्त्ययोग्यले किमभिष्यक्तिकारणे ॥
 वाः समर्थैः समर्थता व्यङ्ग्येः कियते यदि । भावोऽस्थितो भवेदेव हीनव्यङ्ग्यपदारिक्तम् ॥

—तत्त्वसं० वा० ६०२-६०४ पृ० २१० ।

२ "अनया च विद्याऽप्येऽपि सर्वे रूप्याः कुहेतवः" ।

"अप्येऽपि कुहेतव इति कुमारिलगिरिताः तत्रमी तेन कुहेतव उच्यते"—तत्त्वसं० वा० ७५७ तथा पृ०-
 पृ० २५७ पं० १६-१ ।

३ "तस्मात् विषयेषु गौबुद्धि"—श्री० वा० । ४ "यदाभासं कल्प्याभ्या"—श्री० वा० । ५ '२२६ इत्युक्ते-
 साद्"—श्री० वा० ।

मादाय एकत्रापि अनेकविदुद्धधर्माध्यवसायियिकल्पप्रसूनेरविरोधात् । यदि च अनुगतनिमित्तं मन्तरेण अनुगतप्रत्ययो न भवेत् इच्छाविरचितरूपेषु 'चन्द्रापीडादि' भावेषु नष्टाऽजानेषु च महासम्मत-शङ्खचक्रवर्तिप्रभृतिषु कथं भवेत्? न हि तत्रापि सामान्यसद्भावः तस्य व्यक्त्याभि-
 ५ तत्वात् तदभावे तस्याप्यभावात् न हि आश्रितानामयं धर्मः-यदुत आश्रयाभावेऽपि केवलानामव-
 स्थानम् अनाश्रितत्वप्रसङ्गात् केवलस्य वा अवस्थाने प्रहणप्रसक्तिरेव इति न नष्टाऽजानेषु अनुग-
 ताकारः प्रत्ययः सामान्यनियन्धनः स्यात् इति अनेकान्त एव हेतोः । न च परेणापि केवलस्य
 सामान्यस्य प्रहणप्रभ्युपगम्यते । तथा चोक्तम्—“स्वाश्रयेन्द्रियसंनिकर्षोपेक्षप्रतिपत्तिकं सामान्यम्”

[] इति । केवलस्यापि च सामान्यस्य प्रहणाभ्युपगमे सामान्यप्रत्ययस्य व्यक्-
 १० ध्यवसायो न प्राप्नोति व्यक्तेस्तदानीमभावाद् 'व्यक्तीनामिदं सामान्यम्' इति संबन्धश्च न
 स्यात् निमित्ताभावात् । तथाहि-संबन्धस्य निमित्तं भवत् तद्ब्रह्मत्वं वा सामान्यस्य भवेत्;
 तज्जन्यता वा, तद्ब्रह्मणोपेक्षप्रहणता वा? तत्र न तावद् व्यक्तिभिव्यङ्ग्यत्वात् सामान्यं तामिः
 संबद्धम् परैरनुपकार्यस्य नित्यत्वात् सामान्यस्य अविशेषतो व्यङ्ग्यत्वानुपपत्तेः यो हि वस्य
 अनुपकार्यः स तस्य अभिव्यङ्ग्यो न भवति, यथा हिमवान् विन्ध्यस्य, अनुपकार्यं च सामान्यं
 व्यक्तीभिः इत्यनुपकार्यस्यापि व्यङ्ग्यत्वे सर्वैः सर्वस्य व्यङ्ग्यः स्यात् इत्यतिप्रसङ्गः । नापि तज्जन्यता
 १५ तद्वियन्धनम् नित्यतया अभ्युपगतस्य तज्जन्यत्वायोगात् केवलस्यापि प्रहणाभ्युपगमाच्च । नापि
 तज्ज्ञानपारतन्त्र्यमपि तस्य संभवति तेन “स्वाश्रयेन्द्रियसन्निकर्षोपेक्षप्रतिपत्तिकं सामान्यम्” इति
 अयुक्तमभिधानम् आश्रयस्यायोगात् तद्गतेन्द्रियसन्निकर्षोपेक्षया दूरोत्सारितत्वात् न चास्य
 नित्यतया परैरनाद्येयविशेषत्वात् कचिदपि अपेक्षा अतो यदि तत्त्वयिपयज्ञानोत्पादनसमर्थं तदा
 सर्वदैव तद् जनयेत् अथ असमर्थम् न कदाचिदपि जनयेत् न हि समर्थम् असमर्थं वा तस्य तदूर्पं
 २० तत् केनचिद् अन्यथा कर्तुं शक्यम् नित्यत्वहानिप्रसङ्गात् । यदुक्तम्—

“तस्य शक्तिरशक्तिर्या स्वभावेन संस्थिता ।
 नित्यत्वादिचिकित्सस्य कस्तां क्षपयितुं क्षमैः ?” [] इति ।
 अत एव अस्य व्यक्तिषु वृत्तिरपि अनुपपन्ना । तथाहि-वृत्तिरस्य भवन्ती स्थितिलक्षणा वा भवेत् ।

१-प्रसूते-वृ० आ० हा० वि० ।

२ “इच्छारवितरूपेषु नष्टाजानेषु वा ततः । अनेकान्तिकता हेतोः सर्वैरेभिर्बोधितैः” ॥

—तत्त्वसं० का० ७४९ पृ० २४१ ।

३ महाभ्युत्पत्तिनामके बौद्धग्रन्थे चक्रवर्तिनां वशिष्ठानामानि परिगणितानि विघ्नन्ते, तेषु 'महासंमत' इत्यापं नान
 वतैते—पृ० ५२ अ० १८० ।

४-चक्रप्र-वृ० आ० हा० वि० । “इच्छारवितरूपेषु चन्द्रापीडादिषु नमस्तोपकल्पितवचनप्रहारिषु नष्टाजानेषु च
 महासम्मत-शङ्खचक्रवर्तिषु”—तत्त्वसं० पत्रि० पृ० २४६ पं० २१ । ५ प्र० पृ० पं० ७ ।

५ न हि समर्थमसमर्थं वा तस्य तत्त्वयिपयज्ञानोत्पादरूपं तत् केनचिदन्यथा कर्तुं शक्यं
 नित्यत्वात्—आ० हा० वि० । अस्मिन् पाठान्तरे 'स्वयिपयज्ञानोत्पाद' इत्यंशोऽधिको भाति स च यदि 'तत्' इत्यस्य विप-
 ण्यवचनेन अन्तःप्रविष्टो न स्यात् तर्हि पाठान्तरेतेन समर्थनीयः । बल्लुतः 'तदूर्पम्' इत्यस्य स्थाने 'यदूर्पम्' इति वचनम्
 भाति परामर्शस्य 'तदूर्प-यदूर्पस्यैव' एवमेव तदूर्पवन्निधतया 'यदूर्प' यदूर्पस्यापेक्षणात् । अत्रायं संवादो वया—
 “तस्य योग्यमयोग्यं वा ह्यं यत् प्रवृत्तिस्थितम् । तद् भौव्यादप्रकल्प्यं हि को नाम कतयिष्यति” ॥

—तत्त्वसं० का० ७५५ पृ० २५१ ।

अस्यः कश्चित्कालः पश्चात् तु ह्यं वनेते—“न हि तस्य तदूर्पं समर्थमसमर्थं वा तत् कश्चिद् अयथावदूर्पनीयते
 जित्तत्त्वविघ्नप्रसङ्गः”—तत्त्वसं० पत्रि० पृ० २५७ पं० ४ ।

७ पृ० ४८१ पं० २१ टि० ६ ।

८ “अपि अनेकवृत्तित्वात् सामान्यस्य यदुच्यते । तस्य केव मना वृत्तिः विधीः चि व्यक्तिरेव वा ॥
 स्वभावानुवृत्तिरनुवृत्तिरपि चिकित्स्य स्वभावतः । नापरानुवृत्ती एते येन स्वभावतः भवेत् ॥
 स्वभावानुवृत्तिरपि न तस्य चरतिरित्यु । विघ्नने निमित्तवदनेन नापरोक्षः प्रकल्पते ॥
 चिकित्स्यस्वभावतः केव तदेव विचरते । भौव्यादूर्पानुवृत्तिरज्ञानमात्रावयवमित्यवचनम् ॥”

—तत्त्वसं० का० ७५८-८०१ पृ० १५१ ।

मान्दस्य अनेकदो बाधकः प्रतिपादितमेयानुमानम्-ये क्रमित्याऽनुगामित्य-धस्तुत्योत्पत्तिमत्वादि-
 शेषेणान्ते परपरिकाशितनियैकस्यैवगतगामान्यतो नागमलाभमासाद्यपि, यथा पाषण्डादिप्रत्ययाः,
 न धामी गद्यादिप्रत्यया इति विरुद्धव्याप्तौपलब्धिः नित्यभाषयिरुद्धाऽनित्यताभाषेन क्रमित्या-
 न्तात्वात् नित्यस्य च क्रमाऽक्रमाभ्यामर्थक्रियाविरोधात् नानैकान्तिकता हेतोः दृष्टान्तस्य च
 प्यान्यतन्त्रेण पूर्वं प्रमाथितत्वाप्राप्तित्तो दृष्टान्तः । तदेवं बाधकप्रत्ययस्य अभायोऽतिरुद्धः अनेक-५
 तत्स्य बाधकस्य प्रदर्शितव्यात् ।

अथतु या गोत्यादि श्रामान्यम् कर्कादिविन्दक्षणत्वेन सापलेयादीनां प्रतिपत्तेः, ब्राह्मणत्यादि
 मान्ये तु उपदेशमात्रव्यङ्ग्यम् गद्याभ्यादियत् ब्राह्मणेतरविद्योदप्रतिपत्त्यभाषात् । न च उपदेशस्तदा-
 ध्यहागम्यं तत् अप्रहापिपये उपदेशापेक्षाऽयोगात्, तपोने वा उपदेशस्यैव केवलस्य व्यापार
 ते उपदेशमात्रव्यङ्ग्यतैव । अथ 'पर्णविद्योताऽप्यपनाऽऽचार-यज्ञोपवीतादिव्यतिरिक्तनिमित्तनियन्धने १०
 त्त्वणः' इति ज्ञानम्, तस्मिन्निषुद्धिविन्दक्षणत्यात्, गद्याभ्यादिज्ञानयत्' इति लिङ्गात् प्रतिपत्तेः
 क्षणत्यादिसामान्यस्य नागममात्रव्यङ्ग्यत्वमिति, असदेतत् । नगरादिमानयत् व्यतिरिक्तनियन्धना-
 येऽपि तथाभूतज्ञानस्य कथंचिद् उपपत्तेः । न हि नगरादिज्ञानेऽपि व्यतिरिक्तं द्रव्यान्तरमस्ति यद्
 तत्कारणाननियन्धनं भवेत् कदादीनामेव प्रत्यासत्त्या कथाचित् प्रासादादिव्यवहारनियन्धनानां
 त्वादिव्यवहारनियन्धनपोपत्तेः अन्यथा 'पण्यगरी' इत्यादिष्वपि यस्त्यन्तरकल्पनामस्ततेः । न १५
 तत्रापि तथाऽस्तु इति यत्कथम्, यस्त्यन्तरस्य तस्मिन्निषुद्धनस्य तत्र निषिद्धत्यात् । अतोऽनैकान्तिको
 [ः सिद्धसाध्यता च समुदायिभ्योऽन्यत्याङ्गीकरणे समुदायस्य तस्मिन्निषुद्धनत्याद् ब्राह्मणवृत्तेः तद्वद्भे-
 दव्यभाषात् पानकपात् इति न पर्णादिभ्यो व्यतिरिक्तम् । तस्मात् शरीरोत्पत्तिकारणं धृतं तपो वा
 क्षण्यं परिकल्पनीयं स्यात् । तत्र ब्राह्मणानुयत्तोजितसंभूते शरीरविद्येये यदि ब्राह्मणत्वजातिः
 स्येता मयेत् ततः संस्कारसंदेहोऽपि न ततो ज्ञायतंत तेन संस्कारभाषात् मत्स्यो नाऽब्राह्मणो २०
 त् । अथ संस्काररहितोऽपि मत्स्यो ब्राह्मण एव केचन ब्राह्मणक्रियामकुर्वाणस्य भवति अत्राह्वण-
 पदेशस्तत्र पुत्रस्यैव पुत्रक्रियामकुर्वतः । तथाहि- 'अयमगोः' 'अयमनभ्यः' 'अयममनुष्यः' इत्यादि-
 पदारो लोके नुप्रसिद्ध एव । न घृतायता तत्क्रियावैकल्येऽपि परमार्थतस्तस्य तथाभाषः, प्रत्य-
 द्विरोधात् । एतस्यां च यस्तुन्वयस्यायां ब्राह्मणमातापित्रुपाद्यत्वस्य प्राधान्यात् गजादीनां विशेषेव
 त्त्वमप्यपनादिका क्रिया संघटते, तथाऽभ्युपगमे च प्रह-स्पास-मतङ्ग-विश्वामिधमस्तुनीनां २५

१ अनेकमलनार्थे सादृश्यादकारे च सादृश्यस्य नित्यकतिवदलनिषेधरता सिद्धता इत्या च चर्वा नवेने-४-
 १ प्र०-४० १४१ प्र० । ४० १५८ पं० १-४० १६३ पं० १० ।

तत्परंपरे तु कश्चिन्निषेधव्याजेन सादृश्यस्य नित्यप्रतिष्ठानता निरस्ता । या वेत्तम्—
 "साधुः प्रतिपिदायां जातः कश्चिन्मद्व किम् । तदन्वयित्वाविद्यौ विविष्टा सा च किं मता ॥
 बधिलदियुनाभाराः प्रसीणारोपकल्पनाः । सर्वेऽप्यत्रातिरोषेण तस्योने च विनासवः ॥
 भवेत्पूर्वदि सिद्धान्ति विदिष्टान्तामाधयाः । वैशिष्टयान्यथा नैव ह्युच्यतेऽत्रकतिवत् ॥
 जनकमादयो ये च प्रतिपिदाये तदन्वयत् । आचाराः साधुनाते हि कश्चिमेवपि भासिनः ॥
 अतीतय महान् कालो योषितां कश्चिन्नापत्तम् । तद् भवत्यपि निधेयं सादृश्यत्वं न शक्यते ॥
 अतीतिशयत्वाद्यो न हि कश्चिद् समसि चः । तदन्वयविद्युदि च तिलो वेदोऽपि नोक्तवत्" ॥
 —तत्परं० का० ३५७५-३५८० पृ० ११०-१११ ।

अयं भाषो ह्येकपि दर्शितः—
 "द्विर्वैराद्वीष्टौ पित्रोः पित्रोर्द्वैक्यः । तदानन्तब्रह्मरोषारोषो कश्चिन्नापत्तः ॥
 कामिनीवर्गसंतर्पेणैः कः संक्रान्तापातकः" ।—नैषध० पं० १७ श्लो० ४०-४१ पृ० ३६९ ।
 तस्मिन्नां च "यदाहुः" इत्यदिना
 "अप्येकपुत्राणां नाभीयात्संभवेः स्वजनैरपि । को हि जानाति किं कस्य प्रच्छर्पं पतकं मवेत्" । इति । तथा—
 "अनादाविह संघारे दुर्बारे मकरध्वने । कुले च कामिनीमूले वा कश्चिन्निह कल्पना" ।
 इति पद्यस्य उद्धृतं इत्येते तत्रस्य प्रथमं वयं परापरानुषये बृहस्पत्युत्पत्तेन समुद्धृतम्—
 अ० १ अथर्ववेदो० पृ० ३०६ ।

ब्राह्मणत्वं न स्यात् । न च अदृश्ये घस्तुनि निर्णयो विधानुं शक्यः 'शद्राद्युत्पाद्यन्वमय नाति' अनादिगोप्रपञ्चतो च कामार्तत्वात् सर्थदा प्रमदानां कर्माश्विद् व्यभिचारसंभवात् कुतो केषां नियन्धनब्राह्मण्यनिश्चयात् संस्कारस्य अध्ययनादेश्च अविपर्ययस्तत्त्वनिश्चयः ? आगमस्य च तेषां यनिवन्धनत्वेन कल्पितस्य रागादियुक्तपुरुषप्रणीतत्वेन अप्रामाण्यात् न निश्चयहेतुना अपौरुषेयत्वम् । प्रतिव्यक्ति एवभूतार्थप्रतिपादनपरस्य अनुपलम्भात् ततोऽपि तन्निश्चयः । न च अविगतत्वम् । षण्णिकप्रवादोऽत्र घस्तुनि प्रमाणम् तस्यापि व्यभिचारित्योपलब्ध्येः—दृश्यन्ते च बहुवैशेषिक्ये विगानेन ब्राह्मणत्वेन व्यवहियमाणा विपर्ययभाजः इत्यलमतिनिवन्धेन घचनमाप्रगम्येऽपि । तद्व्यवस्थितमेतत्—असत् सामान्यम्, तत्साधकप्रमाणाभावात् बाधकोपपत्तेश्च ।

[निरूपणपुरस्सरं विशेषपदार्थस्य खण्डनम्]

- १० नित्यद्रव्यवृत्तयः परमाण्वाकाश-काल-दिगात्मनस्तु घृत्तेः अत्यन्तव्यावृत्तयुद्धितेवो-
शेषाः ते च—परमाणूनां जगद्विनाशारम्भकोटिभूतत्वात् मुक्तात्मनाम् मुक्तमनसां च संसारार्थं
रूपत्वाद् अन्तत्वं तेषु भवा—अन्या इत्युच्यन्ते तेषु स्फुटतरमालक्ष्यमाणत्वात्, घृत्तित्वेनैव स
स्तिन्नेव परमाण्वादी नित्ये द्रव्ये विद्यत एव अत एव 'नित्यद्रव्यवृत्तयः' 'अन्याः' इत्युच्यते ।
नम् । अंपरे तु उत्पाद-विनाशलक्षणान्तरहितेषु द्रव्येषु भवा अन्या इत्यस्य व्याख्यानं 'नित्य-
१५ वृत्तयः' इति पदं वर्णयन्ति । व्यावृत्तयुद्धितेत्वं च विशेषाणां सद्भावप्रतिपादकं प्रमाणम् । एषा
असदादीनां गयादिषु आकृति-गुण-क्रियाऽवयव-संयोगनिमित्तोऽध्यादिभ्यो व्यावृत्तः प्रत्ययो ह
तद्यथा-‘गौः’ ‘शुक्लः’ ‘शीघ्रगतिः’ ‘पीनककुद्ः’ ‘महाघण्टः’ इति यथाक्रमम्—तथासद्विशि-
योगिनां नित्येषु तुल्याऽऽकृति-गुण-क्रियेषु परमाणुषु मुक्तात्म-मनस्तु च अन्यनिमित्तभावे प्र-
धारं यद्बलाद् ‘विलक्षणोऽयम्’ ‘विलक्षणोऽयम्’ इति प्रत्ययवृत्तिः देश-कालविप्रकृषोपलब्धे च
२० एवायम्’ इति प्रत्यभिज्ञानं च यतो भवति ते योगिनां विशेषप्रत्ययोच्चीतसत्त्वा अन्या विदे-
सिद्धाः । योगिनां तु एते प्रत्यक्षत एव सिद्धाः ।

एते च लक्षणासंभवादेव असन्तः । तथाहि—यद् एषां नित्यद्रव्यवृत्तित्वादिकं लक्षणमभिहितं
तत् असंभवदोषदुष्टत्वाद् अलक्षणमेव । यतः न किञ्चिन्नित्यं द्रव्यमस्ति, तस्य पूर्वमेव निरसत्वं
तद्भावे च तद्वृत्तित्वं लक्षणमेयां दूरोत्सारितमेव । यद्य योगिप्रभवविशेषप्रत्ययबलाद् एषां
२५ साध्यते, तद् असंगतमेव; हेतोरनैकान्तिकत्वात् । तथाहि-परमाण्वादीनां स्वसमायन्तरी-
स्वरूपं परस्परसंकीर्णरूपं वा भवेत्, संकीर्णस्वभावं चेति कल्पनाद्वयम् । आद्यकल्पनायां सत्
असंकीर्णपरमाण्वादीरूपोपलम्भात् योगिनां तेषु वैलक्षण्यप्रत्ययोत्पत्तिर्भविष्यतीति स्वयंमपरवि-
पदार्थकल्पनम् । द्वितीयायामपि विशेषाख्यपदार्थान्तरसिधधानेऽपि परस्परव्यतिभिधेषु परमा-
देषु तद्बलाद् व्यावृत्तप्रत्ययो योगिनां प्रवर्तमानः कथमध्रान्तो भवेत् स्वरूपतोऽव्यावृत्तत्वात् ।

१ "नित्यद्रव्यप्रत्ययोऽन्या विशेषाः । ते स्वत्वान्तव्यावृत्तिहेतुत्वाद् विशेषा एव"—प्रसंग- ६०- ११ पं.
"विशेषा एव केचित्तु व्यावृत्तरेव हेतवः । नित्यद्रव्यस्थिता वैऽन्या विशेषा इति वर्णिता." ॥
—तत्पद- ६०- ७११ १- २११ ।

२ "अन्तेषु महा अन्याः साधयविशेषद्वलाद् विशेषाः । विनाशारम्भद्वितेषु नित्यद्रव्येषु बाधकारित्वमपि
प्रतिशब्धेऽपि वर्तमानाः अत्यन्तव्यावृत्तयुद्धितेवः"—इत्यादि—प्रसंग- ६०- १२१ पं- १२- ।

३ यद्बलाद् ६- ३०- ३०- ३०- ३० ।

"यद्बलाद् परमाण्वादी बाधन्ते योगिनां विषयः । विलक्षणोऽयमेतन्मरिचि प्रलेहमात्रिणाः" ॥

—तत्पद- ६०- ७११ १- २१० ।

४ "ये पुनः कतिना एते विशेषा अन्याभाविनः । नित्यद्रव्यप्रत्ययोऽन्येऽन्येषुमात्रिणाः कथाः ॥

बाधकारित्वमपि वर्तमानाः अत्यन्तव्यावृत्तयुद्धितेवः । नित्यद्रव्येषु बाधकारित्वमपि ॥

किञ्चिद्बलाद् परमाण्वादी बाधन्ते योगिनां विषयः । नित्यद्रव्येषु बाधकारित्वमपि ॥

कथं तेषु विशेषेषु वैलक्षण्यप्रत्ययो योगिनां प्रवर्तमानः कथमध्रान्तो भवेत् स्वरूपतोऽव्यावृत्तत्वात् ॥

—तत्पद- ६०- ७११-७११ १- २११ ।

अप्यत्रिषु व्यावृत्ताकारतया प्रवर्तमानान्तरात् तत्र अन्तर्निष्कृष्टरूपतया भ्रान्त्याऽनतिप्रमाणम् एवमेतन्प्रत्यययोगिनस्तेऽप्योगिन एव स्युः । किञ्च, यदि विदोषाभ्युपपदाध्यान्तरात्प्रतिषेधेन विलक्षण प्रत्ययोपपत्तिर्न भवेत् कथं विदोषेषु तत्रोपपत्तिर्भवेत् तेषु अपरविदोषाभावात् । भावे वा अन्वयत्वात् प्रसक्तः 'नित्यद्रव्यावृत्तयः' इति च अभ्युपगमशक्तिः स्यात् विदोषेषु अपि विदोषाणां पूर्णः । अथ नन् एव तेषु परस्परवैयर्थ्यमिति अपरविदोषरमन्तरैणापि विलक्षणयुक्तिविषयता तां परमाण्यादी नामपि तत्र एव तद्बुद्धिप्रवृत्तिर्भविष्यतीति व्यर्थं विदोषाभ्युपपदार्थपरिकल्पनम् । अथ विदोषेषु अपर विदोषयोगाद् व्यावृत्तबुद्धिपरिकल्पनापानपन्थादिषाधकोपपत्तेः उपचारात् तेषु तद्बुद्धिः, न । तथा भूतविज्ञानाधाराणां योगिनामयोगिन्यप्रसक्तः-तद्बुद्धेः 'विदोषा इव' इति स्पष्टरूपतया प्रवृत्तं अनिर्णयव्युत्पत्तिकरणत्वात् तेषां 'विदोषा एव' इत्यस्मत्प्रवृत्तव्युत्पत्तिकरणत्वे अपरविदोषविकल्पान विदोषाणां परमाण्यादीनामपि अपरविदोषरूपतया तद्बुद्धेरपिपर्यस्तरूपत्वेन तद्वाधाराणां कथं न अपयोगित्वम् । यदि च बाधकोपपत्तेर्विदोषेषु व्यावृत्तबुद्धिर्न अपरविदोषनिबन्धना तां परमाण्यादिष्वपि भिन्नविदोषनिबन्धना नासाद्यभ्युपगन्तव्या, तेषां तत्र भिन्नाभिप्रेत्यावृत्तरूपकरणानुपपत्तेर्बाधकत्वसद्भावात् । यदप्यत्र अप्ययनाद्युक्तं प्रतिश्रुत्याधानम्—'यथा भ्रमांसाऽनुच्यादीनां स्वत एव अनुचित्वम् अन्वेषां च भाषाणां तद्योगात् तत् तथेहापि तादात्म्यात् विदोषेषु स्वत एव व्यावृत्तप्रत्ययहेतुत्वम् परमाण्यादिषु तु नद्योगात् । किञ्च, अतदात्मकेष्वपि अन्यनिमित्तः प्रत्ययो भवत्येव यथा प्रदीपान् पटादिषु न पुनः पटादिभ्यः प्रदीपे एव विदोषेभ्य एव अण्वादी विशिष्टप्रत्ययः न अण्वादिभ्य इत्यादिकम्" [] , तदपि असंगतम् । यतोऽनुचित्वं भाषाणां कल्पनासमसरोपितम् न पारम्भाधिकं अव्ययस्वितेतस्य । तथाहि—यदेव कश्चित् धूम्रियादेर्द्रव्यमनुचित्वेन प्रतिभाति तदेव कापान्तिकादेः अनुचित्वेन । न च एकस्य परस्परवियुक्तानेकरूपसमावेशो युक्तः एकत्वशक्तिप्रसक्तः । अयत्तु या पारम्भाधिकं पदायोनामनुचित्वं तथापि न दृष्टान्त-दृष्टान्तिकयोः साम्यम् यत् स्वै(भ्य)मांसाऽनुचिद्रूपसंसर्गाद् भोदकादयो भावाः प्रच्युतप्राकननुचित्वभावा अपर एव अनुचित्वरूपा उत्पद्यन्ते इति युक्तमेवामन्यसंसर्गजमनुचित्वम् न तु परमाण्यादिषु यत्तत् संभवति तेषु नित्याद्यादेव प्राकनाऽवियुक्तस्वरूपपरित्यागेन अपरवियुक्तस्वरूपतयाऽनुपपत्तेः अत एव प्रदीपपटदृष्टान्तोऽपि असंगतः पटादीनां प्रदीपादिपदाध्यान्तरोपाधिकस्य रूपान्तरस्य उत्पत्तेः प्रवृत्तेः पटदसंसर्गात् इति । अनुमानसाधितश्च विदोषसद्भावाभ्युपगमः । तथाहि-विद्याशुद्धिकरणेषु भावे विलक्षणप्रत्ययः तद्व्यतिरिक्तविदोषनिबन्धनो न भवति, व्यावृत्तप्रत्ययत्वात्, विदोषेषु व्यावृत्तप्रत्ययत्वात् इति । पूर्णेषु अन्वय हेतोः प्रतिबन्धादिकं वाच्यम् । तत्र विदोषपदार्थसद्भावात् तत्साधकप्रमाणाभावात् बाधकोपपत्तेरिति स्थितम् ।

१ "नित्यद्रव्यावृत्तयोऽस्या इति चाभ्युपगमहानिप्रवृत्ताश्च"—तत्त्वसं. पत्रि. पृ. १११ पं. ११ ।

२ "यथा गकाधमांसादीनां स्वत एवाऽनुचित्वं तद्योगादन्वेषां तथेहापि तादात्म्यादन्वयविदोषेषु स्वत एव प्रत्ययव्यावृत्ति तद्योगात् परमाण्यादिविधिः"—प्रत्यय. सं. पृ. १११ पं. ११ ।

३ "सा एव" इत्यादिना प्रवृत्तमवेतरोत्तरमाहादृते—

स्वत एवाऽनुचित्वं हि श्रमांसादेर्वया स्थितम् । तद्योगादन्वेषां तु तथेहापि वरीष्यते ॥
यथा प्रकाशयो रीषो वटादेव स्वतः स्थितः । तत्रप्रकाशान्तरायां च नियतोऽवमिदं तथा ॥"

—तत्त्वसं. पृ. ८१७-८१८ पृ. १११ ।

४ यथा स्वमांसा-वा. वा. मां. मां. । "य आह यथा श्रमांसा"—तत्त्वसं. पत्रि. पृ. ११४ पं. १ ।

५ "अनुचित्विभावोऽयं साधुतो न तु तारिष्यकः । तत् स्वत एव परतो वाऽयं कथं नाम भविष्यति ॥

अथवा भाविकस्तेऽपि श्रमांसादिबन्धादिभे । ज्ञानन्तेऽनुचयो भावा नैव नित्या अत्रन्मत्तः ॥

प्रदीपादिप्रमाणाश्च ज्ञानोत्पादस्वरूपाः । तन्मते क्षयिका ह्यर्थाः कतथाभरणादयः ॥

न विद्यादासरीभूतविशेषवत्तभाविनी । वैतथ्यमवितिषु क्रमोत्पत्तेः सुखादिभ्यः" ॥

[निरूपणपुरस्तरं समवायपदार्थस्य सण्डनम्]

समवायस्तु 'इह तन्तुषु पटः' इत्यादीह्युक्तिविशेषाद् द्रव्यादिभ्यो अर्थान्तरत्वेन अन्वयगम्ये "अयुतासिद्ध"—[प्रशस्त० कं० पृ० १४ तथा ३२४] इत्यादिलक्षणोपेतः । यथा हि सत्ता-द्रव्यत्वा-दीनामात्मानुरूपप्रत्ययकर्तृत्वात् स्वाधारेषु तेभ्यः परस्परतश्च अर्थान्तरभावतया समवायस्यापि ५ पञ्चसु पदार्थेषु 'इह तन्तुषु पटः' 'इह पटद्रव्ये गुण-कर्मणी' 'इह द्रव्य-गुण-कर्मसु सत्ता' 'इह द्रव्ये द्रव्यत्वम्' 'इह गुणे गुणत्वम्' 'इह कर्मणि कर्मत्वम्' 'इह द्रव्येषु अन्त्या विशेषाः' इत्यादिविशेष-

१० सद्भावे नित्यं सत्त्वमसत्त्वं वा स्यादिति विपर्यये वाचकं प्रमाणम् । एवम् 'इह' बुद्धिलक्षणस्यः समवायः । अध्यक्षबुद्धयवसैपत्यमपि तस्य केचन मन्वन्ते । तथाहि-अक्षव्यापारे सति 'इह तन्तुषु पटः' इत्यादिप्रत्ययोत्पत्तिविशेषणभूतस्य तस्य 'इह' बुद्धयवस्यवसैयता । समवायश्च न संयोगवद् भिन्नः किन्तु तद्विज्ञाविशेषाद् विशेषलिङ्गाभावाच्च सत्तायत् सर्वत्र एक एव, अकारणत्वाच्च तद्वदेव नित्यः । अकारणत्वं च तत्कारणानुपलब्धेः सिद्धम् ।

१५ अत्र प्रतिविधीयते—'इह तन्तुषु पटः' इत्यादिका बुद्धिः स्वसमयादित्वावसानाप्रकल्पितैव न तु लोके तद्योत्पद्यमानत्वेन सिद्धेति धर्म्यसिद्धेराध्यासिद्धो हेतुः । तर्थाहि—यत्र नानात्वमुपलक्षितं भवेत् तत्र आधाराधेयभावे सति 'इह' बुद्धिरुत्पद्यमाना लोके संवेद्यते, यथा 'इह कुण्डे दधि' इति । न च नानात्वं तन्तु-पटयोरुपलब्धिगोचरः इति कथं तत्र 'इह' बुद्धयुत्पादः ? न च स्वमतिप्रकल्पितस्य कार्यस्य कारणपर्यनुयोगः परं प्रति विधीयः । न चेच्छायाः पदार्थरूपानुरोधः तस्याः सातत्त्व-न्यस्य प्रकल्पयितुं शक्यत्वात् न कैवल्यम् 'इह तन्तुषु पटः' इत्यादिका बुद्धिलोके न संवेद्यते किन्तु विपर्ययेणैव तस्या उत्पादानुभवः । तथाहि—'वृक्षे शाखा' 'पर्वते शिला' इत्यादिका बुद्धिलोके उर-

१ "तन्तुष्वेव पटोऽमीषु वीरणेषु कटः पुनः । इत्यादीहमतेर्भावात् समवायोऽवगम्यते" ॥—तत्त्वसं० का० ६२१ पृ० २१५ ।

२ "अयुतासिद्धानामाध्यायभारभूतानां यः संबन्ध इहप्रत्ययहेतुः स समवायः"—प्रशस्त० कं० ।

३ "सत्सामाये स चेत् किं हि मतेरसा निबन्धनम् । न विशेषमतिरंशा निमित्तान्तर्वाजिता ॥

इहबुद्धयविशेषाच्च योगवन्न विभिद्यते । सर्वसिद्ध भाववत्त्वेप एक एव प्रतीयते ॥

कारणानुपलब्धेच्च निष्ले भाववदेव सः । न ह्यस्य कारणं कथितं प्रमाणेनोपलब्धते" ॥

—तत्त्वसं० का० ६२४-६२९ पृ० २१५ ।

४ "एवं तावद् वैशेषिकाणां मतेन इहबुद्धिलिङ्गानुभेयः समवायः । नैयायिकमतेन तु इहबुद्धिप्रत्ययगम्य एव"

—तत्त्वसं० पक्षि० पृ० २१५ पं० २४-१ ।

५ "तदेतदिहविज्ञानं परेयामेव वर्तते । स्वसिद्धान्तानुरागेण न ह्येत् लौकिकं तु तत्" ॥

—तत्त्वसं० का० ६२७ पृ० २१६ ।

६ "नानात्वलक्षणे हि स्यादाधाराधेयभूतयोः । इदमत्रेति विज्ञानं कुण्डादौ धीकलादिवत् ॥

नैव तन्तुपटादीनां नानात्वेनोपलक्षणम् । विद्यते नैव तेषु स्वुदितमत्रेति मुद्दयः" ॥

—तत्त्वसं० का० ६२८-२९ पृ० २१६ ।

७ "क्षेच्छया रचिते वाऽस्मिन् कल्पितेऽपि वस्तुषु । न कारणनियोगोऽयं परं प्रत्युत्पद्यते" ॥

—तत्त्वसं० का० ६३० पृ० २१६ ।

८ "इमे शाखाः सिद्धाश्च इत्येषा लौकिकी मतिः । अणारूपारिदितिशब्देनैतत्तद्वैतव्यमनान् ॥

तौ पुनर्यासिते ह्यनं लोकातिशान्तमुच्यते । पटे ह्यं किदासीति तादात्म्यं तत्रगच्छति ॥

इत्युक्तमिदं हि सर्ववस्त्वामिषावकाः । तद्विशेषनिष्ठानाप तथा ते विनिवेशिणः ॥

तत्त्वविज्ञेयं विह्वलं तेनाकारेण वर्तते । समवायाच्च मेरुस्य सर्वव्यमप्यनीक्षणम्" ॥

—तत्त्वसं० का० ६३१-६३४ पृ० २१७ ।

९ उरपाद्य-ना० का० मं० मं० ।

तन्वयेन संबधते । न च 'युद्धे शाय्या' इत्यादिकाऽपि मतिः समयायनिबन्धना किन्तु विवक्षित-
 व्याप्यतिरिक्तस्वभाव्यादिविशिष्टममुद्रायनिबन्धनेय । एषाम् 'इदं घटे रूप-रस-गन्ध-स्पर्शाः' इत्या-
 युद्धेऽपि घटस्वभावात्त्वं रूपादीनां नियन्धनन्येन प्रतिपद्यते लोकः । तथाहि—घटे रूपादिकः घटस्व-
 पमेय एतद्रूपादिकं न पटादिस्वभावात् यद्गुण रूपादियु साधारणशक्तिविशेषप्रतिपादनाभिप्रायेण
 न्यरूपादिव्यवच्छेदेन घटादिश्रुतेः संकेतः रूपादिश्रुतेस्तु मत्वेकमसाधारणचक्षुर्ब्रानादिकापौंपा-
 शक्तिप्रकाशनाय समयकरणम् भंत एष घटादिश्रुतिर्न रूपादीन् भेदान् आक्षिपति तन्नामाना-
 करण्याभावात् रूपादिद्रव्याश्च घट-पटादिर्नयापस्यरूपादियाचका इति रूपादिशब्देभ्यः केय-
 यो न तद्विशेषप्रतीतिस्तत्र विशिष्टापस्यरूपादिप्रतिपादनाय 'घटे रूपादयः' इत्येयमुमयपदप्रयोगः
 यत् ततोऽपि घटात्मका रूपादयः पटात्मकरूपादिव्यवच्छेदेन प्रतीयन्ते घटद्रव्यस्तु तेषांयस्यं
 दनादिस्वभावाग्नयेन घटं भूत इति केयन्नास विशेषप्रतीतिः 'रूपम्' इत्यादिशब्दप्रयोगे तु तद्व्य-
 वच्छेदेन विशेषप्रतिपत्तिरुपजायते इति तत्रप्रयोगः । तस्मान् संकेतयद्वात् 'इदं घटे रूपादयः'
 गदि ज्ञानं तथाभूतपदार्थनिबन्धनम् न समयायनिबन्धनम् यतो न घटरूपादिसमयायानां भेदः
 रूपानां कश्चिन्

तिरैकान्तिकः
 त्वविशयात् १५
 'इत्यादियुद्धेऽपि उत्पत्तिः स्यात् । तथाहि—यत् एष समयायात् 'कपालेषु घटः' इति प्रत्ययोर-
 रन्तुपगता स एष समयायः सन्तुपु घटस्य इति किमिति तथाप्रत्ययोरन्तर्निर्भवेत् । अथ न
 इति तत्र नान्येनोक्तम् । 'कपालेषु घटः' इति
 इति तत्र नान्येनोक्तम् । 'कपालेषु घटः' इति

पदार्थसंकरः, अतथाप्येयनियमात् । तथाहि—'द्रव्येष्वेव द्रव्यायम्' 'गुणेष्वेव गुणायम्' 'धर्मेष्वेव
 धर्मयम्' इत्येव द्रव्यायादीनां प्रतिनियताधारावच्छेदेन प्रतिपत्तेः सद्भावात्, न, एषं समयायस्य प्रति-
 शब्धे भिन्नयोपपत्तेः । अर्थे 'इदं' इति समयायनिमित्ताया बुद्धेर्भिन्नाकारतया सर्वत्र अनुगमात् यत्तः
 मयायः सर्वत्रायसीयते, तदेकथेऽपि द्रव्यायादिनिमित्तानां प्रत्ययानां प्रतिनियताधारावच्छेदेनाऽ-

१ "अतो पटादिश्रुती रूपादिभेदानाक्षिपतीति सामानाधिकरण्याभावात् केयविकारभेदेन तद्व्यभिचारी प्रतिपत्तयम्"
 —तापटी. पृ. १३७ व. ११ ।

२-सार्थायस्तु-४० भा. हा. वि. । "एषादिशब्दा हि सर्ववत्स्य एषादेवैकत्वात्"—तापटी. पृ. १३७ व. ११ ।

३ ४०० व. १० टि. ३ ।

४ "यथेष्टः समवायः स्यात् सर्वेष्वेव च वस्तुषु । कपालदिष्वपि ज्ञानं पटादीनि प्रकल्पते ॥
 गजदिष्वपि गोलादि सामस्योत्पन्नव्यते । ततो गवादिरूपत्वमग्रीर्षा एवमेव च ॥
 पशुसन्तुपु घोऽस्तीति समवायात् प्रतीयते । अत्रि चार्थो कपालेषु तस्यैव न तदेति निम् ॥
 नाशितः स कपाले येनानु तन्नुपहवीभवेत् । आशितः समवायेन स कपालेऽपि नाशित इति ॥
 ततोर्धेः समवाये हि पटस्येक्ष्मिणीयते । स घटस्य कपालेषु तदीयवर्धिमिरेत् ॥
 एवं यच्च गजलादिघमवायो गजदिषु । गोलादिजातिभेदानां स एव साभेदेष्वपि ॥
 —तापटी. पृ. १३५-१३६ पृ. ११६-११७ ।

५ भयानु अ-वा. वा. भा. गां. । "किमिति तथाप्रतीतिर्न भवेत्"—तापटी. पृ. १३६ व. १० ।

६ "अथ" इत्यादिनाऽत्र प्रकल्पमतेऽकारणत्वात्—
 आधाऽप्येवमित्यतः स वैश्वेऽपि सिद्धे । इत्येष्विदं हि तन्नादिर्दत्तेव च दत्तम् ॥
 —तापटी. पृ. १३५ पृ. ११५ ।

७ "इदंति समवायेऽपि तन्नुपहवीभवेत् । सर्वत्र समवायेऽप्येव एतेषु रूपेषु ॥
 इत्येव विनियमितानां व्यतिरेकस्य सर्वत्र । यिदा इत्येविकानीनां नियन्धनस्यैवरेत् ॥
 —तापटी. पृ. १३५-१३६ पृ. ११५ ।

८-वच्छेदेनानुया-४० वा. । "प्रतिनियताधारावच्छेदेनेत्येतेऽपि तद्व्यभिचारीत्वात् तद्व्यभिचारीत्वात्—
 —तापटी. पृ. १३५ पृ. ११५ ।

मनुष्यापितयोपत्तेर्द्रव्यत्वादीनां भेद इति न पदार्थपञ्चकस्य संकीर्णताप्रसक्तिः, बलं हि त्वि-दुष्कले
 संयोगकत्वेऽपि आधाराधारप्रतिनियम उपपत्तिमान् तथा समवायैकत्वेऽपि द्रव्यव्यापिं
 अकशक्तिभेदांघा(दादाघा)राधेयप्रतिनियमोपपत्तेः असंकीर्णपदाब्जव्यवस्था संगतैव प्रमाणात्
 त्वान् प्रमेयव्यवस्थायाः इति, असदेतत्: यतो नास्माकं रूपव्यादीनां रूपादिषु माधेयविषय
 ५ मयनां पुनः समवायमेकं सर्वत्राऽभ्युपगच्छतां प्रतिनियमो दुर्घटः प्रसज्येत । तथाहि-इत्येव
 द्रव्यत्वम् इत्येवं नियमः समवायनियमघनो भयद्विरभ्युपगम्यते, द्रव्यव्यापेः समवायस्य च दुष्कले
 प्यपि एकमेव सद्भावात् कथं न पदार्थसंकरप्रसङ्गः द्रव्यव्याप्याधेयस्य अभिप्रतिविकल्प
 येष द्रव्ये द्रव्यत्वस्य यः समवायः न स एव गुणादिषु गुणव्यापेस्तादि संयोगस्य समवायस्य
 धारं भेदः स्यात् । अथ स्वरूपेण अभिप्रस्थापि समवायस्य द्रव्यव्यापिविशेषणमेतद् भेद इति च तत्
 १० धर्मकतः ननु द्रव्यव्यापेर्विशेषणस्य समवायामेदे कुतो भेदः । यदि स एव माधेयविषयः
 तेनां अत्र एव भविष्यतीति समवायप्रकल्पना व्यर्था । अथ प्रतिनियताधारसंभरणतात् तेषां तस्मि
 निवृत्तकृता तादि समवायस्य विशेषणमेतद् भिन्नता विशेषणानां च समवायात् तां एतयोक्त
 धर्मः । यतो हि द्रव्यव्यापिनिमित्तानाम् इत्याद्यभिदिगम् तादृपि भरांयद्रम् । न हि भविष्ये विविधे
 गति इत्येव स्वरूपविषये गुणम् तस्य अतःकार्यव्यप्रसक्तोः । एवं च बुद्धिप्रतिरेकान्मयात् तद्व्य
 १५ द्रव्यव्यापिपदादिनिमित्तानाम् न युक्तिर्मागता । न च 'द्रव्य एव द्रव्यत्वमाधिपत्' इति धारदेश्य
 प्रविष्टस्य समवायस्यमाधेय आधिपत्यादिपदस्ययोग्यतात्, तस्य च सौवाऽपि विधिवात् तद्व्यव
 धेयत्वानि अत्र ननु समवाययोग्यात् । न च एतन्नाऽप्यत्रकशक्तिप्रतिनियमात् आधाराधेयप्रतिनियत
 सद्भावात् तद्व्यवस्थापि समवायप्रतिभित्तानाम् । तथादि-द्रव्यादीनां द्रव्यव्यापिमागत्यात् इत्ये
 २० वक्तव्यत्वात् तद्व्यवस्थापि सौवाऽपि योग्यात् । न च द्रव्य एव द्रव्यत्वम् समवायेत् तद्व्यवस्थापि न युक्त
 २५ इत्येव तद्व्यवस्थापि समवायस्यमाधेयत्वात् तस्यैव सौवाऽपि विधिवात् इति
 च तद्व्यवस्थापि समवायस्यमाधेयप्रतिनियम इति न ततोऽपि आधाराधेयप्रतिनियमः ।

सौवाऽपि इति द्रव्यव्यापिपदादिनिमित्तानाम् इत्येव तद्व्यवस्थापि समवायस्यमाधेयप्रतिनियमः ।

- १. "तत्र द्रव्यत्वस्यैव सौवाऽपि विधिवात् । अथाधेयप्रतिनियमस्यैव प्रतिनियमो भवः ॥
 अथाधेयप्रतिनियमस्यैव सौवाऽपि विधिवात् । समवायैकताऽपि तत्रैव च विद्यमाने ॥
 —तत्त्वटीका- भा. ३३३-३३४ पृ. २११ ।
- २. "तत्र द्रव्यत्वस्यैव सौवाऽपि विधिवात् । अथाधेयप्रतिनियमस्यैव प्रतिनियमो भवः ॥
 अथाधेयप्रतिनियमस्यैव सौवाऽपि विधिवात् । समवायैकताऽपि तत्रैव च विद्यमाने ॥
 —तत्त्वटीका- भा. ३३३-३३४ पृ. २११ ।
- ३. "तत्र द्रव्यत्वस्यैव सौवाऽपि विधिवात् । अथाधेयप्रतिनियमस्यैव प्रतिनियमो भवः ॥
 अथाधेयप्रतिनियमस्यैव सौवाऽपि विधिवात् । समवायैकताऽपि तत्रैव च विद्यमाने ॥
 —तत्त्वटीका- भा. ३३३-३३४ पृ. २११ ।
- ४. "तत्र द्रव्यत्वस्यैव सौवाऽपि विधिवात् । अथाधेयप्रतिनियमस्यैव प्रतिनियमो भवः ॥
 अथाधेयप्रतिनियमस्यैव सौवाऽपि विधिवात् । समवायैकताऽपि तत्रैव च विद्यमाने ॥
 —तत्त्वटीका- भा. ३३३-३३४ पृ. २११ ।
- ५. "तत्र द्रव्यत्वस्यैव सौवाऽपि विधिवात् । अथाधेयप्रतिनियमस्यैव प्रतिनियमो भवः ॥
 अथाधेयप्रतिनियमस्यैव सौवाऽपि विधिवात् । समवायैकताऽपि तत्रैव च विद्यमाने ॥
 —तत्त्वटीका- भा. ३३३-३३४ पृ. २११ ।
- ६. "तत्र द्रव्यत्वस्यैव सौवाऽपि विधिवात् । अथाधेयप्रतिनियमस्यैव प्रतिनियमो भवः ॥
 अथाधेयप्रतिनियमस्यैव सौवाऽपि विधिवात् । समवायैकताऽपि तत्रैव च विद्यमाने ॥
 —तत्त्वटीका- भा. ३३३-३३४ पृ. २११ ।
- ७. "तत्र द्रव्यत्वस्यैव सौवाऽपि विधिवात् । अथाधेयप्रतिनियमस्यैव प्रतिनियमो भवः ॥
 अथाधेयप्रतिनियमस्यैव सौवाऽपि विधिवात् । समवायैकताऽपि तत्रैव च विद्यमाने ॥
 —तत्त्वटीका- भा. ३३३-३३४ पृ. २११ ।
- ८. "तत्र द्रव्यत्वस्यैव सौवाऽपि विधिवात् । अथाधेयप्रतिनियमस्यैव प्रतिनियमो भवः ॥
 अथाधेयप्रतिनियमस्यैव सौवाऽपि विधिवात् । समवायैकताऽपि तत्रैव च विद्यमाने ॥
 —तत्त्वटीका- भा. ३३३-३३४ पृ. २११ ।
- ९. "तत्र द्रव्यत्वस्यैव सौवाऽपि विधिवात् । अथाधेयप्रतिनियमस्यैव प्रतिनियमो भवः ॥
 अथाधेयप्रतिनियमस्यैव सौवाऽपि विधिवात् । समवायैकताऽपि तत्रैव च विद्यमाने ॥
 —तत्त्वटीका- भा. ३३३-३३४ पृ. २११ ।
- १०. "तत्र द्रव्यत्वस्यैव सौवाऽपि विधिवात् । अथाधेयप्रतिनियमस्यैव प्रतिनियमो भवः ॥
 अथाधेयप्रतिनियमस्यैव सौवाऽपि विधिवात् । समवायैकताऽपि तत्रैव च विद्यमाने ॥
 —तत्त्वटीका- भा. ३३३-३३४ पृ. २११ ।

प्रतिषिद्धत्वात्, तत्सङ्गावेऽपि चायं पर्यनुयोगस्तत्रापि नुस्यः । तथाहि—यदि 'इह कुण्डे दधि' इति बुद्धिः संयोगनिमित्ता तस्य च एकत्वम् नद्वा निमित्तत्वाविशेषात् यथा 'कुण्डे दधि' इति प्रत्ययः तथा 'दधि कुण्डम्' इत्यपि स्यात् दधि-कुण्डसंयोगस्यापिशेषे तन्नन्यप्रत्ययस्यापि अपिशेषप्रसक्तेः अन्यथा तस्य तन्निमित्तत्वायोगात् अतिप्रसङ्गात् । किञ्च, यदि 'इह तन्तुषु पटः' इति प्रत्ययः तन्तु-पटव्यतिरिक्तनिमित्तमन्तरेण न स्यात् 'इह समवायिषु समवायः' इत्यपि प्रत्ययः अपरसमवाय-५ निमित्तमन्तरेण न स्यात् । अथापरसमवायप्रकरणात्समवायस्यप्रसक्तेस्तमन्तरेणापि अस्य प्रत्ययस्यो-त्पत्तिर्लादि अनेनैव हेतुर्नैकान्तिकः स्यात् इति न 'इह' प्रत्ययात् समवायसिद्धिः । यथा 'कारणानुप-लब्धेर्नित्यः समवायः' इत्यभिधानम्, तदप्यसंगतम्, यतो यद्यत् नित्यः स्यात् तदा घटादीनामपि नित्यत्वं प्रसज्येत स्वाधारेषु तेषां सर्वदाऽवस्थानात् । तथाहि-एषां समवाययज्ञात् स्वाधारेषु अय-स्थाननिमित्ते स च नित्य इति किमिति सर्वज्ञे न संतिष्ठेरन् ! अथ स्वारम्भकावयवविनाशाद् १० विभागाद् वा घटादीनां विनाशः सत्यपि समवायेऽवस्थितिहेतौ सहकारिकारणान्तराभावाद् विरोधि-प्रत्ययोपनिपाताच्च ततो न घटादीनां नित्यत्वप्रसङ्ग इति, असदेतत्; यतः कपालादीनां घटाधार-म्भकावयवानामपि स्वारम्भकावयवेषु समवायोऽभ्युपगम्यते तेषामपि स्वारम्भकावयवेषु यावत् परमाणुः तस्य च नित्यत्वाद् मान्यथावत्सद्भाव इति सर्वेषां सर्वदा स्वारम्भकावयवेषु समवायसद्भा-यात् कुतो विभागो विनाशो वा—येन कारणविभागादिसद्भावात् घटादेर्विनाशोत्पत्तिर्भवेत्—विरोधि-१५ समवायसद्भावे विभागादेरनुत्पत्तेः (?) यदि च स्वारम्भकावयवानां विनाशोऽभ्युपगम्येत तदा सम-वायस्यापि विनाशाभ्युपगमोऽवश्यंभावी संबन्धनिवृत्तौ संबन्धनिवृत्तेरवश्यंभावितात् कुण्ड-बद्ध-संयोगिविनाशे तत्संयोगयत्, संबन्धिनां वा अविनाशाप्रसङ्गः अविनष्टसंबन्धत्वात् अनुपपत्तसंयोग-द्रव्यद्वययत् अन्यथा उभयेषामपि तत्संबन्धस्वभावाद्वा निमित्तः स्यात् । अर्धं यदि निवृत्तादौ संबन्धि-त्वात् समवायविनाश इति प्रथमप्रयोगार्थस्तदा हेतोः पक्षकदेशासिद्धताप्रसक्तिः न हि अदोषाणां २० संबन्धिनां प्रत्ययेऽपि विनाशः परमाण्वादीनां तत्रापि अवस्थानात् । अथ 'विनष्टकतिपयसंबन्धित्यात्' इति हेतुर्विषयसिद्धताद्वा अनेकान्तिकः यतः यदि नाम कश्चित् संबन्धी विनष्टस्तथापि अपरसंबन्धि-निबन्धना संबन्धस्य अवस्थितिरुक्तैव । न च संयोगस्यापि कतिपयसंयोगिविनाशेऽपि अपरसंयोग्य-पस्थानात् अनेनैव न्यायेन अवस्थानप्रसक्तिः, संयोगस्य प्रतिसंयोगि मिश्रत्वात् तद्विनाशे विनाशो-पपत्तेः समवायस्य तु सर्वत्र एकत्वात् नैकसंबन्धिनिबन्धना विनाशः 'इह' प्रत्ययस्य अन्यत्रापि अविनाश-२५ यात् तत्रियन्धनस्य समवायस्यापि अनेद् इति नान्यसंबन्धिप्रसङ्गावे तद्विनाशाप्रसक्तिः, असदेतत्; यतः

१ घृ० १७१ पं० ९ तथा घृ० १११ पं० ४२-१

२ घृ० ७०० पं० १४ ।

३ "निललेनास सर्वेऽपि निलाः प्राप्ताः (घटादयः) । आधारेषु घटा तेषां समवायेन संस्थिते " ॥
—तत्त्वसं० भा० ८५४ घृ० २०१ ।

४ "स्वारम्भकविभागाद्वा यदि वा तद्विनाशतः । ते नद्वयित क्रियाया (ईश) योगादेरिति चेन्न तत्र ॥
स्वाधारेषुसमवाये हि तेषामपि घटा मतः । तेषां विनाशमात्रे तु नियताऽस्यापि नापिना " ॥—
—तत्त्वसं० भा० ८५५-८५६ घृ० २०१ ।

५ "संबन्धिषो निवृत्तौ हि संबन्धोऽस्तीति दुर्घटम् । न हि संयुक्तान्तरेऽपि संबन्धो भोषातिष्ठति ॥
यथा संबन्धमात्रे तु संबन्धकानामवस्थितिः । समवायस्य सद्भावं तथा स्वात् समवायिनम् " ॥
—तत्त्वसं० भा० ८५६-८५७ घृ० २०१ ।

६ तत्संबन्धस्य-भा० । "अन्यथा तत्संबन्धस्यभावाद्वा निवृत्तसंबन्धस्य प्रसङ्गेन"—तत्त्वसं० भा० ८५७-८५८ घृ० २०१ ।

७ "एवमेव संबन्धिनिवृत्तेऽपि समवायोऽवस्थितिः । अन्यसंबन्धिप्रसङ्गात् संबन्धो नो यत्न मत्तः ।
—तत्त्वसं० भा० ८५८ घृ० २०१ ।

८ "द्वेषे वै विनष्टसि घटायाः समवायिनः । तेषां कृपायाश्चो बोऽपि समवाय प्रसङ्ग-
स एव व्यतिष्ठति किं संबन्धन्तरस्थिते । अन्यस्य एव संबन्धविभागात्तद्विनाश-
नापत्तमवस्थास्यैव समवायस्य संस्थितौ । पूर्ववत् वै स्थित्वा एव प्रमुञ्चति घटादयः ॥
न तेषामवस्थाने तेषां (इतरात्मक इति) । सम (इति) अतिष्ठत संभवात्प्रसङ्ग-
अतः प्रसक्तिः सद्भावाच्च तं कृपाः स्फुटाभवे । पयसि च तथा देवा इति संबन्ध-
—तत्त्वसं० भा० ८५९-८६० घृ० २०१ ।

किं य एव घटादयो विनाशमनुभवन्ति स्वकारणादिसमवायिनः तद्व्यात्मक एव समवाय
 अविनष्टे पटादिसंबन्धन्तरेऽवतिष्ठते, आहोस्वित् अन्य एव असौ इति कल्पनाद्वयम् । यदि बाण
 पक्षस्तदा प्रागवस्थावद् अप्रच्युतवृत्तित्वाद् घटादयोऽवस्थिता एव स्युः तदनवस्थाने वा अनवस्थित
 घृत्तित्वात् समवायस्यापि विनाशः तस्य घृत्त्यात्मकत्वात् अन्यथा तस्य तद्रूपतानुपपत्तेः । सतत्त्वस्य
 ५ तदनुपकारिणस्तद्वृत्तिः 'समवायः' इति नामकरणे संज्ञामात्रमेव भवेत् न वस्तुतयाभावात् तथा
 अविनष्टसंबन्धवस्थायामपि घटादयो न स्वाध्रयवृत्ताः समवायसद्भावयत्नात् सिध्येयुः विनष्टसं
 धायिकारणावस्थायामिव परमार्थतो वृत्त्यभावात् एकरूपवृत्तिसद्भावेऽपि तेषां विनाशाभ्युपगमात्
 न तन्निमित्ता स्वकारणेषु तेषां स्थितिर्भवेत् तत्सद्भावेऽपि कथं तद्भावनिमित्तसद्भाव इति सर्वे
 चिन्त्यम् । अर्थं द्वितीयः पक्षस्तदा संयोगादियत् समवायवहुत्वप्राप्तेः 'समवायोऽमेदवान्' इत्यनु
 १० गमव्याहृतिः नित्यत्वे च समवायस्य अभ्युपगम्यमाने स्वकारणसमवायस्य सत्सत्तासमवायस्य
 जन्मशाब्दवाच्यस्य सर्वदा सद्भावात् कार्यजन्मनि क्वचिदपि कारणानां साफल्यं न स्याद् तथा
 अध्यक्षादिविरोधः तन्वादेः पटादिकार्यजनकत्वेन अध्यक्षादिना प्रतीतिः "अन्यतरकर्मजः उपयुक्तैर्म
 संयोगजश्च संयोगः" [वैशेषिकद० ७-२-९] "विभागोऽपि अन्यतरोभयकर्म-विभागजः" [
 "इन्द्रियार्थसन्निकर्षोत्पन्नं ज्ञानम्"] [न्यायद० १-१-४] इत्यादिजन्मप्रतिपादकम्ब्रह्मसमूहविरोध
 १५ समवायलक्षणस्य च जन्मनो नित्यतया क्रमासंभवाद् भावानां क्रमोत्पत्तिरुपलभ्यमाना विद्वा
 स्यात् । समवायलक्षणजन्मनित्यतया च 'जगद् अनुपकार्योपकारकभूतम्' इति शास्त्रप्रणयननय
 भवेत् । युद्धिजन्मनोऽपि समवायस्वभावतया क्रमाभावात् "युगपद् ज्ञानानुत्पत्तिर्मनसो विद्वा
 [न्यायद० १-१-१६] इत्यादि सर्वमपि विरुद्धं स्यात् इति नित्यसमवायप्रकल्पनप्रसङ्गनिमित्
 २० धाधितत्याद्य । आचार्यस्तु एतत् सर्वं हृदि कृत्वा तन्मिथ्यात्वाऽविनाभूतं प्रतिपादितसकलमा
 ध्यापकम् 'जं सयिसय-' इत्यादिना गौधापश्चात्तं हेतुमाह-यस्मात् स्वविषयप्रधानत्
 ययस्थिताऽन्योन्यनिरपेक्षोभयनधाधितं तत् अन्योन्यनिरपेक्षनधाधितत्वस्य मिथ्यात्वादि
 ऽविनाभूतत्वात् ॥ ४९ ॥

[अन्योन्यनिरपेक्षनधाधितानां वादानां मिथ्यात्वरहितत्वाभावप्रतिपादनम्]

२५ अन्योन्यनिरपेक्षनधाधितस्य मिथ्यात्वाऽविनाभूतत्वमेव दर्शयन्नाह-

जे संतयापद्रोसे सफोत्पया भणंति संवापां ।

संवा य असद्व्याप तैसि सद्ये यि ते सया ॥ ५० ॥

यान् पदान्तसद्भाद्रपथे द्रव्यान्विकाभ्युपगतपदायांभ्युपगते शाफ्योत्पत्तया दोषा
 वदन्ति शास्त्रयानां किदा-गुणव्यपदेशोपलक्ष्यादिप्रमत्तादिलक्षणात् ते कार्येऽपि तेषां सत्त्वं

१० इत्येवं संबन्धः कार्यैः । ते च दोषाः कार्ये संवाः स्युः यद्यन्यनिरपेक्षनधाधित्यभ्युपगतपदार्थप्रतिपादकं

१-इति सत्त्वम् ४० ॥
 २-अन्यत्र एव संयोगस्य बहुकारणत्वं । संयोगस्य सद्भावे समवायेऽपि ॥
 संयोगस्यैव हि संबन्ध इत्युक्तं । एतन्नियमं सद्भावे बहु कार्यप्रधानम् ॥
 -न्यायद० १-१-१६ दृ० २०१-२०६ दृ० २०१-२०६ ।
 ३-इत्येवं-द० ४० ॥ ५० ॥ "अत्रत्येः दृष्टिः संयोगे स च विधिः -अन्यतरकर्मजः उपयुक्तैर्म
 ४-उद० १-१-१६ दृ० २०१-२०६ । -न्यायद० १-१-१६ दृ० २००-१-१ ।
 ५-इत्येवं संयोगस्य संबन्धः -वैशेषिकद० ७-२-९ ।
 -न्यायद० १-१-१६ दृ० २०१-२०६ । -अन्यतरकर्मजः उपयुक्तैर्म २०१-२०६ ।
 ६-१-१-१६ दृ० २०१-२०६ ।
 ७-१-१-१६ दृ० २०१-२०६ ।

शास्त्रं विष्णुः श्वात् नान्यथा प्रागपि कार्यायस्थान एकान्तेन तत्सत्त्वनिबन्धनत्वात्^१ तेषाम् अन्यथा कथञ्चित् इत्येव अनेकान्तयादापत्तेर्दोषाभावात् एव स्यात् । साङ्ख्या अपि असत्कार्ययादवोपान्न अमरंकारणादीन् यान् घट्ति ते सर्वे तेषां सत्या एव एकान्ताऽसति कारणव्यापारासंभवात् अन्यथा शाराशङ्कादेरपि कारणव्यापारादुत्पत्तिः स्यात् ।

[न्याय-वंशेषिकसम्मतवशासत्कार्यरूपस्यासद्भादस्य सदोपत्वप्रदर्शनम्]

५

अथ शाराशङ्कस्य न कारणापख्यायामसत्त्वादन्युत्पत्तिः किन्तु कारणाभावात् घटादेस्तु मृत्पिण्डावगम्यायामनतोऽपि कारणसद्भावादन्युत्पत्तिः । ननु कुतः शाराशङ्कस्य कारणाभावः ? अत्यन्तभाव-रूपन्यात् तस्येति चेत् तदेव कुतः ? कारणाभावात् इति चेत् सोऽयमितरेतराध्यदोयः । घटादी-नामपि च मृत्पिण्डावगम्यायामसत्त्वे कुतः कारणसद्भावात् ? प्रागसत्त्वादेव तत्र कारणसद्भावात् सति कारणव्यापारासंभवादिति चेत्, असदेतत् ; घटस्य मृत्पिण्डावगम्यायां सत्त्वे प्रागनवस्थायोगाद्-^{१०} सत्त्वेऽपि शाराशङ्कस्येव तदनुपपत्तिः । अथास्य उत्पत्तिदर्शनात् प्रागभावात् न शाराशङ्कस्य, न इतरेतराध्यदोषप्रसक्तः । तथाहि—यांश्चस्य प्रागभावित्वं न तापदुत्पत्तिसिद्धिः यावद्य नोत्पत्तिसिद्धिर्न तावत् प्रागभावित्वयिसिद्धिरिति ध्वजमितरेतराध्यत्यम् । अथ कारणस्य कार्यशून्यता प्रागभावः प्रागेव सिद्धः, असदेतत्, अकारणस्यापि कार्यशून्यतोपलम्भात् तत्संबन्धाद् घटस्य तत्कार्यताप्रसक्तेः । तथाहि—यस्य प्रागभावित्वं तस्य कार्यता तत्र कार्यशून्यं पदार्थान्तरं कारकाभिमतत्वाद् अन्यदापि च^{१५} तत्प्रागभावस्यमात्रं प्राप्तम् तत्संबन्धेन च घटादेः शाराशङ्कादिव्यवच्छेदेन कार्यता अभ्युपगतेति घृत्पिण्डकार्यताऽपि घटस्यैव भवेत् । न च तद्वन्वय-व्यतिरेकाभावात् तत्कार्यता, अन्वय-व्यतिरेकाभावात् तत्राऽसत्त्वनिबन्धनत्वात् । न च प्रागभावो नाम प्रत्यक्षादिप्रमाणप्राप्तः, मृत्पिण्डस्वरूपमात्रस्यैव तत्र प्रतिभासनात् । न च कारणस्वरूपमेव प्रागभावः, निर्विशेषणस्य स्वरूपमात्रस्य कार्येऽपि सद्भावात् तस्यापि प्रागभावरूपताप्रसक्तेः । अथ कार्यान्तरापेक्षया तस्यापि प्रागभावरूपता कारण-^{२०} स्वभावाऽभ्युपगम्यत एव, न; कारणाभिमततापेक्षयाऽपि तद्रूपताप्रसक्तेः । तथाप्रतीत्यभावात् तद्रूपतेति चेत्, न; प्रतीतिमात्रादनपेक्षितवस्तुस्वरूपाद् यस्तुव्यवस्थाऽयोगात् । ततो मृत्पिण्डादि-रूपतया घटस्तु गृह्यतेऽध्यक्षादिना न पुनस्तद्व्यतिरेककारणादिरूपतया तस्यास्तत्राऽप्रतिभासनात्, प्रतिभासनेऽपि विशिष्टकार्योपेक्षया कारणत्वस्य प्रतिपत्तौ कार्यप्रतिभासमन्तरेण तत्कारणत्वस्याऽ-^{२५}प्रतीतेरसत्त्वदान्तीं कार्यस्याप्रतिभासनात् प्रत्यक्षस्य असदर्थप्रादुर्भावेन भ्रान्तताप्रसक्तेः तदा^{२५} तत्कार्यस्य सत्यप्रसक्तिः स्यादिति कथमसति कारणव्यापारः प्रतीयेत ? तत्र असतः कार्यत्वं युक्तम् ॥

[षोडशसम्मतवशासत्कारणरूपस्यासद्भादस्य सदोपत्वदर्शनम्]

मापि असत्कारणं कार्यम् तदानीमसति कारणे तस्य तत्कृतत्वायोगात् क्षणमात्रावस्थायाः कारणस्य स्वभावात्प्रत्यवस्थितरेण्यत्र व्यापारायोगात् । अथ तदनन्तरं कार्यस्य भावात् प्रागभावित्व-मात्रमेव कारणस्य व्यापारः, असदेतत् ; समस्तभावक्षणानन्तरं विवक्षितकार्यस्य सद्भावात् सर्वेषां^{३०} तत्पूर्वकालभावित्वस्य भावान् तत्कारणताप्रसक्तेः । अथ सर्वभावक्षणभावेऽपि तद्भावात् इति न तस्य तत्कार्यता, न; क्षणिकेषु भावेषु विवक्षितक्षणभावात् एव सर्वत्र विधाद्याप्यासितकार्यसद्भावात् तद-^{३५}पेक्षयाऽपि तस्य कार्यता भवेत् । न च क्षणिकस्य कार्यस्य तदभावेऽपि पुनर्भवनसंभवः तस्य तदेव भावाद् अन्यदा कदाचिदप्यभावात् । न च विशिष्टभावक्षणधर्मानुविधानात् तस्य तत्कार्यताव्यवस्था, सर्वथा तदुत्तमानुविधाने तस्य कारणरूपतापत्तेस्तत्राऽऽकालभावित्वया तत्कार्यताव्यतिश्रमात्, कार्य-^{३५}चित् तदुत्तमानुविधाने अनेकान्तयादापत्तेः 'असत्कारणं कार्यम्' इत्यभ्युपगमव्याघातात् । अथ

१ ५० = २८२ १० = १८ । २ उल्लिखितसिद्धितीर्ता मन्वाद् इतिशारेणैव इतरेतराध्यस्यात् सुपटवेन 'यावदस्य न प्रागभावित्वम्' इत्येव पाठो ज्यायान् भाति । ३-पि तत्प्रा-भा० ।
 ४ "यावदस्य सर्वथा कार्यं तस्मा जनि सपुण्यवत् । मोषादाननिषामो भूत्वाऽऽप्राप्तः कार्यत्रयमि" ॥-भट्टनी०
 का० ४१ ५० = २४ । कारिकेयाऽत्र साष्टयसिद्धि सपुण्यिका पावबोद्धव्या ।
 ५ प्रागभा-वा० भा० विना ।

संतानापेक्षः कार्यकारणभाव इत्ययमदोषः, न; संतानस्य पूर्वापरक्षणव्यतिरेकेणाभावात् भावे च तस्यैव कार्यकारणरूपस्य अर्थक्रियासामर्थ्यात् सत्यं स्यात् न क्षणानामर्थक्रियासामर्थ्यविकलता भवेत् । अथ तत्संबन्धिनः संतानस्य कार्यकारणत्वे तेषामपि कार्यकारणभावः, न; भिन्नयोः कार्यकारणभावादपरस्य संबन्धस्य अभावात् संतानस्य च सर्वजगत्क्षणानन्तरभावित्वेन सर्वसंतान-
 ५ त्राप्रसक्तिः स्यात् । किञ्च, तस्यापि नित्यत्वे क्षणकार्यत्वे च सत्कार्यवादप्रसक्तिः, क्षणिकत्वे च अन्वयाऽप्रसिद्धेस्तस्य तत्कार्यताऽप्रसिद्धिः, व्यतिरेकेऽथ कार्यतानिबन्धनं क्षणिकपक्षे न संबन्धीति प्रतिपादितमेव । न च अत्रापि अपरसंतानप्रकरणाया कार्यकारणभावप्रकल्पनं युक्तम् अनवस्था-
 १० प्रसक्तेः । तथाहि-संतानस्यापि कार्यताऽभ्युपगमे क्षणिकत्वात् कार्यरूपता अतः संतानान्तरमपि कार्यतानिबन्धनमभ्युपगन्तव्यम् तत्रापि च क्षणिकत्वे कार्यताऽप्रसिद्धेस्तानिबन्धनमपरं संतानान्तर-
 १० मभ्युपगमनीयमित्यनवस्था परिरुद्धैव । किञ्च, क्षणिकभावाभ्युपगमनादिनो यदि भिन्नकार्योत्प-
 १० ष्टोः सत्त्वमभिमतं तदा तत्कार्यस्यापि अपरकार्योद्भावात् सत्यसिद्धिरित्यनवस्थाप्रसक्तेर्न क्वचित् सत्त्वव्यवस्था स्यात् इति कुतस्तस्यवच्छेदेन 'असत् कार्यम्' इति व्यपदेशः । अथ ज्ञानलक्षणकार्य-
 १५ सद्भावाद्धेतोः सत्त्वव्यवस्थितिः, ननु ज्ञानस्यापि कथं श्रेयसत्त्वावस्थापकत्वम्? श्रेयकार्यत्वात् इति चेत्, ननु किं तेनैव ज्ञानेन श्रेयकार्यता स्वात्मनः प्रतीयते, उत ज्ञानान्तरेण? न तावत् तेनैव, तस्य
 १५ प्रागसत्याभ्युपगमाद्प्रवृत्तेः प्रवृत्तौ वा तत्कार्यतावगतिः पुनः प्राक् प्रवृत्तेन संगच्छते तत्रापि पुनः प्राक् प्रवृत्तायिति अनवस्थाप्रसक्तेः कुतस्तस्य तत्कार्यतावगतिः? अथ समानकालत्वेऽपि ज्ञानस्य श्रेयकार्यता, ननु एवमविशेषाद् श्रेयस्यापि ज्ञानकार्यतावगतिः स्यादिति तदपि तद्वत्त्वात् प्रसज्येत । न च समानकालयोः स्तम्भ-कुम्भयोः कार्यकारणतोषलभ्येति प्रवृत्तेऽपि ता न स्यात् । अथ श्रेयस्यपि कुम्भस्य दृष्टेरकार्यता, ज्ञानस्यापि केवलस्य दृष्टेरकार्यताप्रसक्तिः । तस्य ततोऽथ
 २० त्वात्प व्यभिचार इति चेत्, ननु कुम्भोऽपि कुतोऽन्यः स न भवेत्? प्रत्यभिज्ञानान्नाय इति चेत्, एतद् ज्ञानेऽपि समानम्, नित्यता च कुम्भस्यैव भवेदिति कुतोऽसत्कार्यवादः? न च प्रत्यभिज्ञानं भयतः प्रमाणम् पूर्वापररूपाधिकरणसौकर्यताऽप्रतीतेः न हि पूर्वापरप्रत्ययाभ्यामपरपूर्वरूपनाशः । नापि एकप्रत्ययेन पूर्वापररूपद्वयस्य क्रमेण ब्रह्मः एकस्य अक्रमस्य क्रमव्युत्पत्त्याहकतयाऽप्रवृत्तेः । न च एतत्स्य द्वयोर्वृत्तिः संभवति । न चास्य प्रमाणता । न च पूर्वापरप्रत्यययोः परस्परपरिहारेण वृत्तौ
 २५ तत्र उत्पद्यमानं स्वरूपमेकत्वस्य वैदिकं युक्तम् अगृहीतप्रादितया असरूपरूपताप्रसक्तेः । न च भाग्यापि एकत्वमप्येति प्रत्यसादिप्रमाणयतो अर्थावैदिकत्वात् तस्य वैकृत्ये अग्रवृत्तेः । न च प्रमाणनिरपेक्ष एव भाग्या एकत्वप्रादिकः स्यात्-मद्-मूर्च्छाद्यवस्थायामपि तस्य तद्वाहकयोपपत्तेः । न च तस्यापि एकत्वं युतमित्यु प्रमाणान् प्रतिज्ञम् तद्वाहकत्वेन तस्याऽप्रतीतेः । न च षोडश भाग्या अन्यत्वात् अतु नित्यमसि "क्षणिकाः सर्वसंस्काराः" [] इति यथानात् । तत्र तेनैव भाग्यतः
 ३० इतिवत्कार्यताऽवगतिः । नापि अन्येन तस्यापि अग्रमेयकार्यावगती प्रागवृत्तितयाऽगामर्थात् । तत्र ज्ञानलक्षणस्य कार्य हेतोः कथां व्यवस्थापयितुं समर्थे क्षणिककारणत्वात् । अथशक्यं यथोक्तत्वादेव तत्कार्येऽग्रवृत्तेः, अत एव जानुमानस्यापि वीयापर्ये प्रवृत्तिः तथा तत्पूर्वकत्वात् प्रागवृत्तप्रतिगमेऽपि एतदोक्तत्वात् तत्रैव च तत्त्वमात्रत्वेन सर्वज्ञानस्य अभ्युपगमनात् । तत्र अंगत्कार्यत्वात् प्रमाणसंगता ।

[सांख्यमन्मन्त्रस्य तत्कार्यरूपस्य मन्त्रादस्य सदोषव्याख्यापनम्]

३५ तत्कार्यरूपस्य तत्कार्य- निरूपणत्वात् अयुक्त एव । तथाहि-निष्कल्प कार्यकारिणं तत्र ज्ञानं, तस्य अयुक्तम्; विष्कल्प व्यतिरेकात्प्रतिपादितः कार्यकरणे सामर्थ्यात्प्रसिद्धे, न हि निष्कल्प सर्ववैशाल्यः-

१-इतिवत् सर्व-१०-१० । २-इत्येव-१०-१० । ३-इत्येव-१०-१० ।
 ४-एतद्-१०-१० । ५-इत्येव-१०-१० । ६-इत्येव-१०-१० । ७-इत्येव-१०-१० ।
 ८-इत्येव-१०-१० । ९-इत्येव-१०-१० । १०-इत्येव-१०-१० ।
 ११-इत्येव-१०-१० । १२-इत्येव-१०-१० । १३-इत्येव-१०-१० ।
 १४-इत्येव-१०-१० । १५-इत्येव-१०-१० । १६-इत्येव-१०-१० ।
 १७-इत्येव-१०-१० । १८-इत्येव-१०-१० । १९-इत्येव-१०-१० ।
 २०-इत्येव-१०-१० । २१-इत्येव-१०-१० । २२-इत्येव-१०-१० ।
 २३-इत्येव-१०-१० । २४-इत्येव-१०-१० । २५-इत्येव-१०-१० ।
 २६-इत्येव-१०-१० । २७-इत्येव-१०-१० । २८-इत्येव-१०-१० ।
 २९-इत्येव-१०-१० । ३०-इत्येव-१०-१० । ३१-इत्येव-१०-१० ।
 ३२-इत्येव-१०-१० । ३३-इत्येव-१०-१० । ३४-इत्येव-१०-१० ।
 ३५-इत्येव-१०-१० । ३६-इत्येव-१०-१० । ३७-इत्येव-१०-१० ।
 ३८-इत्येव-१०-१० । ३९-इत्येव-१०-१० । ४०-इत्येव-१०-१० ।
 ४१-इत्येव-१०-१० । ४२-इत्येव-१०-१० । ४३-इत्येव-१०-१० ।
 ४४-इत्येव-१०-१० । ४५-इत्येव-१०-१० । ४६-इत्येव-१०-१० ।
 ४७-इत्येव-१०-१० । ४८-इत्येव-१०-१० । ४९-इत्येव-१०-१० ।
 ५०-इत्येव-१०-१० । ५१-इत्येव-१०-१० । ५२-इत्येव-१०-१० ।
 ५३-इत्येव-१०-१० । ५४-इत्येव-१०-१० । ५५-इत्येव-१०-१० ।
 ५६-इत्येव-१०-१० । ५७-इत्येव-१०-१० । ५८-इत्येव-१०-१० ।
 ५९-इत्येव-१०-१० । ६०-इत्येव-१०-१० । ६१-इत्येव-१०-१० ।
 ६२-इत्येव-१०-१० । ६३-इत्येव-१०-१० । ६४-इत्येव-१०-१० ।
 ६५-इत्येव-१०-१० । ६६-इत्येव-१०-१० । ६७-इत्येव-१०-१० ।
 ६८-इत्येव-१०-१० । ६९-इत्येव-१०-१० । ७०-इत्येव-१०-१० ।
 ७१-इत्येव-१०-१० । ७२-इत्येव-१०-१० । ७३-इत्येव-१०-१० ।
 ७४-इत्येव-१०-१० । ७५-इत्येव-१०-१० । ७६-इत्येव-१०-१० ।
 ७७-इत्येव-१०-१० । ७८-इत्येव-१०-१० । ७९-इत्येव-१०-१० ।
 ८०-इत्येव-१०-१० । ८१-इत्येव-१०-१० । ८२-इत्येव-१०-१० ।
 ८३-इत्येव-१०-१० । ८४-इत्येव-१०-१० । ८५-इत्येव-१०-१० ।
 ८६-इत्येव-१०-१० । ८७-इत्येव-१०-१० । ८८-इत्येव-१०-१० ।
 ८९-इत्येव-१०-१० । ९०-इत्येव-१०-१० । ९१-इत्येव-१०-१० ।
 ९२-इत्येव-१०-१० । ९३-इत्येव-१०-१० । ९४-इत्येव-१०-१० ।
 ९५-इत्येव-१०-१० । ९६-इत्येव-१०-१० । ९७-इत्येव-१०-१० ।
 ९८-इत्येव-१०-१० । ९९-इत्येव-१०-१० । १००-इत्येव-१०-१० ।

लक्षापि नः इति च कार्यव्यापारविरहिणः सामर्थ्यमप्यगन्तुं शक्यम् । अथ कार्यवैदाग्यापिनस्तस्य तत्र सामर्थ्यं न विद्यति, तद् असत् । यतः कार्यवैदाग्यापिसिद्धस्य तथाप्रतीत्यैर्घट्यापीयते सर्वकालाज्यातिरपि तस्य तत एव अभ्युपगमनीया भ्यात् । अभ्युपगम्यत एवेति चेत्, नभ्येषं कतिपयदेशकालज्यातिरप्यमतिपक्षेरेव अनुपपन्नैति निरसौकक्षणरूपता भाषाणां समायाता । न च तदेकान्तपक्षेऽपि कार्यजनकता, प्राक् प्रतिज्ञास्यात् । न चैकान्तनित्यव्यापकत्वपक्षे प्रमाणप्रवृत्तिः इत्यसद्वत् प्रतिपा- ५ दिगम् । न चास्ति कार्यं निर्दिश्यत्यात् कारणव्यापारासंभवात् सत्येव तत्र तेषां व्यापारः, यतो न एव भुत्वा ज्ञात्वा वा हेतूनां कार्यं व्यापारः तेषां अद्वयेन तद्संभवात् । न चाहृदयमाणाऽजडेभ्यरादिहेतुकमहद्योत्पत्तिकं भूयदादि संभयतीति प्राक् प्रतिपादितम् । न चाऽस्ततः कार्यस्य विज्ञानं न प्राक्कम् असत्यप्यदादिवृत्तेः प्रवृत्तेः अन्यथा कथं कार्यायप्रतिपादिका धोवना भवेत् ? किञ्च, यदि सत्येव कार्यं कारणव्यापारस्तदा उत्पन्नेऽपि घटादिकार्यं कारणव्यापाराद्नपरतः तदुत्पत्तिप्रसक्तिः १० तास्त्वविवेदोपात् । अयामिद्व्यकत्याप्रोत्पत्तेः पुनरुत्पत्तिः उत्पत्तेरिद्व्यक्तिसरूपत्वात् तस्याश्च प्रथम- कारणव्यापारादेव निर्मुक्तत्वात् ननु अभिव्यक्तिरपि यदि विद्यमानेय उत्पत्ते उत्पत्ताऽपि पुनः पुनरुत्पद्येत । अथ अविद्यमाना तदाऽस्तदुत्पत्तिप्रसक्तिः । न चाभिव्यक्त्याप्यसत्यां कार्ये इय कारण- व्यापारोऽभ्युपगन्तुं युक्तः स्वसिद्धान्तप्रकोपप्रसङ्गात् ।

[सत्कारणकार्यरूपस्य सद्वादस्य सदोपपत्त्यप्रकटनम्]

१५

अथ सतः कारणाद् कार्यमिति सत्कार्यवादाः असतो हेतुत्वयोर्गोचौ तथाभ्युपगमे वा शशशु- ह्रादेरपि घटार्थोत्पत्तिप्रसक्तिः । अत्यन्ताभाव-प्रागभावायोः असत्त्वेनाविवेदोपात् न च प्राग्भावी कार्मीदिति हेतुनोत्यन्ताभावाति यकव्यम् यतो यदा भासीत् तदा न हेतुः अन्यदा हेतुरिति प्रसक्तेः । तदत्र इदं प्रसक्तम्—असत् हेतुः संशय अहेतुरिति । ततः सप्रय हेतुः तस्य कार्यं व्यापारत् नानम् तत्र तदयोगात्, यतदप्यसत् । यतः सतोऽपि कारणास्य प्राक्तनरूपापरित्यागात् कार्यं प्रति हेतुना २० प्राक्तनायस्यासत् । कार्यं प्रति तस्य हेतुत्वे ननु तत्रापि व्यापारो

कार्योत्पादने प्रवृत्तिः । ननु अन्तर्व्यापारपरिपरापर्ययसानं यावत् कस्यचिद्वनयस्यानादसतः कारणात् कार्योत्पत्तिश्च स्यात् । अथ कारणस्वरूपमेव व्यापारः तत्काल एव च कार्यम् तेन नानयस्या, नापि असतः कारणात् कार्यो- २५ त्पत्तिः, नभ्येषं कारणसमानकालं कार्यं स्यात् तथा च सत्येतरणोविषाणवत् कुतः कार्यकारणभावः ? अथ कार्यभावकाले कारणास्य न सद्भावस्तर्हि चिरतरनष्टादिय तत्कालघ्यंसिनोऽपि कुतः कार्यस- द्भावः ? कार्योत्पत्तिकाले तदनन्तरभाविनः सत्ता चेत्, तर्हि कार्योत्पत्तिः कार्योत्पत्तिरिति कार्यकार- णयोः समानकालत्वैव स्यात् तथा च कुतः कार्यकारणभावः ? न च 'सतः कारणात् कार्योत्पत्तिः' इत्यभ्युपगमयादिनः कार्योत्पत्तिकाले कारणेऽस्यासत्यं धीदस्येव सिद्धम् । अविचलितरूपस्य च तस्य ३० छद्मत्वं तत्रापि न कार्यवत्ता विकल्परूपत्वात् प्राप्यत्, तदा तद्वत्त्वे वा पूर्वमपि तद्वत्त्वं स्यात् नपि कलकारणात्वात् तद्वत्त्वायत् । तत्रैकान्तसत्कार्यवादाः असत्कार्यवादो वा युक्तः अनेकदोषपुटप्यात् ।

[कार्येचित्तु सदसद्वादस्य निर्दोषत्वसमर्थनम्]

अथ एकान्तेन सदसत्तोरजन्यत्वात् अजनकत्वाच्च कार्यकारणभाषाभावात् सर्वद्वान्यमेव । तनु- काम् 'अनात् सर्वमिति चेत्' इत्यादि, न, कार्येचित्तु सत्सतोर्जन्यत्वात् जनकत्वाच्च । न चैकस्य एव ३५ तदुत्पत्त्यं विद्वद्म, कार्येचित्तु मिथानिमित्तापेक्षस्य सत्त्वसत्त्वस्य एकता एकत्वं अबाधिताभ्युपगता मति पक्षेः । न च अर्थस्यप्रतिपक्षे वस्तुनि विरोधः अन्यथा एकचित्तपटभावे चित्ररूपतायाः चित्रपटै च चित्रैरुत्पत्त्यस्य विरोधः स्यात् । तथा च 'नुद्वाद्यनेकप्रकारे पृथिव्या रूपम्' इति वैदिकिकस्य विद्वद- मिथान भवेत् ।

१ इ - १० - १ - वाचस्पति २ - अ - १० - वि - । १ प्रागभावा-वा- वा- भा- भा- भा- । २-अन्तर्व्यापार-वा- वा- भा- भा- । ३-अन्तर्व्यापार-वा- वा- भा- भा- । ४-अन्तर्व्यापार-वा- वा- भा- भा- । ५-अन्तर्व्यापार-वा- वा- भा- भा- । ६-अन्तर्व्यापार-वा- वा- भा- भा- । ७-अन्तर्व्यापार-वा- वा- भा- भा- । ८-अन्तर्व्यापार-वा- वा- भा- भा- । ९-अन्तर्व्यापार-वा- वा- भा- भा- । १०-अन्तर्व्यापार-वा- वा- भा- भा- । ११-अन्तर्व्यापार-वा- वा- भा- भा- । १२-अन्तर्व्यापार-वा- वा- भा- भा- । १३-अन्तर्व्यापार-वा- वा- भा- भा- । १४-अन्तर्व्यापार-वा- वा- भा- भा- । १५-अन्तर्व्यापार-वा- वा- भा- भा- । १६-अन्तर्व्यापार-वा- वा- भा- भा- । १७-अन्तर्व्यापार-वा- वा- भा- भा- । १८-अन्तर्व्यापार-वा- वा- भा- भा- । १९-अन्तर्व्यापार-वा- वा- भा- भा- । २०-अन्तर्व्यापार-वा- वा- भा- भा- । २१-अन्तर्व्यापार-वा- वा- भा- भा- । २२-अन्तर्व्यापार-वा- वा- भा- भा- । २३-अन्तर्व्यापार-वा- वा- भा- भा- । २४-अन्तर्व्यापार-वा- वा- भा- भा- । २५-अन्तर्व्यापार-वा- वा- भा- भा- । २६-अन्तर्व्यापार-वा- वा- भा- भा- । २७-अन्तर्व्यापार-वा- वा- भा- भा- । २८-अन्तर्व्यापार-वा- वा- भा- भा- । २९-अन्तर्व्यापार-वा- वा- भा- भा- । ३०-अन्तर्व्यापार-वा- वा- भा- भा- । ३१-अन्तर्व्यापार-वा- वा- भा- भा- । ३२-अन्तर्व्यापार-वा- वा- भा- भा- । ३३-अन्तर्व्यापार-वा- वा- भा- भा- । ३४-अन्तर्व्यापार-वा- वा- भा- भा- । ३५-अन्तर्व्यापार-वा- वा- भा- भा- । ३६-अन्तर्व्यापार-वा- वा- भा- भा- । ३७-अन्तर्व्यापार-वा- वा- भा- भा- । ३८-अन्तर्व्यापार-वा- वा- भा- भा- । ३९-अन्तर्व्यापार-वा- वा- भा- भा- । ४०-अन्तर्व्यापार-वा- वा- भा- भा- । ४१-अन्तर्व्यापार-वा- वा- भा- भा- । ४२-अन्तर्व्यापार-वा- वा- भा- भा- । ४३-अन्तर्व्यापार-वा- वा- भा- भा- । ४४-अन्तर्व्यापार-वा- वा- भा- भा- । ४५-अन्तर्व्यापार-वा- वा- भा- भा- । ४६-अन्तर्व्यापार-वा- वा- भा- भा- । ४७-अन्तर्व्यापार-वा- वा- भा- भा- । ४८-अन्तर्व्यापार-वा- वा- भा- भा- । ४९-अन्तर्व्यापार-वा- वा- भा- भा- । ५०-अन्तर्व्यापार-वा- वा- भा- भा- । ५१-अन्तर्व्यापार-वा- वा- भा- भा- । ५२-अन्तर्व्यापार-वा- वा- भा- भा- । ५३-अन्तर्व्यापार-वा- वा- भा- भा- । ५४-अन्तर्व्यापार-वा- वा- भा- भा- । ५५-अन्तर्व्यापार-वा- वा- भा- भा- । ५६-अन्तर्व्यापार-वा- वा- भा- भा- । ५७-अन्तर्व्यापार-वा- वा- भा- भा- । ५८-अन्तर्व्यापार-वा- वा- भा- भा- । ५९-अन्तर्व्यापार-वा- वा- भा- भा- । ६०-अन्तर्व्यापार-वा- वा- भा- भा- । ६१-अन्तर्व्यापार-वा- वा- भा- भा- । ६२-अन्तर्व्यापार-वा- वा- भा- भा- । ६३-अन्तर्व्यापार-वा- वा- भा- भा- । ६४-अन्तर्व्यापार-वा- वा- भा- भा- । ६५-अन्तर्व्यापार-वा- वा- भा- भा- । ६६-अन्तर्व्यापार-वा- वा- भा- भा- । ६७-अन्तर्व्यापार-वा- वा- भा- भा- । ६८-अन्तर्व्यापार-वा- वा- भा- भा- । ६९-अन्तर्व्यापार-वा- वा- भा- भा- । ७०-अन्तर्व्यापार-वा- वा- भा- भा- । ७१-अन्तर्व्यापार-वा- वा- भा- भा- । ७२-अन्तर्व्यापार-वा- वा- भा- भा- । ७३-अन्तर्व्यापार-वा- वा- भा- भा- । ७४-अन्तर्व्यापार-वा- वा- भा- भा- । ७५-अन्तर्व्यापार-वा- वा- भा- भा- । ७६-अन्तर्व्यापार-वा- वा- भा- भा- । ७७-अन्तर्व्यापार-वा- वा- भा- भा- । ७८-अन्तर्व्यापार-वा- वा- भा- भा- । ७९-अन्तर्व्यापार-वा- वा- भा- भा- । ८०-अन्तर्व्यापार-वा- वा- भा- भा- । ८१-अन्तर्व्यापार-वा- वा- भा- भा- । ८२-अन्तर्व्यापार-वा- वा- भा- भा- । ८३-अन्तर्व्यापार-वा- वा- भा- भा- । ८४-अन्तर्व्यापार-वा- वा- भा- भा- । ८५-अन्तर्व्यापार-वा- वा- भा- भा- । ८६-अन्तर्व्यापार-वा- वा- भा- भा- । ८७-अन्तर्व्यापार-वा- वा- भा- भा- । ८८-अन्तर्व्यापार-वा- वा- भा- भा- । ८९-अन्तर्व्यापार-वा- वा- भा- भा- । ९०-अन्तर्व्यापार-वा- वा- भा- भा- । ९१-अन्तर्व्यापार-वा- वा- भा- भा- । ९२-अन्तर्व्यापार-वा- वा- भा- भा- । ९३-अन्तर्व्यापार-वा- वा- भा- भा- । ९४-अन्तर्व्यापार-वा- वा- भा- भा- । ९५-अन्तर्व्यापार-वा- वा- भा- भा- । ९६-अन्तर्व्यापार-वा- वा- भा- भा- । ९७-अन्तर्व्यापार-वा- वा- भा- भा- । ९८-अन्तर्व्यापार-वा- वा- भा- भा- । ९९-अन्तर्व्यापार-वा- वा- भा- भा- । १००-अन्तर्व्यापार-वा- वा- भा- भा- ।

धर्तिद्रव्यपर्यायात्मकैरुपस्तुतस्वविश्वरूप्यात्मकाऽयाधिताऽयत्रोद्यममायन्वात् । यदा तु अन्योन्यनि-
रपेक्षद्रव्य-पर्यायप्रतिपादनत्वेन उपनीतो भवतो न तदा सम्प्रकल्प्य प्रतिपद्यते यस्मात् संसारमा-
विजन्मादिदुःखविमोक्षमात्यन्तिकं विश्लेषं द्वायपि तौ प्रत्येकं न विद्यतः मिथ्याज्ञानात् सम्प्र-
क्रियानहृतया आत्यन्तिकमयोपद्रवाभिरुत्पत्तिदेः तद्विपर्ययकारणत्वात् तथासहृत् प्राक् प्रति-
पादितमिति न पुनः प्रतन्यते । ततः कारणात् कार्यं कथंचिद् अन्यन् कथंचिदनन्यत् अत एव तदन्-
द्वूपतया 'सद्य असद्य' इति ॥ ५१ ॥

[कार्य-कारणयोर्मैदामेदरूपत्वदर्शनेनानेकान्तरूपत्वोपपादनम्]

अमुमेव अर्थमुपसंहारद्वारेण उपदर्शयन्नाह-

नत्थि पुढचीविसिट्टो'घडो'त्ति जं तेण जुज्झइ अणण्णो ।

१० जं पुण'घडो'त्ति पुच्चं ण आसि पुढची तओ अण्णो ॥ ५२ ॥

नास्ति सदद्रव्यमृत्पृथिवीत्वादिभ्यो विश्लिष्टो भिन्नो घटः सदादिव्यतिरिक्तसमावृतया

तस्यानुपलम्भात् । किञ्च, यदि सत्त्वादयो धर्मा घटाद् एकान्ततो भिन्नाः सोऽपि वा तेभ्यो भिन्नः

स्यात् तदा न घटस्य सदादित्वं स्यात् स्वतोऽसदादेरन्यधर्मयोगेऽपि शशशुद्धादेरिव तंचत्वा(तथात्वा)-

योगात् सदादेरपि घटाघाकाराद् अत्यन्तमेदे निराकारतया अत्यन्तांभावस्येव उपलम्भविषयत्वायो-

१५ गाद् ज्ञेयत्व-प्रमेयत्वादिधर्माणामपि सदादिधर्मैभ्यो मेदे असत्त्वम् सदादेस्तु तेभ्यो मेदे अज्ञेयत्वाद्

असत्त्वमेव "उपलम्भः सत्ता" [] इति घचनात् । ततः सदादिरूपतया उपलम्भमा-

नत्वाद् घटस्य तेभ्योऽभिन्नरूपताऽभ्युपगन्तव्या प्रमेयव्यवस्थितेः प्रमाणनिवन्धनत्वात् । यत् पुनः

२० पृथुवुभोदराघाकारतया पूर्वं सदादिर्न आसीत् ततोऽतो अन्यस्तेभ्यो घटरूपतया प्राक् सदा-

देरनुपलम्भात् प्रागपि तद्रूपस्य सदादी सत्त्वे अनुपलम्भावयोगात् इदयाऽनुपलम्भस्य च अभावाद्य-

२५ भिचारित्वात् तदतद्रूपतायां च विरोधाभावात् प्रतीयमानायां तदयोगात् अवाधितप्रत्ययस्य च

मिथ्यात्वासंभवाद् वाधाविरहस्य च प्रागेव उपपादितत्वात् ॥ ५२ ॥

[सदाद्येकान्तवत् कालाद्येकान्तेऽपि मिथ्यात्वख्यापनम्]

सदाद्येकान्ताद्भवत् कालाद्येकान्तवैदेऽपि मिथ्यात्वमेव इत्याह-

कालो सहाथ णियइ पुच्चकयं पुरिस कारणेगंता ।

२५ मिच्छत्तं ते चेवा(व) समासओ होति सम्मत्तं ॥ ५३ ॥

काल-समाव-नियति-पूर्वकृत-पुरुषकारणरूपा एकान्ताः सर्वेऽपि एकका मिथ्या-

त्वम् त एव समुदिताः परस्परऽजहहृत्तयः सम्यक्त्वरूपतां प्रतिपद्यन्ते इति तात्पर्यार्थः ।

१-तथात्त्वयो-आ० हा० वि० । २-न्ताभावात्स्यैव घोपल-वृ० आ० हा० वि० । ३-घादोऽपि वा० वा० मा० मा० । ४-स्ये उ स-गु० मू० मु० मू० ।

५-धैतव्यतरोपनिधि प्रज्ञाकारणताप्रभविचारे काल-समावाचीनामपि कारणता चर्चिता निरस्त्या च विद्यते । तद्यथा-
"प्रज्ञादिनो वदन्ति-

किं कारणं मज्ज कुतः स्य जता जीवाम केन क्व च संप्रतिष्ठा ।
अधिष्ठाः केन सुखेतेषु वर्तामहे मज्जविदो व्यवस्थाम् ॥

काल-समावो नियतिर्यच्छा भूतानि योनिः पुरुष इति विन्त्यम् ।
संयोग एषां न सारममाकादागमायनीयः सुख-दुःखदेतोः" ॥-१-२ इत्यादि-। अ० १ ।

मादरेण साहचर्यकारिकाः १०, कियाऽकियावादादिमत् विवेचयता श्रीलोकेन सूत्रद्वाराऽसुवरीकायाम् हरिभरेण शास्त्र-
कार्तायमुच्ये च काल-समावदिवादा मज्जतरेण उपन्यस्या निरन्त्याथ विद्यन्ते । तद्यथा-

हा० ११ पृ० ७५-७६ । पृथक्प० अ० ११ पृ० २१० प्र०-२११ प्र० । शास्त्रा० उमु० अ० २ श्लो० ५२-
६१ पृ० ७५-८५ ।

कियाऽकियावादादिसर्वं निरूपयन् एतज्जः चर्चयन्उमुचयइद्रीकायां काल-समावदिवादानां स्वरूपमार्थं प्ररुपि-
। तच-२० १० वं १५-२० ११ वं ५ ।

[कालैककारणवादमुपन्यस्य तस्यैकान्तिकत्वनिरासः]

तत्र काल एव एकान्तेन जगतः कारणमिति कालयादिनाः प्राहुः । तथाहि—सर्वस्य शीतोष्ण-
धर्म-धनरूपति-पुष्टपादेर्जगतः प्रमथ-स्थिति-विनाशेषु महोपसागयुंतिपुद्गोदयालामयगतगमनागम-
नाशौ च कालः कारणम् तमन्तरेण सर्वस्यास्याऽन्यकारणत्वाभिमतमायसद्भावेऽप्यभावात् तत्सद्भावे
च भावात् । तदुक्तम्—

“कालः पचति भूतानि कालः संहरति प्रजाः ।
कालः सुप्तेषु जागर्ति कालो हि दुरतिप्रभोः” ॥

[महाभा० आदिप० म० १ श्लो० २५३, २५४],

असदेतत् । तत्कालसद्भावेऽपि घृष्टयादेः कदाचिद्दर्शनात् । न च तदमयनमपि तद्विरोध-
मेव, निर्व्यक्तरूपतया तस्य विरोधाभावात् । विरोधे वा तज्जननाऽजननत्वमायनतया तस्य नित्यत्वस्य १०
तिश्रामात् स्वभायमेदाद् भेदसिद्धेः । न च प्रहमण्डलदिहृतो धर्मादेर्विरोधः तस्यापि अद्वैतकृतयाऽभा-
वात् । न च काल एव तस्य हेतुः इत्येतत्प्रथमोपपत्तौ—सति कालमेवे धर्मादिभेदहेतोर्महमण्ड-
लादेर्भेदः तद्भेदाच्च कालमेद् इति परिस्पृष्टमितरेतराधयत्वम् । अन्यतः कारणाद् धर्मादिभेदे न
‘काल एव एकः कारणं भवेत्’ इत्यभ्युपगमविरोधः । कालस्य च कुतश्चिद् भेदाभ्युपगमे अद्वैतत्व-
मित्युक्तम् । तत्र च प्रमथ-स्थिति-विनाशेषु यद्यपरः कालः कारणम्, तदा तत्रापि न एव पर्यनुयोग १५
इत्यनवस्थानात् धर्मादिकाव्योत्पत्तिः स्यात् । न चैकस्य कारणत्वं युक्तम् त्राम-योग्यत्वाभ्यां तद्विरो-
धात् । तत्र काल एव एकः कारणं जगतः ।

[स्वभावैककारणवादमुपन्यस्य तस्यैकान्तिकत्वनिरासः]

अपरे तु ‘स्वभायत एव भाया जायन्ते’ इति धर्मेयन्ति । अत्र यदि ‘स्वभावकारणा भायाः’ इति
तेषामभ्युपगमस्तर्हि स्वामिति क्रियाविरोधो दोषः न हि अनुपपन्नानां तेषां स्वभावः स्वामिति उत्पन्नानां २०
तु स्वभायसंगतायपि प्राहुः स्वभावाभावेऽपि उत्पत्तेर्निवृत्तत्वात् स्वभावान्न च कारणं भवेत् । अथ
कारणमन्तरेण भाया भवन्ति स्व-परकारणनिमित्तजन्मनिरूपेणतया सर्वैरेतुनिरासोऽन्यथा भावाः ।
तथा चात्र स्वभाययादिभिर्युक्तिः प्रददंते—यद् अनुपपन्नभ्यमानत्तत्तार्क्यं तत् प्रेक्षाद्यतानमन्वयवशा-
विययः, यथा दादाग्रहम्, अनुपपन्नभ्यमानत्तत्तार्क्यं च भावानां कारणमिति स्वभायानुपादयिष्यः । न च
अयमसिद्धो हेतुः कण्टकादितैरुपयादेर्निमित्तभूतस्य कदाचिद् अणुशरदिना आर्षवेदनात् । तदुक्तम्— २५

१ अत्र मदीयनिषेधवादाः प्रलुप्तानि उपराग-मुक्ति-मुदाहरः सर्वेऽपि शब्दाः प्रहेक कोऽनः तद्वैच एर्षमिहा-
स्तादिश्लोकिप्रसंग्येभ्योऽप्युपेयः ।

२-मयगमन-५० भा० हा० वि० । ३-तु न तारत-५० भा० हा० वि० । ४ महाभावे कचकटणव-
मित्त्वं दर्शितं विदधे—

“विधनुविहितं मार्गं न कथिदतिवर्तते । कालगुणमिदं सर्वं भावामासी गुणगुणे ॥
कालः धृति भूतानि कालः संहरति प्रजाः । संहरति प्रजाः कालं कालः कथयते पुत्र ॥
कालो मिष्टवते भावार् धर्माशोके गुणगुणमात् । कालः संक्षिपते सर्वं, प्रजः मिष्टवते पुत्रः ॥
कालः गुणेषु जागर्ति कालो हि दुरतिक्रयः । कालः सर्वेषु भूतेषु कालविश्वः समः ॥
अदीताऽनगता भवा वै च वर्तन्ति काग्रतम् । तात् कालनिमित्तत्वं मुक्त्वा च संक्षेपं हनुवर्त्ति” ॥

—महाभा० आदिप० म० १ श्लो० २५१-२५६ ।

५ शब्दकारिकाश्लो, शाकवर्तुण्युक्तये चर्त्तनमधुचवहरीशब्दां च अवयोरस एव शब्दे वर्तते-५० भा०
६० ८० ५४ । ६० ११ वं ११-११ ।

७ स्वभाववद्विषयव-तद्विरासत्वात् प्रदुःखः दीप्त तावत्तद्वैच्यं न विषयवद्विषयव-उत्तर-तावत् तवते । तत्र
“सर्वैरेतुनिरासोऽर्थे भावानां कस्य कथंते । स्वभाववद्विषयिते हि नानु स्वयं कथयन्” ॥

—लघुवर्-४० ११० १० १०

८-ता कदाहाम-भा० का० । “ते स्वधिया विरोध इत्यर्थे च निरासः”-लघुवर्-४० १० १० १०

९ “एतैरवैकत्वैर्वा वैचिष्यं च करोति हि । कदाचनचर्त्तैर्वा विधि-वेव नि ३१” ॥
—लघुवर्-४० १११ ६० ४१

“कः कण्टकानां प्रकरोति तैश्चैष्यं विचित्रभावं मृगपक्षिणां वा ।
स्वभावतः सर्वमिदं प्रवृत्तं न कामचारोऽस्ति कुतः प्रयत्नः ?” ॥ [

अथापि स्यात् भयतु धाह्यानां भावानां कारणानुपलब्धेरहेतुकत्वम् आध्यात्मिकानां तु कुतो निर्दे-
कत्वसिद्धिः ? असदेतत्, यतो यदि नाम दुःखादीनामध्यस्ततो निर्हेतुकत्वमसिद्धं तथापि अनुमा-
५ तस्तत् तेषां सिद्धमेव । तथाहि—यत् कादाचित्कं तद् निर्हेतुकम्, यथा कण्टकादेतैश्चैष्यम्, कादा-
चित्कं च सुखादिकमिति स्वभावहेतुः । न च यस्य भावाभावयोर्नियमेन यस्य भावाभावौ तत् तस्य
कारणम्, व्यभिचारात् । तथाहि—स्पर्शसद्भावे एव चक्षुर्विज्ञानम् तदभावे न तत् कदाचित्, न
स्पर्शः तत्कारणम् । तत्रैतत् कारणभावलक्षणम् व्यभिचारित्वात् । अतः सर्वहेतुनिराशं ज्ञ-
भावानामिति सिद्धम्,

१० असदेतत् । कण्टकादितैश्चैष्यदेरपि निर्हेतुकत्वासिद्धेः । तथाहि—अध्यक्षाऽनुपलम्भाभ्यामन्यत्र
व्यतिरेकतो वीजादिकं तत्कारणत्वेन निश्चितमेव । यस्य हि यस्मिन् सत्येव यस्य भावः यस्य
विकाराद् यस्य विकारः तत् तस्य कारणमुच्यते । उत्सूनादिविशिष्टविस्थाप्राप्तं च बीजं कण्टकादितै-
श्चैष्यदेरन्वयं—व्यतिरेकवत् अध्यक्षाऽनुपलम्भाभ्यां कारणतया निश्चितमिति ‘अनुपलम्भमानसत्ता-
च कारणम्’ इति असिद्धो हेतुः । यद्यपि ‘कार्यकारणभावलक्षणं व्यभिचारि’ इत्युक्तम्, तद्यपि अस्ति

१५ ङ्गम् । स्पर्शस्यापि रूपहेतुतया चक्षुर्विज्ञाने निमित्ततया इष्टत्वाद् तमन्तरेण रूपस्यैव विशिष्टावस्-
त्वासंभवात् । न च व्यतिरेकमात्रं कार्यकारणभावनियन्धनत्वेन अभ्युपगम्यते तद्वादिभिः किञ्च-
तद्विशेष एव । तथाहि—समर्थेषु सत्सु येषु कार्यं भवद् उपलब्धम् तेषां मध्ये अन्यतमस्यापि अभा-
वत् भवत् तत्कारणं तद् इति व्यवस्थायते न तु यस्याभावे यत् भवतीति व्यतिरेकमात्रतः अन्यत्र
मातृविवाहोचितपारशीकदेशप्रभवस्य पिण्डजर्जरस्य तद्विवाहाभावे अभावाद् अव्यभिचारः स्यात्

२० न चैवंभूतस्य व्यतिरेकस्य स्पर्शेन व्यभिचारः न हि रूपादिसंनिधानमुपदृश्य स्पर्शस्य एकस्याभा-
वात् चक्षुर्विज्ञानं न भवतीति शक्यं दर्शयितुमिति कुतो व्यभिचारः कार्यकारणभावलक्षणस्य ?

१ अर्थ श्लोकः शास्त्रवा० स्याद्वादक० दीकायाम् पद्द० वृ० दीकायां च विद्यते—५० ८३ प्र० १५० ११ ।
मातरुत्तौ तु—

“येन शुक्रीकृता हंताः शुकाश्च हरितीकृताः । मयूराधिपिता येन स नो कृतिं विधासति” ॥
इति भावार्थकः श्लोको वर्तते—५० ७५ ।

२ “यथैव कण्टकादीनां तैश्चैष्यादिकमहेतुकम् । कादाचित्कतया तद्वद् दुःखादीनामहेतुता” ॥
—तत्रवर्ष० का० ११२ ५० ६२ ।

बोधिवर्षावतारपक्षिकायां तत्रवर्षमहतीयकारिकाभिरैव स्वभाववादः स्थापितः निरस्तश्च प्रकाशन्तरेण—परि० ६ ५०
५५१ । पर्येष्टमहृष्यां तु केवलं स्वभाववादस्यापनं तन्निरसनं बोधयमन्यथा भङ्ग्या वर्णितं विद्यते । तथाहि तदाजान्लमागी—

“किञ्च सहासो त्ति मर्हं भावो वा होञ्च जं सभावो वा । अद् भावो किं विप्रो किं वा सो एणस्सो त्ति ॥ X X X
एवं नियद् जइस्सा कालो दिव्वं पपाणमापी विं । सव्वे वि असव्वायां एण्तेणं सुयेयव्वा” ॥
—पर्येष्ट० गा० ५४५-५६६ ५० २११-२१६ ।

३ “सपौत्रकेशपटीनामन्वयव्यतिरेकवत् । अथस्वाधिशयाकान्तं बीजवृज्जकारिकम् ॥
प्रलम्भानुपलम्भाभ्यां निश्चितं कारणं यदा । किमित्यन्यत्तदा हेतुर्नोप्यो परिपृच्छयते ॥
—तत्रवर्ष० का० ११३-११४ ५० ६१ ।

४ अत्र वाक्ये द्वयोः ‘यस्य’ पदयोः निष्पद्योन्नयत्वेन ‘यस्य हि यस्मिन् सत्येव यस्य भावः’ इत्येव पाठः समीचीनः
संभ्रम्यते । “तथादि—यस्मिन् सत्येव यस्य भावः भवति यस्य च विकाराद् यस्य विकारस्तत् तस्य कारणमुच्यते । तत्रैवंभूतं
बीजवृज्जमुपलब्धत्वं तद्विधितव्यत्वात्तं सपौत्रकेशपटीनामन्वयव्यतिरेकवत्” —तत्रवर्ष० पत्रि० ५० ६१ वं १५ ।

५—पश्येयं वि—वृ० । “सर्वस्यापि इहेतुतया चक्षुर्विज्ञानेऽपि निमित्तभावस्येष्टतारः । तथाहि—सर्वं इति मृगा-
न्युच्यते । एतन् बीजवृज्जोत्पत्तय इति वर्तते तत्रचक्षुर्विज्ञानं प्रति सर्वस्य निमित्तभावोऽस्त्येव केवलं शास्त्रान्तरवर्षो-
निरुक्तः” —तत्रवर्ष० पत्रि० ५० ६१ वं १५ ।

६ “प्रियतो देह—भागी च मज्जनां मज्जनाः कवम् । यदि तदेतुना नेषं एतुते तत्रैव धरेत्वा ॥
कस्मिन् कस्मिन् कस्मिन् च मज्जनां मज्जनाः पुत्राः । तामारेका मज्जन्त्येते तदम्प्यारिताता” ॥
—तत्रवर्ष० का० ११५-११६ ५० ६५ ।

केवलं भीजादिः कारणात्वेन भाषानां निश्चितः किन्तु देश-कालादिरपि । तृथादि—यदि प्रतिनियत-
 देश-कालहेतुना कण्टकादेस्त्वेष्यादेर्न स्यात् तदा येयमतदेश-कालपरिहारेण प्रतिनियतदेश-कालता
 तेषामुपलम्भगोचरत्वारिणी सा न स्यात् तन्निरेक्षत्वात् तद्वद् अन्यदेशकाला अपि ते भवेयुः । न
 चैयम् अतः प्रतिनियतदेशादीं वर्तमानास्तदपेक्षास्त इति सिद्धम् तथा च तत्कार्या भवेत्कालक्षणत्वात्
 तत्कार्यत्वस्य नियतदेशतया च तेषां वृत्तिरभ्यक्षत एव सिद्धेति कथं न तत्कार्यतायपत्तिः ? यदपि
 'कादाचित्कत्वात्' इति साधनम्, तदपि विरुद्धम् । साध्यविपर्ययसाधनाद् अहेतोः कादाचित्कत्वानु-
 पपत्तेः । साध्यविकलञ्च दृष्टान्तः अहेतुकत्वस्य तत्राप्यभावात् । एवमुपलम्भमानसत्ताकं भाषानां
 कारणमिति हेतोरसिद्धता प्रतिज्ञायाश्च प्रत्यक्षविरोधो व्ययलितः । सिद्धत्वेऽपि चास्य हेतो-
 रनैकान्तिकत्वम् । तथाहि—यदि अनुपलम्भमात्रं हेतुत्वेन उपादीयते तदा प्रमाणाभावात् कारण-
 सत्ताभावासिद्धेः कथं मानैकान्तिकता । तथाहि—कारणम् व्यापकं वा नियतमानं कार्यम् ध्यायं वा
 आदाय नियतते । न च प्रमाणमर्थसत्ताया व्यापकं वृक्षत्वयत् दिशतायाः अभिन्नत्वेव व्यापकत्वात् ।
 न च प्रमाण-प्रमेययोर्भेदः भिन्नप्रतिभासविषयत्वात् । नापि प्रमाणं कारणमर्थस्य व्यभिचारात्
 देश-कालादिविप्रकृष्टानां भाषानां प्रमाणाविपरीकार्येऽपि सत्ताऽविरोधात् । न च यदन्तरेणापि
 यद् भवति तत् तस्य कारणम् अतिप्रसङ्गात् कारणत्वाभ्युपगमे साभ्युपगमव्याघातात् । न च प्रमा-

भाषाः पक्षः शैल-विटाचन्तर्गतस्य भीजादेः सोपलम्भनिवृत्तायां सत्तामानवृत्तान्तैकान्तिक-
 त्वात् । अथ द्वितीयाः पक्षः सोऽपि न युक्तः हेतोरसिद्धेः न हि मयूष्यन्त्रकादेः संपुष्टवैरुष्टं कारणं
 नोपलम्भ्यते इत्यर्थान्तरा निधेयुं शक्यम् । किञ्च, 'निर्हेतुका भाषाः' इत्यत्र हेतुदपादीयते, भादो-२०
 सिद्धं नेति । यदि नोपादीयते तदा न स्वपदासिद्धिः प्रमाणमन्तरेण तस्या भवोपात् । अथ हेतुदपा-
 दीयते तदा स्वाभ्युपगमविरोधः प्रमाणजन्यतया स्वपदासिद्धेरभ्युपगमात् । तदुक्तम्—
 "न हेतुरस्तीति यदत्र सहेतुकं ननु प्रतिज्ञां स्वममेव धाषते ।

- १ "तदपेक्षा तथावृत्तिरपेक्षा कार्यनोच्यते । प्रत्यक्षा च तथा इति सिद्धासेनेह हेतवः" ॥
 —तात्पर्यं- ४०- ११० पृ० १४ ।
- कार्यापे- ४०- भा० १०- वि० । "तदपेक्षापरिहारेण नियते देशादी वा इतिरिचमेवकार्येऽनुच्यते न अर्थिका-
 यामिका । सादेऽपि यदि नाम तदपेक्षा तेषाम् तथापि ताकार्यता कथमवस्थितेत्यह-अपेक्षा कार्यनोच्यते इति"
 —तात्पर्यं- पश्चि० पृ० १४ र्वं- १० ।
- २-यामपु-भा० भा० विना ।
- ३ "तस्मान्नातिवकारोऽयं प्रत्यक्षेण प्रकाष्यते । प्रत्यक्षानुरत्नमाभादौ हेतुवृत्तस्य विकारात्" ॥
 —तात्पर्यं- ४०- ११० पृ० १४ ।
- ४ "मा वा प्रमाणसत्ता भूदेतुवृत्तव्यतिष्ठये । तथापि मानामवैव मैकार्यावर्तनिकतः" ॥
 —तात्पर्यं- ४०- १११ पृ० १५ ।
- ५ "यस्मात्सर्वस्य सत्ताया व्यापकं न च कारणम् । प्रमाणं नैरवृत्तव्यतिविकारात् तदुक्तवत्" ॥
 —तात्पर्यं- ४०- ११० पृ० १५ ।
- ६ यमन्त-४०- भा० १०- वि० । ७ "कारणताभ्युपगमे वा"—तात्पर्यं- पश्चि० पृ० १५ र्वं- १५ ।
- ८ "यत्र नैवविधो भावस्तस्य नैव निवृत्तिः । ऐकान्तिकमर्थकत्वम् वा मन्तरेऽप्यभिप्रायम्" ॥
 —तात्पर्यं- ४०- १११ पृ० १५ ।
- ९ "तत्रो हदिये वदित्वा सा इतिव्यभिचारीणी । विव्यतिरन्तर्गतहेतव्येति तत्त्वम्" ॥
 —तात्पर्यं- ४०- १११ पृ० १५ ।

१० पुनरु हेतवे च कथञ्चन विव्यति वेतवृत्ते—वैपद्य- वि० ।
 ११ "अहेतुकत्वसिद्धये न चेदेतु प्रयुज्यते । न च प्रमा-मित्री सिद्धिः यत्रो न सिद्धयति ॥
 तन्निवृत्ते च हेतुवैरु प्रयुज्यते तन्निवृत्ते च । सिद्धेऽपि हेतुव्यत्यह-व्यतिवृत्तसिद्धयति" ॥
 —तात्पर्यं- ४०- १११-११२ पृ० १६ ।

१२ तात्पर्यं- वचिकत्वम् "तथा कोऽप्यकार्यवैपद्ये" इति निर्दिष्ट वदविरुद्धविकल्प एव च "अपेक्षा-
 कारवैरु" इति एतेषु वृत्तिः—पृ० ११ र्वं- १४ ।

तथा च—

“स्यकर्मणा युक्त एव सर्वो ह्युत्पद्यते भरः ।
स तथाऽऽवृण्यते तेन न यथा स्वयमिच्छति” ॥ []

तथाहि—समानमीदृशानां समानदेशा—काल-कुलाऽऽकारादिमतामर्थप्राप्त्यभाती नाऽनिमित्ते
युक्ते अनिमित्तस्य देशादिप्रतिनियमायोगात् । न च परिदृश्यमानकारणप्रमये तस्य समानतयोपल-
म्भात् न चैकरूपात् कारणात् कार्यभेदः तस्याद्देतुकत्वप्रसक्तेः अदेतुकत्वे च तस्य कार्यस्यापि
तद्रूपतापत्तेः भेदाऽभेदव्यतिरिक्तस्य तस्यासत्त्वात् । ततो यन्निमित्ते एते तद् दृष्टकारणव्यतिरिक्तमदृष्टं
कारणं कर्म इति,

असदेतत्तु, कुलादादेशादिकारणावेनाभ्यक्षतः प्रतीयमानस्य परिहारेणापराऽदृष्टकारणप्रकल्प-
नायां तत्परिहारेणापराऽपराऽदृष्टकारणकल्पनयाऽनवस्थाप्रसङ्गतः क्वचिदपि कारणप्रतिनियमाऽनुप-
पत्तेः । न च स्वतन्त्रं कर्म जगद्देशिच्यकारणमुपपद्यते तस्य कर्मधीनत्वात् । न चैकस्वभावात् ततो
जगद्देशिच्यमुपपत्तिमत् कारणवैचित्र्यमन्तरेण कार्यवैचित्र्यायोगाम् वैचित्र्ये वा तदेककार्यतत्प्रच्युतेः
तत्रैककार्यतत्प्रच्युतेः कारणवैचित्र्यमन्तरेण कार्यवैचित्र्यायोगाम् वैचित्र्ये वा तदेककार्यतत्प्रच्युतेः
तत्रैककार्यतत्प्रच्युतेः कारणवैचित्र्यमन्तरेण कार्यवैचित्र्यायोगाम् वैचित्र्ये वा तदेककार्यतत्प्रच्युतेः

त्वेन जगद्देशिच्यकारणत्वोपपत्तेः । न च केवलं किञ्चिद् वस्तु नित्यमनित्यं वा कार्यदृष्ट् संभङ्गीति
असदृष्ट् प्रतिपादितम् । तत्र कर्मकान्तवादाऽपि युक्तिरगतः ।

[पुरुषककारणवादमुपन्यस्य तस्यैकान्तिकत्वनिरासः]

अन्यस्त्वाह—“पुरुष एवेकः सकललोकस्थिति-सर्ग-प्रलयदेतुः प्रलयेऽपि अतुल्यशान्तिशाय-
शक्तिः” [] इति । तथा धोक्तम्—

“जर्णनाम इयांऽशूनां धन्नुकान्त इयाऽम्भसाम् ।
प्ररोहानामिव गुरुः स देतुः सर्वजन्मिनाम्” ॥ [] इति ।

तथा, “पुरुष एवेदं सर्वं यद् भूतं यथा माज्यम्” [] इत्यादि । जर्णनामोऽत्र मर्कटको
व्याख्यातः । अथ सकललोकस्थिति-सर्ग-प्रलयदेतुता ईश्वरस्यैव पुरुषपारिभिः पुरुषस्य इति ।
विशेषतस्तु समवायाद्यपरकारणत्वव्यपेक्ष ईश्वरो जगद् निर्पतयति अयं तु केवल एव ।
अस्य च ईश्वरस्यैव जगदेतुता असंगता । तथाहि—

“पुरुषो जन्मिनां देतुर्नोत्पत्तिविकल्पयता ।
तगनाम्भोजस्य सर्वमन्यथा युगपद् भवेत्” ॥ []

किञ्च, मेक्षापूर्वकारिप्रवृत्तिः प्रयोजनवत्तया व्यातेति हिः प्रयोजनगुहिरप अयं जगत्कारणे प्रवर्तने ।

१ “देवादेवादिदिदिदिद् देवं वीरवनाः कथम् । देवधेदभिर्भोक्षः वीरवं निरर्तं भवेद्” ॥ इत्यदिदेविकोऽपरा-
धेयः—आश्वी० पत्रि० ८ श्लो० ८८—।

२ “अथै लीलागपधर्मां पुरुषं लोककारणम् । कल्पयति बुराहनादधिदानात्पुत्रद्वयः ॥
यमस्यपुत्रमथैऽप्युत्पन्नकामिनाम् । जर्णनाम इयांऽशूनां स देतुः कित्त जन्मिनाम्” ॥
—तावर्ष०— वा० १५१-१५४ पृ० ७५-७६ ।

३ अयं भागो महान्तरेण बृहदारण्यकापुराणिकांशु धर्मिणः—बृहदा० उ० २-१-२० । श्वेत्प० उ० १-१० ।

मत्स्यो० पृ० १५१ पं० ५ । तावर्ष० पत्रि० पृ० ७६ पं० ४ । ४ पृ० १०३ पं० ३१ श्लो० १० ।

५—अ मर्कटको वा० वा० । “जर्णनामो सर्वेऽहः”—तावर्ष० पत्रि० पृ० ७६ पं० १० ।

६ “असापीश्वरश्च सर्वं ब्रह्मनीवं निरूपयन् । विमर्षं च करोत्यैव अकारणव्यतीरस्य” ॥
—तावर्ष०— वा० १५५ पृ० ७६ ।

७ तावर्ष० पत्रि० पृ० ७६ पं० १४ ।
८ “वयन्देन प्रयुक्तस्य स्यादस्य लक्षणता । अथतुल्यता तु देवैकान्तिकिर्न अयम् ॥
अपिदुस्मिरोपदिमिषदावरीरिदम् । अयं तु एवजसस्य कुरुकता प्रष्टवते” ॥
—तावर्ष०— वा० १५६-१५७ पृ०

नास्ति आत्मा एकान्तत इति बृहस्पतिमतानुसारी । अस्ति आत्मा किन्तु प्रतिक्षणविशराह-
तया चित्तसंततेर्न नित्य इति यौद्धाः । अस्ति आत्मा नित्यो भोक्ता न तु करोति इति सांख्याः त
पय प्राहुः कर्ता असौ न भोक्ता प्रकृतित्व कर्तुर्भोक्तृत्वयानुपपत्तेः । यद्वा येन कृतं कर्म नासौ तद्
भुङ्क्ते क्षणिकत्वाद् चित्तसंततेः इति यौद्धाः क्षणिकत्वात् चित्तसंततेः कृतं न वेदयते इति यौद्ध
५ एव आह । कर्ता भोक्ता च आत्मा किन्तु न मुच्यतेऽसौ चेतनत्वात् अभव्यवत्—रागादीनामात्मस्व-
रूपाऽव्यतिरेकात् तदक्षये तेषामपि अक्षयात् इति याज्ञिकः । निर्दोक्त एवासौ मुच्यते तत्समायता-
व्यतिरेकेण अपरस्य तत्र उपायस्य अभावात् इति मण्डली प्राह । एतानि पद् मिथ्यात्वस्य स्थानानि
पण्णामन्येषां पक्षानां मिथ्यात्वाधारतया व्यवस्थितेः ।

तथाहि—एतानि नास्तित्वादिविशेषणानि साध्यधर्मविशेषणतया उपादीयमानानि किं प्रति-
१० क्षम्युदासेन उपादीयन्ते, आहोस्वित् कथंचित् तत्संग्रहेण इति कल्पनाद्वयम् । प्रथमपक्षे अच्यक्षरि-
रोधः स्वसंवेदनाध्यक्षतश्चेतन्यस्य आत्मरूपस्य प्रतीतेः कथंचित् तस्य परिणामनित्यताप्रतीतेश्च शरी-
रादिव्यापारतः कर्तृत्वोपलभ्येश्च स्वव्यापारनिर्वर्तितभक्त-सूपादिभोक्तृत्वसंवेदनाच्च पुन्रलक्षणविल-
क्षणतया रागादिविचिक्ततया च शमसुखरसायस्यायां कथंचित् तस्य उपलभ्येश्च स्रोतकर्पतरतमादि-
भावतो रागाद्यपचयतरतमभावविधायिसम्यग्ज्ञान-दर्शनादेरुपलम्भाच्च । अनुमानतोऽपि विरोधः
१५ तथाभूतज्ञानकार्यान्ययानुपपत्तितः चेतन्यलक्षणस्य आत्मनः सिद्धिः घटादिवद् रूपादिगुणतः ज्ञान-
स्वरूपगुणोपलम्भात् कथंचित् तदभिन्नस्य आत्मलक्षणस्य गुणिनः सिद्धिरिति कथं नानुमानविरोधः ।
इतरधर्मनिरपेक्षधर्मलक्षणस्य विशेषणस्य तदाधारभूतस्य च विशेष्यस्य अप्रसिद्धेः अप्रसिद्धविशेषण-
विशेष्योभयदोषैर्दुष्टश्च पक्षः । 'आत्मा' इति घचनेन तत्सत्ताभिधानम् 'नास्ति' इत्यनेन च तत्प्रतिषेधा-
भिधानमिति पदयोः प्रतिशयाक्ये व्याघातः लोकविरोधश्च तथाभूतविशेषणविशिष्टतया धर्मिणो
२० लोकैः व्यवहियमाणत्वात् स्वयचनविरोधश्च तत्प्रतिपादकयचनस्य इतरधर्मसापेक्षतया प्रवृत्तेः । हेतु-
रपि इतरनिरपेक्षधर्मरूपोऽसिद्धः तथाभूतस्य तस्य कचिद् अनुपलभ्येः संपन्न तद्विपरीत एव भावाद्
विरुद्धश्च । इष्टान्तश्च साध्यसाधनधर्मविकलः तथाभूतसाध्यसाधनधर्माधिकरणतया कस्यचिद्
धर्मिणः अप्रसिद्धिः । तत्र प्रथमः पक्षः । नापि द्वितीयः स्याभ्युपगमविरोधप्रसङ्गात् साधनवैकल्यात्पक्षे
तथाभूतस्य अनेकान्तरूपतया अस्माभिरव्यभ्युपगमात् । तस्माद् व्यवस्थितमेतद् एकान्तरूपतया
२५ पदपि एतानि मिथ्यात्वस्य स्थानानि ॥ ५४ ॥

[आत्मन्येकान्तरूपस्वास्तित्वादिवादपट्टस्य मिथ्यारूपत्वकथनम्]

न केवलं 'नास्ति' इत्यादिपणमिथ्यात्वस्थानानि तद्विपर्ययेणापि एकान्तयादे तथैव तानीति
द्वारंप्रसाह—

अन्धि अविणासधम्मी करेह वेणइ अत्थि णिव्याणं ।

अत्थि य मोक्खोयाओ छम्मिच्छत्तस्स ठाणाइं ॥ ५५ ॥

३० 'अलि आत्मा' इति पक्षः पूरणादेशोदितः । 'न च अविनासधम्मी' इत्येषा प्रतिज्ञा कथिलमतानु-
सारीणः । 'कर्तुं-भोक्तृत्वमायोऽसौ' इति मने जैमिनेः । 'तथाभूतस्य' इति अक्षयत्वात्-
कल्पमुद्रानानुसारीणः । 'अलि निर्माणम्' 'अलि च मोक्षोपा-
रिष्टाः पापविहिनः । एते च अभ्युपगमा एकात्मभ्युपग-
विचरन्तु देऽपि तदोपायविधानेः एकात्मै-
व स्वास्ति-वेदेनाभ्यमाहास्ति-वेदापि तस्य भावात्
कनुपपन्नम् अस्तमेव
वाच्यतः ।

कनुपपन्नं तु कल्प-
प्रत्यया
१-४३८-४ न
४३८-४-११

पाठे इतरधर्माऽजहहत्या प्रयत्नमाना एते पट्ट पक्षाः सम्प्रकृत्यल आधारतां प्रतिपद्यन्ते इति व्याख्ये-
यम् । न च 'स्यादस्ति आत्मा' 'स्यादित्यः' इत्यादिप्रतिज्ञापात्रयम् अथ्यहादिना प्रमाणेन याच्यते
स्व-परभावाभावोभयात्मकभावावभासकाध्यक्षादिप्रमाणव्यतिरेकेण अन्यथाभूतस्य अथ्यहादेरप्रतीतेः
तेन अनुमानाऽभ्युपगम-स्वयचन-लोकव्यवहारविरोधोऽपि न प्रतिज्ञायाः अथ्यहादिप्रमाणावस्ये
सदसत्तात्मके वस्तुनि कस्यचिद् विरोधस्यासंभवात् । न चाप्रसिद्धविशेषणः पक्षः लौकिक-परीक्षकै-
स्तथाभूतविशेषणस्याविप्रतिपत्त्या सर्वत्र प्रतीतेः अन्यथा विशेषणव्यवहारस्य उच्छेदप्रसङ्गात् अन्य-
थाभूतस्य तस्य क्वचिदपि असंभवात् तथाभूतविशेषणतामकस्य धर्मिणः सर्वत्र प्रतीतेर्नाप्रसिद्धविशे-
षतादोषः । नापि अप्रसिद्धोभयता दूषणम् तथाभूतद्वयव्यतिरेकेणान्यस्यामत्त्वेनः प्रमाणादिप्रय-
त्यात् । हेतुरपि नाऽप्रसिद्धः तत्र तस्य सत्त्वप्रतीतिः, विशेषे सत्यासंभवाद् नापि विरुद्धः अनैकान्ति-
कताऽपि अत एवायुक्ता । दृष्टान्तदोषा अपि साध्यादिविकलत्याद्यो नात्र संभविनः अविद्वत्त्वादि-
दोषयत्येव साधने तेषां भावात् । न च अनुमानतः अनेकान्तात्मकं वस्तु तद्भादिभिः प्रतीयते अथ-
हासिद्धत्वात् यस्तु प्रतिपक्षेऽपि ततस्तस्मिन् विप्रतिपद्यते तं प्रति ताप्रसिद्धेनैव न्यायेन अनुमानोप-
न्यासेन विप्रतिपत्तिनिराकरणमाश्रमेव विधीयते इति न अप्रसिद्धविशेषणत्यादेर्दोषम्यावकाशः ।
प्रतिक्षणपरिणाम-परभागादीनां तु उत्तरविकाराऽर्थाग्भागादर्शानान्यथानुपपत्त्या अनुमानेन न अथ्यहा-
दियाथा असाध्याध्यक्षस्य सर्वोत्तमा वस्तुप्रहणाऽसामर्थ्यात् रूढिकादौ च अर्थाग्भागा-परभागयो-
रुपपन्नत एवैकहा प्रतिपत्तेः । न च स्वैर्धर्माद्यप्यस्य प्रतिक्षणपरिणामानुमानेन विरुप्यते अथ तदनुप्रा-
हक्यात् कथंचित् प्रतिक्षणपरिणामस्य तत्रप्रतीतस्यैव अनुमानतोऽपि निश्चयात् ॥ ५५ ॥

[एकान्तवादिनः साधर्म्येण वा वैधर्म्येण वैकान्तधर्मपुक्तधर्मिसाधनाशक्ततामिधानम्]

अनेकान्तव्यवच्छेदेन एकान्तावधारितधर्माधिकरणत्वेन धर्मिणं साधयत्नेकान्तवादी न साध-
य्यतः साधयितुं प्रभुः नापि वैधर्म्यतः इति प्रतिपाद्यपाठ—

साहम्मउ च्च अत्थं साहंज्ज परो विहम्मओ या पि ।
अण्णोणं पट्टिकुट्टा दोण्णवि एण असञ्चयाया ॥ ५६ ॥

समानस्तुत्यः साध्यसामान्यान्वितः साधनधर्मो यस्य असौ सधर्मा साधय्यदृष्टान्तांप्रथया
साधयधर्मो तस्य भावः साधर्म्यम् ततो वा अर्थ साध्यधर्माधिकरणतया धर्मिणं साधयेत् परः
अन्ययित्हेतुप्रदर्शनात् साध्यधर्मिणि विपक्षितं साध्यं यदि वैशेषिकादिः साधयेत् तदा तत्पुत्रत्यादे-
रपि गमकत्वं स्यात् अन्ययमात्रस्य तत्रापि भावात् । अथ वैधर्म्याद् विगतलपाभूतः साधनधर्मो
यस्मात् असौ विधर्मा तस्य भावो वैधर्म्यम् ततो वा व्यतिरेकिणो हेतोः प्रहर्नं साधयं साधयेत्
उभाभ्यां वा-या' शब्दस्य समुच्चयार्थत्वात्—तथापि तत्पुत्रत्यादेरेव गमकत्वप्रसक्तिः इयामग्याभावे
तत्पुत्रत्यादेरेत्यत्र गौरपुरुषेऽभावाद् उभाभ्यामपि तत्साधने अत एव साध्यसिद्धिप्रसक्तिः स्यात् ।

[प्रसङ्गाद् हेतामाससंख्याविषया चर्चा]

अथात्र कालान्ययापदिष्टयादिदोषसङ्गादाद् न साध्यसाधकताप्रसक्तिः, न, अतिद्व-विरुद्धाऽ-
नैकान्तिकदोषाभ्याममन्तरेणापरदोषत्वाभासासंभवात् । न च वैकल्पलक्षणयोगिनोऽसिद्धत्वादिदोषा-
भासता दृढकत्यादेरेव अनित्यत्वसाधने संभवति, अस्ति च भयद्भिप्रायेण वैकल्प्यं प्रहर्नहेताविति
हुतोऽप्य हेत्याभासता ।

अथ भयन्तु अयं दोषः येषां वैकल्पेऽपिनाभावपरिसमाप्तिः नास्तीति पञ्चमस्तदनुवादिनाम्
प्रकरणसमादेरेपि हेत्याभासत्योपपत्तेः ब्रह्मसत्यसङ्गतेऽपि अपरमतासत्यप्रतिपक्षत्यादेहेतुतद्व्यव-
हारेण तदाभासत्वात्संभवात् । "यस्मान् प्रकरणधिमता स प्रकरणसमः" [व्याख्ये १ २ ७] इति
प्रकरणसमस्य दृष्टाणाभिधानात्—प्रक्रियेते साध्यवेनाधिधियेते निश्चिता पक्ष प्रतिकर्ता वा नो
प्रकरणम् तस्य चिन्ता संतापात् प्रभूत्यानिश्चयाद् आलोचनत्वभावा एते भवति स एव तस्यैव

१ "यस्मात् प्रकरणधिमता स प्रकरणसमः" इति वाच्ये व्याख्येते ।

- सिद्धेः तस्मात् संदिग्धसाध्यधर्मा धर्मा हेतोराश्रयत्वेन पृथक् इति यदि अनैकान्तिकलात् यत्मानो हेतुर्धर्मादिरपि तर्हि तथाविध एव स्यात् तस्यापि एवं संदिग्धव्यतिरेकिन्वात् यदि हि विपक्षवृत्तित्वेन निश्चितो यथाऽगमकस्तथा संदिग्धव्यतिरेक्यपि अनुमानप्रामाण्यं परित्यक्तमेव भवेत् ततोऽनुमेयव्यतिरेके साध्यधर्मवति वर्तमानः साध्याभावे चानैकान्तिको हेतुः साध्याभाववत्येव तु वर्तमानः
- ५ पक्षधर्मत्वे सति विरुद्ध इत्यभ्युपगन्तव्यम् । यश्च विपक्षाद् व्यावृत्तः सपक्षे च अनुगतः पक्षधर्मो निश्चितः स स्वसाध्यं गमयति प्रकृतस्तु यद्यपि विपक्षाद् व्यावृत्तस्तथापि न स्वसाध्यसाधकः प्रतियन्धस्य स्वसाध्येनानिश्चयात् तदनिश्चयश्च न विपक्षवृत्तित्वेन किन्तु प्रकरणसमर्थेन एकदाग्याप्रमथत्वादेस्तु कालात्ययापदिष्टत्वेन इति, असदेतत् । यतो यदि धर्मव्यतिरेके धर्म्यन्तरे हेतोः स्वसाध्येन प्रतियन्धोऽभ्युपगम्यते तदा धर्मिण्युपादीयमानोऽपि हेतुः साध्यस्योपस्थापको न स्यात् साध्यधर्मिणि
- १० साध्यमन्तरेणापि हेतोः सद्भावाभ्युपगमात् तद्व्यतिरेक एव धर्म्यन्तरे तस्य साध्येन प्रतियन्धप्रदणत् । न चान्यत्र स्वसाध्याविनाभावित्वेन निश्चितः अन्यत्र साध्यं गमयेत् अतिप्रसङ्गात् । अथ यदि साध्यधर्मान्वित्वेन साध्यधर्मिण्यपि हेतुस्त्वयप्रदर्शनकाल एव निश्चितस्तदा पूर्वमेव साध्यधर्मस्य साध्यधर्मिणि निश्चयात् पक्षधर्मताप्रदणस्य वैयर्थ्यम्, असदेतत् । यतः प्रतियन्धप्रसाधकैः प्रमाणेन सर्वोपसंहारेण साधनधर्मः साध्यधर्माभावे क्वचिदपि न भवतीति सामान्येन प्रतियन्धनिश्चये
- १५ पक्षधर्मताप्रदणकाले यत्रैव धर्मिण्युपलभ्यते हेतुस्तत्रैव स्वसाध्यं निश्चययतीति पक्षधर्मताप्रदणस्य विशेषविषयप्रतिपत्तिविबन्धनत्वात्तानुमानस्य वैयर्थ्यम् न हि विशिष्टधर्मिण्युपलभ्यमानो हेतुस्तद्व्यतिरेकसाध्यमन्तरेण उपपत्तिमान् अन्यथा तस्य स्वसाध्यव्याप्तत्वायोगात् । न चैवं तत्र हेतूपलभ्येऽपि साध्यविषयसदसत्त्वानिश्चयः येन संदिग्धव्यतिरेकिता हेतोः सर्वत्र भवेत् निश्चितस्वसाध्याविनाभूतहेतूपलम्भस्यैव साध्यधर्मिणि साध्यप्रतिपत्तिरूपत्वात् न हि तत्र तथाभूतहेतुनिश्चयात् अपरस्तस्य
- २० स्वसाध्यप्रतिपादनव्यापारः अत एव निश्चितप्रतिबन्धकहेतुसद्भावे धर्मिणि न विपरीतसाध्योपस्थापकस्य तद्व्यतिरेकयोगिनो हेत्वन्तरस्य सद्भावाः तयोर्द्वयोरपि स्वसाध्याविनाभूतत्वाद् नित्याऽनित्यत्वयोश्च एकत्र एकदा एकान्तवादिमतेन विरोधात् असंभवात् तद्व्यवस्थापकहेत्वोरपि असंभवस्य न्यायप्रसक्तत्वात् संभवे वा तयोः स्वसाध्याविनाभूतत्वाद् नित्याऽनित्यत्वधर्मयुक्तत्वं धर्मिणः स्यादिति कुतः प्रकरणसमसागमकता ? अध्यान्यतरस्यात्र स्वसाध्याविनाभावविकलता तर्हि तत एव तस्यागमकता
- २५ इति किमसत्प्रतिपक्षतारूपप्रतिपादनप्रयासेन ? किञ्च, नित्यधर्मानुपलब्धिः प्रसज्यप्रतिषेधरूपा, पर्युदासरूपा वा शब्दानित्यत्वे हेतुः ? न तावत् आद्यः पक्षः अनुपलब्धिमात्रस्य तुच्छस्य साध्यासाधकत्वात् । अथ द्वितीयः तदा अनित्यधर्मोपलब्धिरेव हेतुरिति यद्यसौ शब्दे सिद्धा कथं नानित्यतासिद्धिः ? अथ चिन्तासंबन्धिना पुरुषेणासौ प्रयुज्यत इति न तत्र निश्चिता तर्हि कथं न संदिग्धासिद्धौ हेतुर्वादिनं प्रति प्रतिवादिनस्तु असौ स्वरूपासिद्ध एव नित्यधर्मोपलब्धेस्तत्र तस्य सिद्धेः । यद्यपि
- ३० 'उभयानुपलब्धिनिबन्धना यदा द्वयोरपि चिन्ता तदैकदेशोपलब्धेरन्यतरेण हेतुत्वेन उपादाने कथं चिन्तासंबन्धेय द्वितीयः तस्याऽसिद्धतां वक्तुं पारयति' इत्याद्यभिधानम्, तदपि असंगतम् ; यतो यदि द्वितीयः संशयापन्नत्वात् तत्रासिद्धतां नोद्गाययितुं समर्थः प्रथमोऽपि तर्हि कथं संशयितत्वादेव तस्य हेतुतामभिधातुं शक्नो भवेत् । अथ संशयितोऽपि तत्र हेतुतामभिदध्यात् तर्हि असिद्धतामप्यभिदध्यात् ध्यान्तेरुभयत्राविशेषात् । यद्यपि 'साधनकाले नित्यधर्मानुपलब्धिः अनित्यपक्ष एव वर्तते न
- ३५ विपक्षे' इत्याद्यभिधानम् तदपि असंगतम् । विपक्षाद् एकान्ततोऽस्य व्यावृत्तौ पक्षधर्मत्वे च स्वसाध्यसाधकत्वमेव अन्योन्यव्यपच्छेदरूपाणामेकव्यपच्छेदेन अपरत्र वृत्तिनिश्चये गत्यन्तरामायात् न हि योऽनित्यपक्ष एव वर्तमानो निश्चितो वस्तुधर्मः स तत्र साधयतीति वक्तुं युक्तम् । अथ द्वितीयोऽपि वस्तुधर्मस्तत्र तथैव निश्चितः, न, परस्परविरुद्धधर्मोस्तद्विनाभूतयोश्च एकत्र धर्मिण्ययोगात् योगे वा नित्यानित्यत्वयोः शब्दाद्वये धर्मिणि एकदा सद्भावाद् अनैकान्तरूपयस्तुसद्भायोऽभ्युपगतः स्यात्
- ४० तमन्तरेण तद्व्यत्योः स्वसाध्याविनाभूतपोस्तत्रायोगात् । अथ द्वयोस्तुन्यवलयोरैकत्र प्रपृष्टौ विषयप्रतिबन्धात् स्वसाध्यसाधकत्वम्, असदेतत् । स्वसाध्याविनाभूतयोर्धर्मिणि तयोः स्वसाध्यसाधकत्वमिति कुतस्तत्तद्भावे परस्परविषयप्रतिषेधः ? तत्प्रतियन्धो हि तयोः

तद्वृत्तिः सा च वैकल्याण्युपगमे विरोधाद् अनुमाना भाष्याऽभाष्ययोः परस्परपरिहार-स्थितलक्षण-
 एकत्रायोगात् । अथ द्वयोर्न्योन्यव्यवच्छेदरूपयोः एकत्रायोगाद् अनित्यधर्मानुपलब्धेर्नित्यध-
 र्मत्वयोर्वा वाधा, न, अनुमानस्यानुमानान्तरेण वाधाऽयोगात् । तथाहि—तुल्यफलत्वयोर्वा तयोर्वा-
 धाधकभावः शून्यफलत्वयोर्वा न तावत् भावः पक्षः द्वयोस्तद्व्यत्ये एकस्य बाधकार्यम् अपरस्य
 बाधपक्षमिति विशेषानुपपत्तेः । न च परधर्मत्याघभाषाद्वैकल्याण्य विशेषः तस्यानभ्युपगमात् ५
 नुपगमे वा तत एव एकस्य दुष्टत्वात् किञ्चिद् अनुमानवाधया । तत्र पूर्वं पक्षः । नापि द्वितीयः
 ॥ अनुपपत्तयं तयोः पक्षधर्मत्यादिभाषाभाष्यत्तम्, अनुमानवाधाजनितं वा । न तावत् भावः
 ३ः तस्यानभ्युपगमात् अभ्युपगमे वाऽनुमानवाधावैयर्थ्यमतकेः । नापि द्वितीयः तस्यापि विचा-
 र्यदत्तात् न हि द्वयोर्न्योन्यात् तुल्यत्वे एकस्य बाध्यत्वम् अपरस्य च बाधकार्यम् इति व्यवस्थापयितुं
 शक्यम् । तत्र अनुमानवाधात्तमपि शून्यफलत्वम् इतरेतराध्यव्योपापत्तेः परिष्कृतत्वात् । एतेन १०
 न तत्परतान्यतरत्वादेरपि प्रकरणममस्य ध्युदास्यः कृतो द्वेष्यः न्यायस्य समानत्वात् । यदपि 'अत्र
 साधारणत्वाऽसिद्धयदोषद्वयनिरासार्थमन्यतरत्वाद्वाभिधेयत्वं पक्ष-तपक्षयोः साधारणं हेतुत्वेन
 यक्षितम् अन्यतरत्वाद्वात् तथाविधार्थप्रतिपत्तेः तस्य तत्र योग्यत्वात्' इत्यभिधानम्, तदपि असंग-
 मम्, यतः यत्रानियमेन फलसंबन्धो विवक्षितो भवति तत्रैव लोके 'अन्यतर' शब्दप्रयोगो दृष्टः यथा
 'यदस-यत्नदत्तयोरन्यतरं भोजय' इत्यत्र अनियमेन देवदत्तः यत्नदत्तो वा भोजनक्रियया संबन्धते १५
 ति' अन्यतर' शब्दप्रयोगः न वैधं शब्दः पक्ष-तपक्षयोरन्यतरः तस्य पक्षत्वेन 'अन्यतर' शब्दव्याच्यत्वा-
 योगात् । यदपि 'यदा पक्षधर्मत्वं प्रयोक्ता विद्यते तदा 'अन्यतर' शब्दव्याच्यः पक्षः' इत्यापमिधा-
 म्, तदपि असंगतम्, एवंविधशायामस्य कल्पनासमाप्तोपितत्वे अनर्थरूपतया लिङ्गत्यानुपपत्तेः न
 हि कल्पनाविरचितस्मार्थत्वम् प्रैरूप्यं वा उपपत्तिम् भूतिप्रसङ्गम् तस्यै वा अन्यस्य गमकतानियन्ध-
 र्माभाषात् सम्यग्हेतुत्वं स्यात् इति उक्तं प्राक् । कालात्ययापदिष्टस्य तु लक्षणमसंगतमेव न हि २०
 प्रमाणप्रतिद्वैरूप्यगद्भावे हेतोर्विषयवाधा संभविनी तयोर्विरोधात् साध्यसङ्गाप एव हेतोर्विनिधि
 पद्भावेरैरूप्यम् तदभाष्य एव च तत्र तत्सङ्गायो वाधा भाषाभाष्ययोश्च एकत्र एकस्य विरोधः । किञ्च,
 बाध्यत्वाऽऽगमयोः कृतो हेतुविषयवाधकत्वमिति वक्तव्यम्, स्वार्थसंबन्धे तयोर्भाषात् इति चेत्
 हेतावपि सति प्रैरूप्ये तत् समानमित्यसावपि तयोर्विषये बाधकः स्यात् इदमपि हि चन्द्रार्कादिस्यै-
 र्यथा हि अप्यक्षं देवान्तस्मात्सिद्धिप्रभवतइत्यनुमानेन बाध्यमानम् । अथ तत्स्यैर्प्राह्यक्षस्य तदा- २५
 ऽऽभासत्वाद् बाध्यत्वं तर्हि एकदागमप्रभवत्यानुमानस्यापि तदाभासत्वाद् बाध्यत्वमित्यभ्युपगन्त-
 यम् । न वैधमस्यति वक्तव्यम् यतस्तस्य तदाभासत्वं किमध्यक्षबाध्यत्वात्, उत प्रैरूप्यवैकल्यात् ।
 न तावत् भावः पक्षः इतरेतराध्यव्योपात्तत्वात्—तदाभासत्वे अप्यक्षबाध्यत्वम् ततश्च तदाभास-
 प्तिमिति एकाऽसिद्धी अन्यतराऽप्रसिद्धेः । नापि द्वितीयः प्रैरूप्यसङ्गायस्य तत्र परेणामभ्युपगमात्
 मनभ्युपगमे वा तत एव तस्यागमकतोपपत्तेरप्यक्षवाधाभ्युपगमवैयर्थ्योत् । न चाबाधितविषयत्वं ३०
 हेतुलक्षणमुपपन्नम् प्रैरूप्यव्यतिथितस्यै तस्य गमकाङ्गतोपपत्तेः । न च तस्य निश्चयः संभवति,
 संबन्धिनोऽबाधितत्वनिश्चयस्य तत्कालभाविनः असम्पगनुमानेऽपि सङ्गाथात् उत्तरकालभाविनः
 प्रसिद्धत्वात्, सर्वसंबन्धिनस्मादात्यिकस्य उत्तरकालभाविनश्चासिद्धत्वात् । न हि अर्थोपदेशा 'सर्वत्र
 सर्वदा सर्वैरगमत्र बाधकस्याभाषः' इति निश्चेतुं शक्यम्, तन्निश्चयनियन्धनस्थाभाषात् नानुपलम्भ-
 न्नियन्धनः सर्वसंबन्धिनस्त्वस्यासिद्धत्वात्, आत्मसंबन्धिनः अनेकान्तिकत्वात् संवादस्त्रियः ३५
 धनः प्राग् अनुमानप्रवृत्तेस्तस्यासिद्धेः अनुमानोत्तरकालं तस्मिन्प्रभ्युपगमे इतरेतराध्यव्योपात्तत्केः ।
 तथाहि—अनुमानान् प्रवृत्तौ संवाद्निश्चयः ततश्चाबाधितत्वायगमे अनुमानप्रवृत्तिरिति परिष्कृत-
 मितरेतराध्यत्वम् । न चापिनाभाषनिश्चयादपि अबाधितविषयत्वनिश्चयः, पञ्चलक्षणयोग्यविनाभा-
 षपरिणमसिध्यादिनामबाधितविषयत्वानिश्चये अथिनाभाषनिश्चयस्यै असंभवात् । यदि च प्रत्यक्षा-
 ऽऽगमवाधितकर्मनिर्देशानन्तरप्रयुक्तस्यै कालात्ययापदिष्टत्वम् तर्हि 'मूर्खोऽयं देवदत्तः, त्वत्पुत्र- ४०
 यान्, उभयाभिमतव्यत्पुत्रयत्' इत्यस्यापि गमकता स्यात् । न हि एककालाव्याख्यात्वात्सिद्धिजन-
 तानुमानवाधितविषयत्वमन्तरेण अन्यद् अप्यक्षवाधितविषयत्वम् भागमवाधितविषयत्वं वा अगम

- कतानिधन्यनमस्यासि । न चानुमानस्य तुल्यवन्त्यानुमानं प्रति याचकता संमतिर्ना इति व्यम्, निश्चितप्रतिबन्धलिङ्गमनुमानानुमानानिश्चितप्रतिबन्धलिङ्गमनुमेन अनुल्यवन्त्यान् एव न साधर्म्यमात्राद् हेतुगमकः अपि तु आश्रितव्यतिरेकान् साधर्म्यविशेषान् । नापि भाव् किन्तु अहीरुतानुमानान् तद्विशेषान् । न च परस्पराननुविशेदोमयमात्रादपि अपि तु परस्पररूपाजहद्विज्ञानाधर्म्य-वैधर्म्यरूपवत्यात् । न च प्रकृतहेतोः प्रतिबन्धनिश्चायकप्रमाणनिबन्धनं निश्चितमिति, तदभावादेव अस्य हेत्याभासत्वम् न युक्तव्यमिति । न च समवायादिः संबन्धस्य द्वात् । यदा च पक्षधर्मत्वाद्यनेकवास्तवरूपान्मकमेकं लिङ्गमभ्युपगमविषयस्तदा तत् पक्षधर्मत्वमिति । यस्तु प्रमाधयतीति कथं न विपर्ययसिद्धिः ? न च साध्यसाधनयोः परस्परतो धर्मिणश्च पक्षधर्मत्वादिधर्मयोगो लिङ्गस्य उपपत्तिमान्, संबन्धासिद्धः । न च समवायादिः संबन्धस्य १० एकार्थममवायादिः साध्य-साधनयोः धर्मिणश्च सम्बन्धः संभवी, एकान्तपक्षे तादात्म्य-व्यतिरेकयोः अयुक्त एव इति 'पक्षधर्मत्वम्' इत्यादि हेतुलक्षणमसंगतमेव स्यात् । न च विपर्ययसिद्धिः हेतोर्लक्ष्यरूपमभ्युपगम्यते कथं न परवादाश्रयणम् एकस्य हेतोर्नेकधर्मोन्मकस्य अभ्युपगमनं न च यदेव पक्षधर्मस्य सपक्ष एव सत्यम् तदेव विपक्षात् सर्वतो व्यावृत्तव्यमिति वाच्यम्, व्यतिरेकयोर्भावाभावरूपयोः सर्वथा तादात्म्यायोगात् तत्रे वा केवलान्वयी केवलव्यतिरेकी १५ सर्वो हेतुः स्यात् न त्रिरूपान् व्यतिरेकस्य च अभावरूपत्वात् हेतोस्तद्रूपत्वे अभावरूपो हेतुः स्यात् । न चाभावस्य तुच्छरूपत्वात् स्वसाध्येन, धर्मिणा वा संबन्ध उपपत्तिमान् । न च विपक्षसर्वत्रासत्त्वमेव हेतोः स्वकीयं रूपं व्यतिरेकः न तुच्छाभावमात्रमिति वक्तव्यम्, यतो यदि सपक्ष एव सत्त्वं विपक्षाद् व्यावृत्तव्यम् न ततो भिन्नमस्ति तदा तस्य तदेव सावधारणं नोपपत्तिमत् वस्तुमन्तान्याभावमन्तरेण प्रतिनियतस्य तस्य तत्राऽसंभवात् । अथ ततः तद् अन्यद् धर्मान्तरम् तर्हि एक २० रूपस्य अनेकधर्मात्मकस्य हेतोस्तथाभूतस्य साध्याधिनाभूतत्वेन निश्चितस्य अनेकान्तात्मकवस्तुप्रतिपादनात् कथं न परोपन्यस्तहेतूनां सर्वेषां विरुद्धता एकान्तविरुद्धेनानेकान्तेन व्याप्तत्वात् ?

- किञ्च, हेतुः सामान्यरूपो वा उपादीयेत परे, विशेषरूपो वा ? यदि सामान्यरूपस्तदा तत् व्यक्तियो भिन्नम्, अभिन्नं वा ? न तावद् भिन्नम् 'इदं सामान्यम् अयं विशेषः, अयं तद्वान्' इति वस्तुत्रयोपलम्भानुपलक्षणात् तथा च सामान्यस्य भेदेन अभ्युपगन्तुमशक्यत्वात् । न च समवाय २५ वशात् परस्परं तेषां भेदेन अनुपलक्षणम् अतः समवायस्य 'इह बुद्धिहेतुत्वमुपगीयते, न च भेदग्रहणमन्तरेण 'इह इदमवस्थितम्' इति बुद्धितुत्पत्तिसंभवः । किञ्च, "नागृहीतविशेषणा विशेष्ये बुद्धिः" [] इति काणादानां लिङ्गान्तः न च सामान्यनिश्चयः संस्थानभेदावसायमन्तरेण उपपद्यते यतः दूरात् पदार्थस्वरूपमुपलभमानो नागृहीतसंस्थानभेदः अभ्युपगमिषामनुपलब्धुं शक्नोति, न च संस्थानभेदावगमस्तदाधारोपलम्भमन्तरेण संभवतीति कथं नेतरेतराध्ययोपसङ्गः । ३० तथाहि—पदार्थग्रहणे सति संस्थानभेदावगमः तत्र च सामान्य-विशेषावबोधः तस्मिन् सति पदार्थ-स्वरूपावगतिः इति व्यक्तितरेतराश्रयत्वम् चक्रकप्रसङ्गो वा । किञ्च, अभ्युपगमिषाः सामान्यभेदस्य स्वाश्रयसर्वगतत्वे कर्कादिव्यक्तिज्ञान्य देशे प्रथमतरेमुपजायमानाया व्यक्तेः अभ्युपगमिषामनुपलब्धुं योमो न भवेत् व्यक्तितरे देशे सामान्यस्य अनवस्थानात् व्यक्तितरेतराद्यवगमनाद्य तद् अभ्युपगमत्वम् एवं च कर्कादिभिरिव शायलेयादिभिरपि तद् अभिव्यज्येत । ३५ तदभिव्यक्तौ सामर्थ्यम् न शायलेयादीनामिति वाच्यम्, यतः यया प्रत्यासत्या अवस्थापयन्ति तयैव ता एव 'अभ्यः अभ्यः' इति द्विगुणसामान्यप्रकल्पनया ? न च स्वाश्रयेन्द्रियसंयोगात् प्राक् परैरनाधेयातिशयम् तमपश्येव व्यावसायि ज्ञानं जनयति, प्राक्तन्तरानुत्पादे च तदयोगात् तथाभ्युपगमे च क्षणिकताप्रसक्तः ४० ततो भेदः संबन्धातिवृत्तः तत्तद्भावेऽपि प्राग्वत् तस्य स्यात् । तथा च सामान्यस्य व्यक्तियो भेदेन अयतिव्यक्तिसमानस्य प्रतिव्यक्तिः सामान्यस्य सर्वान्मना परित्स्मात्तत्त्वाभ्युपगमात् .

तरे घृत्यनुपपत्तेस्तनु रूपप्रत्ययस्य तत्रासंभवात् अभाधारणता च हेनोः स्यात् । यदि च
 धारणरूपा व्यक्तयः सरूपतः तदा परतानामन्ययोगादपि न साधारणतां प्रतिपद्यन्त इति व्यथां
 न्यप्रकल्पना स्वतः असाधारणस्य अन्ययोगादपि साधारणरूपन्यानुपपत्तेः स्वतस्तनुपत्तेऽपि
 त्वा सामान्यकल्पना इति व्यक्तियतिरिक्तस्य सामान्यस्य अभावात् अस्तिद्वलक्षणे हेतुः इति
 ततः साध्यतिदिः । अथ व्यत्ययव्यतिरिक्त सामान्यं हेतुः तदपि असंगतमेव व्यत्ययव्यतिरिक्तान्य
 कसरूपपद व्यत्ययंतराननुगमात् सामान्यरूपतानुपपत्तेः व्यत्ययन्तरसाधारणस्यैव घृत्यनः सामां-
 म् इत्यभिधानात् तत्साधारणत्वे वा न तस्य व्यक्तिसरूपाऽव्यतिरिच्यमानमूर्तिना सामान्यरूपतया
 दाव्यतिरिच्यमानसरूपस्य विरोधात् । तत्र व्यत्ययव्यतिरिक्तमपि सामान्यं हेतुः व्यक्तिसरूपपद
 साधारणत्वेन गमकत्वायोगात् अत एव न व्यक्तिरूपमपि हेतुः । न चोभयं परस्पराननुविद्धं हेतुः
 अभयदोषप्रसङ्गात् । न अनुभयम् अन्योन्यव्यच्छेदरूपाणामेकामात्रे द्वितीयविधानात् अनुभयस्य ।
 नस्तत्रेन हेतुत्वायोगात् बुद्धिप्रकटितं च सामान्यम् भयस्तुकरत्वात् साधयेन अप्रतिपद्यत्वात्
 नस्तत्रेन हेतुत्वायोगात् बुद्धिप्रकटितं च सामान्यम् भयस्तुकरत्वात् साधयेन अप्रतिपद्यत्वात्
 नस्तत्रेन हेतुत्वायोगात् बुद्धिप्रकटितं च सामान्यम् भयस्तुकरत्वात् साधयेन अप्रतिपद्यत्वात्
 नस्तत्रेन हेतुत्वायोगात् बुद्धिप्रकटितं च सामान्यम् भयस्तुकरत्वात् साधयेन अप्रतिपद्यत्वात्

किञ्च, एकान्तवास्तुपन्यस्तहेतोः किं सामान्यं साध्यम्, आहोर्भिव्द विशेषः, उन उभयं परस्पर-
 नस्तत्रेन हेतुत्वायोगात् बुद्धिप्रकटितं च सामान्यम् भयस्तुकरत्वात् साधयेन अप्रतिपद्यत्वात्
 नस्तत्रेन हेतुत्वायोगात् बुद्धिप्रकटितं च सामान्यम् भयस्तुकरत्वात् साधयेन अप्रतिपद्यत्वात्
 नस्तत्रेन हेतुत्वायोगात् बुद्धिप्रकटितं च सामान्यम् भयस्तुकरत्वात् साधयेन अप्रतिपद्यत्वात्

प्रसङ्गात् । इतरिनिर्गुणस्य एकस्य शब्दाद्भावेरेव साध्यमित्युक्तम् । ५१ ॥
 [परस्परभिद्यं सामान्य-विशेषयोः सरूपमनूय तस्य निराकरणम्]
 सामान्य-विशेषयोः सरूपं परस्परव्यतिरिक्तमनूय निराकरणम् आह—
 दृश्यदृश्यत्वान्यं सामर्थ्यात् पञ्चचस्र च विसेसो ।
 एष समोयणीआ विभज्ययाचं विसंसेनि ॥ ५१ ॥

दृश्यास्तिकस्य पञ्चचस्रं पाप्यम् विशेषनिरलेसं सामान्यविशेषो अन्योन्यनिरलेसो एवैककल्पतया
 नृणाकात्विषिको विशेष एव पाप्यः ततो च सामान्यविशेषो अन्योन्यनिरलेसो एवैककल्पतया
 शम्प्राधान्येन वा एकत्र उपनीतो प्रदत्तो विभज्ययादम् अनेकान्तपारं साधयादस्यकल्प
 तिजायते अतत्परतया साधनपरकल्पतः, प्रधानोभयकल्पे साधये उभयदोषानि
 तः, सामान्ये साधये सिद्धसाधनतया साधनपरकल्पतः, प्रधानोभयकल्पे साधये उभयदोषानि
 नुमयकल्पे साधये उभयाभावतः साधयत्वायोगात् । तस्मात् विदाशरूपदीभूतसामान्यविशेषोभया
 न्नाध्यधमांघातसाध्यधर्मिणि अन्योन्यानुविद्यत्वाधयवैधर्म्येणैकसाध्यमसंकेतमुपदत्तनां
 तयादपक्षोक्तदोषात् शतान् । एवमपि, अत एव साधयत्वायोगात् । तस्मात् विदाशरूपदीभूतसामान्यविशेषोभया
 परस्परव्यतिरिक्ततया 'साध'परप्रयोगतो धर्मिणि अथवापि तौ विभज्ययादम् एवैककल्प
 विशेषयुतः निराकरणं एवमेव तयोस्तामताभात् अन्यथा अनुमानविषयस्य उक्तत्वात् अतः
 एवपि इतिपत्ति ॥ ५१ ॥
 [अनैकान्तरूपतया वस्तु साधयतो यदिनोऽप्येवसाधियानम्]
 एष अनुमानविषयतया अनुपगतस्यमान साधय दृग्गणवर्दिन अथवात एव न नृणा
 साधयं हेतुविषयतया अनुपगतस्यमान इति इत्याद्यम्

तथाऽप्येतेन प्रत्ययानुसारेण, उन्वेषणाऽप्युत्पत्त्यादीनि च कर्माणि, सामान्य-विशेष-समवायाद्य
जीवज्यतिरेकेण भाग्यप्रतिपत्तिं तद्वन्नेन तद्वदेव एकान्ततन्नेयमनुपलम्भात् तेषां तदात्मकत्वेन
तेः शब्दव्या तद्वत्प्रत्ययानुसारेण । ततो जीवाजीवाभ्यां पूषक आत्यन्तरत्वेन द्रव्य-पुण्य-कर्म-
न्य-विशेष-समवायायां न वाच्यः । एवम् प्रमाण-प्रमेय-संज्ञाय-प्रयोजन-वृष्टान्त-सिद्धान्ताद्यप्य-
-निर्णयं वाद्-अल्प-वितण्डा-दोषाभावात्-वृष्टल-जाति-निप्रदस्थानानि च न पूष्य भविष्यादी-
। तथा,

“प्रयत्नेर्मदान् महतोऽदंकारत्वात्साद् गणश्च षोडशकाः ।
तत्सादपि षोडशकान् पञ्चभ्यः पञ्च भूतानि” ॥ [सांख्यका० का० २२] इति

पूर्वजातिः पदार्थाः पुनरुद्येति न यत्कथ्यम् । तथा, पुनः-समुदा(व)य-मार्ग-निरोधाद्यपि भाग्य-
प्रदाने इति न यत्कथ्यम् । तथा, पुष्यि भाप तेजः पापुः इति तस्यानि इति न यत्कथ्यम् । तत्र प्रमेय-
तया भविष्यात्तेऽपि न दोषः आत्यन्तरकल्पनाया एव अद्यतमानत्वात् राशिद्वयेन सकलस्य जगतो
समाप्त्या तद्व्याप्त्यै चानुसृत्युत्पत्त्यात् । ननु प्रत्यायेकान्तस्य च प्राक् प्रतिपिद्यत्वात् अवाधित-
जीव्यप्रतिभारस्य तथाभूतयत्तुपुण्यपञ्चापकस्य प्रसाधितत्वात् विद्याऽपि विद्याद्वयमेवाद् वैतककल्पना-
मपि त्रितयप्रदानेः । वातालम्बनभूतभाषांपक्षया विद्याऽपि विद्याद्वयमेवाद् वैतककल्पना-
दोषात् तत्रानिभागस्य अद्यतमानत्वात् न हि द्वयोर्निरालम्बनत्वे विपर्यस्ताऽपि पर्यलजानयोरेव १५
त्रैधापि विद्याद्वयमेवः ततो वाद्वयं यन्तु, नापि तद्वन्तिरिक्तमिति ।

अथ आद्यवादीनामपि अनुपपत्तिः राशिद्वयेन सकलस्य व्याप्तत्वात्, न तत्सोपां कथंचिद्
वेदप्रतिपादनाद्येतात् अन्वयेरेव तथापरिणतयोः सकारणसंसार-मुक्तिप्रतिपादनपरत्वात् तथाभि-
-दानस्य अनेन वा प्रमेण तज्ज्ञानस्य मुक्तिहेतुत्वप्रदर्शनायैत्यात् विप्रतिपत्तिरित्यसंभवात् वा तद-
-सिद्धान्तस्य अदृष्टता । तथाहि—आद्यपति कर्म यतः स साध्यः काय-वाय-मनोव्यापारः स च २०
-प्राजापत्याभ्यां कथंचिद् भिन्नः तथैव प्रतीतिविपयत्वात् । अथ पञ्चमात्रे कथं तस्योपपत्तिः । प्राक्
-वद्व्याये वा न तस्य पक्षहेतुता न हि यद् यद्वेतुके तत् तदभावेऽपि भवति अतिप्रसङ्गात्, असदे-
-नादित्यात् । पुण्यापुण्यपक्षहेतुतायां वासो द्विविधः उत्क्रांत्पक्षमेदेन अनेकप्रकारोऽपि वैश्व-
-पुण्यादिभिर्यादितैल्यामेदमावाद्यन् फलानुपगम्यननुपगम्यमेदतः अनेकप्रकारोऽपि वैश्व-
-पुण्येति एकान्तवादिनां च नायं त्वन्वयतीति कर्ममं जोगनिर्मितं [प्र० का० गा० १९] इति

अथार्थ प्रदर्शयतिः प्राक् प्रतिपादितत्वात् । तपिमिसः सकृदायस्य आत्मनः कर्मवर्गणापुद्गलैः
-वेदो ज्ञानावरणीयादि-मूलप्रकृतमेवाद्दृष्टिः पुनरपि मत्यावरणाद्युत्पन्नप्रकृतिमेवाद् अनेकविधः ।
-त्यं च वक्षिष्य तीर्थकर्मव्यादिफलनिर्घन्तकत्वात् प्रदानः अपरश्च नारकादिफलनिर्घन्तकत्वाद् ३०
-प्रदानं प्रदानाऽप्रदानात्प्रदानात्प्रदानात् कर्मणः सुखं दुःखस्येदानीयफलनिर्घन्तकत्वात् ।

१. बणादमनमन, अथ च न । नमनं [नमनं वा ३२] । २. अथ इमममनं ।
३. व्यापदं १-१ । ४. अथमेदं १-१ । ५. अथमेदं १-१ ।
६. कोऽमने दृक्काणमनुसृत्युत्पत्त्यात् तत्र ननु पुनः । तस्य प्रतिपत्तिः । तथा-
७. तदुद्येति ततो लोके च ततोना ततो २-१ । न न भाग्यप्रदाने । तदुद्ये न तदाद्यत् ॥ १ ॥ -पृष्ठ० २० ।
८. आश्रय-पुं विनं । ३-१ । अथमेदं [नमनं वा ३२] । ४. अथमेदं १-१ ।
९. अनेन चरकत्वेन अन्वयेरेव । ३-१ । अथमेदं १-१ ।
१०. तान्तिव्यति-न माश्रय-पुं विनं । ३-१ । अथमेदं १-१ ।
११. प्रकृतिवर्गो नाम अद्यत्तु ३-१ । अथमेदं १-१ ।
१२. अथमेदं १-१ ।

पत्नी' इत्यादिरागहेतुविरोधानुचिन्तनं धैराग्यविचयम् । 'मेघे सप्ततर्कमालोपमो गार्ध पुनः
 भयं न च भयदृष्टीयन्मयद् मूत्र-पुरीषाऽभ्रतन्ननिषेद्धुर्गंधमठरपुटकोटरादिपु
 तापनम् न चात्र विशिद् जलोः गृहणकर्मफलमनुभवतः सेतनमचेतनं वा सहायभूतं
 प्रतिपद्यते' इत्यादि भयवर्जकान्निवोपयोगान्नेतनं भयविचयम् । 'भयन-नग-सरीत्-समुद्र-
 दयः पृथिवीव्यपिष्टताः साऽपि घनोदधि-घनवात-तनुवातप्रतिष्ठा सेऽपि आकाशप्रतिष्ठा ५
 इत्यागमप्रतिष्ठां तत्र भयोपगुणमात्रकर्मत्वात् नैर्नयन्ति भयोपलोक्षम्' इत्यादि च संस्थानानु-
 तनं संस्थानविषयम् । अतीन्द्रियत्वाद् हेतुदाहरेणादिगद्गावेऽपि युद्धवतिशयसाक्षिककलाः पर-
 व-एव-मोक्ष-धर्माऽधर्मादिभाषेषु अत्यन्तदुःखवेषु पुंसः स्यादाह्नकरूपकागमस्य कथ-च्छेद-
 विचयम् । भागमविषयविप्रतिपत्तो तर्कानुगारिषुषेः । एतच्च सर्वं धर्मध्यानम् धेयोहेतुत्वात् १०
 शुद्धितः समाधयणीयत्पुणानुचिन्तनं हेतुविचयम् । 'आरूपनिरोधः संपरः' [तत्पर्यं० १-१] इति
 संपररूपम् अनुमात्रप्रत्ययीकत्वात् 'आरूपप्रतिषेधकारित्यात् । भयमपि जीवाऽजीवाभ्यां
 वेदभिः वेदाभेदैकान्ते शोषोपपत्तेः । न चायमेकान्तपादिनो घटते सिध्याप्रानात् सिध्या-
 न्य निरोधानुपपत्तेः । संपरश्च द्विविधः सर्व-वेदाभेदात् । पीत-पमलेदयापलाधानमप्रमत्त-
 तस्य अन्तमुहूर्तकालप्रमाणं स्वर्गदुर्गनिवर्धनमेतद् धर्मध्यानं प्रतिपत्तव्यम् । १५

कथायदोषमहापगमात् नुचित्यम् तदनुग्रहात् नुहं ध्यानम् । तच्च द्विविधम्-शुद्ध-परमशुद्ध-
 १ । तत्र पृथक्पथितकंवीचात् एकत्वयितकंवीचारं चेति शुद्धं द्विधा । परमशुद्धमपि सहस्र-
 म्प्रतिपातिष्णुपरतक्रियांनिर्वाति चेति द्विधा । पाहात्पातिष्णुमेदाद्येति द्विविधम्-मात्र-दृष्टि-
 शब्दाभाषः शुद्धोद्गारद्वययुक्तिः धर्मभिव्यक्तप्राणाऽपानप्रचात्यमित्यादिगुणयोगि याहम्
 मनुमेयम् आगमनश्च स्वसंवेद्यम्-भाष्यात्मिकं तु पृथग्भाष्यः पृथक्त्वम्-नानात्वम्, वितर्क-भुत-२०
 म-द्वादशाहम्, वीचारा-अर्थ-व्यञ्जन-योगसंक्रान्ति-व्यञ्जनम्-अभिधानम् तद्विषयोऽर्थः मनो-
 कायलक्षणो योगः संक्रान्तिः परस्परतः परित्यजनम् पृथक्त्वेन वितर्कस्य अर्थ-व्यञ्जन-योगेषु
 गिनतीचाराः यस्मिन् अस्ति तत् पृथक्त्वयितकंवीचात् । तथाहि-असाधुसमसंहननो भाषयति
 अभिमतपुष्टकार्थयोगामर्थः संहननादोपचितव्याक्षेपः कर्मप्रवृत्तीः स्थित्यनुभागादिभिर्हासयन्
 संपरतामर्थ्यतो मोहनीयमचिन्त्यमामर्थ्यमदोषमुपशमयन् क्षययन् वा द्रव्यपरमाणुम् भाषयन्-२५
 [वैकमपलमर्थ्य द्रव्य-पर्यायाधौद व्यञ्जनम् व्यञ्जनाद् वा अर्थम् योगात् योगान्तरम् व्यञ्जनाद्
 तान्तरं च संक्रामन् पृथक्त्वयितकंवीचारं शुद्धतरलेदयमुपशमक-क्षपकगुणस्थानभूमिकमन्त-
 तीर्थ(ऽ) क्षायोपशमिकभूमिकं प्रायः पूर्वघटनिवेद्यमाधितार्थं व्यञ्जनयोगसंक्रमणं धेयिमेदात्
 पिपयंगफलप्रदमाद्यं शुद्धध्यानमपलमर्थ्ये एतच्च निर्जंकारकम् आत्मस्थितकर्मक्षयकारणत्वात्
 ३- "तपसा निर्जंकार" [तत्पर्यं० १-३] इति पचनात् ध्यानस्य चान्तरोक्तदृष्टतपोकल्पत्वाद् ३०
 वीचाभ्यां कथंचिद्व्यायिभ्रता द्रव्यहृल्लयियोगयत् विपुक्ततमनो वियोगस्य कथंचिद् अमेदात् अयु-
 न्यादे तु पूर्वयत् पद्यादपि अविद्योः अतद्धर्मत्वात् विद्योने वा पूर्वमपि तत्समायत्वाद् अयु-
 वियोगाभाष्य एव न हि वन्ध्यामपि तद्विनाशः संभवी तस्य पशुधर्मत्वात् न हि अहृन्वोः
 गामपि तद्विद्योय इति व्ययहात् । तस्माद् निर्जंकारा अपि एकान्तयादे अनुपपत्तिः । एकत्वेन
 नै यस्मिन् तद् एकत्वयितकंम विगतार्थं व्यञ्जन योगसंक्रामत्वाद् अवीचारं द्वितीयं शुद्धध्यानम् ।
 ६-एकपरमाणी एकमेव पर्यायमालम्बयन्नेन आदाय अन्यन्तरं कयोगयलाधानमाधितव्यतिरि-
 त्वाथैव्यञ्जनयोगसंक्रमणियचिन्तानिर्जंकारहेतुं यदुत्तरकर्मनिर्जंकारकं निर्देशयमोहनीयक्षयान्तर-
 द्विधाविधानिकर्मत्रयध्वंमनसमर्थमकथायच्छ्रवणवीतरागगुणस्थानभूमिक क्षयको द्वितीयं शुद्ध-

१ पीन पचात्कृता यथा २२१ न संवत्सर मकर प्रकृतान्वाचयेत्स्वापदोऽपगमनञ्च-५० १३ पु० १३
 ३ । - अत्र मूलतत्त्वं नैतत्वं नात्र न 'क' न 'नि' इत्येव पाठो मु० इति २-५१ । मर धेयं ३
 ति' इति पाठोऽप्यनुपपन्न-अ० १-१५ ।
 तत्त्वप्रवृत्तयाम् अन्तरं वन

न प्रेरकत्वम् अभावस्यापि स्वरूपेण विद्यमानत्वात् । न च स्वर्गाभावः पुरुषार्थत्वेन च परस्परविधितोभयरूपतयाऽपि कार्यतायाः प्रेरकत्वम् उभयदोषानुपपत्तात् ताऽभ्युपगमे परपक्षाभ्युपगमप्रसक्तिः फलानुभवपर्यायाव्यतिरिक्तस्य फलान्ततया परिणामात् कारण-फलपर्याययोः कथंचिद् अमेदात् एकस्यैव विवृत्तेः फलस्य भावाभावरूपतया प्रवर्तकत्वात् अन्यथा सर्वव्यवहारोच्छेदप्रसक्तेः ।

अन्ये तु विधेः प्रवर्तकत्वमभ्युपपन्नाः त्रिकालज्ञान्यो विधिरेव प्रवर्तकैकस्वभावः मानः कर्मणि पुरुषं नियोजयति स च प्रेषणाऽध्येपणादिव्यतिरिक्तस्तदनुगतश्च अध्येपणा सत्कारपूर्वको नियोगः प्रेषणा तु न्यत्कारपूर्वको नियोगः । न चास्य प्रेरकत्वम् व्यभिचारात् । तथाहि

१० पुरुषप्रवृत्तिरुपलभ्यते तद्भावेऽपि व्याध्येपणातः इति न प्रेषणादेः पुरुषप्रवर्तकत्वम् विधिर्भाव्यनिष्ठभावकव्यापारस्वभावभावनानुगते स्वर्गादिफलसंपादके धात्वर्थे तदुक्तम्—

“विधावनाश्रिते साध्यः पुरुषार्थो न लभ्यते ।
 श्रुतः स्वर्गादिवाक्येन धात्वर्थः साध्यतां मजेत्” ॥

१५ [श्लो० वा० औत्पत्तिकसू० सू०]

अपरे तु मन्यन्ते धात्वर्थमात्रे फलपर्यालोचना निरपेक्षो विधिः पुरुषं प्रेरयति स प्रत्ययाभिधेयः इति ।

सर्वे पते अयुक्तवादिनः यतः विधिर्न अलम्ब्यमत्ताकः पुरुषं प्रेरयति कुसुमादेरपि प्रेरकत्वासंभवात् संभवे वा विद्यमानताप्रसक्तेः । न च प्रतिपादयितुं प्रभवति प्रतिपादने वा अविद्यमानपिपत्त्येन केशोण्डकादिज्ञानपद् न न च अविद्यमानेन सह लिङ्प्रत्ययस्य संबन्धः तद्भावात् तस्य अयाचकत्वं स्यात् । अथ विधिः प्रेरकस्तदा त्रिकालज्ञान्यता तस्य व्यापनेन वर्तमानकालताप्राप्तेः निद्रप्रत्ययगम्यता प्राप्तिप्रकारेण च तस्मिन् प्रत्ययशब्देरव्ययतारात् श्रोत्रेण धर्मं प्रमाणम् प्रमाणमेव पर्यायं स्यात् प्रत्ययशब्देस्तत्र प्रवृत्तौ अवधारणप्रव्यवस्थापि अनुपपत्ताः । न च सामान्या

२० विशेषाभिधायि युक्तम् औत्पत्तिकस्य शब्दस्य संबन्धः सामान्यदर्शनेन भागं न विशेषेण अर्ग्यत्वेन विद्यते विज्ञान विधात् गमर्थम् । न च अनवगतो विधिः प्रयत्नको युक्त विधेरपि निष्पाद्यत्वात् तस्मिन्प्रत्यये युक्तः केन प्रयत्न इति वक्तव्यम् । यदि विधेरन्येन तत्प्रयत्नेन इति अनवगता । अथ इच्छाना तत्रागो प्रयत्नेन तर्हि तत्रैव तथैव प्रयत्नताम् । विधिहेतुत्वतया ? अथ तिस्रो विधयोः युक्त प्रत्ययीत्यभ्युपगमस्तर्हि तस्य

२५ व्यापनेन द्विविधिकादनुत्पत्त्यर्थविपत्त्याम् विधयेषां तु निष्पादनाय वर्तमानकादप्याम् अथ न च अत्यन्तदेरपि अयनागान् प्रतीतानांनुवाचकत्वेन न तत्र प्रेषणा प्रमाणं स्यात् । द्विविधेन धर्मकपता व्यापनेन कार्यकपत्वेन अवेत्या धर्मकपताभ्युपगमात् श्रोत्रेणकपत्वात् अस्या द्विविधेन धर्मकपत्वात् न तत्र प्रवृत्तौ प्रवृत्तौ स्यात् । अथ धर्मकपताविनिष्पादकत्वात् अत्यन्तदेरप्याम् अत्यन्तदेरप्याम् अत्यन्तदेरप्याम् न तत्र प्रवृत्तौ प्रवृत्तौ स्यात् । अथ धर्मकपताविनिष्पादकत्वात् अत्यन्तदेरप्याम् अत्यन्तदेरप्याम् अत्यन्तदेरप्याम् न तत्र प्रवृत्तौ प्रवृत्तौ स्यात् ।

३० अत्यन्तदेरप्याम् अत्यन्तदेरप्याम् अत्यन्तदेरप्याम् न तत्र प्रवृत्तौ प्रवृत्तौ स्यात् । अथ धर्मकपताविनिष्पादकत्वात् अत्यन्तदेरप्याम् अत्यन्तदेरप्याम् अत्यन्तदेरप्याम् न तत्र प्रवृत्तौ प्रवृत्तौ स्यात् । अथ धर्मकपताविनिष्पादकत्वात् अत्यन्तदेरप्याम् अत्यन्तदेरप्याम् अत्यन्तदेरप्याम् न तत्र प्रवृत्तौ प्रवृत्तौ स्यात् ।

अत्यन्तदेरप्याम् अत्यन्तदेरप्याम् अत्यन्तदेरप्याम् न तत्र प्रवृत्तौ प्रवृत्तौ स्यात् । अथ धर्मकपताविनिष्पादकत्वात् अत्यन्तदेरप्याम् अत्यन्तदेरप्याम् अत्यन्तदेरप्याम् न तत्र प्रवृत्तौ प्रवृत्तौ स्यात् । अथ धर्मकपताविनिष्पादकत्वात् अत्यन्तदेरप्याम् अत्यन्तदेरप्याम् अत्यन्तदेरप्याम् न तत्र प्रवृत्तौ प्रवृत्तौ स्यात् ।

... १-५५...

निर्दिष्टं प्रयत्नं च वेत्ते एवमित्यादि धर्मिणस्तथापि धर्म्येणान्तरे इच्छानो वा । न च कालेनान्तरेण भिन्नानाम् प्रयत्नं इत्यमप्युक्तम् यथासंभवं प्रयत्नं कर्तव्यं यदा काले-
 दा तस्या एव प्रयत्नं कर्तव्यम् यदा तु प्रयत्ना तदा तस्या एव । न हि कालान्तरात्वेऽपि शुद्धिभ्यनोभ्याः
 कां कालान्तरो न त्यो-याद्यदो-त्पत्तां परिष्काराधिकारणतां प्रतिपद्यन्ते न च तद्व्यतिरिक्तोऽन्यः ।
 तत्र परिष्काराधिकारणमात्रादयति । किञ्च, धातुर्थाऽपि यदि धातुना परिनिष्पन्नोऽभिधीयते ५
 न त्रिधेः पुरुर्येककथमभ्युपगम्यात् धातुर्थस्य निष्पन्नत्वात् । सामान्यपदार्थवादिनां
 तत्रभिधेयत्वं कथं पुरुर्यव्यापारमात्रस्य सामान्यस्य नित्यतया स्थाप्यत्वानुपपत्तेः ।
 तेषां उपायां धातुपाठ्यः तेन तद् नित्यतया सर्वव्यापयोग्यात् न हि अनित्येन नित्यः संबन्धो
 अभ्युपेयते वा चास्यव्यापकत्वं सर्वव्यापनां परेण नित्यतयाभ्युपगमात् । अपि च, विधेः
 क्वे वाच्यत्वं स्यात् न सामान्यम् इच्छा-प्रयत्नादेरिय तथाप्ये तदनुपपत्तेः प्रयत्नकत्वं च १०
 न्यायाद् अनुपपन्नम् । एवं 'मात्मने न इत्यात्' इति प्रतिषेधविधिरपि प्रगिक्षितो द्रष्टव्यः ।
 ६-धत्ते पुरुरं च प्रयत्नीति कालज्यम् न प्रथं, भावनायाम्, धातुर्थं वा । तत्र यदि न प्रथं
 : पुरुरं प्रयत्नयति, तदनुक्तम्, न प्रथं स भवायकृत्यात् तत्र विधेः प्रेरकत्वात्संभवात् । न हि
 रागमेव न प्रथं काल्यचिन् प्रेरकत्वमुपपन्नम् । अथ यद्यप्रयत्नं पुरुरं नियतंयति प्रतिषेधविधिः,
 भिन्नत्वं, प्रतिषेधेनेव नियतित्वाद् विधेस्तत्र नैर्षयक्यात् । अथ प्रतिषेधनिषिद्धस्य अनिष्टत्वेन १५
 मर्षयते विधिननिषिद्धोऽपि यदि न नियतं तदा किमाधपणीयम् ? अथ भावनायां विधेः
 कथम्, स्युक्तमेतत् । रागन एव तस्यामस्य प्रवृत्तेः विधेर्वैयर्थ्यात् । न च धातुर्थेऽपि तमसो
 यति, तत्रापि रागादेवान् प्रवृत्तेः । विधिर्हि अग्रवृत्तप्रयत्नकः रागात् प्रवृत्तस्य च प्रयत्ने
 न्यायोग्यात् । अथ ननु सर्वसंभवायानां विधिः प्रयत्नयति, न, न प्रथं संभवायास्तस्या अभावकृत्य-
 प्रवृत्तिविधयत्यानुपपत्तेः । अथ न प्रथं विधिदृष्ट्याप्यर्थं प्रतिषेधविधिना पुरुरः प्रयत्ने, नैतत् २०
 ६, तस्यापि न प्रथं विधिदृष्ट्य अभावकृत्यात् प्रवृत्तिविधयत्यायोग्यात् । न च भावनायां हनन-
 द्यायां रागात् प्रयत्नमातः पुरुरः प्रतिषेधपर्युदनायां विधिना नियुज्यते, अभावविधिदृष्ट्या
 याया विधिविधयत्यायोग्यात् । न चामो हननाभावविधिदृष्ट्या विधिविधयतां प्रतिपद्यते, समापस्य
 पारकृत्या भावनां प्रति व्ययच्छेदकत्वायोग्यात् । न च हन्तिननुपपदितः । अमद्वयाऽऽपरांतीय-
 न हननव्यतिरिक्तधातुर्थत्वात्तत्राभिधायकत्वात् तद्व्यतिष्ठन्नं भावनां प्रकाशयति सा च विधेर्गा- २५
 ६ प्रतिपद्यते इति कालज्यम्, यतो भावनायां हननव्यतिरिक्तधातुर्थमात्रविधिदृष्ट्यायां विधेः
 कथमेव न नियतं कथम् प्रयत्नकत्वं कथं पत्वेन तस्याऽभ्युपगमात् न च यथा तस्य न संभवति
 प्रतिपादितमेव । तत्र मीमांसकाभिप्रायेण विधेः प्रयत्नकत्वम् नियतकत्वं वा संभवति । तेन—

"साधने पुरुर्यार्थस्य संगिरन्ते त्रयीविद् ।
 बोधविषयो समायत्तम्" [इत्याद्यसंगतार्थाभिधानम् । ३०
 यथे तु भावनां वाक्यार्थत्वेन प्रतिपादयन्ति भावना हि भाव्येऽर्थे स्वर्गादिके पुरुरस्य व्यापारः
 इति यद्यनान् सा च 'किं केन कथम्'
 पूर्णमास्यादिना भावयन्, कथम् इति इतिकर्त-
 भावना पदार्थप्रतिपादा पदानां वाक्यार्थप्र-
 तान् सामन्यामायात् तान् ६६ भावयन्त इति ३५
 काह्यान्विधियोर्यथाप्यच्छेदनात् पदार्थानामेव अन्य-व्यतिरेकाभ्यां वाक्यार्थवेदकत्वप्रतिपत्तेः ।
 ६-पदध्वन्याभावेऽपि यदा श्वेतगुणं द्रव्यं पदयति अथवाज्ञानं च 'हेपा'शब्दाद् अनुमिनोति
 यां च तुरविशेषादिशब्देन च बुध्यते तदा 'श्वेतोऽभ्यो धावति' इति अयमच्छति । उक्तं च—
 "पदयत, श्वेतमारूपं 'हेपा'शब्दं च शृण्वतः ।
 पदविशेषशब्दं च श्वेताभ्यो धावतीति श्रीः" ॥
 [३०० वा० वाक्याधि० श्लो० ३५८] ४०

१ अथ 'निवर्तित्त्याद् विधेस्तत्र' इति पाठः समान्येव । २ विधेवि-(-धेवि-)-... ।

इत्याद्यागमप्रामाण्यात् । स्तुतिरुताऽपि उक्तम्—

“बाह्यं तपः परमदुश्चरमाचरं त्वमाध्यात्मिककर्म तपसः परिचुंहणावैम्” [स्रवंमूलो ७]

इति । तत्र वस्त्र-पात्रादिकलस्येदानींतनयतेः सर्वमाद्ययोगप्रत्याख्यानं संभवतीति कथं तस्य धर्मोपकरणत्वम्? एवं ‘यः स्वीकृतग्रन्थः’ इत्यादिप्रयोगेऽपि

५ त्वप्रतिपादनात् ‘स्वीकृतग्रन्थश्च मोक्षाध्यनि संचरन् वस्त्राद्युपकरणवान्’ इति हेतुरसिद्धः । तथाविधवस्त्राद्युपकरणधारिणां चौरादिभ्य उपद्रवः संभवति, न च वस्त्राद्युपकरणधारिणां चौराद्याहृतत्वात् । अथ अधमचौरास्तथाभूतमपि गृह्णन्तीति तद्ग्राह्यत्वं तस्यासिद्धम्, पुस्तकाद्यपि मोक्षाध्यसंचारिणा न प्राह्यं स्यात् तथापि अस्य दोषस्य समानत्वात् । अथ भगवता प्रतिपिद्धम्, न; तत्प्रतिपिद्धपुस्तकादिप्राहिणामिदानींतनऋषीणां

१० अयतित्वप्रसक्तेः । शानाद्युपग्रहहेतुत्वेन तद्ग्रहणे पात्रादावपि तत् एव ग्रहणप्रसक्तिः । पाथेयाद्युपकरणरहितस्य अध्वगस्यापि अभीष्टस्थानप्राप्तिः संभवितीति इत्यनेनोऽपि एव सर्वस्य विशिष्टफलारम्भणस्तदुपकरणरहितस्य तत्फलऽप्रसाधकत्वात् । तथाहि—यो ययिकलो नासौ तत् साधयति, यथा कृप्याद्युपायविकलः तत्फलम्, फलवस्त्रादिधर्मोपकरणोपायविकलश्च मुनिर्भवद्भिरेभ्युपगम्यत इति । न च

१५ चारित्र्याप्येव तदुपाय इति वक्तव्यम्, ‘वस्त्रादिधर्मोपकरणविकलस्य ह्यायिकज्ञानादेरेव इति उक्तत्वात् । ‘यो यद्विनेयः’ इत्यादिकोऽपि प्रयोगोऽनुपपन्नः, ‘सर्वथा यत्वात्’ इत्यस्य हेतोरसिद्धत्वात् भगवत एव परित्यक्तवस्त्रत्वानुपपत्तेः—

“सर्वे वि एगदूसेण णिमाया जिणवरा” [आवश्यकसू० गा० २२७]

इत्याद्यागमप्रामाण्यात् । न च अस्यान्यार्थत्वम्, आचारपक्षेणैतैः

२० धामण्यप्रतिपत्तिसमये प्रतिपादितत्वात् । न चैवं तदा सर्ववस्त्रपरित्यागावेदकस्तत्र क्षुयते । योऽपि—

“वोसदृचचदेहो विहरइ गामाणुगामं तु” []

इत्यागमः सोऽपि न धामण्यप्रतिपत्तिसमयभाविभगवत्प्रत्यावेदकः किन्तु तदुत्तरकाले प्रमुक्तत्वं भगवति आवेदयति न हि अनेन आगमेन भगवतो वस्त्रवैकल्यमावेद्यते ।

२५ किञ्च, यदि ‘यो यद्विनेयः स तद्विद्विधारी तदा भगवतामिव भगवतोऽपि कमण्डलु-रूपेण धारित्वप्रसक्तिः । अथ नैव दैवचरितमाचरितुं शक्यत इति तदग्रहीतटट्टिकादिप्रहः अस्माभिः तिरैकेण महाप्रतधारणं कर्तुमशक्यैतधीयते तर्हि—

“जारिसयं गुरुलिङ्गं सीसेण वि तारिसेण होयये” []

इत्याद्यभिविदेशस्यज्यताम् । यद्यपि ‘न च वस्त्राद्युपकरणग्रहणमु प्रज्यापरिणामः संभवति’

३० पमिधानम् तदपि अर्संगतम्; परिग्रहाग्रहयत्सु प्रज्यापरिणामस्य अस्माभिरपि अनिष्टः । न च ग्राह्ययोगविरतिप्रतिज्ञानिर्घोदनिमित्तवस्त्रादिधर्मोपकरणयोगिषु परिग्रहाग्रहयत्सु अन्यथा योगिष्वपि परिग्रहाग्रहयत्सु स्यात् । अथ तत्र परित्यक्तं शक्यत इति, अविधानेन अनेकमवानुबन्धनदनुषक्तिसमक्तिः विधानपरित्यागस्तु तस्य प्रस्तुतविधिनेयं तर्हि

३५ अर्संगतम् तत्संभवे च शरीरत्यागयद् वस्त्रादित्यागस्यापि स्वतः सिद्धत्वात् अतिरिक्त्यागस्य प्राक् तु तत्परित्यागो मदाण्ययानमध्यामीनयानपरित्यागयद् अपापहेतुरेव । ‘भ्वतमिशयो मदाप्रतपरिणामयन्तो न भयन्ति’ इत्यादिप्रयोगे ‘परिग्रहाग्रहयोगित्यात्’

१-चार (चरे) इत्य-भा० भा० ।-स्वरस्य-५० वा० वा० ।
 २ “वदन्तीति । न व नाम अत्रानिमे सो तिङ् शो कृतिने वा” ॥-आशरवदन् ५० ११० । निवेदय-
 ५० १०२, १०११ ।
 ३ न द्य-भा० भा० ।
 ४ “व इति हेतुद्वन्द्वीति वेदवदो भगवतस्यो वा” ॥ हातुनगवं ॥-विशेष ५० टी० ५० १०११ ।
 ५-वदन्तमप्यप्यागीन-भा० हा० नि० निमा ।

कर्मवीर्यानिबन्धनाध्ययसायविकलो न भवति नास्ती अविद्यमानाधःसत्तमनरकप्राप्त्यधिकलकारण-
कर्मवीर्याभ्याप्ययानः, यथोभयोरप्रतिपक्षिधिययः पुरय इति वैधर्म्यद्वयान्तः । असादेतत्,
तोऽत्रापि प्रयोगे ग्राह्य-ग्राधनयोः प्रतिबन्धाभावाघातो हेतोर्विपक्षितसाध्यसिद्धिः । तथाहि—
योक्ताध्ययसानं नियन्मानमसत्तातः अशेषकर्मक्षयाध्ययसायनियतकं कारणं या भवेद् भवेत्
रापकं या । अन्यस्य निवृत्तायपि अपरनिवृत्तेरपदयंभावाभावात् अन्यथा अभ्यनिवृत्तायपि गवादे-
पिमेव निवृत्तिप्रसक्तः । आह य न्याययादी—

“तस्मात् तन्मात्रसंबन्धः स्वभापो भायमेव वा ।

नियतयेत् कारणं वा कार्यमव्यभिचारात्” ॥ [

] इति ।

न तापत् कारणं यथोक्ताध्ययसानमशेषकर्मक्षयाध्ययसानस्य येन तन्निवृत्त्या तस्यापि निवृत्तिः
त् । कारणत्वे वा यत्र अशेषकर्मक्षयाध्ययसानं योगिनि संबधति तत्र अधःसत्तमनरकपृथिवीप्राप्त्य-
कारणस्य बीजभूताध्ययसानसद्भावात् कार्यस्य कारणव्यभिचारित्वात् तस्य नरकप्राप्तिसद्भावं इति
। एतदपि । न च योगिनि अशेषकर्मक्षयनिबन्धनमध्ययसानं जनयदपि नरकप्राप्तिनियन्धनकर्मवी-
र्याध्ययसानं नरकप्राप्तिलक्षणं स्वकार्यं न जनयतीति याच्यम्, अविकलकारणस्य अयद्यंतया
। यंनियतकत्वात् अन्यथा अविकलकारणतयायोगात् । न च यद्येव तथाभूतकर्मनियतंनसमर्थ
। तदक्षयहेत्वध्ययसायनियन्धनं भवति, भावाभावायोरैकक्षिप्रेकदा विरोधात् तन्निवृत्तकस्य हेतोः
। यान्तरमप्राप्त्युपलक्षणं (नियतं) तं कत्यविरोधात् न हि यद्येव यद्वाहुलिद्रव्यस्य क्रान्तयोत्पादकम्
। तद्वै तस्य विनाशकं संभवति एकनिमित्तयोरैकदा भावाभावायोर्विरोधात् । नापि तत् तस्य
। कम् येन ततस्तद्विपर्ययमानं तदपि आदाय नियतं, व्यापकत्वे वा यत्र अशेषकर्मक्षयनिबन्धना-
। सायसद्भावात्तत्र व्यापकस्य अयदयंभावित्यात् अन्यथा तस्य तद्व्यापकत्वायोगात् योगिनस्तद्व्य-
। ययतोऽधःसत्तमनरकप्राप्तिप्रसङ्गोऽनिवृत्तद्वयस्य एव स्यात् । न च यत्र द्विष्टतराध्ययसायसद्भा-
। त्र अतिशुभतराध्ययसायेन भाव्यमिति प्रतिबन्धसंभवः तन्दुलमत्त्वेन व्यभिचारात् । न च
। व्यजातियोगित्वे सति अव्यभिचारः उच्चसमंहननेन धारित्रप्राप्तिकालार्थोक्तसमयभाविना सर्व-
। तिसंपन्नेन तथाविधद्विष्टपरिणामयथा पुरुषेण व्यभिचारात् । न च यत्र अतिशुभतरः परिणाम-
। अपि अनुभूतपरिणामेन भाव्यमित्यत्रापि प्रतिबन्धः तथाविधयोगिना व्यभिचारात् ।

किञ्च, स्त्रीणां सत्तमनरकपृथ्वीप्राप्तिनियन्धनकर्मवीर्याध्ययसायाभावाः कुतः प्रतिपन्नः ? आसा-
। त् इति चेत् अशेषकर्मक्षयसद्भावात्तन्निवृत्तानुभावाध्ययसायसद्भायोऽपि तत एव अभ्युपगन्तव्यः । न
। मर्तीन्द्रिये एवविधेऽपि अस्मद्देव्याः शरः आतागमाद् क्रमे अन्यत् प्रमाणमस्ति । न च द्वेष्टाविरो-
। तयघनमसत्तर्कानुसारिजातिविकल्पैर्योधा मनुभवति तेषां प्राप्ताऽप्राप्तव्यापादकप्रतंगजयिकल्पद्व-
। स्तुसंस्पर्शित्वात् । उक्तं च मर्दपरिणाम—

“मर्तीन्द्रियानसंबंधान् पदयन्त्यपेण चक्षुषा ।

ये भावान् पचनं तेषां नानुमानेन वाच्यते” ॥ [

। अत्र वस्तुनि आगमनिरपेक्षमनुमानं प्रवर्तिनुमुत्सद्वेत्, पक्षधर्मोर्देल्लरूपस्य प्रमाणान्तरतः प्रति-
। मशक्तेः प्रतिपत्तौ वा साध्यस्यापि प्रतिबन्धप्राप्तेः प्रमाणेन प्रतिपत्तेर्नैकान्ततोऽतीन्द्रियता भवेत् ।
। त्मानुसारि चानुमानं प्रकृते वस्तुनि संयादृष्टे न बाधकमिति प्रदर्शितम् । न च आसयचनं
। नियोजनप्रतिपादकप्रमाणम् सत्तमनरकप्राप्तिप्रतिपेधकं प्रमाणमिति वक्तव्यम् उभयत्र आसयप्रणीत-
। देः प्रामाण्यनिबन्धनस्य अविशयात् । न च एकमासप्रणीतमेव न भवति, इतरत्रापि अस्य समान-
। त् पूर्वापरौपनियन्धाशीपट्टाष्टप्रयोजनार्थप्रतिपादकाऽपान्तरव्याप्यसमूहात्मकैकमहाव्याप्यरूप-
। । अर्दशागमस्य एकत्वात् तथा चान्तरव्याप्यानां वेयांचिद् अत्राप्येव सर्वस्यापि भागमस्य
। त्माध्ययप्रसक्तः अङ्गुष्ठत्वे तदात्मकाङ्गिनोपि दुष्टव्यापतेः । न च प्रदर्शितव्याप्यत्वकः सर्वेष्वप्रणी-
। त्गमत्त्वेन अस्मान् प्रति अतिवृत्त इति वक्तव्यम् नास्तिक-भीमांसकान् प्रति
। रणीतत्वेन अस्तिः । या च तान् प्रति तस्य तत्प्रणीतव्यापेदिका युक्तिः सा इतरत्रापि ।

पूर्वापरैकवाक्यत्वं-दृष्टादृष्टायाधितार्थत्वादेरविशेषात् । अथ स्त्रीणां
 नद्वयस्यासंभवाद् न निर्वाणप्राप्तिः संभविनी, ननु कुतस्तद्वयस्य तत्रामागतिः । पुं
 सद्भावात् "शतये पूर्वविद्" [तत्त्वार्थ० ९-३९] इति पचनप्रामाण्यात् । न
 तासां तदनधिकारित्यादिति चेत् तर्हि प्राकनभवानधीतपूर्वोणां यत्मानतीर्थी
 ५ न तद् भवेत् तदध्ययनासंभवात् आद्यशुक्लध्यानद्वयासंभवतः
 दोषतत्त्वावबोधस्वभावकेवलज्ञानाभावे न मुक्तिधीसंगतिः स्यादिति भविद्यापतिः
 योगागम्यसामर्थ्ययोगावसेयभावेपु अतिसूक्ष्मेषु तेषां
 योगात् पूर्वघरस्येय योधातिरेकसद्भावाद् आद्यशुक्लध्यानद्वयमातेः कैयल्यागीति
 तिरिति न दोषः तदध्ययनमन्तरेणापि निशिष्टशयोपशमसमुद्भूतज्ञानात् पूर्ववित्त
 १० निर्गन्धीनामपि एवं द्वितयसंभवे न कश्चिद् दोषमुपपद्यमानः अनुपपत्तनीये
 मरुदेवीसामिनीप्रभृतीनां जन्मान्तरेऽपि अनधीतपूर्वोणां न मुक्तिप्राप्तिर्भवति ।
 मतिज्ञा सिद्धप्राभृतादिग्रन्थेषु वृद्धिलिङ्गविज्ञानां प्रतिपादनात् । न च ते अत्र
 प्रणीतत्वेन तेषां प्रामाण्यस्य साधितत्वात् । अथ मायागारकादिभूयस्त्वाद् भवतामा
 ने । तदा तासां तद्वयस्यासंभवात् प्राग् तु पुत्रपाणामपि तत्संभवोऽविरह्यः । अथ भ
 १५ भवतामात्र ताः इते न मुक्तिप्राप्तः, न। सत्यस्य कायगम्यत्वात् तस्य च तासु दर्शन
 गतिरिति । इदमने हि अतन्निर्भयोगाश्च वृणयन् ताः प्राणपरीत्यागे कुर्वाणाः
 पाईरुतमज्ञानता विरचानाः शूराप्ययसापत्यं दृढप्रकारप्रभृतीनां प्राणवस्थायां तत्र
 न मुक्तिप्राप्तिरित्येवमप्यकम् तद्वयस्यायां तु तस्य तासपि अभाय एव ।

अथ लोकवत् लोकोत्तरेऽपि धर्मं पुत्रवत् उत्तमस्यान् मुक्तिप्राप्तिः न स्त्रीणां
 २० न। अत्रानुपपत्तेश्चानुपपत्त्या मुक्तिप्राप्त्यप्रतिषेधकत्वात् अत्रात्रा तीर्थैकद्वयापि
 अनुपपत्त्या मुक्तिप्राप्त्यप्रतिषेधकत्वात् अत्रात्र तीर्थैकद्वयापि
 हीदृष्टोक्त्या मुद्रयस्यान् अथमदोषः, समानमेतन् भवत्यास्यपि तदापिचयोग्यतामात्र
 अत्रानुपपत्तयुक्त्याप्यस्यान् न तासां मुनयवतितासां गणपरादेरपि मरुदेवस्याप्या
 र्हात् । अथ

२१ "निर्गन्धीनामं कांडे" [भावद्वयकनि० रामवग० गा० ४९]
 इत्यत्रानुपपत्तेश्चानुपपत्त्या मुक्तिप्राप्त्यप्रतिषेधकत्वात् अत्रात्र तीर्थैकद्वयापि
 हीदृष्टोक्त्या मुद्रयस्यान् अथमदोषः, समानमेतन् भवत्यास्यपि तदापिचयोग्यतामात्र
 अत्रानुपपत्तयुक्त्याप्यस्यान् न तासां मुनयवतितासां गणपरादेरपि मरुदेवस्याप्या
 र्हात् । अथ

[निर्गन्धीनामं प्रागनधीतपूर्वोणां]

अथ निर्गन्धीनामं प्रागनधीतपूर्वोणां मुक्तिप्राप्तिः न स्त्रीणां
 २२ न। अत्रानुपपत्तेश्चानुपपत्त्या मुक्तिप्राप्त्यप्रतिषेधकत्वात् अत्रात्र तीर्थैकद्वयापि
 हीदृष्टोक्त्या मुद्रयस्यान् अथमदोषः, समानमेतन् भवत्यास्यपि तदापिचयोग्यतामात्र
 अत्रानुपपत्तयुक्त्याप्यस्यान् न तासां मुनयवतितासां गणपरादेरपि मरुदेवस्याप्या
 र्हात् । अथ

विषयं न्यात् । यथा मेदमन्तकानि तु तदभिषेकादौ इन्द्रादिभिन्नस्य विदितत्वात् अस्मादादिभिरपि
 नुकरणादिभिः प्रयोजनैस्तत्र तत्र विधीयते तर्हि तत्र एव आभरणेनादिभिर्विभूषादिकमपि
 यम् एतानुकरणादेः समानत्वात् । यथामन्यदपि भागमयारां स्वमनीषिकया परपरिकल्पित-
 म-धुगि, प्रदग्नेनेन प्रतिषेद्धव्यम् न्यायदिनाः प्रदर्शितत्वात् । तदेवम् अनपीताऽधुतयथायदपरि-
 नानागमनात्पर्यां दिग्धातव इय आसासां विगोपयन्तीति व्यपस्थितम् ॥ ६५ ॥

पहुश्रुतत्वादिदर्पात् वात्पर्यापरिशानाधानिधितशास्त्रार्थस्य सिद्धान्तप्रत्यनीकत्वकथनम्]

यत एषं ततः—

जह जह बहुस्तुओ संमओ य सिस्सगणसंपरियुडो य ।

अविणिच्छिओ य समण तह तह सिद्धंतपडिणीओ ॥ ६६ ॥

यथा यथा बहुश्रुतः सम्यंगपरिभारिताध्यानेकरात्रध्रयणमाश्रतः तथापिधाऽपराऽविदित- १०
 माभिप्रायजनसंमतश्च शास्त्रशब्देन भव एव धृतविशेषानभिधैः शिष्यगणैः समंतात्
 वृत्तश्च अविनिश्चितश्च समये तथापिधपरिवारदपांत् समयपर्यालोचनेऽनादृतत्वाद्
 तथा सिद्धान्तप्रत्यनीकः यथापस्थितवस्तुस्वरूपप्रकाशकार्हादागमप्रतिपक्षः निस्सारप्र-
 षया अन्त्यागमेभ्योऽपि भगवद्भागममधः करोतीति यावत् ॥ ६६ ॥

[क्रियाप्रधानानां ज्ञानयोगमसाधयतां क्रियाफलानुभवाभावेकथनम्]

तस्मात् शास्त्रमधीत्य तदर्थोपचारणं विधेयम् अवधृतश्च तदर्थो नय-प्रमाणाभिप्रायतो यथायत्
 शयनीयः अन्यथा तत्फलपरिष्णानयिकलताप्रसक्तिरित्याह—

घरण-करणप्पहाणा ससमय-परसमयमुक्त्वायारा ।

घरण-करणस्त सारं णिच्छयसुद्धं ण याणंति ॥ ६७ ॥

घरणं धमणधमं—

“यय-समणधम्म-संजम-वेयापयं च पंभगुत्तीओ ।

णाणाइतियं तय-कोहणियाहाई घरणमेयं ॥ [ओघनि० गा० २]

यचनात् । प्रतानि हिंसाविरमणादीनि पञ्च, धमणधमंः क्षान्त्यादिदर्शना, संयमः पञ्चाश्रय-
 णादिः सतदशमेदः, वैद्यावृत्त्यं दशधा आचार्याराधनादि, ग्रहगुप्तयो नय यसत्वाद्ययः,
 दिप्रितयं ज्ञान-दर्शन-चारिप्राणि, तपो द्वादशधा अनशनादि, शोधादिकयाययोऽशकस्य २ः
 इत्य इति अष्टधा घरणम् । करणं पिण्डविनुद्धादिः—

“पिंडविसोदी समिई भायण-पटिमाइ-इंद्रियनिरोदो ।

पडिलेदण-गुत्तीओ अभिगहा येय करणं तु” ॥ [ओघनि० गा० ३]

यचनात् । तत्र पिण्डविनुद्धिः त्रिकोटिपरिनुद्धिप्राहारस्य—

“संसट्टमसंसट्टा उद्धइ तह अप्पलेयिया येय ।

उग्गाहिया पग्गाहिया उज्जियदम्माय सच्चमिया” ॥ इति

॥ या, समितिः ईयंतमित्यादिः पञ्चधा, भायना अनित्यत्वादिना द्वादश, प्रतिमा मासादिका
 मिश्रणाम् दर्शनादिका एकदश उपायकानाम्, इन्द्रियनिरोधः चक्षुरादिकरणपञ्चकसंयमः
 शानं मुखयत्त्रिकाद्युपकरणप्रत्युपेक्षणमनेकविधम्, गुप्तिः मनो-वाङ्म-कायसंघरणलक्षणा
 अभिप्राहा यसतिप्रमाजनादयोऽनेकविधाः—एतयोश्चरण-करणयोः प्रधानास्तदुद्योग- ३५
 स्वसमय-परसमयमुक्त्वायाराः अयं स्वसमयः अनेकान्तात्मकवस्तुप्रकरणत्वात् अयं
 समयः केवलनयाभिप्रायप्रतिपादनात् इत्येतस्मिन् परिष्णानेऽनादृता अनेकान्तात्मकवस्तुतत्त्वं
 गत् अनयगुण्यमानाः तदितरव्ययच्छेदेन इति यावत् । घरणकरणयोः सारं फलम् निश्च-

१-इयक्य-भा० मा० । २ ओघनि० पृ० ५ । ३ ओघनि० पृ० ६ । ४ उव्यइ भा० हा० नि० ।
 ५ कडी० पृ० १७३ डि० पं० ४ । ६ भिसुत्तां द्वादशानामपि प्रतिमानां शक्यनिरूपणं यथातथ्यत्वात्तदुपलब्धम्—
 ५०—२११ गा० १—५० ।
 १००—५०

किञ्चिद् शंप्रदाने उन्वत्तिवभावत्वात् स्थितेः, न च विनष्ट उत्पत्तं प्रति हेतवन्तरापेक्षं विनादास्य उन्वत्तिवभावत्वात् ततः पूर्वापरव्यभिचारपरित्यागात्प्राप्तिलक्षणं परिणाममासाद्यन् भाषो व्यपत्तिष्ठते इति प्रत्यक्षादिप्रमाणोचरमेतत् । अतः शब्द-विद्युत्-प्रदीपादेरपि निरन्वयविनाशकल्पना अस्मिन्तु तेषामादौ स्थितिदर्शनात् अन्तेऽपि तत्त्वभाषानतिक्रमात् न हि भाष्यः स्वभावस्य परित्यजति प्रागपि तत्त्वभाषपरित्यागप्रसक्तेः अन्ते च शब्ददर्शनात् प्रागपि तद्व्यवस्थाभाषयत् आदौ उत्पत्तिसमयेऽपि स्थितिदर्शनात् अन्ते स्थितिः किं नाभ्युपेयते ! न च विद्युत्-प्रदीपादेस्तैजसरूपपरित्यागात् तामसरूपमीकरणे किञ्चिद् विरुद्धं भवेत् । न च स्वभावभेदसादेकत्वविधातृत्वात् प्राह्यप्राहकाकारस्वैद्वयत्वेनयत् वेद्यवेदकाकारविद्येकपरोक्षपरोक्षसंयुतिसिद्ध्या । यथा च ध्वंसहेतौ तत्तद्व्यकरणविरोधात् अकिञ्चित्कालव्युत्पत्तयः तथा न्यस्तुत्पादहेतुपरोक्षान्तराद्यधर्मणः स्वांशुताकरणाभावात् स्वत एव स्थितिस्वभावस्य स्थितिहेतोरानवर्धकत्वात् । अथ स्थितिहेतुः अपातं करोतीत्युच्यते तर्हि पातं न करोतीति प्रसक्तम् एवं १० च अकिञ्चित्कालव्युत्पत्तयः तस्य । यदि वा अर्थान्तरं ततोऽपातः तर्हि तस्य कारणे विनश्वरसमायः किं न

भायरूपत्वात् । अथ अभावस्य कारणः स्यात् ? न हि अभावस्य

भायीकरणे भावस्य वा अभायीकरणे कश्चिद् विशेषः संभयां अत एव तेषामन्यतमस्य सहेतुकत्वमहेतुः ११ कार्यं वा अभ्युपगच्छन् सर्वेषां तद् अभ्युपगन्तुमर्हति अथि शोभात् । न च भिन्नयोगक्षेमत्वात् कार्य-कारणयोरेकव्यमनुपपन्नम् स्वभावभेदेऽपि एकत्वप्रतिपत्तेः सर्वसंयुक्तक्षणानामेकदोषविचिन्नाभावतामभिन्नयोगक्षेमत्वेऽपि च परस्परतः पृथग्भावतिष्ठेः । अथ अत्र अभिन्नयोगक्षेमपक्षेऽपि प्रतिभासमेदाद् भेदस्तर्हि अत्र प्रतिभासमेदस्तत्र भिन्नयोगक्षेमत्वेऽपि अमेदः प्रतिभासमेदादमेदयोर्वस्तुमेदाभेदव्यवस्थापकत्वात् समुद्रायस्य च देवा-कालमेदानाभावात् सद्देव संयुक्त्यात्मनोत्पत्तेरेकत्वं च प्रसज्येत । यदि २० च स्वभावभेदो वस्तुभेदलक्षणम् तदा संतानान्तरयोरेव विषयविषयिरूपायाः संयुक्तैरेकत्वेऽपि प्रत्यक्षैतरयोर्वा अती विद्यत इति नानात्वं भवेत् । यदि पुनः स्वभावभेदाद्विशेषेऽपि विषयित्वज्ञान-क्षणाकारयोरेव तादात्म्यम् न पुनः संतानान्तरसंविधीनामिति प्रत्यासत्तेः कुतश्चिद् व्ययस्याप्यते तर्हि परस्यापि विषयित्वेकार्योपादानोपादेयभूतयोरेव अयस्योत्सादात्म्यं कथंचिद् धत्तो न कश्चिद् दोषः प्रसक्तित्वात् । निराहृतस्य अनेकान् एकान्तयादः तत्रसाधकहेतुतां सर्वेषामनेकान्तव्याप्ततया २५ विरुद्धताप्रदर्शनात् तत्रप्रदर्शनं च एकान्तयादिनिग्रहस्थानमनेकान्तयादिविजयस्यैवैतत्पराजयाधिकरणप्राप्तिलक्षणत्वात्—

“विरुद्धं हेतुमुद्राय यादिनं जयतीतरः” []

इत्यस्य पक्षो न्यायानुगतत्वात् ।

[प्रासङ्गिकी निग्रहस्थानस्वरूपपर्यालोचना]

यदि पुनः असाधनाङ्गवचने यादिनः पराजयाधिकरणमभ्युपगम्येत तदा वादाभ्युपगमं विधाय तूर्णीभावमात्रेण असाधनाङ्गस्य अयचनात् यादिनो विजयः किं न स्यात् ? प्रतियादिनोऽपि स्वपक्ष-निश्चिन्नुत्पत्तः कथं न विजयस्तत एव भवेत् । अथ साधनाङ्गवचनमपि निग्रहस्थानं तर्हि यादि-प्रतियादिनोर्योगपक्षेण निग्रहाधिकरणता भवेत् तूर्णीभावाविशेषात् । तूर्णीभावोपलभ्येन इतरो विजययानिति चेत् । नन्वेवमितरजयस्य अन्यतरपराजयाधिकरणतैव प्राप्ता । न च स्वपक्षनिश्चिन्नुत्पत्तौ इतरोपलभ्यमात्रेण जयप्राप्तिः तद्प्राप्ती च कथं तदितरस्य पराजयः ! यद्यपि ‘इष्टग्राह्यस्य सिद्धिः(सिः) साधनं तस्याङ्गं स्वभाव-कार्याऽनुपलम्बलक्षणं हेतुद्वयं पक्षधर्मत्वादि वा वैकल्प्यं तस्य अयचन निग्रहस्थानं यादिनः’ इत्युक्तम्, तदपि अचरतः प्रतियादिनोऽपि पक्षधर्मत्वादेरन्यतमस्य अनुत्पत्तौ असमर्थनं वा विजयप्राप्तौः तद्प्राप्ती च यादिनो निग्रहस्थानानुपपत्तेः इतरजयान्तराद्य-कत्वात् इतरपराजयस्य । एवं हेतव्यमासादेरसाधनाङ्गस्य वचनं यादिनो निग्रहस्थानमिति प्रतिक्षित- ५० मुक्तन्यायात् द्रष्टव्यम् । अथ ततः साध्यसिद्धिरभावात् । तस्य निग्रहस्थानमेव न भूविशेषादेर-

१ स्वाणुना-भा० मा० विना । २-यस्यैव-का० वा० आ० । ३ विजयप्रा-इ० ।

निवृत्ताने इत्यभ्युपगमनादिं अमृतदोषोद्गायनेनापि निवृत्तीकरणत्वात् भावोत्कर्षसंभवात् प्रति-
 पादिनो विजयप्राप्तेः पादिनो निर्दोषसाधनाभिधायिनोऽपि पराजयप्रसक्तिः । अथ समर्थस्यापि
 साधनस्य असमर्थनेन स्वपक्षसिद्धेरभावात् पादिनोऽपराजयो न्यायप्राप्त एव, न; उभयत्र पराजय-
 प्रसक्तेः । न हि अभूतदोषपक्षोपयनिगमनाद्युद्गायनमात्रेण प्रतिवादिना प्रवृत्ते घस्तुतत्त्वं प्रसाध्यन्
 स्वपक्षसाधनसामर्थ्यविकलेन घात्री निवृत्तते इति न्यायोपपन्नम् । अथ प्रतिवादी अपि असाधनाहस्य
 साधनाहृत्वेन उपादानात् स्वपक्षसिद्धिमकुर्वन् मिथ्याभिविदेशी निवृत्तते इति चेत्, न; उभयो-
 र्निग्रहप्राप्तेरित्युक्तत्वात् । तस्माद्—

“असाधनाहृत्वेनमदोषोद्गायनं द्वयोः । निग्रहस्थानमन्येद्धि न युक्तमिति नेष्यते” ॥ []

इत्यादिवादन्यापलक्षणमेकान्तवादिनां सर्वमसंगतमुक्तन्यायात् सर्वस्य चैकान्तसाधनाहृत्वात् तस्य
 अस्तत्वेन साधयितुमशक्यत्वात् अनेकान्तस्य च निर्दोषत्वेन तत्र दोषोद्गायनस्य अदोषोद्गायन-
 रूपन्यात् दोषानुद्गायनस्य च निर्दोषे पराजयानधिकरणत्वात् तदुद्गायनस्यैव तत्र निग्रहादित्वात्
 इत्यलं पिष्टोपपणेन इति व्यवस्थितम् मिथ्यादर्शनसमूहमपत्वं मयिकुर्वं या । न विपत्ते मृतं
 मरणं यस्मिन् अस्ती अमृतो मोक्षः तं सारयति नमयति प्रापयतीति या तस्य अवन्यमोक्षकारण-
 त्वात् मोक्षप्रतिपादकत्वाच्च । ‘अमयसायस्स’ या इति पाठे अमृतयत् स्वाद्यते इति अमृतस्वादम्
 अमृततुल्यमिति यावत् । तथा रागाद्यशेषशुद्धैरुपपत्तिशेषैरुपपत्त इति जिनवचनम् तस्य अनेन १५
 विशिष्टपुरुषप्रणीतवनिपन्धनं प्रामाण्यं निगमयति । क्षीरधयाद्यनेकलक्ष्याद्यैश्वर्यादिमतो भगवत्
 इत्यनेनापि विशेषणेन तस्य ऐहिकसंपद्विशेषजनकत्वमाह । रंविद्वैः संसारभयोद्वेगाविभूतमोक्षाभि-
 लाषैः अपहृन्पमाणराग-द्वेषाऽहंकारकालुष्यैः ‘इदमेव जिनवचनं तत्त्वम्’ इत्येवं सुखेन अवगम्यते
 यत् तत् संविप्रमुखाभिर्गम्यम् । एतेनापि विशिष्टपुरुषवृत्तिरायसंवित्समन्विनयतिवृत्तिपेव्यत्यमस्य
 प्रतिपादयति । एवंविषयुणध्यासितस्य जिनवचनस्य सामायिकादियिन्दुभावरूपन्तधुताम्भोपेः २०
 कल्याणमस्तु इति प्रकल्पसमाप्तौ अन्यमद्गलसंपादनार्थं विशिष्टां स्तुतिमाह ।

॥ इति तत्त्वबोधविधायिन्यां संन्यतिटीकायां तृतीयं काण्डं समाप्तम् ॥

इति कतिपयसूत्रव्याख्यया यद् मयाऽऽतं कुशलमतुलमस्मात् संन्यतेर्भवेत्सार्थैः ।
 भयमयमंभिभूय प्राप्यनां ज्ञानगर्भे विमलमभयदेयस्थानमानन्दसारम् ॥

पुण्यद्वाग्दानवादिहिरुदघनघटाकुण्डपीकुम्भपीठ-
 प्रथमोद्भूतमुक्ताफलपिशादयशोपाशिभिर्षस्य तूर्णम् ।
 गन्तुं दिग्दन्तिदन्तच्छलनिहितपदं व्योमपर्यन्तभागान्
 स्वल्पप्रहाण्डभाण्डोद्भरनिविडभरोत्पिण्डितैः संप्रतस्ये ॥

प्रभुस्रगुरेः शिष्येण तत्त्वबोधविधायिनी । तस्यैयाऽभयदेवेन संन्यतेर्विबृत्तिः कृता ॥
 अद्भुतो प्रथममाणं २५००० ।

भैषादिमदमर्दनप्रकटसम्मतिव्याज्जनो निवेशितजगद्भ्रयस्फुरितसान्द्रकीर्तिद्रुमः ।
 समलज्जगतीतले गुणयतां शिरःशोचते जयत्यनुलयाग(१)भयदेयधुरिः प्रभुः ॥

१-व्यद्धि सु-३० आ० हा० वि० । २-कान्ते सा-३० हा० । ३-योद्गाय-३० हा० । ४-निर्दोष प-
 ३० । ५-णीततस्य-३० हा० हा० । ६-णीतनत्वतस्य-भा० मा० । ७-इत्येव सु-३० घं० । ८-गम्यं तेना-
 आ० हा० वि० । ९-प्रतिप्रमण-बा० हा० । १०-सम्मति-बा० हा० । सम्मति-भा० मा० आ० हा० ।
 ११-तीयका-३० मा० मा० । १२-सम्मते-भा० मा० । १३-मतिभू-३० । १४-सम्भ-भा०
 १५-इदं पदं आ० हा० वि० प्रथिपु नास्ति ।

परिशिष्टानि

सन्मतिमूलगाथानामकाराद्यनुक्रमः ।

गाथा	गाथांक	गाथा	गाथांक	गाथा	गाथांक
अत्रु दुःखपुण्यं दम्बे	१-३९	पुण्यदर्मतरेणापि	१-१४	न य होइ ओम्बणत्थो	१-४४
अन्त्यायं पासेतो	१-३१	चक्रसुभवचक्रुभवदि-	१-१०	न वि अरिथ अन्त्यादाओ	१-३५
अन्तोऽन्त्यापुण्यमायं	१-४०	चरय-चरणपरहाणा	१-१७	न हु सासणमसीनेतएण	१-६१
अरिथ अविणासपद्मनी	१-५५	जइ भोगदहेतं	१-१३	गाणं अपुड्डं अविद्ये	१-३५
अरिथ ति त्तिम्बिदण्यं	१-३३	जइ राधं सायारं	१-१०	गाणं किरियारदियं	१-६०
अर्थतरभूएहि य	१-३५	जइ एए तइ अण्ये	१-१५	नियमेण सइहंतो	१-२८
अरिद्धं अण्णायं च	१-३२	जइ कोइ साट्ठिबसिओ	१-४०	निययवमजिअसथा	१-२८
अइ देतो सग्गमावे	१-१७	जइ जइ बहुसुओ संमओ य	१-६६	तम्हा अण्णो जीवो	१-३८
अइ पुण पुम्भरपुणो	१-३९	जइ जणेदलकखणपुणा	१-२२	तम्हा अदियययुतेण	१-५५
आइतोअसग्गमावे	१-३९	जइ दवियमणियं तं	१-४२	तम्हा चउम्बिवाणो	१-१७
इइहा समुहसिद्धो	१-२७	जइ दससु दसपुणम्मि य	१-१५	तम्हा सग्गे वि भया	१-३१
उपअमावकाले	१-३७	जइ पुण ठे येव मणी	१-२४	तइ निययथायसुविमिच्छिदा	१-२३
उप(प)अंति विंयंति य	१-११	जइ संवग्गविमिद्धो	१-१८	तइ सग्गे नयवादा	१-२५
उप्पाओ सुवियण्यो	१-३२	जाइ-कुल-स्व-सकखण-	१-४५	तिग्गि वि उप्पायाइ	१-३५
एए पुण सइइओ	१-३३	जावइवा वणवहा	१-४७	तित्थपरवणवसंगइ-	१-३
एगदवियमिमि जे अण्य-	१-३१	जीरो अण्णइण्हो केवल-	१-३७	ते उ भयणोवणीया	१-५१
एगसमदम्मि एगदवियरण	१-४१	जीवो अण्णइण्हो जीव-	१-४२	तेहि अणीताणाय-	१-४६
एगमजिम्बिसेसे	१-२	जुअइ संवग्गपरता	१-२१	दम्भट्ठिओ ति तम्हा	१-९
एवेतपववशाओ	१-१६	जेण मणोविसयणयाण	१-१९	दम्भट्ठिओ वि होऊण	१-३
एवेताअग्गभूयं	१-५९	जेण विणा सोगस (पाअन्तर) वृ०	७५६	दम्भट्ठिवनयरयो	१-८
एवं एणं आया	१-४९	जे वयणियवियणा	१-५३	दम्भट्ठिववत्थवं अवापु	१-१०
एवं जिणारणतो	१-३२	जे संतथाय दोसे	१-५०	दम्भट्ठिववत्थवं सज्जं	१-३६
एवं जीवत्थं	१-४१	जे संपयणाइवा	१-३५	दम्भट्ठिववत्थवं पासण्ये	१-५७
एवं सतविदय्यो	१-४१	ओ आउं वणकानो	१-३६	दम्भट्ठिवरस आया	१-५१
एवं सेरिदियदंसणम्मि	१-२४	ओ हेउवायपक्कम्मि	१-४५	दम्भट्ठिवरस ओ येव कुणइ	१-५२
दम्मं ओगमिसिंतं	१-१९	अं अपुट्ठा भावा	१-२९	दम्भत्थंतरभूया	१-२४
दाय-मन-वयणकिरिया-	१-४२	अं अपुट्ठे भावे	१-३०	दम्भत्थंतरभूयोहि	१-३८
दालो सहाइ विवई	१-५३	अं काविठं दरिणं	१-४८	दम्भरस तिइं जम्म-विणमा	१-३३
कुंभो न जीवदवियं	१-३१	अं च पुण अरिइया	१-११	दम्भं चित्तं काटं	१-६०
केइ भणैति जइया	१-४	अं चक्कपरगइधं	१-३८	दम्भं जहा परिणवं	१-४
केवलणायमणं	१-१४	अंरन्ति अरिथ सामये	१-१३	दम्भं पजवविउं	१-१२
केवलणायारणकखण-	१-५	अं सामण्णायगइधं	१-१	दुवियो धम्ममाओ	१-४३
केवलणणे साइ	१-१४	नाथि न निओ न कुणइ	१-५४	दुरे ता अण्णत्तं	१-९
कोवं उप्पावंतो	१-७	न य तइओ अरिथ नओ	१-१४	दो वण वदा भगवदा	१-१०
गहरिणवं गइ येव	१-२९	न य दम्भट्ठिवरवणे	१-१७	दोहि वि नएहि नीअं	१-२९
गुणविम्बितियवण्णा	१-३०	न य बाहिरओ भावो	१-५०	दंगणभावारणकखण	१-३

गाथा	गाथांक	गाथा	गाथांक	गाथा	गाथांक
दंसणपुष्पं णाणं	२-२२	बंधमि धपूरन्ते	१-२०	समयपरमत्यवित्थर-	१
दंसणमोगहमेतं	२-२१	भण्णइ खीणावरणे	२-६	सम्मण्णाणे नियमेण	२-
नरिध पुढवीविस्सिट्ठो	३-५२	भण्णइ जह चउणाणी	२-१५	सम्मदंसणमिणमो	३-
नामं ठयणा दविण्णं ति	१-६	भण्णइ विसमपरिणयं	३-२२	सवियत्त-मिधियत्तं	१-
पञ्चुप्पणम्मि वि पज्जयम्मि	३-६	भण्णइ संवंपवसा	३-२०	सव्वणयसमूहम्मि वि	१-
पघु'पधं भावं	३-३	भदं मिच्छइंसणसमूह-	३-६९	साई अपज्जत्तियं	२-
पज्जवणयवोक्तं	१-८	भयणा वि हु भइयव्वा	३-२७	साभाविओ वि समुदयकओ	१-
पज्जवणिरसामणं	१-७	मविओ सम्मदंसण-	३-४४	सामणम्मि विसेसो	१
पडिपुण्णजोव्वणगुणो	१-४३	मइसुयणाणमिमित्तो	२-२७	सहम्मउ व्व अत्थं	३-
पण्णयणिज्जा भावा	२-१६	मणपज्जवणाणंती	२-३	सिद्धत्तणेण य पुणो	२-
परपज्जवेहिं असरिसगमेहिं	३-५	मणपज्जवणाणं दंसणं	२-२६	सिद्धं सिद्धत्थाणं	१-
परवत्तव्वयपवसा	२-१८	मूलणियेणं पज्जव-	१-५	सीसमईविष्कारण-	३-
परिगमणं पजाओ	३-१२	रूआइपज्जा जे देहे	१-४८	सुत्तं अत्यणियेणं	३-
परिसुद्धो नयवाओ	३-४६	रूव-रथ-गंध-फासा	३-८	सुत्तम्मि वेइ साई	१-
परिसुद्धं सायारं	२-११	लोइयपरिच्छयसुद्धो	१-२९	सुद्ध-दुक्खसम्पओगो	१-
पादेह्वनयपहगयं	३-६१	वज्जगपज्जायस्स उ	१-२४	धो उण समापओ धिय	१-
पिठ-पुत्त-णत्तु-भव्वय-	३-१७	विगमस्स वि एत्त विही	३-२४	संशेज्जमत्तंसेज्जं	१-
पुरिसज्जायं तु पडुच्च	१-५४	सम्भावाऽसुच्भावे	१-४०	संतम्मि केवले दंसणम्मि	३-
पुरिसम्मि पुरिससरो	१-३२	सम्भावे आइट्ठो	१-३८	हेउविमओवणीअं	३-
षडुदाण एगठे	३-४०			होव्वाहि दुपुणमहुइ	३-

श्वेताम्बर-दिगम्बरजैनाचार्यैः खे खे ग्रन्थे समुद्धृतानां यथोपलब्धानां
च सन्मतिगाथानां सूचिः ।

जिनभद्रगणी क्षमाधमण		हरिभद्र		हेमचन्द्र	
सन्मतिप्रकरण	विशेषावयव	सन्मति०	पद्यवस्तु	सन्मति०	प्रमाणमीमांसा
१,११	गाथा १५४८	१,५१	गाथा १०४६	१,४६	पृ० ४०
१,१६	१११५		उपदेशपद		
१,१	११४०	१,५१	पृ० १४०		
१,१५	१४१		दशरु० टीका		मलघाटी हेमचन्द्र
१,४३	७७४	१,५१	पृ० ३१	सन्मति०	विशेषाव० टीका
१,४७	११६५	१,१८	३८	१,५३	पृ० ३३
१,५३	११०४			१,४७	"
१,४६	११६५			१,३	१३४६
<hr/>		<hr/>		<hr/>	
सिद्धक्षमाधमण		शीलाङ्क		मह्विषेण	
सन्मति०	नदचरुटीका	सन्मति०	आचारादीका	सन्मति	साशादमञ्जरी
	(लिखित प्रेसकोपी)	१,३१	पृ० ८०		पृ० १११
१,३१	पृ० ३	१,३२	८५	१,४७	
१,४७	८	१,४५	१४७		
१,३८	५०	१,३१	१७१		
१,६६	१३३ अने १०३३	१,५१	एत्रहतादीका	सन्मति०	विद्यानन्दी
१,३	३५६	१,३३	पृ० १११	१,४५	तरवार्यश्लोकातिरु
१,४८	६६०	१,३३	"		पृ० ३
१,४७	७४८	१,३४	"		
१,६	७६०	१,३५	"	सन्मति०	अनन्तपीर्य
१,५	६२८				सिद्धिविनिधयटीका
१,५ अने १,४५	१०१			१,५०	(लिखित)
					पृ० ११४
<hr/>		<hr/>		<hr/>	
सिद्धसेनगणी (गन्धहली)		यादिवेताल भागितचरि		अमृतयन्द्र	
सन्मति०	तरवार्यभाष्यश्रुति	सन्मति	उत्तरावयवनाम्नदीका	सन्मति०	पञ्चासिकावटीका
१,३८ अने १,३० अ० १ पृ० ७ पृ० ५३		१,३ अने १,६	पृ० ३१	१,६७	पृ० १५०
		१,४७	६७		

यशोविजयोपाध्यायैः स्वरचिता अनेके ग्रन्थाः सन्मतिप्रकरणमाश्रित्यैव
कृता इति सूचनाय तत्तद्वन्थोद्धृतानां सन्मतिगाथानां सूचिः ।

सन्मति०	शास्त्रवार्तासि० टीका	३,५७	२५६ प्र०	१,३५	
१,३५	प्र० २५२ दि०	३,३८	३६ प्र०	१,८	५१
१,४७	११५ प्र०	३,९	२६१ दि०	१,९	५२
१,३७	२५३ प्र०	३,१०	"	१,१०	५३
१,३९	"	३,३९	२७४ प्र०	१,११	५४
१,११	२३१ दि०	३,३	२५ प्र०	१,१२	५५
१,४९	११५ दि०	३,१२	२६१ दि०	१,१३	५६
१,५३	११६ प्र०	३,४०	२३५ प्र०	१,१४	५७
१,५०	११५ दि०	३,३७	२३३ दि०	१,१५	५८
१,४४	२५८ प्र०	३,४४	५८ प्र०	१,१६	५९
१,६	२४२ प्र०	३,८	२६१ प्र०	१,३१	६०
१,३८	२३० दि०	३,३४	२३१ दि०	१,३२	६१
	२४३ "	३,३३	२३० दि०	१,३३	६२
१,३१	२३० प्र०	३,५६	२५६ प्र०	१,३४	६३
१,५२	११६ प्र०	सन्मति०	नयोपदेश	१,३५	६४
१,१०	२३१ दि०	१,१३	प्र० ३५ दि०	१,३६	६५
१,५१	११६ प्र०	१,३१	३ दि०	१,३७	६६
१,९	२३१ प्र०	१,४१	१३ दि०	१,३८	६७
१,१३	२३४ प्र०	१,१५	३६ दि०	१,५	६८
१,४३	२५८ प्र०	१,५३	८८ प्र०	१,४१	६९
१,५४	११६ प्र०	१,१४	३५ दि०	१,५१-५४	७०
१,४८	११५ प्र०	१,१८	३८ दि०	१,३९	७१
१,४०	१५३ दि०	१,१	३९ प्र०	१,३७-३८	७२
	" दि०	१,१०	३१ प्र०	१,३९	७३
१,३५	३६३ प्र०	१,९	३० दि०	१,४०	७४
१,३९	" दि०	१,१३	३५ दि०	१,४१	७५
१,३३	३६ प्र०	१,८	३० दि०	१,४९	७६
१,३२	२३९ दि०	१,५८	१५ दि०	१,५-६	७७
१,५३	७९ दि०	१,३४	१३ प्र०	३,०	७८
१,३१	२६० प्र०	१,३५	"	३,६-१५	७९
१,३९	२५९ दि०	१,३६	३६ प्र०	३,३९	८०
१,३०	"	१,३०	३१ दि०	३,३१	८१
१,१४	२६३ दि०	१,५३	५९ दि०	३,३१	८२
१,००	२६१ दि०	३,४०	६९ प्र०	३,३९-३०	८३
१,००	२७४ प्र०	३,४०	६९ दि०	३,३१	८४
१,०८	२७४ प्र०	३,४०	६९ दि०	३,३९-३१	८५
१,१३	२७४ प्र०	३,४०	१९ दि०	३,३९-३०-३१	८६
१,०३	"	३,४०	१९ दि०	३,३९	८७
१,१८	"	३,४०	१९ दि०	३,३९	८८
१,१८	"	३,४०	१९ दि०	३,३९	८९
१,१८	"	३,४०	१९ दि०	३,३९	९०
१,१८	"	३,४०	१९ दि०	३,३९	९१
१,१८	"	३,४०	१९ दि०	३,३९	९२
१,१८	"	३,४०	१९ दि०	३,३९	९३
१,१८	"	३,४०	१९ दि०	३,३९	९४
१,१८	"	३,४०	१९ दि०	३,३९	९५
१,१८	"	३,४०	१९ दि०	३,३९	९६
१,१८	"	३,४०	१९ दि०	३,३९	९७
१,१८	"	३,४०	१९ दि०	३,३९	९८
१,१८	"	३,४०	१९ दि०	३,३९	९९
१,१८	"	३,४०	१९ दि०	३,३९	१००

सप्तमि०	सप्तमि-तु	१,११		१५८ प्र०	१,१३	१	१३
१,८	दृ० १५१ दि०	१,१५		१५९ प्र०	१,१८	१	१३
१,१५	"	१,१७		१६१ प्र०	१,१७	२	१३
१,१९	१५८ दि०	१,१		१५४ दि०	१,५९	५	६
१,१३	"	१,१६		१६१ प्र०	१,१२	२	१३
१,१३	१६३ दि०	१,१३		१६३ दि०	१,१४	६	१६
१,१४	१६३ दि०	१,१३		"	१,१३	६	१०-१३
१,४	१५५ प्र०	१,७		१५६ दि०	सप्तमि०		महातीरक्षय
१,१४	१५५ प्र०	१,८		१५७ प्र०	१,१८		दृ० ५४ प्र०
१,५	सप्तमि०	सप्तमि०	द्वयगुणपरिचिनो एष		१,८		४२ दि०
१,१०	१६० दि०	१,४७	श० १३	श० १०	१,१६		१६ दि०
१,१३	१६३ दि०	१,४७	४	१३	१,६		५६ प्र०
१,१०	१५८ प्र०	१,४१	९	१४-१५	१,१५		५४ दि०
१,१६	१६३ दि०	१,१५	९	१४-१५	सप्तमि०		पर्यवर्तिषा
१,१८	१६३ दि०	१,१६	९	१३	१,३		दृ० ८९
१,१०	"	१,१९	१४	१६	१,४९		८८
१,१९	१६३ प्र०	"	९	१२	१,४८		"
१,१५	१६३ दि०	१,१७	९	१९	१,४७		२४०
१,६	१५७ प्र०	१,३३	९	१९	१,१७		
१,१३	१६१ प्र०	१,१४	२	१२	सप्तमि०		प्रवृत्तपरिमिषय
१,१३	१६० दि०	१,६७	१	२	१,३८		दृ० १३ दि०
१,१६	१५९ प्र०	१,१५	२	१३	१,५४		१८० प्र०
१,१८	१६० प्र०	१,१३	२	१३	१,१७		१७ दि०

शब्द	काण्ड	श्लोका	व्या. पृ.
उरिण्योयु	१	१९	४१८
उरुतेभ	१	१७	
उरुतेभवाईभा	१	१७	
उरुमुद्य	१	५	११७, ११८, १४९, १६६, १७८
उरुमुद्यववयवविच्छेदी	१	५	११७
उरु	३	२९	६४०
उरुगईयं	३	२९	६४०
उरु	१	२१, २८, ३०, ४१	४१९, ४२९, ४३०
	३	१०, १६, २१, ६४	६३४, ६३६, ६३७, ७४६
उरुणा	२	२४	६२२
उरुमुं	१	२	१७३
उरुमंति	१	११	४०९
उरुजनाय	३	३७	६४५
उरुजनायबालं	३	३७	६४५
उरुपण्यं	३	३७	६४५
उरुपण्यो	२	३६	६२३
उरुपाओ	३	९, ३१	६०८, ६२१
	३	३२, ४०, ४२	६४१, ६४९, ६५०
उरुपाय	१	१३	
उरुपायट्टिहभंगा	१	१३	४१०, ४१५
उरुपायथा	३	३८	
उरुपायन्वापुछला	३	३८	६४६
उरुपायंती	३	७	६३१
उरुपायं	३	३८	६४६
उरुपायममा	३	४१	६४९
उरुपाया	३	४१	६४९
उरुपायाई	३	३५	६४३
उरुभव	१	१६	
उरुभवत्य	२	४०	६२४
उरुभववायपण्यवभो	१	१६	४१६
उरुभवहा	१	३८, ३९, ४०	४४६, ४४७
उरुवाहरणं	२	३९	६३३
उरुधरण	३	४९	६५६
उरुधुवा	३	५०	
उरुवउतो	२	२९	६३०
उरुवएगमि	३	३६	६३८
उरुवओगा	२	९	६०८
उरुवओगो	१	८	

शब्द	काण्ड	श्लोका	व्या. पृ.
उरुवगयाणं	१	१	१३३, १५०, १६६
उरुवणीओ	१	२६	
उरुवणीयं	३	२३, ५८	६३७, ७२६
उरुवणीया	३	५१	७०९
उरुवतंभो	२	२७	
उरुववण्यं	२	३३	६३३
उरुवसमियाई	२	३६	६३३
उरुवसमियाईभायं	२	३	५९६
उरुवसमियाईलक्षणवि- सेसओ	२	३६	६३३
उरुवाओ	३	५५	
उरुवसरगओ	३	४१	६४९
		५८	
एए	१	१३, १५	४१५, ४१६
	३	५५, ५७	७२५
एएयु	१	५३	४५५
एकसमरण	३	१०	६०८
एण	१	३१	४३०
	३	१३, ३१	६०८, ६२१
	३	१७, ४०, ४१	६३६, ६४९
एणगुण	३	६	६३०
एणगुणाईया	३	६	६३०
एणगुणो	३	१३	६३५
एणइयियमि	१	३१	४३०
एणदमिमस	३	४१	६४९
एणंत	२	३९	
	३	३	६३७
एणंतमिभिवेसे	३	३	६३७
एणंतपक्खपकिसेहे	२	३९	६३३
एणंता	१	१४	४१६
	३	५१	७१०
	३	६८	
एणंतिओ (एणतिओ)	३	३३	६४१
एणंनुच्छेसमि	१	१८	४१७
एणंणो	३	३२	६३१
एणणुवितसंभंभो	३	१७	६३५
एणवरमि	२	२७	६१९
एणपिभाणमि	३	४०	६४९
एणवई	३	४०	६४९
एणसमयंतएण्पाओ	२	३१	६२१
एणसमयमि	२	११	६०९
	३	४१	६४९

शब्द	काण्ड	गाथा	व्या. पृ.	शब्द	काण्ड	गाथा	व्या. पृ.
अविणासघम्भी	३	५५	७१८	आएग	१	३७	
अविचिच्छभो	३	६६		आएसविचेसियं	१	३७	४४६
अविभत्ता	३	२८	६४०	आगम	१	२	१७३
अवियत्तं	२	११	६०९	आगममेरात्थ	३	४६	६५५
अवियत्पं	१	३९, ३५	४२९, ४४१	आगममेरात्थसाहो	३	४६	६५५
अवियम्भो	१	३४	४४०	आगमिओ	३	४५	६५१
अविरुद्धा	१	४९	४५३	आगमे	३	४५	६५१
अविरोहेण	३	२७	६३९	आगासाईआणं	३	३१	६४१
अविसाए	२	५५	६१८	आणं	१	१६	
अविसिद्धा	२	१८	६१६	आयरिय	३	६५	७४६
अविसेसओ	२	३०	६२०	आयरियधीरहत्था	३	६५	७४६
अविसेसिये	२	४१	६२४	आया	१	४९, ५१	४५१, ४५१
असंखेजं	२	४३	६२५	आरद्धे	३	३९	६४६
असम्भाव	१	३७		आरद्धो	१	२९	४२९
असम्भाषपञ्चवे	१	३७	४४६	आवरण	२	५, ९	६०६
असम्भावे	१	३९, ४०	४४७	आसायाणा	१	५३	४५५
असम्भूयं	३	५९	७२६	आसि	३	५२	७१०
असमत्या	३	६८			इ		
असमाण	३	८	६३३	इअ	२	३७	६३३
असमाणगहनलकसणा	३	८	६३३	इच्छंति	३	३४, ३६	६३९, ६३९
असरित्त	३	५			३	८, ९, ३८	६३९, ६३९
असरित्तगपेदिं	३	५	६३०				६४६
असम्भाए	३	५०	७०५	इणं	२	३९	६३३
असम्भाया	३	५६	७२५	इणमो	३	६९	६३३
अह	१	२६, ३७	४२२, ४४६	इणित	२	२८	६१५
				इरिय	३	१८	६१६
				इरियगवं	३	१८	६१६
				इमं	१	४७	७५१
अहया	२	१०	६०८	इमं	२	३३	६११
अहियम्मत्स	३	६९		इय	१	३५	
अहियय	३	६५	७४६	इह	२	१६	६१५
अहियमिय	३	१५	६३६	इहए	१	२७	४२२
अहियवसुणेण	३	६५	७४६		३	१५	६३८
अहियवरस	१	४५	४५०				
अहेउवाओ	३	४३	६५०				
		आ					
अह	२	३६		अ	१	५, ९, १३, ३५	३४९, ३४९
अहउ	१	३८, ३९	४४६, ४४७				४०६, ४१६
अहं	३	११	६३५				४४०
अहं	३	६	६१०		२	३, १६, १७	६१६, ६१६
अहं	१	३६					१८, १९, २१
अहं	३	३६			३	१३, १५, १७	६३८, ६३८
अहं	३	१६	६४६				४९, ५१, ५३
अहं	२	४३	६२८	अह	३	१६	६१६

सन्मतिमूलगाथागताः शब्दाः ।

	वर्ण	भाषा	व्या. पृ.	शब्द	वर्ण	भाषा	व्या. पृ.
रुद्रमुण्ड	१	१९	४१८	उवगयाणे	१	१	१३३, १५०
रुद्रमुण्ड	१	१७		उवणीओ	१	१६	१६६
रुद्रमुण्ड	१	१७		उवणीयं	३	२१, ५८	६३७, ७३६
रुद्रमुण्ड	१	५	३१७, ३१८,	उवणीया	३	५१	७०९
			३४९, ३६६,	उवलेओ	२	२७	
			३७८	उववण्यं	२	३३	६२३
			३१७	उवसमियाई	२	३६	६३३
			६४०	उवसमियाईभावं	२	१	५९६
			६४०	उवसमियाईलत्रराणमि-	२	३६	६३३
			४१९, ४२९,	सेराओ			
			४३०	उवाओ	३	५५	६४६
			६३४, ६३६,	उस्तराओ	३	४१	
			६३७, ७४६				
			६३३	एए		६	
			१७३				
			४०९	एएस			
			६४५	एकसमएण			
			६४५	एण			
			६४५				
			६३३				
			६०८, ६३१				
			६४१, ६४९	एणमुण			
			६५०	एणमुणाईया			
				एणमुणो			
				एणइविमिमि			
				एणदवियस्स			
				एणंत			
				एणंतमिभिवसेवे			
				एणंतपत्रयपडिसेहे			
				एणंतता			
				एणंतिओ (एणसिओ)			
				एणंतुचेपमिमि			
				एणंतो			
				एणतुपिलसंबओ			
				एणतरमिमि			
				एणमिभागमिमि			
				एणमदे			
				एणममयतरण्याओ			
				एणसमयमिमि			
उण्या	१	१२	४१०, ४१५				
उण्यायट्टिइभंगा	१	१२					
उण्यायत्या	३	३८	६४६				
उण्याय चाडुरलला	३	७	६३१				
उण्यायंओ	३	३८	६४६				
उण्यायं	३	४१	६४९				
उण्यायसमा	३	४१	६४९				
उण्याया	३	३५	६४३				
उण्यायाई	१	१६					
हमय	२	४०	६३४				
हमयस्य	१	१६	४१६				
हमयवायपण्णवओ	१	३८, ३९, ४०	४४६, ४४७				
हमयहा	२	३९	६३३				
उयाहरणे	३	४९	६५६				
उटएण	३	५०					
उट्टया	२	३९	६३०				
उवउतो	३	३९	६३८				
उवएरमिमि	२	९	६०८				
उवओग	१	८					
उवओगो	१	८					

शब्द	काण्ड	श्लोका	व्या. पृ.
कुसुमप्रविरासर्णं	१	१	१५, १६, १७ १८, १९, २०
केद	२	१४, १६	१२१, १२३
	३	८, १९	११३, १४०
केदु	२	४	१०५
केपि	३	१८	१४६
केण	३	५८	७३६
केवलभाण	२	५	
केवलभाणार्दसुया	२	१०	११७
केवलभाणे	२	१, १४, १४	५९६, ६२२
		१७	११३
केवलभाणमिम	२	८	१४७
केवलभाणावरणकथय	२	५	१०६
केवलभाणावरणकथयार्थ	२	५	१०६
केवलभाणं	२	१६	१२३
केवलं	२	५, ७, १७, १६	१०७, ११६
		१७	१२३
केवलाण	२	१०, ११	११७
केवलि	२	१५१	११९
केवलिभो	३	१३	१३८
केवलिप्रजाभो	२	४१	११४
केवली	२	११, १०	१०९, ११०
केवले	२	८	१०७
कोई	१	९, ११	४०८, ४५५
	२	४०	१२४
कोरे	३	७	११३
कसए	२	९	
कसय	२	५	
		ख	
किर्त	३	६	७१७
कीणावरमिजे	२	६, ११	१०७, १०९
कीणावरणे	२	५	१०७
		ग	
गई	३	६, १९	१३०
गएरिगर्भ	३	१९	१४०
गई	३	१९, ४१, ६४	१४०, १५० ७४६
गईर्भ	३	१९	१४०
गभो	१	३०	
गाय	३	६६	
गाय	३	८	
गायविशेषा	३	६	१३०
गामेष्टि	३	५	

शब्द	काण्ड	श्लोका	व्या. पृ.
गयं	३	१८, ६१	६१६
गहेणं	३	६४	७४६
गुण	१	३४, ४१,	४४५
		४४, ४६	
	३	६, ८, ९	११३, ११४
		१०, ११, १३	११५, ११८
		१६, १९, २३	१४०
		३०	
गुणद्विष	३	१०	१३४
गुणद्विषणभो	३	१०	१३४
गुणनिष्प्रवियमणा	३	३०	६४०
गुणनिहाणं	१	४३	४४६
गुणलक्षणं	३	१३	१३८
गुणविशेषमागद्विषदा	१	३४	४११
गुणविशेषे	३	१०	१३४
गुणविशेषो	३	१३	१३५
गुणगणा	३	९	१३४
गुणसर्	३	१४	१३५
गुणघरे	३	९, १५	१३४, १३६
गुणा	१	११	४११
	३	१४	१३८
गुणो	१	४३	
गोदम	३	११	१३५
गोमगर्भं	३	११	१३५
गगहन	२	१	४०७
	३	८	१३३
गगहनादि	२	१४	१०९
		घ	
घडावभो	२	१४	११९
घरो	३	११	१३०
	३	५९	७१०
घेणर	२	१४	११८
		च	
च	१	१४, १०, १८	४४७, ४४९
		१९, २१	
	२	७, ११, १३,	१०९, ११०, १११, ११३, ११६
		३१	
	३	१, ९, ११, १३	११०, ११३, ११४, ११५, ११६, ११८
		१०, १६	७१०
चरन्मि	२	१४	११०
चरन्मिदमे	२	१०	११६

शब्द	बाण्ड	गाथा	व्या. पृ.
	२	१७	६१६
त्रिलो	२	६	६०७
त्रिलो	२	४	६०५
त्रिणोवणमिम	३	२६	६३८
त्रिप्वतो	३	५८	७२६
त्रीव	१	४८	
	२	४१,४२,४३	६२४
	३	३१	६४०
त्रीवदधियं	३	३१	६४०
त्रीवदधियमिम	१	४८	४५३
त्रीवद्वर्त्त	२	४१	६२४
त्रीवपञ्चाया	२	४३	६२५
त्रीवराय	१	४६	४५०
	३	७	६३१
त्रीविय	२	४३	६२४
त्रीवो	२	३७,४३	६३३,६३४
	३	३१	६४०
शुभ्र	१	४४	४५०
	२	५,१०,११, १५,१७	६०६,६०८, ६०९,६१०, ६१६
	३	२१,२३,४०, ५२	६३७,६३८, ६४६
शुभ्रप	१	१८	४३७
शुभ्रतो	३	१०	६३४
शुभ्र	२	२४,२६	६१८,६१९
शुभ्रो	२	३३	६३१
	३	३६	६४४
शे	१	३१,४८,५३	४५३,४५५
	२	३५	६३३
	३	५०	७०४
शेव	१	१४	४१६
	२	१९	६१७
शेो	१	२७,३३,३५, ४१,४३,४४,४५	४५१,४५५, ४५६,४५४, ६५१
	३	५९	४४१,४५५
	३	३६,३६,४१	६३६,६४४
शेव	१	१९	
शेोतमिपित्त	१	१९	४१८
शेोतपिडी	१	४६	
शेोसा	१	३३	
शेोम्वव	१	४३	
शेोम्ववशेो	१	४४	४५०

शब्द	बाण्ड	गाथा	व्या. पृ.
		४	
द्विर	१	१२,१६	४१८
द्विरै	१	१९	४१८
		४	
द्वयवा	१	६	३७९,३८७
द्वयं	१	१	३३३,३५०, ३६६
द्वयार्द्र	३	५४,५५	७१८
द्विरै	३	२३	६३८
द्विरैउ	३	४१	६४६
द्विरै ञमविगमा	३	२३	६३८
		४	
द्वरुओ	३	१६	६३७
		५	
व	१	९,१४,१७	४०८,४१६
		१८,२३,२५	४१७,४१९
		२७,२८,३५	४२८,४३६
		४३,४४,५०	४४१,४४६
		५१	४५०,४५३, ४५५
	३	४,६,१०,११	६०५,६०७
		१५,१७,१४	६०८,६०९
		२६,२७,२८	६१०,६११
		३४,३५,४१	६१८,६१९, ६२३,६२४
	३	५,१०,१७	६३०,६३६
		१९,२३,२६	६३७,६३८
		२६,२७,३६	६४०,६४४
		३३	७१८,७१९
वण्हि	३	४६	६५६
वओ	१	३,९,१४,१६	४०८,४१६
	३	१०	६३४
वणु	३	९,१०	६३०,६३६
वणु	३	१०	
वण्व	१	११,१६,१९	४१०,४१६
		२०,२७,३६	४१६,४२३
		४०	४४७
	३	८,९,१९,२६	६००,६०४
		३९	६३७
	३	२०,२५,३६	६४५,६३८
	३	४४	६४४,७१८

उद्द	काण्ड	गाथा	व्या. पृ.	शब्द	काण्ड	गाथा	व्या. पृ.
केविकेसे	३	१	६२७		३	१८,४६९,६६	६३६,६५७,
केरतामण्यं	१	७	४०७	तहा	२	१५	६१०
केरितभा	१	२१			३	२९,३०,५८	६४०,७२६
केरिवर्यं	३	१	६२९	तदेव	३	१५	६३६
केदप्यं	२	४१		तदेव	१	४२	४४९
केदणो	२	३७			२	१५,२४	६१०,६१८
कीर्भं	३	४९	६५६		३	४	६३०
केव	१	१७		ता	३	९	६३४
की	३	२३	६३८	ताव	३	९	६३४
कीर्दिव्यं	१	५०	४५३	तावद्वयं	१	३१	४२०
कीर्दिवन्मि	२	२६	६१९		३	४७	६५५
		त		ति	२	३,७,२३,	५९६,६०७,
तद्भो	१	१४	४१६,			२६,३१,	६१८,६२१,
तद्गुणो	३	१४	६३५,			३३,३४,३९	६२२
तद्भा	२	४	६०५		३	२३,३१,	६४०,६४५,
तभो	२	३५	६२२,			३७,३९	६४६
	३	५२	७१०	विभाष्यं	३	३९	६४६
ततो	३	७,३९,	६३१,६४७,	विद्याल	३	३७	
तप्य	२	२४	६३८,	विकालविरागं	३	३७	६४५
	३	३१,४३	६५०	विष्णि	३	३५	६४३
तं	१	१,२७,३१,	१७३,४२८,	विष्यं	३	३१	६४१
		३७,३८,	४४६,४४७,	वित्थयत	१	३,५३	९७१,४५५
		४९,४०,	४४९,४५२,		२	४	
		४२,४७,		वित्थयतवयणसंघटविधे-	१	९	२०१
	२	५,३०	६१०,	शपरथारमूलागरणी			
	३	१४,२९,३३,	६३७,६३८,	वित्थयतरायाणा	१	५३	४५५
		३६,३९,५८	६४०,७२६		२	४	६०५
तमि	३	४	६३०	वित्थयतरायाणाभीरु	२	४	६०५
तम्या	१	९,१३,२१	४०८,४१५,	वित्थिय	२	३१	६२१
			४१९	विविह	१	४९	
	२	८,१७,३८,	६०७,६१६,	विविहभोगविद्धी	१	४९	४५३
		१९,३०,३८	६१९,६१०,	वीय	१	३१	
			६२०,६३३	वीयाणागयभूया	१	३१	४३०
	३	८,१३,३१,	६३३,६३५,	वीगह	२	४०	
		६५	६४०,७४६	वीसहवरितो	२	४०	६२४
तवं	३	१	६३७	वृ	१	५४	
तम्भाभो	३	२६	६३८		२	१९,२३,३६	६१७,६३३
तस्व	१	४,५,३१,४५	३४९,४११,			२०	
			४४०,४५०,		३	१८,३६,	६४०
	२	३६,४१	६३३,६३४			१९,३०	
तद	१	१०,१५,३३,	४१६,४२१,	तुम्	१	३३	४४०
		३५,४६	४५०	से	१	१७,२४,२७,	४१६,४१९,
	२	५,६,१४,	६०६,६०७,			२८,४८	४२१,४२६
		३९,४३	६२३,६२५				४५१

शब्द	शब्द	भाषा	व्या. पृ.	शब्द	शब्द	भाषा	व्या. पृ.
दम्भ	३	४८	६५६	दुषिहो	३	४३	६५०
दम्भशंकरभूषा	३	१४	६३८	दुषे	१	१४	४१६
दम्भ	१	१३, ११, १६	४१०, ४१२, ४११	दुषेणं	१	१३	४१५
				दूरे	३	९	६३४
				दुःखाजय	२	४२	६१४
दुर्धनर	३	४, ६, १८, १९, १०, ६०	६१०, ६१६, ६४०, ७२७	दुःखाजयमीयिययिदिहो	२	४२	६१४
दुर्धन(निदिग्ध)	३	३, १८	६४६	दुःख	३	६०	७२७
दुर्धनरसंयोगदि	३	३	६२९	दुःखणा	३	१३	६१५
दुर्धनरीणमं	३	३८	६४६	दुःखी	१	३७, १८, १९	४४१, ४४७
दुर्धनविजया	३	१	६२७			४६	
दुर्धनस्य	३	१३	४१०	दुःखे	१	४८	४५३
दुर्धनार्ह	३	२, २३	६२७, ६१८	दुःखी	१	१३	४१५
दुर्धनपुत्रा	३	२७			२	३१	६२१
दुर्धने	३	८	६३३		३	१०, ११, ११	६३४, ६४०
दुर्धनपुत्रिन	३	३९	६४६			६८	७१०
दुर्धनगो	३	१५	६३६	दुःखवि	३	५६	७२५
दुर्धनगं	३	१३	६३६	दुःखिन	३	४६	६१५
दुर्धनस्य	३	१५	६३६	दुःख	२	१	४१७
दुर्धनदभो	३	३०	६४०	दुःख	१	४६	
दुर्धनो	३	५८	७२६		२	४३	
दुर्धनं	३	३४, ३६	६२९, ६२३	दुःखे	३	५०	७०४
दुर्धन	३	१	६३७	दुःखि	१	३६	४२१
दुर्धनी	१	५४	४५६		३	४६	६१६
दुर्धन	१	२८, ४५	४२९, ४५०	दुःखं	२	४१	
दुर्धनमभो	१	२८	४२९			४१	
दुर्धनी	१	१३, २१		दुःखम्	३	४३	६१०
दुर्धनपुत्रि	३	३९	६४६	धम्मः(शो)	३	४३	६१०
दुर्धन	३	९	६०८	धम्मी	३	५५	७१८
दुर्धन	१	१८, ४६	४१७	धम्मो	३	१४	
				धी(हत्या)	३	६१	७२६
दुर्धनसं	३	५१	७१०			४१	
दुर्धनसं	३	४४	६५१	न	१	२९, ३३	४२१, ४२७
दुर्धनं	३	६८			२	१३	६०९
दुर्धनस्य	१	४६			३	२८, ५१, ६४	६३८, ७१०
दुर्धन	३	१९	६३७			६७	७२६
दुर्धनसदुः	३	१९	६३७	नरिव	१	९	४०८
दुर्धनस्य	१	१५	४१६		२	६	६०७
दुर्धनस्य	३	४६	६५५		३	५, ५९	६१०, ७१०
दुर्धनस्य	१	४७		नर	१	४	
दुर्धनस्य	१	४७	४५२	नरवद	३	६१	
दुर्धनस्य	३	६४	७११	नरसंभो	३	४६	६५५
दुर्धनस्य	३	३९, १४	६५१, ६५७	नरस	१	१०	

शब्द	काण्ड	गाथा	व्या. पृ.	शब्द	काण्ड	गाथा	व्या. पृ.
नया	१	२८	४२९		३	११,१४,४८	
नाणं	३	६८		पञ्चत्रयोया	१	३२	४३१,४४०
नामं	१	६	४०६	पञ्चद्विभस्स	१	६	३७९
निनखेवो	१	६	३७९,३८६ ३९७	पञ्चद्विधो	१	९	४०८
निच्छओ	१	४			२	२	५९५
निच्छय	१	२६		पञ्चद्विधा	३	१०	६१४
	३	६७		पञ्चवणओ	१	३	२७१,२७५ ३१०
निच्छयवयणपडिवति-							
मग्गो	१	२६		पञ्चवणय	१	८	४०८
निच्छयसुद्धं	३	६७			३	१२	६१५
निच्छओ	१	३५	४४१	पञ्चवणयदेसणा	३	१२	६१५
निष्फणं	२	२३		पञ्चवणयमेत्तरठिपुण्णा	१	४२	४४९
निमित्तं	१	१९		पञ्चवणययोकेतं	१	८	४०८
नियतेइ	३	५८	७२६	पञ्चवणयस्स	१	५,१०,११ १७,४२,५१	३१०,३१९ ४०९,४१७
निवम	१	९	४०८				
नियमेय	१	११,२७	४०९,४२९	पञ्चवणिरसामण्यं	१	७	४०७
	२	२४	६१८	पञ्चरभयणा	१	७	४०७
नियदा	३	१०	६३४	पञ्चरत्तत्तपरागो	१	२९	४३९
निखेवणा	३	४९		पञ्चरवसु	१	१०	४०९
निष्पणो	१	८		पञ्चरविआपो	३	४८	६५६
निहो	२	४२		पञ्चरविउवं	१	१२	४१०
				पञ्चरविघेरासंसारणं	३	१४	६१५
पभोप	३	३३	६४१	पञ्चरगण्णा	३	११	६१५
पभोपमनिओ	३	३३	६४१	पञ्चरणा	३	५०	७१५
पवस	१	३३		पञ्चसा	१	११,४८	४१०,४११
	२	३९			२	३६	
पवसमिअ	१	१८		पञ्चसादि	३	९	६१८
	३	४५		पञ्चसादिओ	३	९	६१८
पवसओ	३	१६	६३६	पञ्चसे	१	३७	६१८,६१९
पवसा	२	१८	६३६		३	३,९	
पवसे	१	१०		पञ्चसेइ	३	५	
	३	१,४६	६५५	पञ्चसा	३	६०	७१७
पवसओ	३	३३	६७३	पञ्चसा	१	४१	६१७
पवसउत्तराणं	२	२८	६१९	पञ्चसाओ	३	११	६१९
पवसक	२	२९	६२०		३	११	६१९
पवसकमिअ	३	६	६२०	पञ्चसव	३	६०	७१९
पवसकं	३	६	६२०	पञ्चसवण	१	३७	७१९
पवसइ	३	७	६२०	पञ्चसव	१	७७	७१९
पवसणे	१	३३			२	१०,४१	७१९
पवसणं	३	६	६१०				
पवसण	१	३३					
पवसण	१	३३					
पवसण	१	३३					
पवसण	१	३३					

शब्द	काण्ड	श्लोका	व्या. पृ.	शब्द	काण्ड	श्लोका	व्या. पृ.
	३	११	६३५	पर्याय	३	३	२७१
पर्युवाराण	३	२	१७३	पर्यवर्णा	३	४२	४४९
पर्यवर्णाणी	२	१५	६१०	पर्यवर्णी	३	४	३१५
पर्यव	३	३६		पर्यवृत्तो	२	३९	६३३
	३	६,५९	६३०,७३६	पर्यव	२	१८,३१,	६३६,६३१,
पर्यवृत्ता	३	५६	७३५		३	५,३३,३३,४०,	६३७,६४१,
पर्यवृत्तो	३	१६	६३६				६५५
पर्यवृत्तोर्ण	२	३९	६३३	पर्यवृत्तं	३	२३	६३७
पर्यवृत्तो	३	६६		पर्यवृत्तवत्तं	२	३१	६३१
पर्यवृत्त	३	४३		पर्यवृत्तो	३	३३	६४१
पर्यवृत्तं	३	१४	४३६	पर्यवृत्तो	३	५	६३०
पर्यवृत्तजो	३	४३	४४९	पर्यवृत्तो	३	९	३७६
पर्यवृत्तजो	३	४२	४४९	पर्यवृत्तो	३	२४	६३८
पर्यवृत्तजो	३	२१,२४	४२१	पर्यवृत्तो	३	७	६३१
पर्यवृत्तजो	३	२६		पर्यवृत्तो	३	४४	
पर्यवृत्तजो	३	४४		पर्यवृत्तो	३	३८	६३६
पर्यवृत्तजो	३	३६,४६,६१	७४६,७३३	पर्यवृत्तो	३	३८	४३९
पर्यवृत्तजो	३	३६	६४४	पर्यवृत्तो	३	६७	
पर्यवृत्तजो	३	३०	६४०	पर्यवृत्तो	३	४७	६५५
पर्यवृत्तजो	३	३९		पर्यवृत्तो	३	५०	
पर्यवृत्तजो	३	५०,५४	४५३,४५६,	पर्यवृत्तो	३	५४	४५६
पर्यवृत्तजो	३	३,३५,	५५६,६३३,	पर्यवृत्तो	३	१३	६३५
पर्यवृत्तजो	३	३,५०,	७३७	पर्यवृत्तो	३	३९	
पर्यवृत्तजो	३	३	६३८,६३९,	पर्यवृत्तो	३	१६	७३६
पर्यवृत्तजो	३	४३	४४९	पर्यवृत्तो	३	५९	७३६
पर्यवृत्तजो	३	५५	६५१	पर्यवृत्तो	३	५९	७३६
पर्यवृत्तजो	३	६०	७३७	पर्यवृत्तो	३	१०	६३०
पर्यवृत्तजो	३	६०	७३७	पर्यवृत्तो	३	१	६३०
पर्यवृत्तजो	३	३६,५३,	४५५	पर्यवृत्तो	३	२७	६३६,५३६
पर्यवृत्तजो	३	६३	७३३	पर्यवृत्तो	३	१३,१३	
पर्यवृत्तजो	३	६३	७३३	पर्यवृत्तो	३	१४	६३०
पर्यवृत्तजो	३	६६		पर्यवृत्तो	३	२०	६३७
पर्यवृत्तजो	३	६६		पर्यवृत्तो	३	५९	७३६
पर्यवृत्तजो	३	४८	४५३	पर्यवृत्तो	३	११	
पर्यवृत्तजो	३	१६	६१५	पर्यवृत्तो	३	४५,४८	६५५,६५६
पर्यवृत्तजो	३	१५		पर्यवृत्तो	३	४,६	६३५,६३६
पर्यवृत्तजो	३	३७	६४५	पर्यवृत्तो	३	५६,५८	७३६,७३७
पर्यवृत्तजो	३	५४	४५६	पर्यवृत्तो	३	३६	६४४
पर्यवृत्तजो	३	३६		पर्यवृत्तो	३	४४	६४०
पर्यवृत्तजो	३	१३,१७	७३५,७३६	पर्यवृत्तो	३	५	
पर्यवृत्तजो	३	३०,४६		पर्यवृत्तो	३	१५५	

शब्द	शब्द भाषा	श. पु.	शब्द	शब्द भाषा	श. पु.
० अतिरिक्ति	१ ५	१५१	० अक्षर	३ १४	
दिशि	१ ११		० अक्षय	३ १७	
दीवन्त	१ ५१	४५५	भाह	३ १८	
बेति	३ १८	१४६	० अक्षर्यं	३ १७	
	अ		० भाग	१ १४	
० अक्ष	१ १०		० भाव	१ ४५	
अक्षर्यदा	३ १०	११८	भावथी	२ ११	१११
अक्षर्यो	१ १०	४१०		३ १८	११९
	३ ७	१११	० भावगमर्ष	३ ११४	
० अक्षीष	१ १०	४१९	भावं	३ १,६०	११८,७१७
भावथी	३ ६९		भावर्षी	१ ५१	४५५
भाववदा	३ १०	११४	भावा	१ ११	४०९
० भागा	१ ११			२ १६,१९	११५,६२०
भाह	१ ११	४४०		३ ४१	६५०
भाहवद्	१ १४	४११	भावत्वं	३ ६०	७१७
	२ १,१५,१६	१०७,११०,	भावे	२ १०,११	१२०,६२१
		११९	भावो	१ ५०	१७९,४०६,
	३ ११,११,१०, ११५,११७				४५१
	११		भागाद्	२ ११	६०९
भांति	२ ४	१०५	० भिन्न	३ १५	
	३ ५०	७०४	भिन्नवृत्ता	३ १५	११५
भयेज्	१ १५	४४१	० भिन्नहि	२ ७	
भतीयेतएव	३ ६१	७११	० भूएति	१ १५	
भह्	३ ६९		० भूता	१ ११	
भयद्	३ १७	६३८	भेवं	३ ६०	७१७
भयदा	१ ७	४०१	० भेदथी	३ ४१	
	३ ४,६,१७,५१	६१०,६१८,	० भेदभि	३ १६	
		७०९	० भेदा	१ ५	
भयनागर्द	३ ६	६१०		अ	
भयनाभ	१ ९	४०८	० भद्	२ १७	
भयनिभं	२ ११	१११	भद्गर्णे	२ ६,२१	१०७,६१८
भयथीक्षणीया	३ ५१	७०९	भद्भुयणात्मितो	२ २७	६१९
० भव	१ १	६९	० भद्	३ १५	
	३ ५१	७१०	० भग्नी	१ २६,२९	४१९
भक्तिभार्गं	१ १	६९,१०१	० भग	३ ४१	६५०
० भवत्य	२ १५	६११	० भगर्यभ	२ १९	६१७
भवत्यकेवतिविद्येद्य-			भगर्यभ्याग्	२ १,१९,२६	५१६,६१७
० पञ्जःदा	२ १५	६११			६१९
भवत्यभि	१ ४८	४५१	भगर्यभ्याग्भेवो	२ १	५१६
भवत्युच्यतिमोर्ध्वं	३ ५१	७१०	० भगर्यभ्याग्	२ १६	६१५
भः, औ	३ ४४	६५१	भणी	१ ६१,२४	४११
० भविद्य	३ ४१		० भणी	२ १९	६१७
भविष्यतिविद्येभ्यो	३ ४१	६५०	भणीविद्येव्ययण	२ १९	६१७

शब्द	काण्ड	गाथा	व्या. पृ.	शब्द	काण्ड	गाथा	व्या. पृ.
°लक्षणाविशेषो	२	३६	६२३	वयनविशेषार्थं	१	३६	
°लक्षणा	३	८		वयनविही	१	७	४०७
शब्द	१	४३, ४४	४४९, ४५०	°वयनरथ	३	६९	
सह	१	३३	४४०	°वयनिय	१	२८, ५३	
	३	१८	६३६		३	५९, ६२	७३२
सदृति	१	२३, २५	४२१	वयनियवदे	३	५९	७३६
लिंगो	२	२५	६१८	वयनियं	१	८	४०८
°लीन	३	६४	४४६		३	५८	७३६
लोड्य	१	२६		वयनियविदग्धा	१	५३	४५५
	३	५९	७२६	वयन्यागो	३	२, ५९	६२७, ६२८, ७३६
लोड्यपरिच्छयसुहो	१	२६	४२२				
लोड्यपरिच्छयार्थं	३	५९	७२६	°वरिस	२	४०	
				वरिसविमार्ग	२	४०	६२४
व	१	२०, २७, ३८, ४२८, ४४०,		°वरिसो	२	४०	
		३३, ४७	४५२	°ववर्ष	१	२३	
	३	२२	६३७	ववर्षो	३	४६	४४६
°वज्र	१	३०, ३४, ४१	४४०	ववर्षो	१	४	३१६
वज्रगो	३	५	६३०	°वगा	१	३८, ३९, ४०	
वज्रगिभो	१	४३	४३०		३	२०, २१	६३७
वज्रगिभो	१	४३	४४८	°वहा	३	४७	६५५
वज्रगिभो	१	३४	४४०	वा	१	२८, ३३, ३५	४३०, ४४१
वज्रगिभो	१	३०	४३०		२	३३	६०९
°वज्र	१	३९	४२९		३	४, १९, ५६	६३०, ६३७, ७३६
°वज्र	२	३१	६२१	°वाहवा	१	१७	
	३	२३, ४८, ५७	६५६, ७१५	वाहव	३	६८	
°वज्र	२	१८	६१६	°वाहो	३	४३	६५०
°वज्र	१	२५		°वाहो	१	३	
वज्र	२	४२	६२४	वागवहो	३	११	६३५
वाधुं	१	८	४०८	वागवहो	३	५९	७३६
°वध	१	४४		°वाध	१	११, १८, १९	४३१
°वध	१	३, ५, ७, २६, २७, ३१, ३३	४०१, ३१७	°वाध	३	४४	
	३	१०, ४२, ४७	६२७, ६५०, ६५५	°वाध	१	२५	
					३	४७	६५५
°वध	१	७	४०७	°वदी	१	१७	
	३	३		°वदी	३	२३	
वधनविच्छेदो	१	४	३१६	वदी	१	१५	४१६
वधनविच्छेदो	१	३१	४३०	वद्वि	३	४२	
वधनविच्छेदो	१	४३	४४८	वि	१	११, १५, १६	४१७, ७१६
वधनविच्छेदो	३	४७	६५५			११, २२, २३	७१६
वधनविच्छेदो	३	१	६२७			२१, ४४, ४५	७१७, ७१७
वधनविच्छेदो	२	१२	६०९				७१७

शब्द	काण्ड	श्लोका	भा. पृ.	शब्द	काण्ड	श्लोका	भा. पृ.
मण्यता	३	३६	६३८		य		
मण्यति	२	३३	६१८	य	१	३९, ११, ४०८, ४१०,	
मरण	१	३३				१२, १८, १७, ४१९, ४१७,	
		६८				१८, १९, २०, ४१८, ४१९,	
मरणक्षालयञ्जन्तो	१	३२	४३१			२५, २९, ३०, ४२९, ४३०,	
मलार	१	२	१७३			३५, ३७, ३८, ४४६, ४४९,	
महर्ष	१	३२				३९, ४०, ४३, ४५०, ४५९	
महर्षमुखा	१	३२	४२१			४२, ४३, ४४,	
महो	३	१९	६३७			४९, ५०, ५१	
महाणं	३	६५	७४६		२	३, ८, ११, ५९५, ६०६	
महुरं	३	१९	६३७			१४, २४, २५, २१०, ६१८,	
मा	३	६८				२६, ३०, ३६, ६१९, ६२०,	
मिच्छ	१	१३				४२, ४३	६२५
मिच्छत्	१	२७	४२९		३	१, १०, १५, ६२७, ६३४,	
		४९, ५३	६५७, ७१०			१७, २३, २४, ६३६, ६३८,	
मिच्छदिद्वी	१	१३	४१५			२६, २९, ३२, ६४३, ६५१,	
मिच्छा	१	२१				३५, ३९, ४२, ७१८, ७२५	
मिच्छाविद्वी	१	२१	४१९			४३, ४५, ५०,	
मिच्छईक्षण	३	६९१				५४, ५५, ५७	
मिच्छईक्षणसमूहमइअस्त	३	६९		याणंति	३	२५, २७	६३८
मिच्छस्तस	३	५४, ५५	७३८	याणाइ	२	१०	६०८
मुकवावाय	३	६७					
मुत्ता	३	२४	६३८	ययगावलि	१	२२, २४	४२१
मुत्ता	१	२२		ययगावलिबवएषे	१	२२	४३१
मुदं	३	३५		यस	३	८	
मूल	१	३, ५, १३	३१७	यदिभं	३	६८	
		१५, १६		यराग	२	४३	
मूलणया	१	१३	४१५	यरागदोसमोहा	२	४३	६२५
मूलणयाण	१	१६	४१६	ययसरिसो	२	४१	६२४
मूलणयाणं	१	१५	४१६	रूभाइ	१	४८	४५३
मूलयिमेणं	१	५	३१७	रूआइपञ्चवा	१	४८	४५३
मूलयनगरणी	१	३	२७१, २७२	रूव	१	४५	४५०
मेतं	१	४२			३	८	
मेस्तयो	३	३५		स्वरसर्गपफासा	३	८	५१३
मोक्व	१	२०, ४६		स्वाइ	३	१८, २१, ४३	६३६, ६३७,
		५५					६५०
मोक्खमुदपत्तणा	१	२०	४१९	स्वाइविसेसणं	३	१८	६३६
मोक्खो	१	२०	४१९	स्वाइविसेराणपरिणामो	३	२१	६३७
मोक्खोवाओ	३	५४, ५५	७३८	स्वाइ	३	१३	६३५
मोत्तं	१	२०	४१९				
मोत्तुय	२	३५	६३८				
मोहा	१	२८	४२९	ल			
	३	४३		लकसण	१	२२, ४५	४२१, ४५०
				लकसणं	१	१२	
					३	२३, ४४	६३८, ६५१

शब्द	काण्ड	गाथा	व्या. पृ.	शब्द	काण्ड	गाथा	व्या. पृ.
लङ्गमगविसेउभो	२	३६	६२३	वयनविसेसार्थं	१	३६	
लङ्गराणा	३	८		वयनविरी	१	७	४०७
लामह	१	४३, ४४	४४९, ४५०	वयनरथ	३	६९	
लहह	१	३३	४४०	वयनिम्न	१	२८, ५३	
	३	१८	६३६		३	५९, ६२	७३२
लहंति	१	२३, २५	४२१	वयनिम्नरथे	३	५९	७२६
तिगभो	२	३५	६१८	वयनिम्नं	१	८	४०८
लीन	३	६४	७४६		३	५८	७३६
लोइय	१	३६		वयनिम्नविदग्धा	१	५३	४५५
	३	५९	७२६	वयमागो	३	३, ५९	६२७, ६२८, ७२६
लोइयपरिच्छयगुही	१	३६	४२२				
लोइयपरिच्छयार्थं	३	५९	७२६	वदरिण	२	४०	
				वदरिणविमार्ग	२	४०	६२४
				वदरिणो	२	४०	
व	१	२०, २७, २८, ४३८, ४४०, ४४१, ४४७	४५२	वदएषु	१	३३	
	३	२२	६३७	वदएषु	३	७९	४४६
वंजग	१	३०, ३४, ४१	४४०	वदएषु	१	४	३३६
वंजगभो	३	५	६३०	वदराणे	१	४	
वंजगविभो	१	४३	४३०	वगा	१	३८, ३९, ४०	
वंजगरत्नाए	१	४१	४४८		३	१०, ३१	६३७
वंजगपद्मावरण	१	३४	४४०	वहा	३	४०	६५५
वंजगपियन्तो	१	३०	४३०	वा	१	२८, ३१, ३५	४३०, ४४३
वतएव	१	३९	४३९		२	३३	६०९
वतएवं	१	१०, २९	४३९		३	४, ३९, ५६	६३०, ६३७, ७१९
	२	३१	६३१				
	३	३३, ४८, ५७	६५६, ७३५	वादभा	१	१७	
वतएव	२	१८	६३६	वाएउं	३	६८	
वतएवा	१	३५		वाभो	३	४३	६१०
वतएवो	२	४३	६२४	वागरणी	१	३	
वायुं	१	८	४०८	वागरिया	३	३३	६३५
वव	१	४४		वाही	३	५९	७३६
ववण	१	३, ५७, ६६, १०१, ११७		वाह	१	१६, १८, २३	७२१
		३१, ३६, ४१		वावरण	३	४४	
	३	१०, ४३, ४७	६२७, ६१०, ६५५	वदवा	१	३५	
					३	४०	६५५
ववर्ण	१	७	४०७	वदी	१	१७	
	३	३		वदो	३	३३	
ववर्णनिच्छभो	१	४	३३६	वदहा	१	१५	७३६
ववर्णजवा	१	३१	४३०	वदि	३	४३	
ववर्णरथो	१	४१	४४८		१	१३, १५, १६	७३७, ७३६
ववर्णरहा	३	७७	१५५			११, २३, २३	७३९
ववर्णरहा	३	७७	१५५			३१, ४७, ५९	
ववर्णविसेतो	३	१	६६०				
ववर्णविदग्धा	२	३२	६०९				

शब्द	काण्ड	गाथा	व्या. पृ.	शब्द	काण्ड	गाथा	व्या. पृ.
	२	१,२,२१,२४	४७७,५९६	विमयगा	३	४	६१०
		२७,२८,२९	६१७,६१८	°विभाग	३	१८	६२६
		३१,३९,४३	६१९,६२०	°विभागं	२	४०	
			६२१,६२३	विभागजायं	३	१८	६४६
			६२५	°विभागमेतं	३	३४	६४१
	३	६,१०,१५	६३०,६३४	विभागमिम	३	४०	६४१
		२६,२७,२८	६३६,६३८	विभागो	१	२९	४२९
		३०,३१,३३	६४०,६४१	°विमोक्षं	३	५१	७१०
		३४,३५,३६	६४३,६४६	वियंजयं	२	१८	६१६
		४०,४१,४६	६५५,६५६	*वियति	१	१७	४१७
		४९,५०,५१	७०४,७१०	वियंति	१	११	४०९
		५६,६३,६८	७१९,७३२	*वियत्	१	८,१८,१९,	
°विभष्या	२	२०				४०	
°विभष्यो	३	४८		°वियर्षं	१	३३,३४	
*विठता	१	१२		वियर्षणं	१	१८	४१७
°विठवं	१	१२		वियर्षणसा	१	३८,३९,४०	४४७
वियच्छं	३	२७	६४५	°वियप्ता	१	३,३२,५३	२०३,५११
वियमस्य	३	३४	६४३	*वियप्यो	१	२०,४१	
वियमा	३	२१,४१	६३८,६४९	वियर्णो	२	११	६०९
°वियमे	३	३६		°वियद्भो	३	४५	
°वियम	३	३,४		वियंतेति	३	६५	७०६
*वियो	२	३५	६२२	वियीवं	२	२	५९६
	३	३७	६४५	°वियुत्	१	३६	
वियमविरादेदि	३	३,४	६२८,६३०	°वियुभो	१	४	३१५
*वियस्य	१	४५	४५०	वियुगुणा	१	२२	४११
*वियच्छो	१	५	३१७	°वियम	३	३२	६१०
वियस्यभो	३	५३	७३२	वियमवियर्षं	३	३३	६१७
वियच्छ	३	६३	७३३	*वियर्षं	३	३७	
विय	१	१०	४१९	°वियर्षणवाच	२	१९	६१७
वियंतेति	३	६३	७३३	*वियर्षणं	१	१	
*वियंत्	१	३५		°वियेदि	२	४३	६१४
वियंते	३	१	६१७		३	१८,१९	६१६,७१७
*वियं	१	२	१०३	°वियेत्	१	१,१७,१९,	
वियंते	३	७६	६५५			४२	
*वियंत्	३	१५			३	१०,१६,१७	
वियंते	३	०	६११				
वियंते	३	१४	६१६	*वियेत्	२	६	६०७
वियंते	३	५०	७२९		३	४६	६००
*वियं	३	६१	७३३		३	४७	६०६
वियंते	३	७७	७४०		३	४८	६११
वियंते	३	१३	६१८		३	४९	६१७
वियंते	३	१८	६२५		३	५०	६१७
वियंते	३	७०	७३३		३	५१	६१६

वस्तु	वर्ग	गणना	भा. प्र.	वस्तु	वर्ग	गणना	भा. प्र.
*विशेष	३	१०,११		संगर्भ	३	१४,५०	७०४
विशेष	३	१	१३०	संगर्भम-पत्रमो	३	१४	१३५
विशेष	३	४०	४५२	संगर्भ	२	४३	१३५
*विशेष	३	११	१३०	संगर्भ	३	३,४	३१५
विशेष	३	१५	४११	संगर्भो	३	१३	४१५
*विशेष	३	६		संगर्भसकलानि	३	४	३१५
विशेष	३	१६	१३०	*संगर्भसिद्धि	३	३	२०१
विशेष	३	१३		संगर्भसिद्धि	३	३५	१३३
*विशेष	३	१६,१०	४५०,४५०,	संगर्भसिद्धि	३	५३	४५५
			५१५	संगर्भसिद्धि	३	३०,४०	४५६,६४६
				संगर्भसिद्धि	३	६	७२०
				संगर्भसिद्धि	३	४३	
विशेष	३	३१	६४०	संगर्भसिद्धि	३	४३	६५०
विशेष	३	३०	१३३	संगर्भसिद्धि	३	६	६००
			१३४,६३०	संगर्भसिद्धि	३	५०	७०४
				संगर्भसिद्धि	३	५०	७०४
विशेष	३	४०	१३४	संगर्भसिद्धि	३	६१	७३३
			६४५	संगर्भसिद्धि	३	१०	४१०
विशेष	३	४५	७३५	संगर्भसिद्धि	३	४४	
विशेष	३	५०	४३५	संगर्भसिद्धि	३	६६	
विशेष	३	५,५०	४००	संगर्भसिद्धि	३	६५	
विशेष	३	३	५१६	संगर्भसिद्धि	३	१०,२०,२१	६३६,६३०
			६१०,७३५	संगर्भसिद्धि	३	४५	४५०
विशेष	३	५६	७१६	संगर्भसिद्धि	३	१९	६३०
*विशेष	३	३०	१७३	संगर्भसिद्धि	३	२०	६३०
*विशेष	३	७		संगर्भसिद्धि	३	१०	६३०
			६४३	संगर्भसिद्धि	३	१०,२१	
विशेष	३	३६		संगर्भसिद्धि	३	१०	६३०
विशेष	३	३३		संगर्भसिद्धि	३	१०,२१	६३०
विशेष	३	७		संगर्भसिद्धि	३	४५	४५०
विशेष	३	५१	४५५	संगर्भसिद्धि	३	३०	६३६
विशेष	३	५४	७३०	संगर्भसिद्धि	३	३३	६३६
विशेष	३	५३	४५५	संगर्भसिद्धि	३	६,३३	६००,६०६
विशेष	३	३३	४३१	संगर्भसिद्धि	३	६	६००
*विशेष	३	६	४००	संगर्भसिद्धि	३	६६	
विशेष	३	३६	६३३	संगर्भसिद्धि	३	३३	६३३
विशेष	३	३०	४३३	संगर्भसिद्धि	३	३३	६३३
विशेष	३	३३,५६	६४१,७१६	संगर्भसिद्धि	३	३३	
				संगर्भसिद्धि	३	३४	४३६
विशेष	३	३५,४३	४५१,४५६	संगर्भसिद्धि	३	५३	७१०,७१०
विशेष	३	३३	६३०	संगर्भसिद्धि	३	३३	४३६
विशेष	३	३३	६३०	संगर्भसिद्धि	३	५५	७३६(६. ३५)
विशेष	३	५०	७०४				
विशेष	३	१४					

शब्दं	काण्ड	गाथा	व्या. पृ.	शब्द	काण्ड	गाथा	व्या. पृ.
°सम्भर्त्सण	१	२५		°सम्भावा	१	२१	५१९
°सम्भर्त्सणं	१	२३		सम्भावापम्भावे	१	४०	५५५
	३	५१, ६२	७०९, ७१२	सम्भावे	१	३७, ३८	५५६
°सम्भर्त्सणगाणचरित्त	३	४४		सम्भूर्त्तं	३	५९	५६६
सम्भर्त्सणगाणचरित्तपडि-				समए	१	१५	५६७
वतिसंपन्नो	३	४४	६५१		३	६६	
सम्भर्त्सणसर्द्धं	१	२३, २५	४२१	°समओ	१	२८	५६९
°सन्मिया	२	२८	६१९	ममं	२	९	६०६
°संविग्ग	३	६९			३	१५	६१६
संविग्गमुहादिग्गम्मरस	३	६९		समणोइ	३	३	६१८
°संसार	१	२०	४१८	°समत्त	२	१६	६१९
संसारमओपदन्त्सणं	१	२०	४१९		३	६२	७११
संसारो	१	१७	४१७	°समत्तमुयणाण	२	१६	६१९
°सक्क	३	५०		समत्तमुयणाणर्द्धसगावि-	२	१६	६१९
सक्कोद्धया	३	५०	७०४	सओ			
°सत्था	१	२८	४२९	°समय	१	२, ४२	४६९
	३	५०	७०४		३	२७	६१९
सथे	१	२८	४२९	समयं	१	२६	
°सत्ति	२	४०	४२९	°समयंतर	२	२१	६१९
सत्तिपरिणो	२	४०	६२४	समयपञ्चवणा	१	४२	४६९
सत्तिहणाइ	२	८	६०७	°समयपरमत्थ	१	२	१०१
°सत्तया	१	४५	४५०	समयपरमत्थवित्थरविदा-	१	२	११९, १२१
	३	९, ११, ३०	६४०	द्वजगरज्जुवात्तणप्रयत्तो			१०१, १०३
°सत्तयाओ	१	२४, २५		समयमाइइ	१	३६	
°सत्त	१	४१		°समयम्मि	१	५०	
सत्तविद्वानो	१	४१	४४८		२	१२, १०	६०६, ६१६
°सत्थ	३	१४			३	४०, ४१	६१०, ६११
सत्थं	३	४९	६५६	°समया	३	४७	६१९
°सत्त	३	३६	७३२	समयाविरोहेण	३	२०	६१९
°सत्तं	१	१३, २५		समये	२	३५	६१९
सत्तइ	३	२८	६३९		३	१३	६१९
सत्तंते	३	२८	६३९	समा	३	६०	७१७
सत्तए	३	२८	६३९	समानं	२	९	६६६
सत्तएअ	३	२८	६३९	समानंम	२	९	६०६
सत्तएअअ	३	३२	६३९	समानओ	१	३०	५१०
सत्तएअअअ	३	५	३०९, ३०८		३	५१	७१०
°सत्त	१	१		°समुदय	३	३९, ३९, ३९	६०१
°सत्त	१	१		समुदयओ	३	३९	६०१
°सत्त	१	१		समुदयअविअअअ	३	३९	६०१
°सत्त	१	१		समुदयअं	३	३९	६०१
°सत्त	१	१		समुदयअं	३	३९	६०१
°सत्त	१	१		°समुदय	१	२०	६१९
°सत्त	१	१		°समुदयअअअ	३	६९	

शब्द	क्रमांक	शब्दा	व्या. पृ.	शब्द	क्रमांक	शब्दा	व्या. पृ.
शब्द				शागारगहणादि	२	१४	६१०
शब्दभूमि	१	१६		शाभुविओ	३	११	६४१
शब्दसिद्धि	१	२७	४२२, ४२३	शामण्य	२	१	४५७
शमोवणीभा	३	७	७१५	शामण्यगहर्ण	२	१	४५७, ४५९,
शयं	३	७	६११				५१५
शयभो	१	१	१७१	शामण्यं	३	५७	७२५
शयल	३	६२	७१२	शामण्यमि	३	१	६२७
शयले	२	२८	६१५	शामत्या	३	६१	७१२
शयले	२	१७	६१६	शावाट	२	१०, ११	६०८
शयलगततयमिच्छिरो	३	६२	७१२	शाट	३	६१, ६७	
शया	१	११	४०६	शाघणं	१	१	१, ८, १९, ४, १
शयानि	२	१०, १२	६०८, ६०९				(६, १०, २, (५-१०))
शयिणेहि	३	५	६१०				
शलाहमाण	३	६२	७१२	शासकशतीमेत्तएण	३	६२	७१२
शविमण्य	१	१५		शागव	१	१७	
शविमण्यं	१	१५	४४१	शागवविपतिवादी	१	१७	४१७
शविदण्यमिच्छि	१	१५	४४१	शाहो	३	४६	६५५
शविदण्यो	१	४१	४४८	शाह	१	५	
शविदण्यभ	३	४५		शाहवशाहा	१	५	१४६, १७८
शविदण्यभप्रहाणतणेण	३	४५	७०४	शाहमड	३	५६	७१९
शविदण्यो	२	४१	६२४	शाह्य	३	५६	७१९
शव्य	१	१६		शि	१	१	२०१
	३	२७		शिजडाह	३	१४	६१५
शव्यं	१	११, १९	४०९, ४१०	शिशामाण	२	१५	६१२
	२	१०	६०८	शिशामाणप्रमये	२	१५	६१२
शव्यजयशब्दभूमि	१	१६	४१६	शिद्धं	१	१	१ (५-१०)
शव्यज्यु	२	११	६०९				८, ४१
शव्यज्यु	२	१०	६०८				६१०
शव्यज्युर्वाट	३	१७	६१८				
शव्यज्यवा	१	१८	४१९	शिद्धं	३	१०	७११
शव्ये	१	१५, ११, ११	४१९, ४१९	शिद्धं	३	६१	७१२
		१५		शिद्धं	३	६१	७१२
शव्येण	३	५०	७०४	शिद्धं	३	६१	७१२
शव्यमय	१	५१	४५५	शिद्धं	३	५५	६५१
	३	४५, ६७	६५१	शिद्धतणेण	२	१६	६२१
शव्यमयमि	३	५५	६१८	शिद्धतणेण	१	१	६८
शव्यमयभो	२	११	६११	शिद्धतणेण	१	१	
शव्यमयवणवणा	१	११	४५५	शिद्धतणेण	१	१	
शव्यमयवणवणवणा	३	६७		शिद्धतणेण	१	१	
शव्यमयवणवणवणा	३	५१	७१०, ७११	शिद्धतणेण	१	१	
शव्यमयवणवणवणा	१	५१	७५५	शिद्धतणेण	१	१	
शव्यमयवणवणवणा	२	११	६११	शिद्धतणेण	१	१	
शव्यमयवणवणवणा	१	५१	४५५	शिद्धतणेण	१	१	
शव्यमयवणवणवणा	२	१०	६११	शिद्धतणेण	१	१	
शव्यमयवणवणवणा	२	५, ११, १७	६०५, ६११,	शिद्धतणेण	१	१	
शव्यमयवणवणवणा	३		६१२	शिद्धतणेण	१	१	
शव्यमयवणवणवणा	३	१४		शिद्धतणेण	१	१	

सन्मतिटीकागतान्यवतरणानि ।

अ
 अपहृष्टविशेषणा च विशेषे बुद्धिनोपप्रायते ।
 [] पृ. ४०९ (४)*
 अपहृष्टात् आभावात् प्रमेयाभावरिक्तम् ।
 तद्गोऽप्यन्यतो भावादनवस्था दुःखता ॥
 [] पृ. ५६०
 अगोत्रो विनिवृत्तय गौर्वितपुण इत्यते ।
 गाव एव एतो नावं गौरगौर्वि प्रचल्यते ॥
 [तावसं० वा० १०८५] पृ. २१५ (०,८)
 अगोत्रिणः सामान्यं वाचवं वैः परिहरितम् ।
 गोलं वासवैव तैरुक्तगोपोऽपि रा इकुटम् ॥
 [श्लो० वा० अपो० श्लो० १] पृ. १८० (११,११)
 अमिलभाषः शकस्य गूर्दां वयमिरेव ए. ।
 अयाममिलभाषोऽगौ धूमस्तत्र कथं भवेत् ॥
 [] पृ. ५०
 अमिहोत्रं जुहुवात् । [] पृ. ११
 अमिहोत्रं ज्वलनम्, वायोसिर्षं कृत्वनम्,
 अणुमनसो वाचं कर्मोऽष्ट इति तम् ।
 [वैशेषिकद० अ० ५-१-११] पृ. १०५
 अचेतनः कथं भावस्तदिरच्छाम् जुषतेते ।
 [] पृ. १६,१११
 अज्ञातस्यापि वाचस्य प्रमादेतोः प्रमाणात् ।
 प्रमाणावच्छेदामभ्यां च ज्ञानोऽभाववेदकः ॥
 [] पृ. ५६०
 * * * * *
 [श्लोपनि० वा० ४८१] पृ. ७५२ (१)
 अशंते केवलणाने अशंते केवलरूपेण ।
 [] पृ. ९१० (१)
 'अथ इदम्' इति यतश्च विरिणो लिङ्गम् ।
 [वैशेषिकद० १-१-१०] पृ. ६६९ (१)
 अतद्व्यपगतवस्तुमात्रव्यापनात् ।
 सामान्यविषयं प्रोक्तं लिङ्गं मेदावतिरिक्ते च
 [] पृ. २११ (६,७,८)
 अतीतनागतकारकात्तत्त्वसंभक्तिम् ।
 सर्वानन्यथा कर्षं वस्तुत्वेन एवते ॥
 [] पृ. ११२

अतीतानागती कालो वैदकारविश्विकितो ।
 कालतः तदथा कालो वर्तमानः समीक्ष्यते ॥
 [] पृ. २१
 अतीन्द्रिपानसंवेदान् परंपर्यायेण चतुरा ।
 ये भावान् वचनं तेषां नानुमानेन वाच्यते ॥
 [] पृ. ७५१
 अज्ञानतासम्भविनो न विरो रगतिः । [] पृ. ५५८
 अथ द्वौ बहुवाचनौ [न्यायसिन्दु० परि० २ सू० १९]
 पृ. २५२ (२)
 अधान्यथा विशेषेऽपि साद् विशेषणफलना ।
 तथाचति हि यत् किञ्चित् प्रचल्ये त विशेषणम् ॥
 [श्लो० वा० अपो० श्लो० ९०] पृ. १९१.
 अधान्यदयमिन सप्यमन्वेयते कृते ।
 मूलाभावात् विज्ञानं भावेद् वाच्यवाचनम् ॥
 [तावसं० वा० २८९९] पृ. १९
 अधासत्यपि सात्स्ये सात्स्येऽस्य क्तरना ।
 यथाधोदरवं कस्यारगोऽगो न कल्प्यते ॥
 [श्लो० वा० अपो० श्लो० ७६] पृ. १९० (८)
 अधासत्यपि यः कथिद् येन भेदेन वर्तते ।
 ए एव दधि घोऽप्यन नास्तीत्यनुभवं परम् ॥
 [] पृ. २५२ (१४)
 अर्थं साधयसंयुक्ते आधदान्तरे कर्म आरभते, एद-
 म्परे एति किराहेतुगुणत्वात्, यो य एदम्यावे एति किरा-
 हेतुगुणः ए ए साधयसंयुक्ते आधदान्तरे कर्म आरभते, यथा
 वेगः तथा वादम्, तस्मात् तदपि साधयसंयुक्ते आधदान्तरे
 कर्म आरभते इति । न चापि किं किराहेतुगुणत्वात्, 'अनेक-
 यत्नम्, वायोसिर्षं कृत्वनम्, अणुमनसो वाचं कर्म देवत-
 विरिणगुणकारितम्, कर्षंते एति देवतस्योपरकारितात्,
 पाप्यापिपरिसन्दर्भत्, एदम्यत्वं वैकल्याणस्योपरकारितात्,
 एदम्यत्वात्, विशेषगुणत्वात्, एदम्यत्वं ।
 'एदम्यत्वात्' इत्युच्यमाने क्पादिनिर्व्यभिचारसहितव-
 र्थम् 'किराहेतुगुणत्वात्' इत्युक्तम् । 'किराहेतुगुणत्वात्' इत्यु-
 च्यमाने मुञ्जलहसंयोगेन साधयसंयुक्तस्यभक्तिवत्तनदे-
 तुवा व्यभिचारः, तद्विद्वत्त्वर्थम् 'एदम्यावे एति' इति विद्वे-
 तम् । 'एदम्यावे एति किराहेतुवात्' इत्युच्यमाने साधय-
 संयुक्त्येवैविकिराहेतुवात् एदम्यत्वेन व्यभिचारः । तद्विद्वत्त्व-
 र्थम् 'गुणत्वात्' इत्यभिपन्नम् । [] पृ. १५२ (२)

* परिशिष्टेऽभिद्व बोधदानवर्णना अद्वयत्वात्पृष्ठगतदिप-
 न्यद्वयवचनः ॥

उत्तमः पुरुरागमो परामोऽनुदाहृतः ।
दो लोकरयमोऽपिश्च विमलेश्वर ईश्वरः ॥
[मगं १०० अ० १५ श्लो० १७]

तथा शुद्धि तदप्रतिपादिवा करलभ्यते—
विद्युत्प्रकाशम विधनो गुणो विधनो बाहुल्य विधनसत्त्वं ।
ये बाहुल्या धमति ये पनर्वर्षोऽपि जनयन् देव एक भावो ॥
[विद्यापत्र० व० अ० १,३]

न च स्वल्पप्रतिपादकानामप्राधान्यम्, प्रमाणजनकत्वस्य
सङ्गत्वं । तथाहि—प्रमाणजनकत्वेन प्रमाणस्य प्रामाण्यं न
प्रतिब्रजनकत्वेन तथेहास्त्येव । प्रकृति-निश्चयो तु पुत्राण्य
गुण दुःखासाधनताप्यवसाये समर्थसाधित्वम् भवत इति ।
अप विपत्तः सादमीनां प्रामाण्यं न स्वस्वार्थतादिति
येत्, तदसत्; स्वार्थप्रतिपादकत्वेन विषयज्ञत्वात् । तथाहि—
इत्युतेः स्वार्थप्रतिपादकत्वेन प्रवर्तकत्वम्, मिन्दायारु निवर्त-
कत्वमिति । अन्यथा हि तदर्थपरिकल्पने विहित-प्रतिषिद्धेण-
विरोधेन प्रकृतिनिश्चयिर्त्वात् । तथा विधियाम्यस्यापि स्वार्थ-
प्रतिपादनकार्यैव पुरुराग्रेष्वंते दृश्यं, एवं स्वस्वार्थपरि-
वाचयेत् स्यात्, बाधयस्वस्वार्था अविरोधान् विशेष्यहेतोया-
भावादिनि । तथा स्वस्वार्थानामप्राधान्ये “मेषा अप-
दमः पश्चिन्म, अमेध्यमपुत्रि” इत्येवंस्वरूपपरिकल्पने विषय-
ज्ञातव्यमप्यविरोधेन प्रकृति-निश्चयप्रवृत्तः, न चैवदसि; मेष्ये-
त्येव प्रवर्तते अमेष्ये तु निवर्तत इत्युपलम्भम् । तदेवं स्व-
स्वार्थेभ्यो बाधयेभ्योऽप्यस्वस्वार्थेभ्यो सति इहे प्रकृतिदर्शनात्
कानिच च निश्चयेरिति स्वार्थे-स्वस्वार्थानां प्रमाणजनकत्वेन
प्रकृति निश्चयो वा विधिद्वैतपरिकल्पितः, अविरोधानामु प्राप्ता-
वतिप्रवृत्तः । अप स्वस्वार्थानां प्रामाण्ये “प्रवण. प्रवन्ते”
इत्येवमादीनामपि यथार्थता स्यात्, न; मुह्ये बाधकोनरतेः ।
यत्र हि मुह्ये बाधकं प्रमाणमसि तत्रोपर्यारुह्यतना, तदभावे तु
प्रामाण्यमेव । न चैवदरगद्वावतिपादने तु किञ्चिदसि बाधक-
मिति स्वस्वार्थे प्रामाण्यमप्युपलम्भमित्यागमादपि सिद्धप्रामा-
ण्यत् तद्वचनम्; ईश्वरस्य च तत्तत्प्रमाणेन स्वविषयमहत्त्वम-
पानां क्षेत्रज्ञानामविश्रायकता यथा इतिहासीनामुपधानाकार-
महत्त्वप्रकृतानां सविबुद्धप्रकाशः । यथा तेषां सविबुद्धं प्रकाशं
विना नोपधानाकारमहत्त्वमामर्त्यं तथेवदं विना क्षेत्रविदां न
स्वविषयमहत्त्वमामर्त्यमित्यसि मन्वाजीश्वरः सर्वविद् ।
[] १८-१९ (१,३)
अन्वयेन विना तस्माद्वातिरेकः कथं भवेत् ।
[] १८-१९
अन्वयो न च शब्दस्य प्रमेयेन निरूप्यते ।
आगारेण हि सर्वेशमन्वेत्तुं प्रतीचते ।
[श्लो० वा० अभाष० अ० ८५] १८-१९ (३)
कारणधर्मस्यापि हेतोर्यमकृते चक्षुरावमपि शब्दे मिलनस्य
गमक स्यात् । [] १९ (१)
आरसिन् परं गुणम् अगुणम् चिदं शिरोमिति कारुणिकानि ।
[वृत्तिसिद्धं १-३-१] १९ (१)

अप विपत्तौ जवतो प्रतीता परंपराचक्षुः स गणोलकर्मः ।
य वेति विधुं नहि तस्य वेत्ता समाहुरस्यं पुरुरं महान्तम् ॥
[विद्यापत्र० ३-१९] १८-१९
अपि चैवद निलार-प्रमेयसमकल्पिता (ता) ।
निहासत्येवमेहेतुं दुर्वीतोऽप्यवः पदः ॥
[श्लो० वा० अतो० श्लो० १९३] १८-१९ (१,११)
अगोदार स्वस्वार्थं बाधयार्थो विवेचिः ।
कवयार्थः प्रतिभाहरोऽयं तेनादातुजन्त्ये ॥
[] १८८ (१)
अतोः स्वस्वार्थं ह्यप्युक्तम् अस्वार्थकत्वात् । यत्र द्वैतार्थं म-
पति तत्रैतदप्रतिषेधरितरः प्रतीचते, यथा—“गो” इति पदात् गोः
प्रतीयमानः अगोर्निषिध्यमानः; न पुनः सर्वपद एतदसि, न स्वार्थं
नाम किञ्चिदसि यत् स्वार्थजन्येन निवर्तत । अप मन्ये एकारि
असर्वं तत् सर्वेश्वर्येन निवर्तत इति, तत्र; स्वार्थसादरोपर्य-
ज्ञत्वात् । एवं हेतुद्वैतविद्युदाखेन प्रवर्तमानः स्वार्थस्योऽप्रतिषे-
धद्वैतव्यतिरेकसाक्षिनोऽनभ्युपगमादनर्थकः स्यात् । अत्र-
श्वर्येन हेतुदेव उच्यते; एवं सति सर्वं समुदायसमस्त एवदेवप्रति-
षेधरूपेण प्रवर्तमानाः समुदायव्यतिरेकसाधनस्य समुदायस्या-
नभ्युपगमादनर्थकः प्रमुपगतिः । बाधयित्वाभ्यानां तु समुच्चर-
विषयतादेकारिप्रतिषेधे प्रतिविष्यमानायांनानामसमुच्चरत्वादनर्थ-
कत्वं स्यात् । [अ० १ भा० १ सू० १७ व्याखया० १० १९९
पं० १२-१३] १८-१९ (१,३,४,५)
अगोशब्देदाद् मित्राणां स्वार्थमेवयतो जहा ।
एतत्तानिप्रकार्यत्वाद् विरोधविरोधयत् ॥
[] १९९ (१,३,११)
अगोः य इति. संसिद्धैर्निषेधे ।
[] १९४
अत्रत्यश्वोरलभस्य नार्थदसिः प्रविष्यति ।
[] १८
अगमण्यकारित्वे चक्षुरो ह्यस्वविषयस्यापि प्रवृत्तमः ।
[] १९३ (१)
अप्यु गन्थो रसपामां बाधो रूपेण ही यत् ।
गोत्रि सरवर्तता से च न येदस्य प्रमाणस्य ॥
[श्लो० वा० अभाष० अ० ९] १८-१९ (३,४,५)
अभाषणमप्ये च न विरोधेऽसि बहुता ।
विरोधियमवोहेन बहु बाधवं न सेऽस्तवः ॥
[श्लो० वा० अतो० श्लो० ९१] १९३
अभाषोऽपि प्रमाणभाषः “नास्ति” ह्यर्थसागभिरुहस्य ।
[१-१-५ वाचक्या०] १८-१९
अभिधासासिर्वयोगनाशयत्यमविधिम् ।
विना सेवार्थितां वाति न विवाधो द्यतदिभिः ॥
[] १९० (१३,१३,१४)
अभिधानप्रतिषेधमर्थमवार्थयार्थोपिनम् ।
शब्दे बाधक्यमर्थम्, तत्रिज्ञानप्रदेवता ॥
[श्लो० वा० अर्था० श्लो० ५] १९५

अन्वयात् पञ्चबिहानः कैवल्यं समवे नरः ।

कैवल्यं काम्ये निषिद्धे च प्रवृत्तिप्रतिषेधः ॥

[] पृ. १५१ (१)

अन्वयात् प्रतिमाहेतुः सारः न तु कात्यायनप्रत्याषः" ।

[] पृ. १८२ (४)

अथ चातोहः प्रतिफलैक, अनेद्यो वेति वक्ष्यन्म् । यदे-

कम्पदनेकगोदस्यमम्बन्धी गोतनेव.सां भवेत् । अयनेक-

गतः सिद्धदन्तलादाकपालानुवर्तनेवावप एव स्मार् ।

[अन्वया-पृ. ११० पं. १५-१७] पृ. २०१ (५)

कारणं मेतो मेरुदेवुर्, यदुत विद्वत्पर्यायामः कारण-

मेदय, न केच मेरुधो मिथनेके स्मार् ॥ [] पृ. ३

कारणं हि मेरो मेरे हेतुर्, विद्वत्पर्यायामः कारणमेदय ।

[] पृ. ३२७.

कारणं हेतुं दो देव मी मरति मिनेतः ।

नैव कारणमन्वयं विराजुमन्वये ॥ [अं. कं. अन्वय-

अं. १०] पृ. ३४९ (१५) ५५८

कारणं विद्वत्पर्यायामेते हेतुर्, यदुत विद्वत्पर्यायामः ।

[] पृ. १५

कारणं विद्वत्पर्यायामेते हेतुर्, यदुत विद्वत्पर्यायामः ।

कारणं विद्वत्पर्यायामेते हेतुर्, यदुत विद्वत्पर्यायामः ।

[अन्वया-पृ. ११० पं. १५-१७] पृ. २०१ (५)

कारणं विद्वत्पर्यायामेते हेतुर्, यदुत विद्वत्पर्यायामः ।

कारणं विद्वत्पर्यायामेते हेतुर्, यदुत विद्वत्पर्यायामः ।

[] पृ. १८० (१)

कारणं विद्वत्पर्यायामेते हेतुर्, यदुत विद्वत्पर्यायामः ।

[अन्वया-पृ. ११० पं. १५-१७] पृ. २०१ (५)

कारणं विद्वत्पर्यायामेते हेतुर्, यदुत विद्वत्पर्यायामः ।

कारणं विद्वत्पर्यायामेते हेतुर्, यदुत विद्वत्पर्यायामः ।

[] पृ. २०० (४)

कारणं विद्वत्पर्यायामेते हेतुर्, यदुत विद्वत्पर्यायामः ।

कारणं विद्वत्पर्यायामेते हेतुर्, यदुत विद्वत्पर्यायामः ।

[] पृ. २०० (४)

कारणं विद्वत्पर्यायामेते हेतुर्, यदुत विद्वत्पर्यायामः ।

कारणं विद्वत्पर्यायामेते हेतुर्, यदुत विद्वत्पर्यायामः ।

[] पृ. २०० (४)

कारणं विद्वत्पर्यायामेते हेतुर्, यदुत विद्वत्पर्यायामः ।

कारणं विद्वत्पर्यायामेते हेतुर्, यदुत विद्वत्पर्यायामः ।

[] पृ. २०० (४)

कारणं विद्वत्पर्यायामेते हेतुर्, यदुत विद्वत्पर्यायामः ।

कारणं विद्वत्पर्यायामेते हेतुर्, यदुत विद्वत्पर्यायामः ।

[] पृ. २०० (४)

अथेन पत्रालेनो नदि मुद्रपदवात् ।

तस्मात् प्रमेवनिषेधः प्रमाणं मेरुत्वात् ॥

[] पृ. ३११ (१) ५१०

अथेनोद्येऽपि पुनः स्मार्त्तं शम्भुगोद्वारः ।

अशुभीर्षवैज्ञेनो सोऽयं व्यादिगो भवेत् ॥

[] पृ. ५११ (१)

अथेनोद्येऽपि पुनः स्मार्त्तं शम्भुगोद्वारः ।

अशुभीर्षवैज्ञेनो सोऽयं व्यादिगो भवेत् ॥

[] पृ. ३०१ (१)

'अथेनोद्येऽपि पुनः स्मार्त्तं शम्भुगोद्वारः ।

अशुभीर्षवैज्ञेनो सोऽयं व्यादिगो भवेत् ॥

[] पृ. ३०१ (१)

अथेनोद्येऽपि पुनः स्मार्त्तं शम्भुगोद्वारः ।

अशुभीर्षवैज्ञेनो सोऽयं व्यादिगो भवेत् ॥

[] पृ. ५११ (१)

अथेनोद्येऽपि पुनः स्मार्त्तं शम्भुगोद्वारः ।

अशुभीर्षवैज्ञेनो सोऽयं व्यादिगो भवेत् ॥

[] पृ. ५११ (१)

अथेनोद्येऽपि पुनः स्मार्त्तं शम्भुगोद्वारः ।

अशुभीर्षवैज्ञेनो सोऽयं व्यादिगो भवेत् ॥

[] पृ. ५११ (१)

अथेनोद्येऽपि पुनः स्मार्त्तं शम्भुगोद्वारः ।

अशुभीर्षवैज्ञेनो सोऽयं व्यादिगो भवेत् ॥

[] पृ. ५११ (१)

अथेनोद्येऽपि पुनः स्मार्त्तं शम्भुगोद्वारः ।

अशुभीर्षवैज्ञेनो सोऽयं व्यादिगो भवेत् ॥

[] पृ. ५११ (१)

अथेनोद्येऽपि पुनः स्मार्त्तं शम्भुगोद्वारः ।

अशुभीर्षवैज्ञेनो सोऽयं व्यादिगो भवेत् ॥

[] पृ. ५११ (१)

अथेनोद्येऽपि पुनः स्मार्त्तं शम्भुगोद्वारः ।

अशुभीर्षवैज्ञेनो सोऽयं व्यादिगो भवेत् ॥

[] पृ. ५११ (१)

अथेनोद्येऽपि पुनः स्मार्त्तं शम्भुगोद्वारः ।

अशुभीर्षवैज्ञेनो सोऽयं व्यादिगो भवेत् ॥

[] पृ. ५११ (१)

अथेनोद्येऽपि पुनः स्मार्त्तं शम्भुगोद्वारः ।

अशुभीर्षवैज्ञेनो सोऽयं व्यादिगो भवेत् ॥

[] पृ. ५११ (१)

अथेनोद्येऽपि पुनः स्मार्त्तं शम्भुगोद्वारः ।

अशुभीर्षवैज्ञेनो सोऽयं व्यादिगो भवेत् ॥

[] पृ. ५११ (१)

आशादे वपि वचनार्थे न परार्थेऽप्यसाध्या ।
 वचनार्थेऽपि नित्येऽपि निमित्तान्तरसम्भवः ॥
 [श्लो० वा० वचनार्थे० श्लो० ११०] पृ. ७१८
 अयोगसिद्धिश्चिन्ता प्रदानदिक् वेदनात् ।
 वचनार्थेऽपि प्रतीतेः तदुप एव भावतः ॥
 [तावत्प० वा० ७] पृ. २८० (१२)
 अधोऽर्थं यथा वचं विमुक्तोऽनन्यथा यथा ।
 [तावत्प० वा० १०२१] पृ. २०८ (२६)
 अर्थे विवक्ष्यन्तो गोदन्तनात् न तदा गोदन्तसंशोधना तस्मा-
 द्दानमुपमायात्, युगपदिहान्द्रयानुपेत्य निर्विकल्पकगोदन्त-
 तद्भावरथात् । [] पृ. ५०४ (५६, ७)
 अर्थवार्धतया युक्तिः, सर्वथा एवाभिधीयते ।
 घटकारोपगमे व्यक्तं मन्त्रानुसंगं भवेत् ॥
 [] पृ. ११
 अथत एवमेव प्रतिभाषणमस्य ।
 [] पृ. ४८६ (१३, १४)
 अणुदण्डकादुपानुदानमहणान्, सर्वसम्भवाभावात् ।
 एकस्य अणुमहणत्वात्, अणुभावात् एव कार्यम् ॥
 [तावत्प० वा० ९] पृ. २८२
 अणुमयो विधिः । द्विष्टु० [] पृ. ११० (८)
 अणुभाषणसम्भवनमदोऽह्वानं द्वयोः ।
 निन्दस्थानमन्यदि न युक्तमिति नैष्यते ॥
 [] पृ. ७६१ (१)
 अह्वानार्थः सर्वसम्भवानामिति प्रत्याप्यलक्षणम् ।
 अणुवैदेवतायुग्मेः समाना(मा)दुग्मेवकारिणु ॥
 [वाच्यत्वं द्वि० वा० श्लो० १२१] पृ. २१५ (१७)
 आह्वित्वादिभिर्द्रव्यात्वात् । [व्याप्यत्वं वा० २ वा० १ ए० ९७] पृ. १७८
 आ. वेत्तक(सु)द्विषिय ।
 [जीतद्वयभाष्य माया १९७२] पृ. ७२६ (४, ५)
 आत्मज्ञाने हि भाषानां कारणेष्वेक्षिता भवेत् ।
 एतन्भाषनार्थं लक्षणेषु प्राप्तिः स्वयमेव तु ॥
 [श्लो० वा० गृ० २ श्लो० ४८] पृ. ४
 आत्मा हि श्रोतव्यो ज्ञानव्यो मन्त्रव्यो निरिच्छासितम् ।
 [बृहदा० उ० २-४-५] पृ. ७११
 आत्मैकज्ञानान्तर परमात्मि तव, अन्तरात्मे इति सुषुते ।
 तथाहि-आत्मि परमात्मन्, ततोऽन्वेषी मेरे प्रमाणाभावात्,
 प्रत्यक्ष हि यदात्मनां सद्भावात्कर्मद्वयमेव न मेदम इत्यभिप्राय-
 कारोपित एकाय मेद । [] पृ. १५५
 आद्यावन्ते न यथासि हतमनेऽपि तत् तथा ।
 अित्ये वदशा, तन्नोऽपि तथा एव लक्षितम् ॥
 [गीहृदा० वा० १ पृ० ७० वं १-५ मन्त्रः] पृ. २३१ (१)
 आद्ये परोक्षम् । [तावत्प० १ ११] पृ. ७५४

आद्ये पूर्वदिग्ः । [तावत्प० १-२१] पृ. ७५४ (१)
 आनन्दं भद्रानो वचं तथ मोक्षेऽभिगम्यन्ते ।
 [] पृ. १५१
 आनामिहितवादिदेवविवादकलाभोगादप्रमाणताभावात्-
 ध्ययनिमित्ताभावादप्रतीकत्वं प्रयोगव्यवहारस्य प्रेक्षापूर्वकारिणो
 प्रति । [] पृ. १७२ (१२)
 आनायस्य विद्वान्त्वत् आनर्थक्यमनर्थक्यात् ।
 [त्रैवि० १-१-१] पृ. १२, ७४४
 आसद्देव हि यो मोहादजातमपि वाचकम् ।
 वा सर्वव्यादानेषु संशयताया शर्वं प्रवेत् ॥
 [तावत्प० वा० २८७२] पृ. ८
 आ सर्वप्रत्ययदेहा गुडिः । [] पृ. ३०० (९)
 आप्तव्यतिरोधः संवत् । [तावत्प० १-१] पृ. ७२५
 आहुतिपात्रं प्रत्ये न नियेद्धं विरचितम् ।
 नैकायै आगमस्येन प्रसङ्गेन विद्वन्वते ॥
 [] पृ. २५१ (१२)
 ह
 अनेतरमेदोऽस्य भीमं येन पश एव नः ॥
 [तावत्प० वा० १०५] पृ. १८१ (१९, २०)
 अणुभाषणोद्देशः विद्वान्प्रवृत्तयोः । तथाहि-बोध्यमयो-
 र्दोहो मयि स हि गोव्यतिरिक्तः आहोसिदव्यतिरिक्तः । यदि
 व्यतिरिक्तः स हिमाभिः अणुभाषितः । यथाभिप्रायत्वात्-
 धिनत्वात् युगः प्राप्तः । ततश्च गोवन्देन युगोऽभिधीयते 'न
 यो.' इति- 'गोवन्दे' 'गोवन्दे' इति न सामान्यविद्वत्त्वं
 प्रयोक्तव्यं । अणुभाषितत्वात् केनाप्येन 'गोवन्दे' इति वदती
 स्यात् । 'अणुव्यतिरिक्तत्वात् गोवन्देति विधि न विधिर् इत्
 मवति' । पृ. २०१ (१, २, ३, ४)
 [व्याख्या० पृ. ३३, वं ८-१४]
 इत्यादिना प्रमेदेन विभिन्नापेक्षितम्भवात् ।
 व्याख्यानः प्रकल्पन्ते तद्विद्याः (शाः) सुतपस्यथा ॥
 [तावत्प० वा० १०२१] पृ. २०८ (२७), २०९ (१)
 'इदं तावत् प्रत्यो मवति भवत्-विद्यारोहो वाच्यः अवा-
 वाच्य इति । वाच्येति विधिकेण वाच्यः स्यात्, अन्व-
 व्याहृत्या वा । तत्र यदि विधिकेण तदा वैकल्पिकः
 सत्पदार्थः 'अन्वयोद्- वाच्यार्थ' इति । अन्वयोद्वाहृत्येति पश-
 तत्वात् तस्याप्यन्वयत्वेदस्यपरिणाम्यत्वात् इत्येवामिधानम्
 तस्याप्यपरेणैवत्यस्यत्वात् । अणुभाष्यत्वात् 'अन्वयत्पदार्थ-
 पोह शब्द करोति' इति व्याख्यायते ।
 [व्याख्या० पृ० ३३० वं १८-२३] पृ. २०१ (७)
 इदानीनमन्त्रित्वं न हि पूर्वमिवा गतम् ।
 [श्लो० वा० गृ० ८ श्लो० २१४] पृ. ५६, ११३
 इन्द्रियाणां सव्यवयोगे बुद्धिश्च मन्त्रप्रसङ्गम् ।
 [त्रैवि० वा० १-१-४] पृ. १२
 इन्द्रियानि अतीन्द्रियानि इन्द्रियव्यवहारव्यवहार

इन्द्रियार्थसन्निकर्षोत्पन्नम् [न्यायद० १-१-४] पृ. ५५०

इन्द्रियार्थसन्निकर्षोत्पन्नं ज्ञानम् । [न्यायद० १-१-४]

पृ. ७०४

इन्द्रियार्थसन्निकर्षोत्पन्नं ज्ञानमव्ययदेश्यमव्यभिचारि व्यवसा-

यात्मकं प्रत्यक्षम् । [न्यायद० १-१-४] पृ. ११९, ५१८

इन्द्रो मायाभिः पर(पुरु)रूप ईयते [भ्रगवे० मण्ड० ५ सू०

४७ श्र० १८] पृ. २७३ (५)

इयती च-सामग्री प्रमाणोत्पादिका । [] पृ. ३

इष्टानिष्ठार्थसाधनयोग्यतालक्षणी धर्माधर्मौ ।

[] पृ. ५०५ (८)

इह्य सप्तदशित्त- [प्र० का० गा० २७] पृ. ६२८ (३)

उ

उत्क्षेपणम्, अपक्षेपणम्, आकुञ्चनम्, प्रसारणम्, गमन-

मिति कर्माणि । [वैशेषिकद० १-१-७] पृ. ६८६

उत्तमः पुरपरत्तन्यः परमात्मैश्वराद्वतः ।

यो लोकात्प्रयमाविरय निमलव्यव ईश्वरः ॥

[भग० गी० अ० १५ श्लो० १७] पृ. ९८

उत्तरकालभाषिनः संवादप्रत्यक्षात् जन्म प्रतिपद्यते शक्ति-

रक्षणं प्रामाण्यमिति सत्य उच्यते न पुनर्विश्रानकारणात्प्रजा-

पते । [] पृ. १०

उत्पाद-व्यप-धर्म्ययुक्तं सत् ।

[तत्रार्थ० शं० ५ सू० २९] पृ. ५९, २२२, ४३२

उत्पत्तिश्च शरीरिण्यः समुत्पीरैरत्ये नाथ इत्यः ।

न च सत्पु भवान् प्रसूयते, प्रसिमिष्यायु परिशिलवोदधिः ॥

[बभ्रुवर्द्धनसिद्धिः श्लो० १५] पृ. २९

उत्पत्त्यभिः सारदारगणितइतेऽपि बुद्धिमुत्पादयति मया

सत्त्वरूपेन सोत्पत्त्यस्य [१-१-५ सारसार०] पृ. ५७६ (१)

उत्पुत्तोरुत्पत्त्यस्य सुत्पत्त्यस्यैव गतिः ।

निदिदिश्वरैरेव सारत्तन्यं प्रतिपद्यते ॥

[] पृ. ५८४ (८)

उत्पत्तिः सत्ता । [] पृ. २९३

उत्पत्तिः सत्ता सा धीरव्यमन्तरसुतोयता सत्प्रथा

सत्प्रथाः सत्ता । [] पृ. २९३

उत्पत्त्यः सत्ता । [] पृ. ७१०

उत्पत्त्यस्य— [भ० श्लो० ट० १ सू० १५] पृ. १११

उत्पत्त्यस्य— [भ० श्लो० ट० १ सू० १५] पृ. १११

उत्पत्त्यस्य— [भ० श्लो० ट० १ सू० १५] पृ. १११

उत्पत्त्यस्य— [भ० श्लो० ट० १ सू० १५] पृ. १११

उत्पत्त्यस्य— [भ० श्लो० ट० १ सू० १५] पृ. १११

उत्पत्त्यस्य— [भ० श्लो० ट० १ सू० १५] पृ. १११

उत्पत्त्यस्य— [भ० श्लो० ट० १ सू० १५] पृ. १११

उत्पत्त्यस्य— [भ० श्लो० ट० १ सू० १५] पृ. १११

उत्पत्त्यस्य— [भ० श्लो० ट० १ सू० १५] पृ. १११

उत्पत्त्यस्य— [भ० श्लो० ट० १ सू० १५] पृ. १११

उत्पत्त्यस्य— [भ० श्लो० ट० १ सू० १५] पृ. १११

क

कपीणामपि यज्ञानं तदप्यागमपूर्वकम् ।

[वाक्यद० प्र० का० श्लो० २०] पृ. ५१८ (६)

ए

एक एव हि भूतात्मा भूते भूते व्यरस्थितः ।

[अमृतविन्दु उपनि० पं० १२ पृ० १५] पृ. १७२

एकद्वयम् अयुणम् संयोग-विभागेवनेरेणु कर्त्तव्यं

कर्मलक्षणम् । [वैशेषिकद० १-१-१७] पृ. ६७२

एकधर्मान्वयवास्तवेऽप्यपोद्गापोद्गीचराः ।

वैलक्षण्येन गम्यन्तेऽभिन्नप्रत्यक्षमर्षाः ॥

[तावत्तं० का० १०५०] पृ. २१०

एकप्रत्यक्षमर्षे हि केचिदेतौश्लोचिनः ।

प्रकृष्टा मेदवन्तोऽपि नाथ इत्युपपादितम् ॥

[तत्त्वसं० का० १०५१] पृ. २१० (१५, १६)

एकमेवाद्वितीयम् । [छान्दो० उ० अ० ६ सं० १४०]

पृ. २७१ (५)

एकोऽहं संविद्युं हर्ष-विगतदापनेऽकाशितौ इत्यु-

द्यामः तत्र वयेऽहं संज्ञाः किमन्ताम् । [] पृ. ११

एकयोनयश्च पाचजाः । [४-१-५ वारत्सा० अ०]

पृ. ५११ (१)

एकभोग्यप्रवेशे च नान्येषां च पुनः सुतिः ।

न चान्तरतरणानां नाततस्मात्सि हारणम् ॥

[श्लो० का० सू० ६ श्लो० १११] पृ. १६

एकग्रामम्यचीनत्वार इत्यादि रगणो गतिः ।

हेतुधर्मानुमानेन धूयेऽधनसिद्धारत्त ॥

[] पृ. ५५९ (५)

एकभिन्नसिद्धेऽपि द्वितीयं पदवने वने ।

सारत्तरेन सार्कल्लान्तरेवोग्यते गतिः ॥

[श्लो० का० उपमान० श्लो० ४६] पृ. ५०० (१६)

एकभिन्नव्यभिचि इत्येकैरेवसाधनव्यपनत्वार अनु-

प्रथाः—'क्षिपेद्वेदेन वीर्ये, अथ इत्यो वीर्ये इति'

'इत्यम्' इति द्वि सार्कल्लय अवेरविभक्तम् । 'इत्यो'

इति च अनेकाने गति कलाविद्विभक्तम्, तावतो इत्ये-

देवस्यैव एकभिन्नव्यभिचि अनुपातो ।

[२-१-१२ व्यापरा०] पृ. ११६

एकभिन्न वेदभाष्यत्तरी सत्प्रत्ययवोग्यतात्तानि ।

[] पृ. १११

एकव्यभिचि अनेकैरेव सत्ता तत्त्वोपादये ।

विद्यमानेन विभक्तवैरुत्पत्त्यवोग्यतात्तानि ॥

[] पृ. ११० (५)

एकव्यभिचि अनेकैरेव सत्ता तत्त्वोपादये ।

विद्यमानेन विभक्तवैरुत्पत्त्यवोग्यतात्तानि ॥

[] पृ. ११० (५)

एकव्यभिचि अनेकैरेव सत्ता तत्त्वोपादये ।

विद्यमानेन विभक्तवैरुत्पत्त्यवोग्यतात्तानि ॥

एवादिभ्यश्चहारहेतुः सङ्गाः ।

[प्रकाश० भा० पृ० १११ पं० ३] पृ० ५१५

एकेन तु प्रमाणेन सर्वेणो येन कल्पयते ।

पूनें स चतुष्टया सर्वत्रगापीन् (सर्वत्र एगपीन्) प्रतिपद्यते ॥

[श्लो० वा० सू० १ श्लो० ११२] पृ० ४१

एषो भावस्वरूपो येन दृष्टः सर्वे भावाः सर्वथा तेन दृष्टाः ।

सर्वे भावाः सर्वथा येन दृष्टा एषो भावस्वरूपत्वेन दृष्टः ॥

[] पृ० ९१ (७)

एकेनो वि शयविरो ।

[भावद्वयवि० उदयपायवि० भा० ३६] पृ० ७५७ (४)

एवगुणकालए दुगुणकालए-।

[भगवतीसू० द्वा० ५ उ० ७ सू० २१७] पृ० ६१५ (४)

एवद्विविधमि- [प्र० का० गा० ११] पृ० ११८ (२)

एवमेवेमं जीवस्य पश्ये अर्णतेहिं भाषावरमिज्जोमण्येहिं

आवेडिपपवेडिए । [] पृ० ४५५-४५६ (१)

एवे आया । [स्थाना० प्रथमस्था० सू० १]

पृ० ९१, ४५१ (१)

एवे भवं हुवे भवं । [भगवतीसू० द्वा० १८ उ० १०]

पृ० ६१५ (१)

एते च त्रयो महा गुण प्रधानभावेन सकलधर्मात्मकैश्च-
बन्धुप्रतिपादकाः स्वर्ष तथाभूताः सन्तो निरवयवप्रतिप्रतिपारेण
सकलदेशाः, बहुवर्माणानु चन्नाएः सावयवप्रतिप्रतिपारेणतो-
पधर्माब्धन्तं बन्धु प्रतिपादयन्तोऽपि सिक्लदेशाः ।

[] पृ० ४४५ (११, १२)

एवं शिष्यगुरुज्ञानग्रन्थनो नाधिक मतिः ।

प्रार्थयते तावत्तैर्वैकं स्वतः प्रामाण्यमद्युते ॥

[श्लो० वा० सू० २ श्लो० ६१] पृ० ८

एवं धर्मविज्ञा धर्मिणासुरेणः वृतः ।

[प्रकाशसदभा० पृ० १६ पं० १] पृ० ९११ (२)

एवं परीक्षकज्ञानविरलयं नातिवर्तते ।

तस्यथाज्ञातवाचने नाराहार्णं वापकं पुनः ॥

[तावत्सं० का० २८७] पृ० ११

एवं परोक्षसम्बन्धप्रत्याहयाने कृते सति ।

नियमो नाम सम्बन्धः स्वमतेनोच्चतेऽप्युना ॥

[] पृ० ३०

एवं यद् पक्षधर्मत्वं ज्येष्ठं हेतुमिष्यते ।

सद् धूर्तोऽप्यधर्मलक्षणान् व्यभिवार्यते ॥

[] पृ० ५७०

एव प्रत्यक्षधर्मैश्च धर्ममजार्थतैश्च वा ॥

[श्लो० का० निरा० श्लो० ११७] पृ० ५१७ (१०)

एकमेन्द्रियकलेऽपि न तादृश्वेण धर्मता ।

[श्लो० वा० सू० २ श्लो० ११] पृ० ५०५ (१०)

औ

औत्पत्तिकस्य सन्दर्भात्तैश्च सम्बन्धः ।

[भीर्मा० १-१-५ पृ० ५] पृ० २८९

क

कश्चिदेवं भंते । आया पण्णते ।

गोयमा । अट्टविहे । तं अहा-द्विए आया ।

[भगवतीसू० द्वा० १२ उ० १०] पृ० ६११ (१)

कनमद् संश्रुतिपरं यावतोऽभ्युदाहाः ।

[] पृ० २७८

कर्म ज्योतिर्मितं । [प्र० का० गा० १९] पृ० ७११ (२)

कर्तुः कार्योपादानोपरकरणप्रयोजनसाम्प्रदानपरिहाता ।

[] पृ० १०१

कर्तुः शिष्यहितमोक्षहेतुर्धर्मः, अधर्मस्तु अश्रियप्रत्याहारहेतुः ।

[प्रकाशपा० भा० पृ० २७३ पं० ८ तथा पृ० २८० पं० ४]

पृ० ६८५

कर्तृकलशयो भात्मगुण भात्म-मन, संयोगकः सकार्यविरोपी
धर्माधर्मरूपतया नेदवान् अदृशकयो गुणः ।

[] पृ० ६८५ (१)

कल्पनापेक्षान्तं प्रत्यक्षम् । [ध्यापवि० १-४] पृ० ५०८ (१)

कल्पनीयानु सर्वथा भवेद्युर्वहस्यव ।

य एव सादृशवैकः स सर्वज्ञं न दुष्यते ॥

[श्लो० वा० सू० २ श्लो० ११५] पृ० ५३

कस्मात् साक्षात्परितोर्षं गोलं यस्मात् तद्व्यक्तम् ।

तादृशम्यमस्य कस्मात् चेद् रचनाप्राप्ति गम्यताम् ॥

[श्लो० वा० आह० श्लो० ४७] पृ० २४० (६)

कल्पयितुं यदीष्येत स्वत एव प्रमाणता ।

प्रथमस्य तथाभावे प्रदेयः केन हेतुना ॥

[श्लो० वा० सू० २ श्लो० ७६] पृ० ६

कः कष्टद्वारा प्रकरोति तैश्च विधिप्रभालं युगाक्षिणां वा ।

स्वभावात्, सर्वमिदं प्रकृतं न नामचारोऽपि कृतः प्रयतः ॥

[] पृ० ७१२ (१)

कः सोमेत वदधेवं यदि न सादृहीकृता ।

अशा(क)ता वा यतः सर्वं क्षणिकेभ्यपि तातमम् ॥

[दे० वि० पृ० १२९] पृ० ३२९ (१७)

कारणमस्तस्यकारम् । [तादृशका० १६] पृ० २८४

कारणसंबोधिना कार्यमवश्यं संयुज्यते ।

[] पृ० १४५

कारण्यद् भगवतः प्रकृतिः । नन्वेवं केवलः सुखदहः प्राप्ति-

सर्वोद्भूत, नैवम्; निरपेक्षस्य कर्तृत्वेऽयं दोषः सापेक्षते तु कष्ट-

नेकत्वः सगैः । यस्य यथाविधः कार्योपायः दुष्पक्षोद्भूतस्यस्यो

वा तस्य तथाविधकल्पेणयोगाय तादृशवान् सर्वोपायोऽप्यवि-

धास्तन्वापेक्षः सति । [] पृ० ९९

कार्यं धूमो ह्युत्पन्नः कार्यं धर्मात्प्राप्तितः ।

[] पृ० ५० (४) ६८

कार्यं धूमो ह्युत्पन्नः, कार्यधर्मात्प्राप्तितः ।

स तादृशेऽपि भवद् कार्यमेव न स्यात् ॥

[] पृ० २०

कार्ये धूसो हुतभुजः कार्येधमोनुवृत्तितः ।
 सम्भवंस्तदाभावेऽपि हेतुमत्तां विलङ्घयेत् ॥
 [] पृ. ३२२ (१,२,३), ५६९ (३)

कार्यकारणभेदादिसम्बन्धायां द्वयी गतिः ।
 नियमानियमाभ्यां स्वादनियमादवतरता ॥
 [] पृ. २३

कार्यकारणभावाद्वा स्वभावाद्वा निवामकात् ।
 अविनामावनियमोऽदर्शनात् न दर्शनात् ॥
 [] पृ. ७६, ५५८ (१४)

कार्यत्वान्यत्वलेद्येन यत् ध्यायासिद्धिदर्शनं तत् कार्यसमम् ।
 [] पृ. ११५ (६)

कार्यत्वमयोगाच्च किं कुर्वत् कारणं भवेत् ।
 ततः कारणभानोऽपि बीजादेर्नवद्वयते ॥
 [तावसे- का. १३] पृ. २८३ (१४)

कालः पचति भूतानि कालः संहरति मजाः ।
 कालः सुतेषु जगती कालो हि दुरतिक्रमः ॥
 [महाभा. वासिप. अ. १ श्लो. २७३, २७५]
 पृ. ७११ (४,५)

कालाधनोत्पत्तिसंबन्धे । [पा. २-३-५] पृ. ६०५ (२)
 कालो य इति सुदुमी । [] पृ. ६५५

किं स्यात् वा चित्तोक्तानि न स्यात् तस्मां मतावपि ।
 [] पृ. २४१ (१४)

चित्तु लोकेतरो द्वयी इत्थ इत्यतिरिक्ततः ।
 चित्तव्यवहारेण मतिः सादृशी प्रतीते ॥
 [तावसे- का. १११] पृ. १८६ (१)

चित्तु चित्तव्यवहारस्य चित्ततो जायते त्वनेः ।
 चक्षुरेतेरुत्पत्तौ चित्तो जायते मतिः ॥
 [तावसे- का. ११८] पृ. २१० (४)

चित्तं चक्षुरो वर्यं तच्च चक्षुर्धर्मोऽयम् ।
 चक्षुर्धर्मोऽयम् चित्तो जायते त्वनेः ।
 [तावसे- का. ११८] पृ. २१० (४)

चित्तं चक्षुर्धर्मोऽयम् चित्तो जायते त्वनेः ।
 चक्षुर्धर्मोऽयम् चित्तो जायते त्वनेः ।
 [] पृ. ५००

चित्तं चक्षुर्धर्मोऽयम् चित्तो जायते त्वनेः ।
 चक्षुर्धर्मोऽयम् चित्तो जायते त्वनेः ।
 [] पृ. ५००

चित्तं चक्षुर्धर्मोऽयम् चित्तो जायते त्वनेः ।
 चक्षुर्धर्मोऽयम् चित्तो जायते त्वनेः ।
 [] पृ. ५००

चित्तं चक्षुर्धर्मोऽयम् चित्तो जायते त्वनेः ।
 चक्षुर्धर्मोऽयम् चित्तो जायते त्वनेः ।
 [] पृ. ५००

को हि भावधर्मं हेतुमिच्छत् मानं नेच्छेत् ।
 [] पृ. ४८० (१)

क्रमेण गुणवच्चैव यत्तत्तत्तदधिक्यादतः ।
 न भवन्ति तत्तत्तयो व्यर्थः क्षमिकताधमः ॥
 [] पृ. ११९

क्रियाकृतत्वात्तदोदस्य विषयो वदन्त्यः ।
 इत्ययमोदः किं सोविषयः अकारोविषयः ।
 कथं गोर्गञ्जेभावाः ! अथाकारोविषयः इत्ययमविषयतात्त
 म्यय प्रतिपत्तिः, नहि चादिरे विषयमे पलासे तिष्ठे स्ती ।
 अथाकारोवि प्रतिषेधो 'गौरगौरे भवति' इति, केनले ।
 यत् प्रतिषिध्यत इति । [न्यायशा. पृ. ३१९ पं. १००-
 ३३० पं. ४] पृ. २०० (११,१२)

क्रियावद् गुणवत् समवायिधर्मं इत्यम् ।
 [नैसिचिद- १-१-१५] पृ. ६११ (१)

कोऽपि हि रतिमविन्दताम्, न च रत्नार्थं भगवत्पुत्र-
 वात् । [न्यायशा. पृ. १११] पृ. १११

क्रियाकर्मविधाकाशयैरपराधतः प्रवृत्तितोऽपि ।
 [सोपद- पा. १ पृ. २४] पृ. ११,१११

क्रियेण पशधर्मसं यत्प्रवृत्ति प्रकल्पते ।
 न सङ्गच्छेत् तस्मैतदप्येव तद् व्यपणनम् ॥
 [] पृ. ५००

कश्चिद् तदपिज्ञाने पराधवारताम्भवत् ।
 प्राग्तेरप्यप्यन (१) मेरं सावागोलकमेव ।
 [] पृ. २१० (१)

क वा सुनिः । [तावसे- का. १००] पृ. १०५
 क्षमिकाः सौम्येवशाः । [] पृ. २००

क्षमिकाः सौम्येवशाः विज्ञानमात्रमेरं भो विज्ञानः ।
 इदं वैषाणुकम् । [] पृ. २११
 क्षमिका दि धां न काकाभारपतीते ।
 [] पृ. १५

क्षमिका दि धां न काकाभारपतीते ।
 [] पृ. ५० (१)

क्षमिके इति अनेदेव इति क्षमिके चते वडा ।
 याने यदं वृत्तिगारी येननं वृत्तिगारी ॥
 [श्लो. का. अ. १०० श्लो. ५] पृ. ५११ (१)

क्षमिके इति अनेदेव इति क्षमिके चते वडा ।
 [श्लो. का. अ. १०० श्लो. २] पृ. १६१ (११) ५११ (१)

क्षमिके इति अनेदेव इति क्षमिके चते वडा ।
 [श्लो. का. अ. १०० श्लो. २] पृ. १६१ (११) ५११ (१)

क्षमिके इति अनेदेव इति क्षमिके चते वडा ।
 [श्लो. का. अ. १०० श्लो. २] पृ. १६१ (११) ५११ (१)

गवयध्याप्यसम्बन्धात् शोक्तिप्रत्ययवृत्ति ।

साहस्यं न च पूर्वेषु पूर्वै रटं तदन्वयि ॥

[श्लो० वा० उपमान० श्लो० ४५] पृ. ५७७ (४)

गवये शुभ्रमाणं च न गवाभ्यामुमापकम् ।

प्रतिशार्प्येकदेशत्वाद् गोगतस्य न विज्ञाना ॥

[श्लो० वा० उपमान० श्लो० ४६] पृ. ५७७ (२, ३)

गवयोपमितया शोक्तज्ञानमादावसिद्धता च

[श्लो० वा० अर्थो० श्लो० ४] पृ. ५७९ (३)

गवाभ्रप्रसूतीनि च । [पाणि० २-४-११] पृ. १९० (५)

गव्यत्विदे लामौनास्ति तदभावेऽपि मौ. पुतः ।

[श्लो० वा० अर्थो० श्लो० ८५] पृ. १९१ (१२, १३)

गामहं क्रातवन् पूर्वमथं जानाम्यहं पुनः ।

[श्लो० वा० सू० ५ आत्म० श्लो० १२२] पृ. ८८

गीयथो य विहारो बीओ गीयथगीयथो भगिओ ।

[श्लोपनिर्मुक्ति गा० १२१] पृ. ७५६ (५)

गुणर्योयवद् इत्यम् । [लट्शार्प्ये० अ० ५ सू० २७]

पृ. ९१६

गुणविशेषार्थो ह्य रगन्ध रसार्थानाम् गुणलक्षण-पनल-

धेरकारणानाम् अन्वयानिधय परिमाणविशेषमाधयो यथागमनत्वं

तद् इत्थं गृहि (गृहिः) गृहित्वावयवत्वात् ।

[व्यापद० वाक्या० भा० पू० २२४] पृ. १७८

गुणा. उचित न सन्तीति शिष्टेष्वेव पिन्त्यते ।

विदे चतुर्भाषास्तु गुणाद्यैश्च नास्ति नः ॥

[] पृ. ११

गुणे भाषाद् गुणलक्षणम् ।

[श्लोपनिर्मुक्ति अ० १ भा० २ सू० ११] पृ. १४०

गुणेष्वो दोषणामभावस्तदभाषाद् अत्रान्यत्रत्यागपर्येनो-

त्समोऽनवोरित एवास्ते । [] पृ. १० (३)

गृह्णति चैषि पथं समर्भगमहीरनं च उज्ज्वरहं ।

साहारनं सतीरं तमिश्चरीवं च पतेयं ॥

[जीवविद्या० वा० १२] पृ. ६५४

गृहीतमपि शोकादि लृप्तिरवृष्टं च यद्यपि ।

तत्रापि व्यतिरेकेण पूर्वोच्चारं प्रतीयते ॥

[श्लो० वा० प्रत्यय० श्लो० २१९] पृ. ११९ (५)

गृहीता बहुवचनार्थं रूपत्वा च प्रतिशोभितम् ।

[श्लो० वा० आत्मवच० श्लो० १७] पृ. १८९

गृहीता बहुवचनार्थं रूपत्वा च प्रतिशोभितम् ।

मानसं नास्तिताज्ञानं आहवेऽज्ञानपेक्षया च

[श्लो० वा० सू० ५ आत्मवच० श्लो० २७] पृ. २१, २७६,

शोक्तसम्बन्धात् प्रम् न मौ. कर्त्तरी, शोक्तशोक्तौ मौ. ।

[व्य. रसा० पू० ११८ पं० १९] पृ. १०६

शोक्तशोक्तौ शोक्तं भाष्यमप्यत्रापि सिम् ।

[] पृ. ७०

शब्दमाहवोभयस्यैव तत्रयम् । [] पृ. ४०९ (१)

शब्दमाहवोभयस्यैव तत्रयम् । [] पृ. ७११

च

पटादिषु (३) यथा हेतवो व्यंगकरिणः ।

निर्वं नात्सस्यो हेतुमस्य सहायने रूपम् ॥

[] पृ. २४६ (८, ९, १०)

पटादीनां न बाधत्वात् (२) प्रत्यायति वाच्यः ।

बहुमाननिषेधित्वात् तद्विनिर्गतरीयर्त्तं ॥

[वाच्यव० द्वि० वा० श्लो० ११५] पृ. ११६ (१, २)

च

पशु प्रतीत्य ह्यादि शोचयते पशुर्वहनम् ।

[] पृ. १०९ (५)

पशु धरतो भुक्त्वाः । [] पृ. ५०

पशु-धोत्र-मनसामदास्यैवकारितम् ।

[] पृ. ५४५

पशुसो घटेन संदीय एव पुत्रिद्वयत् इत्यगमनेऽनो

गुणादीनां संयुक्तमवस्था एव । [] पृ. ५८५

पशुस्यो नेरविषयस्य तत्रं परित्यज्यते-सदृशं प्रमाणं प्रे-

यम् प्रमाणम् प्रमितिः । [] पृ. २९५ (४)

पशुररुचयौ आचक्षुरलेख ।

[पाणि० अ० ५ पा० २ सू० ५१ कर्त्त०] पृ. २९५ (१७)

विप्रयतिभाषाऽयैर्वं च बुद्धिः, अन्वयेचविश्लेषणम् ।

[] पृ. २७१

विप्रया यत्रेण पशुप्रायः । [] पृ. ७१० (१)

यैर्यं गुणलक्षणम् ।

[] पृ. १०७ (८), ५८८ (२)

यत्रस्य जगदीदृशे । [] पृ. ९५

योदनाप्रतिता बुद्धिः प्रत्यर्थं दोषवर्त्तते ।

वाशैर्मन्वयानलानिश्चयः कश्चिद्विद्वत् ॥

[श्लो० वा० सू० २ श्लो० १८४] पृ. ८

योदनालक्षणोऽर्थो धर्मः । [शिवाचार० १-१-१] पृ. ७११

उदाहरणार्थं नो वि शंभो दुष्टं दुष्णं चैरे ।

आहारे— [श्लोपनिर्मुक्ति गा० ४७१] पृ. ७४५

च

येदयसुधवं । [] पृ. १०६

ये वाशिवं हृदितनं एवं इत्युत्तरं इत्यर्थः ।

[सू० वा० वा० ४०] पृ. २०५

ये समर्थे च न समर्थे भाव्यं सदादीरे ।

[] पृ. ८०५

ये समर्थे वान् १७ ते समर्थे वान् १ ।

[] पृ. ८११

ये समर्थे वान् १७ ते समर्थे वान् १ ।

[] पृ. ८११

अन्वयं करोऽनुपपन्नयोः । [शिवाचार० अ० ४०-१११]

पृ. ८१९ (१)

जातिमेदस्य तेनैव संस्कारो व्यवतिष्ठते ।
 अन्यार्थप्रेरितो धार्युद्ययास्यं न करोति वः ॥
 [श्लो० वा० सू० १ श्लो० ८] पृ. ३६ (१)
 जातिः पदारथः । [वाजप्यायनः] पृ. १७९ (१,२)
 जातेऽपि यदि विज्ञाने तावन्मार्थोऽवधार्यते ।
 [] पृ. १३ (३)
 जातेऽपि यदि विज्ञाने तावन्मार्थोऽवधार्यते ।
 यावत् कारणशुद्धत्वं न प्रमाणान्तराद्भवत् ॥
 [श्लो० वा० सू० २ श्लो० ४६] पृ. ५
 जातिसंयं शुद्धिर्गं सीधेण वि तारिषेण होयलं ।
 [धर्मसङ्गहणी गा० ११०८, ११११] पृ. ७५० (४)
 जाव अयोग्यमवावमवि ए भवं ।
 [भागवतीसूत्र घ० १८ उ० १०] पृ. ६२५
 जिह्वामितविद्येनो धर्मा पयः । [न्यायनि० २, ८] ५९२ (१)
 जिगा ब्राह्मरूपा उ वेरा चोद्भूतस्त्वयो ।
 कल्पनं पन्नासीधं तु भवो उद्भूतवराहो ॥
 [श्रीपणिपुंजि गा० १७१]
 [पयव० गा० ७७१] पृ. ७५१ (१,२)
 जीवन्तीकधरव्यधयभिनैः मोशास्यतम् ।
 [उपनिषत्सू० १-४] पृ. ६५१

जीवन्मयीदास्यवयवः न परमनः भवो सदा प्रमुद्ये
 विवस्वतो वयन्मुद्रार्थः अन्यथा सुवत्परत्वावामपि नावि-
 ल्पिपिः । वयोऽस्मिन् द्यौने जज्ञे संवरी मुष्ये न व ।
 अनेकमुद्ये सर्वमुक्तिप्रदा अनेकम् परमात्मनः, वनकास
 नेरदरेव संवरा अनेरदरेन व मुक्तिः आ एहम्वी
 परमात्मनः वरणात्मनःवियम् तस्मात् प्रवृत्तः संवराः ।
 अहम् एव एवत्सुविद्येऽनेनः संकल्पिः कथयिद् विदो-
 र्दे विदुष्वन्दे तेष आभाषिःविद्युत्परीहमनी विवदुषवः
 इवदिदेदे वनेद्विर्निरुदायनः यो न तेऽ आभा-
 षिः विद कथितवद् अजन्ता निरतिः आभाषितया
 कथितवद्ः । [] पृ. २०८ (२१, २२, २३)
 जो दे अजन्तव्ये । [अनेकमुद्रणी गा० १०] पृ. ७८६
 जो दे वी व दकरोः । [अनेकमुद्रणी गा० १०९]
 पृ. ८०६ (२)
 जो दे अजन्ते ।
 [अ० ३० सू० आ० १ उ० ६५० ११०] पृ. ९१
 जो दे अं इ दे अजन्तः ।
 [] पृ. ७८६ (०)
 जो दे अं दे अं वं अं दे अं दे ।
 [] पृ. ७७९
 जो दे अं दे अं दे अं दे अं दे अं दे ।
 [] पृ. ७७९ (१, २, ३)
 जो दे अं दे अं दे अं दे अं दे अं दे ।
 [] पृ. ७७९ (१, २, ३)
 जो दे अं दे अं दे अं दे अं दे अं दे ।
 [] पृ. ७७९ (१, २, ३)
 जो दे अं दे अं दे अं दे अं दे अं दे ।
 [] पृ. ७७९ (१, २, ३)

ज्ञानमप्रतिपं यस्य ऐश्वर्यं च जगत्पतेः ।
 वैराग्यं चैव धर्मस्य सद्विदं चतुष्टयम् ॥
 [] पृ. ११
 ज्ञानमात्रार्थं कल्पेऽप्ययोपे म प्र कल्पम् ।
 तदयोयतयाऽस्त्वं तदा बहुतु (१) कल्पन् ॥
 [] पृ. १८४ (६, ११)
 ज्ञानवान् शूरयो कथिन् तदुत्तरिणतः ।
 असोदिश कल्पे विप्रलम्भनरादिभिः ॥
 [] पृ. १९:
 ज्ञानादन्वितिरिषं च कल्पमन्तरं प्रवेत् ।
 [] पृ. १४४ (१)
 ज्ञे (अज्ञे) यं कथितं कथा तदाऽनेन होतुम् ॥
 [हेतु०] पृ. १२६ (२०, ११)
 जो ज्ञेये कथमज्ञः स्तः अज्ञाति प्रतिपन्ति ।
 तल्लेन दाने न ज्ञाभिः कथिद् एतो न ददुः ॥
 [] पृ. ६१

ज
 जगिगयन वा वि । [दशरथादि गा० २०] पृ. ११
 जगिगयन वा वि सुप्रदा ।
 [दशरथादि गा० २०] पृ. ७०
 जगिगयन विदुषं मुनिं भवो य जिगमे विनि ।
 आत्मन उ सोमां न्दु न्यविगारो वृषा ॥
 [आनन्दपदी० उपनिषत्सू० गा० १८] पृ. ७७९ (१)
 जोया जोमभूया आणीया रो वि विव सुप्रदा ।
 आर्थं वृद्दि ती विव जो विव वि सुप्रदाः ॥
 [] पृ. ७७९ (१)
 जो वृत्त नितापराग विगौरी का प्रतिपे नराः
 पठिगाहितः । [अण्प० उ० १ सू० १] पृ. ७७९ (१)
 त
 ती सञ्जतमयिगुर्नं नं वरतगुमदिभो तद्गु ।
 [आनन्दपदी० उपनिषत्सू० गा० १०९] पृ. ७७९ (१)
 तदस्य वागनेदम् मेरः सुप्रदायि वा ।
 प्रवृत्तयेदेकवोदनी वरणात्मनेऽपि ॥
 [अण्प० उ० १ सू० १] पृ. ७७९ (१)
 तद् वर सुप्रदायि ॥
 [अ० ३० सू० आ० १ उ० ६५० ११०] पृ. ९१
 तदा विवत्त वरणात्मनेऽपि तदवसा ।
 वरणात्मनेऽपि तदवसा ॥
 [] पृ. ७७९ (१)
 तदवसात्मनेऽपि तदवसा ॥
 [] पृ. ७७९ (१)
 तदवसात्मनेऽपि तदवसा ॥
 [] पृ. ७७९ (१)
 तदवसात्मनेऽपि तदवसा ॥
 [] पृ. ७७९ (१)

प्रकाशत एव 'ब्रह्मम्' इति प्रत्ययोरपि अन्वयत एव युग-
श्रुतिनिर्देशः सिद्धः । तथा, अनुमानतोऽपि तयोर्भेदः ।
तथाहि—यद् ब्रह्मवच्छेदत्वेन प्रतीयते तत् ततो भिन्नम्,
यथा देवदत्ताद् अन्नं, श्रुतिव्यवच्छेदात्वेन प्रतीयन्ते च नीलो-
त्पलस्य रूपादय इति । तथा, पृथिव्य्-वेद्यो-बाधयो इत्यपि
रुद्र-रथ-गन्ध-स्योऽप्यो भिन्नानि, एतद्वचन-बहुवचनविशेष-
त्वात्, यथा 'वन्द्यः' 'नमस्यामि' इति, तथा च 'पृथिवी' इति
एकवचनम् 'रुद्र-रथ-गन्ध-स्योऽप्यो' बहुवचनमुपलभ्यते इति
तयोर्भेदः । अत्रवशात्प्रथमिनोरप्यनुमानतः सिद्धो भेदः ।
तथाहि—विद्यायाधिकरणेभ्यस्तनुष्यो भिन्नाः षटः भिन्नकर्म-
कृतान् षडादिवत्, भिन्नशक्तिवत्वाद् वा विद्यादिवत्,
पूर्वोत्तरकालभावितात् वा पितृपुत्रवत्, विभिन्नपरिमाणत्वाद्
वा कुबल-विश्ववत् इति । सिद्धप्रतीत्याद्यनिवृत्त्यनो-
द्यत्यपि भावानां भेदः, एतच्च अन्येति इति कार्यं न भेदः ।
यदि चाक्षयवी अवयवेष्वपि भिन्नो न भवेत् तद्यत्प्रतिभासो
न स्यात्, परमाणूनां तुल्यत्वात् । न च अन्वयसंगतः प्रति-
भासः अन्वयसंगतव्यवधारकः अतिप्रसङ्गात् । न च रक्षणा-
भावे 'परमाणुः' इति व्याचष्टेऽपि सम्भवी, रक्षणापेक्षितत्वाद्
अनुत्पत्तयः । []

पृ. १५८(९), १५९ (१,३,४,५,६,७,८)

अनु हानकलाः शब्दाः । []

पृ. १०४ (१८)

अनु हानकलाः शब्दा न येकस्य फलद्वयम् ।
अथवाद्-विभिन्नानं फलमेकस्य वा षडम् ॥
[सामहानं परि० १ श्लो० १८] पृ. १८९ (४,५)
अनु भावद्वयनिष्पत्त्यात् सम्प्रयोगोऽपि तेन च ।
न ह्यव्ययसममेतोरिति रूपादिवदिहापि न ॥
[श्लो० वा० अभाषण० ११] पृ. ५८१ (११)
न वैभक्तिरिति निर्देशे निषेधस्य निषेधनम् ।
एवमित्यनिषेधं तु स्वहयेति विहितम् ॥

[] पृ. ११९

वचनव्ययोद्देश्यत्वात् शुभापहेनुवर्तिनः ।
निषेधभावे वैधेदः प्रतीभासो (वेदः) सम्प्रते ॥
[तरवर्ष० वा० १०] पृ. १८५ (१४,१५,१६)
न प्रत्ययस्योऽपि भेदस्याप्यस्य साम्यम् ।
तन्मात्रं प्रथमद्वितयेन प्रथमाद्वित्यभिधये ॥

[] पृ. ५०४

न प्रत्यागमवेदनीयस्य शुभस्य प्रतीतेः प्रत्याख्यानम् ।
[] पृ. १५३

न चापि न च तत्कारणद्वयं पश्चात् कर्तव्यम् ।
अत्रापि पूर्वं न चकारणतो व्यवसय तपि ॥

[] पृ. १११ (१)

अत्रापि अन्वयस्य च्छादो ह्येव तदोपदिष्टा एव तदोपस्था ।
अत्रापि निषेधस्य च्छादो ह्येव तदोपदिष्टा एव तदोपस्था ।
[इत्यन्वयस्युक्तौ पृ. १५] पृ. ५५०

न रेखाकादयः काचित्त्वेन काटीनां गमना, एवं रेखाका-
दाद्वयोऽपि न गवयात्वेन अलग्नवापीनाम्; अपि तु वाचस्पत्यात्
एवंरूपा गवयादयः सत्याः, कर्णप्रतिरक्षुताया अपि रेखाका-
दयः पुत्रपुत्रसमायात् कर्णाणां स्मारकाः न तु तेषां कर्णात्वेन
कर्णप्रतिपादकत्वम्, रेखादिरूपेण च एतद्वद् एहीनसमयानं
मुन्यदलभ्यमानाः समयां स्मारकानि समयमहगात् स्वैव
श्रुत्युक्तानां चालादियु प्रवृत्तिः । []

पृ. १०१ (१८,१९,२०)

नर्ते तदागम्यात् सिध्देत् न च तेनानयो विना ।

[श्लो० वा० सू० २ श्लो० १४३] पृ. ५१

न वाच्यं वाचकं चापि परमाण्येन विद्यमानं ।

अथमत्रियु भावेयु व्याख्यतयिद्योगः ॥

[तरवर्ष० वा० १०९०] पृ. २१९ (९,१०)

न विकल्पानुसङ्गस्य सङ्घर्षप्रतिभङ्गिणः ।

अत्रेति स्वयते स्मार्ते न च तत् तद्वत्त्वम् ॥

[] पृ. ५०२ (१४)

न वै किञ्चिदेकं अत्रम् । []

पृ. ४०० (१०), ५१० (४)

न वै द्वितीयो भवेत् । []

पृ. ७११ (९)

न व्यक्तयपि तिस्रोऽप्यं चमेकानुगतयते ।

व्यक्तयपि तिस्रोऽप्यं चमेकानुगतयते ।

[] पृ. ७१० (१)

न वाचनेयात् तदुक्तिः तदुक्त्यात्प्रत्ययस्य वा ।

तदभावेऽपि सङ्घातान् चरे तदुक्तिः तदुक्तिः ॥

[श्लो० वा० वन० श्लो० ४] पृ. ११५

न स त्रिविधातेनोभ्यस्यतीत्येव निदानं इत्यनेन ।

[] पृ. ५५८ (९)

न तद्वत्त्वस्युक्त्यात्प्रत्ययस्य चर्तित्वस्य न चत् ।

शब्दस्य शब्दवत्त्वस्य च्छादनात् न च तदुक्तिः ॥

[श्लो० वा० ९] पृ. १० (११)

न सर्वतोऽपि चर्तित्वं तुल्यं प्रत्ययस्युक्त्यात् चर्तित्वम् ।

[] पृ. १०२ (४)

न तदुक्तिः प्रत्ययो भवेत् च तदुक्त्यात्प्रत्ययः ।

अनुपदिष्टस्य चर्तित्वस्य च्छादनात् न च तदुक्तिः ॥

[इत्यन्वयस्युक्तौ पृ. १२० प्रत्ययस्युक्तौ] पृ. १० (११)

न हि तत् तद्वत्त्वस्य च्छादनात् न च तदुक्तिः ॥

[] पृ. १११ (११)

न हि तत् तदुक्त्यात्प्रत्ययो भवेत् च तदुक्त्यात्प्रत्ययः ।

देवतोऽप्येव च्छादनात्प्रत्ययो भवेत् च तदुक्त्यात्प्रत्ययः ।

[श्लो० वा० सू० ४ श्लो० ५५] पृ. १०

न हि तदुक्त्यात्प्रत्ययो भवेत् च तदुक्त्यात्प्रत्ययः ।

[] पृ.

नहि भिभावभाषित्वेऽप्यर्थान्तरमेव रूपं नीलस्यानुपदान् ।

[] पृ. ३६४

न हि स्मरंगतो यत् प्राक् तत् प्रत्यक्षमितीदृशम् ॥

[श्लो० वा० प्रत्यक्ष० श्लो० २३४] पृ. ३१९

न हेतुरंतीति वदन् सहेतुकं ननु प्रतिज्ञां स्वयमेव वाधते ।
अथापि हेतुप्रणयात्सो भवेत् प्रतिज्ञया केवलयाऽस्य किं भवेत् ॥

[] पृ. ७१२-१४

नद्यप्रत्यक्षे कार्यं कारणभावगतिः ।

[] पृ. १४

मद्यवश्यं कारणानि फलवन्ति । [] पृ. ३४६

न ह्यस्य दृष्टयद्वैतद् मम गौरं रूपं सोऽहमिति भवति
प्रत्ययः, केवलं मनुजलोपं कूलैवं निर्दिशति ।

[न्यायवा० पृ० ३४१ पं० २३] पृ. ८०

नद्याभ्यामर्थं परिच्छिद्यं प्रवर्तमानोऽप्यक्रियायां विधवायते ।

[] पृ. ४६८

न दोहं किथिञ्जनकम्, साम्नी वै जनिहा ।

[] पृ. १२

नाकारणं विरयः । [] पृ. ६५८

माकम्पत् कनिगो भावः ।

[] पृ. १०४ (१५)

माकम्पत् कनिगो भावो नाप्यपेक्षा विरोधिगः ।

कमाङ्कचन्टी परिहृयात् कर्म तस्यापि शेरव्यति ॥

[] पृ. ३३६ (२२, २३)

मादृशविरोधना विरोधे बुद्धिः ।

[] पृ. ८४, ५७४ (७), ६१६, ७२४,

मादृशविरोधविषयो विरोधस्य कस्यचित् साधनेन विरो-
धत्वेन वा कार्य-वदभावे विरोधसाधनस्य तत्रिधुत्तरणद्वयो-
र्बोद्धव्यमित्यत आह-दिशतटीप्रियमर्थमभ्युपगच्छेत्सन्निधौ प्र-
सक्तं प्रत्ययः । स चेत् तत्रिधौ प्रयोगकं हेतुं दर्शयति 'ओम्'
इति ह्युक्त्याऽपि प्रतिशम्भम् । अथ न दर्शयति प्रमाणाभा-
वदेव ही तत्रिधौ, ननु विरोधसाधनात् ।

[] पृ. ९८

मादृशविरोधे भवत्येति हेतुो न वदयन् ।

[तत्त्वसं० का० १०८८] पृ. ३१९ (२०)

मादृशविरोधेऽपि भवत्येति हेतुो न वदयन् ।

मादृशविरोधेऽपि भवत्येति हेतुो न वदयन् ॥

[वचनवा० पृ० का० श्लो० ८५] पृ. ३१९ (३)

मादृशविरोधेऽपि भवत्येति हेतुो न वदयन् ॥

[श्लो० वा० श्लो० श्लो० ८०] पृ. १०१ (१९)

मादृशविरोधेऽपि भवत्येति हेतुो न वदयन् ॥

[] पृ. ३१२-१३ (१, २) ३०८

मादृशविरोधेऽपि भवत्येति हेतुो न वदयन् ॥

मादृशविरोधेऽपि भवत्येति हेतुो न वदयन् ॥

[] पृ. ३६३ (७, ८, ९)

नापोश्चलमभावनामभावामावर्तनात् ।

व्यक्तोऽपोहान्तरेऽपोहस्तस्मात् सामान्यवस्तुतः ॥

[श्लो० वा० श्लो० श्लो० १५] पृ. ११४

नामावोऽपोश्चते हेतवं नामावो भाव इत्यनम् ।

भावस्तु न तदात्मेति तस्यैवैवमपोश्चता ॥

[तत्त्वसं० का० १०८१] पृ. ३१४

नामुक्तं क्षीयते कर्म कल्पद्योदित्येवैरपि ।

[] पृ. १५०

नामूर्तं मूर्ततामेति मूर्तं नायात्ममूर्तताम् ।

इत्थं कालत्रयेऽपीत्यं च्यवते नात्मस्वतः ॥

[] पृ. ४५६ (१)

नार्थशब्दविशेषस्य वाच्यवाचकत्वेभ्यते ।

तस्य पूर्वमदृष्टत्वात् सामान्यं तदादेत्यते ॥

[] पृ. ११५ (११, १४)

नावर्यं कारणानि तद्वन्ति भवन्ति ।

[] पृ. ५६१

नाशिद्धे भावधर्मोऽस्ति ।

[] पृ. ४८० (१), ५११ (१)

नासौ न पचतीत्युक्ते गम्यते पचतीति हि ।

औदासीन्यादियोग्यं वृत्तये नत्रि गम्यते ॥

[तत्त्वसं० का० ११५७] पृ. ३१५

नाक्षिणा पयसो दग्नि प्रथंसाभावपञ्चगम्यम् ।

गधि सोऽवाद्यमात्रस्तु सोऽव्योम्याभाव उच्यते ॥

[श्लो० वा० अमववा० श्लो० ३] १८९ (११), ५६१

नित्यं सारवमगतं वाऽहोरोरव्यनपेक्षणात् ।

अपेक्षानो हि भावानां कादाचित्कनगम्यतः ॥

[] पृ. ६५, ७४

नित्य-नैमित्तिके कुर्वान् प्रत्ययप्रतिहासया ।

मोक्षार्थं न प्रवर्तन् तत्र काश्च-नित्यद्वयोः ॥

[] पृ. १५१

नित्य-नैमित्तिकेरेव कुर्वानो बुद्धिप्रत्ययम् ।

शार्थं च नित्यहीतुं प्रत्ययेन तु पाचयेत् ॥

[] पृ. १५०

नित्यवेकमव्ययमिति निश्चयम् ।

[] पृ. ७११

नित्यवेकमव्ययमिति निश्चयम् ।
नित्यवेकमव्ययमिति निश्चयम् ।
नित्यवेकमव्ययमिति निश्चयम् ।

नित्यवेकमव्ययमिति निश्चयम् ।
नित्यवेकमव्ययमिति निश्चयम् ।
नित्यवेकमव्ययमिति निश्चयम् ।

नित्यवेकमव्ययमिति निश्चयम् ।
नित्यवेकमव्ययमिति निश्चयम् ।
नित्यवेकमव्ययमिति निश्चयम् ।

नित्यवेकमव्ययमिति निश्चयम् ।
नित्यवेकमव्ययमिति निश्चयम् ।
नित्यवेकमव्ययमिति निश्चयम् ।

विगडारथे इत्यनयोः शुभमुपगतभ्यमानं प्रतिनिधेयं कथं
सर्वेनाधारयामि विद्मः प्रतिनिधयः ।

[] पृ. ४९३

निराकारो नो बुद्धिः । [] पृ. ४९३
निराकारो बोधोऽर्तुभावे इत्यमरान्धीनस्यार्थे प्रमाणम् ।

[] पृ. ४९९
निर्गुणः । [] पृ. ९०६ (४)

निर्दिष्टं हि सामान्यं भवेच्छब्दविधानम् ॥
[श्लो० वा० शाब्दिकं श्लो० १०] पृ. ४०७

यत्तु निधीयते इत्थं तां तेषां विषयः कथम् ॥
[] पृ. ३८३ (२)

निधीयमानानिधीयमानयोर्भेदाभिधायकं वाक्यार्थं परस्मै ।
[] पृ. ३८६ (३,३)

निषेधस्य नैवेद्यं शब्दे शब्देऽत्रभावे ।
[तत्त्वसं० वा० १-१३] पृ. १०३ (१३)

निष्पत्तेरपराधीनमपि कार्यं स्वहेतुना ।
सम्बन्धते क्लान्तया किमकार्यं कथयन् ॥

[] पृ. ९३

नि.सामान्यानि सामान्यानि ।
[] पृ. १३३ (१), ५९६

मीलितस्यारिचक्रा अर्थांतरनिवृत्तिविशिष्टानर्थानुद् ।
[] पृ. १९१, १९३ (१-२,२)

नेदं प्रत्यक्षस्यविषयं किन्तु लोकावस्थिप्रत्यक्षानुसंधेन
प्रत्यक्षस्य धर्मं प्रत्यभिज्ञात्रिषानम् ।

[] पृ. ५१५ (३)

नेष्टोऽनाधारलसात् विदोषो निर्दिष्टव्ययम् ।
तथा च सावदेयारिषामान्यवग्रहः ॥

[श्लो० वा० अयो० श्लो० ३] पृ. १८७ (१५, १६, १७, १८)
नेह मानसि स्थितम् ।

[सूत्रं वा० उ० वा० ४ प्रा० ४ सं० १९] पृ. २७३ (७)
नेहदेशप्राचाराद्येऽप्येऽर्थान्तरभावात् ।

[स्वयं २-३-३८] पृ. ५९३

नेहक्या मतिर्गोले निष्ठा बन्तु च सावये ।
मात्र कारणदोषोऽपि बाधकः प्रत्यक्षेऽपि वा ॥

[श्लो० वा० वन० श्लो० ४९] पृ. ९९९

नेहामतां प्रपद्यते न भिद्यते च तद्वत् ।
सत्यभ्रम.तया अर्था विद्यन् प्रत्ये तर्गा ॥

[तत्त्वसं० वा० १-७९] पृ. २-९ (१९, १७)
नेवय-सङ्गह-स्यहाराहुंय-सङ्ग-नानभिरुदेराभूता नवा. ।

[तत्त्वसं० १-३३] पृ. ८५०, ८५६

नेह दानादिचित्तात् स्वर्गं यदि ततो भवेत् तदनन्तरमेकतो
भवेत् अन्यथा मृगारिः केशविः मरेत् तस्य र ततो
धर्मलसात् सती ।

[] पृ. ५०५ (७)

नो चेत् भ्रान्तिनिमित्तो संशयोऽनुमानात् ।
दृष्टौ वा ईश्वरकारो रूपसाधर्म्यदर्शनात् ॥

[] पृ. ५०७
नोर्भवमानर्थकम् । [] पृ. १५२ (२)

प
पक्षधर्मताविषयः प्रत्यक्षतः कथितः ।
[] पृ. ५१२ (१९)

पक्षधर्मताविषयः प्रत्यक्षतोऽनुमानतो वा ।
[] पृ. ७९

पक्षधर्मैकदर्शनेन व्यक्तो हेतुत्रिषैव यः ।
अविनाभावविषयमादेलाभावात्कतोऽपरे ॥

[] पृ. ५९६ (२)

पक्षधर्मैकतारकस्य यत्र तत्राभमे रतः ।
शिवी मुग्धी जटी वाऽपि मुग्धते नात्र संशया ॥

[] पृ. २८१ (८)

पदमन्वयिकाभावात् सारकात् विशिष्यते ।
[श्लो० वा० वाक्य० श्लो० १०७] पृ. ७४३

पदं तन्वयिकाभावात् सारकात् विशिष्यते ।
अथाधिक्यं भवेत् किञ्चित् स पदस्य न गोचरः ॥

[श्लो० वा० वाक्य० श्लो० १०७] पृ. ४३९ (८, ९, १०)
पदापूर्वैकलसात् वाक्यार्थोऽयमवस्थितः ।

[श्लो० वा० वाक्यार्थि० श्लो० ३३६] पृ. ७४३
पदापूर्वां तु गूलसमिधं सङ्गावभावात् ।

[श्लो० वा० वाक्यार्थि० श्लो० ११३] पृ. ७४३

परमाणुस्यैकनिर्गतं कारणं सद्योऽपि न भवति, सारव-
प्रतिपादकप्रमाणाविषयत्वात्, सद्यश्चैकत् ।

[] पृ. ६५८

परमात्माऽविभागेऽप्यविद्याविद्युनमानैः ।
सुख-दुःखारिभिर्गोभेदकारिषु लक्ष्यते ॥

[] पृ. ४१४

परलोकिनोऽभावात् परलोकाभावः ।
[] पृ. ७३१ (५)

परधीरेऽपि वैश्लिषाननस्या प्रगज्योः ।
प्रमाणाधीनमेतदि सत्यस्य प्रतिदिनम् ॥

[तत्त्वसं० वा० २८५३] पृ. १८

परमुपहार्यंविषयः प्रवर्तते यथा कथिर्हृत्कार्यो मुनेरान-
दिनाऽपि तथापि-परिहारात्प्राप्तमेवेऽपि परदिनात्पुनरेतदिकं

करोति, तथा ईश्वरेऽपि आत्मीयमेधर्मविभूतिं निरुपार-
प्राप्तिसोऽनुपदिष्यन् प्रवर्तते इति अवस्था चापि साभाव्यात् यथा
कालस्य कथंतापीनां परार्थेण अभिप्रेक्ष्यो स्वप्न-वृत्तमनि-
कारोपति स्वभावात् तथैव ईश्वरस्यैव आत्मिभावात्पुनर्-
सहस्राधीनां परार्थेण अभिप्रेक्ष्योऽपि प्रवित्तमुपति स्थिति-
प्रत्यक्षेऽनुत् । [] पृ. ७१९ (७, ८)

परावोऽनुपारवः । [] पृ. ३०६

परायं प्रमुखात्मनः सञ्जा वीर्यवारेणदि तमं गमयति ।।
 [] पृ. १११

परिममवनेना-विरिराडारते ।
 [प्रममर- प्र- श्लो- २१८] पृ. ६४ (५,६)

परिमाणव्यवहारकारणं परिमाणं महद्, वाजु, वीर्यम्, कल्प-
 मिति चतुर्धम् । [] पृ. ६७५ (२)

परोऽप्येवं ततधास्य सम्बन्धपादनादिना ।
 तेनेयं व्यवहारान् स्थादीदृश्येऽपि निजना ॥
 [श्लो- वा- १०- १- श्लो- २८९] पृ. १९

पलालं न दहत्याभिर्दकते न गिरिः क्वचित् ।
 नासंयतः प्रमजति मन्मथीवो न सिद्धपति ॥
 [] पृ. ३१० (११,१२)

पद्यादुपलभ्यते बुद्धिः [] पृ. ३६३ (६)

पदमतः श्वेतमाख्यं द्वेषाशब्दं च श्रूयतः ।
 पदविक्षेपशब्दं च श्वेताश्वो मावतीति धीः ॥
 [श्लो- वा- चास्याधि- श्लो- ३५८] पृ. ७४१ (३)

परयपति न पयति । [] पृ. २४५,५०६

पिण्डं सेज्जं च वर्यं च चवत्तं पायमेव य ।
 सकपियं ण इच्छेज्जा पडिगाहेज्ज कपियं ॥
 [द्गवै- अ- ६ गा- ४७] पृ. ७५१

पिंडविसोही समिद्धं भावण-पडिमाद् इदिवनिरोहो ।
 पडिठेहण-प्रतोओ अभागाहा चेव करणं तु ॥
 [श्लोपनि- गा- ३] पृ. ७५५ (३)

पिण्डमेदेषु गोबुद्धिरेकगोलनिबन्धना ।
 गवाभासैकरूपाभ्यामेकगोपिण्डबुद्धिवत् ॥
 [श्लो- वा- वन- श्लो- ४४] पृ. ६९५ (३,४)

पित्रोश्च ब्राह्मणत्वेन पुत्रब्राह्मणतानुमा ।
 सर्वलोकरप्रसिद्धा न पक्षधर्ममेषुते ॥
 [] पृ. ५५, ५७० (४)

पीनो रिवा न शुद्धे हलेपमारिवच-धुतो ।
 रात्रिभोजनविक्षानं शुनार्थोपतिदध्यते ॥
 [श्लो- वा- अर्थोप- श्लो- ५१] पृ. ५७९

पुनरवदृशितविषयाकाङ्क्षणीहा ।
 [] पृ. ५५३ (४)

पुरव एवेदं सर्वम् ।
 [विनायन- व- अ- ३, १५] पृ. ५

पुरव एवेदं सर्वं नद भूतम् ।
 [अर्थ- अ- १०- १०]

पुरव एवेदं सर्वं नद भूतं यत् ।
 [अ- वे- अ- ३०]

पुरव एवेदं सर्वं
 इतिशब्दार्थः
 []

पुत्रताम दनेतार्थं वेत्तव्यं तथा प्रत्यय ।
 पररूपपरपुत्रमपेरनिर्पुत्रोन्मत्तः श्लो- अ- ११
 [अर्थ- अ- २१] पृ. १०० (१५)

पुरतो जनिना हेतुनोत्पत्तिरुत्पन्नः ।
 गगनाम्नोत्रात् सर्वमन्या दुपारत् सवेर ॥
 [] पृ. ७१५ (५)

पुरीषं बुद्धिगामं दुपदिदंनार्थं कथयं कथयं ।
 [] पृ. ११ (१)

पूर्य्यागापथ्योत्तरं तत् सपायप्रार्थितं ननुनेकजतिना ।
 [] पृ. ७५ (१)

पूर्य्यरीभूतं मात्रमास्त्वानमापते ।
 [नि- अ- १ स- १] पृ. ७६

पृथिव्यादिपुगा रुपादवसुधयोः ।
 [] पृ. ५११ (१०)

पृथिव्यादिपृथगेन विविधं इत्युत्पत्तिवत्प्रत्ययं तं
 पुणमृद्गेन सर्वो गुणोऽस्मदायुगलविवत्प्रत्ययं वनेन
 विशेषणज्ञाभ्याम् । [] पृ. ५१५

प्रकृतीयादिजन्यत्वं न हि वलु पतिदपति ।
 [तरवसं- का- १०८३] पृ. २१४ (३)

प्रकृतेर्महात् महतोऽहंकारस्वल्पाद् गणध बोद्धकः ।
 तस्मादपि बोद्धवाक्यं पक्षध्वः पक्ष भूतानि ॥
 [साख्यका- का- ३३] पृ. २८१ (१) ७३३ (४)

प्रतिशर्षकदेशो हि हेतुत्वेन प्रसज्यते ।
 पक्षे धूमविशेषे हि सामान्यं हेतुरप्यते ॥
 [श्लो- वा- शब्द- ६३] पृ. ५७५

प्रतिपिपारमिषितविशेषो धर्मा ।
 [] पृ. ५६१

प्रतिभासतोऽप्यशत । [] पृ. ३०१ (६)

प्रतिभासोपमा. सर्वं धर्मा ।
 [] पृ. ३०१ (६)

प्रतिपूर्वध कात्यायिक प्रकाशकिया इवन इष्ट एव ।
 [] पृ. २८० (६)

प्रत्ययं कल्पनातोऽमभ्रान्तम् ।
 [] पृ. ५१८ (१५)

प्रत्ययं कल्पनातोऽमभ्रान्तम् ॥
 [] पृ. ५०३

प्रत्ययतोऽनुमानतो वा । [] पृ. ३१६

[] पृ. ३०१ (६)

[] पृ. ५१५

[] पृ. ७१, ७५५

प्रत्यक्षस्वाभावविषयत्वविशेषात् ततः प्रमाणन्तराभासो-
 'सत्त्वं चाद्यः नापि कार्यस्य भावस्य प्रमाणान्तरं कार्य-
 'भावयोर्विधिषाधकत्वेनाभावत्वापत्तेः व्यापारानुभूतप्रमाण-
 त्वस्य व्यापकानुगतस्योक्तौ अज्ञानतावत्त्वस्योपपत्तेः प्रमाणान्तर-
 'भावत्वापत्तेः व्यापार एव न सत्प्रपत्तेः अज्ञानतावत्त्वस्य
 'अर्थत्वेन व्याप्यत्वेन वा कस्यचिद्विधिः । तत्रोक्तं कार्यकारण-
 व्याप्यत्वावकाशविधिविधिवेन व्यापारान्तरं विद्वद्विधिपरिष्कारावकाश-
 'ज्ञानवशात्तत्त्वज्ञानस्य विशेषज्ञानतावत्त्वविधिः ।

[] पृ. ५०३ (४)
 अज्ञानादेरनुत्पत्तिः प्रमाणाभाव उच्यते ।
 'ज्ञानतोऽपरिणामो वा विज्ञानं वाच्यमनुत्पत्तिः ॥
 [श्री० वा० अभाकर० श्री० ११] पृ. ११, ५८० (१)
 प्रत्यक्षभाष्यकारस्य कार्यस्योपपत्तेः यदा ।
 व्यापारस्यद्वन्द्वानुत्पत्तेरभासो विपृक्षितः ॥
 [श्री० वा० अभाकर० श्री० १०] पृ. ५८१ (८, ९, १०)
 प्रत्यक्षभाष्यकारस्य कार्यकारणभावम् ।

[] पृ. १५
 प्रत्यक्षोक्तानुपपत्तिः सादृश्ये मयि च दृश्यते ।
 विधिप्रमाणानुपपत्तिः सादृश्यप्रमाणानुपपत्तिः ॥
 [श्री० वा० उपमान० श्री० १८] पृ. ५०६
 प्रत्यक्षोऽपि यदा हेतुः कार्यस्योक्तौ च दृश्यते ।
 विधिप्रमाणानुपपत्तिः सादृश्यप्रमाणानुपपत्तिः ॥
 [श्री० वा० उपमान० श्री० १९] पृ. ५०६
 प्रत्यक्षोक्तानुपपत्तिः सादृश्यप्रमाणानुपपत्तिः ।
 'अनुपपत्तेः विधेः कार्यस्योक्तौ सादृश्यप्रमाणानुपपत्तिः ॥
 [श्री० वा० वन० श्री० ४०] पृ. ९९९

सादृश्यप्रमाणानुपपत्तिः सादृश्यप्रमाणानुपपत्तिः ।
 प्रत्यक्षोक्तानुपपत्तिः सादृश्यप्रमाणानुपपत्तिः ॥
 [श्री० वा० वन० श्री० ४१] पृ. ९९९ (५)
 प्रमाणं हि प्रमाणेन यथा भाष्येन चाभ्यस्यते ।
 न हि प्रमाणप्रमाणत्वप्रमाणान्तरं तथैव हि ॥
 [तत्त्वस्य० वा० १८९४] पृ. १८
 प्रमाणानुपपत्तिः सादृश्यप्रमाणानुपपत्तिः—[तत्त्वस्य० १, १, १]
 पृ. ५९० (४)
 प्रमाणानुपपत्तिः सादृश्यप्रमाणानुपपत्तिः ।
 [तत्त्वस्य० वा० अ० १ पृ. १] पृ. ११०, ५०९
 प्रमाण-अनुपपत्तिः । [तत्त्वस्य० अ० १ पृ. १]
 पृ. ४९०

प्रमाणानुपपत्तिः सादृश्यप्रमाणानुपपत्तिः ।
 [तत्त्वस्य० वा० अ० १ पृ. १] पृ. ४९०-४९५
 प्रमाणानुपपत्तिः सादृश्यप्रमाणानुपपत्तिः ।
 [श्री० वा० वन० श्री० १] पृ. ४९१
 प्रमाणानुपपत्तिः सादृश्यप्रमाणानुपपत्तिः ।
 पृ. ४९१
 [श्री० वा० वन० श्री० १] पृ. ११, ५८०

प्रमाणानुपपत्तिः । []
 पृ. ४९५ (१)
 प्रमाणानुपपत्तिः सादृश्यप्रमाणानुपपत्तिः । []
 पृ. १४, १५
 प्रमाणानुपपत्तिः सादृश्यप्रमाणानुपपत्तिः । [] पृ. १५, १११ (५)
 प्रमाणानुपपत्तिः सादृश्यप्रमाणानुपपत्तिः ।
 अर्थत्वेन व्याप्यत्वेन वा कस्यचिद्विधिः ॥
 [श्री० वा० अभाकर० श्री० १] पृ. ५०६ (१२, १३, १४)
 प्रमाणानुपपत्तिः सादृश्यप्रमाणानुपपत्तिः ।
 व्याप्यत्वेन व्याप्यत्वेन वा कस्यचिद्विधिः ॥
 [] पृ. ५५९ (११, १२)
 प्रमाणानुपपत्तिः सादृश्यप्रमाणानुपपत्तिः ।
 [] पृ. ५५०

प्रमाणानुपपत्तिः सादृश्यप्रमाणानुपपत्तिः ।
 [] पृ. ५०० (१)
 प्रमाणानुपपत्तिः सादृश्यप्रमाणानुपपत्तिः ।
 पृ. १६८ (१)
 प्रमाणानुपपत्तिः सादृश्यप्रमाणानुपपत्तिः ।
 [श्री० वा० अभाकर० श्री० ८] पृ. ५०५
 प्रमाणानुपपत्तिः सादृश्यप्रमाणानुपपत्तिः ।
 [] पृ. १०५
 प्रमाणानुपपत्तिः सादृश्यप्रमाणानुपपत्तिः ।
 [] पृ. ११९ (१)
 प्रमाणानुपपत्तिः सादृश्यप्रमाणानुपपत्तिः ।
 [] पृ. ११९ (१)

प्रमाणानुपपत्तिः सादृश्यप्रमाणानुपपत्तिः ।
 [] पृ. ११९ (१)
 प्रमाणानुपपत्तिः सादृश्यप्रमाणानुपपत्तिः ।
 [] पृ. ११९ (१)
 प्रमाणानुपपत्तिः सादृश्यप्रमाणानुपपत्तिः ।
 [] पृ. ११९ (१)
 प्रमाणानुपपत्तिः सादृश्यप्रमाणानुपपत्तिः ।
 [] पृ. ११९ (१)

प्रमाणानुपपत्तिः सादृश्यप्रमाणानुपपत्तिः ।
 [] पृ. ११९ (१)
 प्रमाणानुपपत्तिः सादृश्यप्रमाणानुपपत्तिः ।
 [] पृ. ११९ (१)
 प्रमाणानुपपत्तिः सादृश्यप्रमाणानुपपत्तिः ।
 [] पृ. ११९ (१)
 प्रमाणानुपपत्तिः सादृश्यप्रमाणानुपपत्तिः ।
 [] पृ. ११९ (१)

प्रमाणानुपपत्तिः सादृश्यप्रमाणानुपपत्तिः ।
 [] पृ. ११९ (१)
 प्रमाणानुपपत्तिः सादृश्यप्रमाणानुपपत्तिः ।
 [] पृ. ११९ (१)
 प्रमाणानुपपत्तिः सादृश्यप्रमाणानुपपत्तिः ।
 [] पृ. ११९ (१)
 प्रमाणानुपपत्तिः सादृश्यप्रमाणानुपपत्तिः ।
 [] पृ. ११९ (१)

सामयि स्वयं च शास्त्रिणि [] एवं अत्र-
नारियु इत्यम् । []

पृ. १०८, १०९ (१, २, ३, ४, ५, ६, ७, ८, ९, १०, ११, १२)
अज्ञानादिप्रदेशयो-आनि-भुनक्तिमुदायो विना विच्छेद-
कृत्यवाभ्यामभिधीयते, यथा अनदितादेशवादयः ।

पृ. १८० (१, ३)
शास्त्रो न हन्तव्यः । []
पृ. ७३१ (१)

म

अर्ं शिष्यात्तणसमूहमहयस अमयकारस्य ।
जिह्ववपस्य भगवभो संविगमग्राहियम्मस्य ॥

[स० ल० का० ३ पा० ६९] पृ. २९

अवदु शाब्दव्यतिरेकं विशदयमभ्यसम् अत्रुमानादिकं ह्यव-
रितकृतादिप्रभावात् प्रमाणमनुवन्त्विति इयं शाब्दसंयो-
जनात् शुनं स्वलापुनरितिम् । सतुफम्—प्रमाणसाधोणला-
दनुमानादर्शनिर्गो दुर्लभः ।

[कार्त्तिकाः] पृ. ५५४ (१, २)

अविश्वंशेषोऽर्थो न ज्ञानकालेऽस्तीति न प्रतिभाति ।

[] पृ. ४९९ (५)

अविश्विति न इष्टं च, प्रत्यक्षस्य मनापि । सामर्थ्यम् ॥

[श्लो० वा० सू० १ श्लो० ११५] पृ. ३१ (२)

अम्बा वि से अगता विदिशर्ं जे पा वारति ।

[] पृ. ७५१

भारतेऽपि अवेदेवं कर्तुरथवा तु वाप्यते ।

वेदे तु तत्समृतिर्या तु साऽर्थवदनिवन्वता ॥

[श्लो० वा० सू० ७ श्लो० १६७] पृ. ४०

भाषदतु न पर्याया नारयोश्च वाचकाः ।

न दोषं वाच्यभेदेपामनेकं चेति कथितम् ॥

[तत्त्वसं० का० १०३३] पृ. १०७ (७, ८, ९, १०)

भाषनेव हि वाच्यार्थः सर्वत्राक्यानवतया ॥

[श्लो० वा० वाच्यार्थि० श्लो० ३३०] पृ. ७४२

भाषान्तरविनिर्मुक्तो भाषोऽत्रानुपलभ्यते ।

अभावः सम्प्रतस्तस्य हेतोः किं न सतुद्रुः ॥

[] पृ. १० (४), ३२० (१६)

भाषान्तरानुसोऽभावो येन सर्वो व्यरस्थितः ।

तत्राश्वरिनिवृत्तयाम् अभावः क इति कथ्यताम् ॥

[श्लो० वा० करो० श्लो० २] पृ. १८७ (१३, १४)

भाषा येन निवृत्त्यन्ते तदुर्ं नाति तत्त्वतः ।

यस्मादेकमनेकं वा रूपं तेषां न विद्यते ॥

[] पृ. ३७६ (१५)

भावे हेतु विच्छेदाः साद् निवेदेऽत्रानुपेयाः ।

[] पृ. ३३३ (११)

भाष्यनिष्ठो भाषकम्यगो भाषना ।

[] पृ. ७४१

१०४ सं० ५०

भुनक्तेऽत्र । प्रधान-परमाण्वदयोः सत्त्वार्जोत्तावतीत्यनुदि-
गन्तमधिष्ठातारमपेक्षन्ते; विश्वा महीते; तदु-दुर्वादिष्व ।

[म्यायवा० पृ० ४५७] पृ. १०१

भूतिर्देवां क्रिया सैव कारकं सैव बोध्यते ।

[] पृ. ४५५ (१)

भूतेभ्यः । [म्यायद० १-१-१९] पृ. ५३१

मेदानां परिमाणत्वं समन्वयात् सफितः प्रश्लेषः ।

कारणकार्यविभागात् विभागात् वैषम्यरसः ॥

[शाब्दभा० १५] पृ. २८४ (१)

मेदे हि कारणं किञ्चिद् बहुपर्यन्तया भवेत् ।

अमेदे तु विरज्येते तस्यैकस्य क्रियाऽकिये ॥

[] पृ. ३०१ (१४)

भोगाभ्यासमनुवर्धन्ते तयोः, कौशलानि चेन्निद्रयाणाम् ।

[पात० सो० पा० २ सू० १५ व्यासभा०] पृ. १५१

प्रान्तिरपि सम्बन्धतः प्रमा ।

[] पृ. ४८१ (५), ५०८ (१८)

प्रान्तिर्संज्ञितसंज्ञानमनुमानादुमानिकम् ।

स्वार्त्ताभिलाषिकं चेति प्रत्यक्षमेव सर्वैरिम् ॥

[] पृ. ५१७

म

मन्यद् तमेव सप्यं निरसकं जं जिनेही पततं ।

[धर्मसं० ८१२] पृ. ७५६

मति-भुनक्तोर्निवन्वो द्रव्येष्वसर्वेष्वप्येयु ।

[तत्त्वार्थ० अ० १ सू० २७] पृ. ९९१ (१), ७३२

मति-भुनाऽवधि-मन-पर्याय-केवलानि ज्ञानम् ।

[तत्त्वार्थ० १, ९] पृ. ५५५

मतिरुमृत्तिर्संज्ञाचिन्ताऽभितिबोध इत्यनर्थान्तरम् ।

[तत्त्वार्थ० १-१३] पृ. ५५३ (८)

ममेवं प्रतिभागे यो न संज्ञानवर्तिनः (१) ।

एवमन्यय इत्यज्ञादनुमानं तथा सति ॥

[] पृ. २५९ (१८)

महत्सुनेकद्रव्यत्वाद् रूपाशोपलब्धिः ।

[वैशेषिहृद० अ० ४-१-६] पृ. १००, १०३, ९५८

महाभूतादिव्यक्तं येननापिचितं प्राणिनां द्रुय-द्रु-सनिमित्तम्,

रूपादिमत्त्वात्, दुर्वादिष्व । तथा पृथिव्यादीनि महाभूतानि

द्रुदिमत्त्वरूपापिचितानि ज्ञातुं परमाणुत्वं क्रियात्वं प्रवर्तन्ते,

अनिलसारं चत्स्यदिष्व ।

[म्यायवा० पृ० ४६७] पृ. १००

मासोपमाः सर्वे धर्माः ।

[] पृ. ३७७, ४८८ (८)

मासदी च महत्त्वादिदोषो यथोपवदितः ।

सुखाऽविदित्तिविरतमहात्तपोरवदितः ॥

[] पृ. ६७६

यदा यदा पूर्वं प्रत्यागच्छन्तः सन्ति विपन्नताभिः शान्तिरिति ।
तथा तथा तावन्तीत्यनेनोपमा प्रतीत्यर्थेव गतिः प्रवर्तते ॥
[] पृ. ७१४ (८)

यदा श्लोकप्रसिद्धं च लक्षणैरनुगम्यते ।
एवं हि लक्षणैरेवैतद्वैतं न प्रजायते ॥
[] पृ. ५००

यदा विद्वद्भाषायां विभिन्नोक्तो जनः ।
एतद्वैतं च भाषाभिधिप्राप्तिरिति मन्वते ॥
[] पृ. १८१ (९)

यदा अर्थसाधुभाषीनां एत एव अणुचितम् अन्वेषो च
भावानां लक्षणान् तत्र तथेवापि तादात्म्यात् विशेषेण एत
एव व्याख्यानप्रत्ययदेवत्वम् परमाण्वरिपुं तु लक्षणान् । किञ्च,
अन्यथाभवेत्यपि अन्वेषिताः प्रत्ययो भवत्येव यथा प्रतीत्यात्
पटादिपुं न पुनः पटादिभ्यः प्रतीये एवं विशेषेभ्य एव अन्वेषो
विदिष्टप्रत्ययः न अन्वेषितेभ्य इत्यादिभ्यम् ।
[] पृ. १९९ (१)

यथागद्वेनमेवातोऽप्यद्वैतार्थाभिधानिनः ।
शब्दा भिद्यन्ते वृथाः पर्याया न भवन्ति नः ॥
[तत्रार्थं वा. १०४४] पृ. २०९ (१, १४)
यथैवापि समिद्धोऽभिर्भसागात् इत्येव शब्दात् ।
ज्ञानाभिः सर्वैकमपि भसागात् इत्येव तया ॥
[भाग. टी. अ. ४ श्लो. १०] पृ. १५०

यथैव प्रथमं ज्ञानं तदुपेक्षादपेक्षते ।
उपेक्षादेनापि संबन्धः पुनरुपेक्ष्यते यथेव हि ॥
[तत्रार्थं वा. १८५४] पृ. ९ (५)
यथेवोत्तरानामोऽयं न सर्वैरुपेक्ष्यते ॥
[श्लो. वा. सू. ६ श्लो. ८४] पृ. १५

यदुपेक्षादेनापि सर्वं च शब्दाद्यर्थः ।
[] पृ. १८० (८, ९)
यदा ज्ञानं प्रमाणं तदा ज्ञानारिपुद्वयः फलम् ।
[१-१-१ वाक्या. भा.] पृ. ५१०

यदाऽपि पूर्वं दुःखं नास्ति तदाऽप्यभिलाषस्य दुःखलभावात्
तन्निवर्तनं लभ्यते ॥
[] पृ. १५१ (१)

यदा वा शब्दवाच्यतायां व्यक्तीनामपेक्षा ।
तदाऽतोऽप्येत सामान्यं तस्मात्पेक्षा चरन्तुना ॥
[श्लो. वा. अयो. श्लो. १५] पृ. १९४ (१)

यदा शब्दः प्रमाणं तदाऽप्यन्वेषः प्रयत्नः ।
निवर्तते हि मिथ्यात्व दोषाज्ञानादप्यज्ञत ॥
[श्लो. वा. सू. २ श्लो. ५२] पृ. १८

यदि गौरित्यर्थं शब्द समसोऽप्यनिवर्तते ।
जनसो गवि गोबुद्धेश्चैवतामपरो भवति ॥
[भागवतं. परि. ६ श्लो. १०] पृ. १८६ (२३)

यदि चापि तामोऽपि मेदो बुद्धिपक्षरितः ।
ताम्यसाधनधर्मोऽप्येवहाताय कल्पते ॥
[श्लो. वा. निरा. श्लो. १०१] पृ. ५६४ (१०)

यदि प्रतीतिरित्यथा न स्यात् सर्वं शोभेत, एता च पञ्चधर्म-
साम्यधर्मजनमात्रात् प्रतिज्ञाचरनमन्तरेणापि प्रतीतिरिति कदा-
स्योपयोगः । [धर्मकीर्तिः] पृ. ६०

यदि विद्वद्भवाभ्यां पदाभ्यां मेदवो न स्यात् तदाऽ-
प्यस्य तद्भेदकस्याभावाद् विधयेकं स्यात् ।
[] पृ. १०२

यदि शब्दसाधुद्वैतभिधेयोऽर्थसाधुभिधेयार्थमन्वितिकेणास्य
रत्तार्थो वक्तव्यः, अथ त एव स्वार्थत्वापि व्याहृतमेतत्
अन्यथाऽन्यार्थोऽपि हि स्वार्थं कुर्वती भुक्तिरभिधत् ह्युच्यते
इति, अस्य हि वाक्यस्यायमर्थसाधुर्ना भवत्यभिधत्तानाभिधत्
इति । [म्यायना. अ. २ भा. २ सू. ६०
पृ. ३३० पं. २२-पृ. ३३१ पं. ३] पृ. २०४ (१, ९)

यदि शब्दान् पञ्चसति तदा 'आनन्त्यात्' इत्यस्य वस्तुध-
र्मज्ञानाद् व्यधिकरणो हेतुः, अथ मेदा एव पञ्चविकल्पते तदा
नान्यपी न व्यतिरेकी इत्यन्तोऽस्तीत्यहेतुरानन्त्यात् ।
[म्या. वा. अ. २ भा. २ सू. ६० पृ. ३३३ पं. १६]
पृ. १०५ (८, ९)

यदि यद्भिः प्रमाणैः स्यात् सर्वज्ञः ।
[श्लो. वा. सू. २ श्लो. १११] पृ. ५०

यदि यद्भिः प्रमाणैः स्यात् सर्वज्ञः केन कार्यते ।
[श्लो. वा. सू. २ श्लो. १११] पृ. ४९

यदि संयोगो नार्थान्तरं भवेत् तदा क्षेत्रबीजोदकादयो
निर्गच्छन्त्यात् सर्वैरेवाङ्कारिकायं कुर्वन्, न चैवम्, तस्मात्
सर्वैरेवाकारिकायं क्षेत्रादीन्पुण्योत्पत्तौ कारणान्तरसाध-
यानि, यथा गृहकारिसामग्री पटादिभ्यो वृत्ताकारिषायाः
शोऽपि क्षेत्रादिनिर्पेक्ष्यः स संयोग इति सिद्धम् । किञ्च, अतो
संयोगो इत्यर्थो निर्देशयामावेन प्रतीयमानत्वात् ततोऽर्थान्तर-
त्वेन प्रत्यक्षसिद्ध एव । तथाहि-कथितं केनचित् 'संयुक्ते इत्ये
आह' इत्युक्तो यथोरेव इत्यर्थो. संयोगमुपलभते ते एवा-
हति न इत्यभाषम् । किञ्च, दूरतरत्तितः पुंसः सान्तरैरेपि
वने निरन्तरव्यापयानिनी बुद्धिरदपमायादवति, सेवं मिथ्या-
बुद्धिः सुखपरार्थानुभवमन्तरेण न क्वचिदुपजायते । न ह्यनु-
भूयगोदृशंसस्य कथये 'गौ' इति विप्रमो भवति । तस्मादप्यु-
संयोगो मुहूर्तोऽनुपगन्तव्यः । तथा, 'न चैत्रः कुण्डली' इत्य-
नेन प्रतिषेधवाक्येन न कुण्डलं प्रतिविष्यते, अपि चैत्रः,
तयोरन्यत्र देशादौ चरत्वात् । तस्माच्चैत्रस्य कुण्डलसंयोगः
प्रतिविष्यते । तथा, 'चैत्रः कुण्डली' इत्यनेनापि विविधाक्येन
न चैत्रकुण्डलयोरेव्यर्थमिधानम्, तयोः सिद्धत्वात्, पारिदो-
भ्यात् संयोगमिधानम् । तस्मादर्थत्वे संयोगः ।
[म्यायना. पृ. २१९] पृ. १०

येऽपि तासिवाया इत्यः प्रज्ञा-वैधादिभिर्नराः ।
 खोऽरुजोऽन्तरालेन न खणीन्द्रियदर्शनात् ॥

[] पृ. ४९

वैषामप्यनवगतोत्तानां भाशानां रूपमुपलभ्यते येषां तन्तु-
 व्यतिवृत्तमितं रूपं दृष्ट्वा तद्व्यतिवृत्तविमोचनात् तद्विनाश्याद्
 वा विनश्यदीत्यनुमीयते ।

[] पृ. ९४ (१)

वैषिप्रसक्तं सम्बन्धमाहकमाहुः व्याप्तेः सकलाक्षेपेणावगमात् ।

[] पृ. ७५-७६

यो ज्ञानप्रतिभाषमन्वयव्यतिरेकावतुकारस्यति ।

[] पृ. ५३४

यो नाम न यदाग्या हि स तास्याप्येव उच्यते ।

न भासोऽभाववदस्य तद्विद्ये न बलुना ॥

[तत्पठं० वा० १०२] पृ. २१४ (१७, १८)

यो ह्यन्यव्यतिरेकाः संवेदेताम्यथाऽपि वा ।

स भ्रान्तो न तु तेनेव यो नियमुपलभ्यते ॥

[] पृ. २७

र

रजतं दृश्यमाणं हि विरस्यतीति दृश्यते ।

[] पृ. ५१९ (१)

रजदिशालोभ्यवत्कारिण्यं संदेव ।

[तावपः] पृ. ४२२

रथगणमा विभा तासया विभाऽतासया ।

[श्रीशारीकानि० प्रतिप० २ अ० १ ए० ७८] पृ. ६२९ (१)

रथ-रथ-गण-शरणाः संयथाः परिधातानि दृश्यन्तम्

संयोग-विभागे परताडनले कुट्टयाः गुण-तु ये इत्या-द्वेषां

प्रदत्तव गुणाः । [वैदेषिच० १-१-६] पृ. १७२ (५)

रथासंस्काराभावाद् वाचावतुगतस्यि ।

[वैदेषिच० अ० ४-१-७] पृ. १००

रथावित्तकृष्णविविधमिन्द्रियवहातम् आर्यसत्यवृत्तयोर्बर्

वोगिहातम् । [] पृ. ४९९

रथमात्रेऽपि चैतसं कथयतिभिर्नि यथा ।

विशेषेऽपि तथेवेति युगा परावता तथा ॥

[तत्पठं० वा० १०३२] पृ. ९०७ (५)

रथं पुन कथाद् अमुकं तु ।

[भाष्यवचनि० वा० ५] पृ. ५४५ (५)

र

रथगणुषे वाचायामर्थे तद्व्युत्पद्येव इतिरि क्त्वात् ।

[] पृ. ३७५ (६)

रथवोऽवदता हेने निवदा न न केनचित् ।

पृथग्विगतानां तु विधेयो कोऽप्यु मवेत् ॥

[अ० वा० ए० ६ अ० १११] पृ. ३८

रथवगमनां सत्त्वंतु प्रणि सत्त्वंतु ॥

[] पृ. १०

विहितं साक्षिणो मुक्तिः प्रमाणं विविधं रथगत् ।

[] पृ. ४५९ (१, १) ४७५

विह-विधिधितोरेवं चारुमर्देन वस्तुनि ।

प्रतिबन्धात् तदाभाहृत्यवरोप्यव्ययनम् ॥

[] पृ. ३०५ (१)

प

पत्ता नहि क्रमं कथित् सान्द्रणेन प्राप्यते ।

[श्लो० वा० चन्द्रनित० श्लो० २८८] पृ. ४३५ (७)

पत्ता नहि क्रमं कथित् सान्द्रणेन प्राप्यते ।

यथैवाप्य वीरुक्ताः तथैवेनं विवशति ॥

[श्लो० वा० ए० ६ श्लो० २८८] पृ. ३९

पवनं राजकीयं वा लोऽर्कं नपि सिद्धे ।

न चाऽपि स्मरणात् पथादिनिर्देश्य प्रवर्तनम् ॥

[श्लो० वा० प्रत्यक्ष० श्लो० २३५] पृ. ३३९ (३)

पत्तायजवेदि संयजजवेदि । [अथर्वशीर्ष० २४७-१४ अ० ४

ए० ५१३] पृ. ६३५ (१, २)

पत्तादिभूदिनिमित्तं क्षीरसा पत्ता प्रवृत्तस्य ।

पुदरविमोक्षनिमित्तं तथा प्राणिः प्रथमस्य ॥

[साङ्ख्यसं० ५७] पृ. ३०९

पय-सामगधाम-पृथग-वैषम्यं च संसृज्यते ।

गाणारथिषं तथ-श्रीहृदिगहाई यत्नवेवं ॥

[श्लो० वा० ९] ७५५ (१)

पणोऽप्यथरावाप्यायं गोवं दि लभ्यते ।

[] पृ. २२३ (१)

पर्वमानवभासि वरं प्रत्यक्षम् । [] पृ. ५९३

पत्तायाद् द्विधिमन्त्रं सारभो दृश्यमानम् ।

[श्लो० वा० ए० २ श्लो० ६४] पृ. ८ (७-८)

पत्ताये तापे रोषे वात् क्रमिकं वात् कल्पयन्ति इहै

तामभ्यसमादयन्ति, वात् मने तु त्रै-ने-ना-भरते-रथगत् ।

तदि मायया कथयितुमर्था - अतुपरदत्तवैव इह कत्

लोके प्रतिष्ठा उपरदत्तवर्तये तु कथयन्त्यथ कत् ।

[] पृ. १०० (११) १०० (१)

पत्तायेदप्रतिष्ठा सत्त्वंतु सत्त्वंतु ।

[] पृ. ४३

पत्तायेदे प्रतिष्ठास्य । [] पृ. ८८०

पत्तायेदे प्रतिष्ठास्य । [] पृ. ८८०

पत्तायेदे प्रतिष्ठास्य । [] पृ. ८८०

पत्तायेदे प्रतिष्ठास्य । [] पृ. ८८०

पत्तायेदे प्रतिष्ठास्य । [] पृ. ८८०

पत्तायेदे प्रतिष्ठास्य । [] पृ. ८८०

एतान्-परिमाणानि वृषकलम् संयोग-विभागो परलाऽपरत्वे
कर्म च रूपि(द्वय)समवायाभाधुपाणि ।

[वैशेषिकद० ४-१-११] पृ. ११२, ६७२ (१) ६६६ (१)

स श्वेदोनिहृत्मात्मा भवेद्व्योम्यसंधमः ।

सिद्धश्चेद् गौरुषोदार्थं वृषापोहप्रकल्पनम् ॥

[श्लो० वा० अयो० श्लो० ८४] पृ. १११ (११)

सत्ता-इत्यलसम्बन्धात् सत्त्वं बहू ।

[] पृ. ७११

सत्ता-सकारणाऽऽश्लेषकरणात् कारणं किल ।

सा सत्ता स च सम्बन्धो निलो कार्यमपेक्ष किम् ॥

[] पृ. १०१ (७)

स तसम्पाद्कल्याणवस्तुगम्बन्धहातितः ।

न शब्दाः प्रत्ययाः सर्वे भूतापार्थव्यवसायिनः ॥

[तात्ववे० वा० ११६५] पृ. २२७ (६)

तसम्प्रयोगे पुरस्त्वेन्द्रियाणां बुद्धिजन्य तत् प्रत्ययम् ।

[जैमि० सू० १-१-४] पृ. ४६, ८०, ५१४ (६)

सत्सम्प्रयोगे पुरस्त्वेन्द्रियाणां बुद्धिजन्य तत् प्रत्ययमनि-
मित्तम्, विद्यमानोपरलम्बनत्वात् ।

[जैमिनीयसू० १-१-४] पृ. ११

सदकारणप्रभित्तम् ।

[वैशेषिकद० ४-१-१] पृ. ६४७, ६५६, ७२१

सदुपलम्बकप्रमाणगम्यत्वे एत्यामशितसमर्थायत्वे, तत्र वद-
पदार्थविषयं रूपम् तस्मिन् सति 'सत्' इति व्यवहारप्रभूतेः ।
एवं 'ज्ञानजनितं ज्ञानहेयत्वम्' 'अभिधानजनितम् अभिधेयत्वम्'
हेतुर्वं व्यतिरेकनिबन्धना यद्यी सिद्धा, न चाऽनवस्था, न च
वदपदार्थव्यतिरेकपदार्थान्तरप्रसक्तिः ज्ञानस्य गुणादायंऽन्तर्भा-
गात् । [] पृ. ६६१ (१०)

सर्वे न जन्त्ये । [] पृ. ५७

सद्वृत्तव्यवहारेण स्यादेरेकदेश्यत्वे ।

सदृशानेकया तेषां परस्परं विभिन्नता ॥

[श्लो० वा० अभाषण० श्लो० १४] पृ. ५८८ (१३)

सद्वृत्तव्यवहारेणान्तलसमाधिमिदं जगत् ।

समावृत्तता सर्वं संवृत्तं संप्रदो मतः ॥

[] पृ. ३११ (४)

स द्विभोऽव्यवृत्तः ।

[तावार्थ० अ० १ सू० ९] पृ. ६१८

सन्तवविषयत्वेन सत्पुत्रिवत्सलं द्वोदकम् ।

[] पृ. ४६८ (९)

सन्निव पञ्च महामुखा ।

[सूत्रद० प्र० सु० प्र० अ० प्र० व० प० ४] पृ. ५९

सन्निवृत्तव्यवहारेण तद्वृत्तम् ।

[] पृ. ५९८

सन्निवृत्तव्यवहारेण न तु ह्यन्तरेपरदम् ।

[श्लो० वा० निघ० श्लो० ११५] पृ. ५१० (११, १२)

सन् बोधगोपरप्राप्तसद्भावेनोपलम्बते ।

नन्दन् भावः कथं तस्य न भावः कार्यतामियात् ॥

[] पृ. २२१ (५, ६)

सत्त भुवनान्येकबुद्धिनिर्मितानि, एकवत्त्वन्तर्गतत्वात्, एका-
वत्त्वान्तर्गतत्वेनाप्यवदकत्वत्; अप्येकावत्त्वान्तर्गतानामप्यवदकत्वात्
एवंपारिकबुद्धिनिर्मितत्वे इष्टं तथैकस्मिन्नेव भुवनेऽन्तर्गतानि
सत्त भुवनानि, तस्मात् तेषामन्येकबुद्धिनिर्मितत्वं निधीयते;
यद्बुद्धिनिर्मितानि वेदानि स भगवान् महेश्वरः सत्त्वमुक्तैक-
स्युत्पत्तः । [] पृ. ११९

स बहिर्देशसम्बन्धो विसर्यमुपलम्बते ।

[] पृ. ११६

समवायिनः शैलान् शैल्युदेः श्वेते बुद्धिः ।

[वैशेषिकद० ८-१-९] पृ. ६११ (१)

समानप्रत्ययप्रसक्तमित्था जातिः ।

[न्यायद० अ० २ भा० २ सू० ६६] पृ. १७८ (७)

समाना इति तद्वद्भावात् ।

[] पृ. १४२ (१०)

समुच्चकारिष्वं कार्यः कश्चिद्विद्वेदीरिगतः ।

तदन्वयस्य विकल्पादेर्भवेत् तेन व्यतिरेकम् ॥

[तात्ववे० वा० ११६५] पृ. २१६ (५)

सम्बद्धं वर्तमानं च एतत्वे चतुर्दशिका ।

[श्लो० वा० प्रत्यय० श्लो० ८४] पृ. ५६, ११० (१)

सम्बद्धबुद्धिजननं तेषां सम्बन्ध एव च ।

[] पृ. १०७ (५, ६)

सम्बन्धे च संसृष्टो बुधयोगजित्वात् ।

[श्लो० वा० सू० ४ प्रत्यय० श्लो० १८] पृ. ५१५ (१)

सम्बन्धादेर्ज्ञान-कारिणाति शोभनार्थं ।

[तावार्थ० १-१] पृ. ६५१

सर्वं-स्थित्युपसंहातान् बुधवद् व्यवलक्षितः ।

बुधवत्त्व जगत् सर्वम् नो येन शोऽव्यवहारेण ॥

[] पृ. ७१६ (१, १०)

सर्वाथो बुधवत्त्वो व्यवहारेऽव्यवहारेणैव, तस्मात् सर्वं बु-
धवत्त्व प्रत्ययविषयत्वात्, अथविद्वत्त्वव्यवहारेण बुधवत्त्व
पदाति प्रत्ययविषयो वा व्यवहारेण वा वाच्ये बुधवत्त्वैव ।
[] पृ. १०१ (१)

सर्वं एवमव्यवहारेण बुधवत्त्वव्यवहारेणैव ।

[] पृ. १००

सर्वं एवमव्यवहारेण बुधवत्त्वव्यवहारेणैव बुधवत्त्वव्यवहारेणैव ।
[] पृ. ११४ (१)

सर्वं स्थित-स्थित्युपसंहातान् बुधवत्त्वव्यवहारेणैव ।

[श्लो० वा० १-१०] पृ. ५०९ (१) -- ५१० (१)

सर्वं स्थित-स्थित्युपसंहातान् बुधवत्त्वव्यवहारेणैव ।

[] पृ. ५०६ (१, १)

सर्वेशो हृदयते तावन्नेदानाम्—।

[श्लो० वा० सू० २ श्लो० ११७] पृ. ५५

सर्वेशो हृदयते तावन्नेदानाम्सादादिभिः ।

दृष्टो न चैकदेशोऽस्ति लिङ्गं वा योऽनुभाषयेत् ॥

[श्लो० वा० सू० २ श्लो० ११७] पृ. ४५

सर्वेशो नायसुद्धधेद् येनेव स्यात् तं प्रति ।

तद्वाक्यानां प्रमाणत्वं मूलाज्ञानेन वाक्यवत् ॥

[श्लो० वा० सू० २ श्लो० ११५] पृ. ५३ (२)

सर्वशोऽयमिति ह्येतत् तत्कालेऽपि वृत्तयुग्मिः ।

तज्ज्ञानहेयविज्ञानरहितैर्यस्यते कथम् ॥

[श्लो० वा० सू० २ श्लो० ११४] पृ. ५३

सर्वत्र पर्यनुयोगपराम्भेव स्यान्मि बृहस्पतेः ।

[] पृ. १९, ७४

सर्वत्रानेदादाप्रयस्यानुच्छेदान् कृत्वाथपरिसमाप्तेषु यथाकर्म

प्रातिपत्तौ एकदा-नित्यत्वं-प्रत्येकपरिसमाप्तिलक्षणा अपोह

एकत्रिंशत्तैः तस्माद् गुणोत्कर्षोर्दान्तत्परोह एव सम्प्राप्यः

तापुः । [] पृ. २०१ (८)

सर्वदा समुत्तमानां शारदायाः प्रवर्तते ॥

[श्लो० वा० निरुलम्ब० श्लो० १२८] पृ. ३७७

द्वैतत्वाः समावेन क्षणभाष्यप्रस्थितेः ।

सम्यक्-निरुलम्बो यस्माद् व्याप्तिभाषितः ॥

[] पृ. २४३ (२०, २१, २२)

द्वैतत्वमने प्रत्यम् ।

[] पृ. ५१२ (२)

सर्वदेहं सत्तुल्यं च तद्ग ।

[] पृ. २०३ (१)

सर्वदेहसु सुदृष्टं व्यक्तवदुत्तमादिभ्यः ।

सर्वदेहं सत्तुल्यं च तद्ग वा च स तुल्ये ॥

[श्लो० वा० सू० २ श्लो० ५] पृ. ११३

सर्वदेहं सत्तुल्यं च तद्ग वा च स तुल्ये ॥

[श्लो० वा० सू० १ श्लो० १७] पृ. ११९ (०, ६)

सर्वदेहं सत्तुल्यं च तद्ग वा च स तुल्ये ॥

[] पृ. ००० (११)

सर्वदेहं सत्तुल्यं च तद्ग वा च स तुल्ये ॥

[] पृ. ००० (११)

सर्वदेहं सत्तुल्यं च तद्ग वा च स तुल्ये ॥

[] पृ. ००० (११)

सर्वदेहं सत्तुल्यं च तद्ग वा च स तुल्ये ॥

[] पृ. ००० (११)

सर्वदेहं सत्तुल्यं च तद्ग वा च स तुल्ये ॥

[] पृ. ००० (११)

सन्नापारप्रतीतत्वाद् प्रमाणं कृतमेव क्व ।

[] पृ. ५५

सन्नापारमिमांसाति व्यापारेण सर्वमिति ।

[] पृ. ४११

सन्वत्योवा वित्यपरिगदा

असंख्यगुणा । [] पृ. ३

सन्वाशो लक्ष्मीशो । [विवेचन० वा० सू०] पृ. १०८ (१)

सन्वे वि एगवृत्तेण विगया विपरा ।

[भावदपकम्० वा० २२०] पृ. ७० (१)

स सर्वो (सर्वो) मिष्पारभासोऽनमर्ष इति

केचिन्ना (मर्षेनेका)मकमदः । शारीरयोः

मदर्थिना ॥ [] पृ. १८१ (११, १२, १३)

सहभाषिणो गुणाः कथमाविनः पर्यायः ।

[] पृ. १०० (१)

सहवर्तिनी गुणाः । [] पृ. १००

सह गुणा । [वा० १ वा० १ सू०] पृ. १०१

सहस्रवर्ती सामनेः । [] पृ. ७१३ (१)

साम्यव्यवहारिकस्य च प्रमाणसौम्यगुणः ।

[] पृ. १००

साकारे च भावे अकारे च संयोगे ।

[] पृ. १०५

साकारादि च एवमित्येवं च प्रतीयते ।

प्रमाणवर्तिनेषुऽपि सावर्चनं प्रतीयते ॥

[तात्पर्य० वा० १-११] पृ. १०१ (११, १२)

साधारणत्वात् सावर्चनं च प्रतीयते ।

[प्रमाण० वि० १-१० सू० ५०] पृ. १००

[] पृ. १०८ (१)

साधारण्यं च समुच्चयं च सावर्चनं च प्रतीयते ।

सर्वोऽनमर्षोऽपि सावर्चनं च प्रतीयते ॥

[श्लो० वा० सू० १ श्लो० १७] पृ. ११९

साधारण्यं च समुच्चयं च सावर्चनं च प्रतीयते ।

साधारण्यं च समुच्चयं च सावर्चनं च प्रतीयते ॥

[] पृ. १००

साधारण्यं च समुच्चयं च सावर्चनं च प्रतीयते ॥

[] पृ. १००

साधारण्यं च समुच्चयं च सावर्चनं च प्रतीयते ॥

[] पृ. १००

साधारण्यं च समुच्चयं च सावर्चनं च प्रतीयते ॥

[] पृ. १००

साधारण्यं च समुच्चयं च सावर्चनं च प्रतीयते ॥

[] पृ. १००

सामान्यतस्तु दृष्टादनीन्द्रियाणां प्रतिद्विरनुमानात् ।
 [साङ्ख्यका० १] पृ. ५१९
 सामान्यप्रत्यक्षान् विशेषप्रत्यक्षान् विशेषस्त्वैव संशयः ।
 [वैशेषिकद० २, १, १०] पृ. ४५२ (१)
 सामान्यमपि नीलत्वानि नीलद्राष्टारमेव अन्यथा 'नीलम्'
 'नीलम्' इति अनुवृत्तिप्रत्ययो न स्यात् इति हेतोरपिद्वलात्
 अनुमानाभावात् । [] पृ. ११२
 सामान्यविषयत्वं हि पदस्य स्थानविष्यते ॥
 [श्लो० वा० सा० ५५] पृ. ५०५
 सिद्धसागौरपोश्रित मोनिपेक्षात्मकस्य साः ।
 तत्र शरीरेव सफल्पो नमा यः प्रतिविष्यते ॥
 [श्लो० वा० अयो० श्लो० ८२] पृ. १११ (१०)
 सिद्धान्तमभ्युपेत्य तद्विरोधी विरुद्धः ।
 [न्यायद० अ० १ भा० २ सू० १] पृ. १०
 प्रत्यक्षमाह्वयनाकारे विज्ञानं मेयबोधनम् ।
 साक्षिः किमानुमेवा स्यात् दूनः कान्तासमागमे ॥
 [] पृ. ४०८ (१)
 सुविधेयितं कार्यं कारणं न व्यभिचरति ।
 [] पृ. ११८, ११९, ५९९,
 सुविधेयितं कार्यं कारणं न व्यभिचरति अतस्त्वद्विधेयते यतो
 विधेयः । [] पृ. १०
 सोमिला! एगे वि अहं जाव अगेगभूवभावविए य अहं ।
 से केणट्टेण भंटे! एगं सुणहं! एगे वि अहं ।
 [भग० सू० १८ उ० १० सू० १४७] पृ. ११५
 सोमिला! इण्डुवाए एगे अहं, णणदंतणट्टवाए हुवे अहं ।
 [भगवटी० सू० १८ उ० १० सू० १४७] पृ. ११५
 घोड्यं प्रमाणायोऽपिचघुदेयः ।
 [वात्स्या० भा० पृ० १ पं० १२] पृ. ५२४
 घो य तपो कायम्भो जेण मणो भंगुत्तं न विदेह ।
 [पद्य० पृ. १५ गा० २१४] पृ. ७४९ (२)
 श्रीलादयो गौलादय इव सामान्यविशेषाः ।
 [] पृ. १२२ (३)
 इत्यनुमानागमस्यैवप्यपिभासप्रज्ञानोहाः सुखादिप्रत्यक्ष-
 निष्पत्त्यादयश्च मनसो जिज्ञानि । [१-१-१९ वात्स्या० भा०]
 पृ. ५९९
 सधर्मणा युक्त एव तस्यो ह्युत्पद्यते नरः ।
 ए तदाऽऽहृण्यते तेन न यथा सधर्मिण्यति ॥
 [] पृ. ७१५
 सहायसम्बन्धकालः प्रथमः तदा साधुमास्य भिद्यति-
 कालः तदा अथसहकर्मकालः तदा अथसविभागकालः तदा-
 साहसकर्मसंबन्धयोगविभासकालः तदा इत्यपिनासकालः ।
 [] पृ. ६८०
 सधर्मस्यनुभावात्तानुभवोऽप्यतिरिक्तिका ।
 [] पृ. ११९ (१)
 सदाहमिती भूतो न तदाऽऽहृण्यतेऽति ।
 [] पृ. ७५

स्ततः सर्वप्रमाणानां प्रामाण्यमिति यम्यताम् ।
 नहि स्वतोऽप्यपी साक्षिः कर्तुमन्येन पायते ॥
 [श्लो० वा० सू० २ श्लो० ४०] पृ. ४
 सवीरुनेकविकिच्छवस्तुसङ्केतकालितः ।
 विकल्पान् अनु विविचयन्ते तद्व्याप्यवधापिनः ॥
 [तरवर्ष० का० १०४८] पृ. २०९ (१४, १५)
 सभावेऽप्यसतः सिद्धे यदि पनेनुपुष्यते ।
 तत्रोत्तरमिदं युक्तं न ह्येऽनुपपत्ता ॥
 [] पृ. १९
 सभावेऽप्यपिनाभावो भावमात्रानुरोपिनि ।
 तदभावे स्वयं भावस्याभावः स्यादनेनतः ॥
 [] पृ. १२१ (१९) ५९९ (४)
 सभावोऽपि य तस्यैव येनापेक्ष (१) निरर्थते ।
 (१) विरोधिनं यथाऽप्येतां प्रवाहा सुप्रसदिक्म् ॥
 [] पृ. १४८
 स्वयमेव भावो न भवेत् । [] पृ. ४२५
 सहाय-परहाय्यानि निरतं सदादागमे ।
 बहूनि हायते किञ्चिद् स्वं कैश्चिद् कदाचन ॥
 [श्लो० वा० अभाष ५० श्लो० १२] पृ. ५६१ (१)
 सहायसहाययोगे न स्यात् किञ्चिद् विरोधस्य ।
 सनुय्या रज्यते येन विरोधं तद् विरोधस्य ॥
 [श्लो० वा० अयो० श्लो० ८०] पृ. ११२
 सहायस्य स्वतो गतिः । [] पृ. १५, ४१५, ४६२, ५१२
 सहायेव भिदंयः । [] ५९९
 ससंबन्धमनिर्दरं सधर्मिद्विद्योवतः ।
 [] पृ. १८० (५)
 साभाविकीमपि यो नोरेतेषुं कथिर्दंति ।
 [श्लो० वा० सा० सू० ५] पृ. १०८
 साधवेऽपिद्वयसिद्धावैशेष्यप्रतिपत्तिं सामान्यम् ।
 [] पृ. ११४
 हयं गानं सिद्धादीने हवा अणयमो विदाः ।
 पादोतो पंगुलो कड्डो धारमाणो य अंधमो ॥
 [आत्स्यकर्मि० पट्टमात्र० गा० १२] पृ. ७५९ (८)
 द्विगदितपत्ति-परिहारो । [] पृ. ४१५
 सर्वेह — [] पृ. ३९
 द्विरभ्यगमं, समरतीतये । [आद्वैर अ० ८८० १० सू०
 १११] पृ. १२, ३०, ३२
 हेतुना यं कर्मण्ये कर्तव्योऽनुपपत्तिः ।
 अर्थात्तदावैशेष्यस्य च स्वतोऽनुपपत्तिः ॥
 [] पृ. ५९९
 हेतुमदितिप्रत्ययपि सविद्वदनेक्य-भिर्दंति ।
 सवदव वरणां स्वयं भिरति-प्रत्ययम् ॥
 [साङ्ख्यका० १०] पृ. २८१ (१८)
 हेतुत्वे इत् । [] पृ. २०१ (१)

सन्मतिटीकागता वादिनो वादाश्च ।

अ
 अहृतसम्बन्धवादिन् ३८६
 अक्रमोपयोगवादिन् ६०८
 अक्षयिष्ठवादमत ४१८
 अष्टमिष्ठवादिन् २५३
 अष्टौ ७४, २७६
 अष्टौतपश्च २८०
 अष्टौतप्रतिपादक १७३
 अष्टौतवाद ४१९
 [अष्टौतवाद] ४२८
 अष्टौतवादावतार २५५
 अष्टौतवादिन् ३७, २७६
 अष्टौतैकान्त ६१६
 अनर्थान्तरभूतपरिणामवाद ४२३
 अनुमानवादिन् ७२, ७३
 अनेकधर्मोक्तैकवस्तुवादिन् २६५
 अनेकान्त ६४०
 अनेकान्तपक्ष ४४५
 अनेकान्त(वाद) १०७, २६३, ४१४,
 ४४५, ६०९, ६३६, ६३९, ७३५,
 ७३०
 अनेकान्तवादव्यापार ६४३
 अनेकान्तवादावगति ४७३, ७०५
 अनेकान्तवादाभ्युपगम ४७१
 अनेकान्तवादिन् २६१, ४१३, ४२४,
 ४७४, ६३७
 अन्वयोद्भववादिन् २६३
 अपोह (वाद) १७३, १७४, १८५,
 १००, २०२
 अपोहवादिन् १८१, १९४, १९६
 अस्मात्त्ववादिन् ४३
 अमलवादिन् ५०
 अभिप्रेतपक्ष १८४ (१)
 [अभिप्रेतपक्षवाद] १८०, १८४
 अनेकपक्ष ६०८

अनेकवादिन् २७९, २९४
 अनेकद्वैत ६१७
 (अनेकैकान्तवाद) ६३७
 अनेकैकान्तवादिन् ६३६, ६३७
 अभ्युपगमवाद ४९, ९९, २९०, ३०१
 अभ्युपगमवादिन् ७०७
 अपेक्षवादिन् ३७७, ४६६
 अव्यभिचारवादिन् ५४७
 अष्टादशव्यक्तिप्रवृत्तिव्यवहारमतपक्ष-
 विवन् ३८६
 अवस्थावैवादा २९७, ३०३, ७०६ (३),
 ७०७
 अवस्थावैवादिन् २९७, ३०३
 [अवस्थासम्बन्धवैवादा] १८०,
 १८३
 [अवस्थोपाधिसत्यवैवादा] १८०,
 १८३
 [अवस्थाद] ७०५
 अगमनश्रीतिवस्तुवातात्मवादिन् ७०८
 अगमसम्बन्धवादिन् २५३
 अक्षयैकगतत्ववादिन् १७५
 [अक्षयैकवादिद्वय] ७१८-१९
 अक्षयवैवादावैवादा १७९, १८३
 अक्षयैकविरतिविक्षानाभ्युपगमवादिन् २५६८
 [अक्षयैकवाद] ६५०, ६५१
 अक्षयैकद्वैतवाद ६५०
 आ
 आगमप्रमाणवादिन् २५५
 आगमशास्त्रवादिन् ९३
 [आगमपरिमाणवाद] १३१-१४९
 आगमप्रमाणवादिन् ५२८
 इ
 इतिहासवैवादिन् २४४
 ई
 ईश्वरवादिन् ७१६

ईश्वरवादिन् ७१६
 ईश्वरविधि १०५, १२९
 [ईश्वरत्ववाद] ६९-१३३
 उ
 उपासितादिन् ३५
 [उपयोगवाद] ५९६-६१०
 ए
 एकसम्बन्धानभ्युपगमवादिन् २६४
 एकज्ञानिन् ६१०
 एकत्ववादिन् ३७१-६१०
 एकत्वमवादिन् ७३२
 एकत्वसंग्रहेतुवादिन् ७३६
 एकत्वमवादिन् १७८
 एकान्तनिरालवाद ४७४
 एकान्तवाद ४४४, ५१५, ५९९, ७१८,
 ७२५
 एकान्तवादिन् १९६, ४१८, ४२३, ५०९,
 ५१४, ५१५, ५१९, ७१९, ७३५,
 ७३६, ७३७, ७३९, ७४५, ७४९,
 ७४५, ७४९
 एकान्तवादिद्वय ७३७
 एकात्मवादवैवादा ७००
 ए
 वधाप्रव ५६३
 वक्ष्यतेऽपि वादिनिष्ठवादिन् ७५०
 वक्ष्यवादिन् ७१४
 [वक्ष्यैकवाद] ७१४-१५
 वक्ष्यैकान्तवाद ७१५
 [वक्ष्यैकवाद] ६१०-६१५
 वाक्यद्वैतवादिनिष्ठवादिन् ७१४
 वाक्यविधि वाक्यैकान्तवाद १३४
 वाक्यैकवादिनिष्ठवाद ७३३
 [वाक्यैकवाद] २३४
 वाक्यवादिन् ७११
 वाक्यद्वैतवाद ७१०

* परिशिष्टेऽस्मिन् सर्वेऽप्यत्र दृष्टव्यं एवम्- () एतद्विषयस्य अर्थात्पर्यङ्क एवम्- () एत-
 द्वातर्पणं. अत्राः सन्मतिपक्ष समीपव सम्पत्वेऽपि- ()
 १०६ ए० ए०

सन्मविटीकागता वादिनो वादात्र ।

- अभ्युपगमवादिन् ३२४
- काम्यबन्धवादिन् ३८६
- त्वादिदर्शन ६१०
- कमोपयोगद्वयवाद] ६०७
- मोपयोगवादिन् ६०७, ६०८
- क्षणमत्रवाद] ३१८-३४९, ३८७
- उपगमत्रवादिन् ३४४
- क्षणिकमावाभ्युपगमवादिन् ७०६
- क्षणिकवाद ४७०
- क्षणिकवादहानिप्रसक्ति ४७७
- क्षणिकवादिन् २५५, ४२७, ६६२
- क्षणिकैकान्तवाद ७०६, ५२३
- क्षणिकैकान्तवादिन् ७२८
- ग
- गणितशास्त्र ६३५
- घ
- चार्वाकमत ९४
- चार्वाकमतप्रसक्ति १६३
- चार्वाकमीमांसकदृष्टि ९४
- चार्वाकमिमतैकशरीरव्यपदेशभागनेका-
रमाणुपादानानैकविज्ञानभाव १४९
- ज
- ज्ञानप्रमाणवादिन् ५२९
- ज्ञानप्रामाण्यवादिन् ५२८
- ज्ञानमात्रवादिन् २७७
- ज्ञानवाद ३६५
- ज्ञानाद्वैतवाद २९४
- [ज्ञानानैकान्तवाद] ४०८
- ज्ञानान्तप्रत्यक्षवादिन् १६१, २५५
- ट
- [तत्त्वद्वैत] ४२८
- तिर्यक्प्रामाण्यवादिन् ५८
- तिर्यक्प्रमाणवादिन् ७२६

- द्वय्याद्वैतवादिन् ६३७
- द्वय्यापान्तरभूतगुणवादिन् ६३८
- द्वय्याधिक्यार्थाधिक्यनयद्वयवाक्यमिन्
६५६
- द्वय्याधिक्यमतावलम्बिन् ३७९
- न
- [नयवाद] २७१-३१४, ३१५-३१६
- नयवाद ४२१, ६५५, ७४६
- [नास्तित्वादिकादयः] ७२७-७२८
- [निमहस्यानवर्था] ७५९
- नित्यवादिन् ७२०
- नित्यसम्बन्धवादिन् ४३६
- नित्यसुखाभ्युपगम १५३
- निन्दार्थवाद २७३
- नियति ७१४
- नियत्केकारणवाद ७१४
- निष्कारज्ञानवादिन् ४६०
- [निष्कारविज्ञानवाद] ४५८-४६३
- निर्णयतमकानुभववादिन् ५०६
- निर्विकल्पकप्रत्यक्षवादिन् २६५
- निश्चयात्मकाध्यक्षवादिन् ५०७
- [निषेधमात्रान्यापोहवाद] १८५, २०३
- प
- पञ्चलक्षणयोग्यविनाभावपरिसमाप्तिवा-
दिन् ७२३
- पञ्चलक्षणहेतुवादिन् ७१९
- पञ्चविंशतितत्त्व २८१
- परतःप्रामाण्यवादिन् २, १५
- परार्थीयिक ७४७
- परलोकादिन् ७५
- परस्परनिरपेक्षेकनयावलम्बिन् ६५६
- परोक्षज्ञानवादिन् १२ (४)
- पर्यायास्तिकमतानुवादिन् २९१
- पाषण्डिन् ७१८
- पुरुषवादिन् ७१५, ७१७
- पाद्वैतवाद ३८५
- पदवैतवादि ३७
- [पदवैतकारणवाद] ७१५-७१७
- पदवैतवादिन् ७१६
- पदवैतवादि ७१८ (१०)
- [पदवैतवादि] १८५, १८६
- पदवैतवादि ५१३
- [पदवैतवादि] ७१६

- प्रतिवादिन् ३०, १५६, ७५६, ७६१
- प्रत्यक्षानुमानप्रमाणद्वयवादिन् ५५४
- प्रत्यक्षैकप्रमाणवादिन् ७३
- [प्रधानद्वैत] ४२८
- प्रधानाद्वैतवाद ४२८
- प्रमाणस्यवादिन् २६७
- प्रमाणपदवाद ४७
- प्रमाणसप्तवादिन् ८४
- [प्रामाण्यवादि] २-२९
- श्रेयाश्रामाण्यवादिन् ४३
- ष
- बहिरर्थवादिन् ४८५
- बाधार्थवाद ३६५, ४०१
- बाधार्थवादिन् २७७, ३०४, ३९७, ४६१
- ६६३
- बुद्धिसमिक्लवादिन् १३९
- बुद्ध्याकारवादिन् १८१, १८२
- [बुद्ध्युत्पादकारणवादि] १८
- १८४
- बौद्धदृष्टि १४७
- बौद्धपक्ष ५२९
- बौद्धयुक्ति २९
- बौद्धमिमतसंवेदनद्वैत ७४
- बौद्धाभ्युपगम ४०१
- मद्भावादिन् २७७
- मद्भावादिवाद ७७, ४२८
- म
- भावविज्ञेयवादिन् ३८६
- मेदवादिन् २०६, २८६, २९३, २९६
- मेदाभेदवाद ६३६
- [मेदैकान्तवाद] ६३७
- मेदैकान्तवादिन् ६३७
- म
- मिथ्यावाद ६२९, ६३६
- मिथ्यावादिन् ६३८
- [मुक्तिलक्षणाद] ११०-११६
- य
- यथाप्रदर्शनीयत्व-अनुपगमवादिन् २६६
- युगपदुपयोगवादिन् ६०८
- युगपदुपयोगद्वयवादिन् ६१०
- र
- रुद्रादिर्वादि ३४५ म प्रामाण्य ७१०
- रु
- श्लोकप्रमाण ५७

सन्मतिटीकागता धारिनी धादाभ ।

लौकिक १९, १५१, २२६, २१९, ४५८,
 ४६८
 लौकिकी ६१९
 य
 बाद् ३०७, ६५०
 बाद्मार्गप्रवृत्ति १०७
 बादिन् १०, ८९, ४८४, ४८७, ६४६,
 ७२६, ७५९, ७६०
 बादिप्रतिबादिन् १४२, ५१७, ५५५, ७६०
 बादिप्रतिबादिप्रामिक् २९५, १७७
 [विकल्पप्रतिबिम्बपदार्थबाद्] १९९
 [विकृतिमानबाद्] २४९-२६६
 विज्ञानबाद् २६५, २७२, २७६, ४६२
 विज्ञानबाद्प्रवृत्ति ६६१
 विज्ञानबादिन् ४०० (११), ४६१,
 ५५१ ।
 विज्ञानशून्यताबाद् ४८८
 विज्ञानशून्यबाद् १०५
 विज्ञानशून्यबादाग्रहणता २९४
 विज्ञानाद्वैत ५१४
 [विधिबाद्] १७४-१७५ ई.
 विधिबादिन् १०३
 विपक्षबादिन् २६८
 विभज्यबाद् ७२५
 विभागकोत्यादानभ्युपगमबादिन् ६४६
 विभज्या (बाद्) १८५ (१)
 [विवक्षापदार्थबाद्] १८५
 विशेषगुणोच्छेदविशिष्टात्मस्वरूपमुत्प-
 न्भुपगम १५१
 विशेषणविशेष्यात्मजनविज्ञानरादिन्
 ५१९
 विद्वान्तबादिन् १९१
 [विद्वान्तवेगलबाद्] २९-४१
 वैदिकदिता ७३०
 [वैभाषिकमत] १८५
 वैभाषिकमत ४-१
 वैशाखरम्याय १-९

वैशेषिकप्रक्रिया २२२
 व्याहारावस्तुकादिन् २५४
 दा
 [शब्दनप्रवाद्] १७९
 शब्दनप्रवादिन् ३७९
 [शब्दनप्रवाद्द्वैतबाद्] ४२८
 शब्दसमयवैदिन् ३१६
 शब्दाद्वैत ४२८
 [शब्दाप्यंतरासम्बन्धबाद्] १७१-२७०
 शाक्यवृत्ति ९४
 शून्यताबाद् ४२८
 शून्यबाद् २७, २८, ३१५
 [शून्यबाद्] २६६-२७८
 शून्यबादिन् ३७२, ३७७
 य
 [यदपदार्थवर्षा] ६५६-७०४
 स
 [संविद्रपुरस्यापोहपदार्थबाद्] २११,
 २६५
 संवृत्तिपक्ष २२४
 संसारमोक्ष ७११
 [संकेतविधि-तद्विषयबाद्] ३७९
 संकार्यबाद् २९७, २९८, २९९, ३००,
 ३०१, ४२१, ५१४, ७०९ (४),
 ७०७, ७२५
 [साकार्यबाद्] ४२१
 साकार्यबाद्प्रवृत्ति ७०६
 साकार्यबादाभ्युपगम ३०१
 सत्ताबाद्स्वरूप ७१५
 [सद्बाद्] ७०७
 सद्बादिन् ७२६
 [समुदायपदार्थबाद्] १८०, १८१
 समुदायबाद् १४१
 समुदायविधानपक्ष १८१
 सम्बन्धसामान्यबादिन् १६४
 सम्बन्धबाद् ४२९
 सामान्यसाधार्यबादि १११
 [सर्वज्ञबाद्] ४३-६९
 सर्वज्ञप्रतिज्ञोपवादिन् ६८
 सर्वज्ञबादिन् ४८, ५०
 सर्वज्ञापवादिन् ११२
 सर्वज्ञबादिन् २७७
 सर्वज्ञस्वरूपलक्षणबादिन् २६५
 [सर्वज्ञयोगद्वयबाद्] ६०७
 साकारज्ञानप्रमाणबाद् ४६६
 [साकारज्ञानबाद्] ४४८-४६६
 साकारज्ञानबादिन् ४६०, ४६५
 [साम्यप्रमाण्यबाद्] ४७१-७
 सामान्यज्ञानप्रकारकयामान्यबादिन्
 सामान्यबाद्प्रवृत्ति ३६३
 [सामान्यविशेष्यत्वकथ्यपदार्थबाद्]
 साधनविशेष्यत्वाननिरोधलक्षणमुक्ति
 दिन् १६१
 विद्वान्तबादिन् ६२५, ६३७
 वृत्तविवेक ७४६
 (श्रीवृत्तविवेकबादिन्)
 विद्वान्तबादिन् ५१९
 स्वाहाद् ७१९, ७२५
 स्वाहाद्प्रकरण ७४५
 स्वाहाद्स्वभा ७१७
 स्वाहादिन् ७५८
 स्वभावज्ञानव्यवस्थादिबाद् ३१०
 स्वभावज्ञानबाद् ७१४
 [स्वभावज्ञानबाद्] ७११-७१४
 स्वरूपविशेष्यत्वबादिन् ५११
 स्वतन्त्र (बाद्) १०७
 स्वतन्त्रविशेष्यत्वबाद् ६२
 स्वतन्त्रविशेष्यत्वबाद् ४०९
 स्वतन्त्रविशेष्यत्वबादिन् ९०
 ई
 [ईश्वरबाद्] ६७०-६७१
 ईश्वर १५०, १-१
 ईश्वरत्वकथ्यबाद् ७१९

संस्मृतिटीकागता दार्शनिकाः पारिभाषिकाश्च शब्दाः ।

अ
 अकारणा-कार्योक्ति ४२४
 अक्ष-प्रमथ-उपयोग ६५०
 अक्षर ३७९
 अगीतार्थ ७५६
 अचेतन ३८७
 अचेतनपदार्थाधिष्ठात्री १२७
 अचेतन-सरव १४१
 अचेतनाधिष्ठायकता १२८
 अचेतपरिपह ७७७
 अचेतपरीपहजेतु ७५१
 अत्रीव ६५४, ७३२, ७३३
 अत्रीवद्रव्य ६४७, ६४१
 अत्रीवविचय ७३४
 अणु ६४६, ६४८
 अतास्त्रिकानासविद्योच्छेदार्थमुमुक्षु-
 यज्ञ २७६
 अतीतानागतपर्यायाधार ४०५
 अत्यन्ताभाव ५८१
 अदृष्ट-कारण ७१५
 अदृष्ट-कारणत्व ९५
 अदृष्टपरिकल्पनावैकल्यापत्ति ४७६ (९)
 अदृष्टप्रेरित ४७६
 अदृष्ट-सरव ११९
 अदृष्टाख्य-गुण ६८५
 अदृष्टाभ्यासोप १९९
 अद्वैत ३७१, ४२८ (६)
 अद्वैतमात्र-सरव ४२८
 अद्वैतापत्ति ३७१, ३७४
 अधर्म-अधर्मनिमित्तविषयोक्त १३०,
 ६४१, ६५४, ७३२, ७३४
 अध सप्तमनरकप्राप्ति-प्रसङ्ग ७५३
 अधिष्ठाण ४२५
 अधिष्ठाण १-१
 अध्याय ५०९
 अध्याय-प्रहणव्यवस्था ३८०

अध्ययप्रमाण ५५२
 अध्यायमयी ५१२ (१, २)
 अध्यायवय ३६१
 अध्यायवयवय ३४०
 अध्यासोप ३६१
 अध्यायकारि ७४१
 अध्यायमात्र ७४०
 अनधिगतार्थाधिगन्तुता ५७६
 अनधिगतार्थाधिगन्तुत्व ४६६, ४६७
 अनन्तपरमाभ्यासित-बलुत्वरूप १६६
 अनन्तर(मन्थर)चित्तमनोवर्गणापरिणतिप्र-
 तिबन्ध-मनउत्पाद ६५०
 अनन्तरयोद-बलु ४१४
 अनन्तपर्यायामक-द्रव्य ६४३
 अनन्तवीर्य ६११
 अनन्तवीर्यत्व ६१५
 अनन्तसुखसत्त्वाव १३३
 अनभिहितप्रयोजन-शास्त्र १६९
 अनवस्था २, ६, १३, १५, १८, ५०, ५४,
 ५८, ११४, १२२, १२९, १३२, १३८,
 १४३, १६५
 अनसनादि ७५५
 अनाकार ६१०
 अनाकार-दर्शन ४५८
 अनादिकाला-प्रान्ति ३४४
 अनादिवासनासमुदाय ३७६
 अनिच्छायत्व ६३६
 अनित्य ३४१
 अनित्यलादिक ७५५
 अनिविचनीया २७७
 अनुत्तमसंज्ञन ७४७
 अनुपदेशपूर्वकत्वविशेषावधिदि ६६
 अनुपलब्धिप्रसूत ३५३
 अनुपलब्धिप्रसूत २.
 अनुपलब्धि-हेतु ३३३
 अनुपलम्भ २१

अनुभूयमानता २६
 अनुमान २, १७, ४३, १३४, ३५३, ३६०,
 ५५४, ५५५, ५६१, ५६७, ५६९,
 ५७०, ५७३, (६), ५९०, ५९३
 अनुमानतः ३४८, ३४९
 अनुमानपूर्विका-सर्वोक्ति ५७९
 अनुमानप्रकृति ३६८
 अनुमानमुक्ति ४
 अनुमानलक्षण ५६०, ५६७, ५७३ (३)
 अनुसंधानप्रत्यय ३२०
 अनुसंधानप्रत्ययलक्षणहेतु ८७
 अनुसंधानप्रत्ययसिद्धि ९०
 अनुस्मरण ४६२
 अनेकार्थकसत्त्वं ४४५
 अनेकान्त १०७, १६६, ४१६, ७६१
 अनेकान्तज्ञान १५५
 अनेकान्ततत्त्वव्यवस्थापक ७२९
 अनेकान्तसिद्धि १६४
 अनेकान्तभावभावत्व ४०८
 अनेकान्तमतलुप्रवेश ७४५
 अनेकान्तरूपता ६३१
 अनेकान्तरूपत्वमुपज्ञाव ७२२
 अनेकान्तवाद ६३४, ६३८, ७३५
 अनेकान्तवादप्रसिद्धि २६२
 अनेकान्तवादव्यापात ६४३
 अनेकान्तवादसिद्धि ७०९
 अनेकान्तवादापत्ति ४२५, ४६४, ४७२
 अनेकान्तवादाभिप्रायण ४७१
 अनेकान्तवादितानुप्रवेश ४७४
 अनेकान्तसिद्धि २५५, ४१४, ४२४
 अनेकान्तात्मक ५९, ६०, ६८
 अनेकान्तात्मकता ६३१
 अनेकान्तात्मकत्व ४५५, ६२८
 अनेकान्तात्मकत्व २६१, ५२४, ६५५,
 ७१९, ७३६, ७३०, ७३२

* मध्ये-एतद्विद्यमानः शब्दा मन्थाभिप्रायानुसारेण निर्दिष्टाः । () एतद्विद्यमानता अर्थः
 चिन्त्यव्यर्थं धृत्वनिति ॥

अधोपतम्भ ६१६
 अधोपतसिप ३८६
 अतिप्रपूर्वक ६६
 अवक्य ४४५
 अवक्यमत्र ४४३
 अवक्यसमाप्त ४४६
 अवमह ५५२ (७), ५५३, ६१७,
 ६१८, ६१९, ६२१
 अवमहादि ६२०
 अवमहादिमतिज्ञान ६२०
 अवधि ६१५, ६५०
 अवधिज्ञान ६२०
 अवधिज्ञानावरणकर्म-क्षयोपसमा ६२०
 अवभासशून्यता ३७१
 अवयव १०५, ६७१, ७३३
 अवयवसन्निवेश ११३
 अवयववाचयि-समानदेशस्य १०३
 अवयवि-द्रव्य १५८ (८)
 अवयविन् १०५
 अवाच्य ४४४
 अवान्तरसामान्य ११०
 अवासकामल-ईश्वरत्व १३०
 अवाय ५५३, ५५३ (५)
 अविकलचारित्र्यप्राप्ति ७५१, ७५३
 अविद्या १५४, २७६, २७७, २७८, २७९,
 २९५, ३८५, ४१९
 अविद्याशब्द २७९
 अविद्यासंसर्ग १५९
 अविद्यास्वभाव ४१४
 अविनाभाव ५५८, ५५९, ५६३
 अविनाभावपरिसमाप्ति ५६९
 अविनाभावाशङ्क्य ५५८
 अविनाभावसम्बन्ध ५६१

अव्यभि ५३१ (९)
 अव्यभि-सहायक ४५९
 अमुदरनासिक ३८०, ४०७
 अमुदरनासिकप्रकृति ३८६
 अमुदरनासिकगाम्भीर्यप्रतीकोट-
 पर्यायशक्ति ३९९, ३९०
 अमुमास ७३५
 अमोदकमीशय ६११
 अमोदकमीशयनिष्पन्नान्धवगाय ७५३
 अमोदकमीशयलक्षणकल ७५६
 अमोदकमीशयाश्वत्थानिवर्तक ७५३
 अमोदकमीनिर्जरणरूप १६०
 अमोदकमीशयसामर्थ्य-उपपत्ति ७३६
 अमोदकमीविगमसूत्रादिदल ६२३
 अमोदकमीविभोगलक्षण-मोक्ष ७३७
 अटभावरण ७५५
 अटविधकर्मोत्तमकर्मोत्तमशरीर ७३६
 अटविध-पारमार्थिक-कर्मप्रवाहसुधाना-
 य-विद्यालन्तिकनिवृत्ति १६०
 अटविध-बन्ध ७३३
 असत्कारण-कारण ७०५
 असत्कार्यवाद २८३
 असत्त्व्याप्ति ३७३
 असत्यसम्बन्ध १८३ (१८)
 असत्यसंसर्ग १८० (७)
 असत्योपाधिसत्य १८३ (१९)
 असत्योपाधि-शब्दप्रति-निमित्त १८०
 (८)
 असत्करण २८२ (११)
 असमानग्रहणलक्षण-गुण ६३३
 असिद्धविद्वानेकान्तिकहेलाभास ७१९
 अशिद्ध-हेलाभास ५५८
 अलि ४४१
 अलि च अवक्य ४४७
 अलि च नालि च अवक्य ४४७
 अस्यैमाणकर्मकल ४१, ४२, ४३
 अहङ्कार ८०, ३८१, (४), ३८२
 अहङ्कार्य ८६, २७४
 अहमित्यवस्था ८०

अह ८०

आकारमेव २०१, १७४ (११)
 आकारवर्णन ३४३
 आकाश ६५४, ७१२, ७१४
 आकाशादि ६५६
 आकाश ६८५, ६८६
 आकाश १००, १७६
 आकाश ७३६
 आगम ५७८
 आगमपूर्विकादि ५७८
 आगमप्रतिपाद्य ६५५
 आगमसर्वज्ञपरम्परा ६०
 आगमिगतिविशेष-उत्पत्ति ६१०
 आचार्याचार्यनारि ७५५
 आचेलक्य ७५१
 आचेलक्यपद ७४६
 आशाविक्रय ७३५
 आतिवादिकादि ७३६
 आत्म-अन्त करणसम्बन्ध ५१०
 आत्मकर्म ४५३
 आत्मगुण-बुद्धि १३५
 आत्मचैतन्यलक्षण-भाव ४१८
 आत्मद्रव्य ६६९
 आत्मद्रव्यपर्याय ६३१
 आत्मन् ७१, ८५, ११३, ११३, ११५,
 १४४, १५०, २७८, ३१०, ३४३,
 ६२०, ६२३, ६२५, ६३१, ७१७,
 ७१८, ७३१, ७३३
 आत्मपर्याय ६३१
 आत्म-पुत्रल ४५३, ६२३
 आत्मप्रच्युतिलक्षणधर्म ३९३ -
 आत्म-विभुव १३३
 आत्मविभुलप्रसाधक १४५
 आत्मविभुलसिद्धि १४२, १४६,
 आत्मविशेषगुण-सन्तान १५०
 आत्मसिद्धि ६१
 आत्मसंरूपवत् १५३
 आत्मानन्द-रूपता १९१
 आत्मैकज्ञानल १५५
 आदिवाच्य १६९, १७२
 आदिवाच्योपर्याय १७०, १७३
 आद्यशून्यत्व ७५४
 आध्यात्मिक-धर्मज्ञान ७३४
 . ७१९

भाष्यात्मिक-रूप १७७
 भाष्यात्मिकशुद्धयर्थान् ७१५
 आनन्दरूपात्मसाक्षरूप १६०
 आभिनिवोधिकरण १११
 आयुष्कर्मन् ११२
 आत्मैश्वर्य ७१४
 आत्मैश्वर्योपपत्त ७४८
 आर्यसल ७१३
 आर्यसल्वचमुद्रय ४१९
 आर्य ७११
 आत्मन्वन ५११ (१)
 आवरण १००
 आवरणविनाश ४२१
 आवरणपापगम १७८
 आवारक १५, १८, १११
 आवारकल ५१, ६०, १११
 आवृत्ति १५१
 व्याघ्र ७१३ (१), ७१३, ७१६, ७१७
 व्याघ्रवदि-प्रतिपत्ति ७१७
 व्याघ्रविरह ११४
 व्याघ्रव्यवस्थिति ११३

इ

इच्छायाः ७४१
 इतरेतदाभाव ५८१
 इतरेतदाशय १, ५, ११, १२, ४४, ४६,
 ५०, ५२, ५४, ७०, ११८, ११९,
 १२१, १४१, १५४, ७११
 इदानीन्तनदति ७५०
 इन्द्रियज्ञान ४१९
 इन्द्रियवृत्ति १२१
 इन्द्रियव्यापार ५१९
 इन्द्रियार्थवृत्तिकर्त ५२१
 इन्द्रियमरणवित ८९
 इन्द्रियव्यापारहेतुत्वभाव १५६

ई

ईश्वरमित्यादि ७५५
 ईश्वर ११, १९, ९५, ११६, ११९, ११९,
 ११९, ११६, ११७, ११८, ११९,
 ११९, ४०६, ५०६, ५१५, ५१६,
 ५१७

ईश्वरत्वकार्यकार्य ११९
 ईश्वरत्व ११५, ४०६
 ईश्वरत्वतत्त्विति ४०६ (१)
 ईश्वरत्वव्यतिरेक-नवय ११९

ईश्वर-निमित्तकरण ११९
 ईश्वरपरिकल्पनावैयर्थ्यप्रसक्ति ४०६
 ईश्वरप्रेरित ४०६
 ईश्वरवृत्ति १२७
 ईश्वरव्यापक ११७
 ईश्वरव्यापक-प्रमाणभाव ११३
 ईश्वरवृत्ति १५, १०५, ११९
 ईश्वरव्यवहार-कारण १२७
 ईश्वरव्यवहार-सर्वज्ञ ११३
 ईश्वरवृत्ति ४०६
 ईश्वरवृत्तिप्रेरणा ७१६
 ईश्वरवृत्तियुक्त ५००
 ईश्वरवृत्तियुक्तत्व ४८६
 ईश्वरवृत्तियुक्तत्वप्रसक्त १००
 ईश्वरव्यवहार ९१
 ईश्वरव्यवहार-प्रमाणभाव ११४
 ईश्वरव्यवहारवृत्त ११३
 ईश्वर ५५१, ५५१ (४)
 ईश्वरवृत्ति १११

उ

उत्प्रेरण १८५ (१), १८६ (१)
 उत्पत्तिसंज्ञान ७५१
 उत्पत्तिसंज्ञोत्पादात्मक-पूर्वपूर्वव्यतिरेक
 ४१६
 उत्पत्ति ४८१
 उत्पत्तिविनाशवृत्तिसमाप्त १४४
 उत्पत्तिवृत्तात्मकत्व १४८
 उत्पत्ति-स्थिति-निर्णय ४५१
 उत्पत्तिसिद्धिप्रसक्तत्व-विशेष-वीरो
 काय ७१६
 उत्पत्तौ परतःप्रामाण्य ११
 उत्पत्तौ स्वतःप्रामाण्य ९
 उत्पत्तिसंज्ञावृत्ति १६
 उत्पत्तिसंज्ञावृत्तिप्रामाण्य ७६
 उत्पत्तिसंज्ञावृत्तय १४५ (१)
 उत्पत्तय १०८, १४१, १४१
 उत्पत्तयवृत्तियुक्त १२१
 उत्पत्तय-स्थिति १२१
 उत्पत्तयवृत्तियुक्तत्व १४१
 उत्पत्तयवृत्तियुक्तत्वप्रामाण्य १५०
 उत्पत्तय-स्थितिप्रामाण्य ४०६
 उत्पत्तयवृत्तय ११६, ११७, ४११,
 ४१८, ४१९, ४१९
 उत्पत्तयवृत्तय-नवय ११९

उत्पत्तयवृत्तियुक्तत्वप्रामाण्य ११६
 उत्पत्तयवृत्तियुक्तत्व १४५
 उत्पत्तय-स्थिति-नवय ४१०, ४१५
 उत्पत्तयवृत्तियुक्तत्व-नवय १८१
 उत्पत्तयवृत्तियुक्तत्व १४३
 उत्पत्तय ५११ (१०)
 उत्पत्तय ४५७
 उत्पत्तय-प्रकारता-साक्षात् ४५८
 उत्पत्तय ५०६ (१), ५०६, ५०६,
 ५०६
 उत्पत्तयवृत्तियुक्तत्व-नवय ५०६
 उत्पत्तयवृत्तियुक्तत्व ५०७
 उत्पत्तय १११, ११३, ११९,
 १२०, १२०, १२०, १२०, १२०
 उत्पत्तयवृत्तियुक्तत्व १२५
 उत्पत्तयवृत्तियुक्तत्व १
 उत्पत्तये १८७
 उत्पत्तयवृत्तियुक्तत्वप्रामाण्य ७१५
 उत्पत्तयवृत्तियुक्तत्व १११
 उत्पत्तयवृत्तियुक्तत्व ८८
 उत्पत्तयवृत्तियुक्तत्व १८१ (१५)
 उत्पत्तयवृत्तियुक्तत्व ८८, ८९
 उत्पत्तयवृत्तियुक्तत्ववृत्तियुक्तत्व ४०१
 उत्पत्तयवृत्ति १०१
 उत्पत्तयवृत्तियुक्तत्व १९
 उत्पत्तयवृत्तियुक्तत्व १९४
 उत्पत्तयवृत्तियुक्तत्व-उत्पत्तियुक्तत्व १९५
 उत्पत्तयवृत्तियुक्तत्व ७१४
 उत्पत्तय १०५
 उत्पत्तयवृत्तियुक्तत्व-नवय ४१६
 उत्पत्तयवृत्तियुक्तत्व ४१६, ४१७

ऊ

ऊर्ध्ववृत्तियुक्तत्व ७१६
 ऊर्ध्व ५९४ (४)
 ऊर्ध्ववृत्तियुक्तत्व ७०, ११७

ए

एतत्त्व १८५, ११०, १११, ११२, ११५,
 ११६, ११७
 एतत्त्ववृत्तियुक्तत्व ४०५, ४०६, ४०७, ४०८
 एतत्त्ववृत्तियुक्तत्व १०५

ऐ

ऐतत्त्व ४०५
 ऐतत्त्ववृत्तियुक्तत्व १५५
 ऐतत्त्व ४०५
 ऐतत्त्ववृत्ति ११०

एकलमाहिन् ३४१
 एकलप्रतिपत्ति ३४२
 एकलवितर्कविचार ७३५
 एकलव्यवहारभ्रान्तता ४०४
 एकलसिद्धि ८७
 एकदण्ड ४५३
 एकरूपोपलम्भ ३६३
 एकविज्ञानजनक-क्षण २६३
 एकसन्तान ३६७
 एकसन्तानसमाश्रय २४७
 एक-समावाय ६५७
 एकसामम्यधीनत्व १२२
 एकसूत्रधारनियमित-शनेकस्यपत्यादिनि-
 र्वर्त्य १३१
 एकाकारप्रत्ययगोचर ३४१
 एकाकारसंविद् ३०५
 एकादश-इन्द्रिय २८०, २८२
 एकान्तनिर्गतविशेष ६२७
 एकान्तविशेष ६२८
 एकान्तोच्छेद ४१७
 एवम्भूत २८५, ३१०, ३१४, ३४६, ३७८
 एषणीय ७५१
 ऐ
 ऐकलिकउत्पाद ६४१, ६४२
 ऐकमत्व १००, १३१
 ऐश्वर्य ६
 ओ
 औपिकोपाय ७५१
 औत्पत्तिक ३८६
 औदारिकव्यवदेश ६११
 औदारिकचरीरत्व ६१२
 औदारिकवाचरोपचरीर ७३६
 औपचारिक ८०, २६१
 औपधमिकभाव ५९६
 क
 कथयित्प्रतिपक्षद्वन्द्व ७१८
 कथयित्कारण्य २५५
 कथा ४०६
 कथात्रय ५६३
 करण ७५५
 कारणत्व ४०३
 करणा १००
 करणप्रमाण १३०
 ०, १०१, ७१८

कर्तृता ९८, ११२, ४७३
 कर्तृ-मोक्ष-समाय ७१८
 कर्म-उपयोग १५९
 कर्मकर्तृक्रियाव्यवस्था ३५५
 कर्मकर्तृरूपतासिद्धि ४६१
 कर्मक्षय १००, १३३
 कर्मक्षयकारण ७५४
 कर्मक्षयार्थ ६१५
 कर्मत्व ४७३ (४)
 कर्मन् १०२, १३०, १५०, ४१८, ६८६
 (१), ७१४, ७१५, ७३३
 कर्मवन्तत्र १३०
 कर्मप्रकृति ७३५
 कर्म-प्रशय १५९
 कर्मफल ३०७
 कर्मबन्ध ७३७
 कर्मबन्धहेतुता ७४६
 कर्मयोग्यपुद्गलात्मकप्रदेश ७३६
 कर्मलक्षण १५०
 कर्मवर्णनापुद्गल ७३३
 कर्मविनाश १५०
 कर्मोद्दि-सामम्यभाव १३१
 कर्मोद्यय ९९, १००
 कर्मन्धन-७४६
 कर्मकान्तवाद ७१५
 कर्मोत्पत्ति ११४
 कल्पना २७०
 कल्पनाविरचितलिङ्गप्रभवत्व ५६४
 कवलाहार ६११, ६१३
 कवलाहारपरिकल्पना ६१५
 कवलाहरित्व ६११
 कथाय ७४७
 काकताकीयन्याय ५७
 कादाचित्कता ४०५
 कायकियोत्पत्ति ६५०
 काय-विज्ञानवैलक्षण्य ९०
 कायोत्पत्ति ६५०
 कारक ३५
 कारकव्यवहारसाफल्य ४३३
 कारकसाफल्य ४७३, ४७३
 कारण ११८, २५४, २८१, ७१४
 कारणलक्षण ४७१
 कारणकार्यविभाग २८४ (८)
 कारणकार्यनिर्देश ४७४

कारणप्रयामात्र १२६
 कारणत्व ५४
 कारणनिर्दिष्ट ४२४
 कारणनिर्देश ३, ७७
 कारणव्यापार ४२३
 कारणसमवाय १०८
 कारणसामग्री ४१४, ५३०
 कारणस्वरूप-प्रागभाव ३४५
 कारणारिमाकाशिक ३८५
 कारणानुपलम्भ २१
 कारणायत-कार्यत्वभाव ४०१
 कारुण्यप्रेरित ९९
 कार्मणचरीर ९२, ७३६
 कार्य ३, २८१
 कार्यकारण ८९
 कार्यकारणभाव ४९, ५७, ८७, ९२, ३६८,
 ३३२, ३३३, ७२७
 कार्यकारणव्यवस्था १२४
 कार्यकारणव्यवस्थानिबन्धन १२४
 कार्यकमानुपगम ४००
 कार्यक्रिया-अयोग ४२६
 कार्यगम्य-निवृत्तत्व २७०
 कार्यता ४८१
 कार्यमेद ४७४
 कार्यलक्षण-हेतु १२४
 कार्यलिङ्गप्रभव ३५२
 कार्यशून्यता ७०५
 कार्यहेतुगम्यत्व ३, ३
 कार्यतामा-स्वताभाव ३४५
 कार्यनिमित्तक ४३३ (६)
 कार्योत्पत्त्य २८३
 कार्योत्पाद ४२३
 कार्योत्पादानुमान ५६३
 काल २५७, ५७१, ६५४, ६५५ (१),
 ६९८ (६) ७११, ७१४, ७१६,
 ७१७, ७३३, ७३४
 कालहृत्तरनापरत्व ६८१
 कालप्रयत्नप्रतिपक्ष ३३८
 कालप्रयत्नत्व ७३९
 कालमेद २०३, २७४, २८७, ३९४
 कालम्यतिरेक २५८
 कालमभाव-निवृत्ति-नृपैतन्-पुराण-
 गद्य ७१० (५)
 कालसाधारित्य ७३१

बालालयपरिद्वेषादिशेष ७१९
 बालालयपरिद्वेषहेलाभाग ७२१
 बालादिशान्त ७१७
 बालामेद ११४
 बालाभ्युपगम ४००
 बालरमिक १४५
 बृत्तसमन्वयनि २५०
 ब्रह्मपरतन्त्रया ७१६
 केवलबेवकिन् ६१६
 केवलज्ञान ५१५, ६०७, ६१७, ६१९, ६२३
 केवलज्ञानदर्शन ६०७
 केवलज्ञानसम्पद् १, १३३
 केवलज्ञानाद्य-अर्थपर्याय ६२३
 केवलज्ञानापरणभय ६०६
 केवलज्ञानोत्पत्ति १६०
 केवलज्ञानोन्नयोगकाल ६१२
 केवलदर्शन ६०७, ६१९, ६१७, ६२१
 केवलव्यतिरेकिन् ७२४
 केवलान्वदिन् ७२४
 केवलावबोध ६१७, ६२१
 केवलितरमीय ६२४
 केवलिन् ६१३, ६२०, ७३६
 केवलिभुक्ति ६१४
 केवलिभुक्तिविधि ६११, ६१४
 केवलोरयोग ६०६, ६५०
 केवपरिणति ६३१
 कम ३२४, ३३६
 कामाभिन् ६३५
 कामयोग ३२९
 काम-मौलवय १५८, ३९६, ३९६, ४००, ४१२, ४१३
 कामवद् ३३१
 कामवद् ज्ञानदर्शनोपयोग ६१०
 कामवत्तुपयोगपथ ६०९
 कामसवेदन ३३६
 कामात्मविभाग ६१६
 कामाकमीरयोगद्रव्याभ्युपगम ६०९
 कामोत्पाद् ६०७
 कामोपयोग ६०७, ६१२
 कामोपयोगद्रव्यात्मक ६१६
 कामोपयोगप्रवृत्त ६१०
 क्रिया २५
 क्रियासुमेय-शक्ति १४७
 क्रियामात्र ७५६

किदारहितज्ञान ७५६
 कीटा ७१६
 कीटावर्ध-भगवत्प्रवृत्ति ७१७ (२)
 कीटावर्धप्रवृत्ति २७८
 कोषाधिकशायकोद्यरुक्तिमिह ७५५
 क्रिष्टकर्मन् १
 क्रिष्टकर्मसम्बन्धहेतुता ७३१
 क्रिष्टकर्मन्तराय १६९
 क्रिष्टपरिणामवत्पुरुष ७५३
 क्रिष्ट १५२
 क्षण २५७
 क्षणशयतिदि ३९८
 क्षणशयविधिम ३४६
 क्षणशयवभास ३९८
 क्षणउचित ३८८
 क्षणरन्धरा ३९३
 क्षणमज्जप्रवृत्त ३३३
 क्षणमज्जमत्र ५२७
 क्षणमात्रवृत्ति-वस्तु ३४६
 क्षणविशरुचना ३२१
 क्षणविशरुचल ५६६
 क्षणस्थिति ४११
 क्षणिक २१, ७३१
 क्षणिकता ३२९, ३९३
 क्षणिकताव्याप्त ३९६
 क्षणिकत्व ४०३, ७१८
 क्षणिकत्वव्यवस्थिति ३४६
 क्षणिकचिह्नसिमात्रावलिम्बन् ३६६
 क्षणिकानिष्पत्ति ३१९
 क्षयोपराम ५९, ५१७, ७४५
 क्षयोपरामकार्य ६१३
 क्षयोपरामनिबन्धनक्रम ६१८
 क्षयोपरामलक्षण-आभ्यास ६३
 क्षयोपरामविशेष-विभूतज्ञान २६८
 क्षयोपरामविशेषाविभूतप्रार्थप्रदर्शितत्वा-
 ति-प्रवृत्तरूपज्ञान- ६५०
 क्षयोपरामिकमात्र ६२३
 क्षयिक ६१५
 क्षयिक-ज्ञानदर्शन ५९६
 क्षयिकज्ञानदर्शनकारिण ७५०
 क्षयिकज्ञानदर्शनकारिणवीर्यविधिदद्रव्य-
 स्वमनिषय ७३६
 क्षयिकत्व ६१२
 क्षयिकभाव ५९६, ६२३
 क्षयोपरामिक ६१५

क्षयोपरामिकभाव ५९६
 क्षयोपरामिकभूमि ७३५
 क्षीणावरणभारतम् ६२१
 क्षीणावरणल ६०६
 क्षुद्रादिरिषिवहेकादराळ ६१५
 क्षेत्रज्ञ ९८

ख

खयाति ३६१

ग

गच्छतुणसर्वाज्ञानप्रवृत्त १६३
 गतिक्रियापरिणतजीवद्रव्य ६४०
 गतिक्रियापरिणामप्रवृत्त ६४०
 गमन ६८६
 गुण ६३१ (४), ६३३, ६१५, ६४७, ६४९, ६४९, ६४९
 गुणरूपता ६८३
 गुणशब्द ६३४
 गुणार्थिकत्व ६३४ (४), ६३५
 गुणास्तिक्त्व ६३४, ६३५
 गुप्ति ७३५
 गुरुत्व ६८३ (४, ५)
 गृहीतसम्बन्धितप्रमथ २
 ग्रहणव्यवस्था ३४०
 ग्रामाहाहकभावव्यवस्था ४६१

घ

घातिकर्मक्षय ७५४
 घातिकर्मक्षयप्रभवसर्वज्ञादि ६१३
 घातिकर्मक्षयप्रवृत्त ६२२

च

चकट ४, ५, ६, १३, १६, ४९, ५५, १३८, १४०
 चतुरादिरुक्त्वावच्छेदप्रतिषेध ७५५
 चतुर्हानिन् ६१०
 चतुर्वर्ग ४४६, ७५८
 चतुर्वर्गमन्त्रनिषेध ६१४ (२)
 चतुर्वर्गलक्षण ५५५
 चतुर्वर्गकार्यद्रव्याभ्युपगम ६४८
 चतुर्वर्गप्रतिज्ञान ५५३
 चतुर्वर्गव्यवस्था-परमाभ्यासक-विलस्य ६५८
 चरन् ७५५
 चरणकरण ७५६
 चरण-करप्रमथन ७५५
 चतुर्वर्गप्रमथन ७५४
 चारित्र ७५७

चित्तचैत-नानाल २६२
 चित्तपरिणति ७५१
 चित्तसन्तति १६२
 चित्ताचैत-स्रष्टविद्रुपता ३६४
 चित्स्वभावता १५१, १६०
 चिन्ता ५५३
 चिन्मात्रपरिहान ११९
 चेतन ३८७
 चेतनल ११९
 चेतन-वनस्पति ६५२ (१)
 चेतन-सत्त्व १४१
 चेतनाचेतन-द्रव्य ६३०
 चेतनाधिष्ठातृत्वव्यतिरेक १२६
 चेतना-स्रष्टण ७३२
 चेतनालक्षण आत्मन् ४५४
 चेतनमहणप्रतिषेध ७४६
 चैतन्य १५१, २९६, २९८, ३०७
 चैतन्यपरिणति ७३७
 चैतन्यप्रतिपत्ति ६५२
 चैतन्यमात्र ६५४
 चैतन्यलक्षण ६५५
 चैतन्यलक्षणआत्मन् ७१८
 चैतन्योच्छेद १६०
 चोदना ४१, ४३, ६२, ५३९, ७३१, ७४०,
 ८४२, ७४३
 चोदनाप्रभव १९
 चोदनावत् ५१
 चोदनाःस्रष्टणभाव ३२
 छ
 छद्रस्य ६१०, ६१२ (१), ६१९
 छद्रस्यवस्था ६१६, ६१८, ६२०
 छद्रस्यवस्थामात्रिन् ६३५
 छत्र ७७१, ७३३
 छद्रत्विकरण ५३ (४) ६४
 छद्रत्विकरीययोग ६१०
 ज
 जलम् ८९
 जलम्-आदानप्रवृत्ति ६००
 जलम्-रुचि २०६
 जलम्-वाम ७११
 जलम्-वाम ७१०
 जलम्-वाम ११९
 जलम्-वाम ११०
 जलम् ११८

जगद्वैश्व ९५, ११८
 अडलरूप ७१८
 जन्मान्तरशरीरस्यार ७१
 जय-पराजय ७६०
 जल ६७१, ७३३
 जाति १११, ११२, ११३, १७४, १७८,
 १७९ (१) २०७, २२३, २३३, २३४,
 २३८, ६७१, ७३३
 जातिमत् १७४
 जातिरूप ११३
 जातिव्यक्ति १११
 जातिव्यवस्था २२२
 जिन १३३, ६१६
 जिनकल्पिक ७५१
 जीव ६२०, ६२४, ६३१, ७३२, ७३३
 जीव-कर्मन् ४५३
 जीवकर्मप्रदेश ४५२
 जीवद्रव्य ४५१, ४५३, ६४०, ६४१
 जीवल ६५१
 जीव पुद्गलप्रदेश ६३९
 जीव-बन्धमोक्ष १६३
 जीवविचय ७३४
 जीवानीवपदार्थद्वय ७३७
 जीवामन् २७८
 जीवादितत्व ६५१
 जीवादिनरवप्रकारक ७४५
 जीवादिद्रव्य ४३०
 जैनमतानुप्रवेश ५५१
 कृति ७
 कानूव्यापार ३, ८, २०, २१, २२, २५
 कानूव्यापारलक्षणप्रमाणविधि ३५
 कान ३४३, ४५७, ४८०, ६०६, ६१८
 कानमहण ५३० (६)
 कानविहीनीकारण ८०३
 कानविहीनीप्रवृत्तप्रमाण १८, १२९
 कान-दधेन ६२३
 कानदधेनद्वय ६०९, ६१०
 कानदधेनवर्धित ७०९
 कानदधेनवर्धितवत्त्व ६११
 कानदधेनवत्त्व ७०९
 कान दधेन च ४७३ मठम् ७०९
 कानदधेनवत्त्व ७०९
 कानदधेन १०० ७०९ ७०९
 कानदधेन १०० ७०९ ७०९

ज्ञानप्रयत्नविहीनीयमभाव ११९, १२३
 ज्ञानरूप १४
 ज्ञानरूपता ४८०
 ज्ञानवाद ४६६
 ज्ञानसन्तति ८९
 ज्ञानाकार २३२, ३५१, ४६०, ४६१,
 ज्ञानाकारनिकन्धना-वस्तुप्रकृति ३८०
 ज्ञानादि-उत्पत्ति-ममवाविकारण, वस्तु-
 मवाविकारण-निमित्तकारण १३६
 ज्ञानादिप्रितय ७५५
 ज्ञानाद्यानारकपातिकर्मवस्तुत्व ६३
 ज्ञानानुपपत्त्यन्मनिमित्तशरीरत्विकरीय-
 ता ७४७
 ज्ञानावरणादि ७३६
 ज्ञानावरणीयादि ७३३
 ज्ञानावरणीयादिद्रव्यम् ७३७
 ज्ञानोपयोग ६३०
 त
 तत्व ३४२, ७३२, ७३३
 तत्त्वचिन्तक ५६८
 तत्त्वव्यवस्था २६६
 तत्त्वसृष्टि ३७७
 तत्त्वत्वयति ३८५
 तदुत्पत्ति २०, ५९४
 तदुत्पत्ति-साधारण्यलक्षणप्रमाण ३६६
 तदयोग (जातियोग) १७४
 तदनुपपत्ति ५३१
 तदनुपपत्ति ६७१ (७)
 तदम् ५४३
 तदं ६७१, ७३३
 तदवर्धितानु ७७५
 तद्विचय ८०
 तद्विचय २१६
 तद्विचयचिन्तय ३३३ (६)
 तद्विचय २०, २०१, २१६, ५९६, ५९७
 तद्विचय-तदुत्पत्ति ५२८
 तद्विचयवर्धितानु ३३३, ३३४,
 ५६८
 तद्विचय-तदुत्पत्तिव्यवस्थाप्रमाण
 ११९
 तद्विचय
 तद्विचय ११९
 तद्विचय ११९
 तद्विचय ११९

परमार्थ ४०६
 परमार्थसू ३६७, ४१४
 परमादाहरणसूत्र १६१
 परलोक ७१, ७५
 परलोकव्याख्या ७४
 परलोकसूत्र ६९
 परलोक-विधि ७७
 परस्परपरिहारस्थितिलक्षण २४१
 परस्परसहपोषादान ४१५
 परामर्शरूप २३८, ५६३, (१२), ५७८
 परामर्शप्रत्यय २०८
 परिच्छिन्ति ५२२
 परिणति २९६, ३९३, ४५१, ५३४
 परिणाम २९७, ३८३, ७५९
 परिणामकृत-कार्य ४२३
 परिणामकृतसमूह ४२२, ४२३
 परिणामप्रदायकप्रमाण २९०
 परिणामसामान्य ३६४
 परिणामिहारणता ७७१
 परिमण्डलादि ६०५
 परिभाषा ५९५
 परिशेष ५६६ (१०), ५७१
 परीषद् ७४७, ७५१
 परीषदोपसर्गामिभवा ७५४
 परीषद् ५९५
 परीक्षा ३५८
 परीक्षोपयोग ६५०
 पर्यनुयोग ७०, ७२, ७३
 पर्यनुयोगमात्र ६९
 पर्यवयव २७१
 पर्याय ३१२, ४०९, ४१०, ४४०, ४४३,
 ४५६, ६२४, ६२७, ६९८, ६९९,
 ६३५ (३), ६४०, ६४१
 पर्यायवयव ३१७, ३४९, ४०७, ४०८,
 ४०९, ४४८, ४५५
 पर्यायवयवमेव ३८८, ३९०, ३९१, ३९७,
 पर्याययोग ४३१, ४४०
 पर्यायवयवसामर्थ्य ४२९
 पर्यायविशेष ६५६
 पर्यायवैश्या ६३५
 पर्यायकान्तवस्तु ४०८
 पर्यायविभागा ४१०
 पर्यायार्थिक ३७९, ४०६, ४०८, ४१५,
 ४१७, ४३०, ४४८, ४४९, ४५५,
 ४५७

पर्यायार्थिकवयव ६३४, ६५६
 पर्यायाद्यन्त-इत्य ४०७
 पर्यायास्तिक २८५, ३१४, ३४९, ३८०,
 ४५७, ५९६
 पर्यायास्तिकवयव ३८६, ४०७, ४०९,
 ४१५, ४५५, ६५६, ७०९, ७२५
 पर्यायास्तिकविभक्तपूर्वोपसर्गविभक्त-
 श्लेषणमात्रवस्तु ४०५
 पर्युदाय २९, ४२८
 पर्युदायव्यपनिषेध २१४
 पर्युदायलक्षणभूषोह २०३, (१)
 पर्युदायशक्ति १०
 परव्ययीनाच् ४६३
 पाचपान्थ ७३४
 पातत्तन्त्र १०
 पारमार्थिक १४५
 पारमार्थिक-प्रमाणलक्षण ४६५
 पारमार्थिक-सद्भाष्यरूप-साधन ३८४
 पारमार्थिकस्य १
 पारमार्थिकशक्ति २९५
 पारमार्थिकानेकाकार-ज्ञानाभ्युत्पन्न
 ३६३
 पारिणामिकदि ६२३
 पारिणामिक १०३, ५२५
 पारिमाणव्य ४११
 पारिमाणव्यलक्षण-निलय ६७५
 पारिशेष्य ३४६, ३५६, ४०५, ४३२,
 ५१९, ५२२, ५४१, ६७९ (१)
 पारिशेष्यस्य ७५५
 पीतलेखा ७३५
 पुष्पापुष्पव्यवहारेण ७३३
 पुत्र ३७८, ४५४, ४५५, ६१५, ६४०,
 ६५४, ७३३, ७३४
 पुत्रलगा ६३९
 पुत्रलक्षण ४३०, ६३१
 पुत्रलक्षणमूल ६७२, (१)
 पुत्रलक्षणमेव ८६
 पुत्रलक्षणविधि ६११
 पुत्रलक्षणमात्र ७८
 पुत्रलक्षण-कार्य ७३६
 पुत्रलक्षणव्यपिणयना ७१८
 पुत्रलक्षणकार ९०
 पुत्रलक्षणकार्य ७३४
 पुत्रलक्षणकार्य ६५४, ६५५, (२)

पुत्र ११२, २८२, (१९), ३०६, ३१०,
 ६३१, ७१५
 पुत्रलक्षण ६२४
 पुत्रविशेष-ईश्वर ३३३
 पुत्रवेदापरिणय ७५९
 पुत्रशक्तिविधि ३७
 पुत्रपुष्पवैश्या ६२४
 पुत्रपेक्षा ३९
 पुत्रपेक्षानिबन्धनता ४७१
 पूर्वजन्मविधि ९९
 पूर्वपर ७५४
 पूर्वपर ५५९, ५६०, ५६४, ५६७, ५९४
 पूर्वनिर्दि ७३६
 पूर्वपरदर्शनावशेष-वस्तु ३७३
 पूर्वपरिहृतमाहिर्दशन ३४०
 पृथक्प्रतिषेधवैश्या ७३५
 पृथक्प्रत्यय ३६३
 पृथिव्यादि-मन पर्यन्ता-इत्यनन्तर ६७१
 पृथिव्यादि-मनुष्यपर्यन्त-वद्विचारीनि-
 काय ६५१
 पृथिव्यादिभ्यश्च ६५२
 पौलस्तिक ९०
 पौलस्तिक ३८, ३९
 पौलस्तिकविचारणा १०८
 प्रहरण ७१९
 प्रहरणवयव ७२०
 प्रहरणसमना ७२१
 प्रहरणादि २३६
 प्रहरणता ४९३, ४६४, ४८०
 प्रहरणतनुप्रविष्टता ४६६
 प्रहरणतनुवैश्या ३६५
 प्रहृष्टि ३०७
 प्रहृष्टि-ईश्वर-कार्य-इत्यनन्तर ३१५ (१)
 प्रहृष्टिविचारमेव २८३ (४)
 प्रहृष्टि ३८० (१)
 प्रहृष्ट ६४७
 प्रहृष्टि ३८९, ३९१, ३९३
 प्रहृष्टिमात्र-प्रविष्टता ३३१
 प्रहृष्टि ७१, ७२, ७३, ७८
 प्रहृष्ट ३८०
 प्रहृष्टिमात्र ३८९
 प्रहृष्टिमात्र ८०, ८१, ३३१, ७३८
 प्रहृष्टिमात्र ७३३
 प्रहृष्टिमात्र ७३८

बाधप्रत्यय १८
 बाधबाधकभाव ४८८
 बाध-भयं २१३
 बाधपरमैश्वर्य ७३४
 बाध-रूप ३५७
 बाधसुखमयान ७३५
 बाधाभाव ३५१
 बाधापर्यवस्था ३७७
 बाधासंबन्धिन् ३६२
 बिम्बप्रतिबिम्बवत्-विद्या-अविद्या-
 चत्वा ३७८
 बुद्धि ८, ८४, २३७, २८०, २८१ (३)
 ३८२, ३५८, ३५९, ४६२
 बुद्धि-वैतन्याभेद ३०९
 बुद्धिद्वयसंज्ञागत ३०४ (२)
 बुद्धिपूर्विका-ईश्वरप्रकृति १३०
 बुद्धिप्रतिबिम्बक २१३
 बुद्धिमत्कारणःपिठितट्टपिठ्यादिमहाभूत
 १३१.
 बुद्धिमात्र १०८
 बुद्धि-बद्धसमव्यापित १३९
 बुद्धाधिकरण-द्वय १३३
 बुद्ध्याकार १७४, १८१, १८२, २०५
 बुद्ध्याकारालम्बनाबुद्धि १८८
 बुद्ध्यादिस्तान् १५९
 बुद्ध्याकृष्ट-भयं २१३
 बुद्ध्याकृष्टाकार १८१ (२)
 बोध ८१, ८२, ८३, ८४, ८८, १९३,
 ३५५, ३६४, ३८०, ४६२
 बोधमात्र ४५८, ४५९
 बोधरूपता ४९३ (१)
 बोधात्मकता ३५८
 बोधात्मन् २७५
 प्रदान् २७७, २७८, २७९, ३८०, ३८२
 (७), ३८३, ३८५, ४१९
 प्रदान्निष्कृष्ट ३३८
 प्रदान्द्वैत ४२८
 अ
 भजन ६३९
 भजना ४०८
 भजनाप्रकार ६४०
 भयौष ४१९
 भव ७२, ९३, ६३१
 भवगुणप्रत्यवापिष्ठानावरणकर्मशयो-
 दाम ६३०

भवप्रिय १३३
 भवप्रिय ७३५
 भवस्थकेरनिन् ६१२
 भवोपमाहिकर्मन् १६०, ७३६
 भवोपमाहिन १३३
 भव्य ६५१
 भव्याभव्यरूप ६५०
 भाव ८१, ३७९, ८०६, ६३१
 भाव-क्षणद्वय ३४९
 भावना ४०७, ६८४, ७४१
 भावनाप्रकृतिपर्यन्त ५१
 भावनिक्षेपप्रतिपादकारयोःकिञ्चानिग्रह
 ३८६
 भावनेरनेयजन्यसुधारि ४६३
 भावररमाण ७३५
 भावप्रवृत्ति ३६८
 भावहरा-पदार्थ १६५
 भावसम्बन्ध ७३२
 भाविजन्यचित्तोपादानत ८९
 भाविपरलोहविद्धि ९२
 भावेन्द्रिय ५५३
 भावावर्गनाहापरिणतद्रुत-वरिणाम
 ३८
 भिन्नरूपसंबन्ध ३५४
 भिन्नस्तान् ८९
 भिन्नानिप्रकृत ६४४
 भिन्नोपयोगवक्षि ६१६
 भिन्नोपयोगरूप ६१५
 भुक्तिःप्रकृतरता ६१२
 भुक्तिवाहलता ६१०
 भुवनद्वैत-प्रधानपरमाण्वद्वैत १०१
 भूतभावियवीयकारणत ३८७
 भेद ३, १०-९, १८९
 भेदपरिमाण ३८४ (४)
 भेदप्रथम २७९
 भेदवैदनादप्रकार्य ३७६
 भेदव्यवस्था ३१०
 भेदविद्धि २८३
 भेदद्वैत ३
 भेदान्वयवर्धन २८४ (५)
 भेदाभेदरूपवत् ४४०
 भेदाभेदव्यवहारव्यवस्था ३८२
 भेदान्निर्द्वय ३०१
 भेदाव्यवस्था ३७९

भोक्तु ३०७, ७१८
 भोक्तुव २८०, ३०८
 भोग्यता २८१
 भोग्य ५१२ (३)
 भोग्य २६३, ४८१, (५), ५०८
 अ
 मति ५५३, ६१५
 मतिमान ५५३, ५९५, ६१७, (३),
 ६१८, ६२३
 मतिज्ञानावरणकर्मशयोपारिधाममी-
 प्रभव ६२०
 मतिभेद-प्रत्ययता ५९५
 मतिकल्प ६५०
 मतिरूपबोध ६१७
 मति-सुप्त ६१५
 मतिभुवनानिमित्त ६१९
 मत्वावरणारि ७३३
 मनस् २८१ (६)
 मनस्कार २५४, २६३, ४०१, ४०२
 मनस्काराद्य ४०१, ४०२
 मनःपर्याय ६५०
 मनःपर्यायज्ञान ५९५, ५९६, ६१५, ६१७,
 ६१९, ६२०
 मन पर्यायज्ञानावरणकर्मशयोपशम ६२०
 मनोद्वय ६९९ (५)
 मनोपमोयतन ३३३
 मनोपयोगाक्षय ६१९
 मनो-माह-कायद्वय ४५३
 मनोवाश्यासंबन्ध ७५५
 मनोवाश्यादरकाययोग ७३६
 मनोव्यापारज प्रत्यय १४
 महत् २८१ (२)
 महत्त्व ६४७
 महत्त्वदि २८०
 महत्त्वदिह २९६
 महत्त्वदि-त्रि ३०७ (१४)
 महत्त्वपरिणामवत् ७५०
 महत्त्वसम्बन्ध ७५१
 महासंबन्धमाभ्यं ७३५
 महेश ११८, १३१
 महेशकाल १३६
 महेशगुण १३१
 महेश्वर १३०, १३१, १३०, १३१, १३२
 महेश्वरगुण ११९

मानस् ६१९
 मानसप्रत्यक्ष १३८, ५६९
 मानसी शक्तिप्रकृत्यन्तित २४५
 माया २७८
 मायाभारवादिभूयस्त ७५४
 मायोपम ४८८
 मायोपम-धर्म ३७७(१)
 मार्ग ७३३
 मिथ्यात्व ४१६
 मिथ्यात्व-भक्तिरति-प्रमाद-कथायादिवरि-
 णति ६५०
 मिथ्यात्वादिप्रवृत्तादिविष-कर्मसम्बन्ध
 ७४७

मिथ्यादृष्टि नय ४१९
 मिथ्याप्रतिपत्ति ८
 मिथ्याज्ञान ३७६
 मिथ्यावाद ४२४, ४२९
 मिथ्यास्थान ७१८
 मुक्तमानस् ६९८
 मुक्ततन्त्र १०७, ११९, ६९८
 मुक्ति १५५, १६२, ७३१, ७५७
 मुक्तिप्राप्ति ७५३
 मुक्तिमाह्वय ७५२
 मुक्तिमाह्वयिणी ७५१
 मुक्तवस्तु १६१

मुक्तवस्तुविशेषादुत्तरकरणप्रयोजन ७५५
 मुमुक्षु १२८, १५३, १६०, ७३४
 मुमुक्षुवृत्ति १५३
 मुमुक्षुबन्ध-प्रयत्न १५४
 मुमुक्षुत्व १५१

मूर्ति ६१८
 मूर्तित ७३६
 मूर्तिवस्तुत्व १५५
 मूर्ति १५५, १७८
 मूर्तिवत् ६१९, ७१६
 मूर्तिवत्-वस्तुत्व ३०६
 मूर्तिवत्त्वविशेष १०१, १०२, ११०, १०९
 मूर्तिवत्त्व ७३४
 मूर्ति १-१, १६०, ७१९, ७३१, ७३६,
 ७३७

मूर्तिवत्त्व ७३६
 मूर्तिवत्त्व ७३९
 मूर्तिवत्त्व ७४०
 मूर्तिवत्त्व १५१, १६०

मोक्षवाप्ति १५२
 मोक्षोपाय ७१८
 मोह ४२९
 मोहनीय ७३५
 य
 यति ७४७, ७४९, ७५१
 यथामुखविनिर्मुक्तवक्तव्यनयवाद ४२५
 यथार्थलक्षण ३
 यावत्-नयवाद, तावत्-परसमय ६५५
 युगपज्ज्ञानदर्शनोपयोगद्वयपरमकैकोपयोग
 ६२१

युगपदयुगपद्भाविपर्याय ६३६
 योग ७३५
 योग-कथाय ४१९
 योगज-ज्ञान ३८४
 योगनिमित्त ४१८
 योगिज्ञान ४९९, ५०९
 योगित् ३८४, ४७६, ६९८, ७५३
 योगिप्रतिपत्ति ३७८
 योगिप्रत्यक्ष ७५, ५३६, ५६८
 योगिप्रभवविशेषप्रत्यक्षत्व ३९८
 योग्यता २४६, ५३९
 योग्यतानुमान ५६३
 योग्यत्व ३२४, ३२९

र
 रचना ११३
 रत्नत्व ७४८
 रसादिविशेषपरिणाम ६३७
 रसादि ५१
 रसादिचिन्तेदन ५२
 रसाद्यवयव ९९
 रसिद्रव्य ४६९ (६)
 रसादिभावप्रमाणपरिणाम ३८०
 रसादि-विज्ञानि-गुण ६५७
 रसादि-विषयवस्तुपरिणामि ६३०
 रसादीश्वरत्व ३६३
 रसादीश्वरत्वपरिणाम ११३
 रसादि ७३४

रत्न १०५
 रत्न ३९, ३६३, ३६३, ४६९, ५१७,
 ५१७, ५१७, ५१८,
 रत्नवत्त्व-रसादि ६००
 रत्नवत्त्व ७३४

विदुप्रत्यय ७४०
 विद्वान्निर्मुक्तवक्तव्यनयविज्ञान ७
 लोकप्रतीति ४३४, ४६७, ४७६
 लोकप्रतीतिवाचा ५५५
 लोकप्रसिद्धव्यवहारानुसरण ६१
 लोकव्यवहारसमाश्रय ९
 लोकचर्चा ३७७
 लौकिक १०३, १५३, ४६८
 लौकिक-वरीशक्त १४७, ७१९
 लौकिकपरीशक्तदि ११५
 लौकिकवाक्य ४३६
 लौकिक-वैदिकीरचना ११८
 लौकिकशब्द ३९

य
 वचनपर्याय ४३०
 वचनविनिवेश ६३७
 वचनविधि ४०७
 वचनार्थनिर्णय ३१६
 वचनस्वरूपपर्यन्त ६५३
 वर्षा ३५, ३६, ४११, ४३३
 वर्षकमार्गोत्प्रेयस ३१
 वर्तमानपरिणाम ६३०
 वर्तमानविज्ञानिगुण ६५३
 वराधिप्रमाणनानि ७५५
 वराध्यादि ७५५
 वस्तु ४०५, ५५३
 वस्तुत्वज्ञानि ६२३
 वस्तुत्वानुष्ठि २०६
 वस्तुत्वपरिधि ७५३
 वस्तुत्वत्व-वाच्य १७३
 वस्तुत्वत्व ७४६
 वाक्यवचन ७३०, ७४६
 वाक्यार्थ ३२३
 वाक्यार्थ ७८९
 वाक्यत्व ८६८
 वाक्यत्वविशेष १९
 वाक्यत्वपरिणाम ६३०
 वाक्य ६०१, ७३१
 वाक्यत्व ६०
 वाक्यत्वपरिणामि ३००
 वाक्यत्वपरिणाम ७६०
 वाक्यत्वपरिणाम ७९५
 वाक्यत्व १९७, १६५
 वाक्यत्वपरिणाम ३०१

शब्दपरिचयना ६१५
 शब्दपरिणामरूपस्य ३८०
 शब्दपर्याय ४४०
 शब्दप्रकृति ७५
 शब्दबुद्धि १७७
 शब्दमन्त्र ३८१, ३८२, ३८४, ५२२
 (५)
 शब्दमयत्व ३८१
 शब्दमयमन्त्र ३८० (३)
 शब्दसंकेत १७६
 शब्दात्मता ३८२
 शब्दादिनय ३१७, ३४९
 शब्दाद्वैत ४२८
 शब्दाद्वैतज्ञान १५५
 शब्दार्थ १८२, २०१, २०६ (२), २३६
 शब्दार्थ-तादात्म्य ३८६
 शब्दार्थत्व १७४, (१४), १७८
 शब्दार्थप्रतिभासित्व ५२४
 शब्दार्थवास्तवसंबन्ध १७३
 शब्दार्थव्यवस्था १९८, (२०), २१९
 शब्दार्थसंबन्ध ३८६, ४३६
 शमसुखरघावस्था ७१८
 शरीरपरिणाम-आत्मन् शरीरप्रायोग्यपु-
 ङ्गलग्रहण ६१३
 शरीरव्यवदेशभागेक-परमाणुपादानाने-
 कविज्ञानभाव १४९
 शरीरसंबन्ध-ईश्वर-कार्यकर्तृत्व १२५
 शरीरसंयुक्त-आत्मप्रदेश १४५
 शरीरान्तर्गतसंवेदन ९१
 शरीरारम्भाकपरमाणु १४४
 शब्द ५७४ (३), ५८२
 शब्दप्रतिभास २७०
 शब्दप्रत्यय १७३
 शब्दप्रमाणान्तर ४३७, ५७५, (५)
 शब्दिक ७४३
 शब्दीप्रतीति ३७९
 शब्दीबुद्धि ३१३
 शब्दत्रय ?
 शब्दत्रयस्य प्रतिपादन ६५
 शब्दत्रयसिद्धि ७१३
 शब्दत्रयसिद्धि १
 शब्द १००, १०१
 शब्दकारणद्वय-नवरत्न ४००
 शब्दकारण १०१

शालविरचन ३८८
 शूद्रतरुदेत्या ७३५
 शूद्रप्यान ७३४, ७३५, ७३६
 शूद्रम्यानामि ७४९
 शूद्रतरुपर्यायास्तिक ४०५
 शूद्रतरुपर्यायास्तिकमतावलम्बित्व ३७८
 शूद्रत्रय्यास्तिकमत-प्रतिज्ञेपर्यायास्तिक-
 काभिप्राय २९६
 शूद्रत्रय्यास्तिकाभिमतनाम-निज्ञेय ३८६
 शूद्रपर्यायास्तिकमेद ३६६
 शूद्रबोध-अप्रतिभासन २७४
 शूद्रात्मन् १३३
 शून्यता २६७, ३७१, ३७७, ३७८, ४१२
 ४८८
 शून्यताप्रपञ्च ४२६
 शून्यत्व ३७१, ३७६
 शून्यप्रतिभास २७७
 शून्यरूप ३६६
 शेषवत् ५५९, ५६०, ५६५, ५६६, ५६७
 ५९४
 शैलेयवस्था १३३, १६०, ७५२
 श्रद्धान ७५७
 श्रमण ७५५
 श्रुत ५५३, (१३), ५५४, ६१५
 श्रुतज्ञान ५९५, ६१९, ७३५
 श्रुतज्ञानावरणकर्मशयोपशम ६२०
 श्रुतरूप ६५०
 श्रुताचारणशयोपशम ६०६
 श्रुताचार्यपति ५७९
 श्रुतावधिमान-पर्यायकेवलित्व ६०६
 श्रुतौपयोग ६५०
 ध्योतृव्यन्तान २६६
 ध
 पदकाय ६३९
 पदशकालस्थामिलक्षण ४३९
 पदवीवनिष्ठा ६३९
 पदपञ्च ७१९
 पदराश्याभ्युपगम ६६० (१३)
 पदप्रकाश-अर्थानति ५७९, ५८५
 पदप्रमाणवादाभ्युपगम २७
 पदप्रमाणविचार ६५३ (२)
 पदविधरीवनिष्ठा ७४०
 पदविधरीवनिष्ठाव्युत्पत्तिसंशयनिवारण
 ४४०
 पदव्यवहारीवनिष्ठा ७३० (१)

पञ्चमस्क ४४७, ७५८
 स
 संयोग ११४, ६७७ (५), ७०३, ७०४
 संयोगविभाग-उत्पत्ति ६५०
 संरक्षणानन्द ७३४
 संवर ७३६
 संवरनिर्वाण ७३७
 संवरनिर्वाणलक्षणपरदापर्यव ७३७
 संवररूप ७३५
 संवाद ४, ५, १३, ३७०, ७१३
 संवादक ६
 संवादकत्व ४७१
 संवादप्रत्यय १०, १४
 संवेति २४१, ३००, ३०४, ४१४
 संवेतियाह्वयलिङ्ग २७
 संवेदि ३१२
 संवेदिकार ४१५
 संवेदिपद २७
 संवेदिपुराण्यारोह ३३३
 संवेदिसिद्धि ८२
 संवेदन २४१, ३६४
 संवेदनमेद ३६४
 संवेदनाह्वयलिङ्ग १४
 संवेतल ४०१
 संवेति २९५, ३७६, ४७० (१)
 संवेतिपञ्च २२४
 संवेतिसर १४, ४१४
 संवेतिघट ४०१
 संशय १००, ४५३, ६७१, ७१३
 संशयज्ञान ५३४
 संशीति ६११
 संशय २७८, ४१७, ४१९
 संशयकाल २६२
 संशयानुपपत्तेर १५०
 संशयानुपपत्तेर ३८५
 संशयारम्भा १५१, १६१
 संशयित १०७
 संशयित १०८, २०९
 संशयारम्भ ३३३
 संस्य-नवरत्न ९४
 संस्य-नवरत्न ७३५
 संस्यनवरत्न-उत्पत्ति ११६
 संस्यनवरत्न ९०

एकलदेशाम् ४४६
 एकलधर्मनिर्देशकप्रतिपादक ४४५
 एकलनयसामुह ४१९
 एकलधुन्यैक्यप्रकार १३२
 एकललोकस्थितिर्मग्नप्रलयहेतुना ७१५
 एकलशास्त्रार्थज्ञानिकल्पना ७५६
 एकलधुन्यतःप्रयत्नि ४८३
 एकलधन्तानाश्रय ८९
 एकत्व ७३४
 एकत्वशक्ति-मनस् २८१
 एकत्राय ७३३
 एकैकीर्णता ३१६
 एकैत १९१, ३६१, ३६७, ३७९, ३८६, ३८७
 एकैतकाल २३२
 एकैतरैकत्व २३२
 एकैताभिन्नकसेवन् ४३६
 एकैतासम्भव १९०
 एकैवा ६७३ (४)
 एकैवावगम ३२
 एकैव ४१६, ४३९, ४३०, ४४८
 एकैवतः ४१५
 एकैवतय २७९, ३११, ३१०, ३१५, ३१६
 एकैव-विशेष १७१
 एकैव-न्यवहार २७१
 एकैव १७१
 एकैवतत्व ३०७
 एकैवित्कर्मक्षम १५९
 एकैवा ५५३, ६४०
 एकैवा-संख्या-स्तदक्षय-अर्थवियोगे ६३६
 एकैवासिद्धिप्रसन्नप्रधान ५७८
 एकैवा ११०, १११, ३८७, १११, ११३, ३८९, ३९९, ४०३
 एकैवा-सुनिकल-अविनाशकशक्ति ३९७
 एकैवाक्यपरसामान्य ६८८
 एकैवाभाव १३९
 एकैवाविकलविशेष ४०६
 एकैवा-समवाय ११३
 एकैवा ३७०
 एकैवाव ७३५
 एकैवावग्रहण ५४३, ५५९
 एकैवा ९९, १६९, १६८, १९९, ४३३, ४३८

सर्वशक्तितादात्म्य ५५५
 सर्व-रजस्-तमस् २८०, २८२, (६) २९६
 सर्व-रजस्-तमोलक्षणगुण ३०६ (६)
 सर्वलक्षण-समावहेतु ३२९
 सर्वल ४४१, ४४३
 सर्वदनेकाकारगत ७०९
 सर्वदत्तमकत्वसु ५८१
 सर्वदत्तमकत्वसुप्रतिमाद्य १६६
 सर्वदत्त ७०७
 सर्वद्विधैवत्वकल ४२९
 सर्वद्विपरिणामलक्षणसामान्य ३८, १४१, २४१, २४२, २४३
 सर्वद्विधैवत्वकल ४२२
 सर्वान् ८७, ३९७, ४७०, ५१०
 सर्वान्कल्पना ४०४
 सर्वान्कल १५२, १५६
 सर्वान्निष्ठा ८८
 सर्वान्मेद ८३
 सर्वान्कल्पोक्तभात्मन् १६२
 सर्वान्निष्ठा ६८९
 सर्वान्निष्ठाकल्पना ७३७
 सर्वान्निष्ठावशात् ४६८
 सर्वान्निष्ठा-कार्यकारणत्व ७०६
 सर्वान्निष्ठाविशेषविधि-विशेष १५५
 सर्वान्निष्ठा ४७५, ५२९, ५४०
 सर्वान्निष्ठा-धर्मधर्म ७५५
 सर्वान्निष्ठा ४४६, ४४७
 सर्वान्निष्ठा ४४७, ४४८, ७५७, ७५८
 सर्वान्निष्ठावशात् ४४८
 सर्वान्निष्ठावशात् ४४९
 सर्वान्निष्ठा ४४७
 सर्वान्निष्ठाकारता ४६२
 सर्वान्निष्ठा ५६२
 सर्वान्निष्ठा ८८
 सर्वान्निष्ठा ३८५, ३१०, ३१३, ३१७, ३४९, ३७८, ४३०
 सर्वान्निष्ठा १७५, १७६, १७७, १७९, १९०, २५०, ४२९
 सर्वान्निष्ठा-अकारणविशेष ६४३
 सर्वान्निष्ठा ७५५
 सर्वान्निष्ठा १०६, १०७, ११०, १५६, ७०० (१), ७०१, (१) ७०२, ७०३, ७०४, ७२९, ७३३

समवायसुद्धि १५७
 समवायलक्षणशक्ति ६९१
 समवायिताश्रयसमवाय १६४
 समवायिन् १०६
 समवायैकारणप्रकारशक्ति ४३२
 समानपरिणितिरुता ३६१
 समानासमानाकारपरिणित्यात्मकत्वसु १७९
 समानासमानपरिणामात्मकत्व २६०
 समानासमानपरिणामात्मकैवत्वसुप्रतिपादकत्व ७४५
 समानासम ४४३ (१)
 समिति ७३५
 समुच्चय १८०
 समुच्चयत्व-प्रत्यय १६४
 समुच्चय ७३३ (५)
 समुच्चयत्व जलाद ६४१
 समुच्चयविधानाद्य १८३ (१७)
 समुच्चय-अर्थ ४२३
 समुच्चय-संज्ञानिष्ठा ६८९ (४)
 समुच्चय १३
 समुच्चय ५९, १५६, १९९
 समुच्चयवेदन ३३६
 समुच्चय-अर्थ ७४८
 समुच्चय ४१६, ४१९, ४२०, ७१०, ७१५, ७१६
 समुच्चय ६३२
 समुच्चय-विशेष ७५७
 समुच्चय-संज्ञानिष्ठा-विशेष-वशात् १
 समुच्चय-संज्ञानिष्ठा-विशेष-वशात् ११०
 समुच्चय ६९१
 समुच्चय-संज्ञानिष्ठा ६९, ६९
 समुच्चय ७३७
 समुच्चय-विशेष-वशात् ७५७
 समुच्चय ६९१, ६९२, ७३२
 समुच्चय-विशेष-वशात् ६५९
 समुच्चय ४२९, ६९२, ७३२
 समुच्चय-विशेष-वशात् ४२९, ६९२
 समुच्चय ४२९
 समुच्चय २८३
 समुच्चय-विशेष-वशात् ७३७
 समुच्चय ३९
 समुच्चय ३९
 समुच्चय ४५, ५९, ६९, ७३, ७५, ६९, ७५, १००

धार्मिकप्रतिष्ठानाः-विद्युत्-व्युत्पन्नम्
 ११३
 धार्मिक ४५,६३,१२८,६०९
 धार्मिकप्रणीतम् ४३
 धार्मिकप्रणीतसागण ६९
 धार्मिक-वीतसाग ५०
 धार्मिकप्रतिष्ठान ४५,६५
 धार्मिकप्रतिष्ठान ६८
 धार्मिकप्रवचन ६२८
 धार्मिकप्रवचन ४४
 धार्मिकप्रवचनप्रतिपादक-हेतु ६५
 धार्मिकप्रतिष्ठान ४४,५१९ (१), ५५३
 धार्मिकप्रतिष्ठान ३७८
 धार्मिकप्रवचन ४०६
 धार्मिकप्रवचनविशेष ७३६
 धार्मिकप्रवचन-प्रतिभाषोपमत्त २६७
 धार्मिकप्रवचन ८०
 धार्मिकप्रतिष्ठान ६५
 धार्मिकप्रतिष्ठान ७३१
 धार्मिकप्रवचनसमूहात्मक २९
 धार्मिकप्रवचनयोगप्रत्याख्यान ७५०
 धार्मिकप्रवचनप्रतिष्ठान ६४८
 धार्मिकप्रवचनप्रतिष्ठान ३१८ (४)
 धार्मिकप्रवचन ५६९
 धार्मिकप्रवचनविशेष-दुःखामात्र १५३
 धार्मिकप्रवचनविशेष-दुःखामात्र ३०२
 धार्मिकप्रवचन-एक-महात् २७६ (११)
 धार्मिकप्रवचन ४३१
 धार्मिकप्रवचन-प्रमाण ३४१
 धार्मिकप्रवचन ८८
 धार्मिकप्रवचन २६३
 धार्मिकप्रवचन ६३५
 धार्मिकप्रवचनविशेष २७१
 धार्मिकप्रवचन ३५३,३६३
 धार्मिकप्रवचनविशेष ३६४
 धार्मिकप्रवचन ६९,१०६,११६,११७,१२०,
 ११५,१०७
 धार्मिकप्रवचन १०,११६
 धार्मिकप्रवचन १५,
 धार्मिकप्रवचन-प्रमाण ५५४
 धार्मिकप्रवचन-प्रमाण ४००
 धार्मिकप्रवचन ३११ (१)
 धार्मिकप्रवचन ४००

शास्त्र ६०८
 शास्त्रमहात् ६१०
 शास्त्र-ज्ञान ४५८, ४६१
 शास्त्रज्ञानकारि २६३
 शास्त्रज्ञानानुगतम् ४६५
 शास्त्रप्रवचन ४५८, ४५९
 शास्त्रविज्ञान ४६०, ४६३
 शास्त्रिक ३०
 शास्त्रजनक १६०
 शास्त्रवेदनीय ६१५
 शास्त्र २६३, २७३, ४१३
 शास्त्रप्रमाण ५७६
 शास्त्रप्रमाण ६०७
 शास्त्रप्रमाण ६३२
 शास्त्र २९९ (३)
 शास्त्रप्रमाण २५४, ७१९ -
 शास्त्रप्रमाणनैकान्तिक ७२०
 शास्त्रप्रमाण चित्तसंतति १६१, १६२
 शास्त्र १३, ११३, ४००, ४७२, ४७४,
 ४७५ (१), ५२३
 शास्त्रप्रमाण ४२७
 शास्त्रप्रमाण ३५१
 शास्त्रप्रमाणविशेषण ५३० (२)
 शास्त्रप्रमाण २५६, २५८
 शास्त्रप्रमाण ३६
 शास्त्रप्रमाण १९६, १९७, २२०
 शास्त्रप्रमाण ११३, २०५, २२२, २३७, २४३,
 २५८, २५९, २८१, २८४, ४१५,
 ५५४, ६२७, ६५६, ६८७ (७),
 ७२५, ७३०, ७३३
 शास्त्रप्रमाण ४५७
 शास्त्रप्रमाण ७०, ५५९, ५६०, ५६१,
 ५६७, ५६८, ५६९
 शास्त्रप्रमाण-अनुमान ५६६
 शास्त्रप्रमाणविशेषण ६०९
 शास्त्रप्रमाणविशेषण ४५७
 शास्त्रप्रमाणविशेषण-नाम्य-संज्ञ-विशेष
 २७१
 शास्त्रप्रमाणविशेषण ५९६, ६०५
 शास्त्रप्रमाणविशेषण-अनुमान २६५, ७२९
 शास्त्रप्रमाणविशेषण-अनुमान ५००
 शास्त्रप्रमाणविशेषण-अनुमान ४०८,
 ४१०
 शास्त्रप्रमाणविशेषण ७३५

शास्त्रप्रमाणविशेषण ११०
 शास्त्रप्रमाण २४३
 शास्त्रप्रमाणविशेषण ६०५
 शास्त्रप्रमाणविशेषण ७५६
 शास्त्रप्रमाण २८०
 शास्त्रप्रमाण ५३८
 शास्त्रप्रमाण २८२
 शास्त्रप्रमाणविशेषण-विशेषण ११३
 शास्त्रप्रमाण १
 शास्त्रप्रमाण-अनुमान ४२२, ४२३
 शास्त्रप्रमाण ६७१, ७१३
 शास्त्रप्रमाण ७३२, ७४५
 शास्त्रप्रमाण १५३, ५२३
 शास्त्रप्रमाण-अनुमान २८१ (११),
 शास्त्रप्रमाण-अनुमान ४१७
 शास्त्रप्रमाण-अनुमान २८०
 शास्त्रप्रमाण ४६३
 शास्त्रप्रमाण ७५७
 शास्त्रप्रमाण-अनुमान-प्रमाणरूपता ४४१
 शास्त्रप्रमाणविशेषण ११८, ५६३
 शास्त्रप्रमाण ६६३
 शास्त्रप्रमाण १५५, ५०९, ५१९, ५१९
 शास्त्रप्रमाणविशेषण ७३५
 शास्त्रप्रमाण ६७४
 शास्त्रप्रमाणविशेषण ३१०
 शास्त्रप्रमाण ६०५
 शास्त्रप्रमाण ३३३
 शास्त्रप्रमाणविशेषण ४१७
 शास्त्रप्रमाण ७३४
 शास्त्रप्रमाण ७५१, ७५२
 शास्त्रप्रमाणविशेषण ७५१
 शास्त्रप्रमाणविशेषण ७५२
 शास्त्रप्रमाणविशेषण ७५२
 शास्त्रप्रमाणविशेषण ७५१
 शास्त्रप्रमाण (अनुमान) ६९
 शास्त्रप्रमाण ३०९, ३८७
 शास्त्रप्रमाणविशेषण ७३६
 शास्त्रप्रमाण ७३८
 शास्त्रप्रमाणविशेषण ६०४
 शास्त्रप्रमाणविशेषण ६१५
 शास्त्रप्रमाण (४)
 शास्त्रप्रमाण ७३१, ७३३, ७३४, ७३५,
 ७३६

सन्मतिटीकागताः केचिद् विशिष्टाः शब्दाः ।

अहुत्सव ५३-२०
 अश्वनादि-क्याकर्ण १४४-२७
 अयःसलाका २५२-२०
 अरपट्टपीयत्र ७३५-२
 अरमितः ५०-१५
 अष्टारदन ६१४-१
 आठकमहिर् २८४-६
 आदर्श ३७-२१
 आत्मकीकृत ११२-११
 आश्वत्थुकारि ४९७-२
 आभार ४८९-११
 आर्ष २३६-१०
 आलोक ६०५-२५
 आर्षनाम ७१५-२१, ७१७-९
 एह-विशरुहान ७०७-२७
 एह-विशरुहान-विशरुहान-देहबल १३१-१४
 अंगवती १०७-११
 अंगवती-विशरुहान ७१०-२५
 अविष्ट ५३-२०
 अर्ध ४४-११ (१)
 अर्धवर्ग २३६-१० (९)
 अन्तरविष्ट २१६-१५
 अन्तरविष्ट-विशरुहान ४२८-११
 अन्तरविष्ट ५७-११
 अन्तरविष्ट ११९-११, १७०-२६, १७१-५
 अन्तरविष्ट ११५-२८
 अन्तरविष्ट ५५१-५
 अन्तरविष्ट ३-२१, १७-२१, ५५१-१५
 अन्तरविष्ट १२-१५
 अन्तरविष्ट-विशरुहान १७५-८ (१)
 अन्तरविष्ट ७१-७
 अन्तरविष्ट ११-१६
 अन्तरविष्ट १३-२१, १११-०, ११२-०, ११३-०
 अन्तरविष्ट १-०, ५१०-१०, ५१८-१, ५१९-२६, ५२३-

अन्तरविष्ट २८२-२९, २८३-१, ३३४-२४
 अन्तरविष्ट २३९-८
 अन्तरविष्ट ५१४-१५
 अन्तरविष्ट-विशरुहान ७१३-१८ (१०)
 अन्तरविष्ट-विशरुहान ५७-४
 अन्तरविष्ट ११-२४
 अन्तरविष्ट २३८-७, ४९७-१० (५) ६८९, १२
 अन्तरविष्ट-विशरुहान १६-२
 अन्तरविष्ट-विशरुहान ६३६-२५
 अन्तरविष्ट ५६-१०, ५३६-२४
 अन्तरविष्ट ६०५-११
 अन्तरविष्ट ५०-१५, ५८-२५, १२०-११
 अन्तरविष्ट २५९-२७
 अन्तरविष्ट ७७९-१०
 अन्तरविष्ट ५०७-२९, ५०८-२
 अन्तरविष्ट ६९४-२
 अन्तरविष्ट-विशरुहान ७५४-२७
 अन्तरविष्ट-विशरुहान १६-२
 अन्तरविष्ट २४१-१४
 अन्तरविष्ट ११२-१७
 अन्तरविष्ट-विशरुहान ३१-११
 अन्तरविष्ट-विशरुहान १२५-४
 अन्तरविष्ट-विशरुहान ४९७-११
 अन्तरविष्ट ७५३-११
 अन्तरविष्ट ४२-२९, ५१, ९
 अन्तरविष्ट २४७-१८
 अन्तरविष्ट १२-१५
 अन्तरविष्ट २३१-१०
 अन्तरविष्ट १११-१८
 अन्तरविष्ट ४७५-९ (०)
 अन्तरविष्ट ६२४-५
 अन्तरविष्ट-विशरुहान ७२-११, ५१२-११, ५१३-१
 अन्तरविष्ट ६१-२६, ११-१८
 अन्तरविष्ट ३७-२१
 अन्तरविष्ट १८२-१
 अन्तरविष्ट ५१०-११, (११)
 अन्तरविष्ट ७१-११

अन्तरविष्ट-विशरुहान १७५-८ (१)
 अन्तरविष्ट ७१-७
 अन्तरविष्ट ११-१६
 अन्तरविष्ट १३-२१, १११-०, ११२-०, ११३-०
 अन्तरविष्ट १-०, ५१०-१०, ५१८-१, ५१९-२६, ५२३-

अन्तरविष्ट २४७-१८
 अन्तरविष्ट १२-१५
 अन्तरविष्ट २३१-१०
 अन्तरविष्ट १११-१८
 अन्तरविष्ट ४७५-९ (०)
 अन्तरविष्ट ६२४-५
 अन्तरविष्ट-विशरुहान ७२-११, ५१२-११, ५१३-१
 अन्तरविष्ट ६१-२६, ११-१८
 अन्तरविष्ट ३७-२१
 अन्तरविष्ट १८२-१
 अन्तरविष्ट ५१०-११, (११)
 अन्तरविष्ट ७१-११

विहितवेदि ७५१-५
 विष्णुवेदि ७५२-१९
 मन्त्राणि ७७७-१४ (६)
 मन्त्राणि २७२-५
 मन्त्रोदक ७५९-१०
 मन्त्रोपम २१८-२१
 मन्त्र ६९७-१५
 मन्त्रपुराण ५१०-१
 मन्त्रोपम ७५८-२७
 मन्त्रविधि ३-११
 मन्त्रदि ५०-१५
 मन्त्र ६९७-१५
 मन्त्र विष्णुमन्त्रिका ६४-१
 मन्त्रादि ५२३-१५
 मन्त्रोदक-मिनी ७५४-११
 मन्त्रविधि ३२०-१५
 महात्म्यसाधिकादि १००-११, १३१-१४
 महात्म्य २१६-१५
 महात्म्य ६९४-१ (१)
 महात्म्यविष्णुमन्त्रिकादि ७१२-११
 महात्म्यविष्णुमन्त्रिका १४७-१७
 महामन्त्र ७५५-१
 महात्म्य ३५-८
 महात्म्य ४५-१४, ४६-१०, ४८, ४
 महात्म्य ३१९-५
 महात्म्य २५९-१७
 महात्म्यपुराण ५१०-६
 महात्म्य-आम २६६-११
 महात्म्यमन्त्रादि ६२२-१४
 महात्म्य ३६-३८
 महात्म्य ३७-१०, ६६४-११, ६७४-७,
 महात्म्य ५२-१०
 महात्म्य २३-४, ६९४-११, ६९५, १९
 महात्म्यमन्त्रादि १५-१

विहितवेदि ७५१-११
 विष्णुवेदि ७५२-२०
 मन्त्राणि १६-९
 मन्त्रादि ४३७-१
 मन्त्रोदक ३९-१७
 मन्त्रोपम १५०-११
 मन्त्र ६९७-११
 मन्त्रोदक ५१०-१०
 मन्त्रोपम ६३६-१५
 मन्त्र २५९-२७
 मन्त्रोपम ६९४-१ (४)
 मन्त्रोपम ३५-८, ३३९-८, २८२-१८, २८३-१, ३०१, १३,
 ३३४-१२
 मन्त्राणि ३-४
 मन्त्रादि ५१-९
 मन्त्रोपम २५९-२७
 मन्त्रादि २२२-२३
 मन्त्रोदक २२-३२
 मन्त्रादि ५३६-१७
 मन्त्रोपम १७२-११
 महा २३-४
 महात्म्यमन्त्रादि १३२-१३
 महात्म्यमन्त्रादि ६३३-१
 महात्म्यमन्त्रादि १४९-१४
 महात्म्यमन्त्रादि १३२-१६
 महात्म्यमन्त्रादि ३७७-१९
 महात्म्य ६२५-१०
 महात्म्य १००-११, १३१-१४, ५३९-१ (१)
 महात्म्य ६९४-८, ६९५-२०
 महात्म्य ११४-१५, २४२-९, ६२२-१०, ६४२-१६
 ६८१-७
 महात्म्यमन्त्रादि १७६-७, २५०-१९
 महात्म्यमन्त्रादि ४०-११, ४२-५, ४६-१३
 महात्म्यमन्त्रादि ६०५-१७ (१), ६०६-८

टीकायामनिर्दिष्टस्यलानामवतरणानां सम्पादकैः संशोधितानि स्यलानि

अमृतविन्दु-उपनिषद् २७
 आचार्यसूत्र ६३
 आवरणसूत्र ७५०
 आयुष्यसूत्रनिर्युक्ति ४७८, ५४५, ७४६, ७५४, ७५६, ७५७
 ऋग्वेद ३२, २७३
 ओपनिर्मुक्ति ७५५
 कल्पसूत्र ७५२
 गौडपादकारिका २७३
 चतुर्थब्राह्मिणिका २९
 जीवविचार ६५४
 जीवाजीवाभिगमसूत्र ६३९
 जैमिनीयमीमांसासूत्र ४८, ७९, ८०, ९२, ७२१, ७४४.
 *तरुसंघट्टकारिका ६, ११, १८, १९
 तावसंघट्टकारिका १८१, १८५, १८६, २०२, २०३, २०६, २०७
 २०८, २०९, २१०, २११, २१२, २१४, २१५, २१६, २२४,
 २२५, २२६, २२७, २२९, २३२, २८०, २८३, ३०१, ३०२
 तारुकापीथिमसूत्र ५९, ८०, ९३, ४१३, ५५२, ५५३, ५९५,
 ६३६, ६५१, ६५६, ७३२, ७३५, ७३७, ७४७
 *धन्याद्योक्त १३३
 म्यादसंघट्टसूत्र ९७, ११९, १७७, १७८, ४७७, ५१८, ५२३,
 ५३१, ५६०, ५७८, ६६९, ६८३, ७०४, ७२०
 म्यादसंघट्ट ३, ३५३, ५०८, ५९३
 म्यादसंघट्ट ८०, ९९, १००, १०१, १०६, ११४, १३३, १७८,
 २००, २०१, २०४, ६६८
 यजुर्वेदसूत्र ७४९, ७५१
 अग्नितीवसूत्र १९०, १२५, ४०६, ७२१
 ऋग्वेदसूत्र ६९, १३३
 शतसूत्र ६०८
 इन्द्रसूत्र ६४, ७४९
 स्यादसंघट्ट ६६१, ६८५

प्रशास्त्रपादभाष्यरुन्दती ७००, ७०८
 बृहदारण्यक उपनिषद् ३२, २७३, २७९, ७३१
 भगवतीसूत्र ६२५, ६३१, ६३५
 भगवद्गीता ९८, १५०, ३१०
 मामहालंकार १८६
 महाभारत-आदिपर्व १५३, ७११
 *याज्ञवल्क्यस्मृति ४५९, ४७५
 वाक्यपदीय ७०, १७७, २२२, ३१५, ३१६, ३७९, ३८०, ४३५,
 ४८९, ५३८
 वात्स्यायनन्यायभाष्य १२०, १२६, १६१, १७८, ५३१, ५३३,
 ५४१, ५६२, ५६३, ७२१
 *विज्ञप्तिमानताविधि १०५, ३७६
 विशेषावदयकभाष्य ६०८
 वैशेषिकदर्शनसूत्र १००, १०३, १०५, ११३, १४०, ४५२, ६३३,
 ६४७, ६५६, ६५८, ६६९, ६७२, ६८६, ७०४, ७३१
 व्याकरणमहाभाष्य १७७
 शाबरभाष्य ७१, ५०५, ५७४, ५८०
 श्लोकार्थिक ४५, ६५, ७०, १०, १६, १८, १९, २२, २३, ३४,
 ३१, ३५, ३६, ३८, ३९, ४०, ४१, ४५, ४६, ४७, ४९, ५१, ५३,
 ५४, ५५, ५६, ६०, ८८, ९०, १००, १३७, १६९, १८६, १८७
 १९०, १९१, १९३, १९५, १९६, १९६, २०१, २१३, २४०,
 २७६, २७८, ३१९, ३२१, ३४९, ३५१, ३६९, ३७७, ४०७,
 ४३५, ४३९, ४५६, ५०५, ५३५, ५३७, ५६४, ५७६, ५७७,
 ५७६, ५७७, ५७८, ५७९, ५८०, ५८१, ५८६, ६९६, ७३६,
 ७६०, ७६१, ७६३, ७६३
 शैवाभारत-उपनिषद् ४६, ९८, ३१०
 गन्मतिस्तक ३९, २०५, ६३६
 तावसंघट्टकारिका २८१, २८२, २८४, २९६, ३०७, ३०९, ४१७,
 ५०५, ७३३
 लानासूत्र ६३, ७५३
 लक्ष्मणसूत्र ७१०
 *हनुमन्तु (हनुमन्निधि) ३११
 हनुमन्तु (हनुमन्तु) ११०, ११८

*दक्षिणदिशि स्थितानि वरीचिप्रथममे
 वि ४]

सम्भवाद्गणानि सम्पादकीयानि च टिप्पणानि ।

भा

भा - टिप्पण ३-१,५,६,१३-११

ग

ग - टि ३-१,३-४,५,९-११; १०-४,५,१२-४,५;
१५-१,१७-१,३,११२-५,१०-४,६,११-१,३,६-६;
१४-१,२८-४,११-५,१३-१,५,१०-१,४,१२-१,४८-
१;

घ

घ - टि ३२,४-६,१,१५,३१,५-६,१०,१५,१६,१०,११;
३२९-१,३,६,५,११,३०,७-४,५,११,३२,८-१;
४००-५,५,११; ४१२-१,४०२-४,१०,१५,४०३-४,
६,१०-४,०४-६,५,११; ४०५-५,१४,४०६-५,४०७-६,
११,४११-६,४१४-१,६१५-१,४१६-६,४२०-११;
४१७-४,१,५,४२२-१,४२३-१,५,१०,१६,१५;
४२५-१,३,६,६,१५,१६,१७,१८,४२६-१,४,१४,
१५,४२७-६,४३०-५,४३१-१,४३२-५,६,१०,
११,१२,४३३-१,५,६,१,४३४-६,६,११,११,४३५-
६,४३६-४,५,११,१२,१४,४३७-५,४३८-१,१;
४३९-१,१,११,१५,१६,१०,४४०-५,६,११,४४१-
६,४४२-१,४४३-१,२,४,४४८-१,४४९-२,६,४४७-
५,६,४४८-१,४,६,६,४४९-६,६,४५०-२,४,६,११;
४५४-१,५,४५६-१,४५७-१,१०,११,११,४५९-१;
४६०-६,४६१-१,४६२-१,२,१,१,४६३-१,२,१,१,११;
४६४-१,१,५,६,१०,११,४६५-१,२,५,६,१०;
४६८-१,४,५,६,११,१४,१५,४६९-१,२,१,१,४,
४७०-५,४७१-१,५,४७२-१,६,१०,११,११;
४७४-५,४७६-१,२,१,१,५,४७७-१,५,१०,११,४७८-
१,१,४,५,४७९-५,१,५,१०,११,४,५,१०,११;
५,१०,५,१०,१०,५,६,५,१०,१०,१०,१०,१०,१०,११;
५०८-१,५,१,१०,११,१२,१३,१४,१५,१६,५०९-
१,१,४,५,६,१०,११,५१०-४,५११-१,१,५,६,६;
५१२-४,५,६,६,१०,११,१४,१०,१६,१०,५१३-१,६,
६,१,११,१२,१५,५१४-१,१,१,१०,११,१५,५१५-१,
५,११,५१६-५,५१७-१,५,११,१४,५१८-१,१,१;
५१९-६,१,१०,११,१२,११,५२०-१,५,५२१-१,१,१;
५२२-१,१,१,६,६,५,२३-१,२,१,१,५,६,१०,११;
१०९ पं ५०

५२४-१,१,५,१०,५२५-१,५,२३-१,५,१,५२७-१,
१,१३,१३,१,५,२८-१,१,१,४,५,१०,५२९-१,६,१,
१०,११,१०,५३१-६,५३२-१,५३३-५,११,५३८-
१,५,५,१,१०,५३९-१,५,६,११,११,५४०-१,१;
५४१-४,५,५,६,५४२-१,५,५,६,१०,११,११,११,
१४,५४३-१,१,५,६,५,१०,१४,१५,१६,५४४-१,
५,६,१०,१२,५४५-६,५,६,१०,११,११,५४६-१,
१२,११,५४७-१,१,४,५,६,१२,१५,१६,१७,५४८-१,
१,४,६,६,५,५४९-४,५,५,१,१०,११,१३,१४,५५०-
१,५,५,१,५५१-१,५,११,५५४-६,५५५-१,४,१,०,
११,५५६-६,५,६,११,११,५५९-१,१,५६०-५;
५६१-१,१,५६२-१,५,५६३-१,५,१०,१३,१५,१५;
५६४-१,२,५,६,६,१,३,६,१०,११,१३,१४,१५,
१६,१०,५६६-५,६,५,६,७-१,२,६,७,१३,१६;
५६९-१,६,१,७,७-१,५,७-१,७,१०,७-१,५,७,७-६,
११,५७३-६,१,७,७-१,११,१४,५८०-२,५,५८१-१,
५,१,११,१२,५८२-४,६,५८३-१,५,५८४-१,०,११;
५८५-१,२,४,५,५,५८७-१,५,५८८-६,१,५,७,५९०-
४,६,६,५,५९१-१,१,११,१३,५९२-६,१,०;
५९३-१,४,५,६,१०,११,१२,५९४-१,५९५-४;
५९६-१,६,०,५-५,६,५,०,६-१,१,६,०-५,६,०-६,
१४,६११-१,६,६,६-१,४,६,६-१,४,५,६,६-१,४,५,
६,५,६,६-१,४,५,६,६-१,६,६-१,१,१,६,५;
७२७-१.

भा

भा - टिप्पण २-१,५,६,१३-१,१०-५,६-८-२,५,६; ३-५;
४-१,४८-६,१०; ५-५,७-२,६,७-१,६-१; ६-५-६-६;
७-६-६,११,१०; ८-७-४,१४,४०-१,४,४-२,३;
४-३-१९.

ग

ग - टिप्पण १८-१०; ४८-५,६,७-५,७-५,७-६;
९८-१,५,१०-४,५,१०-१५,१०-६,१,१०,
१६,१०,११; ३९६-१,६,११; ३९७-४,५,५,१,५;
४००-११,४०१-१; ४०२-१०,११,१५,४०३-४,६,
१०,४०४-५,६,६,११,४०५-५,१,४०६-५,४१०
११; ४१२-६,४१४-६,१२,४१५-१,४,५,४
४१९-६,१२,४२०-१,६,५,१२,१३,१५,
५,४२२-१,१,४,२,४-१,३,६,५,५,६,
१०९ पं ५०

१४, १६, १७, १९; ४२४-५, ८, १४; ४२५-६, ८, ९, १५,
 १६, १७, १८; ४२६-२, ४; ४२७-१६; ४२८-९; ४२९-२;
 ४३०-७, ८; ४३१-१, २, ३; ४३२-५, ८, १०, ११, १३;
 ४३३-२, ४, ८, ९; ४३४-८, ११, १२.

ख

स० टि० ४०६-५; ४१०-८, ११; ४१२-६; ४१४-२; ४१५-
 २; ४१९-८; ४२०-१२, १३; ४२१-४, ६, ७; ४२२-१,
 ३; ४२३-१, ५, १०, १६; ४२४-१३; ४२५-६, ८, ९, १५,
 १६, १७, १८; ४२६-२, ४, १४, १५; ४२७-६; ४३०-७;
 ४३१-१; ४३२-५, ८, १०, ११; ४३४-३, ६, ८, ११, १२;
 ४३५-६; ४३७-५; ४३८-१, २; ४३९-१, २, १२, १५,
 १६, १७; ४४०-७, ८, ९; ४४१-६; ४४५-२; ४४७-१, २,
 ४, ४४८-१; ४६६-२, ६; ४६७-५, ६, ९; ४६८-१, ४, ६;
 ४७१-६, ८; ४७२-२, ४, ६, ११, १२; ४७४-२, ५; ४७६-
 २, ९; ४७७-२, १०, ११, १३; ४७९-१; ४८१-१, २;
 ४८२-१, २, ४; ४८३-१, २, ४, १२; ४८४-१, २, ५, ८,
 १०, ११, ४८५-१, २, ५, ८, ९, १०; ४८६-२, ४, ५, ६, ९,
 ११, १४, १५, ४८७-१, २, ४, ५, ४८८-२, ५, ४८९-५,
 ५००-०, ९, १०, ११-१, २, ५, ५, ५, ५, ५, ५, ५, ५, १३;
 ५०३-२, ३, ५, ५, ५, ५, ५, ५, ५, ५, ५, ५, ५, ५, ५, ५,
 ५, ५, ५, ५, ५, ५, ५, ५, ५, ५, ५, ५, ५, ५, ५, ५, ५, ५,
 ५, ५, ५, ५, ५, ५, ५, ५, ५, ५, ५, ५, ५, ५, ५, ५, ५, ५,
 ५, ५, ५, ५, ५, ५, ५, ५, ५, ५, ५, ५, ५, ५, ५, ५, ५, ५,
 ५, ५, ५, ५, ५, ५, ५, ५, ५, ५, ५, ५, ५, ५, ५, ५, ५, ५,
 ५, ५, ५, ५, ५, ५, ५, ५, ५, ५, ५, ५, ५, ५, ५, ५, ५, ५,
 ५, ५, ५, ५, ५, ५, ५, ५, ५, ५, ५, ५, ५, ५, ५, ५, ५, ५,
 ५, ५, ५, ५, ५, ५, ५, ५, ५, ५, ५, ५, ५, ५, ५, ५, ५, ५,

५, ७, ८; ५४२-२, ४, ५, ६, १०, ११, १३, ११, १५, १६,
 १, २, ५, ६, ७, ९, १०, ११, १३, १५, १६, १७, १८, १९,
 १२; ५४५-६, ७, ८, ९, १०, ११, १४, १५, १६, १७, १८,
 ५४७-१, २, ४, ५, ९, १३, १४, ५४८-२, ४, ५, ६, ७,
 ५४९-४, ५, ७, ९, १०, ११, १२, १४; ५५०-१, ३,
 ५५३-१, ७, १२; ५५६-६, ७, ९, ११; ५५९-५, ११, १२,
 ५६२-६, ७, ५६६-५, ६; ५६७-१, ३, ५६९-१, ३,
 ५७०-१; ५७३-२, ५, ७, ८-१, १२, ५७५-१, ३, ५, ७,
 ५, ११; ५७८-२, ९, ५८०-१, ५, १०, ५, ९, १०-१, ३, ५, ७,
 ५९४-२; ५९७-१, ६, ७, ५, ५, ५, ५, ५, ५, ५, ५, ५, ५, ५,
 २, ४, ६, ७.

घ

वि० टिप्पण २५-५, ९, १७-१; १०६-१, १; १०७-५, १, ३;
 ३.

ङ

संगारुह टिप्पण ७-१, १; १२-१; १३-१, १३-१,
 २०-२, २२-४, २४-४, २८-१; २९-५, १०-५, ११,
 १४; ३१-२, ४, ५, ८; ३२-१, ५, ९, १३-६, ११-९,
 ४१-१, ४४-१; ४५-१, ५२-७; ५०-५, ८, ९, ११-१,
 ५; ५१-२; ५२-८-४; ५३-९; ५४-१, ५४-२,
 ५४-७, ५; ५५-१; ५६-१; ५७-१, ५७-२, ५७-३,
 ५७-४, ५७-५; ५८-१, ५८-२, ५८-३, ५८-४, ५८-५,
 ५८-६, ५८-७, ५८-८, ५८-९, ५८-१०, ५८-११, ५८-१२,
 ५८-१३, ५८-१४, ५८-१५, ५८-१६, ५८-१७, ५८-१८,
 ५८-१९, ५८-२०, ५८-२१, ५८-२२, ५८-२३, ५८-२४,
 ५८-२५, ५८-२६, ५८-२७, ५८-२८, ५८-२९, ५८-३०,
 ५८-३१, ५८-३२, ५८-३३, ५८-३४, ५८-३५, ५८-३६,
 ५८-३७, ५८-३८, ५८-३९, ५८-४०, ५८-४१, ५८-४२,
 ५८-४३, ५८-४४, ५८-४५, ५८-४६, ५८-४७, ५८-४८,
 ५८-४९, ५८-५०, ५८-५१, ५८-५२, ५८-५३, ५८-५४,
 ५८-५५, ५८-५६, ५८-५७, ५८-५८, ५८-५९, ५८-६०,
 ५८-६१, ५८-६२, ५८-६३, ५८-६४, ५८-६५, ५८-६६,
 ५८-६७, ५८-६८, ५८-६९, ५८-७०, ५८-७१, ५८-७२,
 ५८-७३, ५८-७४, ५८-७५, ५८-७६, ५८-७७, ५८-७८,
 ५८-७९, ५८-८०, ५८-८१, ५८-८२, ५८-८३, ५८-८४,
 ५८-८५, ५८-८६, ५८-८७, ५८-८८, ५८-८९, ५८-९०,

१४, १६, १७, १९; ४२४-५, ८, १४; ४२५-६, ८, ९, १५,
१६, १७, १८; ४२६-२, ४; ४२७-१६; ४२८-९; ४२९-२;
४३०-७, ८; ४३१-१, २, ३; ४३२-५, ८, १०, ११, १३;
४३३-२, ४, ८, ९; ४३४-८, ११, १२.

ख

सं. टि० ४०६-५; ४१०-८, ११; ४१२-६; ४१४-२; ४१५-
३; ४१९-८; ४२०-१२, १३; ४२१-४, ६, ७; ४२२-१,
३; ४२३-१, ५, १०, १६; ४२४-१३; ४२५-६, ८, ९, १५,
१६, १७, १८; ४२६-२, ४, १४, १५; ४२७-६; ४३०-७;
४३१-१; ४३२-५, ८, १०, ११; ४३३-३, ६, ८, ११, १२;
४३४-६; ४३५-५; ४३६-१, ३; ४३९-१, ३, १३, १५,
१६, १७; ४४०-७, ८, ९; ४४१-६; ४४१-२; ४४७-१, २,
४, ४४८-१; ४४६-३, ६; ४४७-५, ६, ९; ४४८-१, ४, ६;
४४९-६, ८; ४५२-२, ४, ६, ११, १२; ४५४-२, ५; ४५६-
३, ९; ४५७-३, १०, ११, १३; ४५९-१; ४६१-१, ३;
४६२-१, ३, ९; ४६३-१, २, ३, ४, १२; ४६४-१, ३, ५, ८,
१०, ११; ४६५-१, २, ७, ८, ९, १०; ४६६-३, ४, ५, ८, ९,
१३, १४, १५; ४६७-१, ३, ४, ५; ४६८-३, ५, ४६९-५;
५००-७, ९; ५०१-१, २, ४, ५, ५०२-५, ६, ७, ९, १३;
५०३-२, ३, ७, ५०४-१, २; ५०५-३, ४, ५, १०; ५०६-४,
५, ६, ७, ८; ५०७-१, ३, ७, १०, ११; ५०८-७, ९, १०, ११,
१३, १४, १५, १९; ५०९-३, ४, ७, ८, १०, ११, १२-
४, ५, ६, ९, ११, १३, १४; ५१०-१, ३, ५, १०, ११,
१०; ५११-३, ७, ११; ५१६-७, ९; ५१७-७, ११, १४, १५;
५१८-३, १, ५, ११; ५१९-६, ९, १०, ११, १३, १४; ५२१-३;
५२२-३, ६, ८, ९, ११, १२, १३, १४, १५, १०, ११;
५२३-३; ५२४-५; ५२५-१, ७, ९; ५२७-३, ६, १२, १३,
१४; ५२८-३, ६, ८, ९, १०; ५२९-३, ६, ९, १०, १३,
१४; ५३०-६; ५३१-३; ५३२-७, ११; ५३३-३, ५, ७, ९,
१०; ५३४-१, ७, ८, १२, १३; ५३५-१, २, ८, ९; ५३६-६,

५, ७, ८; ५४२-३, ४, ५, ६, १०, ११, १३, १३, १४; ५४३-
१, २, ५, ६, ७, ९, १०, ११, १२, १५, १६; ५४४-१, ५, १०,
१३; ५४५-६, ७, ८, ९, १०, ११, १४, ५४६-२, ११, १३;
५४७-१, ३, ४, ७, ९, १२, १७; ५४८-२, ४, ५, ८, ९, १०;
५४९-४, ५, ७, ९, १०, ११, १२, १४; ५५०-३, ४, ५;
५५३-१, ७, १२; ५५८-६, ७, ९, १३; ५६०-५, ५६१-६,
९; ५६२-६, ७; ५६६-५, ६, ५६७-१, २; ५६९-३, ६;
५७०-१; ५७३-३; ५७८-१, १२; ५८०-५, ५८१-३, ५,
९, ११; ५८३-९; ५८८-१५, १७; ५९१-३, ३, १३;
५९४-२; ५९७-१; ६०५-४, ५; ६१४-१४, १५; ६१५-
३, ४, ६, ७.

घ

सं. टिप्पण २५-५; २७-३; १०६-२, ६; १०७-१; १०८-३.

च

सं. टिप्पण ७-१०, ९-१२; १२-६; १६-१; १९-३, ४;
२०-३; २२-४; २४-४, ५, २८-१; २९-५; ३०-५, ११,
१४; ३१-२, ३, ४, ५, ८; ३२-१, ५, ९; ३३-१; ३४-१;
४१-१, ४४-३; ४६-१, ५, २-७; ५०-५; ८७-१; १००-
७; ११४-३, ११८-४; ११९-९; १२०-१; १४२-१;
१४३-७, ९; १६९-१; १७७-१; १७९-१, २, ७, १४, १५;
२२१-७, २४८-१, २, ५, ७-३; २५१-१४, २८०-६;
३३८-१५, १९; ३४२-३; ३४३-७; ३४४-५; ३४५-११;
३५७-१८; ३७०-१; ३९६-४, ४००-१, ४११-१, ३;
४२१-१; ४२३-६; ४२४-७, ५; ४३३-१, ४४८-६;
५०२-१, ५, ११, १४; ५०९-१३, १४; ५१०-५, ११, १२-३;
५११-१, ६, ११, १२, १३, १४, १५, १६, १७, १८, १९, २०, २१;
५१२-१, ६, ११, १२, १३, १४, १५, १६, १७, १८, १९, २०, २१;
५१३-१, ६, ११, १२, १३, १४, १५, १६, १७, १८, १९, २०, २१;
५१४-१, ६, ११, १२, १३, १४, १५, १६, १७, १८, १९, २०, २१;
५१५-१, ६, ११, १२, १३, १४, १५, १६, १७, १८, १९, २०, २१;
५१६-१, ६, ११, १२, १३, १४, १५, १६, १७, १८, १९, २०, २१;
५१७-१, ६, ११, १२, १३, १४, १५, १६, १७, १८, १९, २०, २१;
५१८-१, ६, ११, १२, १३, १४, १५, १६, १७, १८, १९, २०, २१;
५१९-१, ६, ११, १२, १३, १४, १५, १६, १७, १८, १९, २०, २१;
५२०-१, ६, ११, १२, १३, १४, १५, १६, १७, १८, १९, २०, २१;
५२१-१, ६, ११, १२, १३, १४, १५, १६, १७, १८, १९, २०, २१;
५२२-१, ६, ११, १२, १३, १४, १५, १६, १७, १८, १९, २०, २१;
५२३-१, ६, ११, १२, १३, १४, १५, १६, १७, १८, १९, २०, २१;
५२४-१, ६, ११, १२, १३, १४, १५, १६, १७, १८, १९, २०, २१;
५२५-१, ६, ११, १२, १३, १४, १५, १६, १७, १८, १९, २०, २१;
५२६-१, ६, ११, १२, १३, १४, १५, १६, १७, १८, १९, २०, २१;
५२७-१, ६, ११, १२, १३, १४, १५, १६, १७, १८, १९, २०, २१;
५२८-१, ६, ११, १२, १३, १४, १५, १६, १७, १८, १९, २०, २१;
५२९-१, ६, ११, १२, १३, १४, १५, १६, १७, १८, १९, २०, २१;
५३०-१, ६, ११, १२, १३, १४, १५, १६, १७, १८, १९, २०, २१;
५३१-१, ६, ११, १२, १३, १४, १५, १६, १७, १८, १९, २०, २१;
५३२-१, ६, ११, १२, १३, १४, १५, १६, १७, १८, १९, २०, २१;
५३३-१, ६, ११, १२, १३, १४, १५, १६, १७, १८, १९, २०, २१;
५३४-१, ६, ११, १२, १३, १४, १५, १६, १७, १८, १९, २०, २१;
५३५-१, ६, ११, १२, १३, १४, १५, १६, १७, १८, १९, २०, २१;
५३६-१, ६, ११, १२, १३, १४, १५, १६, १७, १८, १९, २०, २१;
५३७-१, ६, ११, १२, १३, १४, १५, १६, १७, १८, १९, २०, २१;
५३८-१, ६, ११, १२, १३, १४, १५, १६, १७, १८, १९, २०, २१;
५३९-१, ६, ११, १२, १३, १४, १५, १६, १७, १८, १९, २०, २१;
५४०-१, ६, ११, १२, १३, १४, १५, १६, १७, १८, १९, २०, २१;
५४१-१, ६, ११, १२, १३, १४, १५, १६, १७, १८, १९, २०, २१;
५४२-१, ६, ११, १२, १३, १४, १५, १६, १७, १८, १९, २०, २१;
५४३-१, ६, ११, १२, १३, १४, १५, १६, १७, १८, १९, २०, २१;
५४४-१, ६, ११, १२, १३, १४, १५, १६, १७, १८, १९, २०, २१;
५४५-१, ६, ११, १२, १३, १४, १५, १६, १७, १८, १९, २०, २१;
५४६-१, ६, ११, १२, १३, १४, १५, १६, १७, १८, १९, २०, २१;
५४७-१, ६, ११, १२, १३, १४, १५, १६, १७, १८, १९, २०, २१;
५४८-१, ६, ११, १२, १३, १४, १५, १६, १७, १८, १९, २०, २१;
५४९-१, ६, ११, १२, १३, १४, १५, १६, १७, १८, १९, २०, २१;
५५०-१, ६, ११, १२, १३, १४, १५, १६, १७, १८, १९, २०, २१;

कान्यकुब्ज ७१२-२.
 कान्यकुब्ज २०४-१९; ५३३-२; ५६९-७; ६६१-२.
 कान्यकुब्ज २७१-४.
 कान्यकुब्ज ६४५-१.
 कान्यकुब्ज १७२-२; २२६-९; ४०६-३.
 कान्यकुब्ज ४८७-५; ५५८-१४; ५६९-३;
 (कुलो धर्मदीर्घ)
 कान्यकुब्ज ६३१-४.
 कान्यकुब्ज ४६१-३.
 कान्यकुब्ज १८९-१४; १९९-१९; २०४-१९; ५३३-२;
 ५५९-१०; ५८०-१.
 कान्यकुब्ज ६-१; ५७५-२;
 कान्यकुब्ज ५९७ धी ६०४-१.
 कान्यकुब्ज ६५२-१.
 कान्यकुब्ज ५७८-१४.

४

कान्यकुब्ज १३१-२.
 कान्यकुब्ज ५९२-६-७१०-५.
 कान्यकुब्ज ५५५-१.
 कान्यकुब्ज २१६-४.
 कान्यकुब्ज ३३३-१, ५, ६, ३३९-१, ५, ३८३-६.
 कान्यकुब्ज ६२०-७.
 कान्यकुब्ज (वि. वि.) ४१३-१.

५

कान्यकुब्ज ६०५-६.
 कान्यकुब्ज ६०६-३.
 कान्यकुब्ज ६०७-१०.
 कान्यकुब्ज ६०८-६०.
 कान्यकुब्ज ६०९-६.
 कान्यकुब्ज ६१०-६ ३३९-४ ६०६-९.
 कान्यकुब्ज ६११-५.
 कान्यकुब्ज ६१२-६.
 कान्यकुब्ज ६१३-६.

६

जैनाग्र ५५९-१०.
 जैनाग्र ५५९-१०.
 जैनेन्द्रव्याकरण ४६१-२; ६५२-१.
 जैनेन्द्र ५३४-९.
 जैनेन्द्र ५४०-३; ५९७-२.
 कान्यकुब्ज २३-३; २७१-५.
 कान्यकुब्ज ५५३-३३; ५९७ धी ६०४-१, ५०९-१, ५१०-१, ५११-१; ६१७-१; ६१८-१; ६१९-१.
 कान्यकुब्ज ७४२-१.
 कान्यकुब्ज ६५२-१.

७

वीकाह ३१५-२.

८

तल्लोपिनी ६५२-१.
 तल्लोपिनी १००-४; १७३-१; १७४-१, ६, ११;
 १७५-१, ४; १७६-५, ६, ९; १७७-१, ५, १७८-६, ९;
 १७९-१, ४; १८०-१, ६, ११; १८१-१, ६, ११;
 १८२-१, ६, १०, ११, १४, १५; १८३-१, १०, ११;
 १८४-६, ७, ८, १५, १६; १८५-१, ३, ४, ५, ६, ९, १०;
 ११, १३, १८७-१, ६, ९, ११, १४, १५, १६, ११, ११;
 १८८-४, ७, ९, १३, १५, १६, १८९-१, ३, ५, ११, १६, १६;
 १९०-१, ३, ६, १०, ११, १५, १६, १९१-१, ३, ५, १०, ११;
 ११, १६, १९२-१, ३, ५, १०, ११, १६, १९३-१, ६, १०;
 १०, १०, १९४-१, ३, ५, ६, १९५-१०, ११, १६, १६;
 १९६-१, ६, १०, १९७-१, ३, ५, ६, १९८-१, ६, १०;
 १९, १९९-१, ६, ११, १६, २००-१, ११, २०१-१, ५, ६;
 ११, ११, २०२-१, ६, १०, २०३-१, ६, ११, २०४-१, ५, ६;
 २०५, २०६, २०७, २०८, २०९, २१०, २११, २१२-१, ५, ६;
 २१३-१, ५, ६, २१४-१, ५, ६, २१५, २१६, २१७-१, ५, ६;
 २१८-१, ५, ६, २१९, २२०-१, ५, ६, २२१-१, ५, ६;
 २२२-१, ५, ६, २२३-१, ५, ६, २२४-१, ५, ६, २२५-१, ५, ६;
 २२६-१, ५, ६, २२७-१, ५, ६, २२८-१, ५, ६, २२९-१, ५, ६;
 २३०-१, ५, ६, २३१-१, ५, ६, २३२-१, ५, ६, २३३-१, ५, ६;
 २३४-१, ५, ६, २३५-१, ५, ६, २३६-१, ५, ६, २३७-१, ५, ६;
 २३८-१, ५, ६, २३९-१, ५, ६, २४०-१, ५, ६, २४१-१, ५, ६;

३३२-२१; ३३३-६; ३३३७-२१, ११, १२; ३५८-२२;
 ३७९-११; ३८१-२, ३, ४, ९, ११; ३८२-६, ९, १०, १२,
 १३, १५; ३८३-५, ६; ३८४-१, २, ६, ११, १४, ३८५-
 १७, ४३५-१, २, ४३७-७, ४८८-९; ४७७-५; ५३३-
 २; ५३७-१, २; ५५९-१०; ५६९-७; ५७४-६, ७;
 ५७५-१, २, ४; ५७६-१, ४, ६, ७, ८; ५७७-१, २, ८;
 ५७८-१४; ५७९-२, ३, ५; ५८०-२, ७, ८, ९; ५८१-
 ६, ८, ९, १०; ५८२-३, ७, ८, १०, ११, ५८३-२, ४, ६,
 ७, ५८४-२, ४, ५, ८; ५८५-११; ५८६-१०, १३, १५;
 ५८७-१, ५; ५९०-२; ६४४-१, ६; ६७७-४, ५; ६८८-
 ५, ६, ७, ८, ९; ६९९-२, ६, ७, १०, ११; ६९०-१, ३, ४, ६,
 ७, १०, ११; ६९१-१, ४, ५, ६; ६९२-२, ४, १०, ६९३-
 १, ३, ४, ५, ६, ७, ६९४-२, ३, ६, ७, ८; ६९५-४, ५, ६;
 ६९६-१, २, ४, ५, ६९७-२, ४, ६९८-२, ५, ६; ६९९-
 २, ५, ६७०-१, २, ५; ६७१-२, ३; ६७२-२, ४, ६७३-१,
 ३, ६, ७, ६७४-५, ६, ७, ८, ९; ६७५-२, ४; ६७६-१;
 ६७७-१, २, ३, ४; ६७८-१, ३, ४, ६७९-२, ४, ६, ८;
 ६८०-१, ४, ८, ९; ६८१-१, २, ५; ६८२-२, ४, ५, ६; ६८३-
 १, २, ३, ६८४-१, ३, ४, ५; ६८५-४, ५; ६८६-१, ३, ४, ५,
 ६, ७, ६८८-१, २, ३, ४, ६९३-१, २, ४; ६९४-२, ६, ८;
 ६९५-१, ३, ६९७-१, ६९८-१, २, ४, ६९९-२, ४;
 ७००-१, ३, ५, ६, ७, ८; ७०१-४, ७; ७०२-१, ३, ४, ६,
 ७, ८, १; ७०३-२, ४, ५, ७, ८; ७०४-२; ७११-६, ८;
 ७१२-२, ३, ६; ७१३-१, ३, ४, ५, ८, ९, ११; ७१४-१, २,
 ३, ७१५-२, ६, ८; ७१६-१, ३, ५, ६; ७१७-२, ४, ५, ६.

तत्पार्थिव्या ७७१-१; ७७३-५; ७७४-२, ५, ११, १५,
 १७; ७७५-६; ७७६-१; ७७७-८, १०; ७७८-७; ७७९-
 २, ५; ७८०-४, ५, १०; ७८१-३, १०, ११, १२, १६, १७;
 ७८२-६, ८; ७८३-३, ५, ९, ११, १५; ७८५-१, २, ११,
 १२; ७८६-१, ११, ७८७-४, ५, ८; ७८८-१, ६, ८, १०,
 ११; ७८९-७, १४; ७९०-१४, ७९१-५, ६, ९, १४;
 ७९२-३, ८; ७९३-२, ५, ७९४-२, ४, १०, १६, ७९५-
 १२, १४, ७९६-२, ६, ११, १६, १९, २०, ११; ७९७-१,
 ११, १२, १३; ७९८-२, ६, ८, १०, १२, १६, १८, २०;
 ७९९-१, १३, १५; ८००-१, ३, ५, ७, ११, २०१-७, ९,
 २०२-४, ६, ७, १०, १३, २०३-४, ५, ११, १४, २१, २०४-
 १६, २०५-७, २०६-११, १९, २१, २०७-१, १४, २०८-
 ३, १३, १५, २०९-६, १९, २१०-४, १७, २११-५, ६;
 २१२-९, २१३-७, ८, ११, १२, १४, २१४-१०, २१५-६,
 १८, २०; २१६-११, १८, २१७-१, ४, ६, ८, १०, १३, १५;
 २१८-१४, १५, १०, ११; २१९-२, ४, ८, १३, १६, १७,
 ११; २२०-२, ९; २२१-२, १०, ११, १६, २२२-४, ६;
 २२३-२, १०, १३, २२४-६, ९, १०, १२, १८, २२६-६,
 ९, १०, १३; २२७-७; २२८-५, १२, १५, २२९-११।

२३०-४, ८, १२, १४, २२; २३१-१; २३२-४, १५, १९;
 २३६-९; २८०-१३, १४, १५; २८१-७, ८, १०, ११, १२,
 १३, १६, १७, १८; २८२-१, २, ४, ५, ६, १३; २८३-५;
 २८४-४, ६, ११; २९३-७, ८, ९, ११; २९७-२, ३, ६, ११,
 १३; २९८-१, ४, ५, १३; २९९-४, १३; ३००-१, ७, ८, १०,
 ११, १४, १५, १६, १७; ३०१-२, ४, ५, १२, १३, १४; ३०२-
 १, ११, १३, १४; ३०३-३, ५, ६, ७, ८, १३; ३०४-४, ५, ७,
 ९; ३०५-३, ३, ११, १५, १६; ३०६-८; ३०७-३, ३, ४;
 ३०८-३; ३०९-४; ३१०-२; ३११-३; ३१२-१; ३१३-११,
 १२; ३१४-१, २, ३, ४, ६, १०; ३१५-५, ११, १४, १५,
 १७, १८; ३१६-१, ४, ७, ११; ३१७-१, ५, ८; ३१८-१,
 १०, ११; ३१९-४, ५, ७, ८, ९, १०, १५, ४००-१०; ४०१-
 ९, ४०२-३; ४०३-१, ४८०-३, ४८८-६, ४०५-३;
 ५३३-२, ५३४-१; ५५५-२; ५५६-१; ५५७-५,
 १०; ५५८-३; ५५९-१, ५६०-८; ५६१-११, ५६२-१,
 २; ५६३-२, ४, ९, १०, ६५७-३, ६, ८, ९, ६५८-१, ४;
 ६५९-१, ३; ६६०-५, ८, ९; ६६१-३, ७, १३, ६६२-३, ५,
 ६, ७, ८, ६६३-३; ६६४-१, ४, ५, ९; ६६५-१, २; ६६६-
 १, ३; ६६७-४, ७, ६६८-१, ३, ६; ६६९-३, ७, ६७०-३,
 ४, ६७१-१;
 ६७२-२, ५, ६; ६७३-२, ४, ५, ६; ६७४-३; ६७५-१, ३;
 ६७६-१, ३, ५, ६, ७, ८; ६७७-५, ६७८-३; ६७९-१, ५,
 ७, ६८०-५, १०, ६८१-२, ४, ६८२-१, ३, ५, ८; ६८३-१,
 २, ४, ५, ६८४-१, ६८५-५, ६, ८; ६८६-२, ६; ६८७-५
 ६८८-५, ६९३-१, ५; ६९४-४, ६; ६९५-१, ६९६-१;
 ६९७-१, १, ५; ७००-४; ७०१-१, ३, ५, ८, ७०२-१;
 ७०३-१, ७०४-३; ७०५-७; ७०६-२, ४, ७०७-१, ११;
 ७०८-१, ३, ५, ७०९-४, ७, ९; ७१०-१.

तत्पार्थिव्या २६१-१, ४; २६२-१, ५, ६, ७, ८, ९, १०, ११; २६३-४;
 २६४-२.
 तत्पार्थिव्या ३१७-११.
 तत्पार्थिव्या ३३१-१, ५, ७-२, ५; ३३२-१३;
 तत्पार्थिव्या ३३३-५, ७-१, ६; ३३४-५, १४;
 तत्पार्थिव्या ३३५-१, ४; ३३६-६, ६; ३३७-
 ६; ३३८-४.
 तत्पार्थिव्या ३३९-१; ३४०-१; ३४१-१, ३; ३४२-१८;
 ३४३-१; ३४४-११, ४९०-१०; ३४५-१; ३४६-
 ८, ५०८-३; ३४७-१; ३४८-१; ३४९-१; ३५०-१, ५, ६-३;
 ३५१-७, ६; ३५२-४, ६; ३५३-४; ३५४-२.
 तत्पार्थिव्या ३५५-१; ३५६-१.
 तत्पार्थिव्या ३५७-४, ६; ३५८-१, ४, ६; ३५९-४, ६, ७, ८-
 २, ३, ६, ५, ९, १०, १३; ३६०-४; ३६१-४; ३६२-१;
 ३६३-१.
 तत्पार्थिव्या (३) ३६४-७, ४; ३६५-६, ५, ६-१, ३, ५; ३६६-९;
 ५४७-६; ५४८-१; ५४९-१, ५, ७-१.

कण्ठसुता ७५२-२.
 कमलशील २०४-१९; ५३३-२; ५६९-७; ६६१-२.
 कातत्रयाकरण २७१-४.
 कापिल ६४४-२.
 काशिका १७२-२; २२६-९; ४०६-२.
 कीर्ति ४८७-५; ५५८-१४; ५६९-२;
 (लुओ धर्मकीर्ति)
 कुन्दकुन्द ६३१-४.
 कुमारसम्भव ४९१-२.
 कुमारिल १८५-१४; १९९-१९; २०४-१९; ५३३-२;
 ५५९-१०; ५८०-१.
 कुमारिलमह ६-५; ५७४-२;
 केवलज्ञानकेवलदर्शनोपयोगवर्चा ५२७ थी ६०४-२.
 केयट ६५२-१.
 कौमारिल ५७८-१४.

ग

गणरत्नमहोदधि १७२-२.
 गुणरत्नसुरि ५०५-६; ७१०-५.
 गोपाकार्य ५६५-२.
 गोपालकचरित ७१४-४.
 गोडपादकारिका २७३-१, ५, ८; २७९-१, ५; ३८३-९.
 गीतम ६५९-८.
 ग्रन्थकार (सि. वि.) ४२२-१.

ख

खण्डकान्तमत ६९३-२.
 खण्डगोमिद ६५२-१.
 खरकपंडिता ५५९-१०.
 खरकाचार्य ५५९-१०.
 खण्डशाकरण १७९-२; २७१-४; ६५२-१.
 खार्वाक ५९७-२.
 खार्वाकमत ५५४-१;
 खिलसुधी ५५८-१४.

ज

जम्बूद्वीपप्रकृति ६३५-१.
 जन्तुमत ५२१-४; ५७४-१; ५७८-१४; ६५९-८;
 ७०६-५.
 जिनमन्त्रालिप्तमाधम ५९७ थी ६०४-२; ६५३-२.
 जिनकीर्तिविमलसूत्र ६३५-१; ६३९-१.
 जिन ५४०-१; ५३३-११; ५९७-१; ६४४-२.
 जिनसंघपरिभाषा ४८०-१.
 जिनसंघपरिभाषा ५५९-१०.
 जिनसंघपरिभाषाखण्ड ३०-१.

जैनागम ५५९-१०.
 जैनाचार्य ५५९-१०.
 जैनेन्द्रव्याकरण ४६१-२; ६५२-१.
 जैमिनि ५३४-१.
 जैमिनीय ५४०-३; ५९७-२.
 ज्ञातपरमकथासूत्र ९३-२; २७१-५.
 ज्ञानविन्दु ५५३-१३; ५९७ थी ६०४-२; ६०९-१, ६;
 ६१०-९, ११; ६१७-२; ६१८-६; ६१९-१.
 ज्ञानसार ७४२-२.
 ज्ञानेन्द्रगणरत्नी ६५२-१.

ट

टीकाकार ३१५-२.

ठ

तत्त्वबोधिनी ६५२-१.
 तत्त्वसंग्रहकारिका १००-४; १७३-६; १७४-१, ८, १४;
 १७५-२, ४; १७६-५, ६, ८, ९; १७७-२, ५; १७८-८, ९;
 १०; १७९-५, ८; १८०-३, ६, ८, ११; १८१-२, १८२-४;
 १८३-३, ६, १०, १७, १८, १९; १८४-१, १०, १२;
 १८५-४, ७, ८, १५, १६; १८६-१, २, ३, ४, ५, ६, ९, १०,
 ११, १२; १८७-३, ६, ९, १२, १४, १५, १८, १९, २१, २३;
 १८८-४, ७, ९, १२, १५, १८; १८९-१, ३, ५, १२, १६, १८;
 १९०-२, ३, ८, १०, १२, १५, १८; १९१-१, ३, ४, १०, ११,
 १३, १६; १९२-१, ३, ५, ७, १०, १२, १४; १९३-१, ४, ५,
 ७, १०; १९४-१, २, ५, ८; १९५-१०, १६, १८, २३;
 १९६-१, ८, १७; १९७-२, ७, ८, १५; १९८-२, ४, ५, ७,
 १५; १९९-१, ८, १३, १६; २००-१, १२; २०१-१, ५, ६,
 ११, १२; २०२-१, ५, ९, १८; २०३-१, ७, १६, २७, २०४-
 ४, ८, ९, १४, २०; २०५-१, ४, ५, १०, १७; २०६-३, १६;
 २४, २०, २२; २०७-७, ८, १३, १८, २६; २०८-८, ९, १५,
 २४, २६; २१०-१०, १२, १३, १६, १८, २०; २११-३, १०,
 १४, १७; २१२-८, १६, १८, २२, २५; २१३-११, १०;
 २१४-७, १३, १७, २३, २४; २१५-७, १५; २१६-३, ६,
 १४, १७, २१७-३, ९, १२, १५; २१८-४, १०, १३, १६;
 २१९-१, १४, १५; २२०-२, ४, ६, १२, १३, १८; २२१-
 १, ८, १३, १५, १९; २२२-३, ५, १४, १७; २२३-१, ५, ८,
 १३, १८; २२४-१, १०, ११, १६, २०; २२५-३, ५, ११,
 १७, २३; २२६-१२, १४; २२७-१, १९, १६, १९; २२८-
 ३, ७, ११, १८; २२९-२, ११, १५, २०; २३०-१, ८, १६;
 २०; २३१-६, १२, १३, १६, १८, २०; २३२-३, १०;
 २३६-१; २३९-१४, १५, १७, १९, २०; २४३-२; २८२-
 १२, १६; २८३-२, ८, ९, १६; २८६-२, ४; २९७-११;
 २९८-१, ६, १७, १९, २९९-१, ३, ६, ८; ३००-५; ३०१-
 ११; ३०२-३, ६; ३०३-४, ५, ११, १४, १७, ३०४-६, ८,
 १०; ३०५-१४; ३०६-२, ५, ७, ९; ३२३-१२; ३२६-७

४६९-६; ५००-८; ५०७-६; ५०९-१२; ५१९-९;
 ५३८-९; ५४०-३; ५४३-१३; ५४४-१४; ५५१-६;
 ५५८-१४; ५७७-८; ५७८-१४; ५७९-५; ५९७-२;
 ६३३-१; ६४६-४; ६४८-१; ६५९-८; ६६१-२; ८;
 ६६६-५; ६६९-६; ६७२-२; ६; ६७५-२; ६; ६७६-४;
 ६८३-३; ५; ६८४-१; ६८६-१; ६९८-१; २; ६९९-२;
 ७००-२; ७०४-३; ४; ७०८-१; ७०९-१.

प्रशस्तमति ६९९-२; ७०१-६.
 प्रशस्त्यकरणज्ञ २७१-५.
 प्राकृतपिङ्गल २७१-२३.
 प्राकृतप्रकाश २७२-७, ८.
 प्राकृतमधारी २७२-८.
 प्राकृतरूपावतार २७२-८.

ब

बह्नीयविश्वकोश १७२-२; २२६-९.
 बृहत्संहिता ६५३-१.
 बृहदारण्यकउपनिषद् २७२-२; २७३-५, ७; ३८३-९, १०,
 १२; ७१५-३.
 बृहद्द्रव्यसंग्रह ४५७-३; ४७८-२.
 बृहस्पति ५०५-६; ६९७-१.
 बोधिसत्त्वोक्तार ३६६-२; ३७६-६; ५१०-१.
 बोधिसत्त्वोक्तारपञ्चिका ३७७-८; ४५५-१; ७१२-२.
 बौद्ध १९४-१६; ५४०-३; ५९७-२.
 ब्रह्मसूत्र ४६१-२; ५९७-२.
 ब्रह्मसूत्रशाङ्करभाष्य २७२-१४; २८०-१; ६४६-४.
 ब्रह्मसूत्रशाङ्करभाष्यमामवी २७८-६; ४५५-२.
 ब्रह्मसूत्रशाङ्करभाष्यशानन्दगिरिपटीका ४७२-५.

भ

भगवतीसूत्र (लुओ व्याख्याप्रज्ञप्ति) २७१-५; ४४१-१०;
 ४५५-२; ५५९-१०; ६१०-१; ६१३ १५; ६२५-१;
 ६३१-१, ४; ६३५-२, ४, ५; ६७१-७, ७१४-४;
 ७३४-१.
 भगवतीसूत्रटीका ३१७-११.
 भट्ट (लुओ कुमरिल) ६-५; ४६६-५, ५७०-३.
 भद्रवचन ४७१-७.
 भद्रवचनसिद्ध ४२२-१; ४७८-२.
 भद्रवचन ६९२-१.
 भद्रवचन ४९१-२; ५४३-११.
 भद्रवचन ४६१-१.
 भद्रव १८१-१, २०४-११.
 भद्रवचन १८१-१, ४, ५, ६, ७, २०४-११.
 भद्रवचन ७९, ७-२.
 भद्रवचन ५२२-५, ५३५-२.
 भद्रव ६५३-१.

भाष्यटीकाहस्त ६५३-३.
 भिक्षु १७५-६.
 भृगु ६५२-१.

म

मज्झिमनिकाय ३५३-११.
 मध्यमकठुति ३०९-५; ३६६-२; ३७७-८; ४५५-१.
 मनुस्मृति ६५२-१; ७३१-१.
 मलयारिहेमवन्दनसूत्र ६२०-१.
 मलयगिरियनन्दसूत्रसूत्र ५९७ धी ६०४-२.
 मलयगिरिवा ६३५-३.
 महाशक्ति ४४१-१०; ५९७ धी ६०४-२.
 मल्लिषेण ३०८-२.
 मस्करिगोशालक ७१४-४.
 महाभारत ४९१-३; ५३६-७; ६५२-१; ७११-२; ७३१-१.
 महाभाष्य १७९-१, २, ४; २२६-१; ३१६-३; ४३१-६;
 ४७५-४; ६५२-१; ६५३-२.
 महायानसूत्रालंकार ३७१-८; ३७७-१.
 माठर ७१०-५.
 माठरकृति २८१-१, २, ४, ५, ६, ९, ११, १३, १४, १८, १९;
 २८२-३, ११, १५; २८३-१; २८४-३, ४, ५, ७, ८, १०,
 ११, १२, १३; २९६-५; ३०५-८; ३०७-१, १४; ३०९-
 ४, ५, ३३-१; ७११-५; ७१२-१, ७३३-९.
 माध्यमिक ४५८-६.
 मीमांसक ५४३-१३; ५५९-१०; ६४४-३.
 मीमांसार्थज्ञ ४३१-७; ४६०-४, ४७९-४, ५५९-१०.
 मीमांसाशास्त्रभाष्य ४३-४.
 मीमांसासूत्र ५९७-२.
 मुक्तावली ५४०-३.
 मूलकल्पसूत्र ६१४-२.

य

यशोविजय १८५-१४; २११-६; २६०-९, १०; २६१-१;
 ३०८-२, ४८०-३; ५०७-६; ६३१-४; ६३३-४
 ७३९-२.
 यशोविजयवर्षाभाष्यआदया २६१-१.
 यादवपञ्चाय ५३३-२.
 यापनीयपञ्चायप्रमाणिक ६५२-३.
 यास्कनिरुक्त ६५३-३.
 योगदर्शन ३०७-८; ५९, ७-९.
 योगशास्त्र ४५८-६.

र

रामचन्द्र ५३०-८.
 रामचन्द्रवर्णिका १३०-८; ३२०-१६; ३७६-१; ४४२-११;
 ४५५-२; ४५५-१-१, ४७८-५, ४८१-११; ४८८-७;
 ५४०-१; ५४३-११; ५३०-४.

१११२ ५६९-११.
 १११३ ६३१-४.
 १११४ ६३१-१, ५४०-१; ५४१-११, ५५२-४, ७३१-१.
 १११५ ३०८-२.
 १११६ २९६-८.

२

१११७ ३०३-१; ३७७-१.
 १११८ ५५२-४, ५५३-८, ११.
 १११९ ५५२-४, ५५३-४, ५५९.
 ११२० ३७७-८.
 ११२१ ३६६-१, ४७५-४, ४७९-४, ५६८-१९, ५९२-९.

३

११२२ ६५३-१.
 ११२३ ३७९-१, १, ८, १८०-१, १, ६, ८, ११; १८१-२; ३८२-४, ६; २२२-६, ४, १५; ३३६-११, ३६१-१, २; ४३५-१, ४६१-२, ४९१-१; ५३८-८; ५४३-११; ६५३-२.

११२४ ३६६-२; ४९१-१.
 ११२५ ७३४-४.
 ११२६ ४७१-११, ५०३-४, ५२२-४, ५५९-१०; ६५९-८.
 ११२७ ३६६-१.
 ११२८ ६३६-४.
 ११२९ ३७९-१, ९.
 ११३० ६५२-१.
 ११३१ ४६९-६; ४९८-६.
 ११३२ ६५९-८.

११३३ ५५२-४, ६५३-४, ६५४-७, २९५-६; ४२२-१, ४६९-६; ५२१-४, ५२२-२, ८, ५२४-४; ५२८-५; ५३०-६; ५३१-१, ५५९-१०; ५६३-१, ५; ५६६-१, १०, ५७७-४, ५९७-२; ६५९-८, ६६९-६.

११३४ ३०८-२.
 ११३५ ५६९-४, ५७०-२.
 ११३६ ६५६-१.
 ११३७ ५३३-१.
 ११३८ ५९७-२.
 ११३९ ३३१-३२-४; ६३४-४.
 ११४० ४९१-१; ५६९-४.
 ११४१ ३२२-११.
 ११४२ ५३३-२; ५३४-१.
 ११४३ ६४४-१.
 ११४४ २७१-५.

११४५ ९३-१.
 ११४६ ५९७-१.
 ११४७ ४०१-१.
 ११४८ ४४२-२; ४७८-२; ५४०-१; ५५३-१, १०, ११; ५९७ धी ६०४-२; ६१९-४; ६५३-२; ७४६-१; ७४७-१; ७५७-१.

११४९ ३०८-७; ६२०-१; ७५०-२, ४.
 ११५० ७३३-१०.

११५१ ४५८-६.
 ११५२ ५४०-१; ५४३-११; ५५९-१०; ५७४-२; ५९७-१; ६३१-४; ६३३-१; ६५७-१.

११५३ ५५१-६; ६३३-१; ६५६-४; ६७६-४; ६८६-१; ७०४-४.
 ११५४ ६५६-४.

११५५ ३७९-१, ११, ८, १८०-१, १, ६, ८, ११; १८१-२; ३८२-४, ६; २२२-६, ४, १५; ३३६-११, ३६१-१, २; ४३५-१, ४६१-२, ४९१-१; ५३८-८; ५४३-११; ६५३-२.

११५६ ५५३-१.
 ११५७ ५९७ धी ६०४-२.

४

११५८ ६६७-२; ६९३-१.
 ११५९ ४६६-२.
 ११६० ५७७-२; ५७७-८.
 ११६१ ४८-५.

११६२ ६३२-१; ६३५-२.
 ११६३ ५७४-२.
 ११६४ ५९७-२.

११६५ ४८८-१; ५३३-२; ५७४-६; ५७६-१; ५७८-१४; ६४४-१.

११६६ ५५२-१.
 ११६७ २०-५; ५४-१; ५४०-१; ५५९-१०; ५७२-४; ५७४-१; ५९७-१; ५९७-२; ७३०-१.

११६८ ५७७-१.
 ११६९ २२२-१.
 ११७० ५०५-१; ५३४-६; ५४०-१; ५५४-२.

११७१ ५०५-१; ५३४-६; ५४०-१; ५५४-२.
 ११७२ ५०५-१; ५३४-१; ७४२-१.
 ११७३ ५०५-१; ५३४-१; ७४२-१.

११७४ ५०५-१; ५३४-१; ७४२-१.
 ११७५ ५०५-१; ५३४-१; ७४२-१.

११७६ ५०५-१; ५३४-१; ७४२-१.
 ११७७ ५०५-१; ५३४-१; ७४२-१.

४६९-६; १००-६; १०७-६; १०९-१३; ११९-९;
 १३८-९; १४०-३; १४३-१३; १४४-१४; १५१-६;
 १५८-१४; १७७-६; १७८-१४; १७९-१५; १९७-३;
 ६३३-१; ६४६-४; ६४८-३; ६५९-६; ६६१-२; ६६;
 ६६६-५; ६६९-६; ६७२-२; ६७५-३; ६७६-४;
 ६८३-३; ५; ६८४-१; ६८६-१; ६९८-३; ७; ६९९-३;
 ७००-३; ७०४-३; ७०८-१; ७०९-१.

प्रस्तावमणि ६९९-१; ७०१-६.
 प्रथमव्याकरणम् २७१-५.
 प्राकृतपिप्रल २७१-३१.
 प्राकृतप्रकाश २७२-७, ८.
 प्राकृतमञ्जरी २७२-८.
 प्राकृतरूपावतार २७२-८.

घ

वक्रोपविधकोश १७२-२; २२६-९.
 षूद्रसंहिता ६५३-१.
 षूद्रशास्त्रव्यवहार २७९-३; २७३-५, ७; ३८३-९, १०,
 १३; ७१५-३.
 चूडद्वन्द्वसमह ४५७-३; ४७८-२.
 चूडस्युक्ति ५०५-६; ६९७-१.
 बौध्दिकर्यावतार ३६६-२; ३७६-९; ५१०-१.
 बौध्दिकर्यावतारपञ्चिका ३७७-८; ४५५-१; ७१२-२.
 बौद्ध १९४-१६; ५४०-३; ५९७-२.
 ब्रह्मसूत्र ४६१-३; ५९७-२.
 ब्रह्मसूत्रशाङ्करभाष्य २७९-१४; २८०-१; ६४६-४.
 ब्रह्मसूत्रशाङ्करभाष्यभामती २७८-६; ४५५-२.
 ब्रह्मसूत्रशाङ्करभाष्यजानन्दगिरिसटीका ४७२-५.

भ

भगवतीसूत्र (जुओ व्याख्याप्रशंसि) २७१-५; ४४१-१०;
 ४५५-२; ५५९-१०; ६१०-१, ६१३ १५; ६२५-१;
 ६३१-१, ४; ६३५-२, ४, ५; ६७१-७; ७१४-४;
 ७३४-१.
 भगवतीसूत्रटीका ३१७-११.
 भट्ट (जुओ कुमारिल) ६-५; ४६६-५, ५७०-२.
 भट्टकवन्त ४७१-७.
 भद्रबाहुस्तामिन् ४२२-१; ४७८-२.
 भद्रबाहु ६५२-१.
 भद्रहरि ४६१-२; ५४३-१३.
 भावतीहर ४६१-३.
 भावह १८६-२, २०४-१९.
 भावहालहर १८६-२, ४, ५, ६, ७, २०४-१९.
 भावहालहर ५९, ७-२.
 भाष्यहर ५२२-५, ५३९-३.

भाष्यरीहासर ६५३-३.
 भिपु १७५-६.
 यगु ६५२-१.

म

मञ्जिमतनिहाय ३५३-११.
 मध्यमकवृत्ति ३०९-५; ३६६-२; ३७७-६; ४५१-१.
 मनुस्मृति ६५२-१; ७३१-१.
 मलभारिहेमवन्त्रपुरि ६२०-१.
 मलयगिरीयनन्दस्मृत्युक्ति ५९७ थी ६०४-३.
 मलयगिरीया ६३५-३.
 मलयकविन् ४४१-१०; ५९७ थी ६०४-२.
 मन्त्रियेग ३०८-२.
 मस्त्रीगोपालक ७१४-४.
 महाभारत ४९१-३; ५३६-७; ६५२-१; ७११-२; ७३१-३.
 महाभाष्य १७९-१, ३, ४; २२६-१; ३१६-३, ४; ३१६-१;
 ४७५-४; ६५२-१; ६५३-२.
 महायानसूत्रालंकार ३७१-६; ३७७-१.
 माठर ७१०-५.
 माठरवृत्ति २८१-१, २, ४, ५, ६, ९, ११, १३, १४, १६, १९;
 २८२-३, ११, १५; २८३-१; २८४-३, ४, ५, ७, ८, १०,
 ११, १३, १३; २९६-५; ३०५-८; ३०७-९, १४, ३०९-
 ४; ५३३-१; ७११-५; ७१२-१; ७३३-९.
 माध्यमिक ४५८-६.
 मीमांसक ५४३-१३; ५५९-१०; ६४४-३.
 मीमांसादर्शन ४३१-७; ४६०-४; ४७९-४; ५५९-१०.
 मीमांसाशास्त्रभाष्य ४३-४.
 मीमांसासूत्र ५९७-२.
 मुक्तावली ५४०-३.
 मूलकल्पसूत्र ६१४-२.

य

यशोविजय १८५-१४; २११-६; २६०-९, १०; २६१-१;
 ३०८-२; ४८०-३; ५०७-६; ६३१-४; ६३३-३;
 ७४९-२.
 यशोविजयतर्वाथभाष्यव्याख्या २६१-१.
 यादवप्रकाश ५३३-२.
 यापनीयसंघापगामिन् ६१२-१.
 यास्कनिरुक्त ६५३-२.
 योगदर्शन ३०७-८; ५९७-२.
 योगाचार ४५८-६.

र

रामप्रभाषि ५७०-४.
 रत्नाकरावतारिका १७०-४, ३२०-३१; ३७६-९; ४४२-३;
 ४५४-३; ४५५-१, ४, ७, ८-५; ४८२-११; ४८८-५;
 ५००-४, ५, ६, ७, ८, ९, १०, ११, १२, १३, १४, १५, १६, १७, १८, १९, २०, २१, २२, २३, २४, २५, २६, २७, २८, २९, ३०, ३१, ३२, ३३, ३४, ३५, ३६, ३७, ३८, ३९, ४०, ४१, ४२, ४३, ४४, ४५, ४६, ४७, ४८, ४९, ५०, ५१, ५२, ५३, ५४, ५५, ५६, ५७, ५८, ५९, ६०, ६१, ६२, ६३, ६४, ६५, ६६, ६७, ६८, ६९, ७०, ७१, ७२, ७३, ७४, ७५, ७६, ७७, ७८, ७९, ८०, ८१, ८२, ८३, ८४, ८५, ८६, ८७, ८८, ८९, ९०, ९१, ९२, ९३, ९४, ९५, ९६, ९७, ९८, ९९, १००.

रथिभद्र ५६९-७.
 राजमात्र ६३१-४.
 राजवार्तिक २६१-१; ५४०-३; ५४३-१३; ५५२-७, ७३५-२.
 राजकोशर ३०८-२.
 रक्षित २९६-८.

ल

लङ्घनतारसूत्र ३०३-३; ३७७-१.
 लघीयत्रय ५५२-४, ५५३-८, ९.
 लघीयत्रयवृद्धवृत्ति ५५२-७; ५५३-४, ५, ९.
 लघितयित्तराष्ट्रि २७२-८.
 लं. किकान्ययाश्रुति ३६६-३; ४७५-४; ४७९-४, ५, ५६८-१३; ५९२-९.

व

वराहमिहिराचार्य ६५३-१.
 वाक्यपदीय १७२-१, १, ८; १८०-१, २, ६, ८, ११; १८१-२; १८२-४, ६; २२२-६, ७, १५; २३६-११; ३१६-१, २; ४३५-१, ४, ६, १२, ४९१-१, २; ५३८-८; ५४३-१३; ६५३-२.

वाक्यपदीयटीका ३१६-२, ४, ९, १-३.
 वाचकउत्तमालासि ७३४-४.
 वाचसपतिमिथ ४७१-११; ५०३-७, ५२२-५; ५५९-१०; ६५९-८.

वाचस्पतिमिथटीका ३१६-२.
 वाचस्पत्यशोध ६३६-४.
 वाचस्पत्यन १७९-१, ९.
 वार्तिक ६५२-१.
 वार्तिकद्वार ४६९-६; ४९८-६.
 वास्तव्यन ६५९-८.

वास्तव्यनन्यायभाष्य ९९-५; १५३-४, १५४-७, २९५-४; ४२२-१, ४, ६, ९-६; ५२१-४, ५, २२-२, ८; ५२४-४, ५, २८-५; ५३०-६, ५३१-९; ५५९-१०; ५६३-१, ५; ५६६-१, १०; ५७७-७, ५९७-३; ६५९-८, ६६९-६.

वाग्महाशय ३०८-२.
 वारिदेवगुरी ५६९-७, ५७०-१.
 वायुपुराण ६५६-२.
 वाचस्पत्य ५३३-१,
 विहितिमात्राणिद्विष्टि ५९७-२.
 विद्यानिन्द ६३१-३२-४, ६३४-४.
 विद्यानिन्द्यामि ४९१-१; ५६९-७.
 विद्याय ३२२-११.
 विद्यायति ५३३-२; ५३४-१.
 विप्र ६४४-१.
 विराहसुत्र २७१-५.
 ११० ४० ५०

विषाकसूत्र ९३-२.
 विरोधमन्त्री ५९७-९.
 विरोधानन्दवक्यवृत्ति ४०६-१.
 विरोधानन्दवक्यभाष्य ४४२-२; ४७८-२; ५४०-३; ५५३-९, १०, १३; ५९७ धी ६०४-२; ६१९-४; ६५३-३; ७४६-१; ७४७-१; ७५७-२.

विरोधानन्दवक्यभाष्यटीका } ६०८-७, ६२०-१; ७५०-२, ४.
 विरोधानन्दवक्यभाष्यवृत्ति }

वैद्यकसिद्धि ७१३-१०.
 वैनायिक ४५८-६.
 वैशेषिक ५४०-३; ५४३-१३; ५५९-१०; ५७४-२; ५९७-२; ६३१-४; ६३३-१; ६५७-२.
 वैशेषिकसंज्ञा ५५१-६; ६३३-३; ६५६-४; ६७६-४; ६८६-२; ७०४-४.

वैशेषिकशास्त्रविधिशा ६५६-४.
 व्याख्यामहति मगधटीका (लुभो मगधटी) २७१-५.
 व्याख्यामहतिमूत्र ६१४-१२.
 व्याधि १७७-२.
 वृद्धसंख्य ५३३-१.
 वृद्धाचार्य ५९७ धी ६०४-२.

दा

दाहरसामिन् ६६७-१; ६९३-१.
 दाहराचार्य ४६१-२.
 दाहरसामिन् ५७४-३; ५७७-८.
 दाम्नानुवाचन ४८-५.
 दाहटावयन ६१२-१; ६३५-३.
 दाहटावयनव्याकरण २७१-४.
 दावय ५७४-२.
 दाहरभाष्य ५९७-९.
 दान्तराशि ४८८-१; ५३३-२; ५३४-६, ५३९-१; ५७८-१४; ६४४-३.
 दान्तिपर्यन्त ५५२-१.
 दाहरभाष्य २०-५; ५४-१; ५४०-३; ५५९-१०; ५७२-४; ५७७-३; ५७९-१; ५९७-१; ७३०-१.
 दाहरवचन ७४२-१.
 दाहवचन २२६-९.
 दाहटीका ५०५-९; ५३४-८; ५४०-३; ५५४-३.
 दाहटीकासुक्तिव्याकरण ५०५-९; ५३५-३; ७४२-१.
 दाहटीकासुक्तिव्याकरण (विष्णु) ७४२-१; ५०५-९; ७४२-१; ७४२-१.
 दाहटीकासुक्तेषु (विष्णु) ७४२-१; ५०५-९; ७४२-१; ७४२-१.
 दाहटीकासुक्तेषु (विष्णु) ७४२-१; ५०५-९; ७४२-१; ७४२-१.

४६९-६, ५००-६; ५०७-६, ५०९-१२, ५१९-९;
५३८-१, ५४०-३; ५४३-१३, ५४४-१४, ५५१-६;
५५८-१४, ५५७-६; ५७८-१४; ५७९-५; ५९७-३;
६३३-१, ६४६-४; ६४८-३; ६५९-६; ६६१-३, ६;
६६६-५, ६६९-६; ६७२-३, ६; ६७५-३, ३; ६७६-४;
६८३-३, ५; ६८४-१; ६८६-१; ६९८-१, ३; ६९९-२;
७००-३; ७०४-३, ४; ७०८-१; ७०९-१.

राजसूय ६९९-३; ७०१-६.

अन्वयाकरणार्थ २७१-५.

इतिहास २७१-२३.

इतिहासार्थ २७२-७, ८.

इतिहासार्थ २७२-८.

इतिहासार्थ २७२-८.

घ

गीतगोविन्द १७२-३, २२६-९.

गीतगोविन्द ६५३-१.

दशरथचरितम् २७२-३; २७३-५, ७; ३८३-९, १०,
११; ७१५-३.

दशरथचरितम् ४५७-३; ४७८-२.

दशरथचरितम् ५०५-६, ९, ७-१.

दशरथचरितम् ३६६-१; ३७२-९; ५१०-१.

दशरथचरितम् ३७३-६; ४५५-१; ७१२-३.

दशरथचरितम् १६५-४०-३; ५९७-३.

दशरथचरितम् ६६१-३, ५, ७-३.

दशरथचरितम् २७९-१४, २८०-१, ६४६-४.

दशरथचरितम् २७८-६, ४५५-३.

दशरथचरितम् ४३२-५.

म

महाभारत (संक्षेपम्) २७१-५, ४५१-१०;

४५५-३, ५५९-१०, ६१०-१, ६१३ १५, ६२५-१;

६३१-१, ६; ६३२-३, ४, ५; ६७१-०, ७१४-६;

७३४-१.

महाभारत ३१७-११.

(संक्षेपम्) ६-५, ४१६-५, ५, ७-३.

५३१-०.

महाभारत ४३२-१, ४३८-२.

४३२-१.

महाभारत ४३२-१, ४३३-११.

४३२-१, २.

महाभारत ४३२-१, २.

महाभारत ४३२-१, २, ३, ४, ५, ६, ७, ८, ९, १०, ११.

महाभारत ४३२-२.

महाभारत ४३२-१, २, ३, ४, ५, ६, ७, ८, ९, १०, ११.

४३२-२, ३.

माध्यमीकाल ६५३-३.

मिथु १७५-६.

शुभ ६५२-१.

म

मज्झिमनिकाय ३५३-११.

मध्यमकथा ३०९-५; ३६६-२; ३७७-८; ४५५-१.

मनुस्मृति ६५२-१; ७३१-१.

मलधारिद्वैतवचनम् ६२०-१.

मलयगिरियननिर्दिष्टा ५९७ षष्ठी ६०४-३.

मलयगिरिया ६३५-३.

मल्लारि ४४१-१०; ५९७ षष्ठी ६०४-३.

मन्त्रिण ३०८-३.

मन्त्रिणोपासक ७१४-४.

महाभारत ४९१-३; ५३६-७; ६५२-१; ७११-३; ७३१-१.

महाभाग १७९-१, २, ४; २२६-१; ३१६-३; ४३१-६;

४७५-४; ६५२-१; ६५३-२.

महाभारतमार्गलंकार ३७१-६; ३७७-१.

गाण्ड ७१०-५.

गाण्डक २८१-१, २, ४, ५, ६, ९, ११, १३, १४, १६, १७;

२८२-३, ११, १५, २८३-१; २८४-३, ४, ५, ६, १०,

११, १३, १५; २९६-५; ३०५-६; ३०७-१, १४, ३०९-

४; ५३३-१; ७११-५; ७१२-१, ७३३-३.

माध्यमिक ४५८-६.

मीमांसक ५५३-११; ५५९-१०, ६४४-३.

मीमांसादीन ४३१-७; ४९०-४, ४७९-४, ५५९-१०.

मीमांसाशास्त्रार्थ ४३-४.

मीमांसक ५५७-३.

मुद्रा ५५०-३.

मुद्रा ६५३-२.

य

यथोक्ति १८५-१४, २११-६, २१०-९, १०, २११-११;

३०८-१, ४८०-१, ५०७-६, ६३१-६; ६३३-११;

७५९-३.

यथोक्तिवचनार्थ २६१-१.

यथोक्तिवचन ५३३-३.

यथोक्तिवचनार्थ ६१३-२.

यथोक्तिवचन ६५३-३.

यथोक्तिवचन ३०७-६; ५९७-३.

यथोक्तिवचन ४०८-६.

र

राजसूय ६००-६.

राजसूय १००-६, ३००-६, ३०१-६, ४०१-६;

४०२-६, ४०३-६, ४०४-६, ४०५-६, ४०६-६;

४०७-६, ४०८-६, ४०९-६, ४१०-६, ४११-६.

५६ ५३१-५, ५८०-१; ५८१-५; ५८२-६; ५८३-११ ५८८-१; ५८८-६; ५९०-६; ५९१-१८
५९२-१, ५९३-८; ५९४-१, ५, ५९५-१, २, ४; ५९६-२ ५५६-२; ५९९-४; ७२८-१.

विश्वकोश-विश्वकोश-विश्वकोश ५९१-१०.

विश्वकोश ५९१-५

विश्वकोश ५९१-११.

विश्वकोश-विश्वकोश ५९१-१.

विश्वकोश ५९१-५; ५९१-५५.

विश्वकोश-विश्वकोश ५९१-११; ७१०-५.

विश्वकोश-विश्वकोश ५९१-१.

विश्वकोश ७११-१.

विश्वकोश ५७५-१.

विश्वकोश ५९८-६.

विश्वकोश ५९०-१; ७५७-१.

विश्वकोश ५९१-५; ५९२-१; ७२४-१.

विश्वकोश-विश्वकोश ५९०-१.

विश्वकोश-विश्वकोश ५९१-८, १, १०; ५९२-१; ५९५-२.

विश्वकोश-विश्वकोश (विश्वकोश-विश्वकोश-विश्वकोश) ५८२-११; ५८८-५; ५९२-११.

विश्वकोश-विश्वकोश २०८-१; ५९२-१; ५९३-५, ५९४-१; ५९५-१.

विश्वकोश-विश्वकोश ५-५; ७०-१; ११९-१०; १७०-४, ५; १७१-१, २, ११; १७२-१; १७३-४, ५, २०२-४, १०, १६, २०२-८, १; २४८-११; २२०-१६; २७२-१५ २७३-१२, २८०-१, ५, १०, ११, १२; २८१-११;

२८२-८, ९, १०, ११, ४०१-२; ४१५-६; ४२१-५; ४२५-२, ३; ४२७-५; ४२९-६; ४३३-५; ४३५-८; ४३९-६; ४४१-५, ४८२-१; ४८८-५; ४९१-२; ४९९-१; ५००-१, ८, १४; ५०२-५, ८, १०-१, ८;

५१२-११; ५२३-१; ५२४-२; ५२५-१, १; ५४०-२; ५४१-११; ५४२-१; ५४३-१, ५; ५४०-२; ५८७-४, ५; ५९४-४; ६१०-११; ६११-१; ६१२-१; ६१३-२; ६१४-२; ६१५-२; ६१६-१.

विश्वकोश-विश्वकोश ५२९-२; ७१७-१.

विश्वकोश ५२९-१; ५२९-१; ६२७-१; ६२९-४; ६३०-४; ७१०-५; ७११-२; ७१७-१.

विश्वकोश-विश्वकोश-विश्वकोश ५९७-४; ६०४

विश्वकोश-विश्वकोश-विश्वकोश ७१६-५.

विश्वकोश ६१७-१.

विश्वकोश ६१९-१.

विश्वकोश-विश्वकोश (विश्वकोश) ६६९-५, ६७१-१; ६८८-१०; ६२०-१४, १६; ६२१-५, ११; ६२२-११; ५९८-८; ५९९-२.

विश्वकोश ६९९-६.

विश्वकोश ६९९-६; ७११-२; ७८७-५; ५२३-२; ५७०-४; ६९२-१; ७१७-१.

विश्वकोश-विश्वकोश (विश्वकोश) ६७९-१, २.

विश्वकोश-विश्वकोश २२६-६; ५२३-६; ६८८-८.

विश्वकोश-विश्वकोश २७१-११.

विश्वकोश-विश्वकोश २२६-१.

विश्वकोश-विश्वकोश ३१६-२.

विश्वकोश-विश्वकोश ७३२-२.

विश्वकोश-विश्वकोश २७२-५, ८.

विश्वकोश-विश्वकोश ४८-५; ७७३-२; ६७९-२; ६९०-१; २२५-१४; ३१३-१, ४, ६; ३१६-२; ३८१-२; ३८७-२; ४२१-५; ४४१-५; ५६६-४; ६०५-२; ६५२-१;

६५३-२.

विश्वकोश-विश्वकोश-विश्वकोश ४२१-२; ४७१-१०; ४७९-५.

Handwritten text in the left column, top section.

Handwritten text in the right column, top section.

Handwritten text in the left column, middle section.

Handwritten text in the right column, middle section.

न्यायदर्शनशास्त्राद्यन्याय (काशी-विद्यापितास श्रेय)
 न्यायप्रवेशद्वार (बटोदरा गद्यकवच संभवमाला)
 न्यायप्रवेशद्वारसूचि (बटोदरा गद्यकवच संभवमाला)
 न्यायविन्दुप्रकरण (विन्डिलओथेका मुद्रिका नं. ७, १९१८)
 न्यायविन्दुप्रकरणटीका (विन्डिलओथेका मुद्रिका नं. ७, १९१८)
 न्यायमञ्जरी (सं० संग्रहप्रकाशो विजयनगर संभवमाला)
 न्यायकारिक (काशी-विद्यापितास श्रेय)
 न्यायकारिकशास्त्रटीका (काशी-विद्यापितासश्रेय)
 न्यायसिद्धान्तमुद्रिका (मुंबई निर्णयसागरश्रेय)
 न्यायवचनार (पाठय हेमचंद्राचार्य संभवमाला)
 न्यायवचनारटिप्पण (पाठय हेमचंद्राचार्य संभवमाला)
 पद्याभाषी (सुरत जैनविश्वश्रेय)
 पद्यासङ्गीत (भावनगर जैनधर्मप्रचारक सभा)
 पद्यासिद्धय (मुंबई राजचंद्र जैन संभवमाला)
 पराचरलाघव (विन्डिलओथेका मुद्रिका प्रथमभाग)
 परीक्षामुख (सं० धनदयालदास जैन)
 पाद्मभक्तचरितनाममाला (भावनगर सं० बेचरदास जीवरजस सोदी)
 पानिनीयव्याकरण (मुंबई निर्णयसागरश्रेय)
 पानिनीयव्याकरणभाष्य (मुंबई निर्णयसागरश्रेय)
 पानिनीयव्याकरणकारिक (मुंबई निर्णयसागरश्रेय)
 पातञ्जलयोगदर्शनवाचस्पतिविधिटीका (काशी-विद्यापितासश्रेय)
 प्रमाणनवतत्त्वलोकासङ्ग्रहसूचि (काशी-पशोविश्वय संभवमाला)
 प्रमाणवरीश (काशी-सनातन जैनसंभवमाला)
 प्रमाणमीमांसा (पूना आर्नदाथम संस्कृत प्रकाशक, रामदा-
 शार पोषीभावार)
 प्रमेयकमलमार्तण्ड (मुंबई निर्णयसागरश्रेय)
 प्रमेयकमलमार्तण्डटिप्पण (मुंबई निर्णयसागरश्रेय)
 प्रमेयसङ्गोप (भावनगर जैन धर्मप्रचारक सभा)
 प्रवचनसार (मुंबई राजचंद्र जैन साधनमाला)
 प्रवचनसारोद्धार (सुरत देवचंद्र सालभाई)
 प्रवचनसिद्धय (कलकत्ता संयत एतियादिक शोषायटी
 बेंगल तरवारभाष्यपुस्तकालयः)
 प्रवचनसूचि (विजयनगर संभवमाला सं० विन्डिलओथेका
 द्वितीय)
 प्रहसनसूचि (सुरत देवचंद्र सालभाई)
 प्राकृतविज्ञान (कलकत्ता सं० चंद्रमोहन घोष)
 प्राकृतप्रकाश (काशी-विद्यापितास श्रेय)
 प्राकृतमञ्जरी (मुंबई निर्णयसागर श्रेय)
 प्राकृतवचनार (सं. ई. हुला-संयत एतियादिक शोषायटी)
 प्रहदारभ्यधोनिबन्ध (पूना आर्नदाथम संस्कृत संभवमाला)
 प्रहदारभ्यधोनिबन्धभाष्य (पूना आर्नदाथम संस्कृत संभवमाला)
 प्रहदारभ्यधोनिबन्धवार्तिक (पूना आर्नदाथम संस्कृत
 संभवमाला)
 प्रहदारभ्यधोनिबन्ध (मुंबई राजचंद्र जैन साधनमाला)

प्रहदारभ्यधोनिबन्ध (काशी-पं. मुद्राकार द्वितीय संघारित)
 प्रोचिकसौख्यार प्रहदारभ्यधोनिबन्ध (विन्डिलओथेका मुद्रिका
 १५०)
 प्रोचिकसिद्धय (कलकत्ता शास्त्रित)
 प्रहदारभ्यधोनिबन्धभाष्य (मुंबई निर्णयसागरश्रेय)
 प्रहदारभ्यधोनिबन्धवार्तिक (मुंबई निर्णयसागरश्रेय)
 भगवद्गीता (मुंबई निर्णयसागर श्रेय)
 भगवद्गीता (राजचंद्र जिनगणसंभवमाला)
 भगवद्गीता (सुरत शागमोदयसमिति)
 भामहास्य (मुंबई राजचंद्र संभवमाला)
 भक्तिनवनिश्चय (पी. वि. राजवाडे संघारित)
 भद्रमकृति (विन्डिलओथेका मुद्रिका नं. ४)
 भद्रसूचि (मुंबई निर्णयसागरश्रेय)
 महाभारत आदिपर्व (मुंबई निर्णयसागरश्रेय)
 महाभारत वनपर्व (मुंबई निर्णयसागरश्रेय)
 महाभारत शास्त्रितपर्व (मुंबई निर्णयसागरश्रेय)
 महाभारतसूत्राङ्क (पेरित १९०७ सं० विष्णु लेखी)
 महाभारतसूचि (विन्डिलओथेका मुद्रिका नं. ११)
 माठरसूचि (शास्त्रकारिका) (काशी-चौरंगा संभवमाला)
 मीमांसादर्शन (काशी-विद्यापितासश्रेय)
 मद्रकनिश्चय (मुंबई राजचंद्र संभवमाला)
 योगदर्शन (काशी-विद्यापितासश्रेय)
 पातञ्जलदर्शन (काशी-विद्यापितासश्रेय)
 रत्नाकराचारिका (काशी-पशोविश्वय संभवमाला)
 रामायणभद्रसूत्राङ्क (मुंबई निर्णयसागरश्रेय)
 सधोदय (मुंबई माणेशचंद्र रिगंबर जैनसंभवमाला)
 सधोदय खोरास मुद्रसूचि (पेरित)
 सजितसिद्धय (सुरत देवचंद्र सालभाई)
 लौकिकन्यायसूचि (मुंबई निर्णयसागरश्रेय)
 लङ्कावतारसूचि (कलकत्ता सं० चारचंद्रदास जैन विद्याभूषण)
 वाचस्पतीयसूचि (काशी-चौरंगा संभवमाला)
 वाचस्पतीयटीका हेलासङ्ग्रहा (काशी-चौरंगा संभवमाला)
 वाचस्पतीयटीका सुषारासङ्ग्रहा (काशी-चौरंगा संभवमाला)
 वाचस्पत्यश्रेय (कलकत्ता)
 वास्तुशास्त्रभाष्य (काशी विद्यापितासश्रेय)
 वास्तुशास्त्र (पूना आर्नदाथमसंभवमाला)
 वायुपुराण (विन्डिलओथेका मुद्रिका नं. ८५)
 विरोचनवती (पेरित)
 विरोचनवतीसूचि (काशी-पशोविश्वय संभवमाला)
 विरोचनवतीभाष्य (काशी-पशोविश्वय संभवमाला)
 विश्वसिद्धयसूचि (सं. श्री. विश्वरत्न लेखी पेरित)
 वैश्वानरीश्रेय (महास यद्वाचस्पति)
 वैश्वानरीश्रेय (पेरित उमेराचंद्र सुभ कलकत्ता)
 वैश्वानरीश्रेय (मुंबई गुरराटीश्रेय, काशी-विद्यापितासश्रेय)

सन्मतिसम्पादने उपयुक्तानां ग्रन्थानां सूचिः ।

- अत्रुयोगद्वारासूत्र (सुरत-आगमोदय समिति)
 अत्रुयोगद्वारासूत्रि हरिमदीय (रत्नप्रम अत्रुति)
 अनेकान्तत्रयपताका (अमदावाद)
 अनेकान्तत्रयपताकाटीका (काशी योगविजय ग्रंथमाला)
 अनेकान्तत्रयपताकाटीका (डिगिता)
 अक्षमठमितासरा (काशी-विद्याविभाग प्रेष)
 अयोहृदिप्रकरण (विद्युत् मुद्रिस्ट म्हाय टेक्स्ट मिडि-
 कोषेका इंडिका नं. १२२६ सं. हरप्रद्वाराशी)
 अभिधानचिन्तामणिटीका (काशी-योगविजय ग्रंथमाला)
 अभिधानप्यरीषिका (अमदावाद गूजल पुरातन मंदिर)
 अमरकोश (मुंबई राजकीय ग्रंथमाला निर्णयसागर प्रेष)
 अष्टशती (मुंबई निर्णयसागर प्रेष)
 अष्टशहस्री (मुंबई निर्णयसागर प्रेष)
 अष्टशहस्रीटीका (लिखिता पूना भांडारकर प्राच्य विद्यासं-
 धनमंदिर)
 आचारार्जसूत्र (सुरत आगमोदय समिति)
 आचारार्जसूत्रटीका (सुरत आगमोदयसमिति)
 आसपरीक्षा (काशी-सनातन जैनग्रंथमाला)
 आसामीसांसा (काशी-सनातन जैनग्रंथमाला)
 आश्वयुक्तिसूत्र (काशी-योगविजय ग्रंथमाला अपूर्ण)
 आश्वयुक्त हरिमदीय (सुरत आगमोदयसमिति)
 अक्षराभ्ययनसूत्र (सुरत देवचंद लालभाई)
 अक्षरवेद
 अक्षरसंहिता
 ओषधिसूत्रिका (सुरत आगमोदयसमिति)
 कटोपनिषद् (ईशास्योत्तरसतोपनिषद् मुंबई निर्णयसागर प्रेष)
 कहरसूत्र मूल (सुरत देवचंद लालभाई)
 कातत्रय्याकरण (विन्डिओषेका इंडिका नं. ८१)
 काश्चिदावृत्ति (काशी-विद्याविभाग प्रेष)
 कुमारासंभव (मुंबई निर्णयसागर प्रेष)
 केवलीमुक्तिप्रकरण (अमदावाद जैन साहित्यसंशोधक)
 कणजमहोदधि (प्रयाग सरसती प्रेष संपादक भी-
 नाथ शर्मा)
 गोमटसार (मुंबई निर्णयसागर प्रेष)
 गोपदाकारिका (पूना आनंदप्रम ग्रंथमाला)
 गङ्गानाम स्था अनुशासिका } (विन्डिओषेका इंडिका नं. ९८६)
 श्री ह्यार्थिक
 अक्षरसंहिता (कलकत्ता सं० योगेन्द्रनाथ सेन)
 अक्षरव्याकरण (टिप्पणी ११०३ संपा० ई. सिन्हीस)
- जीवनीवारयकरण (मेवाणा)
 जीवनीकामिगनसूत्र (सुरत आगमोदयसमिति)
 जैनार्थपरिभाषा (भावनगर जैनग्रंथसागर कला)
 जैनेन्द्रव्याकरण (काशी-सं. विन्डिओषेका प्रेष)
 जैमिनिगूत्र (काशी-विद्याविभाग प्रेष)
 जन्मसूत्रप्रवृत्ति (सुरत आगमोदयसमिति)
 ज्ञानविन्दु (भावनगर जैनग्रंथसागर कला)
 ताराश्रीव्याख्या (अमदावाद पोथी आकार)
 ताराश्रीटीका (सुरत देवचंद लालभाई पुस्तकालय)
 ताराश्रीभाष्य (पूना आनंदप्रम प्रभाकर, कलकत्ता सेंट्रल ए-
 याटिक सोसायटी मेवाणा)
 तत्त्वार्थराजवार्तिक (काशी-मनाननजैनग्रंथमाला)
 तत्त्वार्थश्लोकार्थिक (मुंबई निर्णयसागर आश्रित)
 तत्त्वार्थश्लोकवार्तिकालङ्कार (मुंबई निर्णयसागर आश्रित)
 तत्त्वार्थसूत्र (मेवाणा)
 तत्त्वसंप्रहकारिका (वडोदरा गायकवाड ग्रंथमाला)
 तत्त्वसंप्रह पत्रिका (वडोदरा गायकवाड ग्रंथमाला)
 तत्त्वोपप्लव (लिखित गूजल पुरातन मंदिर)
 तत्त्ववार्तिक (काशी)
 त्रिषिकाविवृति (सं. प्रॉ० सिखन्द सेनी पेरिस)
 त्रिषिकाविवृतिभाष्य (सं. प्रॉ० सिखन्द सेनी पेरिस)
 दशवैकालिकसूत्र (सुरत देवचंद लालभाई)
 दशवैकालिकसूत्रविमुक्ति (सुरत देवचंद लालभाई)
 देशीनाममाला (मुंबई राजकीय ग्रंथमाला)
 द्वय्यगुणपर्यायराश (लिखित)
 द्वादशान्यचक्र (लिखित)
 धर्मसमद (बौद्ध) (ऑक्सफर्ड युनिवर्सिटी प्रेष १८८५)
 धर्मसमदणी (सुरत देवचंद लालभाई)
 धर्मसंप्रहणीश्रुति (सुरत देवचंद लालभाई)
 नयनप्रसादिनी चित्तुखी (मुंबई निर्णयसागर प्रेष)
 नयोपदेशश्रुति (भावनगर आनंदप्रम)
 नवतत्त्व
 नियमसार (मुंबई जैन ग्रंथसागर कार्यालय)
 नैषधकाव्य (मुंबई निर्णयसागर प्रेष)
 नन्दिसूत्रपूर्णः (रत्नप्रमानी आश्रित)
 नन्दिसूत्र मलयगिरिटीका (सुरत देवचंद लालभाई)
 नन्दिसूत्रलघुटीका (लिखित)
 न्यायकुमुदचन्द्रोदय (लिखित)
 न्यायदर्शन (काशी-विद्याविभाग प्रेष)

व्यासदर्शनब्रह्मविद्यासंग्रह (काशी-विद्यापितास प्रेम)
 न्यायप्रवेशसूत्र (बड़ोदरा भावब्रह्म संघमाला)
 व्यासप्रवेशसूत्ररुति (बड़ोदरा भावब्रह्म संघमाला)
 न्यायविन्दुप्रकरण (विभिन्नओपेका सुद्धिका नं. ७, १९१८)
 न्यायविन्दुप्रकरणटीका (विभिन्नओपेका सुद्धिका नं. ७, १९१८)
 व्यासमञ्जरी (सं० भंगोपरवाली विजयनगर संघमाला)
 व्यासकारिक (काशी-विद्यापितास प्रेम)
 न्यायकारिकतापस्यटीका (काशी-विद्यापितास प्रेम)
 न्यायविजयसुप्रकाशटी (मुंबई निर्णयशागरेष)
 न्यायबन्धन (पाठय हेमचंद्राचार्य संघमाला)
 न्यायबन्धनटिप्पण (पाठय हेमचंद्राचार्य संघमाला)
 पद्मपदादी (सुरत जैनविजयप्रेष)
 पद्मसुद्धटीका (भावनगर जैनधर्मप्रचारक सभा)
 पद्मसुद्धिकाय (मुंबई रायचंद जैन संघमाला)
 पद्मसुद्धिकाय (विभिन्नओपेका इंडिका प्रथममास)
 परीक्षामुद्रा (सं० धनदत्तामदाय जैन)
 पादुमल्लोत्पीनाममाला (भावनगर सं० बेचरदास जीवरुज दोरी)
 पानिनीयव्यकरण (मुंबई निर्णयशागरेष)
 पानिनीयमहाभाष्य (मुंबई निर्णयशागरेष)
 पानिनीयव्याकरणवार्तिक (मुंबई निर्णयशागरेष)
 पादुमल्लोत्पीनाममाला (काशी-विद्यापितास प्रेम)
 प्रमाणनपत्रपानोदकलक्षणसूत्र (काशी-यशोविजय संघमाला)
 प्रमाणनरीश (काशी-सनातन जैनसंघमाला)
 प्रमाणनरीश (पूना आईनमत्त प्रकाशक पुस्तककार, रामदा-
 कार दोबीआकार)
 प्रमेयकमलमार्गचंद्र (मुंबई निर्णयशागरेष)
 प्रमेयकमलमार्गचंद्रटिप्पण (मुंबई निर्णयशागरेष)
 प्रमेयकसौख्य (भावनगर जैन धर्मप्रचारक सभा)
 प्रबचनसार (मुंबई रायचंद जैन शास्त्रमाला)
 प्रबचनसारोद्धार (सुरत देवचंद कालभाई)
 प्रबचनसिद्धकरण (कलकत्ता रॉयल एशियाटिक सोसायटी
 बंगाल शाखासंभाष्यपुस्तकालयः)
 प्रबलाचन्द्रदी (विजयनगर संघमाला सं० विजयेधरीप्रसाद
 द्विवेदी)
 प्रबलानासूत्र (सुरत देवचंद कालभाई)
 प्राकृतपिडल (कलकत्ता सं० चंभोदहन धोष)
 प्राकृतप्रकाश (काशी-विद्यापितास प्रेम)
 प्राकृतमञ्जरी (मुंबई निर्णयशागरेष)
 प्राकृतसंपादना (सं० ई. दुष्पा-रॉयल एशियाटिक सोसायटी)
 बृहदारण्यकोपनिषद् (पूना आनंदधर्म संस्कृत संघमाला)
 बृहदारण्यकोपनिषद्भाष्य (पूना आनंदधर्म संस्कृत संघमाला)
 बृहदारण्यकोपनिषद्भाष्यवार्तिक (पूना आनंदधर्म संस्कृत
 संघमाला)
 बृहदारण्यसंह (मुंबई रायचंद)

बृहदारण्य (काशी-व. सुधाकर द्विवेदी संपादित)
 बोधिवर्षावतार प्रसाधारणितानाजिका (विभिन्नओपेका इंडिका
 १५०)
 ब्रह्मोपनिषदोत्तर (काशी-व. सुधाकर)
 ब्रह्मसूत्रसाङ्ख्यभाष्य (मुंबई निर्णयशागरेष)
 ब्रह्मसूत्रसाङ्ख्यभाष्यभागीटीका (मुंबई निर्णयशागरेष)
 भागवद्गीता (मुंबई निर्णयशागरेष)
 भागवतीसूत्र (रायचंद जिनानामसंग्रह)
 भागवतीसूत्रटीका (सुरत आगमोद्भवसमिति)
 भागवतसाङ्ख्य (मुंबई राजदीप संघमाला)
 सत्त्विकनिकाय (सी. रि. राजराजे संपादित)
 मध्यमकृति (विभिन्नओपेका सुद्धिका नं. ४)
 मनुस्मृति (मुंबई निर्णयशागरेष)
 महाभारत आदिपर्व (मुंबई निर्णयशागरेष)
 महाभारत वनपर्व (मुंबई निर्णयशागरेष)
 महाभारत द्वापत्यर्ष (मुंबई निर्णयशागरेष)
 महाभारतसूत्रसाङ्ख्य (पेरित १९-७ सं० विजयल ठेकी)
 महाभारतसूत्र (विभिन्नओपेका सुद्धिका नं. ११)
 माठरुति (साङ्ख्यकारिका) (काशी-चोखंबा संघमाला)
 मोक्षसाधन (काशी-विद्यापितास प्रेम)
 यादवकविचंद्र (मुंबई राजदीप संघमाला)
 योगदर्शन (काशी-विद्यापितास प्रेम)
 पातञ्जलदर्शन (काशी-विद्यापितास प्रेम)
 रामाचरणवार्तिक (काशी-यशोविजय संघमाला)
 रामायणअरण्यकाण्ड (मुंबई निर्णयशागरेष)
 लघोपनिषद (मुंबई सागेकरंद दिगंबर जैनसंघमाला)
 लघोपनिषद खोखर सुद्धरुति (तिरुवन)
 ललितविहारा (सुरत देवचंद कालभाई)
 लौकिकन्यायावलि (मुंबई निर्णयशागरेष)
 लक्ष्मणसूत्र (कलकत्ता सं० धरचंददास अने विद्यापूजा)
 बाणवपरीसूत्र (काशी-चोखंबा संघमाला)
 बाणवपरीसूत्रटीका हेलासाङ्ख्य (काशी-चोखंबा संघमाला)
 बाणवपरीसूत्रटीका पुष्पराजसूत्र (काशी-चोखंबा संघमाला)
 बाणवपरीसूत्र (कलकत्ता)
 बाणवपरीसूत्रभाष्य (काशी-विद्यापितास प्रेम)
 व्यासभाष्य (पूना आनंदधर्मसंघमाला)
 बाणपुराण (विभिन्नओपेका इंडिका नं. ८५)
 विद्वेषनवटी (तिरुवन)
 विद्वेषनवटीसूत्ररुति (काशी-यशोविजय संघमाला)
 विद्वेषनवटीसूत्रभाष्य (काशी-यशोविजय संघमाला)
 विद्वेषनवटीसूत्रवार्तिक (सं० प्रॉ. विजयल ठेकी पेरित)
 वैश्वदेवीसूत्र (महाद सुद्धरुति)
 वैश्वदेवीसूत्र (किरिल ठेकाचंद सुद्धरुति)
 वैश्वदेवीसूत्रदर्शन (मुंबई सुद्धरुति)

गुजरात विद्यापीठ द्वारा प्रकाशित

पुरातत्त्व मंदिर ग्रन्थावली

आर्यविद्यापाठावली

१७ वैदिक पाठावली—सं० भी० रसिकलाल छोटालाल परीर.	किं० ३-८-०
५ उपनिषद्पाठावली—सं० भी० दत्तात्रेय बाळहृष्ण कालेडकर.	किं० ०-१२-०
१ पालीपाठावली—सं० भी० जिनविजयजी.	किं० ०-१४-०
२ प्राकृतक्यासंग्रह—”	किं० ०-१२-०

मूळ पालीग्रन्थ

६ अभिधम्मत्यसंग्रहो—(बौद्ध तत्त्वज्ञाननो प्राथमिक ग्रंथ)	
सं० अ० धर्मानंद कोसम्बी.	किं० २-०-०
९ अभिधानपदीपिका—(पाली भाषानो शब्दकोष)	
सं० भी० जिनविजयजी	किं० ५-०-०

गुजराती भाषामां बौद्ध ग्रन्थो

१२ धम्मपद—सं० अ० धर्मानंद कोसम्बी.	किं० १-०-०
१३ समाधिमारग—”	किं० ०-८-०
१४ बौद्धसंपनो परिचय—”	किं० २-०-०
७ बुद्धलीलासारसंग्रह—ले० ”	किं० २-८-०

जैन तत्त्वज्ञानना ग्रन्थो

१० सन्मतिवर्क भाग १—सं० पं० मुखलाळजी तथा पं० बेचरदास दोशी	किं० १०-०-०
१६ ” ” २—” ” ” ” ” ” ” ” ” ”	” ” ” ” ”
१८ ” ” ३—” ” ” ” ” ” ” ” ” ”	” ” ” ” ”
१९ ” ” ४—” ” ” ” ” ” ” ” ” ”	” ” ” ” ”
२० तत्त्वार्थसूत्र (गुजराती) वि० पं० मुखलाळजी	” २-४-०
२१ सन्मतिवर्क भाग ५—सं० पं० मुखलाळजी तथा पं० बेचरदास दोशी	” १०-०-०

व्याकरणग्रन्थ

१५ प्राकृत व्याकरण—(गुजराती भाषामां प्राकृतभाषासुं व्याकरण)	
ले० पं० बे० जी० दोशी	किं० ४-०-०

अलंकारग्रन्थ

११ काव्यप्रकाश—अनु० भी० रामनारायण विघनाथ पाठक अने भी० र. छो. परीर.	किं० १-८-०

वैशेषिकद्वानिबन्धि (भावनगर जैनधर्मप्रसारक सभा)
 शाकटायनव्याकरण (मद्रास १८९३ नी आहृति)
 शाबरभाष्य (काशी-विद्याविलासप्रेस)
 शाश्वतश्लोका (पूना सं. कृष्णाजी गोविंद श्लोक)
 शास्त्रीपिका युक्तिश्लेषप्रपूर्णीशिष्टान्तचन्द्रिकाव्याख्यायुता
 (मुंबई निर्णयसागरप्रेस)
 शास्त्रवार्तासमुच्चय (सुरत देवचंदलालमाई)
 शास्त्रवार्तासमुच्चयस्याद्वादकल्पलताटीका (सुरत देवचंदलालमाई)
 शिक्षासमुच्चय (विन्डिलओयेका बुद्धिका नं. १. १९०२ नी
 आहृति)
 श्रीभाष्य (मुंबई राजकीय ग्रंथमाला)
 श्वेताश्वतरोपनिषत् (मुंबई निर्णयसागरप्रेस)
 श्लोकवार्तिक (काशी-चोखंबा ग्रंथमाला)
 श्लोकवार्तिकपार्थसारथिमिश्रव्याख्या (काशी-चोखंबा ग्रंथमाला)
 पद्मदर्शनसमुच्चय (भावनगर धारमानेंद सभा)
 पद्मदर्शनसमुच्चयबृहद्भूति (विन्डिलओयेका इंडिका नं. १६७)
 पद्मभाष्यचन्द्रिका (सं. कमलाचंकर प्राणदांकर त्रिवेरी)
 (मुंबई राजकीय ग्रंथमाला)
 सनातन जैनग्रन्थमाला प्रथमगुच्छक
 सन्मतितर्कप्रकरण (अमदावाद गुजरातपुरातत्त्वमंदिर)
 सप्तमश्रीतरङ्गिणी (मुंबई रायचंद जैनग्रंथमाला)
 सर्वदर्शनसंग्रह (पूना मांडारकर प्राच्यविद्यासंशोधनमंदिर)
 सर्वोपनिषदि (श्रीह्यापुर जैनेंद मुद्रालय)
 सारसतव्याकरण (मुंबई निर्णयसागरप्रेस)
 सिद्धिमिथिलय (लिखित)
 सुतनिरात (पूना-पि. वि. बाणट)
 सूत्रज्ञानसूत्र (सुरत आगमोदयसमिति)
 सूत्रज्ञानसूत्रिका (")

सुमन्तलविल्याखिनी (पाण्डिटेयस्ट सोसायटी १८८६)
 सूत्रैसिद्धान्त (उदयनारायणसिंह भायंनो हिंठी अनुवाद)
 संक्षेपशारीरक (काशी-विद्याविलास प्रेस)
 संयुक्तनिकाय (पाण्डिटेयस्ट सोसायटी १८९८)
 साहज्यकारिका (काशी-विद्याविलास प्रेस)
 साहज्यतत्त्वकौमुदी (काशी-विद्याविलास प्रेस)
 साहज्यदर्शन (काशी-विद्याविलास प्रेस)
 साहज्यप्रवचनभाष्य (काशी-विद्याविलास प्रेस)
 साहज्यसंग्रह (काशी-विद्याविलास प्रेस)
 स्थानाङ्गसूत्र (सुरत आगमोदयसमिति)
 स्थानाङ्गटीका (सुरत आगमोदयसमिति)
 स्फुटार्थअभिधर्मकोशव्याख्या (विन्डिलओयेका बुद्धिका नं. ११)
 स्फोटसिद्धिन्यायविवार (त्रिवेन्द्र-संस्कृतग्रंथमाला)
 स्याद्वादमशरी (पूना-आर्हतमतप्रभाकर)
 स्याद्वादरत्नाकर (पूना-आर्हतमतप्रभाकर पुस्तकालय, अमदा-
 वाद पोथी आकार)
 खर्भभूतोत्र (श्रीधर प्रेस सोलापुर)
 हेतुसुख
 हेतुविन्दुतर्कटीका (अमदावाद गुजरातपुरातत्त्वमंदिर लिखित)
 हेमअनेकार्थसोस (सं. श्रीश्रीगोत्र जचरी एम्बुकेशन शोध-
 यटी प्रेस)
 हेमचन्द्रन्दोऽनुशासन (मुंबई निर्णयसागर आहृति)
 हेमतत्त्वप्रकाशिका बृहदशाल (हेमचंद्राचार्य ग्रंथमाला पाठन)
 हेमधामुपासयण (मुंबई स. जोह. फिस्ट एम्बुकेशन योग-
 यटी प्रेस)
 हेमप्राकृतव्याकरण (मुंबई राजकीय आहृति)
 हेमव्याकरणबृहद्भूति (अमदावाद आहृति)
 हेमव्याकरण (अमदावाद आहृति)

गूजरात विद्यापीठ द्वारा प्रकाशित

पुरातत्त्व मंदिर ग्रन्थावली

आर्यविद्यापाठावली

१७ वैदिक पाठावली—सं० श्री० रसिकुण्डल छोटाछाल परीस.	किं० ३-८-०
५ उपनिषद्पाठावली—सं० श्री० दत्तात्रेय शास्त्रकृष्ण कालेलकर.	किं० ०-१२-०
१ पालीपाठावली—सं० श्री० जिनविजयजी.	किं० ०-१४-०
२ प्राकृतकथारंगग्रह— " " "	किं० ०-१२-०

मूळ पालीग्रन्थ

६ अभिधम्मसंगहो—(बौद्ध तत्त्वज्ञाननो प्राथमिक ग्रंथ)
सं० ज० धर्मानंद कोसम्बी.	किं० २-०-०
९ अभिधानप्पदीपिका—(पाठी भाषानो शब्दकोष)
सं० श्री० जिनविजयजी	किं० ५-०-०

गूजराती भाषामां बौद्ध ग्रन्थो

१२ धम्मपद—सं० ज० धर्मानंद कोसम्बी.	किं० ३-०-०
१३ समाधिमारंग— " " "	किं० ४-८-०
१४ बौद्धसंपन्नो परिचय— " " "	किं० २-०-०
७ बुद्धलोकसारंगग्रह—ले० " "	किं० २-८-०

जैन तत्त्वज्ञानना ग्रन्थो

१० शम्भुनिरुक्त भाग १—सं० पं० सुखदासजी तपाचें	किं० २-०-०
१६ " " २— " " "	किं० २-०-०
१८ " " ३— " " "	किं० २-०-०
१९ " " ४— " " "	किं० २-०-०
२० तत्त्वार्थप्रश्न (गुणवर्णन) रि० पं०	किं० २-०-०
२१ शम्भुनिरुक्त भाग ५—सं० पं०	किं० २-०-०

ગુજરાતી સાહિત્યને દ્વીપાયનારા ગ્રન્થો

૩ આર્યવિદ્યાવ્યાખ્યાનમાલા—છીંટની પટ્ટી.	ફિં ૨-
ચામહાની પટ્ટી.	ફિં ૨-૦
૪ પ્રાચીન સાહિત્ય—(શ્રીસ્વીન્દ્રનાથ ટાગોરના પુસ્તકનો અનુવાદ)	ફિં ૦-૧
૮ આર્યોના તહેવારોનો ઇતિહાસ—લે. ૦ કવ્વેદી.	ફિં ૩-૮
પ્રાચીન ગૂજરાતીગદ્યસંદર્ભ—સં. ૦ શ્રી. ૦ જિનવિજયજી.	ફિં ૩-૦

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ દ્વારા પ્રકાશિત

શ્રીરાયચન્દ્ર જિનાગમસંગ્રહ

મગવતીમ્લ મગ ૧—(મૂલ અને ટીકાના ગૂજરાતી અનુવાદ સહિત)

	અનુ. ૫૦ વે. જી. દોશી	ફિં ૧-૦-
" " ૨—	" " "	" " "
" " ૩—	અનુ. ૫૦ મગવાનદાસ દોશી.	" " " ૧૦-૦-૦
" " ૪—	" "	" " "

શ્રીપૂજાભાઈ જૈન ગ્રંથમાલા

૧ સુત્તનિપાત (બૌદ્ધ ગ્રંથ).

ગૂજરાતીમાં અનુવાદક:—અધ્યાપક ધર્માનન્દ કોસમ્બી

૨ મગવાન મહાવીરની ધર્મકથાઓ (નાયાધર્મકહામોનો અનુવાદ)

અનુવાદક:—પંડિત વેચરદાસ દોશી.

છપાતા ગ્રંથો

૩ મજ્જિમનિકાય (બૌદ્ધ ગ્રંથ)

ગૂજરાતીમાં અનુવાદક:—અધ્યાપક

કોસમ્બી

૪ મગવાન મહાવીરના દશ શ્લોકો (૧૦)

અનુવાદ)

અનુવાદક:

દોશી

૫ સન્મતિ પ્રકરણ (ગૂજરાતી વ્યાખ્યા)

સહિત) વિ. ૦ ૫૦ ૫૫

પુરાતત્ત્વ પ્રકાશિત

પુરાતત્ત્વ ધૈર્યામિકના આજ ગુણોમાં પ્રકટ પદ
 થોડી મરુતો વેરાર છે. ૫ દરેક પુસ્તકમાં જૈન,
 પ્રકાશના અને ઉચ્ચ કોટિના અનેક મેગોનો ઉચ્ચ
 અને વિદ્યાન્ અભ્યાસીઓર શુરંગપ્રદર્શના
 મૂલ્ય દરેક પુસ્તકનું

ગુજરાતી સાહિત્યને દીપાવનારા ગ્રન્થો

- ૩ આર્યવિદ્યાવ્યાખ્યાનમાહા—ઈટની પૃષ્ઠી. ક્રિં ૦ ૨
 ચામડાની પૃષ્ઠી. ક્રિં ૦
 ૪ પ્રાચીન સાહિત્ય—(શ્રીસ્વીન્દ્રનાથ ટાગોરના પુસ્તકનો અનુવાદ) ક્રિં ૦ ૦
 ૮ આર્યોના તહેવારોનો ઇતિહાસ—૯૦ કાગ્ગેદી. ક્રિં ૦ ૩-
 પ્રાચીન ગુજરાતીગદ્યસંદર્ભ—સં ૦ શ્રી ૦ જિનવિજયજી. ક્રિં ૦ ૩-

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ દ્વારા પ્રકાશિત

શ્રીરાયચન્દ્ર જિનાગમસંગ્રહ

મગવતીસૂત્ર ભાગ ૧—(મૂલ અને ટીકાના ગુજરાતી અનુવાદ સહિત)

અનુ ૦ પં ૦ વે. જી. દોશી

ક્રિં ૦ ૧-૦

” ” ૨—

” ”

” ” ”

” ” ૩—

અનુ ૦ પં ૦ મગવાનદાસ દોશી.

” ૧૦-૦-૦

” ” ૪—

” ”

શ્રીપૂજાભાઈ જૈન ગ્રંથમાલા

૧ સુત્રનિપાત (બૌદ્ધ ગ્રંથ).

ગુજરાતીમાં અનુવાદક:—અધ્યાપક ધર્માનન્દ કોસમ્બી

૨ મગવાન મહાવીરની ધર્મકથાઓ (નાયાધર્મકહામોનો અનુવાદ)

અનુવાદક:—પંડિત બેચરદાસ દોશી.

છપાતા ગ્રંથો

૩ મજ્જિમનિકાય (બૌદ્ધ ગ્રંથ)

ગુજરાતીમાં અનુવાદક:—અધ્યાપક ધર્માનન્દ કોસમ્બી

૪ મગવાન મહાવીરના દશ શાવકો (વપાસકદશાનો અનુવાદ)

અનુવાદક:—પંડિત બેચરદાસ દોશી

૫ સન્મતિ પ્રકરણ (ગુજરાતી વ્યાજ્ઞા વિવેચન અને વિસ્તૃત પ્રણાવના સહિત) વિ ૦ પં ૦ સુવલ્લાલજી તથા પં ૦ બેચરદાસ દોશી

પુરાતત્ત્વ પ્રકાશિત ભાગ ૧-૨-૩-૪-૫.

પુરાતત્ત્વ પ્રેમામિકતા આજ ગુધીમાં પ્રસિદ્ધ થઈ ચુકેલાં ૧, ૨, ૩, ૪ અને ૫ પુસ્તકોની માધેલી યોદી નક્કો તૈયાર છે. ૯ દરેક પુસ્તકમાં જૈન, બૌદ્ધ અને હિંદુ સાહિત્યને લગતા અનેક પ્રકાશના અને ૩૫ ફોટોના અનેક લેખોની ઉત્તમ સંગ્રહ થયેલી છે. પ્રત્યેક પુસ્તકમંદારમાં અને વિદ્યાવ્ અખ્યામિત્રોણ્ ગૃહસંગ્રહમાં ૯ પુસ્તકો અવશ્ય સંગ્રહવા યોગ્ય છે.

મૂલ્ય દરેક પુસ્તકનું રૂ ૦ ૫-૧૨-૦ ટપાલ યુગ્મં ગુદો.

માતિમ્યાન—

મંત્રી—ગુજરાત પુરાતત્ત્વમંદિર,

અમદાવાદ

